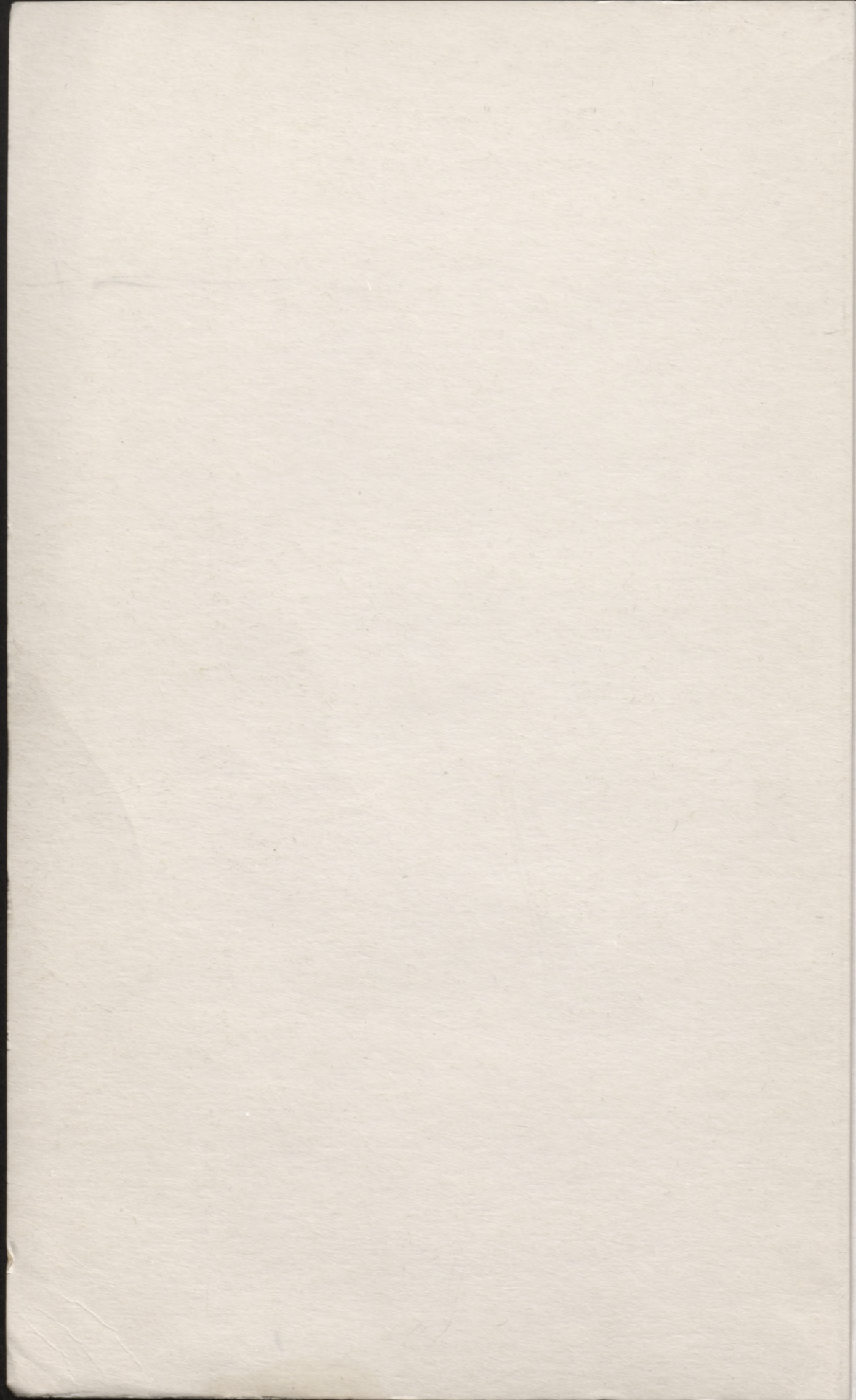

Leons Gabriels Taivans
Elizabete Taivāne

RELIGIJU VĒSTURE

SKOLOTĀJA GRĀMATA

2004-5
L 152

L
2

LEONS GABRIELS TAIVANS

ELIZABETE TAIVĀNE

RELIĢIJU VĒSTURE

SKOLOTĀJA GRĀMATA

Raka

0304051441

Mācību metodiskā komplekta veidošanā kā līdzautori piedalījušies:

Aija Doroškina
Evita Liepiņa
Gatis Līdums
Daina Strelēvica
Zbignevs Stankevičs

Redakcijas kolēģija:

Johannes Ogards (*Johannes Agard*), Dr., prof., Orhūsas universitāte, Dānija
Egils Grīslis, Dr., prof., Manitobas universitāte, Kanāda
Viktors Ivbulis, akadēmiķis, Dr. h. philol., prof., Latvijas Universitāte
Edgars Katajs, lektors, Latvijas Universitāte
Iveta Leitāne, Dr. phil., asoc. prof., Latvijas Universitāte
Jānis Sīkstulis, Dr. philol., asoc. prof., Latvijas Universitāte
Andrejs Mūrnieks, lektors, Latvijas Universitāte

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

Redaktors	Oskars Lapsiņš
Datordizains	Venita Zariņa
Vāka zīmējums	Katrīna Taivāne-Kalsere

ISBN 9984-15-419-X

© Leons Gabriels Taivans
© Elizabete Taivāne
© "Izdevniecība RaKa", 2003

SIA "Izdevniecība RaKa" Zvaigžņu ielā 26, Rīgā, LV-1009, tālr. 7312668
Izdevējdarbības reģistrācijas apliecība Nr. 2-0471
Realizācijas daļas tālr. 7291875
Iespests SIA "Izdevniecība RaKa" tipogrāfijā, tālr. 7602049

SATURS

I. Reliģiju vēstures vispārējs raksturojums	
1. temats	8
Reliģiju vēstures priekšmets un pamatjēdzieni. Reliģiju pārmantošanas mehānismi	
2. temats	14
Reliģijas universālais un vēsturiskais raksturs. Reliģiju daudzveidība. Pasaules reliģiju izplatība	
3. temats	19
Reliģiju iepazīšanas un analīzes veidi. Reliģiju apskats, izmantojot shēmu: pasaules radīšanas priekšstati; priekšstati par Dievu vai dieviem (teogonija); cilvēka koncepcija; priekšstati par viņa dzīves noslēgumu; ētika; galvenie reliģiskie rituāli, svētki un dzīvesveids; cilvēka un sabiedrības attiecību modelis reliģijā <i>Elizabete Taivāne, Leons Gabriels Taivans</i>	
4. temats	23
Reliģija un sabiedrība; reliģija un kultūra	
II. Pirmsvēsturiskā cilvēka reliģiskie priekšstati un arhaiskās reliģijas mūsdienās	
5. temats	28
Akmens laikmets un tā reliģija. Apbedījumi un priekšstati par dvēseles nemirstību. Alu gleznojumi un to reliģiskais skaidrojums. Priekšstati par Dievu. Maģija un akmens laikmeta reliģiskā simbolika. Akmens laikmeta "veneras". Ētiskie priekšstati	
6. temats	40
Arhaiskās (cilšu) reliģijas mūsdienās. Šamanisms	
III. Tuvo Austrumu izzudušās reliģijas	
7. temats	46
Senās Ēģiptes reliģija. Tās vēsturiskie periodi. Agrāro un rakstītāju tautu reliģiju tipoloģiskās īpatnības. Auglība un priekšstati par Dievu	
8. temats	50
Senās Ēģiptes reliģija. Priekšstati par pasaules radīšanu un to līdzība ar teoloģiskām koncepcijām citās reliģijās (tostarp jūdaismā un kristietībā). Laika un telpas koncepcija. Reliģijas simboliskā valoda un domāšana simbolos	
9. temats	54
Cilvēks. Nāve un augšāmcelšanās. Ētika. Faraona un valsts nozīme Senās Ēģiptes reliģijā. Tās mantojums Rietumu reliģijās	
10. temats	58
Senās Mezopotāmijas (Divupes) reliģijas vēstures periodi. Austrumsemītu pasaules jēdziens. Klejotāju tautu reliģiju tipoloģiskās īpatnības	
11. temats	62
Senās Mezopotāmijas reliģijas. Priekšstati par dieviem. Pasaules radīšana. Priekšstati par pēcnāves eksistenci. Astroloģija	

12. temats	66
Cilvēks un ētika. Senās Mezopotāmijas reliģiskais mantojums Eiropas reliģiskajos priekšstatos. Pilsētu un nomadu reliģiskais konflikts. Mantojums islāma reliģijā un kultūrā (saistot ar tematu par islāmu)	
13. temats	70
Senās Sīrijas reliģija. Rietumsemītu kultūras un reliģijas reģiona jēdziens. Kanaāna, Fenīķija un Kartāga. Dieva jēdziens un izpratne. Cilvēku upuri, tempļu prostitūcija Senās Sīrijas reliģijā un reliģijas pagrimums	
IV. Eiropas izzudušās reliģijas	
14. temats	74
Klasiskā seno grieķu un romiešu reliģija un tās noriets	
15. temats	77
Hellēnisms. Maķedonijas Aleksandra iekarojumi un to reliģijvēsturiskās konkvēnces. Mistērijas, ekstātiskie kultūri un reliģiskais sinkrētisms	
16. temats	84
Seno baltu reliģija. Baltu senie lingvistiskie un kultūras sakari. Balti un austrumslāvi.	
17. temats	91
Senie balti citu zemkopju tautu reliģiju kontekstā	
V. Mūsdienu Tuvo Austrumu reliģijas	
18. temats	96
Senā Israēļa reliģija (senais jūdaisms). Senā Israēļa vēstures posmi. Senās Ēģiptes un semītu reliģijas mantojums Vecās Derības (Toras un Praviēšu) tekstos	
19. temats	100
Senā Israēļa reliģija. Saduķeji un tempļa jūdaisms. Farizejisms: Gama-liēla un Šamaja skolas. Intelektuālisma tradīcija	
20. temats	103
Modernā jūdaisma vēsture. Viduslaiki. Misticisms un kabala. Apgaismība un modernisms. Cionisms. Hasīdisms	
21. temats	109
Mūsdienu jūdaisms. Dieva koncepcija, cilvēks un ētika. Cionisms. Ebreji Latvijā. Holokausts (<i>Šoah</i>). Jūdaisma rituāli	
22. temats	116
Zoroastrisms. Reliģiskais duālisms <i>Evita Liepiņa</i>	
23. temats	121
Kristietības pirmsākumi. Jēsus Kristus dzīve. Kristietības vēsturiskā izplatīšanās <i>Zbignevs Stankevičs, Leons Gabriels Taivans</i>	
24. temats	125
Kristietības saturs un nozīme Rietumu kultūrā. Priekšstati par Dievu un pasaules vēsturiskās attīstības koncepcija	
25. temats	129
Bībeles lasīšanas principi <i>Zbignevs Stankevičs, Leons Gabriels Taivans</i>	

26. temats	133
Kristīgā ētika un dzīves pozīcija. Priekšstati par cilvēka cieņu un sabiedrību. Grēks, pestīšana un gribas brīvība <i>Daina Strelēvica, Zbignevs Stankevičs</i>	
27. temats	137
Agrīnā kristietība. Tuvo Austrumu reliģiskās simbolikas un priekšstatu sintēze. Ortodoksija (pareizticība)	
28. temats	142
Viduslaiku kristietība. Kristietības izplatīšanās Eiropas tautās. Viduslaiku nozīme Eiropas civilizācijas un kristietības kultūrvēsturiskajā attīstībā	
29. temats	146
Reformācija. Renesanse un reliģisko vērtību pārvērtēšana. Luterisms	
30. temats	151
Mūsdienu katolicisms. II Vatikāna koncils. Baznīcas sociālā mācība	
31. temats	162
Kristietība 19. un 20. gadsimtā. Denominācijas. Modernais protestantisms. Modernā kristietība Āzijā, Āfrikā un Latīņamerikā	
32. temats	167
Baznīcas jēdziens un ārpusbaznīcas kristietība. Ekumenisms.	
33. temats	171
Lielākās konfesijas Latvijā. Luterisms, katolicisms, pareizticība, vec ticībnieki, baptisms. Sadarbība starp konfesijām pasaulē un Latvijā	
34. temats	176
Izcilas personības un garīgās autoritātes kristietības vēsturē	
35. temats	177
Islāma vēsturiskā izcelšanās un izplatīšanās. Senās Mezopotāmijas, jūdaisma un kristietības mantojums islāmā. Dieva jēdziens, Cilvēks. Korāns	
36. temats	183
Islāma pieci pīlāri (<i>šahāda, salāt, zakāt, saum, hadžž</i>). Svētais karš (<i>džihād</i> jeb <i>gazavat</i>). Islāma un kristietības atšķirības	
VI. Dienvidāzijas reliģijas	
37. temats	188
Hinduisma vēstures pamatposmi. Hinduisma ģeogrāfiskais areāls. Ārieši un vediskā reliģija <i>Elizabete Taivāne</i>	
38. temats	192
Hinduisms. Upanišadas. Ātmans un Brahmans. Klasiskais hinduisms <i>Elizabete Taivāne</i>	
39. temats	197
Hinduisms mūsdienās. Varnas un kastas. Reinkarnācija. Samsāra un mokša. <i>Bhagavadgītā</i> un ētiskā sistēma <i>Elizabete Taivāne</i>	
40. temats	204
Budisma vēsturiskā izcelšanās un ģeogrāfiskā izplatība. Theravāda (Hinajāna) un Mahājāna <i>Leons Gabriels Taivāns, Elizabete Taivāne</i>	

41. temats	213
Dieva un cilvēka koncepcija budismā. Nirvāna. Kults un sakrālās personas. Dzenbudisms <i>Elizabete Taivāne</i>	
VII. Tālo Austrumu reliģijas	
42. temats	220
Senču kults Ķīnā. Daoisms. Izcelšanās un vēsture. Dao un cilvēka koncepcija. Daba un dabiskums cilvēku attiecībās <i>Elizabete Taivāne</i>	
43. temats	226
Konfūcisms. Vēsture un dievišķā koncepcija. Ideāla sabiedrība un valsts. Cilvēks, ētika un rituāls	
44. temats	231
<i>Sintō</i> . Senču kults kā Japānas reliģijas pamats <i>Elizabete Taivāne</i>	
VIII. Jaunās reliģiskās kustības	
45. temats	236
<i>Jaunā laikmeta</i> raksturojums. Tā vēsture un vienojošie elementi. Teozofija, antropozofija, spiritisms. Pasaules reliģiju kongress Čikāgā 1893. gadā	
46. temats	243
"Austrumu" kultu un "Rietumu" sektas ("Apvienošanās baznīca" jeb mūnisti; "Krišnas apziņas biedrība" jeb krišnaīti; "Jehovas liecinieki"; mormoņi). Kopīgās iezīmes un īsa izcelsmes vēsture <i>Elizabete Taivāne</i>	
47. temats	259
Pasaules reliģiju veidošanas mēģinājumi (bahaisms, Visariona sekta). Saentoloģija <i>Aija Doroškina, Elizabete Taivāne, Leons Gabriels Taivans</i>	
48. temats	268
Jauno reliģisko kustību piedāvājums, iekļaušanās tajās un izklūšana no tām. Jauno reliģisko kustību ģenētiskā tipoloģija un psihotehnika (neobudisms, neohinduisms un meditācija) <i>Gatis Līdums, Elizabete Taivāne</i>	
49. temats	283
"Retrospektīvās" jaunās reliģiskās kustības (neopagānisms), dievturība, krievu vedisms, druīdi, teitoņi. Reliģiskā retrospektīvisma izcelsme 19. gadsimta beigās un tā izpausmes mūsdienās	
50. temats	290
Dziedināšanas reliģijas, burtniecība, okultisms, neošamanisms, maģija, sātanisms.	
IX. Ateisms un kvazireliģiskās kustības	
51. temats	296
Valsts ideoloģija kā reliģijas aizvietotāja. Ateistiskais humānisms	
52. temats	299
Individuālisms, reliģiskā vienaldzība (indiferentisms), relatīvisms un reliģiskais sinkrētisms mūsdienās. Reliģijas fenomens un tolerance	

Pilns komplekts "Reliģiju vēsture skolā", proti, "Eksperimentāla mācību grāmata" (skolēniem) un "Skolotāja grāmata", ir sastādīts ar divkāršu nolūku. Pirmais – kalpot par tādu mācību līdzekli, kas atbrīvotu skolotāju no nepieciešamības meklēt vajadzīgo palīgliteratūru stundas sagatavošanai bibliotēkās un grāmatu veikalos; otrs – būt par standarta mācību līdzekli augstskolas kursam reliģiju vēsturē.

Mācību līdzeklis ir veidots pēc Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrijas Izglītības satura un eksaminācijas centra izdevuma "Reliģijas vēsture. Profilkursa vadlīnijas" (R., 1999). "Eksperimentālās mācību grāmatas" tematu nosaukumi ir veidoti saistošāki, un to savstarpējo atbilstību abās grāmatās var kontrolēt ar tematu numerācijas palīdzību, kas sakrīt abās grāmatās.

"Skolotāja grāmatā" ir ietvertas atbildes uz "Eksperimentālajā mācību grāmatā" uzdotajiem jautājumiem; iedaļām "Saruna", kas atrodama parasti vairāku tematu grupas jeb nodaļas beigās, dots iespējamais šīs diskusijas zinātniski pieņemamais risinājums, ko skolotājs var piedāvāt, vadot sarunu. Reliģiju vēstures pasniedzējam ir nepieciešams pārvaldīt mācāmo priekšmetu plašākā apjomā, nekā tas atspoguļots skolēniem. Šim nolūkam ir paredzēta iedaļa, kas atrodama katrā tematā – "Fona zināšanas". Iedaļa ne vienmēr cieši seko šaurākai "Eksperimentālās mācību grāmatas" tematikai, bet dod ieskatu vai nu jautājuma zinātniskajā problemātikā, vai arī vienkārši paplašina skolēnam piedāvāto materiālu.

Abas grāmatas kopā veido humanitāro zinātņu bakalaura studiju programmas reliģiju vēstures kursu. Kurss veidots Latvijas vadošajā klasisko reliģiju pētniecības centrā – Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātē – sadarbībā ar Kanādas, Skandināvijas, ASV, Lielbritānijas un Krievijas reliģijas zinātniekiem. Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāte ir spējusi atjaunot pirmās republikas laika reliģiju pētniecību, kuras prestižu apliecina pasaulē pazīstami vārdi, piemēram, Gustavs Menšings, Imanuels Bencingers, Haralds Biezais.

Teoloģijas fakultātes didaktiskā pieredze liek domāt, ka grāmatā piedāvātais materiāls nav pilnībā apgūstams mācību gada laikā. Tikai vienas reliģijas pētniecībai zinātnieki velta visu savu darba mūžu. Tāpēc pareizais ceļš ir koncentrēties uz dziļāku vienas reliģijas izpēti, bet par pārējām ir jāgūst vispārējs priekšstats. Latvijas vēsturiskās reliģijas – kristietības – pārzināšanai vajadzētu kalpot par pamatu turpmākam ceļojumam cilvēces gara pasaulē.

I daļa

RELIGIJU VĒSTURES VISPĀRĒJS RAKSTUROJUMS

1. TEMATS

Reliģiju vēstures priekšmets un pamatjēdzieni. Reliģiju pārmantošanas mehānismi

DARBS GRUPĀS

Tieši attiecas:

- a) uz vēsturi: *arheoloģija*;
- b) uz reliģiju: *kristietība, budisms, koani*;
- c) uz vēsturi un reliģiju: *sholastika, inkvizīcija*;
- d) neattiecas ne uz vēsturi, ne uz reliģiju: *socioloģija*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Reliģiju vēsture ir zinātnes nozare, kas pētī pasaules reliģijas to vēstures procesā. Tā nav reliģisko institūciju politiskā vēsture. Tā ir ideju vēstures svarīgākā sastāvdaļa. Šīs idejas ir veidojušās reliģiskās pieredzes gaitā. Tāpēc reliģiju vēstures mērķis nav pasaules reliģiju lielās dažādības iemācīšanās, daudzo dievību, simbolu un jēdzienu iegaumēšana. Reliģiju vēsture ir aicināta veidot priekšstatu par to, kā rodas reliģija un kādas vēsturiskās formas tā iegūst. Turklāt svarīgi ir apzināties: reliģijas iekšējo būtību nemaina tas, ka reliģijas ārējās formas ir ļoti atšķirīgas dažādos laikmetos un dažādās kultūrās.

FONA ZINĀŠANAS

Reliģiju vēsture ir evolūcijas process tikai daļēji, taču tā ir noturīgu sakarību (tā saukto struktūru) kopums. Ikvienu reliģiju savieno sevī vissenākos uzskatus un simbolus, bet var izmantot arī pēdējos sasniegumus. Zinātne, arī vēsture, reliģiju pētī ar empīriskiem novērojumiem un analīzi. Tas nozīmē, ka reliģijas fenomenus tiek pētīti ar racionālām metodēm, kurām nav pieejama reliģiju

dziļākā būtība, proti, to iracionālais jeb ar racionālu prātu neizskaidrojamais kodols.

Vienlaikus ikviena reliģija satur noturīgus sabiedrisko attiecību regulēšanas mehānismus (arī ētiskos), kas dod skaidri saskatāmu racionālu efektu (sabiedrības iekšējā noturība, taisnīguma principa nodrošināšana, sociālās aizsardzības elementu izveide utt.)¹. Ja reliģija zaudē savu iracionālo, pārlaicīgo kodolu, tad tā kļūst par ideoloģiju. Kristietība, piemēram, ir piedzīvojusi vēsturiskos periodus, kad sabiedrības politiskie spēki ir to lietojuši kā valsts ideoloģiju. (Ar šādu procesu ir bijušas saistītas tumšās lappuses kristietības vēsturē – citādi domājošo vajāšanas, inkvizīcija, krusta kari, Baznīcas piespiešanās dažādiem politiskiem režīmiem u. c.).

Tomēr liela daļa reliģiju (īpaši tas attiecas uz senajām reliģijām) nenoskīr valsti no reliģijas. Dažos reģionos (piemēram, daudzās arābu zemēs) arī mūsdienās piederība pie kopīgas reliģijas nozīmē piederību pie sabiedrības, valsts un indivīda lojalitāti valstij.

Reliģiju vēsture aplūko pētāmo priekšmetu, proti, reliģiju, izmantojot vēsturnieku darba instrumentus un metodes. Tie ir vēstures filozofija, vēstures palīgnozāres – arheoloģija, antropoloģija jeb etnogrāfija, avotu pētniecība u. c. Turklāt reliģiju vēsture izmanto tās atziņas, kas gūtas, pētot reliģiju ar citām humanitārās un sociālas zinātnes metodēm (psiholoģija, filozofija, teoloģija, socioloģija utt.).

Uzmanīgāks lasītājs varēs pamanīt, ka pamīšus tiek lietoti jēdzieni “reliģijas vēsture” un “reliģiju vēsture”. Šis terminoloģiskais jautājums latviešu valodā vēl nav atrisināts. Reliģija, bez šaubām, ir visām tautām un visiem laikmetiem piemērošs komponents, un šādā kontekstā būtu lietojams vienskaitlis. Taču abstrakta reliģija ir grūti pētāma. Dzīvē un vēsturē mēs sastopam konkrētas reliģijas ar skaidri saskatāmām to kontūrām, īpatnībām un savdabību.

PERIODIZĀCIJA

Vēsturiski pētījumi pieprasa precīzi novilkta hronoloģiskās līnijas, proti, vēsturiskā materiāla periodizāciju.

Aizvēsture (akmens laikmeta cilvēka reliģija)	Aptuveni līdz 2500. gadam pirms kristīgās ēras
Senās pasaules reliģiju periods (Senās Ēģiptes reliģija, Senās Mezopotārijas reliģija, Senās Sīrijas reliģija un citas vairs neesošās reliģijas)	Aptuveni 2500. gads pirms kristīgās ēras–1. gadsimts kristīgajā ērā
Moderno reliģiju laikmets (kristietība, islāms, jūdaisms u. c.)	1.–7. gadsimts kristīgajā ērā–mūsdienas

¹ Piemēram, kristietības bauslis, kas aizliedz “pārkāpt laulību”, Eiropas likumdošanā ir kļuvis par monogāmas laulības principu. Turpretī Saūda Arābijā ir pieļauts, ka vienam vīrietim var būt līdz četrām sievām, jo to atļauj islāma reliģiskie principi. Kristietības bauslis “Tev nebūs nokaut” ir kalpojis par pamatu tam, ka Eiropas likumdošana aizliedz nogalināt jaundzimušos bērnus. Tikmēr daudzas paganiskās reliģijas, kā mēs to zinām no vēstures, ir regulāri praktizējušas mazu bērnu (neveselu, meiteņu) slepkavības.

KOMENTĀRI

Kā redzams tabulā, reliģiju periodizācija ir ļoti irdena, jo tā nav piesaistāma konkrētiem vēsturiskiem notikumiem. Aizvēsturei trūkst rakstu liecību, tās reliģiju rekonstrukcija tiek veikta, izmantojot arheoloģisko izrakumu materiālus un salīdzinājumam piesaistot etnogrāfisko (antropoloģisko) materiālu no mūsdienu bezrakstības tautu reliģijām.

Senās pasaules reliģiju periods aptver to laiku, kad pastāvēja senās, bet mūsdienās vairs neesošās reliģijas; to pētīšanai atšķirībā no iepriekšējā perioda var izmantot senos rakstus.

Moderno reliģiju laikmeta sākums ļoti nosacīti sākas ar kristīgās ēras sākumu, un tas ilgst līdz 7. gadsimtam. Perioda sākums izvēlēts līdz ar kristietības parādīšanos 1. gadsimtā, beigās – ar islāma ienākšanu vēsturē. Tomēr šajā periodā ir reliģijas ar daudz senāku vēsturi – budisms, kas izveidojies 6. gadsimtā pirms kristīgās ēras, hinduisms, kura vēsture sākusies uz robežas starp 2. un 1. gadu tūkstoši pirms kristīgās ēras.

RELIĢIJAS IZCELŠANĀS UN TĀS PĀRMANTOŠANA

Senajos Austrumos reliģiju uzskatīja par cilvēka personības pašu centru un būtību. Bhagavadgītā¹ Bhagavans (Dievs) skaidro troņmantniekam Ardžūnam: “Tu Bharatas dēls! Radības ticība atbilst tās iekšējai būtībai; cilvēks sastāv no ticības: kāda viņa ticība, tāds ir viņš pats.” (Bhg. 17.3) Vissenākais spriedums par šo lietu ir atrodams Sarkofāgu tekstos, kam ir aptuveni četri tūkstoši gadu: “Esmu darījis četras labas lietas gaišās pasaules vērtos, saka Tas Kungs Visuvaldītājs.

Esmu radījis četrus vējus, lai ikvienam no cilvēkiem būtu ko elpot. Un tā ir viena no lietām.

Esmu radījis Lielos Nilas plūdus, lai nabagam no tiem būtu iztikšana kā bagātām. Un tā ir viena no lietām.

Esmu radījis ikvienu cilvēku līdzīgu otram un neesmu pavēlējis viņiem pārkāpt likumu. Tās ir viņu sirdis, kuras nav paklausījušas Manām pavēlēm. Un tā ir viena no lietām.

Esmu radījis viņu sirdis tieksmi neaizmirst par nāvi, lai svētie upuri tiktu nesti dieviem, apgabalu debesu aizbildņiem. Un tā ir viena no lietām.” (CT 1130)²

Šajā tekstā ir stingra secība. Pirmkārt – Radītājs sniedz cilvēkiem dzīves iespēju; otrkārt – eksistences līdzekļus, treškārt – sociālo kārtību, ceturtkārt – saikni ar dievu pasauli, kas sasniedzama, pastāvīgi pieminot savu zemes dzīves ierobežotību laikā. Reliģija senajam ēģiptietim ir viens no viņa dzīves nosacījumiem. Jāsaprot, ka bez reliģijas viņa eksistence pārstāj par tādu būt.

¹ *Bhagavadgītā* – hinduistu reliģiskais teksts, lielā indiešu eposa “Mahābhārata” (aptuveni 1. gadu tūkstoša vidus) sastāvdaļa.

² CT – *Coffin texts* (angliski “zārku” jeb “sarkofāgu teksti”) – uzraksti, kas saglabājušies uz Senās Ēģiptes sarkofāgu iekšējām sienām.

18.–19. gadsimtā, kad bezreligiozitāte un ateisms Eiropas izglītotajās aprindās bija kļuvuši par ikdienišķu parādību, radās filozofisks viedoklis, ka reliģija ir samērā vēlas vēstures izpausme, jo cilvēce savas pirmatnības vienkāršībā nav pazinusi reliģiju un ir bijusi gluži ateistiska. Tā kā arheoloģisko materiālo kopš vēstures zinātnes pirmsākumiem mēdza pārbaudīt ar etnogrāfisko materiālu, ar jauno ideju lauka pētījumos devās etnogrāfi. Angļu pētnieks Džons Leboks savāca ziņas par tautām, kuras dzīvo bez vismazākajām reliģijas pazīmēm. Andamanu salu pētnieks Muats rakstīja, ka Andamanu salu iedzīvotājiem “nav pat visrupjākās reliģijas pazīmju”. Ceļotājs Semjuels Bekers, kas apmeklēja Sudānas nilotu ciltis, rakstīja, ka “tur nav atrodami absolūti nekādi priekšstati par kaut kādu augstāku būtņi. Nav nilotiem nekādas dievbijības vai pat elkdievības. Viņu prāta tumšums nav apgaismots pat ar māņticības stariņu”¹.

Tomēr rūpīgāki pētījumi, kas tika veikti jau 20. gadsimtā, apgāza šos ļoti gribētos atklājumus. Tāgad Andamanu salu iedzīvotāju reliģija ir labi izpētīta, un arī Sudānas niloti vairs nav tik noslēpumaini. Izrādās, ka abām šīm primitīvajām tautām ir sava reliģija. Jau 19. gadsimta beigās nopietniem etnogrāfiem vairs nebija nekādu šaubu par to, ka pirmsreliģiskas tautas zinātnei nav pazīstamas. 1879. gadā ievērojamais angļu etnogrāfs Edvarts Bernets Tailors rakstīja: “Apgalvojumi, ka ir atrastas pilnīgi bezreligiskas ciltis, nebalstās uz pietiekamiem pierādījumiem, kas būtu nepieciešami tik unikālam gadījumam.”² Kopš tā laika, kad rakstīja Tailors, bezreligiskas tautas tā arī nav atrastas.

Tikmēr 20. gadsimtā radās paleoantropoloģija. Šī zinātne, lai arī cik dziļi ielauztos pagātnē, tā arī neatklāja vēstures periodu, kam nebūtu reliģisko priekšstatu. Viens no lielākajiem 20. gadsimta speciālistiem reliģiju vēsturē Edvīns Olivērs Džeimss rakstīja: “Mūsu rīcībā esošā zinātniskā informācija atļauj ar lielu drošības pakāpi apliecināt, ka reliģija tās plašā izpratnē, tās dažādās izpausmēs ir tikpat sena, cik cilvēce.”³

Padomju ideoloģijas apstākļos tika lietoti daži novecojuši, no 19. gadsimta patapināti reliģijas izcelsmes skaidrojumi. 18. gadsimta Eiropas apgaismības gaisotnē – Voltēra intelektuālajā lokā – radās teorija par to, ka reliģiju ir izgudrojuši veikli ļaudis, lai labi nopelnītu. Šāda parādība vienmēr ir bijusi cilvēces vēsturē, un tā ir pazīstama arī mūsdienās. Tas īpaši attiecas uz jauno reliģiju dibinātājiem, kuri savās interesēs izmanto cilvēka psiholoģiskās īpatnības. Tomēr gadu tūkstošiem vecas pasaules reliģijas nevar pastāvēt kā viena vai pat vairāku krāpnieku pasākums. Reliģijas eksistences iekšējam mehānismam jābūt citam.

19. gadsimta etnogrāfu mēģinājumi interpretēt pirmos primitīvo cilšu ticējumu aprakstus radīja L. Morgana teoriju, ka reliģija ir pirmatnējā cilvēka bailu rezultāts. Nevarēdams izskaidrot apkārtējo dabu, viņš apveltīja to ar cilvēciskām vai dievišķām īpašībām. Vēlākā attīstības gaitā cilvēks sācis dievišķot ekonomiskās un sociālās attiecības, tās projicējot “dievišķajā, pārdabiskajā pasaulē”. Šo teoriju no L. Morgana pārņēma F. Engelss, un tā kļuva par marksisma oficiālo doktrīnu.

¹ Citēts no E. Б. Тайлор, Первобытная культура (Москва, 1989), с. 209.

² *ibid.*, с. 206.

³ E. O. James. “Prehistoric Religion”, in *Historia Religionum* (Leiden: E. J. Brill, 1969, p. 23.)

Reliģiju evolūcijas teorija bija veidota, mēģinot reliģiju atvasināt no sabiedriskām attiecībām. Jo augstāka sabiedrības attīstības fāze, jo sarežģītāka reliģija. Pirmatnējai kopienas iekārtai ir jāatbilst animismam un fetišismam jeb – citādi sauktam – dabas kultam; feodālajai sabiedrībai atbilst Romas katolicisms, kapitālisma reliģija ir protestantisms.

Evolūcijas teorija ir slikti apstiprināta praksē. Industriāli attīstītās Japānas pamatreliģija ir tik “atpalikusi”, ka analogi tai atrodami akmens laikmetā. Modernā Itālija aizvien vēl pieder pie “viduslaiku” katolicisma, kaut arī neviens nešaubās, ka šī zeme pārstāv attīstītu kapitālismu. Turpretī samērā mazattīstītā batakū sabiedrība Sumatras salā (Indonēzijā) pieder pie kristīgā protestantisma.

Reliģijas pārmantošanas skaidrojums ir cieši saistīts ar reliģiju izcelsmes teorijām. Maz pieņemams un novecojis ir uzskats, ka reliģija ir izveidojusies dziļā senatnē un kā vēstures mantojums tā turpina eksistēt. Reliģijas pastāvēšana cauri gadsimtiem nebūtu iespējama, ja tai nebūtu motīvu, kas pavada ikviena reliģioza vai nereliģioza cilvēka dzīvi. Izprotot to, ka līdz mūsdienām zinātne vēl nav radusi pārliecinošu reliģijas klātesamības izskaidrojumu pasaulē, par pieņemamiem ir uzskatāmi psiholoģiskie V. Džeimsa skaidrojumi par reliģioziem cilvēkiem. Šīs grāmatas autori aizstāv viedokli, ka reliģija ir viens no cilvēka dabai piemītošajiem instinktiem – blakus pārtikas uzņemšanas, dzimuma, paš aizsardzības tieksmei. Daļā cilvēku šis instinkts ir izteikts spēcīgāk, citos tas ir snaudošā stāvoklī; bet tam ir izteikti sociāls efekts.

Uzmanības vērtā ir E. Dirkema reliģijas socioloģijas teorija no tā skatījuma punkta, ka cilvēks dzimstot tiešām atrod savā priekšā sabiedrību ar gataviem reliģiskajiem priekšstatiem, reliģisko rituālu un reliģiski determinētu morāli. Tādējādi jaunais sabiedrības loceklis, izjūtot sevī reliģisku aicinājumu, parasti to realizē sabiedrības dotajās izteiksmes formās (reliģiskais kults, tā filozofiski teoloģiskais skaidrojums u. c.).

KO JŪS ZINĀT PAR RELIĢIJU VĒSTURI?

1. Senās Ēģiptes reliģija ir aizvēsturiska reliģija. [Nepareizi.]
2. *Teogonija* ir mācība par cilvēka radīšanu. [Nepareizi.]
3. *Eshatoloģija* ir reliģiskā mācība par cilvēka un pasaules eksistences beigām. [Pareizi.]
4. Mācītāji ir visās reliģijās. (Nepareizi.)
5. Kosmogonija ir problēma, kuru risina arī eksaktās zinātnes. [Pareizi.]

SARUNA

Jautājumu loku, kas uzdots apspriešanai, zinātne nav atrisinājusi. Audzināšana un citi ārējās ietekmes elementi atstāj redzamu iespaidu uz konkrētu personību. Taču ir indivīdi, kas nākuši no pilnīgi ateistiskas vides, bet ir ļoti reliģiozi. Ir arī pietiekami daudz pretēju piemēru.

Jautājumi ir formulēti V. Džeimsa un E. Dirkema teorijās. Diskusijas gaitā produktīvs var būt šāds jautājums. Sabiedrībā ir nepieciešama iekšēja dažādība. Ir vajadzīgi dažādu arodu pratēji, jo viens cilvēks nevar aptvert visas prasmes; acīmredzot ir vajadzīgi dažādi temperamenti, kad strauju raksturu ierobežo flegmatiska rakstura cilvēki un ātri domājošie padara to darbu, kas ir neiespējams lēna prāta indivīdam utt. Vai reliģioziem cilvēkiem ir kāda īpaša loma sabiedrībā? Vai viņiem ir kādas sabiedriskas funkcijas iepretī reliģiski vienaldzīgiem cilvēkiem? (Kristietība prasa altruistisku attieksmi pret citiem cilvēkiem un neatbalsta mantrausību un galēju egoismu. Arī jūdaisms prasa ētisku likumu ievērošanu attiecībā pret apkārtējiem – īpaši tas tiek attiecināts uz saviem ticības brāļiem un māsām. Tas, cik šīs prasības paši ticīgie izpilda, varētu būt sarunas priekšmets. Argumenti var būt humānās palīdzības sūtīšana, palīdzība cietējiem.)

Jautājumu uzdevums nav atrast drošas atbildes, bet gan rosināt domāšanu, kā arī izraisīt citus jautājumus.

Reliģijas universālais un vēsturiskais raksturs.

Reliģiju daudzveidība. Pasaules reliģiju izplatība

PATSTĀVĪGAIS DARBS

Tieši attiecas:

- uz reliģiju kopumā: *kristietība, budisms*;
- uz reliģiju klasifikāciju: *tradicionālā reliģija, Latvijai netradicionālās reliģijas; jaunās reliģiskās kustības*;
- uz reliģiju klasifikāciju un reliģiju kopumā: *jaunā reliģiskā kustība*;
- neattiecas ne uz reliģiju klasifikāciju, ne uz reliģiju kopumā: *arheoloģija, socioloģija*.

RELIĢIJAS UNIVERSĀLAIS UN VĒSTURISKAIS RAKSTURS

Lai varētu kaut aptuveni orientēties dažādajās reliģiju sistēmās, ir jāiepazīstas ar reliģiju tipoloģiskajām atšķirībām. To var uzskatāmi parādīt: 1) raksturojot, kā dažādu reliģiju vai pasaules uzskatu pārstāvji rīkotos ekstrēmās situācijās (nāve, nedziedināma slimība, trūkums, konflikts utt.), jo cilvēka rīcība ir cieši saistīta ar reliģijas pamatievirzi; 2) iepazīstoties ar kādu reliģiju, svarīgi ir atklāt, kāds ir šīs reliģijas pašas definētais mērķis ("soterioloģiskais"¹ piedāvājums). Bez šīs situatīvās iepazīšanās mācību saturā ir ietverts arī neliels ekskurss reliģiju senvēsturē. Tas satur informāciju par senām reliģiju formām, kuras pastāv arī mūsdienās – bezrakstības tautu reliģijās – un modificētā veidā dažās jaunajās reliģiskajās kustībās.

Skolēni var uzdot jautājumu, ko nozīmē "velns" un "ragana" kā reliģiski tēli. Jautājums ir izskatīts turpmākajās – akmens laikmetam veltītajās – stundās, bet šajā stundā var sniegt īsu informāciju, proti, ka, senām reliģijām aizejot pagātnē, to dievības pamazām kļūst par teiku un pasaku varoņiem. Velns ir nekas cits kā palieka no akmens laikmeta dievības, kas nepavisam nebija ne smieklīga, ne ļauna. Turpretī ragana senajā pasaulē simbolizēja ne tikai nāvi, bet arī augšāmcelšanos no kapa. Melns kaķis kā nelaimes vēstnesis tiek klasificēts kā "tautas māņticība", bet "smagajā rokā" parasti saskata pazīmes, kas raksturīgas sātānismam un citiem "graujošiem" jeb "destruktīviem" kultiem, kuru galvenais uzdevums ir apliecināt savu "Es" agresīvā un apkārtējo pasauli noliedzošā stilā.

¹ Soteroloģija – mācība vai uzskati par glābšanos jeb pestīšanu. No grieķu vārda *sotēr* – "glābējs", "pestītājs".

Horoskopi un cilvēku rakstura klasificēšana atkarībā no tā, kādā zvaigžņu zīmē viņi ir dzimuši, pie mums ir atnākuši no Senās Mezopotāmijas reliģijas. Ar zinātnisku pasaules uzskatu horoskopiem nav nekā kopēja. Arī par to runa būs turpmāk. Pat tad, ja kapu apmeklējums nav saistīts ar kristīgiem priekšstatiem un pārliecību, tā ir senas reliģijas – senču kulta – izpausme. Kāzas reliģijas zinātnē un socioantropoloģijā (etnogrāfijā) ir viens no svarīgākajiem “dzīves cikla” (“pārejas”) rituāliem. Arī tad, ja nenotiek dažnedažādās kāzu izdarības (kurām nepārprotami ir maģiska izcelsme), arī kāzu runas, kurās tiek vēlēta laimīga dzīve, saticība, bērni utt., atspoguļo senus priekšstatus par to, ka šādi izteiktiem vārdiem ir “vara izpildīties”. Kopš ļoti seniem laikiem valda pārliecība, ka vārds ir “lietas atribūts”, tātad – lietas sastāvdaļa. Gluži tāpat, kā saucot Annu, viņa beidzot atsaucas vai atnāk un vaicā, kāpēc esam viņu saukuši, daudzi cilvēki joprojām tic, ka “nevajag sliktu lietu piesaukt”; vēl atnāks, un otrādi.

Ja bērnu tehnoloģija, izmantojot mūsdienu ķīmijas iespējas, liki likvidētu industriālā veidā ar ķīmiskajiem reagentiem, izslēdzot jebkādas ceremoniālas norises, tikai tad mēs būtu tiesīgi runāt par pilnīgu reliģisko “neitralitāti”. Pašreizējai bērnu tehnoloģijai – apbedīšanai zemē – ir savs reliģiskais skaidrojums (guldišana Zemes Mātes klēpī cerībā, ka mirušais atdzims; mirušā atgriešana zemē, jo “no zemes tu esi ņemts”, kā teikts Bībelē, u. c.); kremācija savukārt ir šīspasaules un viņspasaules savienošāns zīme. Uguns pārvērš ķermeni dūmos; reliģiski šajā procesā tiek saskatīta dvēseles aizlidošana debesīs un miesas atgriešanās pelnu veidā zemē. Bērnu runas apliecina mirušā nemirstību (atmiņā, darbos, pēcnācējos) pat tad, ja bēres ir izteikti ateistiskas.

KO JŪS ZINĀT PAR RELIĢIJĀM?

1. Islāms ir kristietības variants. [Nepareizi, kaut gan tieši tā domāja islāma dibinātājs Muhameds un agrajos viduslaikos – arī kristīgie teologi.]
2. Hinduisms ir Indijas reliģija. [Pareizi; jo vairāk tāpēc, ka Indijas nosaukums ir atvasināts no angļu *Hindustan*, kas nozīmē “hinduistu zeme”.]
3. Jūdaisms ir viena no Latvijas tradicionālajām reliģijām. [Pareizi.]
4. Luterisms un pareizticība ir dažādas reliģijas. [Nepareizi. Luterisms un pareizticība ir dažādas konfesijas jeb kristietības divi virzieni.]
5. Katoļu baznīcas centrs ir Romā. [Pareizi.]

RELIĢIJU DAUDZVEIDĪBA

Patiesais reliģiju skaits nav zināms, bet to lēš daudzos simtos. Precīzu reliģiju skaitu noteikt nav iespējams, jo to robežas ir ļoti izplūdušas. Kur beidzas reliģija un sākas kultūra? Vai pat mūsu modernajā eiropeizētajā pasaulē kāds var precīzi noteikt, kur beidzas uzticēšanās zinātnes secinājumiem un kur sākas akla ticība tiem? Vislabāk tas ir vērojams medicīnā.

Bez tās reliģiju klasifikācijas, kas piedāvāta kā vienkāršākā “Grāmatā skolēniem”, ir virkne arī citu. Viens no izplatītākajiem ir ģeogrāfiski vēsturiskais dalījums.

RELIĢIJU KLASIFIKĀCIJA

1. **grupa** – pirmatnējo, aizvēstures tautu reliģija. Šī reliģija nav atstājusi rakstus. Tāpēc par to var spriest tikai pēc arheoloģiskajiem materiāliem.
2. **grupa** – senās reliģijas.
 - A. Senās Tuvo Austrumu reliģijas – Senās Ēģiptes un Senās Mezopotāmiņas reliģija. Par šīm reliģijām ir zināms diezgan daudz, jo tās ir atstājušas plašus rakstu krājumus.
 - B. Senās Eiropas tautu reliģijas. Pie tām pieder seno baltu reliģija, cilšu reliģijas, kā arī seno grieķu, romiešu un ģermāņu reliģijas.
 - C. Hellēnistiskās pasaules reliģijas, kas pastāvēja agrīnās kristietības laikā un agrāk.
 - D. Senās Amerikas reliģijas (inku, acteku un maiju reliģijas).
 - E. Indas upes ielejas civilizāciju (Mohendžo–Daro un Harapa) reliģijas, kas daļēji iespaidojušas pašreizējās Indijas reliģijas.
 - F. Senās Āfrikas reliģijas.
3. **grupa** – modernās reliģijas.
 - A. Dienvidāzijas reliģijas, kas ietver Indijas subkontinentu un tā sauktās hinduizētās zemes – Šrilanku, Bangladešu, Taizemi un citas:
 - hinduisms,
 - budisms,
 - džainisms,
 - sikhisms.
 - B. Austrumāzijas reliģijas, kas saistītas ar Ķīnas kultūras loku:
 - daoisms,
 - konfūcisms,
 - sanghjo,
 - sintō* jeb japāņu reliģija.
 - C. Tuvo Austrumu reliģijas:
 - jūdaisms,
 - kristietība,
 - islāms,
 - zoroastrisms.
 - D. Āfrikas, Ziemeļāzijas, Austrālijas un Ziemeļamerikas cilšu reliģijas, šamanisms.
4. **grupa** – jaunās reliģiskās kustības.

Ir arī dalījums atkarībā no reliģiju izplatības. Tādā gadījumā nošķir “nacionālās reliģijas” (jūdaisms, hinduisms, *sintō*, sanghjo u. c.) no “universālajām” jeb “vispārīgajām” reliģijām, kuras pārsniedz daudzu nāciju robežas. Tādas ir lielās reliģijas: kristietība, islāms un budisms.

Zinātnieki reliģijas iedala pēc to iekšējām, strukturālām īpatnībām. Viens no tādiem ir dalījums Atklāsmes jeb ētiskajās reliģijās un rituālu reliģijās. Pie pirmās grupas pieder reliģijas, kurām ir attīstīta ētiskā sistēma. Tās paredz cilvēka individuālu izvēli starp labo un ļauno, tām ir attīstīti progresā priekšstati, skaidri labā un ļaunā kritēriji utt. (jūdaisms, kristietība, islāms, daļēji – zoroastrisms.) Rituālu reliģijas ir tādas, kuras pieprasa no cilvēka noteiktu rituālu izpildi. Tā kā rituāli aptver ikvienu dzīves sfēru, šajā sistēmā neatliek vietas brīvai izvēlei. Individūdam ir jāizšķiras – vai viņš pakļausies reliģijas diktētajai dzīves kārtībai vai arī pametīs savu kopienu, dzimtu un – varbūt – arī zemi, kurā ir dzimis. Senajā pasaulē tas parasti nozīmēja bojāeju.

Ir arī novecojušas klasifikācijas. Pie tādām pieder vēl dažviet sastopamais dalījums monoteistiskajās un politeistiskajās reliģijās. Politeisma reliģijas ir ieguvušas precīzākus nosaukumus, piemēram, henoteisms (Senajā Ēģiptē), filozofiskais monoteisms (Senajā Grieķijā) utt.

PASAULES RELIĢIJU IZPLATĪBA

Reliģiju ģeogrāfiskā izplatība parādīta “Skolēna grāmatā” ievietotajā kartē. Skolotājam var noderēt arī vienkāršota shēma. Kristietība ir dominējošā reliģija Eiropā, Ziemeļamerikā un Dienvidamerikā, Austrālijā. Islāms ir Tuvo Austrumu lielākā reliģija, hinduisms – Indijas lielākā reliģija. Budisms ir vairākuma reliģija dažās Dienvidāzijas un Dienvidaustrumu Āzijas zemēs (Taizemē, Šrilankā, Birmā). Konfūcisms, *sintō*, jūdaisms un citas reliģijas ir dažādu tautu nacionālās reliģijas (konfūcisms – Ķīnā, *sintō* – Japānā, jūdaisms – Izraēlā un visur, kur dzīvo ebreji, utt.).

Saskaņā ar statistikas datiem 2003. gadā aptuveni 33% pasaules iedzīvotāju bija kristieši;

20% – musulmaņi,

10% – hinduisti,

5% – budisti.

Sakarā ar straujo iedzīvotāju skaita pieaugumu daļā pasaules un iedzīvotāju skaita samazināšanos Eiropas un Ziemeļamerikas zemēs, kā arī Austrālijā

- pieaug musulmaņu un hinduistu īpatsvars pasaules iedzīvotāju kopskaitā,
- samazinās kristiešu un budistu īpatsvars.

Modernais dzīves veids pasaules attīstītajās valstīs veicina strauju neticīgo skaita pieaugumu, kas 2003. gadā bija 787 miljoni. (1920. gadā pasaulē bija aptuveni 100 miljoni “agnostiķu” jeb neticīgo.)

Kristietības īpatnība atšķirībā no daudzām citām reliģijām ir tā, ka no kristiešiem tiek prasīta apzināta reliģiozitāte jeb reliģiskā pārliecība. Šā iemesla dēļ statistika kristiešus dala “nominālajos” un “pārliecinātajos” kristiešos. “Pārliecināto” kristiešu ir 54% no visu kristiešu kopskaita.

Kristieši ir sadalīti konfesijās jeb kristietības virzienos, kas izveidojušies vēstures un kultūras apstākļu mijiedarbībā. Lielākā konfesija (52% kristiešu kopskaita – 1097 miljoni) ir Romas katoļi. Viņu lielākā daļa – vairāk nekā 400 miljoni –

0304051441

dzīvo Āzijā, Dienvidamerikā un Āfrikā. Tātad katoļu konfesija, pēc statistikas datiem, ir galvenokārt neeiropiešu kristietība.

Skaitliski viseiropēiskākā konfesiju grupa ir tā sauktā Austrumu kristietība, kurā ietilpst Pareizticīgā baznīca, Ēģiptes kopti, Armēņu apustuliskā baznīca, Libānas maronīti un citi. Pie Austrumu konfesijām pieder aptuveni 10% jeb 100 miljoni kristiešu kopskaita.

Dažādu virzienu protestantu pasaulē ir aptuveni 30% no visu kristiešu kopskaita. Luterāņu pasaulē ir 61,5 miljoni.

SARUNA

Reliģijām raksturīgās īpatnības.

Ja ir iespēja, vēlams ar skolēniem aiziet ekskursijā un apmeklēt dažādus reliģiskos objektus – dažādu konfesiju baznīcas, sinagogu, krišnaītu templi utt. To pārstāvji, ja iepriekš brīdināti, parasti atsaucīgi izrāda ekskursantiem savu dievnamu vai templi un izstāsta par savu reliģiju, kā arī atbild uz jautājumiem. Ekskursijas laikā ir vērts apspriest kulta vietu arhitektūras atšķirības. Tas ir vienkāršākais veids, kā ievadīt skolēnu reliģisko atšķirību pasaulē.

Reliģisko pasākumu apmeklētāji tiešām var uzrādīt atšķirīgus uzvedības modeļus, bet tiem nav obligāti jābūt pozitīviem. Vietējās lielākās reliģijas pārstāvji savā uzvedībā parasti īpaši neatšķirsies no pārējiem iedzīvotājiem. Lielās reliģijas ir ļoti iespaidojušas visu iedzīvotāju uzvedību, tāpēc piederība pie draudzes īpaši nemaina cilvēka ārējo dzīvesveidu. Teoloģiski tas izskaidrojams ar to, ka lielākās konfesijas Baznīcu uzskata par kopību, kurā ir vieta visiem – gan grēciniekiem, gan Dieva izredzētajiem. Citiādi būs ar tiem, kuri pieder pie izteiktas reliģiskās minoritātes. Šajos cilvēkos ātri pamanāma savdabīga uzvedība, kas atšķiras no konkrētās vietas pamatiedzīvotāju dzīves stila. Uzvedības atšķirības noteiks tas, ka reliģiskās minoritātes uzskata sevi par "izredzēto" kopieni.

Svarīgs reliģiskās uzvedības noteicējs ir vecums. Jaunam cilvēkam parasti noteicošā ir viņa bioloģiskā daba. Pēc tam kad ir pieauguši bērni un iegūta liela dzīves pieredze, cilvēki bieži sāk pārdomāt savas, radu un paziņu dzīves likločus un sāk pārliecināties par kādām reliģiskām dzīves likumsakarībām. Var pameklēt arī citus argumentus, kas izrietēs no ikviena paša dzīves pieredzes. Šādus jautājumus apspriežot, ieteicams veikt arī reliģiozo tuvinieku vai paziņu aptauju. Līdzīgā veidā savas atziņas gūst zinātnieki sociologi.

Cilvēcei kopš vissenākajiem laikiem ir bijis priekšstats, ka ikviena dzīve ir kaut kur "ierakstīta". Tas rada vēlmi atvērt savu likteņa grāmatu un tajā ielūkoties. Bet svarīgi ir izprast arī to: ja mūsu liktenis ir "ierakstīts", tad iznāk, ka mēs neesam savas dzīves saimnieki, bet gan roboti, kurus darbina kāds cits. Šajā ziņā ir par ko padomāt.

Reliģiju iepazīšanas un analīzes veidi.

Reliģiju apskats, izmantojot shēmu: pasaules radīšanas priekšstati; priekšstati par Dievu vai dieviem (teogonija); cilvēka koncepcija; priekšstati par viņa dzīves noslēgumu; ētika; galvenie reliģiskie rituāli, svētki un dzīvesveids; cilvēka un sabiedrības attiecību modelis reliģijā

Elizabete Taivāne, Leons Gabriels Taivans

DARBS PĀROS

Tieši attiecas:

- a) uz reliģijas piedāvājumu: *pestīšana, nirvāna, atbrīvošanās no pārdzimšanas*;
- b) uz reliģijas terminoloģiju: *hinduisms, samsāra, baznīca*;
- c) uz reliģijas piedāvājumu un reliģijas terminoloģiju: *atbrīvošanās teoloģija*;
- d) neattiecas ne uz reliģijas piedāvājumu, ne uz reliģijas terminoloģiju: *refleksija, sabiedrība*.

RELIGIJU IEPAZĪŠANAS UN ANALĪZES VEIDI

KAS IR PESTĪŠANA?

Mūsdienu reliģiju piedāvājums ne vienmēr lieto šo senatnīgo vārdu “pestīšana” jeb “glābšana”. Skolēnu mācību līdzeklī minētie piedāvājumi – saņemt “bezgalīgu baudu” – ir samērā raksturīgi modernajiem Austrumu kultiem, piemēram, Krišnas apziņas biedrībai, kas runā par “apziņas izmainīšanu” meditējot. Citi kultī tiešā vai aizplīvurotā veidā piedāvā dažādas seksuālas prakses, kurām mūsdienās var izrādīties maz sakara ar seno tantrismu, kur dzimumsfēras terminoloģija vairāk tika izmantota simboliskai reliģiskās mācības skaidrošanai. “Apziņas paplašināšana” ir viens no “filozofisko” jauno reliģisko kustību “jājāmzirdziņiem”. Runa ir par neierobežotām, bet slēptām cilvēka intelektuālajām un pārintelektuālajām spējām, kuras reliģiskās kustības sola attīstīt.

“Panākumus dzīvē” sola gan sātanisti, gan dažādas kristīgas orientācijas sek-
tas. Sātanisti piedāvā parakstīt asins līgumu ar sātanu, atdodot tam savu dvēseli,
par to saņemot laimīgu dzīvi uz noteiktu gadu skaitu, vai arī izdarot rituālu
asins izliešanu un upurējot ļaunajam garam kādu citu cilvēku vai vismaz dzīv-
nieku. *Panākumu* sektu vadītāji bieži ir afēristi, kas veikli cērp lētticīgās “aitas”.
“Absolūts miers un ciešanu izbeigšanās” ir budistu apsolījums, jo budisms mā-
ca, ka cilvēka dzīve ir ciešanu riņķis, no kura nepieciešams izrauties, nonākot
nirvānā, kas izbeidz bezgalīgo pārdzimšanu aizvien jaunā ķermenī. Hinduisti
biežāk runā par to, ka cilvēka grūtā dzīve ir nopelnīta iepriekšējās eksistences
mazdievbijīgajā uzvedībā un ka ar sevis reliģisku pilnveidošanu cilvēks var savu
likteni padarīt labāku nākamajā piedzimšanā, kas notiks pēc viņa nāves.

CILVĒKA KONCEPCIJA. PRIEKŠSTATI PAR VIŅA DZĪVES NOSLĒGUMU. ĒTIKA MĀRĪTES PIEDZĪVOJUMS

Cilvēka nemirstības jautājums ilguš gadsimtus bija apstiprināts ar atsevišķiem
gadījumiem, kad mirušais atgriezās pie dzīvības un varēja pastāstīt par savu pie-
dzīvojumu “viņpasaulē”. Par to izlasāms divās R. Mūdija grāmatās, kas apraksta
pēcnāves pieredzi. Viņš intervēja cilvēkus, kas izbaudījuši šādu pieredzi.

Likumsakarīgs jautājums šādā situācijā var būt, un to ir uzdevis arī grāma-
tas autors, recenzenti un R. Mūdija domubiedri, vai pēcnāves piedzīvojums ir
gluži vienāds kristiešiem, hinduistiem, musulmaņiem utt. Nē, gluži vienāds
tas nav, jo pēcnāves pieredzi lielā mērā nosaka ikviena indivīda kultūras un
izglītības līmenis, kā arī tā reliģiskā vide, kurā viņš ir uzaudzis un dzīvojis.

Mārītes minēto “gaismas tēlu” satiek gandrīz vai visi pēcnāves ainu piedzī-
vojušie, bet skaidrojumi, kas tas bijis, ir dažādi. Kristīgās kultūras pārstāvji bie-
ži domā, ka tas ir Kristus; jūdi un musulmaņi – ka tas ir eņģelis. Divas būtnes,
kas pavada mirušo, kristīgajā tradīcijā tiek uzskatīti par eņģeļiem, turklāt viens
no viņiem ir cilvēku pastāvīgi pavadošais “sargeņģelis”, bet otrs – nāves eņģe-
lis, kas satiek no dzīves aizgājušo. Tibetiešu reliģijā lielais, neparastais gaismas
avots, kas saista dievbijīgos, bet baida grēcīgos, ir paša mirušā sākotnēji šķīstā
apziņa. Budistu “Miruso grāmatā”, kurā sniegtas pamācības cilvēka pēcnāves
gaitām, ir minēti dēmoni, kas sagaida mirušo, bet interpretācija ir cita: dēmoni
ir dievības, kuras briesmīgas šķiet tikai tam, kas nelietīgi nodzīvojis savu dzīvi.
Šīs vīzijas ir paša mirušā apziņas radīts sevis nosodījums. Austrumkristīgo (pie-
mēram, pareizticīgo) literatūrā līdzīgi dēmoni nāk ar sarakstiem, kuros minēti
nelaiķa sliktie darbi un notiek tiesāšanās ar eņģeļiem par mirušā turpmāko
likteni. Eņģeļi ir kā “advokāti”, kas uzskaita nomirusā labos darbus, bet dēmo-
ni – kā “prokurori”, kas vēlas iespējami bargāku sodu.

Šajos reliģiskajos piedzīvojumos viegli saskatāma ētiskā prasība: mīlēt visus
cilvēkus (Mārītes stāsts), atturēties pat no sliktām domām (turpat), neatteikt
labu padomu otram cilvēkam utt. Šādi vai līdzīgi ētikas principi atrodami gan
kristietībā, gan budismā, gan jūdaismā un citās lielajās reliģijās.

RELIGĪJU APSKATS, IZMANTOJOT SHĒMU: PASAULES RADĪŠANAS PRIEKŠSTATI; PRIEKŠSTATI PAR DIEVU VAI DIEVIEM (TEOGONIJA) GALVENIE RELIĢISKIE RITUĀLI, SVĒTKI UN DZĪVESVEIDS CILVĒKA UN SABIEDRĪBAS ATTIECĪBU MODELIS RELIĢIJĀ

Ikvienas reliģijas "formula" ir izteikta tās mītā jeb reliģiskajā tekstā. Tradicionālais priekšstats par mītiem kā seno grieķu pasakām ir vienkāršots. Par pasakām mīti kļūst pamazām, kad kāda reliģija nomirst un tiek nomainīta ar citu. Parastais mīta sižets ir par dievu rašanos (teogonija), pasaules radīšanu (kosmogonija), cilvēka radīšanu un – kas ir īpaši svarīgi – par cilvēka un Radītāja attiecībām (cilvēks ir tuvs un mīļš Dievam, vai arī viņš ir "neitrālās attiecībās" ar Radītāju vai kā citādi).

Cilvēka un Radītāja attiecības mītā, visdrīzāk, atspoguļojas sabiedrības iekšējās attiecībās. Tajās reliģijās un kultūrās, kuru mīti stāsta par labvēlīgām Radītāja un cilvēka attiecībām, mēs, visdrošāk, atradīsim demokrātiskas vai cilvēkam draudzīgas sabiedriskās attiecības. Tur, kur mītā Dievs ir attēlots kā bargs valdnieks, līdzīga prakse vērojama arī sabiedriskajā dzīvē. Mīta atstāstījumu varam izlasīt nodaļā par Mezopotāmijas reliģiju, un tur ir arī mīta skaidrojums. Mezopotāmijas mītā cilvēks ir radīts, lai būtu par dievu vergu. Mezopotāmijas vēsture – Asīrija, Babilonija – ir iegājusi vēsturē kā pasaules senākās despotijas.

Bieži vien raibais mītu stāstījums attēlo dažnedažādas situācijas, kādās var nonākt cilvēks, un tajos piedāvāts arī šo situāciju risinājums. Indonēzijas valdnieku galmu hronikas "babadi" ir tipiski mīti, un tajos aprakstīto mitoloģisko radžu valdīšanas stilu turpināja atveidot pat 20. gadsimta Indonēzijas prezidenti. Mītos attēlotais kļūst par attiecīgās kultūras cilvēku raksturīgu atdarināšanas priekšmetu. Tas, ko mīts deklarē par labu, parasti kļūst par attiecīgās sabiedrības labā un ļaunā mērauklu. Lai uzzinātu mīta saturu, tas nav obligāti jālasa.

Mītu aktualizē, kā teiktu socioantropologi, jeb "inscenē" ar simboliskiem līdzekļiem, kā teiktu dramaturgi, reliģiskie rituāli. Senās pasaules reliģijās šāds reliģiskā teksta aktualizācijas notikums kļūst par svētkiem, kuros piedalās visi apdzīvotās vietas iemītnieki. Vēstures gaitā daudzu svētku reliģiskais raksturs ir jau aizmirsies. Piemēram, Latvijā populārie Jāņi ir seni Saules reliģijas svētki un Jāņu siers – Saules simbols. Dažādām izdarībām senatnē bija magisks raksturs, un tām vajadzēja nodrošināt lauku un lopu auglību, veselību un citu zemieka dzīvei nepieciešamo. Mūsdienās Jāņi ir kļuvuši par labu iegānu atpūsties, papriecāties un, varbūt, izteikt savu latvisko identitāti.

Arī kristietībā darbojas šis pats likums. Svētdienas dievkalpojums pareizticīgajā vai katoļu baznīcā, kā to liecina daudzi dievkalpojuma norises skaidrojumi¹, ataino evaņģēlija tekstos lasāmās Jēzus Kristus dzīves epizodes. Priesteris dievkalpojumā ir paša Kristus ikona jeb tēls, diakons simbolizē eņģeli utt.

Cilvēka un sabiedrības attiecības lielā mērā nosaka tie cilvēka un Dieva attiecību modeļi, kurus atklājam reliģiskajos tekstos. Bībeles desmit baušļi ir

¹ Sk. A. Piebalgs. *Lai atnāk Tava valstība. Katoļu lūgšanu un dziesmu grāmata*. Cēsis, 1940, 95.–115. lpp.; Н. В. Гоголь. Размышления о Божественной литургии (Оптина пустынь, 1990).

Eiropas un Amerikas likumdošanas aktu pamatprincips; Dieva un cilvēka simpātisko saišu paraugs Bībelē, īpaši Jaunajā Derībā, kristīgajās zemēs ir izveidojis personības attīstībai labvēlīgu vidi iepretim personību nivelējošai situācijai, kas raksturīga islāmiskajai Irākai vai konfūciskajai Ķīnai. Piemēru uzskaitījumu varētu turpināt. (Materiāla konkretizāciju, piemērojoties atsevišķām reliģijām, skatīt attiecīgajām reliģijām veltītajās nodaļās.)

KO PIEDĀVĀ RELIĢIJAS?

1. Hinduisms sola panākumus dzīvē. [Ja hinduisms sola panākumus, tad tikai citā dzīvē – pēc pārdzimšanas jaunā ķermenī. Tomēr kopumā hinduisms nav orientēts uz šīs pasaules labumiem.]
2. Kristietība sludina pēcnāves atdzimšanu jaunai dzīvei. [Pareizi.]
3. Budisma likumus izpildījušais pārstās pārdzimt pēc nāves aizvien jaunā ķermenī. [Pareizi: tāds cilvēks sasniegs nirvānu, kas nozīmē ciešanu pilnās eksistences izdzēšanu uz mūžīgiem laikiem.]
4. Jūdaisms sola ilgus dzīves gadus un daudz pēcnācēju. [Pareizi.]
5. Islāms māca, ka īsti ticīgos musulmaņus pēc nāves gaida jutekliska paradīze. [Pareizi.]

SARUNA

1. Kristietība

Jūsu draugs kristietis ir slims ar vēzi. Viņš ir nolēmis izdarīt pašnāvību, atsakoties no ēdiena. Jūsu padoms draugam?

[Es aprunāšos ar savu draugu, cenšoties paskaidrot, ka pašnāvība ir smags grēks, kas draud ar elles mokām. Cilvēkam nav tiesību atņemt dzīvību, kuru pats nav sev piešķīris. Jēzus mācīja ņemt savu krustu un sekot Viņam, nevis izvairīties no ciešanām.]

2. Ateisms

Jūsu draugs ateists ir slims ar vēzi. Viņš ir nolēmis izdarīt pašnāvību, atsakoties no ēdiena. Jūsu padoms draugam?

[Es paskaidrošu draugam, ka viņa lēmums ir radies izmisuma dēļ. Tas neuzlabos viņa atlikušo dzīvi, bet padarīs to vēl rūgtāku. Pēc šīs pasaules eksistences nekā vairs nav, tāpēc nav prāta darbs to iznīcināt, bet gan vajadzētu to pēc iespējas pagarināt. Es pamēģinātu atrast labu ārstu, bet draugam ieteiktu doties ceļojumā, darīt visu, kas viņam patīk, ņemt no dzīves to, ko viņš nav vēl paguvis. Turklāt svarīgi būtu nokārtot visus parādus un salīgt mieru ar radiem un paziņām, jo cilvēks turpinā dzīvot palicēju atmiņā.]

Reliģija un sabiedrība; reliģija un kultūra

DARBS GRUPĀS

Tieši attiecas:

- a) uz kultūru: *sasveicināšanās*;
- b) galvenokārt uz reliģiju: *meditācija, grēks, nāve*;
- c) uz kultūru un reliģiju: *piramīdas, viduslaiku mistērijas*;
- d) neattiecas ne uz kultūru, ne uz reliģiju: *zobu mazgāšana, dakstiņu jumti*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Pirmajās divās nodaļās bija runa par to, ka reliģiju definēt ir tikpat kā neiespējami. Gandrīz tas pats ir sakāms par kultūru. Ir ļoti daudz kultūras definīciju, un tā ir visdrošākā liecība tam, ka šis uzdevums ir īpaši grūts. Reliģijas un kultūras kontekstā ir iespējams teikt, ka kultūra ir reliģijas replika jeb reliģijas ārējā forma. Eiropā liela daļa kultūras “tradicionālo” formu ir veidojušās renesanses periodā, sabrūkot viduslaiku reliģijas un kultūras sintēzei.

Viduslaikos profesionālā kultūra koncentrējās baznīcās un klosteros, un tās galvenais uzdevums bija kalpot reliģijai, taču renesanses periodā – 14. un 15. gadsimtā – savu attīstību sāka no garīgām vajadzībām neatkarīga literatūra; parādījās grezna arhitektūra, kas slavēja cilvēku, nevis Dievu; tematiski šauros mistēriju rāmjus pārkāpa teātris; sāka veidoties profesionāli muzikālie darbi, kas aizvien mazāk bija saistīti ar dievkalpojumu norisi; patstāvīgu ceļu sāka dabaszinātne, kas savus atklājumus vairs nesalīdzināja ar Bībelē rakstīto utt.

Un tomēr kultūra nekad nekļūst pilnīgi brīva no reliģiskās identitātes. Šo sakarību ir viegli izjust, ilgāk atrodoties svešas reliģiskas tradīcijas zemē. Dzīvojot Indonēzijā vai Turcijā, jūs palaikam par sevi dzirdēsiet apzīmējumu – kristietis. Patiesībā jūs varat būt pat simtprocentīgs ateists, bet tas, ka esat nācis no Eiropas, jums automātiski piešķirs šo piederību. (Austrumu apceļotāju rokasgrāmatās gan parasti ir brīdinājums – neaīšēt savu ateismu, bet labāk ļaut sevi pieskaitīt pie kristīgajiem. Daudzās Austrumu zemēs ateistu neuzskata par cilvēku, un viņš var būt pakļauts briesmām.) Paši, ilgāk esot citu reliģiju zemēs, īpaši Austrumos, mēs ļoti labi izjutīsim citas kultūras iesakņotību turienes reliģijā; māksla, sadzīve, literatūra, valoda – viss liecinās par citas reliģijas klātbūtni. Tāpat tas ir pie mums: pateicoties otram cilvēkam, mēs vēlam Dieva palīdzību; rakstot darbu vēsturē, mēs to darām ļoti līdzīgi Bībeles tekstam; veidojot mākslas darbu, tajā nereti ieskanas kāds kristietības motīvs.

FONA ZINĀŠANAS

Reliģijas un kultūras attiecībām ir veltītas Andreja Mūrnieka grāmatas – Ieskats kultūras un reliģiju vēsturē. I. Aizvēsture. Austrumu civilizācijas; II. Eiropas kultūras saknes (Rīga: RaKa, 1998; 2000), kurās iespējams gūt plašāku ilustratīvo un skaidrojošo materiālu.

A. Mūrnieka darbs atbrīvo šīs grāmatas autorus no iedziļināšanās reliģijas un kultūras mijiedarbībā. Vienīgi jāakcentē tas, ka reliģijas pētniecības disciplīna aplūko sabiedrības norises, tostarp arī kultūru, kā reliģiskās apziņas konsekvenci. Šis ieskats ir reliģijpētniecisks, un profesionāls kultūras pētnieks, iespējams, daudzas reliģijā saskatāmās lietas atvasinās no kultūras procesiem. Līdzīgi vēsturnieks lūkos arī reliģijā saskatīt sev tuvās vēstures attīstības likumsakarības.

Tomēr, izejot ārpus nereliģiozās Eiropas robežām un aplūkojot Āzijas un Āfrikas kultūras norises, der atcerēties, ka tur, kaut arī ir bijuši mēģinājumi atrast Eiropas renesansei līdzīgu laikmetu un reliģijas un kultūras nodalīšanos, šāda kultūras patstāvība nav raksturīga. Daudzu Austrumu zemju politiskā iekārta ir reliģiski motivēta. (Pat Japāna nav izņēmums: tur imperators vienlaikus ir sintoisma “augstais priesteris”, kā dēļ 19. gadsimta Eiropas rakstnieki Japānas valdnieku sauca par “pāvestu”; līdzīga sistēma ir Malaizijā, Taizemē un citās Dienvidaustrumāzijas zemēs.) Reliģiskie motīvi ir ieauti daudzu Āzijas valstu konstitūcijās, monarhiju vai monarhijām līdzīgo republiku politiskajā ikdienā, veidojot savdabīgu politisko kultūru.

Kad tiek klasificētas zemes un tautas pēc to kultūru lokiem, tad lieto reliģiju nosaukumus, kas liecina par reliģijas un kultūras ciešo saikni; Ķīna, Koreja, Japāna, Vjetnama ir konfūciskā kultūras loka zemes; Taizeme, Birma, Kamboģa, Laosa, Indija ir hinduisma kultūras zemes; Saūda Arābija, Ēģipte, Omāna, Irāka ir piederīgas pie islāma kultūras utt.

Reliģijas un kultūras mijiedarbību labāk ir aplūkot nevis kursa sākumā, kā tas ierakstīts profilkursa vadlīnijās, bet gan pēc tam, kad skolēni jau ir iepazinušies ar konkrētām reliģijām.

STUNDAS SĀKUMS

Stundas sākumā ir vērts apspriest jautājumu par definīcijām, neaizmirstot arī kultūru ģeogrāfisko un reliģisko dažādību. Nereti par mūsu vai citu zemi izsakās, ka tā nav “kultūras zeme”, īpaši to attiecinot uz ražošanas vai politisko kultūru. Šāds uzskats ir nepareizs. Pat primitīvākais akmens laikmeta cilšu dzīvesveids ir īpašs kultūras tips. Mūsu vidē aizvien vēl jauc kultūru ar “kulturālību” jeb prasmi pieklājīgi uzvesties. Vēl viens variants ir tieksme reducēt kultūru tikai uz kultūras pasākumiem – teātri, izstādēm, koncertiem. Šo loku nepieciešams paplašināt. Ja mongoļi dzīvo jurtās, tas nenozīmē, ka viņi ir mežoņi, bet gan to, ka viņiem ir citāda dzīves kultūra nekā mums.

RELIGIJA UN SABIEDRĪBA MŪSDIENU LATVIJĀ

Reliģija un valsts Latvijā ar likumu ir šķirtas. Taču reliģija nav nodalāma no sabiedrības kaut vai tā iemesla dēļ, ka ne mazāk kā puse Latvijas iedzīvotāju apliecina savu piederību pie kādas reliģijas vai kristīgas konfesijas. Šā iemesla dēļ valstij nav tiesību nerespекtēt lielāko reliģisko grupu (Latvijā tās ir vēsturiskās kristīgās konfesijas – pareizticīgie un vecticībnieki, Romas un grieķu katoļi, luterāņi, baptisti) prasības, kas var būt valsts izsludinātas brīvdienu lielāko reliģisko svētku reizēs, kristietībā pieņemto morāles normu uzturēšana ar likumiem vai vismaz šādu normu respektēšana. (Palūkosimies uz jautājumu no pretējā viedokļa: daudzās arābu valstīs laulības un ģimenes likumi pieļauj daudzsievību – poligāmiju, jo to paredz islāma reliģija. Latvijā līdzīgi tam, kā tas ir citās Eiropas un Amerikas zemēs, šādi likumi ir pilnīgi nepieņemami, jo tie ir pretrunā ar kristietības morāli, kaut arī no ikdienas pieredzes mēs zinām, ka reālās vīriešu un sievietes attiecības Eiropā un arī Latvijā nav kristietības motivētas.)

Valsts attiecības ar senāko un lielāko pasaulē kristīgo konfesiju – katolicismu – regulē arī īpaši starpvalstu līgumi ar Vatikānu. Vatikāns ir suverēna valsts, kas, kaut arī teritoriāli ir niecīga, pārstāv vairāk nekā miljardu pasaules katoļu. Vatikāna līgumus ar atsevišķām valstīm sauc par konkordātiem, un tie paredz zināmas saistības, kuras attiecīgā valsts uzņemas attiecībā pret Romas katolisko baznīcu savā teritorijā.

Lielajām kristīgajām konfesijām, kas valsts aprītē darbojas kā “baznīcas” (Romas katoliskā baznīca, Pareizticīgā baznīca, Evaņģēliski luteriskā baznīca utt.) ir divējāda sabiedriskā loma. To pamatdarbība ir reliģiska, vērsta uz kristīgās kopienas iekšieni. Vēsturisko konfesiju baznīcas koncepcija ir “inkluzīva”, proti, tā paredz to, ka pie baznīcas pieder “gan svētie, gan grēcinieki”, t. i., cilvēki ar dažādu reliģiozitātes pakāpi. Ikviens, pat vislielākais noziedznieks, var būt atbrīvots no saviem grēkiem Dieva priekšā pat pēdējā savas dzīves stundā. Baznīca ar to ir atvērta pasaulei, un tā aktualizē otru Baznīcas funkciju – ārējo jeb publisko funkciju.

No socioloģiskajām aptaujām mēs zinām, ka Baznīcai ir augsts uzticības reitings. Tāpēc vēsturē bieži vien kritiskās situācijās Baznīca uzņemas politiskus pienākumus. Tā bija Rietumu Romas impērijas sabrukuma periodā 5. gadsimtā, kad Baznīca pārņēma impērijas pārvaldi, jo nebija citas sabiedrības grupas, kas prastu to darīt. Politiskajās cīņās par Latvijas neatkarību 1987.–1990. gadā Baznīca aktīvi tajās piedalījās, un brīžiem no Baznīcas pozīcijas būtiski bija atkarīga politisko notikumu gaita. Ikdienā Baznīcas publiskā loma izpaužas kā Baznīcas periodiski deklarētā nostāja pret dažādiem morāles jautājumiem – negatīva attieksme pret abortiem, pornogrāfijas un spēļu biznesu, valsts institūciju vienaldzību pret korupciju, narkomānijas izplatīšanos utt.

Latvijas likumi nodrošina reliģisku brīvību jebkādām reliģiskām grupām, arī tā dēvētajām sektām un kultiem. Par sektām (ASV lieto nosaukumu “denominācijas”) Eiropā sauc nelielas reliģiskas grupas, kas uzskata sevi par kristīgām. Par “kultiem” dēvē jaunās reliģiskās kustības, kas izveidojušās, pielāgojot

kādu Austrumu reliģiju lietošanai Eiropas apstākļos. Sektu (denomināciju) un kultu organizatoriski doktrinālā būtība ir “ekskluzīva”, proti, sektas sastāv tikai no “svētajiem”, “izredzētajiem”, un apkārtējā pasaule, pēc viņu mācības, ir paredzēta bojāejai vai arī tiek uztverta kā naidīga vide, kurā sektas loceklis ir “spiests” dzīvot. Šī iekšējā sektu un kultu konstitūcija, pēc zinātnieku domām, izslēdz to publisko lomu sabiedrībā; tās ir vērstas tikai “uz iekšu”, uz darbību reliģiskās kopienas iekšienē.

KO JŪS ZINĀT PAR RELIĢIJAS SAKARU AR KULTŪRU?

1. Reliģija ir atvasinājums no kultūras. [Nepareizi.]
2. Kultūra ir atvasinājums no reliģijas. [Pareizi.]
3. Grieķu un romiešu mīti ir senas pasakas, kuras stāstīja bērniem. [Nepareizi. Grieķu un romiešu mīti ir seni reliģiskie teksti, kas, gadsimtu gaitā zaudējot savu sakralitāti, ir pārvērtušies par pasakām līdzīgiem nostāstiem.]
4. Dievkalpojumi ir radušies no teātra. [Nepareizi. Tieši pretēji – 10. un 11. gadsimtā dažas senā dievkalpojuma daļas tika pārceltas uz laukumiem pie baznīcām (mistērijas), kur tas, apaudzis ar laicīgiem elementiem, pamazām pārvēršas par teātri.]
5. Olimpiskās spēles senatnē bija reliģisks rituāls. [Pareizi. Olimpiskās spēles senatnē bija jauniešu fiziskā spēka upurēšana dieviem.]

SARUNA

1. Reālā pieredze parasti dod šādus secinājumus. Pie sektām piederīgie, izņemot gadījumus, kad šī piederība ir vecāku uzspiesta, parasti ir fanātiska un noturīga. Mēģinājumi pārliecināt pie sektas piederīgo bez īpašas psiholoģiskas un teoloģiskas sagatavotības būs nesekmīgi. Aiziešana kopā uz sektas reliģisko sapulci var draudēt ar “ievilkšanu” šajā reliģiskajā grupā. Visreālākais variants – nepievērst uzmanību, vienlaikus lūkojot parādīt, ka jūsu uzvedība no morāles viedokļa ir pilnīgi nevainojama. Protams, ka skolotājam nevajadzētu uzspiest savu viedokli, jāļauj skolēniem apspriest jautājumu pašiem.
2. Uzvedības modelis, bez šaubām, atšķirsies no tā, kādu vērojam ikdienā; salīdzinājumā ar tām nostādnēm, kas mūsu sabiedrībā tiek uzskatītas par pieņemamām, pie vēsturiskajām konfesijām piederīgie nebūs īpaši atšķirīgi savā ikdienas uzvedībā.

I DAĻĀ APGUVIS, SKOLĒNS

ZINA:

- vismaz dažas īpatnības, kas nošķir reliģijas vēsturi no politiskās vēstures,
- lielāko pasaules reliģiju nosaukumus un šo reliģiju izplatības reģionus,

- reliģiju pētīšanas izziņas robežas,
- reliģijas un sabiedrības mijiedarbības pazīmes;

IR IEGUVIS PRIEKŠSTATU:

- par ideoloģijas un reliģijas, mitoloģijas un reliģijas, reliģiskās filozofijas, teoloģijas un reliģiskās prakses atšķirībām;

PROT:

- atšķirt reliģiskās izcelsmes literatūru no zinātniskās literatūras par reliģiju,
- atšķirt vienu reliģiju no otras pēc dažiem svarīgākajiem terminiem, kulta ēku arhitektūras, sakrālās mākslas darbu vai rituālās darbības pazīmēm (kristietības un piecu lielo Austrumu reliģiju robežās),
- nosaukt dažus reliģijas un sabiedrības, reliģijas un kultūras mijiedarbības piemērus,
- raksturot reliģijas un kultūras saistību,
- ar piemēriem raksturot reliģijas pārmantošanas mehānismus,
- atšķirt profāno un sakrālo, ar piemēriem raksturojot sakrālo telpu un sakrālo laiku atšķirībā no profānā laika un telpas.

II daļa

PIRMSVĒSTURISKĀ CILVĒKA RELIGISKIE PRIEKŠSTATI UN ARHAISKĀS RELIĢIJAS MŪSDIENĀS

5. TEMATS

Akmens laikmets un tā reliģija.

Apbedījumi un priekšstati par dvēseles nemirstību. Alu gleznojumi un to reliģiskais skaidrojums. Priekšstati par Dievu. Maģija un akmens laikmeta reliģiskā simbolika. Akmens laikmeta "veneras". Ētiskie priekšstati

PATSTĀVĪGAIS DARBS

Tieši attiecas:

- uz akmens laikmetu: *neolīts, alu lācis, pitecantropus erectus, slieteni*;
- galvenokārt uz reliģiju: *mirušo apēšana*;
- uz akmens laikmetu un reliģiju: *apbedījumu inventārs, ugunsroku vietas*;
- neattiecas ne uz akmens laikmetu, ne uz reliģiju: *Sumatras tīģeris, šļūdoņi, bronzas cirvji*.

ĪSS FORMULĒJUMS

20. gadsimtā radusies zinātne paleoantropoloģija, lai arī cik dziļi ietiektos pagātnē, nav atklājusi vēstures periodu, kam nebūtu reliģisko priekšstatu. Viens no lielākajiem 20. gadsimta speciālistiem reliģiju vēsturē Edvīns Olivērs Džeimss

rakstija: "Mūsu rīcībā esošā zinātniskā informācija ļauj ar lielu drošības pakāpi apliecināt, ka reliģija tās plašā izpratnē, tās dažādās izpausmēs ir tikpat sena, cik cilvēce."

Par akmens laikmeta reliģiskajiem un ētiskajiem priekšstatiem mēs varam spriest tikai no arheologu savāktā materiāla. Tas atšķirībā no senajiem rakstiem ir mēms, un tā atšifrēšana prasa interpretācijas jeb izskaidrošanas māku. Interpretāciju veic, balstoties uz vēsturiskām un etnogrāfiskām jeb socioantropoloģiskām analogijām. Tomēr interpretācijas māksla ir saistīta ar ļoti daudziem pieņēmumiem, kas vairo zinātnieku viedokļus (tā dēvētos zinātniskos minējumus).

FONA ZINĀŠANAS

PALEOANTROPOLOĢIJA

Paleoantropoloģijas nozare īpaši strauji ir attīstījusies 19. gadsimtā, kad gandrīz ikviens zinātnes vai sabiedrisko attiecību jautājums tika aplūkots reliģijas kontekstā. Šim viedoklim bija savs emocionāli filozofiskais fons. Daļa vēlējās atrast zinātnisko pamatojumu savai negribēšanai būt jebkādos sakaros ar reliģiju. Tie, kuru uzskati bija pretēji, tamlīdzīgus meklējumus un – vēl vairāk – reliģisko pasaules redzējumu graužošus uzskatus pieņēma naidīgi. Dažādo viedokļu šķirtne izrādījās visfundamentālākais jautājums: kas savā dziļākajā būtības ir cilvēks – dzīvnieks vai principiāli kaut kas cits? Bibliskais pasaules uzskats balstījās priekšstatā, ka cilvēks ir radīts pēc "Dieva vaiga un līdzības". 18. gadsimta franču apgaismotāji, meklējot, kā sagraut reliģiskos aizspriedumus, deklarēja, ka cilvēks ir dzīvnieku pasaules pārstāvis, tātad – cēlies no pērtiķa. 1809. gadā franču zinātnieks Žans Batists Lamarks savā darbā "Zooloģijas filozofija" izteica ideju, ka noteiktos dabas apstākļos pērtiķis varētu sākt pārvietoties uz divām ekstremitātēm, iegūt cilvēciskas pēdas un delnas, cilvēcisku seju dzīvnieka purna vietā. Lamarka darbam bija arī ideoloģisks konteksts. Kad iznāca viņa darbs, revolucionārā Francija ar Napoleonu priekšgalā bija pieteikusi karu visai tā laika "atpalikušajai un reliģiskajai" Eiropai. Kara iznākums bija Napoleonam neveiksmīgs: kristīgā Eiropa uzvarēja bezdievīgo Franciju.

Tomēr izmaiņas Eiropas politiskajā kartē nespēja apstādināt domāšanas izmaiņas. 1856. gadā pie Dīseles ietekas Reinā, Neandertāles ielejā, tika atrasti kaut kādi cilvēkam līdzīgi kauli. Pirmie šos kaulus izpētīja Johans Karls Fulrots un anatoms Šafhauzens. Savā zinātniskajā referātā 1857. gadā pavasarī dabaszinātnieku konferencē Bonnā viņi izteica pieņēmumu, ka tie ir kādas izmirušu cilvēku populācijas paliekas. Reliģiskā uzskata pārstāvjiem tas bija ļoti nepatīkami. Vai tiešām Dieva vaigs un līdzība ir tik tuva pērtiķim? 1861. gadā šis skelets ieguva nosaukumu *homo neandertalensis*. 1872. gadā kaulus izpētīja tā laika ievērojamākais patologanatoms Berlīnes profesors Rūdolfs Virhofs. Viņa slēdziens – Neandertāles cilvēks ir bijis parasts cilvēks, kas bērnībā cietis no rahīta, bet vecumā – no poliartīta, un šīs slimības ir izkropļojušas kaulus. R. Virhofa argumenti strīdus apklusināja tikai uz laiku.

1887. gadā Bekorošas alā (Beļģijā) Marsels de Puī, Žans Frepons un Makss Lusts atrada divu cilvēku paliekas, kuri bija piederējuši pie neandertāliešu tipa. Blakus skeletiem atklāja rupjus akmens rīkus un tagad jau izmirušu, kādreiz Eiropā dzīvojušu dzīvnieku – mamutu, degunradžu un alu lāču – skeletus. Tie, kas lūkoja apjēgt šos atradumus no reliģiju vēstures viedokļa, secināja, ka neandertālietis ir evolūcijas teorijas apstiprinājums. Lūkojoties pagātnē, likās skaidrs, ka cilvēks ir cēlies no dzīvnieka, kam rūp barība, siltums un dzimuminstinkts. Reliģija viņam nav ne vajadzīga, ne arī viņš ir uz to spējīgs. Evolucionisma pretinieki apgalvoja, ka neandertālieši ir tauta, kas dzīvojusi Eiropā pirms dažiem gadu tūkstošiem; mamutu un citu reliktu dzīvnieku kauli tur nonākuši nejauši. Kristīgā uzskata pozīcijas apgrūtināja arī tas, ka saskaņā ar Bībeli tā laika hronoloģijas pasaule bija tikai piecarpus gadu tūkstošus veca. Turklāt nekāda evolūcija Bībelē nav minēta.

Drīz vien reliģiskā pasaules uzskata piekritēju dzīvi vēl vairāk apgrūtināja jauni zinātnes atklājumi, kas saistīti ar Ežēna Dibuā 1887. gadā atrasto pitekantropu (*pitekantropus erectus*). Jauna ekspedīcija, kas devās uz Solo upes atradumu vietu (Javā, Indonēzijā jeb toreizējā Holandes Ostindijā), pēc tur atrastajām dzīvnieku paliekām Dibuā atradumu novērtēja kā 500–600 tūkstošus gadu vecu.

Tomēr 20. gadsimta atklājumi radīja problēmas “bezreliģiskās aizvēstures” piekritējiem. 1908. gadā Šveices arheologs Oto Hauzers Dienvidfrancijā, Vēzeras upes ielejā, atrada pirmo neandertālieša apbedījumu. Ja ir bijusi apbedīšana, tas nozīmē, ka ir bijuši arī reliģiskie priekšstati. Šā viedokļa kritiķi – gluži pretēji – apgalvoja, ka apbedījums patiesībā ir nekas cits kā higiēnisks pasākums. Tagad, kad atklāti jau vairāki neandertāliešu apbedījumi, ir kļuvis skaidrs, ka neandertālietis ir bijuši noteikti reliģiskie priekšstati. Var uzskatīt, ka neandertālietis ir kāds tagad jau izmiruša cilvēka veids.

Arī “pērtiķcilvēks” pēc kāda laika ierindojās “cilvēku” kategorijā. Kad 1920. gadā Javā strādājušais paleontologs Kēnigsvalds atrada vēl dažus pitekantropus, salīdzinoši anatomiskā analīze arī uzrādīja to piederību nevis pie pērtiķiem, bet gan pie cilvēkiem. Mūsdienās pitekantropu pieskaita pie tā sauktajiem hominīdiem – tātad pie cilvēku pasugas, bet šī pasuga nav tā pati, kas neandertālietis.

Paralēli Kēnigsvaldam ķīniešu arheologs Pei Veņdzuns atklāja vēl vienu pitekantropa paveidu Pekinas tuvumā – Čoukotjaņā. To nosauca par sinantropu jeb Ķīnas pērtiķcilvēku. Sinantropa alā bija daudzus metrus biezs pelnu slānis, kas liecināja par to, ka sinantrops ir lietojis uguni gadsimtiem ilgi. Pelni saturēja paliekas, kas nepārprotami liecināja par to, ka sinantrops ir gatavojis pārtiku uz uguns. Karls Narrs un Johans Maringers, analizējot zinātnes iegūtos datus, izvirzīja hipotēzi, ka pitekantropam vajadzēja pazīt reliģiju. Kaut arī šī hipotēze nav ne apstiprināta, ne noraidīta, sinantropu vairs nav pieņemts saukt par pērtiķcilvēku, to ierindo cilvēku kategorijā – *homo erectus*. Šāds cilvēks ir dzīvojis visā senajā pasaulē laikposmā pirms 1,6 miljoniem – 200 tūkstošiem gadu.

Mūsdienu paleoantropoloģijai ir pazīstami vēl senāki cilvēki – *Homo habilis* – “prasmīgais cilvēks”. Tas dzīvojis Āfrikā pirms 1,5–2,5 miljoniem gadu. *Homo*

habilis izgatavoja vienvēdīgus darbarīkus no akmens, koka, dzīvnieku kauliem, būvēja apaļas būdas (Olduvajas apmetnes).

Zinātnieki domā, ka cilvēks, šimpanze un gorilla ir cēlušies no kopīga priekšteča, kas dzīvojis pirms 6–8 miljoniem gadu. Visticamāk, tas bija *ramapiteks*. Paleoantropologs Deivids Lamberts uzskata, ka *ramapiteks* lietojis primitīvus darbarīkus un bijis tiešs cilvēka sencis. Ir arī citas hipotēzes – ka cilvēka sencis varēja būt *australopiteks*, kas dzīvojis Āfrikā pirms četriem miljoniem gadu. Jo vairāk datu zinātne iegūst par australopitekiem, jo vairāk cilvēcisku īpašību atklājas. Australopiteki staigāja uz pakaļējām ekstremitātēm, saglabāja ķermeņa vertikālu stāju. “Austrumu un Dienvidāfrikas preglaciālie australopiteki, iespējams, bija daudz attīstītāki par mūsdienu šimpanzi darbarīku izgatavošanā, un mums ir aizvien mazāk pamata nievājoši attiekties pret viņu prāta spējām,” rakstījis “Kembriģas aizvēstures” akadēmiskajā standarta izdevumā¹. Ja tā ir taisnība, ka šimpanze, gorilla un cilvēks ir cēlušies no viena un tā paša hominīda, tad zinātnieki neizslēdz evolūcijai pretējo iespēju – kāds šā prototipa atzars varēja arī atkāpties aizvien dziļākā mežonībā.

18.–19. gadsimta pētījumi par cilvēka izcelšanos bija ideoloģiski motivēti, taču tagad reliģiskais aspekts ir zaudēts, un, lai gan ir daudz interesantu atradumu, arī redzams, cik ļoti maz ir zināms par cilvēces izcelšanos. Vai atsevišķie hominīdi veido vienu evolūcijas virkni, vai arī tie ir atmiruši cilvēces attīstības zari, vai atsevišķas savstarpēji maz saistītas līnijas – uz šiem jautājumiem atbilžu vēl nav. Tomēr mūsdienu pētnieki domā, ka arī pašiem primitīvākajiem hominīdiem bija reliģiskie priekšstati. Šveices paleoantropologs K. Narris aizrāda, ka “neviens vēl nav varējis ar pilnīgu drošību teikt, cik lielām jābūt smadzenēm, lai aizdomātos līdz reliģiskiem jautājumiem”.

Kā noris evolūcija dzīvnieku pasaulē? Vides izmaiņām seko dzīvnieku bezapziņas pielāgošanās process. Šļūdoņu virzīšanās uz dienvidiem izraisīja aukstumam nepiemēroto dzīvnieku vilnas biezuma palielināšanos bez jebkādas viņu pašu gribas ierosmes. Pavisam citādi notiek cilvēka pielāgošanās videi. Cilvēks pielāgojas ne tik daudz pats, cik viņš pielāgo vidi sev – būvē būdas, kurina ugunscurus un darina darbarīkus. Ir nepieciešams intelekts, kura nav dzīvnieku evolūcijas procesā. Ne darbs radīja cilvēku, kā to skaidroja marksisti, bet gan apziņa ir cilvēka evolucionēšanas pamatā. Ļoti rupjie darbarīki neliecina par primitīvo cilvēka prātu. Jau rakstītā vēsture apstiprina to, ka cilvēka apziņā ir divas paralēlas līnijas: viņa prasme pilnveidot darbarīkus un viņa garīgā attīstība. Cilvēka prasme strādāt ar vissarežģītāko tehniku vēl neliecina par viņa garīgo pilnību un viņa cilvēciskajām kvalitātēm. Analogiski ir ar cilvēces vēsturi. Sencilvēka saprāts nevar neuzdot jautājumu par dzīves jēgu. Dzīvnieks turpretī tādus jautājumus neuzdod.

Par vissenāko hominīdu (cilvēkveidīgo) reliģiskajiem uzskatiem ir grūti spriest jau tāpēc vien, ka trūkst arheoloģisko datu. Olduvajas *homo habilis* apmetne, kuru atrada Lūiss Likijs, sastāv no dažiem kauliem, apaļas būdas paliekām, ugunscura pelniem, metamās akmens bumbas un daudziem darbarīkiem. Apmetņu vieta bija

¹ *The Cambridge Ancient History*. Vol. 1 Part 1: Prolegomena and Prehistory. (Cambridge, 1970) p. 131.

ļoti rūpīgi izraudzīta – tuvu saldūdens avotam, darbarīkus izgatavoja no materiāla, kas bija dabūjams desmitiem kilometru no L. Līkija atrastās apmetnes. Tas liek domāt par iespējamu maiņas tirdzniecību.

Tomēr Olduvajas cilvēka apmetnēs ir viena īpatnība: tajās ir neproporcionāli daudz cilvēku (*homo habilis*) galvaskausu palieku. Hominīdi ir saglabājuši savu mirušo tuvinieku galvaskausus, un tas savukārt liek domāt, ka viņiem ir bijuši kaut kādi reliģiskie priekšstati.

Sinantropus bija iespējams izpētīt daudz labāk, jo Čoukotjaņā atrada vairāk nekā 40 pieaugušo un bērnu paliekas. Anatomiskie pētījumi uzrādīja, ka sinantropa smadzenēs ir bijis runas centrs. Ļoti svarīgs secinājums bija tas, ka sinantrops prata lietot uguni. Arheologi atklājuši arī ne mazāk par 11 vietām Eiropā, Āzijā un Āfrikā, kur pirmatnējais cilvēks pirms 100 tūkstošiem gadu lietojis uguni.

Izrakumu laikā Pei Veņdzuns ievēroja, ka cilvēku kaulu lielāko daļu veido galvaskausi un apakšžokļi un ka tie ir sajaukti pelnos kopā ar dzīvnieku kauliem. Zviedru paleontologs Birgers Bolins izsprieda, ka sinantrops droši ir bijis cilvēkēdājs. Pei Veņdzuns protestēja: salīdzinot Čoukotjaņas atradumus ar tuvējo primitīvo tautu apbedīšanas paražām, viņš secināja, ka galvaskausi varēja būt ielikti ugunī kā upurēšanas vai bērū elements. Galvaskausos iztaisītās atveres liecināja par to, ka no tiem varēja būt izņemtas smadzenes. Viens no minējumiem var būt, ka smadzenes rituālos nolūkos tikušas apēstas. Maģiska nozīme šādam aktam ir senču gudrības pārmantošana. (Kā analogisku piemēru var minēt Hērodota aprakstīto isedonu apbedīšanas paražas, kuri dzīvoja pie Kaspijas jūras. Bērēs mirušo sacērt gabalos un viņa gaļu sajauc ar daudzu upurdzīvnieku gaļu, un tad visu to apēd. Galvaskausu, kad tam ir nodirāta āda, iztīra no smadzenēm, apzeltī un uzskata par elku, kuru pielūdz (Hērodots, 4, 26). (Evalda Volfharta pētījumi, kas publicēti viņa 1939. gadā iznākušajā grāmatā, liecina, ka primitīvais cilvēks nav bijis kanibāls, ka kanibālisms, kas kalpo maģiskiem nolūkiem, ir radies vēlākā cilvēka attīstības gaitā.)

Vienlaikus ir noraidāms uzskats, ka pirmatnējais cilvēks ir dzīvojis “pirmatnējā barā”. Arheoloģijas dati tādu viedokli neapstiprina. Nelielās kopienās jeb saimēs dzīvoja aptuveni 15–20 cilvēku, kas bija tuvākie radinieki jeb ekstensīva ģimene, kas ietver pieaugušos brāļus, māsas ar bērniem. Analogiskus agrāko zinātnieku apgalvojumus par promiskuitāti (juceklīgiem dzimumsakariem) arheoloģiskais materiāls neapstiprina. Mūsdienu primitīvo tautu lielā seksuālā brīvība ir uzskatāma par vēlākas attīstības sekām.

Hominīds uzrāda arī drūmas īpašības. Johannesburgas anatomijas profesors Raimonds Darts australopiteku apmetnē starp sadauzītajiem dzīvnieku galvaskausiem atrada arī sadauzītus australopiteku galvaskausus, kuri bija metodiski sīsti no kreisās puses. Pērtiķis nekad nenogalina sev līdzīgos, turpreti australopiteks to jau dara.

VIDĒJAIS PALEOLĪTS

Aptuveni pirms 200 tūkstošiem gadu sākās klimatiskas temperatūras pazemināšanās. Sāka pieaugt ledāju izmēri uz Zemes polu ceļurēm; izveidojās milzīgi

šļūdoņi. Lielāko Eiropas daļu pārklāja polārā tundra. Pireneju, Balkānu un Apenīnu pussalās saglabājās mērens klimats, kur izauga Sibīrijas taigai līdzīgi meži. Jūras līmenis pazeminājās, un daudzas salas, piemēram, Lielbritānija, savienojās ar kontinentu. Eiropu apdzīvoja galvenokārt ar biezu vilnu apauguši mamuti, degunradži, ziemeļbrieži, alu lāči un alu lauvas, vilki. Šajā periodā dzīvoja arī cilvēks, un tas bija *neandertālietis*.

Raksturīgi, ka pirms apledojuma, tātad – pirms 350–250 gadu tūkstošiem, Eirāzijā dzīvoja cilvēki, kurus ir gandrīz neiespējami atšķirt no mūsu laika biedriem. Taču apledojuma laika cilvēks, kas mums ir pazīstams no izrakumiem, ir neandertālietis. It kā solis atpakaļ. Neandertālieša tipa cilvēka paliekas ir atrastas tikai Kaukāzā, Ziemeļāfrikā un Tuvajos Austrumos un tālāk – līdz pat Tjanšanam un Irānas piekalnei. Citās pasaules daļās viņu paliekas nav saglabājušās. Modernajā paleoantropoloģijā ir uzskats, ka neandertālietis cēlies no senāka cilvēka veida. Neandertāliešu turpmākais liktenis nav īsti skaidrs. Daļa apgalvo, ka neandertālieši ir izmiruši aptuveni pirms 30 tūkstošiem gadu; citi – ka no tiem ir cēlies modernais cilvēks.

Svara un auguma ziņā neandertālietis bija līdzīgs modernajam cilvēkam. Viņam bija masīvāks skelets nekā mums, spēcīgāka muskulatūra, lielas delnas un pēdas. Kakls bija resns un muskuļots. Zods bija atgāzts atpakaļ, bija liels deguns. Smadzeņu apjoms (1500 kubikcentimetru) bija lielāks nekā modernajam cilvēkam (1250–1400 kubikcentimetru). Neandertālietis ir spējis runāt.

VĒLĀ PALEOLĪTA RELIĢIJA

Kad pēc aprakstītā ledus laikmeta klimats nedaudz uzlabojās, aptuveni pirms 35–75 tūkstošiem gadu iestājās jauns ledus laikmets, iespējams, ceturtais pēc kārtas. Eirāzijas ziemeļu daļa, arī Latvija, kļuva par cilvēkam neapdzīvojamu vietu. Baltijas jūras vietā bija ledus kalni. Francijas un Vācijas vietā bija tundra. Šajā periodā neandertālieši pazuda. Par to, vai viņi šajā periodā izmira vai pārvērtās par mūsdienu cilvēkiem, ir dažādas hipotēzes.

Par vēlā paleolīta laikmeta cilvēku liecina Kromaņonas (*Cro Magnon*) apmetne, kuru atklāja 1886. gadā. Darbarīki, kas ir daudz labāk apstrādāti, liecina par augstāku attīstības līmeni. Bez akmens rīkiem Kromaņonas kultūras cilvēki lietoja arī kaulu un koku. Dzīvoja alās, bet prata būvēt arī mītnes – zemnīcas, slieteņus, kas bijuši klāti ar zvēru ādām. Darbības veids – galvenokārt medības. Kromaņonas cilvēks pratis veidot skulptūras un zīmēt.

Ar laiku apbedījumi liecina par aizvien lielāku darba un līdzekļu ieguldījumu apbedījumos. Kromaņonas cilvēks jau tiek apbedīts dārgās drēbēs, no kurām ir saglabājušies tērpam piešūtie gliemežvāki; viņiem līdzī doti ieroči un dārgi darbarīki. Zinot grūto mednieka eksistenci, bagātīgais apbedījums liecina par to nozīmi, kāda tikusi piešķirta bērū rituālam. Apbedījumā, kuru atrada netālu no Brno (Čehijā), 120 centimetru dziļā bedrē bija apglabāts aptuveni 40–50 gadu vecs vīrietis. Bedres dibens bija nokaisīts ar okeru. Galvā apbedītajam ir bijusi grezna cepure, kas greznota ar spirālveida gliemežvākiem. Pie mirušā bija arī

neliela cilvēka figūriņa, kas darināta no mamuta ilkņa, divi akmens gredzeni un vairāki akmens diski. No virspuses ķermenis arī bija apkaisīts ar okeru.

Okers ir ļoti bieži izmantots materiāls. Mūsdienās, piemēram, Edvards Oliversons Džeimss, skaidro, ka okers simbolizē asinis, kas savukārt pirmatnējā cilvēka izpratnē bija galvenais dzīvības nesējs. Ir pieņēmums, ka asinis ap šo laiku iegūst "viņpasaules" asociāciju. Par pārējiem priekšmetiem ir dažādi mazāk droši minējumi. Klāt pieliktie mamuta ilkņi diezgan droši ir identificējami kā "dievišķā spēka" simbols.

Dažkārt mirušos glabāja pēc tam, kad viņi bija sadedzināti ugunskurā. Sadegšana un ķermeņa lielākās daļas pārvēršanās dūmos un aizceļošana debesu izplatījumā varēja tikt izprasta analogiski tam, kā notiek *dedzināmā upura* rituāls.

Ar kauri gliemežvākiem izšūto tērpu diez vai lietoja ikdienā. Var iedomāties, ka tas bijis darināts īpaši bērnu vajadzībām, jo kauri gliemežvāki Indijā vēl tagad simbolizē vīrieša un sievietes dzimumorgānus, un bērnu simbolikā tie varēja nozīmēt atdzimšanu no jauna. (Daudz kauri gliemežvāku atrasts arī Latgalē, kur tie 7.–18. gadsimtā bijusi iecienīta rotaslieta, galvenokārt kā kaklarota.) Ložerībā (*Logeri Bas*) apbedījumā kauri gliemežvāki pa diviem bija ielikti kapā pie pieres, rokām un kājām, pa četriem – pie kāju un roku locītavām, kas varēja simbolizēt šo locekļu atdzimšanu.

Ir arī tādi Kromaņonas apbedījumi, kuros ir liķi, kas sacirsti gabalos, apbedīti ar seju uz leju un apkrauti ar smagiem akmeņiem; viņiem nav klāt nekādu aksesuāru. Senās Ēģiptes sarkofāgu tekstu paralēles par šāda veida apbedījumiem, kas paredzēti noziedzniekiem, vedina domāt, ka tie ir bijuši tieši tādi. Ar noziedznieka apbedīšanu šādā veidā cerēja liegt viņam augšāmcelties pēc nāves un turpināt savus noziegumus. Cita interpretācija ir attiecināma uz Morāvijas Vestopīcā atrasto apbedījumu, kur apglabāta 35–40 gadus veca sieviete, kas apbedīta sasieta. Iespējams, ka viņa mirusi dzemdībās. Etnogrāfiskas paralēles liek domāt, ka šādi mirušas sievietes varēja vai nu spokoties, vai citādi likties bīstamas un tāpēc sasietas, lai "neatgrieztos".

VĒLĀ PALEOLĪTA MĀKSLA UN TĀS RELIĢISKAIS SATURS

Vēlā paleolīta mākslu 1879. gadā atklāja maza meitenīte. Spāņu muižnieks Marselīno de Satuolo bija paņēmis līdzi meitu, lai parādītu kādu alu, kuru viņš bija nejausi atradis medību laikā. Marselīno gāja pa priekšu ar gaismekli, bet viņa meita – aizmugurē, pie viena aplūkodama alas griestus. Tieši tur viņa ieraudzīja uzgleznotus vēršus. Pēc dažiem gadiem par Altamiras sumbriem, kā tos identificēja zinātnieki, jau zināja visā pasaulē.

Gleznojumus vajadzēja kaut kā interpretēt, un te nu sāk darboties pētnieku un komentētāju stereotipi. Gadsimta beigās Eiropā bija ļoti uzplaukusi māksla – jauni mākslas veidi, īpaši modernais stils, kas pirms Pirmā pasaules kara bija ieguvis jūgendstila nosaukumu. Tas ir laikmets, kad Eiropā jau ir notikusi rūpnieciskā kapitāla uzkrāšana un jaunbagātņieki sāk tērēt naudu dārgiem mākslas priekšmetiem un arhitektūrai. Šī noskaņa izpaužas alu gleznojumu skaidrojumā, kas, starp citu, saglabājas arī visu padomju laiku vēstures grāmatās.

Runa ir par to, ka pirmatnējais cilvēks, kad viņš ir paēdis un apmierinājis pamatvajadzības, var nodoties arī laika kavēklim, un dažiem tā ir māksla. Tiesa, šajā mākslā ir dažas īpatnības. Piemēram, mākslas darbi ir uzgleznoti vietās, kas noteikti nav paredzētas plašākai aplūkošanai, kā arī slēptās vietās – uz alu griestiem un gaņģos, kuri ir maz pieejami skatītājam.

20. gadsimta trīsdesmitajos gados paleoantropologi secināja, ka vēlā paleolīta mākslas īstais motīvs ir bijusi maģija. Tās loģika ir šāda: uzzīmējot ar bultu ievainotu zvēru, var cerēt, ka medībās ir lielāka veiksmes varbūtība. Secinājums tapa, izmantojot antropoloģiskās analogijas. Dažas primitīvās ciltis, piemēram, pigmeji, pirms medībām zīmē smiltīs medijamo dzīvnieku. Medību dienas rītausmā viņi uzbrūk zīmējumam ar šķēpiem, pie viena lietojot attiecīgus buramvārdus. Parasti seko veiksmīgas medības. Nogalinātā zvēra asinis izlej uz zīmējuma un pēc tam to nodzēš ar slotiņu, kas izgatavota no nomedītā dzīvnieka spalvām. Zīmējums nozīmē dzīvnieka dvēseli, un medību rītā maģiskajā rituālā tiek nomedīta dzīvnieka dvēsele jeb viņa iekšējā būtība. Pēc medībām, uzlejot asinis, iekšējai būtībai atdod dzīvību, un, kad tās attēls nodzēsts, tā var doties viņpasaules laukos.

Alu gleznojumi ir darināti ar nenodzēšamām krāsām, un to nepieejamība neatstāj nekādas šaubas, ka uzdevums nav bijis veiksmīgas medības. Lasko (*Lascaux*) alas gleznojumi (atklāti 1940. gadā) ir sasniedzami, nolaižoties pa virvi sešu metru dziļumā; Nio alas gleznojumi ir atrodami gandrīz puskilometra attālumā no ieejas. “Triju Brāļu” alā, lai sasniegtu apgleznotās vietas, ir jāiet pusstundu pa tumšiem koridoriem un alu anfilādi.

Kromaņonas kultūras cilvēks savus mirušos apglabāja zemē, un tas varētu palīdzēt atšifrēt alu gleznu reliģisko nozīmi. Reliģiju pētnieks Andrejs Zubovs to skaidro šādi. Pazemes gleznojumi it kā atrodas tajā pasaulē, kurā tiek guldīti mirušie cilts locekļi. Ja jau kapā līdzīti tiek likti dažādi priekšmeti, kuru iekšējā būtība ir lietojama viņpasaulē, tad līdzīga loģika būs arī alu gleznojumiem. Mirušo gari nav spējīgi medīt dzīvus zvērus ar šķēpiem un bultām, bet primitīvais cilvēks laikam domāja, ka mirušajiem tuviniekiem ir nepieciešamas upurdzīvnieku asinis. Tāpēc šajos gleznojumos ir redzami nevis bizoni, kas mierīgi ganās, bet gan ar bultām un šķēpiem ievainoti dzīvnieki, no kuriem tek asinis. Šie gleznojumi, raksta A. Zubovs, ir bezgalīgi notiekošs upuris mirušajiem. Dzīvnieku bari, kuros ir redzamas mātītes, kam gaidāmi mazuļi, ir jāsaprot kā dzīves turpinājums. Starp citu, krāsās ir iejaukti attiecīgo upurdzīvnieku pelni. Par šāda pieņēmuma pareizību varam pārliecināties, velkot etnogrāfiskās paralēles.

AKMENS LAIKMETA VENERAS

Ļoti plašā akmens laikmeta reliģijas vēsture nav izklāstāma vienā nodarbībā, tāpēc iedaļa “Akmens laikmeta veneras” skolotājam tiek piedāvāta kā alternatīvs materiāls tam, kas pieejams skolēniem paredzētajā grāmatā.

Paleolītiskās jeb senā akmens laikmeta veneras ir sieviešu figūras, kas darinātas no akmens vai kaula; tām ir hipertrofēti lielas gūžas un krūtis, bieži –

izteikti ārējie dzimumorgāni. Sejas, rokas un kājas ir attēlotas izteikti shematiski. Šiem tēliem tradicionālais izskaidrojums ir "auglības dievības". K. Polikarpovičs Ukrainā pie Desnas atrada akmens laikmeta svētvietu, kurā bija arī paleolītiskā venera. Gagarinā – citā vietā Ukrainā – uzietā zemnīca, kurā īpašās nišās glabājās septiņas figūras (izmērs – līdz 22 centimetriem), kas jau liecina, ka šo primitīvo skulptūru reliģiskais atšifrējums varēja būt cits, proti, veneras varēja nozīmēt Cilts Māti, kas ir mūžīgi grūta, pastāvīgi dzemdē un baro ar krūti, tātad bija dievišķs simbols. Vēl lielākā mērā tā varēja simbolizēt Zemes Māti, par ko liecina senākā Eiropas folklorā, kas ir baltiem. Krieviem ir analogisks nosaukums – *Мать сырая земля*.

Par to, ka runa nav vienkārši par auglību, lika domāt vēlā paleolīta (pirms 25 tūkstošiem gadu) darināts mākslinieka attēls, kuru atrada Ložerībā (*Laugerie Bas*) Francijā, Vezēras ielejā netālu no Lezeizi. Attēlā ir redzama grūta sieviete, bez drēbēm, kas guļ uz muguras pie aļņa kājām. Situācija ir gana abstrakta, un to ir grūti skaidrot reālistiski. Alnis gluži analogiski mamutam ir jāsaprot kā debesu dievības tēls, bet grūtā sieviete, kas tūlīt dzemdēs, simbolizē gaidāmo dzīvības sākumu. Scēna, jādodomā, notiek pārpasaulīgā sfērā.

Salīdzinot veneras ar jau pazīstamo alu simboliku, var uzskatīt, ka tās būtībā attēlo to pašu, ko gribēts izteikt ar alu apbedījumu simboliem. Par to varēsīm pārliecināties arī no turpmākā arheoloģiskā materiāla.

"Grūtniece pie aļņa kājām"

Vēlā paleolīta laikmetā par vispārēju augstākā dieva tēlu kļuva lielie pārnadži – sumbrs, mamuts, alnis, vērsis. Ložerībā (*Laugerie Bas*) atrastais grūtnieces attēls pie aļņa kājām, kā domā daži pētnieki, varēja nozīmēt vai nu simbolisku dzīvības sākuma attēlojumu, vai arī simbolizēt grūtnieces stāvokļa atkarību no "Dieva gribas".

MEGALĪTISKĀ RELIĢIJA

Megalītu reliģijas izskatīšana pārlietu lielā apjoma dēļ šajā kursā nav paredzēta. Taču ap Eiropas megalītiem notiek zināma neopaganiska aktivitāte; tiek radītas dažnedažādas leģendas, teorijas un mīti par to nozīmi. Liela daļa no tiem ir aizraujoši savā fantastikā un noslēpumainībā. Ap megalītiem tiek rīkotas neopaganiskas ceremonijas un rituāli. Par to raksta gandrīz visas mūsdienu reliģiju enciklopēdijas un rokasgrāmatas, rakstus papildina krāsaini attēli. Tas var izraisīt skolēnu jautājumus, uz kuriem skolotājam jābūt gatavam atbildēt. Tātad – ko saka zinātne par šīm ciklopiskajām akmens konstrukcijām?

Par megalītiem sauc lielāku akmens konstrukciju kopumu. Pašreiz ir reģistrēti aptuveni 50 tūkstoši megalītu dažādās pasaules vietās. Pirmie un ievērojamākie atklātie megalīti ir saistīti ar tām vietām, kur dzīvojuši senie indoeiropieši – ķelti, valoņi, bretoņi, geli, īri. Megalītu terminoloģija arī nāk no šīm senajām valodām. *Dolmeni* ir galdam līdzīga konstrukcija no lieliem akmeņiem (tulkojumā – akmens galds). Zem šā “galda” izveidotā telpa tāpat ir norobežota no visām pusēm, un ieeja ir ļoti maza – tik liela, ka tajā var iekļūt tikai četrpārus. Slavenais Seviljas tuvumā esošais dolmens Soto ir 30 metru garš. Lielai daļai dolmenu virsū bija uzbērtā zeme. Dolmenam blakus bieži piebūvēja vēl vienu dolmenu – galeriju apbedījumiem.

Menhīri jeb “garie akmeņi” ir zemē vertikāli ierakti akmeņi, kas dažkārt stāv atsevišķi, citkārt – kā grupās esoši veidojumi. Francijā ir ap sešiem tūkstošiem menhīru. Lielākais no tiem ir 21 metru augsts. Parastais augstums ir 8–10 metri. Vispazīstamākā ir menhīru aleja Karnakā (*Carnac*) Francijā. Stounhendžas menhīru komplekss ir izveidots kā divi koncentriski apli, pie kuriem ved menhīru aleja. Menhīru apli sauc par kromlehu (“apaļa vieta”). Stounhendžas kromleha diametrs ir 30 metru. Stounhendžas kromleha centrā ir piecus metrus garš, metru plats un pusmetru biezs altāris. Būve ir darināta no pelēka granīta, kas atvests no 250 kilometru liela attāluma. Vēl daudz menhīru ir Maltas salā.

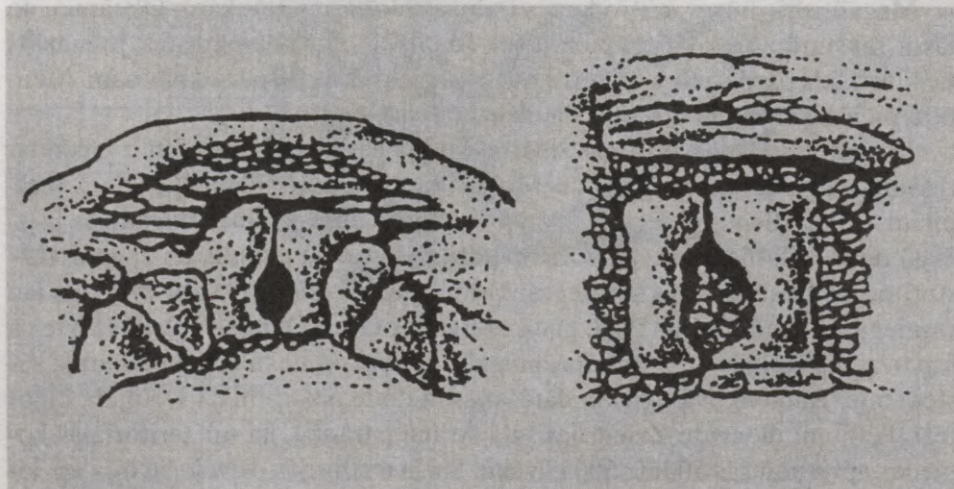
Megalītiskās būves ir atrodamas Indijā, Indonēzijā, Kaukāzā, Okeānijā, un tās ir raksturīgas tikai jūras piekrastei. Jo tālāk no jūras piekrastes, jo mazāki tie kļūst, līdz pārdesmit kilometru no jūras piekrastes tie pazūd pavisam. Menhīru piejūras raksturs ir radījis daudz migrācijas teoriju.

19. gadsimta beigās Eiropas zinātnē valdīja uzskats, ka megalīti ir pakalderinājumi Ēģiptes piramīdām un Mezopotāmijas piramīdām līdzīgiem tempļiem – zikurātiem. No Ēģiptes, Mezopotāmijas un Kanaānas (tagadējās Izraēlas) tie ir izplatījušies pa visu Ziemeļāfriku, Pireneju pussalu un 2. gadu tūkstoši pirms kristīgās ēras sasnieguši Britu salas. 1. gadu tūkstoši megalīti jau sasnieguši Skandināviju. 1963. gadā arheologs Glins Deinjels (*Daniel*) izteica hipotēzi, ka Itālijas un Sardīnijas megalīti ir jaunāki nekā Ziemeļatlantijā sastopamie. Radioaktīvā oglekļa datēšanas metode apstiprināja Deinjela hipotēzi. Pētījumi dienvidu Zviedrijas salā Aranā parādīja, ka tur teritoriālās kopienas apvienojušas 50 līdz 500 cilvēku. Šajās teritorijās dzīvojušie bija apvienojušies, lai darinātu tik grūti uzceļamās senču kapenes. Viena no miklām,

kuru pētnieki nespēja atrisināt, – apbedījumu vietas ir tik grandiozas, bet kur ir analogiskie dzīvojamie nami un lopu kūtis? Dienvidskandināvijā, Hagestadē, purvā 1971. gadā izdevās atrast pāļu būves paliekas, kas liecināja, ka tā laika cilvēki dzīvojuši ļoti vienkāršos apstākļos – uz pāļiem celtās mītnēs. Vidusjūras un Rietumeiropas megalītiskās kultūras apmetnes bija nelieli ciemi, bet grandiozās megalītu pilsētas bija pilsētas mirušajiem.

Megalītiskās būves bija klātas ar smiltīm, bet gadsimtu gaitā vējš tās ir nopūtis, un megalīti ir kļuvuši redzami. Arī Stounhendža ir uzcelta liela kapulauka vidū. 1935. gadā vācu arheologs Horsts Kirhers izteica hipotēzi, ka menhīri ir cilvēka ķermeņa aizvietotāji. Megalīti kļūst par cilvēka personības mūžīguma simbolu. Tie netrūd, nesabrūk. Var būt, ka tiem bija jāglabā cilvēka dvēsele līdz augšāmcelšanās dienai. Džordžs Ogdons (1990) attīstīja Kirhera hipotēzi, izmantojot Senās Ēģiptes paralēles. Menhīri ir nesagraujami mirušo ķermeņi; dolmeni un kurgāni ir viņu mājvieta līdz augšāmcelšanās laikam. Ar rokām darinātās kapenes turpina alu ideju, kurai, iespējams, ir tāda pati nozīme un simbolika. Džeimss Freizers, atsaucoties uz Indonēzijas pētnieku Van Kruijtu, pārstāsta indonēziešu leģendu. Pirmajam cilvēku pārim Dievs no debesīm ļāva izvēlēties – banānu vai akmeni. Cilvēki tūdaļ paņēma banānu, bet izrādīja vienaldzību pret akmeni. Tad viņi sadzirdēja balsi no debesīm: “Jūs izvēlējāties banānu, tāpēc jūsu dzīve būs līdzīga banānam – islaicīga un viegli ievainojama. Ja jūs būtu izvēlējušies akmeni, jūsu dzīve būtu līdzīga akmenim – nemainīga un mūžīga.”

Kurgāns vai pat nelielais kapu uzkalniņš simbolizē Mātes Zemes grūto vēderu. Apglabājumu kamera dolmenu kultūrā apzīmē to pašu. Megalītu laikmeta ieejas kapenēs un svētvietās ir izveidotas kā sievietes dzimumorgāni, pašas kapenes – kā stilizēta sievietes figūra plānā. Ješua bin Sīrahs raksta: “Daudz darbu ir paredzēts katram cilvēkam, un smags ir Ādama slogs no izešanas no mātes klēpja līdz tam laikam, kad viņam jāatgriežas pie visu Mātes.” (Sīraha dēla grāmata, 40. 1–2).

Sievietes dzimumorgānus atgādinošas ieejas megalītiskās kapenēs Silberhilā (*Silbury Hill*)

STUNDAS SĀKUMS

Stundas sākumā ir ieteicams atgādināt iepriekšējo nodarbību tematus:

- 1) reliģiju klasifikāciju pēc hronoloģiskā principa;
- 2) painteresēties, cik daudz skolēni atceras par akmens laikmetu no vispārējās vēstures kursa;
- 3) spriežot par akmens laikmeta reliģiju, kā arī par mūsdienu cilšu reliģijām un šamanismu, ir nepieciešams diezgan brīvi "pārvietoties" ģeogrāfiskajā plaknē. Iepriekš noskaidrojot skolēnu zināšanas ģeogrāfijā (proti, tekstā minēto zemju atrašanās vietas), ir iespējams paredzēt, cik daudz laika būs nepieciešams papildu skaidrojumiem par priekšmetiem, kas nav tieši saistīti ar reliģiju zinātni;
- 4) stundā var lietot noderēt karte; ja tehniskās iespējas ļauj, tad arī ilustratīvais materiāls.

KO JŪS ZINĀT PAR AKMENS LAIKMETU?

1. Paleolīts ir bronzas laikmeta zinātniskais nosaukums. [Nepareizi. Paleolīts ir jaunā akmens laikmeta zinātniskais nosaukums.]
2. Vissenākais cilvēks ir dzīvojis ap 5. gadu tūkstoši pirms kristīgās ēras. [Nepareizi. Vissenākais cilvēks ir dzīvojis aptuveni pirms pusotra miljona gadu.]
3. Akmens laikmetā Latvijā zaļoja tropiskie meži. [Nepareizi. Akmens laikmetā Latvija atradās zem šļūdoņa. Jāatceras, ka arheoloģiskie laikmeti nav sinhroni visās vietās. Vispārējā seno reliģiju vēsturē lieto tos datējumus, kas attiecināmi uz pasaules civilizācijas attīstītajiem reģioniem, proti, par atskaites punktu kalpo Senās Ēģiptes un Senās Mezopotārijas civilizācijas, nevis, piemēram, Latvijas teritorija, kur akmens laikmets pastāvēja vēl neilgi pirms kristīgās ēras sākuma.]
4. Akmens laikmeta cilvēks rūpīgi apglabāja savus mirušos tuviniekus. [Pareizi.]

Arhaiskās (cilšu) reliģijas mūsdienās.

Šamanisms

DARBS PĀROS

Tieši attiecas:

- uz ciltīm: *nevēsturiskums*;
- galvenokārt uz analfabētu reliģiju: *šamanisms, fetiši, gari, šamaņa deja, garu barošana*;
- uz ciltīm un analfabētu reliģiju: *dziedniecība*;
- neattiecas ne uz ciltīm, ne uz analfabētu reliģiju: *zvejniecība*.

NEVĒSTURISKĀ CIVĒKA RELIĢIJA

Latviešu valodā pieejama profesionāla reliģiju pētnieka Pīrsa Vitebskija grāmata “Šamanis” (R.: Zvaigzne ABC, [b. g.]), kas var kalpot par papildmateriālu skolotāja darbā.

Viens no diskutējamiem jautājumiem ir mūsdienu akmens laikmeta cilvēka nosaukums. Paralēli eksistē vairāki šāda tipa sabiedrību un attiecīgi to reliģisko uzskatu apzīmējumi: “cilšu reliģija”, “analfabētu reliģija” jeb “bezrakstības tautu reliģija”, “mūsdienu akmens laikmeta tautu reliģija”, “primitīvo tautu reliģija”, “pagānu reliģija” u. c. Nosaukumi ir veidoti dažādu izpētes metožu vai zinātnes nozaru robežās un ietekmē. Par “ciltīm” tās sauc zemēs, kuru kalnainajos un džungļiem klātajos apvidos tās dzīvo; piemēram, Indijā, Mjanmarā (Birmā), Tāizemē, Indonēzijā u. c. Tur, kur lietots jēdziens “analfabētu reliģija”, par pētīšanas atskaites punktu ir izraudzīts sabiedrības rakstīt prasmes kritērijs utt. Reliģijas vēsturnieki vairāk lieto terminu “nevēsturiskā cilvēka reliģija”, ar to uzsverot saikni, kādai vajadzētu būt starp šo tautu vēsturisko stagnāciju un reliģijas tipu.

ĪSS FORMULĒJUMS

Nevēsturiskā cilvēka reliģijas galvenā īpatnība ir tā koncentrācija nevis uz Dievu, bet gan uz garu pasauli.

GARU PASAULE

Nevēsturisko reliģiju būtiska īpašība ir to attieksme pret Augstāko Dievu – Radītāju. Tas ir “aiz iekavām”. Par to ir saglabājušies priekšstati, bet tam

netiek adresētas lūgšanas, upuri vai kādi rituāli. Šā iemesla dēļ garu klasifikācijas atskaites punkts ir nevis Dievs, bet gan cilvēks. Cilvēka labuma un ļaunuma kritēriji ir ļoti relatīvi: esi atradis naudu, vari uzskatīt, ka tev ir ticis labums, bet tas, kurš šo naudu ir pazaudējis, ir piedzīvojis ļaunumu. Ģimeni ir pametis vīrs, un ģimenei viņš ir ļauns. Šis pats vīrietis ir aizgājis pie citas sievietes, un viņai viņš ir labs.

“Dieva ņemšana aiz iekavām” nav tas pats, kas dzīvošana bez Dieva pavisam. Vēsturisko reliģiju pārstāvjiem garu pasaule ir vairāk vai mazāk fakultatīva, jo galvenā cilvēka komunikācija notiek ar Augstāko Dievu, taču cilšu reliģijās gari ieņem ne tikai Dieva vietu, tie nozīmē daudz vairāk. Monoteistiskajā pasaulē ir pieņemts, ka ļaunie gari cilvēkam nevar neko nodarīt, ja Dievs to nepieļaus, turpretī cilšu reliģijās gariem ir patstāvīga griba, un viņi burtiski terorizē pie cilts reliģijas piederīgos.

Ticība gariem un saite ar tiem dziļi iespaido arī mājas dzīvi un ģimenes attiecības. Piemēram, mājas gari *ajami*, kaut arī, pēc nanajiešu domām, neuzturēja intīmas attiecības ar cilvēkiem, tomēr par savu klātbūtni lika aizvien atcerēties. (Saskaņā ar dažiem šo garu aprakstiem tie ir dzīvo cilvēku radinieki garu pasaulē.) Gars, kas iemilējies sievietē, ir greisirdīgs, un, lai tā nelakstotos ar savu vīru, viņš uzsūta slimības. Lai tiktu no tām vaļā, sievai ir jābaro gars, bet pirms tam ir jāizsauc šamani, kas iedzen garu tīģera figūrā. Sievai un vīram tādā gadījumā ir iespēja uzturēt dzimumsakarus tikai pilnīgā tumsā, kad gars to nevar redzēt. Sieviešu dzimuma gari var iemilēties vīriešos, un, ja vīrietis neizrāda pārliedz simpātijas sievai, tad gars palīdz viņam medībās. Sievas un vīri pret šādām garu simpātijām ir raduši attiekties bez problēmām – jo vairāk tāpēc, ka no šāda gara tiek arī kāds labums.

ŠAMANISMS

Nosaukums “šamanis” pasaules aprītē ir ienācis no krievu “šaman”, kas savukārt ir aizgūts no tungusu valodas *samana*. Ķīniešu *ša men* nozīmē gan burvi – garu pavēlnieku, gan budistu mūku. Jādomā, ka Ķīnā šis vārds ir ienācis no Indijas, kur *sramana* sanskritā nozīmē askētu – sanjasīnu.

Turāņu¹ tautām kirgīziem un kazahiem šamanis ir pazīstams ar nosaukumu *baksī*. Turkmēņiem *baksa* nozīmē – tautasdziesmu un deju izpildītājs. Abi šie vārdi varētu būt nākuši no Indijas, kur *bhikšu* ir klejotājs mūks, kā sevi sauca budistu mūki, sākot ar Budu Gautāmu. Citām tautām šamaņa arodam ir dažādi apzīmējumi. Javas salā Indonēzijā viņus sauc par dukuniem, Sumatras ziemeļos – par datu, Malajā – par pohangiem.

Šamanisms tika pamanīts 19. gadsimtā, kad zinātnē valdīja kareivīgs ateisma gars. Atzīt šamanismu un tos reālos efektus, kurus tas uzrādīja, nozīmētu atzīt garu pasauli par reālu. Tāpēc tika atrasts labs skaidrojums, proti, šamaņa dejas ir nekas cits kā ārprāts – psihiska atkāpe no normas. Ostindijas

¹ Turāņi – pie “tjurku”, “turku” valodu saimes piederīgie (turki, uzbeki, azerbaidžāņi, tatāri u. c.).

šamanisma pētnieks G. A. Vilkins rakstīja: "Šamanis ir slima, vārga personība, kas cieš no nervu slimībām, bieži vien no ārprāta lēkmēm. Šamaņu ekstatāze pieder pie histēriskas epilepsijas un hipnozes parādībām un pilnīgi noteikti – pie somnambulisma." Padomju zinātnieks D. Zeļņins rakstīja, ka Sibīrijas šamaņi ir nervu slimnieki un ka šis fakts neprasa nekādus pierādījumus. Dāņu reliģiju pētnieks O. Olmarks (*Ohlmark*) 1939. gadā izteica viedokli, ka šamanisms ir polārās histērijas izpausme.

Mazpazīstamais krievu pētnieks S. Širokogorovs, kas strādāja pagājušā gadsimta divdesmitajos gados Tālajos Austrumos un Ziemeļķīnā, pretstatā domnējošajam uzskatam apgalvoja, ka šamaņi ir psihiski veseli un drīzāk ir psihoterapeiti nekā psihopāti. Pēc gadu desmitiem Klods Levī Stross, kas nekad nebija lasījis S. Širokogorovu, savā darbā par šamanismu šo viedokli apstiprināja. Vēlākie Mirča Eliades darbi padziļināja S. Širokogorova atklājumu. Epilepsijas pazīmes šamaņiem ir tikai viņu iniciācijas periodā, kas pazūd, tikko viņi ir kļuvuši par šamaņiem. Jakutiem šamaņa vārdu krājumu veido 12 000 vārdu, parastajiem jakutiem – 4000 vārdu. Burjatiem šamaņi ir tautas tradīcijas un folkloras glabātāji. Anna Smoļaka raksta: "Nanajiešu un uļču šamaņi savā apkārtnē lielākoties ir cienijami ļaudis (..) viņi ir spēcīgi, ar gribas spēku apveltīti, praktiski sadzīves lietās, medībās un zvejā." Par labu jaunāko laiku pētnieku viedoklim runā arī tas, tik liels skaits šamanistisko sabiedrību visā pasaulē nevarētu pastāvēt, garīgi orientējoties uz psihiski slimiem cilvēkiem. Ja jau šamanis ir psihopāts, tad laikam arī tiem cilvēkiem, kuri sagaida šamaņa pakalpojumus, ir jābūt psihiski neveselīgiem.

KĀ KĻŪST PAR ŠAMANI

Par šamaņa darbības mehānismu ir divi viedokļi. Viens no tiem šamaņa izdarības skaidro ar to, ka šamanī iemājo gari, kas viņu dancina, un šamanis tajā brīdī pats sevi nekontrolē. Otrs skaidrojums – šamanis pakļauj sev garu vai garus, un viņi izpilda šamaņa gribu. Pētnieki pieņem abus viedokļus. Malajas un Rietumindonēzijas šamanisma pētniece J. Revuņenkova raksta, ka ir vieni šamaņi, kas lieto šo metodi, bet otra grupa pieder pie tiem, kas pakļauti garu *demonofānijai* jeb garu iemājošanai cilvēkā.

Šamanisti amata mantošanu skaidro šādi. Kad nomirst šamanis, viņa parastā dvēsele *panjan* dodas uz viņpasauli – *buli*. Pēc gada šai dvēselei pievienojas otra dvēsele – *upsa*, kas līdz šim ir dzīvojusi uz kapa. Bet šamaņa dzimtas sirds *puta* paliek virs zemes un meklē sev jaunu saimnieku pie mirušā radniekiem. Puta ir šamaņa dēmons-sargs. Šim šamaņa garam "patika mirušā šamaņa ķermenī, asinis un tas, kā viņš ož", tāpēc garam patīk dzīvot šamaņa asinsradnieku vidū. Putas izcelsme ir vai nu no "Zemes saimnieka gara", vai "Taigas gara", vai – reti – no "Debesu gara".

Šamaņa slimība daļēji ir izskaidrojama ar to, ka neviens nevēlas kļūt par šamani. J. Revuņenkova raksta, ka indivīda nevēlēšanās kalpot gariem izraisa nepatiku arī kopienas (ciema, cilts) cilvēkos.

Aicinājums kļūt par šamani parasti notiek divos posmos. Pirmajā posmā

aicināmais pats nejūt nekādas subjektīvas ciešanas, kaut arī viņa uzvedība kļūst pilnīgi anomāla. Viņš nejūt sāpes no uguns un naža griezumiem, bēg kalnos, kļīst tur nedēļām ilgi, ēd jēlu dzīvnieku un putnu gaļu, tos dzīvus ķerot un plēšot uz pusēm. Aukstums un sniegs viņam pilnīgi nekaitē. Dažkārt savā mājā vai mežā šāds cilvēks iekrīt daudzas dienas ilgā miegā un miegā dzied kā šamanis, sauc vārdā garus. Aicinājums kļūt par šamani vienmēr ir saistīts ar ilgu specifisku slimību.

Klods Levī Stross raksta, ka, slimībai beidzoties, nākamais šamanis var atrast kādu šamaņa piederumu – bungas, zizli, zvārguli. Ja viņš to paņem, tad sākas viņa šamaņa gaitas. Ja nepaņem, tad atkārtojas slimība, kas var novest kandidātu kapā. V. Radlovs raksta: “Ja piesauktais cilvēks pretojas senču gribai un atsakās šamanēt, viņu piemeklē šausmīgas mokas, kas beidzas ar to, ka viņš vispār zaudē jebkādus garīgos spēkus, proti, kļūst plānprātīgs un apātisks pret visu vai arī iekrīt histēriskā ārprātā un parasti beidz dzīvi pašnāvībā, vai arī nomirst spēcīgas lēkmes gaitā.”

Šamaņa slimības apraksts atrodams arī Bībelē (Marka evaņģēlijs, 9,17–22).

KO JŪS ZINĀT PAR MŪSDIENU NEVĒSTURISKAJĀM CILTĪM?

1. Mūsdienu akmens laikmeta cilvēks visus sev nepieciešamos rīkus darinā no akmens un kaula. [Nepareizi. Apgalvojums varētu būt pareizs vienīgi no teorētiskā viedokļa. Tikai tad, kad izdodas atrast civilizācijas neskartas akmens laikmeta ļaužu kopienas, var būt runa par to, ka apgalvojums atbilst patiesībai. Mūsdienās akmens laikmeta sabiedrība tirdzniecības ceļā iegūst metāla darbarīkus, bet tie nemaina viņu dzīvesveidu. Akmens laikmeta ļaudis parasti nespēj veiksmīgi pielāgoties mūsdienu industriālās sabiedrības dzīvesveidam, strādāt modernā ražošanā utt.]
2. Mūsdienu akmens laikmeta cilvēka reliģija ir šamanisms. [Pareizi.]
3. Šamanisma reliģijā tiek pielūgti gari. [Pareizi.]
4. Mūsdienu nevēsturiskās tautas neinteresējas par pasaules vēsturi, bet glabā atmiņā savas tautas vēsturi. [Nepareizi. Nevēsturiskās tautas ir “nevēsturiskas” tāpēc, ka tām ir sveša vēsturiskā domāšana. Aizvēsturiskais cilvēks piederēja pie vēstures plūsmas, jo viņš progresēja. Mūsdienu nevēsturiskais cilvēks, dzīvojot kaimiņos vēsturiskajām tautām, nemainās, nekļūst par vēstures tautu.]

SARUNA

Reliģijpētnieciskais materiāls, paleoantropoloģiskie dati liek domāt, ka priekšstats par Dievu Radītāju ir senāks nekā priekšstati par gariem. Kāpēc viena cilvēces daļa uzskata, ka labāk pakļauties gariem, bet ne Augstākajam Dievam, paliek neskaidrs. Toties konsekvences, salīdzinot šo tautu dzīvesveidu un materiālās attīstības līmeni apstākļos, kad

apkārtējā pasaule ir sasniegusi zinātnes un tehnikas kalngalus, šķiet ļoti zīmīgas. Reliģija, kuras struktūra ir veidota ap pašu cilvēku, nevis ap kādu augstāku, pārāku centru, atstāj paliekošas pēdas visas sabiedrības attīstībā.

Reliģiju vēsturnieki lēš, ka ap 3.–5. gadu tūkstoti pirms kristīgās ēras ir notikusi lielā sadalīšanās. Daļa senās pasaules tautu sākušas pielūgt garus, un rezultāts bijis – apstāšanās attīstībā. Cilvēka apziņa, ja tā ir vērsta uz augstākiem piemēriem (mēs zinām, cik rosinoši mūsu attīstībai mēdz būt ievērojami cilvēku dzīves apraksti), veicina ikviena indivīda attīstību. Apstākļos, kad attīstās priekšstati par Dievu, kad tie kļūst filozofiski un sarežģīti, sabiedrība sāk uzmanīgi analizēt arī cilvēku un atskārst ne tikai viņa sarežģītību, bet arī cilvēka spējas. Cilvēkam, kuram ir jāatgriežas pie pilnīgā Dieva – Pasaules radītāja, ir jāklūst Dievam līdzīgam.

Citādi ir garu pasaulē dzīvojošajam. Ja jau šamanis ir spējīgs “apsegt” garu un braukt ar viņu kā zirgā, tad nostiprinās priekšstats par to, ka cilvēks ir visu sasniedzis. Viņam nekur nav jātiecas un jāsteidzas.

Šamanis ir nevēsturiskās sabiedrības elitāra personība. Līdzcietība pret slimnieku liecina par to, ka šamanistiskā pasaule nav gluži dēmoniska un ka tā ir atvērta arī citām reliģiskām idejām, piemēram, kristietībai. No kādreizējiem šamaņiem ir nākuši daži ievērojami kristīgie svētie, kuri darbojušies krievu Pareizticīgajā baznīcā.

NĀKAMAJAI STUNDAI

Uzdodiet skolēniem papētīt Senās Ēģiptes reliģiju un tās vēsturi.

II DAĻU APGUVIS, SKOLĒNS

ZINA:

- dažus piemērus no arheoloģiskajiem atklājumiem, kuri liecina par reliģijas eksistenci akmens laikmetā,
- mūsdienu priekšstatus par 20. gadsimta “akmens laikmeta kultūras” tautām (ciltīm), viņu reliģijas līdzību un atšķirības salīdzinājumā ar akmens laikmeta seno cilvēku reliģiju;

IR IEGUVIS PRIEKŠSTATU:

- par akmens laikmeta reliģisko simboliku un iespējamo akmens laikmeta cilvēka ētiku,
- par dažām mūsdienu bezrakstības tautu reliģiskajām formām, to elementiem, rituāliem, aizliegumiem (šamanisms, tabu, iniciācija);

PROT:

- arheolģisko senlietu kopumā atrast priekšmetus, kas varētu būt kalpojuši reliģiskām vajadzībām,
- raksturot atšķirību starp reliģiju un maģiju,
- raksturot šamanisma paņēmienu, parādīt atšķirību starp šamani un priesteri vai cilts vadoni,
- izteikt argumentētus spriedumus par 20. gadsimta "akmens laikmeta kultūras" tautu (cilšu) reliģijas un dzīvesveida kopsakarībām,
- izteikt savu viedokli par to, vai reliģija evolucionē.

III daļa

TUVO AUSTRUMU IZZUDUŠĀS RELIGIJAS

7. TEMATS

**Senās Ēģiptes reliģija. Tās vēsturiskie periodi.
Agrāro un rakstīt pratēju tautu reliģiju
tipoloģiskās īpatnības.
Auglība un priekšstati par Dievu**

DARBS GRUPĀS

Tieši attiecas:

- uz Seno Ēģipti: *faraons, hieroglifi, rakstības izgudrošana, Nīlas ieleja;*
- galvenokārt uz Senās Ēģiptes reliģiju: *mūmijas, tuksnesis;*
- uz Seno Ēģipti un Senās Ēģiptes reliģiju: *Ozīriss, Izīda;*
- neattiecas ne uz Seno Ēģipti, ne uz Senās Ēģiptes reliģiju: *fasēšana, jūdaisms.*

ĪSS FORMULĒJUMS

Senās Ēģiptes reliģija pieder pie seno reliģiju kategorijas. Reliģiju zinātnē par seno reliģiju parasti sauc tādu reliģiju, kas vairs nepastāv, tātad runa ir par tā dēvēto mirušo reliģiju. (Gandrīz tikpat senas reliģijas, kuras vienā vai otrā formā turpina savu eksistenci mūsdienās, par "senajām" parasti nesauc.)

Šāda tipa reliģiju izpētes problēmas ir saistītas ar to, ka arheoloģiskie un epigrāfiskie dati ir samērā slikti savstarpēji saistīti, jo trūkst saišu un interpretācijas, ko varētu gūt no dzīvajiem intervējamiem. Tāpēc šīs reliģijas pētījumi tiek veidoti uz jau gatavu shēmu pamata, un šīs shēmas mainās samērā lēni. (Piemēram, senākais Ēģiptes reliģijas aprakstītājs ir grieķu vēsturnieks Hērodots, bet viņa Ēģiptes reliģijas izpratne ir izteikti hellēnistiska, t. i., viņš savu pieredzi mēģina skaidrot Senās Grieķijas reliģijas valodā un jēdzienos. Arī pirmie

kristīgie zinātnieki Senās Ēģiptes reliģiju salīdzināja ar viņiem pazīstamo anti-ko mitoloģiju, bet pretstatīja to kristietībai, pie kuras viņi paši piederēja.)

Senās reliģijas bija vienas tautas reliģijas, un, ja šī tauta bija organizēta valstī, tad tā bija arī valsts reliģija. Tā tas bija arī Senajā Ēģiptē.

FONA ZINĀŠANAS

Senās Ēģiptes reliģijas dažas iezīmes ir atrodamas gandrīz ikvienā darbā, kas veltīts šīs zemes vēsturei. Tomēr, lasot to, ir jāņem vērā darba uzrakstīšanas laiks. Padomju laika literatūrai reliģijas jautājumos, ja tā nebija izdota Maskavas vai toreizējās Leningradas Zinātņu akadēmijas institūtos (izņemot zinātniskā ateisma institūcijas), parasti tika uzspiests sava laika ideoloģiskais rakstējums. Latviešu valodā pieejamā literatūra ir ierobežota ar J. Veinberga darbu "Piramīdu un zikurātu ēnā" (R., 1988). Senās pasaules, tajā skaitā Ēģiptes, reliģiskā aina kultūras kontekstā mūsdienīgi ir reprezentēta A. Mūrnieka grāmatā "Ieskats kultūras un reliģiju vēsturē" (I daļa; R.: RaKa, 1998).

Senās Ēģiptes valsts reliģija ir atšķirīga no citu tipu reliģijām – gan no senajām, gan mūsdienu. Modernajām reliģijām ir raksturīgs individuālisms un ļoti personisks cilvēka un Dieva attiecību modelis, turpretī senās reliģijas šādas attiecības tikpat kā nepazīna. Akmens laikmeta reliģijas, jādūmā, nodeva mantojumā senajām valsts reliģijām diezgan daudz no sava mantojuma. Ēģiptes piramīdas ar saviem ciklopiskajiem izmēriem ne tikai atgādina akmens laikmeta megalītiskās būves, bet, jādūmā, ir mantojušas kaut ko no megalītu simbolikas un to teoloģiskās izpratnes.

Bez šaubām, Senās Ēģiptes garīgā aina būtiski atšķiras no tā sauktajām dibinātajām reliģijām; tajā nav nekāda dibinātāja personības iespaids, kāds nepārprotami ir saskatāms islāmā, budismā, zoroastrismā un citās reliģijās.

Uz mūs interesējošo reliģiju neizdzēšamu iespaidu ir atstājis tas apstāklis, ka tā ir rakstītā reliģija un ka tā ir agrāra sabiedrība. Šāda tipa reliģijas cilvēces vēsturē ir bijušas vairākas, un tām raksturīga iezīme ir sakrālā, *dievišķā* redzēšana dabas norisēs. Kaut arī Ēģiptē prata rakstīt, jādūmā, ka šai reliģijai nav bijis svēto rakstu, tā, iespējams, nav piedzīvojusi tādu Dieva atklāsmi, kādu pieredzēja Mozus Sīnāja kalnā. Tāpēc cilvēka reliģijas mērķis – atkalsavienošāšanās ar Dievu – ir izteikts kosmisko norišu valodā un simbolos.

Viens no redzamākajiem Senās Ēģiptes reliģijas pētniekiem H. Frankforts raksta, ka ēģiptiešu "teoloģiskās izteiksmes aparāts" sastāv no trim priekšstatiem, un tie ir 1) saules spēks; 2) zemes spēks; 3) dzīvās dabas prokreācijas (vairošanās) spēks.

STUNDAS SĀKUMS

Stundas sākumā vēlams atkārtot tos akmens laikmeta reliģijas aspektus, kuriem, pēc skolotāja domām, ir kopīgas īpatnības ar to, ko ieraudzīsim Ēģiptē. Ir vērts atgādināt, ka zinātnieki, lai rekonstruētu daudz senākas aizvēstures reliģiju detaļas, izmanto analogijas, kas aizgūtas no Ēģiptes vēstures.

SENĀS ĒGIPTES RELIĢIJAS TIPOLOĢISKS RAKSTUROJUMS

Kā jau minēts, aplūkojamā reliģija iekļaujas noteiktā tipoloģiskā nišā. Kaut arī Senās Ēģiptes svētie raksti nav saglabājušies vai, ļoti iespējams, to nekad nav bijis, atslēga reliģijas strukturālām īpatnībām ir meklējama galvenajā mitoloģiskajā tekstā (bet, ja tāda nav, tad atsevišķos mitoloģiskos priekšstatos), kas ir attiecīgās reliģijas pamats. Senās Ēģiptes gadījumā ir bijuši dažādi mēģinājumi to rekonstruēt no vēlākiem – hellēnistiskās Ēģiptes laikmeta – grieķiskās mitoloģijas ietekmētiem tekstiem.

Galvenā Dieva klātbūtnes izpausme ir Viņa ieviestā dabas un arī sabiedrības kārtība. Šī kārtība ir jāuztur, un šā iemesla dēļ sakrālā un profānā jeb reliģiskā un ikdienišķā dzīve ir tik cieši saistīta, ka tā nav atdalāma viena no otras. Senās Ēģiptes pētnieks C. J. Blēkers reliģiju sauc par kultūras fermentu jeb raugu. Tas nozīmē, ka reliģija, māksla, zinātne, sabiedriskā dzīve, ētiskie standarti nepastāv paši par sevi, nav autonomas cilvēka esamības sfēras, bet gan izriet no reliģijas.

Dažādie Senās Ēģiptes reliģijas rituāli – valdnieka faraona stingri ritualizētā uzvedība, mirušā mumifikācija, kuru izpildīja dievu maskās tērpušies priesteri dziļā slepenībā, un citi – kas tas bija? Teātris vai liturģija? Tā bija domāta kā liturģija ar uzdevumu – no jauna inscenēt, pareizāk – liturģiski atveidot, pasaules radišanas noslēpumu. Vienlaikus tā bija māksla formas ziņā. Ķīnas reliģijas analogijas – uzskats, ka plūdus un dabas katastrofas izraisa Ķīnas imperatora nolaidība rituālu izpildīšanā – vedina domāt, ka līdzīga domāšana varēja būt arī Ēģiptē.

TEOLOĢISKIE MEKLĒJUMI

Senās Ēģiptes reliģijā nebija “ticības mācības”. Vai tā bija slepena, vai tā nav saglabājusies, vai tā vienkārši neeksistēja – tie ir minējumi, kurus izsaka zinātnieki. Ja šādas mācības nebija, tas droši liecina, ka mācības lomu šajā reliģijā izpildīja kults. Tas tomēr nenozīmē, ka ēģiptieši nedomāja par reliģiju (vai arī to “nejuta”). Teoloģiskās pārdomas ir saskatāmas dievu vārdos, kuri atspoguļo kristīgajā teoloģijā atrodamās teoloģiskās domāšanas likumsakarības.

Lietojot dažādus vārdus, nav domāti dažādi dievi. Viens no Augstākā Dieva apzīmējumiem ir *Atum*. Šis vārds ir atvasinājums no *tm*, kas nozīmē “pilnība”. Citos kontekstos šo vārdu lieto “tukšuma” nozīmē. No kristīgās teoloģijas mēs zinām, ka tā sauktā apliecinošā jeb pozitīvā teoloģija runā par Dievu kā “pilnību”, kamēr “noliedzošā” jeb “negatīvā” teoloģija lieto apzīmējumu “tukšums”, jo Dievs ir ārpus taustāmās, fenomenālās pasaules jēdzieniem. Trešais, izplatītākais, vārds, kurš dažos vēstures periodos kļūst par dominējošo, ir *Amon* (*Amun*). Šis vārds nozīmē “neredzamais” – tāpat atkal diezgan tipisks Dieva apzīmējums pasaules reliģiju teoloģijā.

Tāpat runa ir par vienīgā Dieva dažādas izpausmes veidiem. Ja runa būtu par dažādiem dieviem, tad mūsu rīcībā varētu būt mīti par minēto dievu savstarpējām cīņām vai vismaz par šo personu attiecībām. Tomēr mītu par kaut

kādām dinamiskām Re, Atuma, Hora un Ptaha savstarpējām attiecībām nav. Augstās teoloģijas jēdzienos runājot, pirmajā vietā ir Dieva substanciālā pamatbūtība, bet ir svarīgi saprast, ka vienkārša cilvēka apziņā toreiz, gluži tāpat, kā tas notiek arī tagad, Dieva "personas" jeb konkrētās izpausmes ir pirmajā apziņas plānā un nereti asociējas ar dažādu dievu eksistenci. Dievs izpaužas gan kā pasaules radītājs, gan kā dzīvības avots, gan kā neredzams gars, gan kā pilnība, gan kā transcendentāls tukšums.

KO JŪS ZINĀT PAR SENO ĒGIPTI?

1. Senās Ēģiptes reliģija bija izplatīta visā Ziemeļāfrikā kā tā laika pasaules reliģija. [Nepareizi. Senās Ēģiptes reliģija bija izplatīta tikai Ēģiptē, jo senā pasaule nepazīna pasaules reliģijas. Reliģijas bija tikai nacionālas.]
2. Senās Ēģiptes reliģija bija *politeisms* jeb daudzdievība. [Atbilde ir neviennozīmīga. Pēc ārējiem parametriem Senajā Ēģiptē bija daudzdievība, bet zinātnieki uzskata, ka ar daudzo dievu vārdiem ir domāts viens Dievs Radītājs.]
3. Ēģiptes sabiedrība bija drūmas vergturības iekārta. Reliģija bija tikpat bezcerīga. [Nepareizi. Šāds uzskats ir ļoti novecojis. Ēģiptes sabiedrība nebija drūma, bet dzīvespriecīga. Reliģija, kas solīja mūžīgu dzīvi, nevarēja veicināt nolemtības izjūtu. Mūsdienu zinātnē ir viedoklis, ka piramīdas ir cēluši personīgi brīvi ļaudis.]
4. Ikdienas reliģiozitātes avots bija ēģiptiešu svētie raksti. [Nepareizi. Ēģiptiešu reliģiskā ikdiena bija rituāli. Uzklusot to skaidrojumus, ēģiptietis ieguva reliģiskos priekšstatus.]

SARUNA

Apspriežams ir ikviens Senās Ēģiptes reliģijas sižets, kas atgādina pazīstamus motīvus arī mūsdienu (kristietības) reliģiskajā ikdienā. To skaitā – Dieva trīsvienība kristietībā, kur ikvienai no Trīsvienīgā Dieva personām tiek piedēvētas atsevišķas funkcijas (Dievs Tēvs – Radītājs; Dievs Dēls – Pestītājs; Dievs Svētais Gars – Svētdarītājs); paralēles vietējo svēto aizbildņu kultu katolicismā un pareizticībā un daudzajiem vietējiem dieviem Senās Ēģiptes reliģijā u. c. Pārspriežami ir Latgales katolicismā saglabājušies daudzie ar lauksaimniecības ciklu saistītie katoļu Baznīcas rituāli – sakramentālijas, zāļu un ziedu svētīšana, Lieldienu divu dabas stihiju – ūdens un uguns – svētīšana.

Pārrunas varētu vainagoties ar atziņu, ka reliģijas formas un priekšstati gadu tūkstošos mainās ļoti lēnām.

Senās Ēģiptes reliģija. Priekšstati par pasaules radīšanu un to līdzība ar teoloģiskajām koncepcijām citās reliģijās (tostarp jūdaismā un kristietībā). Laika un telpas koncepcija. Reliģijas simboliskā valoda un domāšana simbolos

DARBS GRUPĀS

Tieši attiecas:

- uz Senās Ēģiptes reliģiju: *Hepri*;
- uz Senās Ēģiptes priekšstatiem par pasaules radīšanu: *radīšana ar vārdu*;
- uz Senās Ēģiptes reliģiju un Senās Ēģiptes priekšstatiem par pasaules radīšanu: *Nun, Tefnut*;
- neattiecas ne uz Senās Ēģiptes reliģiju, ne uz Senās Ēģiptes priekšstatiem par pasaules radīšanu: *radīšana no haosa, spontāna pasaules izcelšanās, evolūcija, "lielais sprādziens"*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Pasaules radīšana seno ēģiptiešu priekšstatos notiek cilvēka dēļ (CT, 1131). Cilvēki ir nosaukti par Dieva līdzību. "Es esmu nācis, lai redzētu Ozīrisu, un dzīvošu viņa tuvumā, un būšu tīrs viņa klātbūtnē. Es esmu Tava līdzība, es esmu Tavs attēls. Viss kosmos ir Dieva dāvana cilvēkam, bet cilvēce ir dārgs Dieva ganāmpulks. Mani cilvēki ir mans ganāmpulks." (CT, 714).

FONA ZINĀŠANAS

Skolotājiem ieteicamā literatūra ir reliģijas un kultūras attiecībām veltīts A. Mūrnieka "Ieskats kultūras un reliģiju vēsturē. I. Aizvēsture. Austrumu civilizācijas", II. Eiropas kultūras saknes" (R.: RaKa, 1998; 2000), kur iespējams gūt plašāku ilustratīvo un skaidrojošo materiālu.

Senās Ēģiptes reliģijas elementu rekonstrukciju padara iespējamu liels apbedījumu epigrāfikas klāsts ar precīziem datējumiem – sākot ar 3. gadu tūkstoši pirms kristīgās ēras un beidzot ar senēģiptiešu reliģijas norietu. Tie ir tā sauktie piramīdu teksti (*Pyr*) un sarkofāgu teksti (*CT*). Teksti nebija domāti lasīšanai dzīvajiem. Kameras, kurās šie teksti atradās, tika aizmūrētas, un zārkus

aizzīmogoja. Izteiktajam rakstu formā vajadzēja mūžīgi skanēt viņpasaules eksistencē. Pierakstītais vārds it kā monumentalizējās, iegūstot dzīvi, kas vairs nebija atkarīga no priesteru lūpu kustībām.

PASAULES RADĪŠANA

Cilšu sabiedrībās dominē mīti, kuri attēlo dievu miršanu un dzimšanu, dievu paaudžu maiņu, Debess un Zemes cīņu. Nekā tamlīdzīga nav Senās Ēģiptes reliģijā. Senās Ēģiptes reliģijas priekšstats pirms pasaules pastāvēšanas ir eksistējis pārdabiskais Dievs. Viņš ir pastāvējis sevī, un nav nekā bijis pirms un ārpus Viņa. Nav nekādas idejas par Dieva un Haosa līdzāspastāvēšanu. No dažādajiem senēģiptiešu pasaules radīšanas stāstiem ir iespējams rekonstruēt kopīgos pasaules pirmsākumu priekšstatus.

Radīšanas teoloģijas pamatā ir jau minētā ideja par to, ka Dievs ir pats sevī. Tātad Viņš ir transcendentāls attiecībā pret fenomenālo pasauli laikā un telpā. Dieva nosaukšanai lieto virkni transcendentālu apzīmējumu. Piemēram, Hermopoles pasaules radīšanas koncepcija stāsta par to, ka pirmsākumos bijuši četri dievu pāri: *Nun* un *Naunet* (pirmatnējā okeāna personifikācijas), *Huh* un *Hauhet* (bezgalības personifikācijas), *Kuk* un *Kauket* (tumsas, kā arī "neizsakāmības" personifikācijas), *Amon* un *Amaunet* (gaisa un vēja, kā arī "gara" personifikācijas). Katra no personifikācijām ir sievišķā un vīrišķā personāža savienojums. Tās ir Dieva četras kvalitātes. No šīm kvalitātēm veidojas pasaule. Dieva personifikācijas ir nekas cits kā simboli, ar kuriem tiek izteikti abstrakti jēdzieni. Arī Bībeles valoda ir pilna simboliem. Jēzus "līdzības" evaņģēlijos ir tipisks simboliskas valodas piemērs, kas bieži satur arī paša Jēzus skaidrojumus.

Angļu ēģiptologs E. Seiss salīdzina Hermopoles pasaules radīšanas stāstu ar to, kas atrodams Bībelē.¹

Hermopoles kosmogonija	Bībeles kosmogonija
1. Ūdens dzelmes, ūdeņu haoss.	1., 2. Bet zeme bija neiztaisīta un tukša, un tumsa bija pār dziļumiem, un Dieva Gars lidinājās pār ūdeņiem. (Radīšanas grāmata, 1:2)
2. Pār to lidojošs gars.	
3. Gaismas radīšana.	3. Un Dievs sacīja: "Lai top gaisma." Un gaisma tapa. (Radīšanas grāmata, 1:3)
4. Pirmatnējās zemes parādīšanās no ūdeņu haosa.	4. Un Dievs sacīja: "Lai saplūst vienkopus ūdeņi, kas ir zem izplatījuma, lai sausa zeme tiktu redzama." Un tā notika. (Radīšanas grāmata, 1:9)

¹A. H. Sayce. "The Egyptian background of Genesis I", in *Studies Presented to Fr. L. Griffith* (London, 1932).

Ar citas Senās Ēģiptes pilsētas vārdu saistītā “Memfisas teoloģija” skaidro, ka Dievs savā “sirdī” jeb savā apslēptajā dziļumā lemj par pasaules radīšanu un izsaka vārdu, kas ir radīšanas pamatā. Memfisas traktāts runā par Dievu Radītāju, kas aizvien ir aktīvā kontaktā ar radīto pasauli.

Memfisas teoloģiskajā traktātā ir vēl viens principiāls viedoklis, kuru neatrast neliterātu reliģijās. Runa ir par gribas brīvību. Cilvēks brīvi izvēlas starp labo un ļauno. Tie, kas izvēlas labo, saņem dzīvi, bet tie, kas ļaunu, – manto nāvi. Vēlāk šo pašu domu, proti, ka Dievs lej lietu pār taisnajiem un netaisnajiem, skaisti izteiks Bībele. Tātad teoloģijā vissarežģītākais un neatrisinātais jautājums par cilvēka brīvību un predestināciju (iepriekšnolemtību) ir bijis aktuāls jau šajā Senās Ēģiptes reliģijas pieminekļi. No visa teiktā var secināt, ka Senās Ēģiptes reliģiskie priekšstati ir pārmantoti jaunākā reliģijas pieminekļi; tā ir jūdaistu un kristiešu svētā grāmata – Bībele. Citiem vārdiem – mēs esam Senās Ēģiptes reliģisko priekšstatu un šīs senās kultūras mantinieki. Senajā pasaulē kultūra vēl nebija nodalīta no reliģijas.

Telpas koncepcija Senajā Ēģiptē, jādoma, bija koncentriska, līdzīgi tam, kā telpu konstruēja citas senās sabiedrības, piemēram, senie ķīnieši. Seno ēģiptiešu zeme Keme (tulkojumā “melnā”; “Aigiptos” ir Ēģiptes grieķu nosaukums) bija auglīgā, ar zaļu zāli un lapotni klātā Nīlas ieleja, kuru bieži identificēja ar Ozīrisu. Citiem vārdiem – Ēģiptes zeme pati bija Ozīriss, no kura ķermeņa auga viss cilvēkam nepieciešamais. Teritorija ārpus auglīgās ielejas – tuksnesis – Dezere (“sarkanā zeme”) tika uzskatīta par nāves valstību, kurā mājāja ļaunais Ozīrisa brālis Sets, kas nes nāvi un iznīcību. Tiesa gan, šajā “nāves valstībā” dzīvoja citas tautas: uz rietumiem no Nīlas ielejas – libieši, uz austrumiem – semīti.

Tālāk, šķērsojot Sīnāja tuksnesi, varēja sasniegt svešas zemes, piemēram, Palestīnu, kurai ar Ēģipti bija seni politiski sakari, sāncensības periodiem mījoties ar koalīciju, kopīgām interesēm un kariem. Toties laika tecējumā šī senā tauta nejuta, un tāpēc sabiedrības rūpes bija par to, lai nekas nemainītos. Par šo savdabību liecina divas akmens stēlas ar triumfāliem uzrakstiem. Pirmais pieder faraonam Tutmosam III (1525.–1473. gads pirms kristīgās ēras), un tas slavina šā faraona uzvaru pie Megido Palestīnā. Otrs uzraksts slavina faraonu Ramzesu II (1317.–1251. gads pirms kristīgās ēras) par uzvaru pie tās pašas Megido pilsētas, turklāt gūstā saņemto karavadoņu vārdi ir tie paši, kas Tutmosa III stēlā. Tātad vismaz otra stēla nevis fiksē vēsturisku notikumu, bet gan apliecina to, ka Ramzess II precīzi un nemainīgi glabā sava pirms 222 gadiem dzīvojušā priekšteča valdīšanas stilu.

Saglabāt senas tradīcijas bija vissvarīgākais uzdevums, un nav grūti izprast, kāpēc faraona Ehnatona mēģinājums ieviest konsekventu viendievību, pieprasot visiem pielūgt vienīgo Dievu Atonu (kura simbols bija Saules disks), izjuka, tiklīdz jaunais faraons nomira. Tomēr viendievības reliģija izveidojās tautā, kas tiešā veidā pārmantoja daudzus elementus no Senās Ēģiptes reliģijas un kultūras. Tā bija senā Israēļa tauta.

KO JŪS ZINĀT PAR SENĀS ĒGIPTES RELIĢIJU?

1. Senās Ēģiptes reliģiskajos priekšstatos Dievs radīja pasauli no "Haosa" – pirms Dieva pastāvējušās "pirmvielas". [Nepareizi. "Haoss" – "Nun" – senēģiptiešu pasaules radīšanas stāstā ir minēts, bet ne kā pirms Dieva pastāvējusi "pirmviela".]
2. Pasaules radīšanas priekšstati Senās Ēģiptes reliģijā principiāli atšķiras no tiem, kādi ir Bībelē. [Nepareizi. Reliģijas vēsturnieki domā, ka Bībeles pasaules radīšanas stāsts ir aizgūts no Senās Ēģiptes reliģijas.]
3. Senajā Ēģiptē laika tecējumu neizjuta. [Pareizi.]
4. Saule kā Dieva simbols nekur citur pasaulē nav sastopams. [Nepareizi. Arī senlatviešu reliģija ir Saules reliģija. Dažviet, piemēram, Sahas (Jakutijas) šamanisms Sauli uztver kā Dievības simbolu.]

SARUNA

Pārrunājot paralēles priekšstatos par pēcnāves eksistenci, lietderīgi būtu pieminēt to, ka Senās Ēģiptes tekstos gan atrodam briesmoni, kas atnes "otro nāvi" ļaundarim, taču nav nekādu pēcnāves moku aprakstu, kas bija raksturīgi viduslaiku kristietībai. Tātad Senās Ēģiptes sabiedrībā nebija īsta priekšstata par ētiski izprastu grēku, ļaunumu. Dominēja rituāla pārkāpuma jēdzieni.

Svarīgi ir akcentēt personības brīvības aspektu. Piemēram, ja cilvēkam nav nekā, ja viņš ir pilnīgs nabags, tad maz ticams, ka viņam ir iespējas nopietni aplaupīt kādu īpašnieku – salīdzinājumā, piemēram, ar baņķieri, kuram cilvēki uztic ievērojamas naudas summas.

Līdzīgi ir austrumu zemju lauku ciemos, piemēram, Indijā, kur vispirms ikviena dzīve norit kaimiņu acu priekšā un nav iespējama kaut kāda "aizdomīga" bagātības parādīšanās, kuras likumīgums nebūtu ātri noskaidrojams; ja kāds tomēr iegūst brīvus līdzekļus, tad lielā ģimene (kopā ar vecākiem, tēvočiem un tantēm, brālēniem un māsīcām) un arī sabiedriskā doma neļauj tos izmantot pēc paša ieskatiem. Tie ir jāizlieto lielās ģimenes vajadzībām, tā tas ir arī Filipīnās un citās Dienvidaustrumāzijas zemēs. Šīs paralēles no mūsdienu tradicionālās zemkopju sabiedrības ļauj modelēt Senās Ēģiptes iespējamo ētisko situāciju. Līdzīgi ir modelējama ģimenes attiecību ētika, reliģisko pienākumu ievērošana u. c.

Cilvēks. Nāve un augšāmcēlšanās. Ētika. Faraona un valsts nozīme Senās Ēģiptes religijā. Tās mantojums Rietumu religijās

DARBS GRUPĀS

Tieši attiecas:

- uz Senās Ēģiptes reliģiju: *Atums*, “*Mirušo grāmata*”, *Bībele par pasaules radišanu*;
- uz Senās Ēģiptes priekšstatiem par cilvēku: *Dieva asaras*;
- uz Senās Ēģiptes reliģiju un Senās Ēģiptes priekšstatiem par cilvēku: *pēcnāves tiesa*;
- neattiecas ne uz Senās Ēģiptes reliģiju, ne uz Senās Ēģiptes priekšstatiem par cilvēku: *atoms*, *asaras*.

NĀVE UN AUGŠĀMCELŠANĀS

Lai nepārslogotu skolēnu atmiņu ar pārlietu lielu materiālu, “mirušo augšāmcēlšanās” tēmas turpinājumu mēs pārceļam uz skolotāja *Vademecum*, lai pats priekšmeta pasniedzējs varētu lemt, vai aplūkojamais jautājums ir pietiekami reprezentatīvs un interesants, lai to turpinātu izskatīt kopā ar skolēniem.

Ēģiptiešiem bija raksturīga cerība uz augšāmcēlšanos miesā. Valdnieks stājas nomirušo “neiznīcīgu zvaigžņu” priekšā. Zvaigznes simbolizē mirušos cilvēkus; šis simbols ir labi pazīstams ne tikai Senajā Ēģiptē, bet arī Senajā Indijā. Senās Indijas eposā *Mahābhārata* (Mahābhārata 6, Aranjaka Parva) ir rakstīts, ka mirušos no šejienes mēs redzam kā zvaigznes debesis. Senajā Ēģiptē mumificē mirušos, lai viņus saglabātu līdz augšāmcēlšanās dienai. Tā kā ēģiptieši nebija pārāk droši par to, cik ilgi izdosies saglabāt savus mirušos, viņi piramīdu iekšienē, kamerā blakus apbedīšanas telpai, novietoja mirušā skulpturālu attēlu, kurā saskatāma ļoti reālistiska līdzība ar mirušo. Statuja ir modelis, pēc kura tad arī notiks mirušā miesas atkalsavienošana augšāmcēlšanās brīdī.

Tomēr neviens Senās Ēģiptes teksts nesaka, kad konkrēti notiks šī miesas augšāmcēlšanās – tūdaļ pēc nāves vai vēlāk. Senās tautas empīriskā pieredze, šķiet, tomēr lika domāt, ka augšāmcēlšanās notiks ļoti attālā nākotnē. Šī miesiskā augšāmcēlšanās ļoti atgādina tos priekšstatus, kurus mēs saskatām paleolīta tautu augšāmcēlšanās koncepcijā.

Atšķirība ir tā, ka ēģiptiešu augšāmcelšanās koncepcija bija sarežģītāka. Domāta bija augšāmcelšanās dievišķā miesā, mirušā savienošanās ar Dievu. Senās Ēģiptes tekstos doma par savienošanos ar Dievu augšāmcelšanās brīdī ir atrodama daudzās vietās. Tādu ir simtiem. Piramīdu tekstu 213. sentencē lasām: “Tava miesa ir Atuma miesa, tava galva – Atuma galva, tavi pleci – Atuma pleci..” [Tālāk ir uzskaitītas visas ķermeņa daļas.] “Cik brīnišķīga ir kļuvusi tava būtība; tu esi kļuvis apgaismots savu brāļu dievu starpā! Ir noticis, ir noticis!” Citiem vārdiem – ir notikusi savienošanās ar Dieva miesu jeb būtību.

ĒTIKA

Par ētiku diskutējām jau iepriekšējās nodaļās. Senās Ēģiptes reliģijā ētiskie priekšstati atrodami arī rituālu reliģijā. Tas nozīmē, ka reliģijā ir noteikta cilvēka augstā vērtība (“Dieva mīļākais radījums”); tam automātiski līdzī nāk noteikums, ka otrs cilvēks ir cienījams un Dievam līdzīgs. Cilvēka gribas brīvība (brīvība izšķirties par labo vai ļauno) reliģiskajos tekstos ir gan minēta, tomēr Senās Ēģiptes reliģiskajā un sabiedriskajā ikdienā varēja pastāvēt tikai daļēji. Tipoloģiski līdzīgas vēlāka vēsturiskā perioda zemkopju reliģijas Indonēzijā un citur Dienvidaustrumāzijā uzrāda, ka ētiskās izvēles vietā sabiedrībā darbojas rituāli pareiza vai nepareiza rīcība. Regulāri rituāla pārkāpumi parasti beidzas ar pārkāpēja izraidīšanu no vietējās kopienas (ciema), bet tādu citur parasti nepieņem, un viņš ir lemts bojāejai.

Senā Ēģipte nepazīna juridiskus, ar valdnieka vārdu apstiprinātus kodeksus, kādi bija, piemēram, Hammurapi likumi. Mirušā taisnošanās pastarajā tiesā liecina, ka likums bija reliģisks un tas balstījās reliģiskā autoritātē, nevis valdnieka gatavībā sodīt to, kas likumu nepilda. Šādam stāvoklim vajadzētu liecināt par Senās Ēģiptes iedzīvotāju samērā intensīvo reliģiozi-tāti.

KO JŪS ZINĀT PAR CILVĒKU SENAJĀ ĒĢIPTĒ?

1. Senās Ēģiptes reliģiskajos tekstos cilvēki tika pielīdzināti Dieva “ganāmpulkam”. Tas nozīmē, ka cilvēks bija nicināma vai vismaz otršķirīga būtne. [Nepareizi. Senajā Ēģiptē ganāmpulks bija īpašnieka lielākā bagātība.]
2. Senās Ēģiptes cilvēks neticēja aizkapa dzīvei. [Nepareizi.]
3. Senās Ēģiptes sabiedrībā bija stingri rakstīti likumi. [Nepareizi.]
4. Faraons seno ēģiptiešu priekšstatos savienoja vienā personā cilvēka un Dieva īpašības. [Pareizi.]

MATERIĀLS DISKUSIJĀM

FARAONA UN VALSTS NOZĪME SENĀS ĒGIPTES RELIĢIJĀ. TĀS MANTOJUMS RIETUMU RELIĢIJĀS

Iesakāmā diskusiju tēma – ko mūsu sabiedrība un vēlāka laika reliģijas ir mantojušas no Senās Ēģiptes. Senās Ēģiptes reliģija piedāvā vispirms cilvēka cieņas apliecinājumu, ko atrodam apgalvojumā, ka “cilvēks ir radīts no Dieva asarām”, “cilvēks ir mīļākais Dieva radījums”. (Pretēja aina ir Senās Mezopotāmijas reliģijā, kur cilvēks ir radīts no dubļiem un ļaunā dieva Kingu asinīm. Viņš ir dievu vergs.)

Ēģiptes faraons iemieso sevī vēlākās priesterības (piemēram, senajā jūdaismā) tēlu, pārstāvot Dieva priekšā tautu, bet tautai – Dievu. Sabiedrības kontekstā tas nozīmēja, ka valsts un reliģija nebija šķirtas. Valdnieks – faraons – bija ne tikai valsts galva, bet arī augstais priesteris – tātad galvenā reliģiskā persona. Senajā pasaulē reliģija nebija privāta, jo sakrita ar to, ko mūsdienās dēvē par “ideoloģiju”. Pret reliģiju naidīgi noskaņotu cilvēku varēja uzskatīt par valsts un sabiedrības ienaidnieku ar visām no tā izrietošajām konsekvencēm.

Šo sistēmu pārmantoja viduslaiku Eiropa, un kā ārēja forma tā pastāv dažviet arī tagad. Piemēram, Lielbritānijas karaliene vienlaikus ir Lielbritānijas Baznīcas galva, bet parlaments apstiprina vai noraida svarīgus Baznīcas iekšējās dzīves noteikumus. Japāņi savu imperatoru uzskata par dievišķu personu un galveno sintoisma priesteri. Malaizijas sultānu *Dipertuan Agung* tāpat uztver par nācijas garīgo un laicīgo valdnieku.

Kristietības normu sistēmā, ko sauc par *dogmatiku*, Jēzus Kristus vienlaikus ir pilnīgs cilvēks un pilnīgs Dievs. Šī divdabība kā īpašs reliģisks simbols faraona personā pirms kristietības bija pazīstama jau senajiem ēģiptiešiem. Tātad simboliskā valoda, kurā reliģiskās idejas ietērpā senie ēģiptieši, vēlāk tika izmantota kristietībā.

NĀKAMAJAI REIZEI

Uzdodiet skolēniem papētīt Senās Mezopotāmijas vēsturi un mākslu.

SENĀS ĒGIPTES TEMATUS APGUVIS, SKOLĒNS

ZINA:

- zemkopju reliģiju īpatnības, kā piemēru izmantojot Senās Ēģiptes reliģiju,
- dažus zinātniskus viedokļus par reliģiskajiem simboliem,
- dabas auglības noslēpuma interpretāciju senajā pasaulē,
- kādu no Senās Ēģiptes mītiem;

IR IEGUVIS PRIEKŠSTATU:

- par reliģijas “gramatiku” un “leksiku”,
- par Senās Ēģiptes vēsturiskajām saitēm ar jūdaismu un kristietību (to atspoguļojumu Vecās Derības tekstos);

PROT:

- interpretēt kādu no Senās Ēģiptes mītiem, parādot, kā šis mīts funkcionē sabiedrībā un kā tas ietekmē dažādas sabiedriskās norises (kādas konsekvences izriet sabiedrības dzīvē un cilvēku attiecību modelī no reliģijas izvirzītā – soterioloģiskā – mērķa),
- pazīt Senās Ēģiptes reliģijas elementus un simbolus citās reliģijās.

Senās Mezopotāmijas (Divupes) reliģijas vēstures periodi. Austrumsemītu pasaules jēdziens. Klejotāju tautu reliģiju tipoloģiskās īpatnības

PATSTĀVĪGAIS DARBS

Tieši attiecas:

- a) uz Senās Mezopotāmijas reliģiju: *daudzdievība*;
- a) uz Senās Mezopotāmijas vēsturi: *Tigra un Eifrata*;
- b) uz Senās Mezopotāmijas reliģiju un Senās Mezopotāmijas vēsturi: *šumeri, "Hammurabi likumi"*;
- c) neattiecas ne uz Senās Mezopotāmijas reliģiju, ne uz Senās Mezopotāmijas vēsturi: *Sadāms Huseins, Irāka, "Zelta mošeja"*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Senās Mezopotāmijas (Divupes) reliģija pēc lingvistiskā dalījuma ir austrumsemītu reliģija. Tā ir pretstats Senās Ēģiptes reliģijai.

Pretstata pamatā ir ne tikai tas, ka Mezopotāmijai ir cits iedzīvotāju etniskais sastāvs, citi klimatiskie apstākļi. Senās Ēģiptes reliģija ir tipiska agrārās zemsēžu sabiedrības reliģija, proti, Senajā Ēģiptē dabas cikli (Ēģiptes plūdi) un Saules kustība pie debesu juma, zemē guldītas sēklas vitālais spēks bija tie objekti, kuros turienes cilvēks saskatīja Dieva radošo un pārdabisko spēku izpausmi.

Mezopotāmijas civilizācijas iezīme ir cita. Tā ir diezgan izteikta pilsētu kultūra, kuru palaikam izpostīja kārtējie klejotāji – iebrucēji, bet pamazām viņi radīja jaunu civilizāciju, līdzīgu nopostītajai. Arheoloģiskie dati liecina, ka pilsētas Mezopotāmijas ziemeļos sākušas veidoties jau 7000 gadu pirms kristīgās ēras.

Ēģipte nepazīna naudu, turpretī Mezopotāmijas labklājības pamatā bija tirdzniecības attīstība. Tai bija raksturīga nodokļu nemaksāšana, sveša īpašuma piesavināšanās un citi netikumi. Tas viss prasīja stingru likumdošanu. Iespējams, Divupes reliģijas raksturīgākā pazīme ir attiecības. Tās ir attiecības starp cilvēku un Dievu, starp cilvēku un valdnieku, starp cilvēku un cilvēku. (Ēģiptē raksturīgāka ir cilvēka pielīdzināšana Dievam, nevis pretstatīšana, kā tas ir Divupē.)

Vai reliģija atspoguļoja dzīves ekonomiskās realitātes, vai arī reliģija bija tās noteicēja, ir zinātnieku strīdu objekts. Dažas Mezopotāmijas civilizācijas pazīmes nepārprotami ir arī mūsos.

FONA ZINĀŠANAS

KLEJOTĀJU TAUTU RELIĢIJU TIPOLOĢISKĀS ĪPATNĪBAS

Senās Mezopotāmijas reliģijas ārējie elementi (dievu attēlojums, to daudzveidība un attiecības) ir atrodamas gandrīz ikvienā darbā, kas veltīts šīs zemes vēsturei. Tomēr, lasot to, ir jāņem vērā darba uzrakstīšanas laiks. Padomju laika literatūrai reliģijas jautājumos, ja tā nebija izdota Maskavas vai toreizējās Ļeņingradas Zinātņu akadēmijas institūtos (izņemot zinātniskā ateisma institūcijas), parasti tika uzspiests sava laika ideoloģiskais traktējums.

Latviešu valodā rakstītā zinātniskā literatūra ir ierobežota ar J. Veinberga darbu "Piramīdu un zikurātu ēnā" (R., 1988). Senās pasaules, tostarp Divupes, reliģiskā aina kultūras kontekstā mūsdienīgi ir reprezentēta A. Mūrnieka mācību grāmatā "Ieskats kultūras un reliģiju vēsturē" (R.: RaKa, 1998).

Bez jau nosauktajām Senās Mezopotāmijas reliģijas atšķirībām jāpiemin īpaša laika izjūta, kas Ēģiptē nebija pazīstama. Par to, kas ir tās pamatā, tiek izteikti dažādi viedokļi. Mezopotāmijas reliģiskajos tekstos ir vairāk paralēļu ar dažiem Vecās Derības tekstiem, kuros ir attīstīta laika koncepcija, kādas nebija Ēģiptē. Laika dinamika attīstās ap pasaules plūdu stāstu. Pirmais valdnieks pirms plūdiem valdījis 28 000 gadu, bet pirmais valdnieks pēc plūdiem – 1200 gadu. Tālāk jau seko cilvēka dzīvei atbilstoši skaitļi.

Ir dažādas teorijas par šo nereālistisko dzīves garumu. Ungāru zinātnieki Lukačs un Vegšo ir pievērsuši uzmanību tam, ka, pirmsplūdu ķēniņu dzīves gadus izdalot ar Divupē svēto skaitli 360, iznāk normāls dzīves ilgums. (Par svētiem skaitļiem uzskatīja arī 6, 10, 60.) Jautājums, kāda ir bijusi šī skaitļu un dzīves ilguma reizināšanas simboliskā un arī reliģiskā nozīme, paliek neatbildēts. Krievu akadologs Igors Kločkovs raksta, ka šumeri un babilonieši pazinuši šādu laika koncepciju. Laiks ir dalāms:

- 1) vēsturiskajā laikā, kas ir vistuvāk mums un glabā ticamas pagātnes liecības, kuras pastiprina ģeoloģiskās līnijas (Mezopotāmijā katra dzimta turēja atmiņā savu senču vārdus līdz pat "pasaules radīšanas laikam");
- 2) nākamais periods ir tā sauktais perifēriskais laiks, kas atrodas uz dzīvo atmiņas robežas, kad notikumu secība jau sākt jukt. Tas ir brīnumu un episko varoņu laikmets;
- 3) vistālāk no mums ir "mītiskais laiks", kas atrodas aiz dzīvo atmiņas robežas.

Šie priekšstati ir vispārpieņemta teorija arī mūsdienu seno tekstu vietu datēšanā.

Bībelē tik grūti skaidrojamais stāsts par cietēju Ījābu ir pārsteidzoši līdzīgs Divupes tekstam, kuru pieņemts saukt par “Mezopotāmijas *teodiceju*” (“Dieva attaisnošanu”). Arī Bībelē attēlotie plūdi ir replika no līdzīga Šumeras reliģiskās literatūras pieminekļa, kas ir 2000 gadu vecāks par Bībeli; vienīgi Bībeles taisnīgā Noasa vietā Šumerā bija Ziusudra, un vienīgā jūdu Dieva vietā Ziusudra sarunājās ar dieviem Enki, Enlilu un Anu.

Ēģiptes reliģija vedina domāt, ka tur ir bijis neizteikts monoteisms (vien-dievība), turpretī Mezopotāmijas politeisms (daudzdievība) ir izteikts visā pilnībā.

Ēģiptiešu “teoloģiskās izteiksmes aparāts”, kā jau minēts, sastāv no trim priekšstatiem, un tie ir 1) saules spēks; 2) zemes spēks; 3) dzīvās dabas prokreācijas (vairošanās) spēks, toties Mezopotāmijā ir izteikts kosmiskais un astrālais elements. Tas nozīmē, ka zemes norises atspoguļojas debesu sfērā: tās ir “ierakstītas zvaigznēs”. Divupes dievi ir izteikti antropomorfiski. Tas savukārt veicina plašu mītisko literatūru. Garīgā pasaule tiek konstruēta ar personificētām līdzībām.

Divupes reliģijas vēsture ir vairāk nekā piecus tūkstošus gadu gara. Šajā laika periodā ir notikušas būtiskas izmaiņas reģiona vēsturē un arī reliģijā. Vis-senākā Divupes tauta ir šumeri, kas dzīvoja reģiona dienvidu daļā, un viņu dzī-vesveids, kā arī reliģija bija līdzīga tai, kādu vērojām Ēģiptē. Šumeriem bija piktogrāfiska (attēlu) rakstība. Ap 4. gadu tūkstoša otro pusi šumeri ieradās Dienvidmezopotāmijā, kur viņu valsts centrs bija Eridu (tagadējā Abu Šahraina). Šā perioda reliģijai nav grēka jēdziena, līdzīgi, kā tas bija Ēģiptē.

Akadiešu (semītu klejotāju cilšu) ierašanās ir saistīta ar tekstiem, kuros jau figurē grēka jēdziens. Akadieši bija lopkopji, kas ieradās no Sīrijas Arābijas tuksnešiem. Nomadu kultūras īpatnība ir nevis uzmanība pret kosmisko ciklu kārtību, bet gan cieņā turēta vara un starpniecība starp naidīgi un kareivīgi noskaņotām ciltīm. Tomēr šumeru reliģija un kultūra, jādomā, ir bijusi tik su-gestējoša un attīstīta, ka šumeru valoda kļuva par Akadas reliģijas valodu.

Vēlāk izveidojusies Babilonija sintezēja šumeru un akadiešu reliģijas un kul-tūras vienotā veselumā. Babilona kļuva par šīs valsts galvaspilsētu, Marduks – par valsts ievērojamāko dievu.

Asīrijas periods ģeogrāfiski ir saistīts ar Tigras vidusteci un iekarojumiem Divupes lejtecē. Par galveno dievu kļuva Ašūrs, no kā ir cēlies valsts nosau-kums.

Kad Mezopotāmiju iekaroja Maķedonijas Aleksandrs, bija mēģinājumi sa-plūdināt grieķu dievus ar Divupes dieviem.

KO JŪS ZINĀT PAR SENO MEZOPOTĀMIJU?

1. Senās Mezopotāmijas reliģija turpina eksistēt mūsdienās. [Pareizā atbilde ir neviennozīmīga. Senās Mezopotāmijas reliģija kā mirusī reliģija formāli vairs nevar pastāvēt. Taču nevienas reliģijas mantojums neiznīkst bez sekām. Mezopotāmijas reliģijas elementi ir pazīstami ikvienam no mums. Piemēram, horoskopi.]

2. Senās Divupes reliģija bija *politeisms* jeb daudzdievība. [Pareizi. Mezopotāmijas reliģija ir izteikti politeistiska.]
3. Divupes sabiedrība bija drūmas vergturības iekārta. Reliģija bija tikpat bezcerīga. [Pareizi. Mezopotāmijas reliģija mācīja, ka cilvēks ir Dieva vergs. Tas visai sabiedrībai piešķīra nolemtības izjūtu.]
4. Mezopotāmijas reliģijā bija izteikta cerība uz mirušo augšāmcelšanos. [Nepareizi. Mezopotāmijas reliģija pazina priekšstatus par cilvēka nemirstību pēc nāves, bet tā bija nožēlojama eksistence ēnu valstībā.]

Senās Mezopotāmijas reliģijas. Priekšstati par dieviem. Pasaules radīšana. Priekšstati par pēcnāves eksistenci. Astroloģija

DARBS GRUPĀS

Tieši attiecas:

- uz Senās Mezopotāmijas priekšstatiem par cilvēku: "*liktenis – šimtu*";
- uz Senās Mezopotāmijas priekšstatiem par ētiku: *likums*;
- uz Senās Mezopotāmijas priekšstatiem par cilvēku un ētiku: *likums, nodokļu maksāšana, dievs Kingu*;
- neattiecas ne uz Senās Mezopotāmijas priekšstatiem par cilvēku, ne uz ētiku: *pilsētas dzīvesveids*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Mezopotāmijas reliģija salīdzinājumā ar Senās Ēģiptes reliģiju bija daudz pesimistiskāka. Tās pamatā bija lopkopju sabiedrībām raksturīgās reliģijas formas – uzsvars uz spēcīgu dievišķo autoritāti atšķirībā no zemkopju reliģijām, kur dievišķo saskata dabas norisēs.

STUNDAS SĀKUMS

Stundas sākumā vēlams atkārtot tos Senās Ēģiptes reliģijas aspektus, kuros skolotājs saskata krasī atšķirīgas īpatnības salīdzinājumā ar Divupi.

DIEVS

Raksturīgi, ka dievs Anu – augstākais dievs – pirmām kārtām nav Dievs Radītājs un netiek Mezopotāmijā pielūgts. Viņa vārdu pazīst, bet viņam nav tempļu. (Viņa tempļi parādās ļoti vēlu – tad, kad Mezopotāmiju ir iekarojuši grieķi, t. i., 4.–3. gadsimtā pirms kristīgās ēras. Pirms tam viņu nepielūdz.) Viņš ir *deus otiosus* ("dievs, kas atpūšas"), gluži kā analfabētu tautu reliģijās. Ar laiku veidojas uzskats, ka Anu ir naidīgs cilvēkiem, ka septiņi ļaunie gari un sievišķīgais dēmons Lamaštums ir radušies no šā dieva.

Galvenais adorācijas objekts ir dievs Enlils (šumeriešu valodā "vēja brāzma") – tātd dievs, kas mīt starp zemi un debesīm. Tas ir dievs starpnieks. Arī viņš Babilonijas laikā kļūst par otršķirīgu dievu. Enlils bija dusmīgs dievs, tāpēc

pārējie dievi ik gadu devušies uz Šumeras reliģisko centru Nibru, lai saņemtu Enlila svētību savām pilsētām un zemēm. Ar zināmu hipotēzes nosacījumu var izteikt minējumu, ka visi dievi varēja būt izprasti kā augstākā Dieva dažādas enerģijas, jo kopš 2. gadu tūkstoša pirms kristīgās ēras tiek izteikti līdzīgi minējumi. Bet droši deklarēt to nevar tieši minēto dievu hierarhijas dēļ.

Enlila priesteri bija ļoti iespaidīgi. 3. gadu tūkstoša beigās viņi apvienoja Šumeras pilsētas cīņai pret Akadu, un Akadas valsts pārstāja eksistēt. Starp citu, Enlils nebija izteikti etnisks dievs, jo sodīja arī pašus šumerus un aizstāvēja citas tautas.

Turpmāk vēstures gaitā Dieva Radītāja gods pāriet uz galveno valsts dievu. Šumeras periodā tas bija Enlils; kad par Mezopotāmijas galveno pilsētu kļuva Babilona, šis gods tika atvēlēts Mardukam. Senatnē Marduks bija zems tautas dievs, bet Hammurapi laikā (1894.–1545. gadā pirms kristīgās ēras) viņš kļuva par galveno pielūgsmes adresātu.

Veidojas priekšstats, ka Marduks ir apvienojis sevī visu iepriekšējo dievu enerģijas un spēkus, lai radītu pasauli no haosa, to uzvarot. Ik gadu Babilona pārdzīvoja it kā haosa atgriešanos. Valdnieks simboliskā reliģiskā rituālā pieņēma Marduka izskatu un uzvarēja Tiamatu. Tas ir Babilonas jaunais gads, kas simboliski atgādināja kosmosa uzvaru pār haosu, proti, Marduka uzvaru pār Tiamatu.

Kā redzam, priekšstats par pasaules radīšanu ir atšķirīgs no tā, kāds tas ir Ēģiptē. Vēl viena raksturīga radīšanas stāsta īpatnība ir ļaunuma jēdziena trūkums tajā. Pasaulē nav pašu par sevi ļaunu spēku. Tie, kurus varētu dēvēt par ļauniem spēkiem, – Tiamata un Apsu –, dod dzīvību labiem dieviem. Viņi nav ļauni paši par sevi – tāpēc, ka noliedz labo. Viņu ļaunums ir tas, ka viņi nevēlas radīt kosmosu. Ļaunums tād ir izprotams kā pasivitāte, nevis aktīva pretošanās labajam. Mezopotāmijā nav saskatāms tāda tipa ļaunums, kāds ir Sets Ēģiptes mitoloģijā.

Bija arī pazemes dievi, kas tāpat piederēja pie kosmosa, nevis haosa. Mirušo valstība veidoja sakrālā Visuma vienu pusi. Tā bija “Pils ar septiņiem vārtiem un sienām”, “Neatgriešanās zeme”. Turklāt Mezopotāmijas iedzīvotāji pazina dažādas dievietes, ārstēšanas dievus, garus un dēmonus. Babilonijas iedzīvotāji ticēja labiem un ļauniem gariem, uzskatot, ka katram cilvēkam ir savs gars – aizstāvis, kuru sauca par “viņa dieva bērnu”. Domāja, ka slimības uzsūta ļauni gari, un tās ārstēja ar ekzorcismu (ļauno garu izdzīšanu). Pret dēmoniņiem vērsās ar maģiju.

MIRUŠO AUGŠĀMCELŠANĀS

Mītā par Inannu un Dumuzi raksturīgi ir tas, ka par upuri tiek izraudzīts ne gluži parasts cilvēks, bet gan dievietes vīrs, proti, tāds, kuram ir dievišķa daba, kurš nav pakļauts nāvei. Pārējie Mezopotāmijas pilsētu valdnieki, kuri sēdēja skrandās un pelnos, bija vienkārši cilvēki, bet Dumuzi, būdams dievietes laulātais, bija jau ieguvis dievišķo dabu; viņam ir iespēja tikt laukā no elles. Viņš ik pēc pusgada atstāj elli, lai uzkāptu debesīs.

Ikviena cilvēka uzdevums tātad bija savienoties ar Dumuzi, lai varētu sekot viņam augšāmcelšanās mistērijā. Kādā veidā cilvēks var kļūt par Dumuzi? Paņēmienu ir dažādi. Vissenākais – šumeru reliģijas ceļš – ir dievišķās laulības ceļš. Pilsētas valdnieks vienlaikus ir Dumuzi. Reizi gadā, Jaunā gada svinībās, viņš savienojas ar Inannu. Inannu konkrēti aizvieto Inannas tempļa galvenā priesteriene. Reizi gadā valdnieks kāpj zikurātā (“Bābeles tornī”), kur savienojas svētajā laulībā ar galveno priesterieni. Tajā visā bija maz erotikas, jo valdniekam bija liels harēms, kas izpildīja šo lomu. Šai laulībai bija sakrāls raksturs. Visa pilsēta tajā brīdī stāv apakšā un dievbijībā gaida, kad šis ceremoniāls notiks.

Par šo ceremoniālu saglabājušies teksti ir interesanti ar savu pastāvīgo jēdzienu nomaņu, kad runa ir par konkrēto valdnieku. Te ir minēts Debesu pūķis Dumuzi, kas savienojas ar dievieti Inannu; te pastāvīgi mainās zemes valdnieks ar dievišķo Dumuzi. Valdnieks šajā aktā ir visas sev pakļautās pilsētas pārstāvis, un ar to viņš it kā savieno ikvienu pavalstnieku ar Inannu. Tā ikviens kļūst par Dumuzi un iegūst dievišķās kvalitātes, lai pārvarētu nāvi. Par pilsētas valdniekiem parasti kļuva bērni, kas dzimuši no šīs dievišķās laulības. Šis rituāls Mezopotāmijā saglabājās aptuveni līdz 800. gadam pirms kristīgās ēras. Pēc tam dievišķās laulības vairs nenotika.

Ap 800. gadu pirms kristīgās ēras notika tā dēvētā kulta demokratizācija. Šim periodam gan Mezopotāmijā, gan Ēģiptē ir raksturīgi tas, ka veidojas uzskats – ikviens var iegūt pestīšanu pats, nepiedaloties valdnieka kultā; citiem vārdiem, valdnieka kults sāk panīkt. Zinātnē šis periods ir ieguvis nosaukumu “rituāla demokratizācija”. Ēģiptē šī demokratizācija izpaudās tā, ka radās piramīdu teksti, kuros ikviens mirušais saucās par valdnieku, par Ozīrisu, un saņēma valdnieka insignijas viņpasaulē. Mezopotāmijā tas izpaudās tā, ka svētajā laulībā reizi gadā stājās vismaz katrs ģimenes tēvs. Izveidojās tas, ko ir pieņemts saukt par tempļu prostitūciju. Patiesībā tai nebija nekāda sakara ar prostitūciju. Priesterienēm bija jāstājas sakaros ar ikvienu, kas ieradās templī un par īpašu samaksu prasīja šādus reliģiskus pakalpojumus. Caur šo savienošanos cilvēks ieguva dievišķu dabu. Tempļa prostitūcija Mezopotāmijā pastāvēja līdz pat kristīgās ēras pirmajiem gadsimtiem. Grieķu un romiešu autori to aprakstīja ironiski.

Otrs savienošanās veids ar Dumuzi bija upuris. No 2. gadu tūkstoša pirms kristīgās ēras ir saglabājušās upurēšanas formulas, kuras izrunāja, upurējot dzīvniekus – parasti jērus. Tajās ir teikts: “Viņa (jēra) galva – par manu galvu; viņa pleci – par maniem pleciem; viņa krūtis – par manām..” Šajā gadījumā cilvēks mēģina būt līdzīgs Dumuzi nevis viņa uzvaras brīdī, kad viņš ceļas augšām, lai savienotos ar Inannu, bet gan tajā brīdī, kad viņu saplosa dēmoni un iesviež ellē. Cilvēks savienojas ar Dumuzi nāves traģēdijā. Turpmākais norisinās analogiski. Ja jau Dumuzi ir augšāmcelies, tad arī cilvēks cer augšāmcelties kopā ar viņu, jo viņš ir savienojies simboliskā veidā ar Dumuzi nāvē. (Principā jau vajadzētu upurēties pašam cilvēkam.)

RELIGISKIE MEKLĒJUMI: ZĪLĒŠANA

Mezopotārijas antropoloģijā nav skaidrības, kas notiek ar cilvēka miesu. Pats apbedīšanas ceremoniāls ir cits. Mēs neatrodam tieksmi saglabāt cilvēka ķermeni. Nav arī mēģinājumu mumificēt cilvēku. Mezopotārijā nav atrasti teksti, kas būtu saistīti ar cilvēka viņpasaules eksistenci.

Jādomā, ka Mezopotārijā cilvēka nāvei nepiešķīra īpašu nozīmi. Parasti cilvēku neuztvēra kā kādu dievišķu vērtību, par kuru būtu īpaši jārūpējas. Cilvēks ir tikai dievu vergs. Atšķirīgi ir arī Senās Mezopotārijas priekšstati par pēcnāves eksistenci. Senās Ēģiptes cilvēks dodas uz pēcnāves tiesu, taču Mezopotārijā nav nekādas tiesas. Ēģiptē attaisnotais kļūst par Dieva Radītāja līdzdalībnieku Viņa eksistencē, turpretī Mezopotārijā ikviens dodas uz drūmu aizkapa pasauli. Tur mirušais pārtiek no samazgām, vārtās putekļos, dzer notekūdeņus.

Šajā nolemtībā vienīgais dzīves mērķis kļūst šīs pasaules eksistence. Cilvēka dzīve ir iepriekš paredzēta, un nav jēgas pašam cīnīties par savu plānu piepildīšanu. Vēlākā kristietība pieradinās eiropieti pie tā, ka cilvēka lielākā vērtība ir viņa brīvība jeb viņa brīvā griba, taču senais Dīvupes iedzīvotājs lūkoja noskaidrot, kas viņam paredzēts, lai velti nepūlētos. Dievu gribu noskaidroja zīlējot. Zīlēšana bija ļoti izkopta un daudzveidīga.

KO JŪS ZINĀT PAR SENĀS MEZOPOTĀRIJAS RELIĢIJU?

1. Mezopotārijas daudzie dievi bija viena Dieva – Radītāja – dažādas izpausmes. [Nepareizi. Mezopotārijā bija izteikts politeisms.]
2. Pasaule ir radīta no nekā. [Nepareizi. Pasaule ir radusies divu paudžu dievu cīņā.]
3. Mezopotārijā domāja, ka pēcnāves eksistencē cilvēks pielīdzinās dieviem. [Nepareizi. Pēcnāves eksistencē cilvēks nonāca skumjā ēnu valstībā.]
4. Astroloģija bija Senās Mezopotārijas "zinātne". [Pareizi.]

Cilvēks un ētika. Senās Mezopotāmijas reliģiskais mantojums Eiropas reliģiskajos priekšstatos. Pilsētu un nomadu reliģiskais konflikts. Mantojums islāma reliģijā un kultūrā (saistot ar tematu par islāmu)

DARBS PĀROS

Tieši attiecas:

- uz Senās Mezopotāmijas dieviem un astroloģiju: *liktenis, Marduks, Inanna*;
- uz Senās Mezopotāmijas priekšstatiem par viņpasauli: “*zeme, no kurienes nav atgriešanās*”;
- uz astroloģiju: *civilizēta uzvešanās*;
- neattiecas ne uz Senās Mezopotāmijas dieviem, ne uz priekšstatiem par viņpasauli, ne uz astroloģiju: *arheoloģija, astronomija*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Cilvēka ētiskais vērtējums Mezopotāmijā ir diametrāli pretējs tam, kāds ir Senajā Ēģiptē.

Modernā Eiropas kultūra no jūdaisma un kristietības ir mantojusi virkni civilizācijas īpatnību, un viena no tādām ir juridiskā domāšana.

FONA ZINĀŠANAS

CILVĒKS

Mītu interpretējot, nepieciešams atcerēties, ka Kingu nav pozitīvs dievs. Viņš pārstāv Haosu. Citiem vārdiem – cilvēkā ir daļa no ļaunā dieva. Cilvēks apgarojas ar ļaunu enerģiju. Viņš no savas dabas ir ļauns. Interesanti tas, ka cilvēks tiek radīts ar dievišķu upuri, taču jāatceras, kāds šim upurim ir raksturs. Ja cilvēks ir radīts kā vergs, tad valdnieks ir vagars.

Cits ir arī cilvēka antropoloģiskais “sastāvs”. Galvenā Ēģiptes antropoloģijas sastāvdaļa ir cilvēka tēls, ideālais modelis, pēc kura viņš ir radīts un kurā viņš atgriežas pēc savas nāves. Mezopotāmijas antropoloģijā galvenais

ir nolūks, kā dēļ cilvēks ir radīts. Tātad nevis cilvēka garīgais saturs, bet gan viņa darba plāns. Šo dievišķo plānu par cilvēku sauc *šimtu*. Garīgā cilvēka būtība saucas *šedu*; tas ir viņa dzimtas gars, kas dod viņam enerģiju no paaudzes uz paaudzi. Šedu ikonogrāfiski tiek apzīmēts kā pieckājains bārdains vērsis ar cilvēka seju. Dažkārt šedu saprot kā garu sargātāju, bet galvenais ir paša cilvēka kreatīvais spēks, kuru pārmanto no paaudzes paaudzē. Ir arī cilvēka dievs – sargātājs *Ilja*, kas līdzinās kristietības sargeņģeļa priekšstatiem. Bet šī būtība ir ārpus cilvēka, Ilja nav cilvēka sastāvdaļa.

Lai gan Mezopotāmijas antropoloģijā cilvēks ir radīts no dievišķām asinīm, viņā tomēr nav nekādas dievišķas daļas vai būtības. Tā ir raksturīga Mezopotāmijas īpatnība. Cilvēks ir radīts vienīgi šai pasaulei, nevis mūžībai.

ĒTISKIE PRIEKŠSTATI

Mezopotāmijas ētika ir ļoti savdabīga. Tā ir tikpat divdomīga, cik divdomīga ir pēcnāves koncepcija. Pirmām kārtām: ja cilvēks ir dievu vergs, tad viņam ir jāpilda zināmi noteikumi, jāizpilda likums. Senā Ēģipte piecos gadu tūkstošos nav atstājusi nevienu juridisku likumu kodeksu. Turpretī ir saglabājušies daudzi Mezopotāmijas likumi. Pazīstamākie ir Hammurapi likumi (1792.–1750. gads pirms kristīgās ēras). Ir 3. gadu tūkstoša pirms kristīgās ēras un arī vēlāki likumi. Ēģiptes ētika bija reliģisko un rituālo likumu pildīšana. Mezopotāmijas ētika ir juridisko pienākumu ētika. Tās ir dažādas ētikas. Dievi dod cilvēkiem likumus. Uz *Hammurapi likumiem* – stēlas daļā – ir redzams, kā dievs *Šamašs* pasniedz valdniekam likumu tīstokli. Šamašs kā saules dievs redz cilvēkus un lūkojas, kā viņi izpilda likumu. Likumus viņš dod valdniekam, jo valdnieks ir galvenais vagars. Principiāli citāds ētikas veids ir grēku nožēlošanas ceļš. Arī tas Senajā Ēģiptē nav pazīstams. Tas ir tieši saistīts ar Dumuzi un Inannu. Senajā Ēģiptē tikai vienā tekstā ir neskaidri runāts par grēku nožēlošanu. Tur grēku nožēlas ideja nav attīstīta. Mezopotāmijas literatūrā ir ļoti daudz grēku nožēlas psalmu.

Pat lielā Jaungada svinību mistērija norisinās pilnīgas grēku nožēlas gaisotnē. Valdnieku kronē ik gadu. Kad svētku sākumā viņš ienāk Marduka templī, viņš noņem visas valdnieka insignijas – kroni, scepteri utt. – un visu to noliek Marduka elka priekšā. Pēc tam vairākas dienas viņš lasa grēku nožēlošanas himnas. Pēc tam viņš baltā krekļā no jauna iet uz Marduka templī, kur viņu sagaida augstais priesteris, kas sit valdniekam sejā. Tikai pēc tam valdnieks saņem atpakaļ sava amata zīmes.

Mezopotāmijā nav paša cilvēka dievišķības izjūtas, kā tas bija Senajā Ēģiptē. Mezopotāmijas cilvēks ir grēcinieks.

PILSĒTU UN NOMADU RELIĢISKAIS KONFLIKTS

Babilonijas dienvidu daļa ir vienīgā vieta senajā pasaulē, kur ir tik daudz pilsētu. Tās veidojās spontāni ap valdnieku rezidencēm, tirgotāju apmetnēm un templiem. Mezopotāmijas rakstu pieminekļi augstu vērtē pilsētnieka

dzīvesveidu, ko nevar teikt par Bībeles tekstiem, kas – tieši otrādi – nosoda pilsētnieku dzīvesveidu kā nelietīgu un izvirtušu. Pilsētas pārvaldība paši pilsētnieki, bet viņi bija atbildīgi zemes valdnieka priekšā par neatklātām slepkavībām vai laupīšanām pilsētā un tās apkārtnē. Šie noteikumi ir raduši atspoguļojumu arī Bībeles tekstā (Atkārtotā likuma grāmata, 21:1 utt.). Pilsētas pārvaldes vieta bija pie pilsētas vārtiem, bet, ja tādu bija vairāki, tad katri “vārti” bija atbildīgi par tuvumā esošo kvartālu un aiz vārtiem piegulošo lauku teritoriju. Pie vārtiem pulcējās iedzīvotāji, lai lemtu par pilsētas problēmām. No šejienes varam saprast neparastos Bībeles izteicienus par cilvēku “tikšanos vārtos”, par “dēliem, kas satiek ienaidnieku vārtos”, un citus. Runa ir par to, ka ne tikai specifiski reliģiskie, bet arī daudzi ar Mezopotārijas sabiedrisko dzīvi saistīti momenti ir atraduši savu atspoguļojumu Bībeles Vecās Derības tekstā, liecinot par to, ka Vecā Derība ir rakstu piemineklis, kas ienes 3–4 gadu tūkstošus senu vēsturi mūsu kultūras aprītē.

Papildu ziņas par aramiešu klejotāju ienākšanu atrodamas Mezopotārijas pētnieka A. Leo Openheima darbā “Senā Mezopotārija”.

KO JŪS ZINĀT PAR MEZOPOTĀRIJAS MANTOJUMU KRISTĪTĪBAS CIVILIZĀCIJĀ?

1. Modernā cilvēktiesību koncepcija ir aizgūta no Mezopotārijas. [Nepareizi. Tā ir aizgūta no kristietības.]
2. Daudzas Mezopotārijas pilsētu civilizācijas īpatnības ir raksturīgas arī mūsdienu dzīvei. [Pareizi. Tostarp izvairīšanās no nodokļu maksāšanas, zagšana, mantrausība.]
3. Mūsdienu horoskopi ir mantojums no Mezopotārijas reliģijas. [Pareizi.]
4. Senā Mezopotārija ir likumdošanas un jurisprudences dzimtene. [Pareizi.]

MATERIĀLS DISKUSIJAI

Iesakāma diskusiju tēma – ko mūsu sabiedrība un vēlāka laika reliģijas ir mantojušas no Senās Ēģiptes. Senās Ēģiptes reliģija piedāvā vispirms cilvēka cieņas apliecinājumu, ko atrodam apgalvojumā, ka “cilvēks ir radīts no Dieva asarām”, “cilvēks ir mīļākais Dieva radījums”. Pretēju ainu ieraugām Senās Mezopotārijas reliģijā, kur cilvēks ir radīts no dubļiem un ļaunā dieva Kingu asinīm. Viņš ir dievu vergs.

Šo, jau iepriekšējā stundā sāktu, diskusiju ir viegli turpināt, izvirzot jautājumu par skolēnu empīrisko pieredzi; kas ir primārais un noteicošais – paša griba vai apstākļi, liktenis, “Dieva pirksts”, kas nosaka mūsu dzīves gaitas?

Senā Ēģipte nepazīna juridiskus, ar valdnieka vārdu apstiprinātus, kodeksus, kādi bija, piemēram, Hammurapi likumi. Mirušā taisnošanās pastarajā tiesā liecina, ka likums bija reliģisks un tas balstījās reliģiskā

autoritātē, nevis valdnieka gatavībā sodīt to, kas likumu nepilda. Šādam stāvoklim vajadzētu liecināt par Senās Ēģiptes iedzīvotāju samērā augsto ētisko līmeni. Bet kā tad vajadzēja būt Senajā Mezopotāmijā? (Senās Mezopotāmijas situāciju noteica tur izplatītā tirdzniecība, kas nav tik raksturīga Senajai Ēģiptei. Tirdzniecība dod iespēju ātri iegūt lielas bagātības, un materiālā nevienlīdzība parasti izraisa netaisnību, vēlmi pie-savināties svešu mantu utt.).

Vēl viens diskusiju objekts var būt Mezopotāmijas reliģiskā zinātne – astroloģija, hepatoskopija u. c. Vai tās veicināja zinātnes turpmāko at-tīstību vai to kavēja? Vienas atbildes nav.

Attiecībā uz mantojumu islāma reliģijā un kultūrā pagaidām mēs varam teikt, ka islāms ir “nomokratiska” jeb likumā cieši iesakņota reliģija. (Kristietībā uzsvars tiek likts uz ētisko, ko bieži apzīmē ar vārdu “mī-lestība”.) Islāmā cilvēks ir “Dieva vergs”, un arī šeit ir saskatāma para-lēle ar Senās Mezopotāmijas cilvēka un Dieva attiecībām. Ne velti pa-saules politiskajā kartē būs grūti atrast demokrātisku islāma valsti.

MEZOPOTĀMIJAS RELIĢIJU TEMATUS APGUVIS, SKOLĒNS

ZINA:

- Mezopotāmijas reliģiju vēsturiskās ģeogrāfijas shēmu (Šumera, Babi-lonija, Asīrija, Jaunbabilona, Irāka),
- seno šumeru un akadiešu priekšstatus par pēcnāves eksistenci,
- Mezopotāmijas teogoniskā mīta sižetus un koncepciju;

IR IEGUVIS PRIEKŠSTATU:

- par Hammurapi likumiem un to reliģisko pamatojumu,
- par Mezopotāmijas impēriju despotisko raksturu,
- par reliģiskajiem motīviem eposā par Gilgamešu;

PROT:

- atstāstīt Mezopotāmijas teogonisko mītu un salīdzināt to ar Senās Ēģiptes reliģisko mītu vai mītu par cilvēku un valsts ideoloģiju,
- saskatīt saikni starp cilvēka reliģisko traktējumu, Hammurapi likumiem un despotisko valsts varu Mezopotāmijas impērijās,
- atrast vēsturiskas paralēles Senās Mezopotāmijas un modernās Irākas politiskajā vēsturē,
- izskaidrot, kāpēc Mezopotāmijā tik liela nozīme bija astroloģijai un zīlēšanai.

Senās Sīrijas reliģija. Rietumsemītu kultūras un reliģijas reģiona jēdziens. Kanaāna, Fenīķija un Kartāga. Dieva jēdziens un izpratne. Cilvēku upuri, tempļu prostitūcija Senās Sīrijas reliģijā un reliģijas pagrimums

PATSTĀVĪGAIS DARBS

Tieši attiecas:

- uz Senās Sīrijas reliģiju: *tempļu prostitūcija, cilvēku upurēšana*;
- uz Senās Sīrijas kultūru: *fonētiskā rakstība*;
- uz Senās Sīrijas reliģiju un kultūru: *“Amarnas vēstules”*;
- neattiecas ne uz Senās Sīrijas reliģiju, ne uz kultūru: *demokratizācija*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Senās Sīrijas reliģija ir lielisks piemērs tam, kādi procesi ir raksturīgi reliģijas norietam.

FONA ZINĀŠANAS

RIETUMSEMĪTU KULTŪRAS UN RELIĢIJAS REĢIONA JĒDZIENS. KANAĀNA, FENĪĶIJA UN KARTĀGA

Pie tā, kas minēts “Mācību grāmatā”, var piebilst, ka vēsturiskie avoti, kas glabā liecības par rietumsemītu reliģiju un kultūru, ir tā sauktās Amarnas vēstules un Ugarītu teksti. “Amarnas vēstules” ir kanaāniešu pilsētu valdnieku rakstītās vēstules Ēģiptes faraonam Ehnatonam. Šīs vēstules dod labu ieskatu tā laika kanaāniešu pilsētu politiskajā dzīvē; no tām varam uz zināt arī par turienes reliģisko dzīvi.

Ugarītu tekstu izcelsmes vieta ir Sīrijas ziemeļu piekraste. Tie ir dažādi dokumenti, kurus atrada 1929. gadā pie ciema Ras-Šamra, tāpēc Ugarītu tekstus sauc arī par Ras-Šamras tekstiem. Tās ir vēstules, tirdzniecības dokumenti, kā arī mitoloģiski teksti, kas ļauj spriest par kanaāniešu reliģiju un mitoloģiju.

Par rietumsemītu reliģiju ir licinājuši arī grieķu autori. Filons no Biblas (ap 100. gadu pirms kristīgās ēras) apraksta feniķiešu kosmogoniju un mitoloģiju, atsaucoties uz kādu feniķiešu priesteri, vārdā Sanhuniatons. Samosatas Lukiāns ir uzrakstījis grāmatu par Sīrijas dievieti, kurā attēlots reliģiskais kulta, kāds tas bijis viņa dzimtajā Sīrijas Hierapolē.

DIEVA JĒDZIENS UN IZPRATNE

Bez tā, kas teikts mācību grāmatā skolēniem, vēstures avotos atrodamas arī citas *El* personifikācijas, kuras līdzīgi ir pārstāvētas semītiskās pasaules lielākajā vēstures pieminekļi – Bībelē. Tā, piemēram, *Ba'al* savienojumā ar *Hadad* (“Pērkona dievs”) ir dievišķās dusmības simbols, kas raksturīga arī Vecās Derības Dievam. Kā “Pērkona dievam” viņam ir epitets *Rammān*, kas nedaudz fonētiski mainītā veidā – *Rimmon* un *Hadad-Rimmon* – parādās Vecās Derības lappusēs (Ķēniņu otrā grāmata, 5:18; Zaharija grāmata, 12:11).

Pagājušā gadsimta reliģijas pētnieki, piemēram, sers Dž. Freizers, ir daudz rakstījuši par Adonisa kultu. Adoniss ir tas pats feniķiešu Dievs (no feniķiešu *ādōn* – “kungs”) hellēnizētā valodas variantā. Feniķiešu epigrāfikā *ādōn* ir *Ba'al* epitets.

Sīrijā bija arī sieviešu dievības. *Athirat* jeb *Ašerah* bija *El* sievišķā izpausme, kuru attēloja ar koka mietu (Bībelē – stiba). Bībelē vairākkārt ir nosodīta *Ašēru* pielūgšana kā zemošanās svešu dieviešu priekšā. (Sk. Ķēniņu pirmā grāmata, 18:19; Ķēniņu pirmā grāmata, 23:13). Ugaritā *Ašēru* pazina kā jaunavu *Anat*.

CILVĒKU UPURI, TEMPLŪ PROSTITŪCIJA SENĀS SĪRIJAS RELIĢIJĀ UN RELIĢIJAS PAGRIMUMS

Tempļa prostitūcijas vēsturiskā izcelsme ir samērā skaidra. Tā veidojusies, “demokratizējoties” senai rituālai praksei, kad valdnieks stājās rituālā laulībā ar dievietes galveno priesterieni, kas simbolizēja pašu dievieti. Rituālas laulības simbola atšifrējums ir sevis (savas tautas – ja rituālu izpilda valdnieks) savienošana ar dievību, lai gūtu nemirstību vai arī lai kādā citā reliģiskā nolūkā tuvotos dievišķajai būtībai.

Vēlākā praksē, kad maģiskie profānie mērķi ienāk reliģijā un aizmirstas tās pirmā nozīme, jādomā, ka rituālā prostitūcija varēja būt līdzeklis visu veidu auglības vairošanai, iespējams, arī privātas bagātības nodrošināšanai. Par to ir bagātīga reliģijpētnieciska literatūra ar dažādu interpretāciju, no kuras mūsdienās visbiežāk tiek citēts Mirča Eliade – Čikāgas reliģiju pētniecības skolas dibinātājs.¹

Bībelē tempļu prostitūcijai veltītas vietas atrodamas Amosa 2:7; Hozejas 4:14; Jeremijas 2:20. Bērnu upurēšana ir minēta 3. Mozus grāmatā 18:21;

¹Sk. Мирча Элиаде. Азиатская алхимия (Москва: Янус-К, 1998), с. 155 ff. u. c.

3. Mozus grāmatā 20:2; Jeremijas 32:35 un citur. Bībelē rakstīto apliecina aculiecinieks Filons no Biblas: "Saskaņā ar senu paražu un lielu briesmu priekšā pilsētas valdnieks vai tautas vadonis kopienas labklājībai vietējiem dēmoniem bija spiests upurēt savu mīļāko dēlu. Upurēšana norisinājās kopā ar sakramentālām izdarībām."¹

"Asinainās vietas" Bībelē lielā mērā ir izprotamas, ja zinām, kāda bija senās Kanaānas reliģiskā prakse. Jūdu ieceļotāji ne bez pamata uzskatīja, ka sabiedrība, kas "aprija savus bērnus", bija pakļaujama iznīcināšanai. Vēstures gaitā šī augstākus reliģiskos ideālus zaudējusī sabiedrība aizgāja bojā arī citās rietumsemītu apmešanās vietās – Kartāgā, Palmīrā, Sīrijā.

Cilvēka koncepcija jeb Senās Sīrijas reliģiskā antropoloģija ir ļoti vāji izpētīta, jo trūkst vēsturisko dokumentu.

KO JŪS ZINĀT PAR MEZOPOTĀMIJAS MANTOJUMU KRISTĪTĪBAS CIVILIZĀCIJĀ?

1. Fenīķieši izgudroja fonētisko alfabētu. [Pareizi.]
2. Bībeles nosaukums ir cēlies no Biblas pilsētas Fenīķijā. [Pareizi.]
3. Visas reliģijas ir pozitīvas. [Nepareizi. Senās Sīrijas reliģijas pagrimums ir liecība tam, ka reliģija var būt ļauna.]
4. Tempļu prostitūcija ir izplatīta arī Indijā. [Pareizi.]

SARUNA

Tieksme meklēt garīgu un emocionālu komfortu modernās kristietības liberālajā spārnā ir diezgan raksturīga reliģijas pagrimuma pazīme. Ļoti nepieciešamajā "zaļo" kustībā, kas ienāk arī kristietībā, bieži parādās prasība cilvēkam identificēties ar dabu, apzināti saplūst ar to, nevis pacelties pārdabiskā, dievišķā sfērā un stāvoklī. Sievietes vienlīdzība ir viens no kristīgās kultūras sasniegumiem. Tomēr dažu sieviešu tieksme uzņemties simboliskās vīrieša lomas reliģiskajos rituālos (tā sauktā sieviešu ordinācijas problēma), feministu teoloģija, kas mēģina pierādīt, ka Dievs ir nevis "vīrietis", bet "sieviete", šo pašu feministu teologu tieksme dzimumaktu un citas ķermeņa fizioloģiskas norises padarīt par "svētām" un "dievišķām" un citas "revolucionāras" prasības kristietību acīm redzami tuvina Sīrijas Astartes kultam.²

¹ Citēts no Ж. Дж. Фрэзер. *Золотая весть. Исследование магии и религии*. Москва: Издательство политической литературы, 1980) с. 329. Interpretāciju sk. с. 319–328.

² Šajā jautājumā ir plaša un sazarota literatūra. Kā piemēru minēsim R. R. Ruether. *Women-Church. Theology and Practice of Feminist Liturgical Communities* (Cambridge e.a.: Harper&Row, 1985).

SENĀS SĪRIJAS RELIĢIJAS TEMATU APGUVIS, SKOLĒNS

ZINA:

- rietumsemītu (sīriešu) reliģijas izplatības ģeogrāfiju un laiku,
- reliģijas pagrimuma pazīmes un tā negatīvo ietekmi uz sabiedrību;

PROT:

- ar piemēriem parādīt Senās Sīrijas reliģijas atgriešanos pie arhaiskās reliģiozitātes un maģijas,
- saskatīt reliģijas norieta un sabiedrības pagrimuma savstarpējo saistību,
- saskatīt reliģijas norieta un sabiedrības pagrimuma pazīmes vienā un tajā pašā laikā arī citās zemēs un vēstures periodos (inku un acteku reliģijas, senā Kartāga u. c.).

IV daļa

EIROPAS IZZUDUŠĀS RELIĢIJAS

14. TEMATS

Klasiskā seno grieķu un romiešu reliģija un tās noriets

DARBS PĀROS

Tieši attiecas:

- uz seno grieķu reliģiju: *Zevs, Olimps*;
- uz seno romiešu reliģiju: *Junona*;
- uz seno grieķu un seno romiešu reliģiju: *vīna un prieka dievs, kara dieviete*;
- neattiecas ne uz seno grieķu, ne uz seno romiešu reliģiju: *Šlimans, Troja*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Klasiskā seno grieķu un romiešu reliģija ar tās cilvēkiem līdzīgajiem Olimpa dieviem savā būtībā maz atšķīrās no primitīvo tautu ticības gariem. Nelieklam adeptu lokam bija pazīstama cita, slepena reliģija, kas acīm redzami nodrošināja sabiedrības attīstībai nepieciešamo fermentu.

FONA ZINĀŠANAS

VĒSTURISKĀ PERIODIZĀCIJA

19. gadsimtā senatnes pētnieki Grieķijas civilizācijas vēsturi pazina tikai līdz 9. gadsimtam pirms kristīgās ēras. Toreiz uzskatīja, ka Homēra eposi ir parādījušies šīs civilizācijas sākuma posmā un tāpēc viss, kas tajos rakstīts par “senajiem laikiem”, ir tikai dzejnieka fantāzija. Proti, nav bijis nekādas Trojas, nav bijis ar zeltu bagātās Mikēnas, smilšainās Pilosas, Krētas salas Mīnoja valstības. Tā dēvētā seno tekstu pētīšanas kritiskā metode 19. gadsimtā bija aizgājusi līdz galējībām, noliedzot visu, kas kaut nelielā mērā nebija zinātniski verificējams.

Šajā ļoti skeptiskajā zinātnes gaisotnē vācu arheologs amatieris Heinrihs Šlīmans (1822–1890), izpētījis Homēra eposus un balstoties uz drosmīgu hipotēzi, devās uz Gisarlika kalnu Troādā un sāka tur izrakumus. Viņa drosme drīz vainagojās ar sensacionāliem atradumiem. Izrādījās, ka Homēra “fantāzija” par Troju ir vēsturisks un pat arheoloģisks fakts. Vēlāk Šlīmans atradīs vēl Mikēnas un Pilosu. Tas nozīmēja, ka pirms zināmajiem Grieķijas vēstures periodiem ir bijis vēl senāks vēstures periods, kuru Šlīmans nosauca par Mikēnu periodu vai arī Mikēnu Grieķiju, nosaukumu atvasinot no atraktās Mikēnu pilsētas, kas varēja būt tā laika Grieķijas ievērojamākā apdzīvotā vieta. Nedaudz vēlāk – 1900. gadā – šoreiz jau profesionāls arheologs anglis sers Arturs Evanss (1851–1941) sāka izrakumus Krētas salā. Homērs tika apgalvojis, ka Krētas salas civilizācija ir senāka par to, kas Grieķijas kontinentālajā daļā, kā arī to, ka tur valdījis Mīnojs, izveidojot tur “jūras valsti”, kuru sargājusi spēcīga flote. Krētas galvaspilsēta bijusi Knosa. Tur sers Evanss arī sāka izrakumus. Darbs ilga 35 gadus, un viņa atrastais vēlreiz apliecināja, ka taisnība bijusi Homēram, nevis Evansa laikabiedriem – seno tekstu kritiskās analīzes speciālistiem.

Ļoti būtisks atradums bija līnijraksta B atklāšana un vēlākā atšifrēšana (1950. gadā), kuru veica angļu zinātnieki Maikls Ventriss (1922–1956) un Džons Čadviks. Līnijraksts B izrādījās senāks grieķu valodas variants, taču vēl senāks rakstu veids – līnijraksts A – ir palicis neatšifrēts līdz mūsu dienām. Ir noskaidrots vienīgi tas, ka senā rakstība ir valodā, kas nepieder pie indoeiropiešu saimes un tātad nevar būt grieķu valoda. Bet to jau ir rakstījis Homērs, norādot, ka senākie Krētas iedzīvotāji bijuši barbari jeb negrieķi. Tāpēc precīzāka hronoloģija Krētas–Mikēnu kultūru daļa divās daļās, pirmo saucot par Mīnoja civilizāciju (3000.–1650. gads pirms kristīgās ēras), otro – par Mikēnu civilizāciju (1600.–1140. gads pirms kristīgās ēras). Ap 1600. gadu pirms kristīgās ēras sākās Mīnoja civilizācijas iespiešanās Grieķijas kontinentālajā daļā, bet šo procesu perioda beigu posmā pārtrauca iekarotāju – doriešu – ielaušanās, kas izraisīja tā dēvēto tumšo periodu šīs zemes vēsturē.

Mikēnu pilsētu civilizācija pārvērtās par lauku dzīvi, un rakstības lietošana un kādreiz plašā amatniecība aizgāja bojā aptuveni uz trim gadsimtiem. Pēc tam kad tika pārvarēts šis regress, sākās tā dēvētais arhaiskais (800.–500. gads pirms kristīgās ēras) periods, kam seko klasiskais periods (500.–336. gads pirms kristīgās ēras).

CILVĒKS

Analizējot Senās Grieķijas reliģiju, var rasties jautājums, kas izriet no iepriekšējās nodaļas izklāstītā materiāla, proti, ja jau bezrakstības tautas ir apstājušās savā attīstībā stagnantās reliģiskās sistēmas dēļ, kas nemotivē šo tautu attīstību, tad kā ir ar grieķiem? Taču seno grieķu pandēmonisms, kas būtībā nav nekas vairāk par animismam vai šamanismam līdzīgu reliģiju, nav traucējis sasniegt filozofiskās domas augstumus, izcilus panākumus matemātikā, mākslā, karošanas prasmē un citās kultūras sfērās. Atbildi uz jautājumu sniedz divu slāņu reliģiskā situācija. Ja arī “tautas reliģija” tiešām maz atšķīrās no tā, kas

vērojams Austrālijas pirmiedzīvotājiem, taču aristokrātijai bija pieejama cita – no Minoja civilizācijas, kā arī Krētas–Mikēnu laikmeta pārmantotā – slepenā mistēriju prakse, kas acīm redzami glabāja priekšstatus par Dievu Radītāju un tā īpašajām attiecībām ar cilvēku – vismaz ar to cilvēku, kas bija iesvētīts šajās mistērijās. Sikāk par mistērijām – nākamajā tematā.

KO JŪS ZINĀT PAR SENO GRIEĶU UN ROMIEŠU RELIĢIJU?

1. Pasaules radītājs bija dievs Zevs. [Nepareizi.]
2. Romieši savu reliģiju bija aizguvuši no grieķiem. [Nepareizi.]
3. Dievs Krons (Hronoss) personificē laiku. [Pareizi.]
4. Senās Romas valsts respektēja citu tautu dievus. [Pareizi.]

SARUNA

Viens no 16. gadsimta kristietības reformētājiem Žans Kalvins, būdams jurists, domāja, ka darbošanās likumdošanas sfērā ir vislabākais veids, kā līdzināties Dievam. Šī tradīcija īpaši ir iesakņojusies ASV, kur, piemēram, mācītāja Martina Lutera Kinga reliģiskā kustība par melnādaino vienlīdzību drīz vien pārvērtās par politisku spiedienu uz likumdošanas izmaiņām. Šis nav vienīgais piemērs, kad reliģiozitāte iegūst sociālus apveidus ar nolūku izveidot “Dieva valstību zemes virsū”.

Hellēnisms. Maķedonijas Aleksandra iekarojumi un to reliģijvēsturiskās konsekvences. Mistērijas, ekstātiskie kultī un reliģiskais sinkrētisms

DARBS GRUPĀS

Tieši attiecas:

- uz reliģisko sinkrētismu: *Kibelas kults*;
- uz hellēnismu: *Atiss, Adoniss*;
- uz Maķedonijas Aleksandra iekarojumiem: *persohellēni*;
- neattiecas ne uz reliģisko sinkrētismu, ne uz hellēnismu, ne uz Maķedonijas Aleksandra iekarojumiem: *Partenons, Krētas–Mikēnu kultūra*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Mistērijas, ekstātiskie kultī un reliģiskais sinkrētisms ir pārejas laiks no senās pasaules reliģijām Eiropā un Tuvajos Austrumos uz to pasauli, kuru pazīstam mēs.

FONA ZINĀŠANAS

HELLĒNISMA LAIKMETA MISTĒRIJU KONCEPTUĀLIE JAUTĀJUMI

Mistērijas ir sen pazīstams reliģijas vēstures pētījumu priekšmets. Par mistērijām sauc tā dēvētos mirstošo un augšāmcelto dievu kultus, kas bija izplatīti senajos Tuvajos Austrumos (Adoniss, Atiss, Ozīriss) un grieķu–romiešu pasaulē (Persefone–Kora, Dionīss). Šos kultus ir aprakstījis un analizējis Dž. Freizers savā pazīstamajā darbā “The Golden Bough” (“Zelta zars”); tas iznāca Londonā 1923. gadā.¹ Kopš tā laika Freizera viedoklis ir kļuvis par noteicošo zinātniskajā literatūrā. Dž. Freizers šīs reliģijas vēstures parādības aplūkoja kā auglības kultus, kas atspoguļo simbolisku lauksaimniecības gada ciklu (pavasaris – sēja; rudens – pļauja; ziema – miegs–nāve utt.). Tomēr Dž. Freizera koncepciju uzmanīgāki tās lasītāji ir apstrīdējuši tāpēc, ka teorija viņam nesakrīt ar faktiem. Spilgtākā nesakrītība ir tā, ka Tuvo Austrumu kultiem (piemēram, Kibelas kultā) bija raksturīga dalībnieku paškastrēšanās, kas ir tieši pretējs process auglības kultam.

¹ Krievu tulkojumā sk. Ж. Дж. Фрэзер. Золотая ветвь. Исследование магии и религии. (Москва: Издательство политической литературы, 1980).

20. gadsimta sākumā reliģijas vēsturnieki uzskatīja, ka mistērijām un kristietībai ir kopīga teoloģija (ciešanas, nāve, augšāmcelšanās) un kulta līdzība (nakts lūgšanas un ceremonijas, kopīgi mielasti). Bija viedoklis, ka kristietība no mistērijām ir aizguvusi lielu daļu savas teoloģiskās un rituālās prakses. 20. gadsimta vidū zinātnē virsroku guva uzskati, ka šis process ir bijis tieši pretējs; tā kā mistēriju ziedu laiki bija 2.–4. gadsimtā, tad tās lielu daļu savas kulta prakses un tā skaidrojumu ir aizguvušas no kristietības.

Mēs piedāvājam viedokli, kas atšķiras no abām pozīcijām. Mistēriju kultūri ir dzimuši dziļā senatnē, to patiesais avots ir tieša reliģiskā (Dieva) pieredze, kas vēlāk tiek ietērpta kādai kultūrai tradicionālos un saprotamos tēlos, jēdzienos un skaidrojumos. Pēc dažām ziņām, par Eleisīnas mistēriju noslēpuma izpaušanu tika piespriests nāvessods. Taču "grieķiem dzīve apniktu, ja viņiem aizliegtu šīs vissvētākās mistērijas, kas apvieno visu cilvēku dzimtu", rakstīja 4. gadsimta Romas Grieķijas prokonsuls Pretekstats imperatoram Valentinianam I, kas izdeva reskriptu ar visu reliģisko nakts rituālu, tajā skaitā Eleisīnas mistēriju, aizliegumu. Mistērijām bija trīs daļas: "teiktais", "darītais" un "pieredzētais". Pēdējā daļa bija pati galvenā. Tieši tā bija saistīta ar zināmu reliģisko pieredzi, par ko raksta Aristotelis, minot, ka mistērijās iesvētītajiem vajadzēja nevis kaut ko uzzināt vai redzēt, bet gan "piedzīvot". Fragmentārās sava laikmeta cilvēku liecības, kā arī arheoloģiskais materiāls ļauj iedomāties, ka mistērija līdzinājās īpašai teātra izrādei, kurā skatītāji vienlaikus bija arī pašas "izrādes" dalībnieki. Analogiskas reliģiskās norises aizvien vēl norisinās dažviet Dienvidaustrumāzijā.

Eleisīnas mistēriju dalībnieki šajā norisē pārdzīvoja nāvi un augšāmcelšanos. Iespējams, ka atkarībā no mistēriju dalībnieka personīgajām īpašībām viņi šo notikumu uztvēra dziļi personīgi, citi – attiecās pret piedzīvoto vairāk kā vērotāji. Mistērijas pirmā daļa, jādodomā, inscenēja Persefones bezrūpīgo spēlēšanos pļavā, kam vajadzēja apzīmēt mūsu kā cilvēku bezmērķīgo eksistenci. Pirmā daļa, visticamāk, beidzās ar Persefones nolaupīšanu un tās aiznešanu pazemes valstībā, kas simbolizēja Zemes Mātes (arī pašas Dēmetras) klēpi. Otrā mistērijas daļa apcerēja nāvi un izmisumu – to, kas ikvienam cilvēkam periodiski ir jāpārdomā. Pēc Plūtarha liecībām, mistam vajadzēja reāli piedzīvot nāvi ar visām tās šausmām un izmisumu. Kādā veidā tas tika panākts, nav skaidri zināms. Neoplatoniķis Prokls raksta par *phantasmata* ("spoki", "rēgi", "fantomi"), kurus redz mists; daži mūsdienu pētnieki runā par halucinogēnu izmantošanu mistērijās.¹ Piedzīvojuši nāves bailes un visas ar to saistītās izjūtas, tajā skaitā grieķu nāves mitoloģijā minēto atmiņas zaudēšanu, dzerot no Letas upes, mistiem piedāvāja kikeonu – mistisko dzērienu – miltu un ūdens sajaukumu – kā zīmi jaunai atdzimšanai, kam sekoja trešā mistērijas daļa, kad dalībnieki varēja izjust augšāmcelšanās prieku.

Piedalīšanās mistērijās nodrošināja ne tikai paša nemirstības pieredzi, bet arī pašu šo nemirstību. Par to liecina epizode no Plūtarha dzīves, kad viņš mierināja savu izmisušo sievu pēc meitas nāves. Viņš atgādināja par piedzīvoto

¹ Sk. Wasson R. G., Hofmann A., Ruck C. A. P., *The Road to Eleusis: Unveiling the Secret of the Mysteries*. (N. Y., 1978).

Delfu mistērijās (kas, domājams, bija līdzīgas Eleisīnas mistērijām), un šis atgādinājums nomierinājis noskumušo sievieti. Ja mistērijas būtu saistītas ar auglības kultu, tad maz ticams, ka šis mierinājums būtu varējis iedarboties.

Daži pētnieki, piemēram, D. Lauenšteins¹, vērs uzmanību uz to, ka mistērijās lietotie mitoloģiskie tēli un situācijas, īpaši tādas, kur runa ir par incestu jeb asinsgrēku, apzīmē mistiķiem pazīstamās spējas “griezt laika ratu atpakaļ”, nonākot pie savas dzimšanas. Ar incestuāliem tēliem tiek atveidota indivīda atgriešanās mātes klēpī un tālāk stāvoklī pirms ieņemšanas (ko attēlo Smirnas asinsgrēks ar savu tēvu vai tēva slepkavība). Šie mūsdienu cilvēkam nepieņemamie tēli ir radušies laikā, kad nebija izkopta deduktīvā domāšana ar abstraktiem jēdzieniem. Kartāgas Apulejs (ap 160. gadu pirms kristīgās ēras) rakstīja: “Es pusnaktī redzēju sauli mirdzošā gaismā” (Zelta Ēzelis, IX:23), kas varēja liecināt arī par piedzīvojumiem, kas līdzīgi tiem, kurus redz klīniskā nāvē bijušie.

Vēlāk – Romas impērijas norieta posmā – parādās arī tā dēvētie Austrumu izcelsmes misteriešie kultu, kuri demonstrē pavisam kaut ko citu – daudzas seno reliģiju sabrukuma pazīmes.

AUSTRUMU IZCELSMES MISTERIĀLIE KULTI

Par Tuvo Austrumu mirstošajiem dieviem un dieviem cietējiem ziņas ir saglabājuši vēlīnie antīkie autori. 4.–3. gadsimtā pirms kristīgās ēras šie kultu izplatās pa Maķedonijas Aleksandra izveidoto pasaules impēriju un saplūst ar līdzīgiem grieķu kultiem. Tiem, iespējams, ir kopīgs sakars ar Mezopotāmijas *Dumuzi (Tammuzi)* kultu.

Atisa kults ir cieši saistīts ar Lielās Mātes – Kibelas – kultu. Grieķi viņu sauca par Reju – visu dievu māti, visas pasaules sievišķo pirmsākumu. Atisa kults bija nācis no Frīģijas (tagadējā Turcijā). Kultam bija divi centri – viens bija Pesinuntas pilsēta pie Sangarijas upes, otrs – Ides kalns, no kā Kibelai latīniskais nosaukums – *Magna Mater deum Idea*. 205. gadā, kad Hanibals apdraudēja Romu, zīlējot ar *Sibillas grāmatu* palīdzību, bija dabūta atbilde, ka Roma paglābšoties, ja uz pilsētu tiks atvesta Lielā Māte no Ides. Pergamas valdnieks Atals nodeva Romas sūtņiem melno akmeni kā Kibelas simbolu. To svinīgi uzstādīja Palatina kalnā 204. gada pavasarī, un, kad Hanibalu tiešām padzina no Itālijas, Kibelas un tās iemīļotā Atisa kults ieguva valsts statusu. No Frīģijas ieradās šā dievišķā pāra priesteri. Tikai tad romieši uzzināja patiesību par šo orgiastisko kultu ar tā paškastrācijas praksi. Romas senāts aizliedza kultu piekopt ārpus tempļa sienām. Tikai reizi gadā dievieti godināja kā Romas aizstāvi, un svētki norisinājās saskaņā ar Romas reliģiskajām tradīcijām, bez Austrumu ekstatiskajām dejām un visa pārējā. Imperators Klaudijs kristīgās ēras 1. gadsimtā atcēla senāta aizliegumu, jo viņa priekštecis imperatora tronī Kaligula jau bija ieviesis no Ēģiptes Serapisa un Izīdas kultu.

Kopš šā laika Kibelas un Atisa kults ieguva milzu popularitāti, Romā tas

¹Sk. D. Lauenstein. Die Myserien von Eleusis. (Stuttgart: Urachhaus, 1988).

kļuva vēl greznāks nekā Pesinuntā. Tā tas turpinājās gandrīz 300 gadu, un, kā liecina Svētais Augustīns, šis kults pastāvēja Romā vēl kristīgās impērijas laikā.

Pirms atgriezties pie kulta jēdziena, nepieciešams īsi iepazīties ar mītu. Tas pastāv trīs variantos. Divus ir atstājis Pausānijs, vienu no tiem savā filozofiskajā poēmā par Kibelu ir pārstāstījis imperators Juliāns Atkritējs, vienu variantu pārstāsta kristīgais autors Arnobijs, atsaucoties uz priesteri Timoteju no Eimolpidu cilts, kas dzīvojis Ēģiptē Ptolemaju laikā 4. un 3. gadsimta mijā. Vienkāršākā bija imperatora Juliāna Atkritēja pārstāstītā versija. Atisu kā zīdaini māte pametusi pie Gallas upes, kas ir Sangarijas pietece. Kad viņš pieaudzis un nobriedis, viņā iemilējusies dievu māte Kibela, liekot viņam kalpot tikai viņai un nemilēt citu sievieti. Tomēr Atiss iemilējies Sangarijas upes garā – nimfā – un alā ar to mīlējies. Kibela par to uzsūtījusi viņam neprātu, kurā Atiss sevi kastrējis. Pēc tam Kibela viņam piedevusi un aizvedusi viņu debesu augstumos.

Šajā kontekstā ir vērts pievērsties paralēlēm ar citiem kultiem. Tāpēc iepazīsimies arī ar mītu par Adonisu, kuru pierakstījis Apollodors, atsaucoties uz Panisidu. Mīta galvenā varoņa vārds ir grieķiskots semītu *Adon* jeb latviski – “Kungs”, tā tad dieva epitets. Asīriešu valdniekam bijusi meita Smirna (Mirra). Viņa nesot godinājusi dievieti Astarti, kuru Grieķijā identificēja ar Afrodīti. Par to dieviete iedvesusi viņai kaislību pret pašas tēvu, ar kuru viņa pavadījusi 12 naktis pilnīgā tumsā, un asīriešu valdniekam nav nācis ne prātā, ka viņš guļ ar savu meitu. Kad Asīrijas valdnieks uzzinājis patiesību, viņš dzinies meitai pakal, lai to nogalinātu ar zobenu. Bet Smirna izlūgusies no dieviem palīdzību, un tie pārvērtuši viņu par smirnas koku. Pēc 10 mēnešiem koka miza iesprāgusi, un no tā dzimis bērns, vārdā Adoniss. Tā skaistums bijis tik vienreizīgs, ka Afrodīte (Astarte) viņu, vēl bērnam esot, ielikusi lādē un atdevusi citai dievieteī – Persefonei – glabāšanā. Bet arī Persefone jauno skaistuli nav gribējusi atdot Afrodītei. Beigās dievu tiesa ar Zevu priekšgalā izspriedusi, ka Adonisa gada laiks ir daļāms trīs daļās: trešdaļa gada viņam jāpavada pie Afrodītes, otra trešdaļa – pie Persefones, bet trešo viņš ir tiesīgs pavadīt viens pats. Pēdējo trešdaļu viņš atdevis Afrodītei. Vēlāk medībās Adonisu nogalina mežacūka.

Kad Romas impērijas norieta posmā Atisa kults bija sasniedzis savu augstāko kulmināciju, parādījās teksti, kas Atisu dēvēja par “Panteosu” – tā tad “Augstāko Dievu”. Beļģu pētnieks F. Kimons uzdod jautājumu: uz kāda pamata nožēlojams mīlas stāsta varonis pārvēršas par dievu – Visuma pavēlnieku? Ja ne mīts, ne teoloģija, ne ētika nespēj izskaidrot šā kulta popularitāti, tad paliek vienīgā atbilde, un tā ir rituālā.

Klasisku Atisa kulta rituāla aprakstu ir atstājis Dž. Freizers. 22. martā – tā tad pavasara ekvinokcijas dienā – mežā nocirta priedi (vienā mīta variantā Atiss kastrējās un nomira zem priedes). Stumbru atnesa uz Kibelas templi, kur tam tika parādīts dievam pienākošs gods. Pēc tam priedes stumbru kā liķi pārtina ar vilnas autiem un aplāja ar vijolišu vainagiem un ziediem (vijolītes esot izaugušas no Atisa asinīm). Pie stumbra viduča piesēja jaunā dieva Atisa statuju. 23. martā pūta taures. Nākamā diena, kas Romas kalendārā saucās “Asiņu diena” (*Dies sanguinis* – latīniski), bija galvenā visā rituālā. Galvenais priesteris, saukts par *arhigallu*, pārgrieza sev rokas vēnas, kamēr zemāka ranga priesteri

ievadīja sevi ekstātiskā stāvoklī ar mežonīgu cimbalu, bangu, ragu un fleišu mūziku. Galvas kratīdami, plīvojošiem matiem viņi griezās dejā, līdz, zaudējuši sāpju sajūtu, sāka ar asām māla podu lauskām un nažiem ievainot sevi, asinīm slakot priedes stumbru un altāri. Dž. Freizera pārstāstījumā teikts, ka šajā ārprātā iesaistījās arī daļa klātesošo skatītāju un, zaudējuši kontroli pār sevi, nogrieza savus dzimumorgānus, un svieda tos uz dievietes Kibelas statuju. Pēc tam nogrieztos dzimumorgānus apbedīja zem dievietes statujas. Rituāla beigās Atisa statuju atraisīja no stumbra un apglabāja zemē. Ar to sākās sēras un klu-sēšana. Sēru visdziļākajā brīdī iedegās lāpas un priesteris izsaucās: “Atiss ir dzīvs! Priecājies, līgavaini, jaunā gaisma, priecājies!”

No kapa tika izņemts Atiss, bet priesteris iezieda klātesošo lūpas ar eļļu, čukstot ausī: “Turieties vīrišķīgi, jūs, iesvētītie mistērijā, dievs ir glābts, būs arī jums glābiņš!” Nākamā diena – 25. marts, kas Romā tika uzskatīta par pavasara sākumu – tika svinēta kā dieva augšāmcelšanās diena, un visi nodevās neierobežotam priekam. Romā šī diena saucās par Prieka svētkiem, un tika rīkots karnevāls. Tā bija diena, kad Romā bija atļauts viss, kas citkārt bija aizliegts.

Sekojošā diena bija veltīta atpūtai un mieram. Mistērija beidzās 27. martā ar gājieni uz Almonas upītes krastu. Tad iejūdza vēršus un ratos ielika Kibelas skulptūru ar saņurcītu seju, kas bija veidota no tumša, poraina akmens. Pie upes priesteris purpura tērpā mazgāja Kibelas statuju, ratus un vēl kādus tempļa priekšmetus. Atpakaļceļam ratus un vēršus greznoja ar svaigiem ziediem.

Atisa nāves un augšāmcelšanās rituālā ietilpa arī rituāls ēdiens, kuru pasniedza no mūzikas instrumentiem timpāna un cimboles. Ēdienu dodot, priesteris teica: “No timpāna ēdis, no cimboles dzēris, savienojies ar Atisu.”

Kulti, kas bija saistīti ar rituālu kastrāciju, Tuvajos Austrumos bija ļoti izplatīti lielo dieviešu reliģijās (Astarte–Afrodīte, Efesas Artemīda, kas bija Tuvo Austrumu dieviete ar grieķisku vārdu). Piemēram, Sīrijas Hierapolē, Astartes kulta centrā, kā raksta Dž. Freizers, priesteri einuhi ar bangu un fleišu skaņām noveda sevi līdz ekstātiskam stāvoklim un sāka sevi ievainot. Klātesošie, pakļāvušies kopīgam ārprātam, nometa drēbes un nogrieza savus dzimumorgānus ar speciāli šim nolūkam sagatavotiem nažiem. Pēc tam jaunie einuhi skrēja cauri pilsētai ar nogrieztajiem dzimumorgāniem rokās un svieda tos kādā pagalmā. Šā nama saimniekam tad vajadzēja iznest sievietes drēbes un rotaslietas, ko Astartes einuham klājās nēsāt visu atlikušo dzīvi. Hellēnistiskā perioda Sīrijā kastrācijas gadījumi bija īsta sērga, ar kuru lūkoja cīnīties valdnieks Aviars, bet bez sevišķiem panākumiem.

Kopš Svētā Hieronīma (4.–5. gadsimts) ir bijuši mēģinājumi skaidrot šo iracionālo praksi. Neviens skaidrojums, pat no transpersonālās psiholoģijas viedokļa, nav pārlicinošs. Tomēr ir iespējams vilkt paralēles ar mūsdienu pašnāvnieku kultiem. Ja to darām, tad ir jāpieņem, ka pašnāvība, kā arī citu cilvēku upurēšana ir reliģijas norieta gala fāze, bet priekšpēdējā ir cilvēka reproduktīvo spēju pašnīcināšana. Sīrijas reliģijas pirmsākumos augstākā Dieva vārds bija El, kas apzīmēja “sākumu”, “gaismu”, “rītausmu” un bija nepārprotami piederīgs pie vīriešu dzimtas. Reliģijas pakāpeniskā “piezemēšanās”, tās aizvien lielākā saistība ar sievišķo dievību Astarti, kas simbolizēja visas dabīgās

(nevis garīgās) vajadzības un norises un kurai upurēja izteikti maģiskos nolūkos, prasot dzīves labumus un dzīves problēmu risinājumu (nevis meklējot savienošanos ar dievišķo un lūkojot sevi celt ārā no ikdienas vajadzību līmeņa), ir reliģijas degradācijas pazīme. Gluži tāpat kā islāma vēsturē šīs reliģijas mistiķi – sūfijs – gadsimtu gaitā degradējās un gadiem ilgās askēzes un lūgšanu vietā sāka lietot halucinācijas izraisītu indīgo sēņu uzlējumus, tā atteikšanos visu dzīvi no dzimumdzīves garīgu mērķu vārdā, kas būtībā ir reliģisks varoņdarbs, Astartes pielūdzēji aizvietoja ar vienreizēju neprāta aktu, kuru, kā liecina antiķās literatūras piemēri, pēc tam bija spiesti rūgti nožēlot. Tātad reliģija var ne tikai celt, bet arī postīt, un šis ir spilgts piemērs. Atisa kulta rituāls (kā jau teikts, tas ir šīs reliģijas centrs) ir izteikti mērķēts uz pazemi (Atisa ierakšana zemē, viņa kopošanās ar Sangarijas nimfu alā – pazemē) un ūdeni – pirmatnējā haosa tēlu (Kibelas vecīgās, nāvi vēstošās sejas mazgāšana upē). Pazeme vienmēr ir bijis nāves simbols, bet ar ūdeņiem semītiskajā tradīcijā saista pasaules stāvokli pirms visa esošā radīšanas. Tātad notiek radītās pasaules simboliska atgriešana pirmatnējā stāvoklī. No mūsdienu viedokļa to varētu vērtēt kā sātanismam līdzīgu kultu, kurā ļaunums vienlaikus ir vērst uz pašiem reliģijas adeptiem (paškastrēšanās).

KO JŪS ZINĀT PAR SENO GRIEĶU UN ROMIEŠU RELIĢIJU?

1. Mistērijas bija reliģisks teātris. [Gandrīz pareizi. Tas, iespējams, bija teatralizēts priekšnesums, kurā piedalījās skatītāji.]
2. Maķedonijas Aleksandrs gribēja izveidot jaunu tautu – “persohellēņus”. [Pareizi. Tie bija hellēņu jeb grieķu sajaukums ar persiešiem jeb irāņiem.]
3. Maize mistērijās simbolizēja atdzimšanu pēc nāves. [Pareizi.]
4. Vīns simbolizēja to pašu. [Nepareizi. Vīns simbolizēja dzīvību šajā pasaulē.]

SARUNA

Vācu mistēriju pētnieks Dīters Lauenšteins raksta: “Kristietības liturģijās (dievkalpojumos) riņķo Eleisīnas mistēriju asinis.” Vai varam piekrist šādai jautājuma nostādnei?

Nemot vērā reliģisko parādību (simbolu, liturģijas, vērtību) lielo noturību laikā, reliģijas spējas pārceļot, saglabājot ārējās formas no vienas reliģiskās mācības otrā, D. Lauenšteina hipotēze ir pieņemama. Turpmākā diskusija varētu būt par to, ka arī kristīgā liturģija ir simboliska, ka tā tāpat atgriež dievlūdzēju pie Bībeles tekstiem; ar simboliskiem paņēmieniem runā par nāvi un augšāmcelšanos.

Jautājums ir apspriežams tikai tādā auditorijā, kurai ir tuvāk pazīstama kristietības liturģiskā kārtība.

SENO GRIEĶU UN ROMIEŠU RELIĢIJU TEMATUS APGUVIS, SKOLĒNS ZINA:

- Maķedonijas Aleksandra iekarojumu kultūrvēsturisko ģeogrāfiju, uzrādot, kuru reliģiju izplatības vietas (areālus) grieķi iekaro;

IR IEGUVIS PRIEKŠSTATU:

- par hellēnisma tradīciju pārmantojumu Romas impērijas periodā;

PROT:

- atšķirt grieķu klasiskā kultūrvēstures perioda reliģiju no hellēnisma perioda reliģijām,
- raksturot hellēnisma reliģiju norieta pazīmes,
- saskatīt analogiju starp antīkās pasaules reliģisko daudzveidību (sinkrētismu) un mūsdienu situāciju, modernajiem reliģiju sintēzes mēģinājumiem.

Seno baltu reliģija. Baltu senie lingvistiskie un kultūras sakari. Balti un austrumslāvi

PATSTĀVĪGAIS DARBS

Tieši attiecas:

- a) uz seno baltu reliģiju: *Debess, Saule, Dieva dēli*;
- b) uz austrumslāvu reliģiju: *Rod*;
- c) uz seno baltu un austrumslāvu reliģiju: *indoeiropieši, Pērkons (Perūns)*;
- d) neattiecas ne uz seno baltu, ne uz austrumslāvu reliģiju: *hunnu (huņņu) ciltis, Jupiters*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Seno baltu reliģija ir latviešu un lietuviešu, kā arī senprūšu vēsturisko senču reliģija. Tās pēdas ir izsekojamas latviešu dainās, pasakās un tautas ticējumos, kā arī dažādās vēl mūsu dienās esošās paražās.

FONA ZINĀŠANAS

SENO BALTU RELIĢIJAS PĒTNIECĪBAS KONCEPTUĀLIE JAUTĀJUMI

BALTU ETNISKĀS IZCELSMES JAUTĀJUMS

19. gadsimta otrās puses romantisms daudzus baltu kultūras sakņu meklētājus aizveda līdz Indijai, un kopš tā laika netrūkst apgalvojumu, ka baltu pirmdzimtene ir meklējama tur un attiecīgi seno baltu reliģija ir rekonstruējama, balstoties Indijas reliģijas materiālā. Šis viedoklis liek reliģijas vēstures skolo-tājam būt gatavam diskutēt arī par baltu etnoģenēzes jautājumiem. Indoeiropiešu parādīšanās vēsturē ir saistīta ar tās civilizācijas sagraušanu, kas pastāvēja agrāk. Laikposmā starp 2300. un 1900. gadu pirms kristīgās ēras Grieķijas, Mezopotāmijas un Mazāzijas pilsētas tika sagrautas. Pazīstamākā no tām ir Troja (ap 2300. gadu pirms kristīgās ēras). Senie dokumenti nosauc iebrukušās indoeiropiešu (āriešu) ciltis par hetiem, luviešiem, mitanniešiem. Ap 1200. gadu pirms kristīgās ēras indoeiropieši ieradās Indas un Gangas upju baseinā un tagadējā Irānā. Paralēli notiek Eiropas indoeiropēizācija.

Indoeiropiešu pirmdzimteni zinātnieki meklē jau sen. Izpētot lingvistisko materiālu, droši ir noskaidrots, ka tā ir meklējama mērenajā klimatiskajā zonā. Jau-nākie zinātnes pētījumi liek domāt, ka indoeiropiešu pirmdzimtene bijusi uz zie-meļiem no Melnās jūras, starp Karpatiem un Kaukāzu. 4. un 3. gadu tūkstoši

pirms kristīgās ēras tur bija izplatīta tā sauktā kurgānu kultūra, kas gadu tūkstošu gaitā izplatījās uz rietumiem un austrumiem. Pēc ievērojamās indoeiropiešu aizvēstures pētnieces Marijas Gimbutienes domām, pie šīs arheoloģiskās kultūras varēja piederēt tikai protoindoeiropieši un vēlāk – indoeiropieši. Austrumeiropas līdzenuma hidronīmi – upju un ezeru nosaukumi – liecina par to, ka pirms 4. gadsimta, kad sākās baltu cilšu atspiešana uz Rietumiem – Baltijas jūras virzienā, baltu ciltis ir dzīvojušas līdz tagadējā Maskavas apgabala teritorijai. Baltu atkāpšanās bijusi saistīta ar hunnu (huŋŋu) cilšu uzbrukumus austrumslāviem, tie savukārt atkāpušies uz zemēm, ko kādreiz apdzīvojušas baltu ciltis.

Indoeiropiešu vēsture iesniedzas pat mezolītā – vidējā akmens laikmetā –, un seno baltu reliģijas saknes jāmeklē no šā perioda. Indoeiropieši no Anatolijas kultūras aizguva riteni un metālu. Indoeiropieši galvenokārt bija lopkopji, bet viņiem nebija sveša arī zemkopība. Viņi pazina zirgus. Indoeiropieši bija kareivīgi. Kari, klejošana un lopkopība veido atšķirīgu reliģisko kompleksu, ja to salīdzina ar reliģiskajiem priekšstatiem, kas raksturīgi zemsēžiem – zemkopjiem.

AVOTI

To senāko autoru vidū, kas rakstījuši pirms kristīgās ēras sākuma par ciltīm, kuras varētu būt balti, ir “vēstures tēvs” Hērodots, pirmais ģeogrāfs Ptolemajs un romiešu vēsturnieks Tacits. Tomēr šo autoru aprakstītās ciltis varēja arī nebūt balti.¹ Ja antīko autoru minētās tautas arī būtu balti, tad šīs ziņas mūsu priekšmetā neko neievieš: nevienā darbā nav aplūkota reliģija.

Pirmie skopie apraksti par seno baltu reliģiju atrodami misionāru darbos. Brēmenes Ādams 1075. gadā ir rakstījis par prūšiem; anglosakšu ceļotājs Vulfstans ir ceļojis pa prūšu zemēm ap 880.–890. gadu un atstājis prūšu apbedīšanas paražu aprakstu. Franču sūtnis Gilberts de Lanuā (*Ghillebert de Lanoy*), kas 1413. gadā ceļojis pa Kursu, apraksta turienes ugunskapu tradīcijas. Ar 1326. gadu ir datēts Dīsburgas Pētera kuršu reliģisko paražu apraksts. Livonijas Indriķis savā hronikā ir atstājis īsu lietuviešu nāves rituāla aprakstu. Ar 1582. gadu datētās Strijkovska “Hronikas” ziņas ir lietuviešu kunigaiša apbedīšanas rituāls.² Rakstīto ziņu ir maz, un to lielākā daļa attiecas uz laiku, kad senā pagāniskā reliģija jau eksistēja blakus kristietībai un varēja būt zaudējusi daļu no savas savdabības.

Kristietības ienākšana Baltijas zemēs nenozīmēja seno ticējumu pilnīgu iznīcināšanu. Pirmā iznīka seno prūšu reliģija, jo prūši asimilējās ar vāciešiem ap 17. gadsimtu. Latvijas zemnieki, kaut arī formāli, pieņēma kristietību jau 13. gadsimtā, tomēr saglabāja daudzus seno ticējumu elementus līdz pat 20. gadsimtam. Lietuva pievienojās kristietībai 1387. gadā, kad Jagailis (Jogaila) 1386. gadā apprecēja Polijas karalieni Jadvigu un kļuva par Polijas karali. Kristietība izplatījās vairāk pilsētnieku vidū un valdošajās aprindās, bet zemniecība saglabāja seno reliģiju. Lietuvā kristietība nebija vēl guvusi virsroku līdz 16. gadsimta beigām –

¹Nedaudz sīkāk sk. Gimbutiene M. “Balti aizvēsturiskajos laikos”, *Etnogēze, materiālā kultūra un mitoloģija*. R.: Zinātne, 1994, 11.–20. lpp.

²Turpat, 203.–207. lpp.

17. gadsimta sākumam. Tāpēc gan latviešu, gan lietuviešu paražas, ticējumi, teikas, pasakas, dziesmas un tautas māksla ir pilni ar pagāniskiem elementiem, kurus daļēji ir ietekmējusi kristietība. Tā kā kristīgo elementu slānis ir samērā jauns, tas ir tekstoloģiski nodalāms no vissenākajiem reliģijas elementiem. Arī pirmskristietības reliģiskais slānis nav monolīts. Saglabājušies priekšstati par dieviem seno baltu reliģijā liecina par jaunāko – indoeiropisko – slāni (tā sauktajiem debesu dieviem) un senāko – autohtono – reliģijas slāni, kas mantots no paleolīta un pārstāvēts ar tā sauktajām htoniskajām (pazemes) dievībām.

Kā jau noskaidrojām iepriekšējās stundās, reliģiskā mitoloģija senatnē nebija īpaša, no pārējās dzīves nodalīta “mākslas” vai “reliģijas” sfēra. Mitoloģija, kā uzsver lietuviešu baltu arheoloģijas pētniece M. Gimbutiene, atsaucoties uz franču etnologu Ž. Dimezilu (*G. Dumézil*), atspoguļo ne tikai noteikta laikposma domāšanas veidu, bet arī sociālo un ekonomisko struktūru. Pēc M. Gimbutienes domām, seno indoeiropiešu un tātad arī seno baltu sabiedrību ir veidojušas trīs kārtas, no kurām divas pirmās bijušas valdošās; tie ir garīdznieki, kareivji un zemkopji un lopkopji. Attiecīgi arī reliģijā bija augstākais dievs, kuru apzīmēja ar vārdiem Dievs, Velns jeb Vels. Baltiem pie otrās kategorijas piederēja Pērkons, indoeiropiešu pirmtautai tas bija Indra. Pie trešās kategorijas dieviem M. Gimbutiene pieskaita lietuviešu Aušrinu (latviešu Austrīņa), Saulīti, Dieva dēlus (Indijā šie nosaukumi ir Ušas, Sūrja un Ašvini).

Šī statistiskā rekonstrukcija ir ļoti sadomāta, tās stiprā puse ir klasifikācija, bet ne reliģiskās sistēmas vēsture. Makss Millers pierādīja, ka indoeiropiešu tautu dieva vārdu (*Djaus, Theos, Zeus, Deus, Dievs, Dievas, Deivas* utt.) pirmatnējā nozīme ir “gaisma”. Ja atcerēsimies klīniskās nāves gadījumā tur satikto gaismu un gaismas tēlu, tad dieva vārda patiesā izcelsme un nozīme kļūs pilnīgi skaidra. Runa tātad nav par fizisko debesu, bet par metafizisko, pārdabisko gaismu. Kā liecina R. Mūdiņa un citu klīniskās nāves pieredzes pētījumi, V. Džeimsa lekcijas reliģijas psiholoģijā¹, tad neparasto “viņpasaules” pieredzi izbaudījušie atklāj lielas grūtības savas pieredzes atstāstīšanā citiem; “tur” piedzīvotais ļoti atšķiras no “šīspasaules” pieredzes. Tā jau pirmajā brīdī rodas autentiskās reliģiskās pieredzes pielāgošana ikdienas valodas, kultūras simbolu un tēlu ierobežotajām iespējām. Turpmākos atstāstījumos jēdzienu pastarpināšanās turpinās, un izveidojas reliģiskie priekšstati; metafiziskās gaismas vietā nāk “debesu gaisma”, Saule, Dievišķā kosmiskā varenība tiek pielīdzināta pārkonam, no kurienes rodas “Pērkonā” dievība. Tādējādi patiesībā nevis dievu “kārtas” ir sabiedrības “kārtu” atspoguļojums, bet gan dažādie dievi ir vienīgā Dieva vēlākie, vēsturiski radušies nosaukumi.

Līdzīgi ir rekonstruējams nosaukums Vels, Velns, latviskais Velns. Velns un velis etimoloģiski ir cēlušies no vienas saknes un nozīmē “mirušo”, “viņpasaules iemītnieku”.² Velnu savukārt attēlo ar rāgiem, viņam bieži ir nagi kā pārnadzim. Šis iezīmes liecina par to, ka Velns ir ļoti arhaisks Dieva ikonogrāfisks atveids. Kā jau teikts iepriekšējās nodaļās par akmens laikmeta reliģiju (sk. 5. tematu),

¹ Sk. W. James. *The Diversity of Religious Experience*. Krievu tulk. sk. У. Джеймс. *Многообразие религиозного опыта* (Москва: Наука, 1993).

² Sk. K. Karulis. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. 2. sēj. (R.: Avots, 1992).

Dievišķais tika attēlots kā sumbrs vai kāds cits ļoti spēcīgs dzīvnieks, bet rāgi arī vēsturiskajās reliģijās (Mezopotāmijā, senajā jūdaismā) palika par Dieva varenības simbolu pat pēc tam, kad sumbra tēls vairs netika lietots (piemēram, altāra rāgi Jeruzalemes Templī). Konstantīna Karuļa un citu pētnieku apgalvojumiem, ka Velns ir bijis lopu dievība, tādējādi nav nekāda pamata.¹ Tas, ka Velns seno baltu reliģijā ir bijis pretstats Dievam, Pērkonam, kā arī Velna zoomorfiskās (dzīvniekam piemītošās) īpašības, kādu nav indoeiropiešu izcelsmes debesu dieviem, liecina par to, ka Velns ir senāka, paleolīta reliģijas dievība, kas pirmsākumos simbolizēja Dievu Radītāju.

Baltu aizvēstures pētniece M. Gimbutiene konstruē Baltijas senāko – priekšbaltu – reliģisko līmeni, sekojot vēstures evolūcijas teorijai, kas senāko civilizācijas slāni rekonstruē kā matriarhātu (*ginekokrātiju*), tātad tādu sabiedrību, kurā radniecība tiek skaitīta pa mātes līniju, kur saimnieciskajā un sabiedriskajā sfērā dominē sievietes, kamēr vīriešiem piemīt otršķirīga loma. No šīs ļoti apšaubāmās vēsturiskās konstrukcijas² ir atvasināts “sagrālais kosmos”: galvenā dieviete ir Zemes Māte jeb Žemīna, kā arī virkne mazāku dieviešu. Tās ir “zemes, augu, mežu, ūdeņu un labības ražīguma dievības”³. Pie šīm vissenākajām dievietēm un dieviņiem, pēc M. Gimbutienes domām, pieder arī Laima, Čūska un Zalktis, Māra jeb Mārša, Ragana, Krupis, Lauma jeb Laume. Tātad šo senāko dievību lielākā daļa ir piederīgas pie sieviešu dzimtas atšķirībā no indoeiropiešu izcelsmes dieviem, kur izteikti dominē vīriešu vārdi un tēli. Indoeiropiešu dievu skaitā M. Gimbutiene kā atbilstošu viņas koncepcijai ir ietvērusi Velnu un Raganu, kuri gan nerod pietiekamu zinātnisku attaisnojumu savai klātbūtnei Debesu dievu Olimpā. Ne velti pasaules ievērojamākais baltu reliģijas pētnieks Haralds Biezais savā monumentālajā pētījumā par seno latviešu debesu dieviem⁴ Velnu un Raganu to skaitā un attiecību sistēmā neiekļauj. Viens no Raganas variantiem ir Laima, kuru simbolizē dzeguze, pūce, zīle. Visi šie putni ir nāves vēstnieki. Ar Laimas tēlu parasti saista “likteni”, kas visiem ir viens – nāve, bet katram savs tajā ziņā, ka var nodzīvot īsāku vai garāku mūžu, vieglāku vai grūtāku dzīvi.

Akmens laikmeta cilvēka priekšstats par nāvi, jādodomā, ir jau bijis ieskats par to, ka mirstot notiek dvēseles aiziešana no miesas. Ziemeļrietumu Eiropas apbedījumos bieži ir atrodami attēli, kuros redzamas stilizētas laivas, kurās sēž

¹ Turpat, 2. sēj., 504. lpp.

² Matriarhāta dominante vissenākajā vēstures *formācijā* ir ideja, kas pieder Šveices juristam un Romas jurisprudences vēsturniekam J. Bahofenam (J. J. Bachofen. *Das Mutterrecht und Urreligion*, 1851); to izvērsa L. Morgans un vēlāk popularizēja F. Engels. Saskaņā ar to pirmatnējās kopienas iekārtā primitīvā lauksaimniecība un ēdamo augu un sakņu lasīšana bija stabils ekonomiskais pamats kopienas izdzīvošanai salīdzinājumā ar untumaino un neregulāro medību veiksmi, ar ko bija nodarbināti vīrieši. Ar augu lasīšanu nodarbojušās sievietes un tā ieguvušas noteicošo varu sabiedrībā. Modernā vēstures zinātne ir pilnībā noraidījusi šos priekšstatus. (Sk. C. A. Fluehr-Lobban. “Marxist Reappraisal of Matriarchate”, *Current of Anthropology*. Vol. 20, Jun 1979, p. 341–360.)

Kā iebildums ir jāmin tas, ka sieviešu sabiedriskā loma pieaug attīstītas zemkopības sabiedrībā, bet īpaši – pilsētas dzīves apstākļos, kur atkrīt fiziskā spēka ļoti lielā nozīme, no kā izriet vīriešu dominējošā loma. Arī primitīvās zemkopības un ēdamo augu lasīšanas spēja droši un stabili paēdināt pirmatnējo sabiedrību nebija iespējama, to neapstiprina arī modernie primitīvo tautu etnogrāfiskie pētījumi.

³ M. Gimbutiene, *Balti aizvēsturiskajos laikos. Etnogēnēze, materiālā kultūra un mitoloģija*. (R.: Zinātne, 1994), 176. lpp.

⁴ Sk. H. Biezais. *Seno latviešu debesu dievu ģimene*. (R.: Minerva, 1998).

cilvēki. Dažkārt šīm laivām ir čūska galvas¹. Čūska ir universāls “viņpasaules”, “pazemes” simbols, kuru pazīst ne tikai Eiropas kontinentā. Čūska kā pazemes dievības attēls atrodams Senajā Ēģiptē un daudzviet citur. Turpretī ūdens daudzu tautu mitoloģijā ir pretstats zemes sakārtotībai; ja atceramies Senās Ēģiptes un Bībeles pasaules radišanas ainas, tad sākumā “Dieva gars lidinās pār ūdeņiem”, citiem vārdiem, pār haosu un neesamību. Ne velti mirušā dvēsele vispirms nonāca ūdeņu stihijā, kuru vajadzēja pārvarēt, peldot Harona laivā (Grieķijā) vai arī šamaņa laivā. Zalkti pašu kā tādu nav pareizi uzskatīt par dievību; šī cilvēkam nekaitīgā čūska ir vienkāršs dievišķā simbols, attēls; labāks ir grieķiskas izcelsmes jēdziens – *ikona*. Ikona ir svēta un godājama tik daudz, cik tā attēlo tur redzamo dievišķo būtību. To var pielīdzināt jūsu fotogrāfijai. Tā nav jūs pats vai pati, bet, ja kāds apietas nicinoši ar jūsu attēlu, jūs, protams, apvainosieties un vairs neizrādīsiet savu labvēlību pret to cilvēku, kas jūsu fotoattēlam ir uzspļāvis vai citādi ņirgājies par to.

INDOEIROPIEŠU DEBESS DIEVI. BALTI UN AUSTRUMSLĀVI

Pie baltu indoeiropiešu izcelsmes dieviem, kā minēts mācību grāmatā skolēniem, pieder Debess, Pērkons, Saule. Šo dievu dažādie atvasinājumi (Auseklis, Dieva dēli, Saules meitas u. c.) mūsu apskatā ir atstāti bez uzmanības kā sekundāras parādības un lielā mērā – folkloras mākslinieciskās jaunrades vai maģisku manipulāciju tēli (piemēram, lietuviešu Krukis, Lazdona, Ežerinis u. c.). Tiem ir bijusi otršķirīga nozīme, to izcelsme ir neskaidra, un pētnieku viedokļi par tiem bieži ir vienīgi pieņēmumi. Koncentrēšanās uz otršķirīgo var atstāt neizprastu baltu reliģijas izcelsmi un tās vēsturisko attīstību.

Pērkons. Etimoloģiskie Pērkona izcelsmes pētījumi ir devuši trīs dažādas atbildes, proti, tas ir:

- 1) debesu dievs (Milenbahs, Videmans);
- 2) ozolu dievs (Hirts, Porcigs, Špehts u. c.);
- 3) kalnu dievs (Muhs, Karstens, Ivanovs).²

Par to H. Biezais raksta: “Varam būt pārliecināti, ka pērkona vārdā redzam senu sakni, kas sastopama jau indoeiropiešu pirmvalodā. Pavisam cits jautājums ir par semantiskās nozīmes izveidošanos, ko vēsturiskajā attīstībā dažādās valodās ieguvuši no šīs saknes atvasinātie vārdi.”³

Baltu Pērkons (Perkūnas) parasti tiek salīdzināts ar slāvu Perūnu un indiešu Pardžanju (*Parjanya*). Par to, ka slāvu pērkona dieva vārds ir aizgūvums no baltiem, H. Biezais raksta:

“Ar teicamu valodas materiālu analīzi šo uzskatu pārliecinoši pamatojis Šmits, rādīdams, ka tieši Dņepras baseinā baltu valodas sastopas ar irāņu valodām, bet ne slāvu, kas izveidojās vēlāk. Valodnieku atzinumi par seno baltu dzīves vietu un saskari ar austrumslāviem un to etnisko izveidošanos lielā mērā saskan ar arheologu atzinumiem šai pašā jautājumā (Balodis, Šturms, Eberts u. c.). [...] No valodnieku un

¹ А. Б. Зубов, История религий. Кн. 1 (Москва: Планета детей, 1997), с. 166.

² H. Biezais. *Seno latviešu debesu dievu ģimene*. (R.: Minerva, 1998), 65. lpp.

³ Turpat, 65. lpp.

arheologu pēdējā laika pētījumiem izriet viena kaut cik droša atziņa, proti, ka baltu valodas ir indoeiropiešu valodu kopīgais vecākais slānis. Blakus valodnieku un arheologu atziņām jānorāda, ka senākās ziņas par slāvu Peruna kultu saistās ar Kijevu. Tā bija sena baltu un slāvu robežas josla. Visi minētie apstākļi padara ticamu hipotēzi, ka slāvu *Perun* varētu būt aizgūvums no baltiem.¹

Nav pamata Pērkonu salīdzinājumam ar Jupiteru. Kas attiecas uz salīdzinājumu ar senindiešu Pardžanju, tad šeit runa var būt vienīgi par līdzīgām spēka un darbības izpausmēm, bet ne par vārda lingvistisko radniecību. Pardžanja, starp citu, var būt viena no indiešu dievības Indras izpausmēm, un tad paralēle ar baltu dievu vairs nav novelkama.²

Nav zināms, kā senie balti iztēlojušies Pērkonu, jo nav saglabāties neviens viņa attēls. Arī folkloras materiāls Pērkonu tēlu apraksta samērā atturīgi. H. Biezais izsaka minējumu, ka Pērkons ar sugas vārdu *dieviņš* varēja būt pirmskristietības latviešu Dieva apzīmējums pēc tam, kad kristīgie misionāri vārdu "Dievs" paņēma kristīgā Dieva nosaukšanai. Šādā veidā Pērkonu vārds ticis lietots vēl 19. gadsimtā. Pērkons ir bijis ļaunuma sodītājs. Par to, ka Pērkons ir bijis centrālā baltu dievība, ziņas sniedz prāvests Dionīsijs Fabrīcijs (1610. gads): "Līdz pat šai dienai viņi ievēro šo paražu: kad ir liels zemes sausums, kad trūkst lietus, viņi mēdz biezu mežu apaugušos pakalnos pielūgt pērkonu un upurēt tam melnu teli, melnu āzi un melnu gaili; kad tie pēc noteiktas paražas ir upurēti, sanāk ļoti daudzi no apkārtnes, un tur, dzīrodami un dzerdami, piesaucot Pērkonu, t. i., dievu-pērkonu, viņi vispirms pielej trauku ar alu, to trīsreiz nes apkārt turpat iedegtai ugunij, pēc tam izlej ugunī un lūdz Pērkonu, lai tas atnes lietu."³ Pēc ražas novākšanas, kā lasāms dainu tekstos, pateicība pienācās Pērkonam. To darīja, rīkojot sevišķu sakrālu mielastu.⁴

Saule ieņem centrālo vietu latviešu kosmoloģijā, precīzāk izsakoties, mītiskajā pasaules skatījumā. Diskusija par latviešu kosmoloģiju ir risinājusies visai spraigi, un vienprātības vēl nav joprojām.

Saule, gluži kā Pērkons, ir Debesu atvasinājums. Latvju dainās Saule visbiežāk ir minēta tieši kā meita.

Saulīt, zelta jumpraviņa,
Mitosim sudrabiņus;
Tev bij zelta pumpainīte,
Man sudraba zīlenīte!

(33 971, 6)

Viens no Saules dievišķības atribūtiem ir tās mūžīgums.

Ai, bērniņi, ai, bērniņi,
Klausāt tēvu, māmuliņu!
Mūžam saule debesīs,
Ne mūžam tēvs, māmiņa.

(3055)

¹ Turpat, 100. lpp.

² Turpat, 100. lpp.

³ Turpat, 87. lpp.

⁴ Turpat, 71. lpp.

Mītiskajā pasaules skatījumā Saule aptver gan mums pieejamo juteklisko pasauli, gan "viņu sauli", kas ir mirušo valstība. Senākie priekšstati liek domāt, ka īpašas atšķirības starp "viņas saules" un dzīvi "šai saulē" nav.

Šai saulē dzīvodams,
Viņu sauli daudzināju,
Šī saulīte ciemoties,
Viņa mūžu nodzīvot.

(27 759, 3)

Diezgan bieži pieminēts ir Ūsiņš, kuru dēvē arī par zirgu dievu. Sekojot Dikļu mācītāja Auniņa skaidrojumam (1880. gads), ka Ūsiņš ir seno latviešu Gaismas dievs, H. Biezais ar mūsdienas zinātnes paņēmieniem ir secinājis to pašu.¹

Par mazākām dievietēm un dievībām seno baltu reliģijā ir dažādi viedokļi, par kuriem ziņas ir iegūstamas attiecīgos zinātniskos darbos. Tiem ir raksturīgs polemikas gars, kas liecina par baltu reliģijas nepilnīgo izpēti.

KO JŪS ZINĀT PAR SENO BALTU RELIĢIJU?

1. Seno baltu reliģijas otrs nosaukums ir dievturība. [Nepareizi. Dievturība ir 20. gadsimta mēģinājums reanimēt latviešu senreliģiju.]
2. Seno baltu reliģiju daļēji var rekonstruēt no dainām un pasakām. [Pareizi.]
3. Seno baltu reliģija ir līdzīga Indijas reliģijām. [Nepareizi.]
4. Pērkons ir kristiešu Dieva analogs. [Pareizi. Pērkons bija baltu debesu dievs.]

SARUNA

Ikviens no mums ir vairāk vai mazāk informēts par latviešu folkloru; par kaimiņtautu, piemēram, krievu, baltkrievu, lietuviešu, folkloru un tur izplatītām paražām. Cik tajās ir patiesas reliģiskās senatnes un cik – parādību, kas radušās vēlākos laikos?

Ko jūs esat dzirdējuši par dievturību? Vai tā ir seno baltu reliģijas turpinājums vai ne?

Tādi varētu būt diskusijas jautājumi.

Diskusijas ir iespējamās arī par citiem jautājumiem. Šajā nolūkā skolo-tājam būtu vēlams ielūkoties arī 17. temata izklāstā, jo tas būtībā turpi-na 16. tematu. Atbildes uz jautājumiem par paralēlēm ar dievturību skolotājs var rast, iepazīstoties ar 49. tematu. Skolēnam jāprot atšķirt dievturību kā romantisku 19.–20. gadsimta jaundarinājumu no seno baltu reliģijas.

¹Turpat, 17., 235. ff lpp.

Senie balti citu zemkopju tautu reliģiju kontekstā

DARBS PĀROS

Tieši attiecas:

- uz seno baltu reliģiju: *Jānis, līgošana*;
- uz citu zemkopju tautu reliģiju: *karnevāli, Holi svētki*;
- uz seno baltu un citu zemkopju tautu reliģiju: *falls, orgījas*;
- neattiecas ne uz seno baltu reliģiju, ne uz citu zemkopju tautu reliģiju: *jēra nokaušana*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Seno baltu reliģija ir viena no zemkopju tautu senajām reliģijām (Senās Ēģiptes, Ķīnas, Indijas u. c.), ar kurām to vieno daudzas kopīgas iezīmes. Tipoloģiski zemkopju reliģijas ir jānošķir no lopkopju reliģijām.

FONA ZINĀŠANAS

SENO BALTU RELIĢIJAS TIPOLOĢISKĀS PIEDERĪBAS JAUTĀJUMS

Tie, kas pētījuši zemnieku dzīves uzskatus, atzīst, ka viņiem ir sevišķi izteikta kārtības izjūta. To noteic kosmisko parādību un norišu likumība. Zemnieks arī savu dzīvi uztver kā vienu no daudzajām dabas norisēm. Kā dabas dzīvē ir sava kārtība, ko patvarīgi un pēc brīvas patikas nevar grozīt, tā tas ir arī cilvēku dzīvē. Tāpēc ir saprotams, ka, pārdomājot savu dzīvi, zemnieks vienmēr to cenšas salīdzināt ar norisēm dabā.

Kur saulīte dienu tek,
Tur naksniņu mēnesnīca;
Kur, māsiņa, mēs augām,
Tur dzīvo tautu meita.

(3749)

Saule ieņem centrālo vietu latviešu kosmoloģijā, precīzāk izsakoties, mītiskajā pasaules skatījumā, gluži tāpat, kā tas ir ar Saules vietu Senās Ēģiptes reliģijā.

Diskusijas par latviešu kosmoloģiju ir risinājušās visai spraigi, un vienprātības nav vēl joprojām. Lai arī kāds būtu šo diskusiju iznākums, baltu reliģija nevar pretendēt uz absolūtu unikalitāti pasaules seno zemkopju reliģiju kopainā. Dažādi tipoloģiski momenti – Saules un Mēness dievības, ar zemes auglību saistīti kultu u. c. – zemkopju reliģijas nošķir no lopkopju reliģijām.

Lopkopju reliģiju būtiska iezīme ir nevis dabas harmoniskie ritmi un tās auglība, bet gan spēks, arbitrs, kas izšķir lietas par labu vienam vai otram. Šādi priekšstati var būt veidojušies ļoti ierobežotajos izdzīvošanas apstākļos, kas nereti ir klejotāju-lopkopju ikdienas realitāte. Tā, piemēram, Arābijas beduīnu ciltis, kas dzīvoja, klejojot ar saviem kamieļiem tuksnesī, nežēlīgi konkurēja savā starpā, pretendējot uz ļoti skopajiem oāžu ūdens resursiem un ne mazāk ierobežoto lopbarības daudzumu, kas izauga tuksnesīgajā Arābijas dabā. Bezgalīgie cilšu kari par dzīves resursiem, kas patiesībā bija cīņa par izdzīvošanu, ļāva saskatīt dievišķo patriarhālā autoritātē, kas lēma tiesu par vieniem un otriem, vieniem piešķirot tiesības uz dzīvi, bet citiem – tās atņemt. Arī senajai jūdu reliģijai ir šī klejotāju-lopkopju reliģijas iezīme, no kurienes tās pēdas saskatāmas arī vēlākajā jūdaismā un kristietībā, kā arī islāmā. Šajā reliģijas tipā izveidojas priekšstats par ētisku likumu, kas ir galvenā atšķirība no rituāla zemkopju reliģijās. Ētiskā likuma ievērošana lopkopju reliģijā un rūpīga rituāla noteikumu ievērošana zemkopjiem ir reliģiskās prakses atšķirīgākās iezīmes.

JĀŅI JEB LĪGOSVĒTKI. BALTI UN AUSTRUMSLĀVI

Ikvienai reliģijas idejai ir tieksme “profanizēties” jeb “piezemēties”. Jāņu nakts pakāpeniski kļūst par to reizi gadā, kad tiek atcelti dažādi ierobežojumi, īpaši – dzimumsfērā. Tas sevišķi izpaužas laikā, kad ienāk jaunāka konkurējoša reliģija, un šoreiz runa ir par kristietību. Vēsturiskā baltu reliģija atkāpjas senākā vēsturiskā fāzē – kļūst par maģiju, citiem vārdiem – degradē. Tad arī juceklīgi, bet rituālu raksturu saglabājoši dzimumsakari kļūst par maģisku dabas un cilvēku populācijas auglības veicināšanas paņēmieni.

Parasti auglības orgijas atbilst vienaī vai otrai hierogāmijai jeb dievu pāra laulībai vai auglību nesošai tuvībai. Nesavaldīga dzimumvaļība uz zemes atbilst debesu dievību laulībai. Uzskata, ka tad, kad jaunie pāri imitē dievu laulību uzartos laukos, visas tur dzīvojošās kopienas dzīvības spēki izaug līdz maksimāli iespējamam stāvoklim. Orgijas atbrīvo neredzamos dzīvības spēkus un piešķir dzīvei enerģiju. Orgijas parasti notiek tajos gadalaikos, kad daba ir novīšanas periodā (rudens, lietus sezonas sākums – tropiskajā joslā). Daudzās vietās, uznākot sausumam, sievietes skraida pa laukiem kailas, lai stimulētu debesu vīrišķo potenci un izraisītu lietu. Orgijas, kas saistītas ar zemes auglības rosināšanu, ir pavisam vienkārši izskaidrojamas: lai notiktu lielās kosmiskās laulības, kas izpaužas kā auglību nesošais lietus, ir nepieciešams “atmodināt” Zemi un “sabikstīt” Debesis. Tikai tad lauks dos ražu, sievietes dzemdēs bērņus un dzīvnieki dos pieaugumu, bet mirušie piepildīs savu “tukšumu” ar dzīvības spēku.

Brazīlijas kana indīņi stimulē cilvēku un dzīvnieku augšanas spēkus ar fallisku deju, kas imitē dzimumaktu, pēc tam tiek sarīkotas kopīgas orgijas. Eiropas vēsturē pazīstami svētki bija Romas florālijas (27. aprīlī) vai luperkālijas (15. februārī), kad pa ielām gāja kaili jaunieši, kas tvarstīja sievietes, lai viņas būtu auglīgas. Indijas reliģiskie svētki Holi savā ievirzē bija gluži tādi paši. Šo svētku laikā aizmirsas visas pieklājības normas, jo runa tobrīd bija par

kaut ko svarīgāku – dzīvības saglabāšanu Zemes virsū. Pa ielām gāja vīriešu un jauniešu bari, kas dziedāja un kļūgāja, apbēra sevi ar sarkano holi pulveri, kas simbolizēja dzimumenerģiju, bet, satiekot sievieti, viņi to apsūkāja ar visnepieklājīgākajiem vārdiem, kam dažviet sekoja arī viņas izvarošana. Viduseiropas un Dienvideiropas viduslaiku ražas netiklību ir nosodījuši daudzi Baznīcas koncili. (Piemēram, Okseras koncils 590. gadā.) Aizliegumi gan nav spējuši visā pilnībā iznīdēt šos senos ticējumus.¹ Arī Latvijas vēstures materiāli vairākkārt ir apliecinājuši, ka kristīgās Baznīcas darbiniekiem Jāņi ir bijuši nepieņemami tieši seksuālo elementu dēļ.

To, ka šī tradīcija ir bijusi dziļi iesakņojusies arī baltu vidē, līdzās folkloras materiāliem apliecina arī citi dokumenti. Pats nozīmīgākais šajā ziņā ir kāds ceļojuma apraksts (1809. gads).

“Varētu domāt, ka kuršu ķoniņu brīvēzniekiem kā vismazāk ierobežotajiem no visiem citiem viņu tautā un kā latviešu firstu pēcnācējiem vajadzētu būt vislabāk saglabājušiem vecos tautas tikumus. Taču, pēc viņu mācītāja piezīmes, viņi savos tikumos un paradumos maz atšķiras no citiem latviešiem, tikai šķiet mazliet mānticīgāki par citiem un vēl stipri tic burvestībām. Pirms apmēram 60 gadiem viņi vēl Jāņu naktī savos mežos svinējuši kādas bakhanālijas, kā apgalvoja, pavisam pliki klejojuši apkārt un izpildījuši dažādas savas senās elkdievības ceremonijas. Bet reiz viņu toreizējais mācītājs Heinzijs, kurš agrāk bijis prūšu huzārs, pārsteidzis viņus šajos kuršu ķoniņu svētkos un plikos prinčus apģērbis ar stipriem pātagas cirtieniem.”²

Heinzija sniegtajā latviešu Jāņu svinēšanā ir redzamas divas svarīgas lietas. H. Biezais, pirmkārt, ievērojis, ka tie “izpildījuši dažādas savas senās elkdievības ceremonijas”. Heinzijs ir spriedis pareizi. Tās patiesi bija kulta darbības vai, viņa valodā izsakoties, “elkdievība”. Mēs zinām, ka tas bija ugunskurs, mīlasts un dziesmas. Otrkārt, viņš runā par to, ka latvieši klejojuši apkārt pilnīgi kaili. Šķiet, ar šiem vārdiem jāsaprot mūsu folkloras materiālā apliecinātā seksuālā brīvība kā Saules svētku kulta integrējoša sastāvdaļa. Tomēr jāuzsver: līdz šim apzinātais folkloras materiāls nesniedz tiešu apliecinājumu, ka latvieši šajos Saules svētkos būtu parādījušies kaili. Tas gan avotos teikts par latviešu kaimiņu tautu igauņiem. Ziņu trūkums var būt izskaidrojams arī ar to, ka tādu svētku svinēšanu kristīgā Baznīca apkaroja ļoti stingri. To apliecina arī Heinzija apraksts: viņš izrēķinājās ar svētku dalībniekiem uz vietas.

Folkloras materiālā ir saglabājušies tikai atsevišķi relikti no šiem apkaroto svētku rituāliem. Bet tas, ka šiem svētkiem ir bijusi izteikta seksuāla ievirze, laikam nav noliedzams. Uz to norāda arī dažas liecības par vēlo viduslaiku paražām baltu tautu kaimiņos – slāvos, proti, poļos un krievos, kā arī igauņos. Tāda parādība ir pazīstama arī plašākā reliģijvēsturiskā sakarā. Tātad šāda ievirze latviešu Saules svētkos nav nekāda specifiska latviska īpatnība, bet gan visai izplatīta parādība ļoti daudzās un dažādās kultūrās. Saules svētki dažādās kultūrās ir cieši saistījušies ar erotiskiem un seksuāliem rituāliem.³

¹ М. Элиаде. *Очерки сравнительного религиоведения* (Москва: Ладомир, 1999), с. 327–329.

² Citēts no H. Biezais. *Seno latviešu debesu dievu ģimene*. (R.: Minerva, 1998), 234. lpp.

³ Turpat, 234.–235. lpp.

KO JŪS ZINĀT PAR SENAJIEM BALTU TICĒJUMIEM?

1. Saule bija tikai un vienīgi baltu reliģijas dievība. [Nepareizi.]
2. Vārds "ligot" nozīmē "dejoj". [Pareizi.]
3. Jānis ir anonīms vīrieša apzīmējums. [Nepareizi.]
4. Jāņuzāles simbolizē Zemes auglību. [Pareizi.]

SARUNA

Orgijas ir sena zemkopības ceremoniāla sastāvdaļa. Tā tradicionāli bija saistīta ar atdzimšanas rituālu (jaunais gads), dabas un cilvēces auglību. Diskusijā aplūkojama arī primitīvās domāšanas sakarība – paralēle starp lauksaimniecības mistiku un orgijām. Orgijas simbolizē sabiedrību kā vienotu veselumu. Līdzīgi tam, kā sēklas, kas iemestas zemē, zaudē savu sākotnējo formu, saplūstot vienotā veselumā ar zemi, lai pēc tam uzdīgtu kā jauns augs, arī cilvēks orgijās zaudē savu individualitāti un saplūst ar pārējiem vienotā dzīvā veselumā, kur visi dalībnieki saplūcina savas emocijas un zaudē "formas" un "likumus". Ar to cilvēks it kā ieiet pirmmatērijā, "haosā", no kā viss ir cēlies; tā ir līdzība kosmiskajam Haosam, kas ir pastāvējis pirms pasaules radīšanas. Orgijas padara konkrētu cilvēku līdzīgu "sēklai", jo, atteicies no sabiedrībā pieņemtās seksuālās normas, ierobežojumiem un arī no savas individualitātes, atdot sevi kosmisko spēku varā, cilvēks it kā iegūst līdzību ar sēklu, kas saplūst ar augsni, zaudē savu formu, lai dotu dzīvību jaunam augam.

Orgijām piemīt arī "atjaunotnes" funkcija, kuru tās it kā nodrošina un sagatavo. Orgiju sākumu var pielīdzināt tikko kā uzdīgušam laukam: orgijas apgādā cilvēku ar enerģiju un pamatu jaunas dzīves sākšanai. Orgijas, kas "atjauno" mītisko Haosu, kurš pastāvējis pirms Radīšanas, ļauj no jauna atkārtot pašu Radīšanas aktu. Uz kaut kādu laiku cilvēks iegrimst amorfā, naksnīgā Haosa stāvoklī, bet tikai ar to nolūku, lai atdzimtu savā Ego spēcīgāks un enerģiskāks nekā agrāk.¹

Šajā ziņā orgijas ir analogiskas iegremdei ūdenī (salīdzināsim ar kristību sakramentu kristietībā). Orgijas "iznīcina" veco cilvēku un atdzemdina viņu. Seno orgiju vēlāka izpausme ir karnevāli, kuri viduslaikos notika nedēļā pirms Lieldienu gavēņa, un karnevāla laikā tika pārkāptas visas kristīgās sabiedriskās un ētiskās normas. (Zinātnisku pētījumu par to ir atstājis M. Bahtins.²) Šo tradīciju mūsdienās turpina labi pazīstamie Brazīlijas karnevāli. Ne velti karnevāla neatņemama sastāvdaļa ir maska, kas padara tā dalībnieku anonīmu ne tikai ārēji, bet arī reliģiski simboliskā nozīmē.

Šajā gadījumā nedrīkstam aizmirst, ka runa ir par degradējušas reliģijas

¹ М. Элиаде, *Очерки сравнительного религиоведения* (Москва: Ладомир, 1999), с. 329–330.

² М. М. Бахтин, *Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса* (Москва, 1965.)

norisēm, kuras galvenais motīvs ir rosināt un veicināt nevis cilvēka garīgo dzīvi, bet – tieši otrādi – ar maģiju padarīt veiksmīgu miesisko dzīvi.

BALTU RELIĢIJAS APGUVIS, SKOLĒNS

ZINA:

- baltu vēstures hronoloģiskās robežas un iespējamo ģeogrāfisko izplatību saskaņā ar zinātniskiem datiem,
- baltu un seno indoeiropiešu reliģisko priekšstatu paralēles;

IR IEGUVIS PRIEKŠSTATU:

- par austrumslāvu reliģiskajiem un kultūras sakariem ar baltiem;

PROT:

- atšķirt seno baltu reliģiju no romantiskajiem 19. un 20. gadsimta jaunradinājumiem,
- saskatīt kopīgās un atšķirīgās īpatnības Senās Ēģiptes (vai citas reliģijas) un seno baltu reliģiskajos priekšstatos,
- atšķirt austrumslāvu seno reliģiju no 20. gadsimta jaunradinājumiem.

V daļa

MŪSDIENU TUVO AUSTRUMU RELIGIJAS

18. TEMATS

Senā Israēļa reliģija (senais jūdaisms). Senā Israēļa vēstures posmi. Senās Ēģiptes un semītu reliģijas mantojums Vecās Derības (Toras un Praviešu) tekstos

DARBS GRUPĀS

Tieši attiecas:

- uz Senā Israēļa reliģiju: *monoteisms, Tora, Talmuds*;
- uz Senās Ēģiptes reliģiju: *Hors, Ozīriss*;
- uz Senā Israēļa un Senās Ēģiptes reliģiju: *pasauls radīšana ar vārdu*;
- neattiecas ne uz Senā Israēļa, ne uz Senās Ēģiptes reliģiju: *papirus*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Israēļa reliģija bija unikāla parādība senajā pasaulē. Monoteisms bez Dieva elka, bez mīta par Dieva izcelšanos un dievu savstarpējām cīņām.

FONA ZINĀŠANAS

METODOLOĢISKAS PIEZĪMES

Jūdaisms ir Senās Ēģiptes, Mezopotāmijas un Fenīķijas reliģiju laikabiedrs. Šo valstu reliģijas sen jau ir mirušas, bet jūdaisms dzīvo vēl šobaltdien. Monoteisms, kas tagad šķiet pašsaprotami, seno reliģiju vēsturē bija pilnīgi unikāla parādība. Vecās Derības teksta kritiķi mēģina pierādīt, ka viendievība ir vēsturiski vēla parādība, ka to ir iespaidojusi praviešu kustība un ka tas vēsturiski ir izsekojams laika periodā, kas nav agrāks par Babilonijas trimdu (586.–537. gads

pirms kristīgās ēras). Šāda vienkāršota evolucionisma shēma nedod atbildes uz vairākiem būtiskiem jautājumiem. Politeistisko reliģiju neatņemama struktūra ir teogoniskais mīts. Jūdaismā teogonijas nav. Dievišķajā sfērā Dievam nav ne sievišķās emanācijas (“dieva sievas” jeb dieva kreatīvā spēka simbola), ne pakļauto dievu, ne politeismam raksturīgās dievu cīņas. Jūdaismā nav pasaules reliģiju pamatstruktūras – aktualizēta pasaules radīšanas mīta. Ja jūdaisms savā senvēsturē būtu bijis “viens no sava laika reliģijām”, tad senās, Rakstos nefiksētās struktūras aizvien vēl pastāvētu kādā citā izpausmē. Visbiežāk par tādu kalpo rituāli.¹ Ne jūdaisma senākie, ne pieejamie sinhronie slāņi neuzrāda radīšanas mīta aktualizāciju nedz Tempļa, nedz pārejas rituālos, nedz dzimtu hronoloģijā, kur tie parasti izpaužas viskrasāk. Tuvo Austrumu un Ziemeļāfrikas reliģiskais fons veidoja to, ko ne sevišķi precīzi sauc par “auglības kultu”, kas ietvēra indivīda pašidentifikāciju ar kādu no dieviem (piemēram, Senajā Ēģiptē – mirušā pielīdzināšanu Ozīrisam, Mezopotāmijā – pašidentificēšanās ar Inannu vai Dumuzi), taču jūdaismā Dieva attiecības ar cilvēku raksturo izteikta distance, no vienas puses, un noslēpumaina mīlestības saite, no otras puses.

ISRAĒĻA VĒSTURES POSMI

Kā jau teikts “Mācību grāmatā”, Senā Israēļa reliģijas vēsturi sāk ar vēlāku datējumu nekā ebreju tautas vēsturi. Visagrākais literatūrā lietotais datējums ir saistīts ar notikumiem, kas sekoja pēc Nebukadnecara II jūdu zemes iekarošanas 537.–9. gadā pirms kristīgās ēras. Bābeles trimdas laiks beidzās līdz ar Babilonijas impērijas sabrukumu pēc Persijas šāhinšāha Kīra iekarojuma. Dzimtenē atgriezās nebūt ne visi trimdinieki. Liela daļa palika vecajā vietā, kur tie bija “apauguši” ar mantu un ietekmi. Daļa trimdinieku izklīda pa jaunās persiešu impērijas plašumiem. Bet arī Persijas gals nebija aiz kalniem, un Maķedonijas Aleksandra iekarojumu gaitā 4. gadsimta sākumā Kīra izveidotā lielvalsts sabruka, atstājot savu guvumu jaunajai pasaules lielvarai, kuru dibināja grieķi. Tas izraisīja jūdu diasporas izplatību pa visiem hellēnizētās ekumenes plašumiem, kuri stiepās no Indijas ziemeļiem austrumos līdz Atlantijas okeāna austrumu piekrastei rietumos un no Ēģiptes Nūbijas robežām dienvidos līdz Azovas jūras baseinam ziemeļos. Ebreju diasporai, lai gan tā bija plaši izkļiedēta, nepiemita tik lielas kultūras un reliģiskās atšķirības, un tautas sadalīšanās vai asimilācija nenotika.

Pēc Aleksandra Lielā nāves iestājās hellēnisma laikmets, kam raksturīga apkārtējās kultūras un reliģijas asimilācija. Grieķu kultūras izsmalcinātība nevarēja neietekmēt intelektuāli spēcīgos ebreju prātus, kuri varbūt kā neviena cita tauta bija spējīgi adekvāti uztvert grieķu kultūras fineses. Hellēnizācija bieži vien nozīmēja sekularizāciju, citiem vārdiem – reliģijas atstāšanu novārtā vai tās liberālu un pat vieglprātīgu izskaidrošanu. Tieši uz šā pamata 167. gadā pirms kristīgās ēras sākās Makabeju karš, kas vēsturē pazīstams kā sacelšanās pret piespiedu hellēnizētāja Antioha IV Epifāna politiku.

¹ E. В. Ревуненкова. Народы Малайзии и Западной Индонезии. М., 1980.

Hellēnisms atstāja pēdas ebreju dzīvesveidā, Tempļa arhitektūrā, kapu pieminekļos. Jādomā, ka Palestīnas rabīnu domāšanu varēja iespaidot hellēnisms; arī reliģiskās kopienas institucionālajā uzbūvē varēja būt raksturīgas hellēnisma iezīmes (par to liecina reliģiskās tiesas jeb padomes *sanhedrina* nosaukums). Grieķu ietekmē veidojās apokrifiskā (nekanoniskā) reliģiskā literatūra, kas saglabājusies vienīgi grieķu valodā, tātad, iespējams, sarakstīta lielākoties grieķiski.

Ārpus Palestīnas dzīvojušo jūdu diasporā grieķu valoda bija valdošā, un jau 3. gadā pirms kristīgās ēras Rakstus (*Septuagintu*) lasīja grieķiski. Tomēr jūdu reliģiskā pasaule bija krasi nošķirta no grieķiskās un pilnīgi atšķirīga. Tas nevarēja neizraisīt alerģiju apkārtējā vidē un vajāšanas, kurām bija izteikti reliģisks raksturs. Taču jūdu Dievs, kas nebija redzams, kam jūdi neveltīja ārišķīgu, publisku un trokšņainu rituālu, kāds dominēja grieķiskajā reliģijas pasaulē, šķita klajš ateisms. Jūdu noslēgtā kopiena, kas turējās savrup, nepiedalījās daudzās grieķu publiskās dzīves norisēs, laulības tikai kopienas iekšpusē izskatījās kā jūdu mizantropisms. Par jūdu hellēnisma galvaspilsētu uzskata Aleksandriju; šajā pilsētā darbojās slavenais Filons – filozofs, kas iegājis vēsturē ar saviem mēģinājumiem skaidrot jūdaismu hellēniskās pasaules domāšanas, jēdzienu un tēlu valodā.

SENĀS ĒGIPTES UN SEMĪTU RELIĢIJAS MANTOJUMS VECĀS DERĪBAS (TORAS UN PRAVIEŠU) TEKSTOS

Virkne pētnieku uzskata, ka viendievības pieredzi pirmsrakstu periodā jūdu tauta ir apgūsi tieši Ēģiptē, īpaši atsaucoties uz pasaules radišanas attēlojuma līdzību Bībelē un Memfisas kosmogonijā.¹ Sevišķa loma fundamentālajā teoloģijā ir vārda izpratnei, kas Ēģiptē Memfisas kosmogonijā ir tverts kā galējā realitāte – apstākļos, kad viss ir pārejošs un relatīvs. Bībele pārmanto šo paradigmu.² Salamana sakāmvārdi rod savu paralēli Amenemopes pamācībās.³ Piramīdu tekstos atrodami ikvienam Bībeles lasītājam diezgan pazīstami vārdi: “Es esmu tas, kas sāka būt kā Hepri. Es sāku būt, un viss, kas ir, sāka būt. Sāka viss būt, kas ir pēc tam, kad es sāku būt, un daudz no tā, kas ir, iznāca no manas mutes. Vēl nebija ne debesu, ne zemes.”⁴

Kā notika ieceļošana bibliskajā Kanaānā – tagadējā Izraēlā? Arheoloģiskie dati apstiprina to, ka, ierodoties no Ēģiptes rietumsemītu–kanaāniešu zemē, pilnīgi tika izpostītas Jērika, ‘Ai, Debira un citas pilsētas. Toties lielākās kanaāniešu pilsētas – Jeruzaleme, Gezera, Dora, Bet-Šeana, Ta ‘Annaha – saglabāja savu neatkarību, par kuru tām, tiesa, palaikam iekarotājiem vajadzēja maksāt kontribūciju. Ienācēji aizņēma mazapdzīvotās kalnienes, bet auglīgās ielejas palika pirmiedzīvotāju rīcībā. Līdz ar to veidojās gan saimnieciski, gan

¹ И. С. Каннельсон, *Культура Древнего Египта* (Москва: Наука, 1976), с. 221.

² *ibid.*, p. 279.

³ *ibid.*, p. 221.

⁴ Рур., # 1040 a-d : М. Э. Матье. *Древнеегипетские мифы* (Москва-Ленинград, 1956), с. 83.

radnieciski, gan kultūras sakari. Klejotāji jūdi daudz ko aizguva no augstākās pamatiedzīvotāju kultūras, tostarp no pagānisma, par ko atrodams ziņas Bībelē. Jūdiem izdevās saglabāt savu reliģisko identitāti, bet daudz kas no augstās kanaāniešu (fenīķiešu) kultūras kļuva par jūdu mantojumu. (Atcerēsimies, ka fenīķieši ir devuši pasaulei fonētisko rakstību.)

Vēsturiskie pārbaudījumi lielākā laika perspektīvā Israēli nodrošināja ar apziņas struktūru, kas kalpojusi šīs tautas elitārajam (un bieži nenovīdīgi citu tautu apskaustajam) stāvoklim. Runa ir par jau minēto laika apziņu. Atgriešanās no Babilonijas trimdas, kas nebija masveida, varēja nozīmēt agrāko nacionālo un reliģisko ideālu atjaunošanas iespēju tikai mazākumam. Lielākā tautas daļa vairs nevarēja meklēt pestīšanas apsolījumu pie senču Tempļa akmeņiem, pie jūdu tautas svētajām vietām. Lielākajai trimdā palikušajai izredzētās tautas daļai vajadzēja rast gara ceļu uz individuālo reliģiozitāti, un tā lūkojās nedrošajā un problemātiskajā, bet vienlaikus arī daudzsološajā nākotnē. Lielākā daļa senās Austrumu reliģijas, aktualizējot reliģiskos tekstus ar rituāliem un recitāciju kopīgās liturģijās, nostiprināja apziņas struktūras, kuras ir vērstas nemainīgās un ideālās pagātnes virzienā. Tā veidojas stagnācija, kas, piemēram, ir dziļi iespaidojusi tādu kultūras zemi, kāda ir tradicionālā Ķīna. (Tur, kā saka šīs problēmas pētnieki, "laiks tek atpakaļvirzienā".) Jūdu tauta turpretī attīstīja nepieredzētu dinamismu domāšanā un darbībā, kas lieliski atspoguļots Toras un Praviēšu tekstos, kur pastāvīgi klātesoša ir nākotnes, nevis pagātnes vīzija.

Babilonijas pieredze bija tik būtiska, ka tā redzami atspoguļojās Bībeles tekstos. Bībeles teksti liecina par to dziļo kultūras iespaidu, kuru uz jūdiem atstāja Babilonija; tie ir pilni ar Babilonijas reliģijas simboliku, reliģiskās (tātad – kultūrālas) uzvedības normām, kuras uzrāda Svēto Rakstu personāži. Pētnieku vidū ir izplatīts priekšstats, ka pirmie Toras kodeksi ir tapuši ķīlrakstā, tātad Babilonijā.

KO JŪS ZINĀT PAR SENĀ ISRAĒĻA RELIĢIJU?

1. Senā Israēļa reliģijai ir vēsturisks sakars ar Senās Ēģiptes reliģiju. [Pareizi.]
2. Senais ebreju tautas nosaukums "Jisraēl" ir cēlies no Izraēlas valsts nosaukuma. [Nepareizi.]
3. Modernajai ebreju reliģijai nav nekā kopēja ar Senā Israēļa reliģiju. [Nepareizi. Jūdu ticīgie uzskata, ka viņu reliģija ir tā pati, kas pirms daudziem tūkstošiem gadu.]
4. Ebreju alfabētā ir tikai līdzskaņi. [Pareizi.]

SARUNA

Ebreju tautas intelektuālās spējas lielā mērā izriet no ļoti senās lasīt un rakstīt prasmes vēstures, kurai ir vairākus tūkstošus gadu sena vēsture. Latviešu masveida lasīt prasmes vēsture sākas ar 19. gadsimta otro pusi.

Senā Israēļa reliģija. Saduķeji un tempļa jūdaisms. Farizejisms: Gamaliela un Šamaja skolas. Intelektuālisma tradīcija

PATSTĀVĪGAIS DARBS

Tieši attiecas:

- a) uz farizejiem: *Toras studijas, Gamaliels*;
- b) uz Senā Israēļa reliģiju: *hellēnizācija, Aleksandrijas Filons*;
- c) uz farizejiem un Senā Israēļa reliģiju: *Talmuds*;
- d) neattiecas ne uz farizejiem, ne uz Senā Israēļa reliģiju: *Ptolemaji*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Senā Israēļa reliģija bija ebreju tautas reliģija, bet tai ir bijusi vēsturiska misija – no jūdaisma ir izaugušas divas pasaules reliģijas: kristietība un islāms. Senā Israēļa reliģija spēja koncentrēt sevī tos Ēģiptes un Mezopotāmijas reliģiju elementus, kuriem bija nākotnes perspektīvas.

FONA ZINĀŠANAS

SADUĶEJI UN TEMPLA JŪDAISMS

Jūdu valsts neatkarība ilga trīs gadsimtus, līdz Asīrija – valsts Divupes ziemeļos – iebruka Palestīnā. Jūdu reliģiskā tradīcija glabā daudz atmiņu par Bābeles gūstu, kas sākās 587. gadā. Liela jūdu tautas daļa tika aizvesta trimdā uz Babiloniju, Jeruzalemes Templi sagraja. Trimda ilga 50 gadu. Jūdu reliģiskajā dzīvē notika sāpīgas pārvērtības, un tām ir nepārvērtējamas vēsturiskas sekas. Jūdi ieguva pārliecību, ka Dieva pielūgšana var notikt arī ārpus Jeruzalemes Tempļa. Šī tik parastā atziņa mūsdienu cilvēkam nešķiet nekas īpašs. Bet senā pasaule pazina tikai nacionālās reliģijas, kuras bija iespējamās vienīgi nacionālajās svētvietās. Kā domā lielākā daļa pētnieku, Babilonijā veidojās arī sinagogas tipa dievkalpojums, tur parādījās vēlāk spēcīgā Rakstu un Mozus likuma zinātāju kārta – farizeji.

Babilonijas pieredze bija tik būtiska, ka tā spilgti atspoguļojās Vecās Derības tekstos. Tajos atrodamas Babilonijas vēstures liecības, starp citu, vienīgās ārpus pašas Babilonijas.

537. gadā, kad Persija sakāva Babilonijas valdnieku Nabonīdu, jūdiem tika dota iespēja atgriezties Jūdejā un atjaunot Jeruzalemes Templi. Persiešu valdnieku Kīru jūdi slavīnāja kā atbrīvotāju un mesiju. Templi atjaunoja, ap

to veidojās puslīdz neatkarīga jūdu autonomija, kaut arī Jeruzalemē uzturējās persiešu *satraps*. Bet ne visi izsūtītie jūdi atgriezās dzimtenē. Daudzi trimdas vietā bija iedzīvojušies, izglītojušies un ieņēmuši pat augstus amatus, kā to liecina Daniēla grāmatas teksts.

No vēsturiskās attīstības viedokļa spriežot, atgriezušies jūdi "atkāpās" iepriekšējā vēstures laikmetā. Jeruzalemes Tempļa rituāls ar tā priesteriem bija mēģinājums ieslēgties nacionālā šaurībā, kamēr Babilonija saglabājās kā jūdaisma otrs lielākais centrs vēl daudzus gadsimtus. Babilonijas jūdi "turpināja auklēt pasaules reliģijas bērnu", barojot to ar Rakstu, universālas ētikas un sinagogu dievkalpojumu "pienu".

Arī Persijas iespaids bija dziļš un paliekošs. Jūdu reliģiskās filozofijas pasaule, kas ir pazinusi relatīvu duālismu, nostatot pretī savam vienīgajam Dievam Jahvem pagāniskos elku dievus, persiešu zoroastrismā ieraudzīja kosmisku duālismu. Vecās Derības pētnieki domā, ka tieši sakars ar Irānas reliģiju lika Ijāba grāmatas *sātanam* no Dieva gribu izpildoša kārdinātāja pārvērsties par kosmiska apmēra Dieva ienaidnieku un pēcnāves ēnu valstībai *Šeolam* – par ugunīgo elli *gehennu*.

FARIZEJI UN MESIĀNISKĀ RELIĢIOZITĀTE

Garīgajā laikmeta ainavā svarīgs bija vēl viens virziens. Bauslības skrupuloza ievērošana, kas bija raksturīga farizejisma reliģiozitātei, nebija pieejama visiem psiholoģiskajiem tipiem. Tāpēc parādījās noslēgtas reliģiskās grupas, piemēram, Kumranas kopiena un esēņi. Kumranas kopiena praktizēja virkni rituālu, kuru simboliku izmantoja arī vēsturiskais Jēzus un citi Jaunās Derības personāži, piemēram, Jānis Kristītājs. Jozefs Flāvijs rakstīja par šķīstīšanos ūdenī, pirms kuras tikusi pieprasīta pilnīga grēku nožēla, analogiski tam, kā to bija darījis Jānis Kristītājs.¹ Kumranas kopiena rīkojusi svēto mielastu ar maizi un vīnu, noraidījusi asiņainos upurus, bet paša upura koncepciju saglabājusi zem maizes un vīna zīmēm.

Esēņu un Kumranas grupām bija raksturīga apokaliptiska noskaņa, kas, pēc pētnieku domām, varētu būt cēlusies vai aizgūta jūdu trimdas gados no persiešu zoroastrisma, kurš māca par divu kosmisko spēku – Labā un Ļaunā – izšķirīgo cīņu šīs pasaules eksistences noslēgumā. Apokaliptiskā literatūra bija sakrālās literatūras virziens jūdu reliģiskajā tradīcijā. Pazīstamākās jūdu apokaliptiskās grāmatas bija Daniēla grāmata, Pirmā Enoha grāmata un Baruha Apokalipse.

Dažādie virzieni Israēļa reliģiskajā kopainā nepadarīja to par *heterogēnu* jeb nesavienojamu elementu kopumu. Hellēnistiskā laikmeta Israēļa reliģijā izveidojās trīs fundamentālas sastāvdaļas: Templis, Mozus Likums un mesiāniskā cerība. Šīs trīs daļas nebija savstarpēji pretrunīgas, jo Tempļa rituāls bija izpildāms tikai Jeruzalemē un ārzemēs dzīvojošie jūdi to varēja atļauties labākajā gadījumā reizi gadā; toties Likuma izpildīšana bija ikdienas reliģiozitātes jautājums. Kad 70. gadā Tits nopostīja Jeruzalemes Templi, izrādījās, ka alternatīvā reliģijas forma bija jau izveidojusies un spēja uzturēt šo tautu arī bez Tempļa.

¹ И. Д. Амусин. Кумранская община (Москва: Наука, 1983), с. 144.

KO JŪS ZINĀT PAR SENĀ ISRAĒĻA RELIĢIJU?

1. Senā Israēļa reliģija saglabāja pilnīgu noslēgtību hellēnisma periodā. [Nepareizi.]
2. Sinagoga ir Senā Israēļa tempļa nosaukums. [Nepareizi.]
3. Farizeji bija cienījama jūdu sabiedrības daļa. [Pareizi.]
4. Ebreju intelektuālismam nav sakara ar reliģiju. [Nepareizi.]

SARUNA

Semītu reliģijas kopīgās iezīmes kā materiāls diskusijām var balstīties uz tām zināšanām, kas gūtas, aplūkojot Senās Mezopotāmijas (austrumsemītu – lopkopju-klejojāņu izcelsmes pilsētu – civilizāciju) un Sīrijas (rietumsemītu-zemkopju) reliģijas. Monoteisms (rietumsemītiem) un Likums (austrumsemītiem) nepārprotami ir kopīgi ar jūdaismu. Savukārt pretīgumu un reliģisku protestu jūdus izraisīja tempļu prostitūcija (austrumsemīti) un cilvēku upurēšana (rietumsemīti).

Kristietības mantojums no Senā Israēļa reliģijas ir tik liels, ka zinātnē ļoti plaši tiek lietots jēdziens *jūdeokristiānisms*. Ar šo terminoloģisko jēdzienu ir izteikta pārlicība, ka kristietība ir savdabīgs jūdaisma turpinājums. Runa ir par to, ka Senā Israēļa reliģija hellēnisma laikmetā ir sazarojusies un izveidojusi tā dēvēto abrahamītu jeb Rietumu reliģiju grupu, kurā ietilpst arī *islāms*, bet Senā Israēļa reliģija, kuru mūsdienās sauc par *jūdaismu*, ir šīs reliģiju grupas celms.

SENĀ ISRAĒĻA RELIĢIJAS TEMATUS APGUVIS, SKOLĒNS

ZINA:

- Senā Israēļa reliģijas atšķirības no zemkopju semītu reliģijas,
- semītu reliģiju kopīgās iezīmes,
- aristokrātiskās (saduķeji) un tautas reliģijas (farizeji) vēsturisko izcelsmi;

PROT:

- atrast kristīgajā Bībelē Senā Israēļa svētos rakstus un tos nosaukt,
- formulēt, ar ko atšķiras Šamaja un Gamaliela skolas farizeji,
- argumentēt, ar ko ir saistīta trimdas jūdu nevēlēšanās apstrādāt zemi,
- paskaidrot, ar kādām reliģiskajām īpatnībām ir saistītas ebreju intelektuālās tradīcijas.

Modernā jūdaisma vēsture. Viduslaiki. Misticisms un kabala. Apgaismība un modernisms. Cionisms. Hasīdisms

DARBS PĀROS

Tieši attiecas:

- a) uz seno jūdaismu: *Mozus, Arons*;
- b) uz moderno jūdaismu: *cionisms, hasīdisms*;
- c) uz seno un moderno jūdaismu: *misticisms, Pesah*;
- d) neattiecas ne uz seno, ne uz moderno jūdaismu: *protestantisms*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Jūdaisma pārstāvjiem tēvutēvu ticība ir nepārtraukta kontinuitāte, kas ietver sevī Bībeli, Rakstu mācītājus, farizejus, rabinus un mūsdienu jūdaisma skolotājus.

STUNDAS SĀKUMS

“Modernais periods” (1617–1918) Rietumos pieņemtajā terminoloģijā atbilst padomju periodā lietotajai vēstures periodizācijai “jaunie laiki” (1789–1917).

20. un 21. temats “Jūdaisms” ietver sevī arī to vēstures periodu un materiālu, kas bija izklāstīti 18. un 19. tematā. Tas ir darīts tāpēc, ka 18. un 19. temats vairāk atspoguļo kristietības priekšvēsturi un ir koncentrēts uz aktuālas kristietības izpratnes jautājumiem. Modernais jūdaisms ir vairāk fokusēts uz citiem Senā Israēļa reliģijas vēstures jautājumiem. Apakštemats “Cionisms” ir aplūkots 21., nevis 20. tematā.

Reliģijas akadēmiskai refleksijai nepieciešams ņemt vērā paša vērotāja, domātāja vai – vienkārši – interesenta reliģisko prepozīciju jeb “pieejas fonu”. Viduslaiku stereotipi par jūdaismu veidojās nereti no kariķētiem priekšstatiem, kurus sekmēja sava laika rakstītāji un sabiedriskās domas veidotāji. Tā radās aizvien esošais priekšstats par jūdaismu kā pilnīgi arheoloģisku reliģiju, kuras attīstība ir beigusies vismaz pirms pāris gadu tūkstošiem, turpretī Senā Israēļa reliģijas īstais turpinājums ir bijusi kristietība.

FONA ZINĀŠANAS

JŪDAISMA VĒSTURE RABĪNISKAIS JŪDAISMS

Jūdu tauta no trim augstākajām vērtībām jeb “trim kroņiem” – valdnieka varas, priesterības un Toras – par augstāko uzskatīja Toru. Tora bija arī visdemokrātiskākā vērtība, jo neprasiņa augstdzimušus radurakstus. Bija vajadzīgas spējas un vēlēšanās veltīt sevi garu, nenogurstošu studiju un mācību dzīvei. Rabīniskie skolotāji mācīja, ka visa dzīve ir Dieva diktēts uzvedības komplekss. Dzīve saskaņā ar Toras likumu bija Dieva gribas pildīšana. Māja tika pielīdzināta Dieva mājoklim, galds – altārim, tirgum vajadzēja izteikt taisnīgumu. Jūds neizvēlējās vienkārši starp labo un ļauno. Ar vārdu *mitcvah* apzīmē ne tikai “bausli”, bet arī labu darbu un “religisku aktu”. Viņš pūlējās izpildīt Dieva gribu visā un tāpēc vēlējās un vēlas arī tagad darīt tā, lai ikviens solis būtu Dieva gribēts un svētīts. Ar to varēja nopelnīt individuālo pestīšanu, Dieva svētību un sagatavot ceļu Mesijam.

Kaut arī rabīni bija tautas garīgie vadītāji, viņi galvenokārt bija juristi. (Senā pārvaldes institūcija *sanhedrīns* bija likumdošanas, juridiska iestāde – kaut kas vidējs starp parlamentu un augstāko tiesu.) Toras studēšana kļuva par augstāko reliģisko vērtību. Tā pārvērtās par sakramentālu aktivitāti, kuras gaitā jūds satikās ar Dievu caur Dieva atklāto vārdu – Toru. Šīs parādības negatīvais aspekts bija rabīniskās kazuistikas radītie pārspilējumi.

VIDUSLAIKI

Viduslaikos jūdaisms pārdzīvoja tā vēsturei būtiskus intelektuālos un garīgos procesus. Jauna parādība bija filozofiskās teoloģijas parādīšanās. Tā izauga no musulmaņu intereses par Aristoteļa filozofiju. Grieķu manuskriptus arābu valodā, starp citu, tulkoja ebreju zinātnieki. Musulmaņi, kas veidoja savu teoloģiju, balstoties uz neoplatonismu, Aristoteļa metafiziku un loģiku, bija guvuši jaunas atziņas, kuras atstāja iespaidu arī uz jūdu garīgo refleksiju. Šos procesus stimulēja gan nepieciešamība aizstāvēt savas reliģijas pamatvērtības situācijā, kad apkārtējā vide piedāvāja filozofiski labāk pamatotas mācības. Racionāli skaidrojumi kļūst par viduslaiku teoloģijas normu visur – islāmā, kristietībā un arī jūdaismā. Ne mazāka loma bija arī pašu jūdaisma virzienu un teoloģisko grupējumu savstarpējiem argumentiem un kontrargumentiem, kas stimulēja jaunu pierādījumu meklēšanu. Tradicionālajam rabīnam Toras studēšana bija tikšanās ar Dievu, turpretī teologam – filozofam – tā bija mūžīgo formu studēšana un pētīšana.

Ievērojamākais viduslaiku filozofs un teologs bija Mošē ben Maimons (“Maimonīds”), saukts arī par *Ramban* (1135–1204), kas bija arī mediķis un izglītots talmudists, kura rabīnisko likumu kodifikācija rabīnu aprindās tika ļoti augstu vērtēta. Maimonīda *Vadonis sarežģītos jautājumos* ir galvenais

filozofiskais traktāts, kas kategoriski noraida Dieva antropomorfismu, proti, viņa īpašību salīdzināšanu ar cilvēciskajām īpašībām, kas tobrīd ir izaicinājums tradicionālajām rabīniskajām skolām.

Maimonīds deklarē, ka intelekts ir cilvēka nemirstīgā daļa; tāpēc zināšanām ir tik liela nozīme. Torā atklātais likums nodrošina fizisku un morālu disciplīnu, kas ir derīga, lai attīstītu cilvēka augstākās, racionālās spējas. Tās savukārt tuvina cilvēku patiesai kontemplatīvai, pārdabiskai Dieva iepazīšanai un vienībai ar Pasaules radītāju. Jauna ir viņa pravietības interpretācija: mīlestības vienība ar Dievu ir identiska pravietībai. Jūdaismam tik raksturīgā mesiānisma ideja Maimonīda filozofijā iegūst jaunus – daudz abstraktākus – vaibstus: mesiāniskajā pasaulē valda miers, uzplaukums, un valsts vara nodrošina filozofisku dzīvi bez satraukumiem. Arī mirušo augšāmcelšanās Maimonīda sistēmā neatrod savu vietu. Viņa filozofiski teoloģiskās konstrukcijas laikabiedriem izskatās kā drauds tēvutēvu ticībai. Maimonīda filozofiskās idejas viduslaikos iespaidoja arī kristietību.

Maimonīda laikabiedrs un filozofijas oponents ir reliģiskais domātājs un dzejnieks Jehuda ha-Levī. Viņš miris 1148. gadā. Jehuda aizstāvēja reliģiskās pieredzes specifiskumu. Daudzus gadsimtus pirms Blēza Paskāla viņš formulēja starpību starp Aristoteļa Dievu – “pirmiemeslu”, “nekustīgo pasaules iekustinātāju” – un Abrahāma Dzīvo Dievu, kas sastopams Atklāsmē un personiskajā satiksmē ar Viņu. Jehuda domā, ka reliģija balstās nevis uz pirmsākumu filozofisku pārzināšanu, bet gan uz brīnumiem. Reliģija nav racionāla, bet tā nav arī antiracionāla. Reliģija ir nacionāla, mistiska un vērsta uz apsolītās zemes gaidīšanu.

MISTICISMS UN KABALA

Vēl viens dziļas dievbijības apveltīts 11. gadsimta domātājs bija Bahja ibn Pakuda, kurš sarakstījis *Sirds pienākumu grāmatu*. Viņa filozofiskais instruments ir neoplatonisms, bet Bahjas iedvesmotāji varēja būt musulmaņu mistiķi – sūfiji. Tas gan nenozīmē, ka ibn Pakuda ir zaudējis savu jūda reliģisko neatkārtojamību. Tas, ko viņš pasludina, ir mistisks piētisms. Viņa garīgās pilnveidošanās kāpņu augšgalā notiek nevis ekstātiska savienošanās ar Dievu, kā to mācīja musulmaņu sūfiji un kristīgie mistiķi, bet tā ir “Dieva mīlestības baudīšana”. Viņa mistika ir ilgas pēc Radītāja. Arī šis viduslaiku domātājs ir maz gaidījis Mesijas atnākšanu. Viduslaiku reliģiozitāte apbrīnojami nojauc jūdaismam raksturīgo vēstures dimensiju. Mistiskais – vienalga, vai tā būtu ar racionalitāti apveltītā Maimonīda filozofija vai Bahjas celšanās pa pilnības kāpnēm – aptur laiku, jo šīs reliģiozitātes būtība ir lūkošanās tajā pasaulē, kurā stāv Dieva tronis un kur nav laika, kādu to pazīstam mēs.

KABALA

Viduslaiku mistikas refinējums ir jūdu kabala – “tradīcija”, kas vārda precīzā nozīmē ir “mistika”. Kabala ir ezoteriska mācība, kas tiek skaidrota

ar gnosticisma terminiem. Ezoteriskas mācības šajā dižajā reliģiskajā tradīcijā nav nekāds jaunums. Jau esēņiem bija slepenā mācība, kuru neiesvētītajiem neatklāja; arī vēlāk, talmudiskā jūdaisma periodā, ir atrodamas neskaidras norādes uz iespēju redzēt Dieva Troni, par ko liecina apokaliptiskā literatūra.

Gnostiskā kabala, kas izplatījās 12. un 13. gadsimtā Spānijā un Francijā, mācīja, ka Israēļa ciešanas un pasaules kritušais stāvoklis atspoguļo paša Dieva iekšējās ciešanas. Cilvēku grēki izraisa un padziļina šo Dieva iekšējo traģēdiju, un – otrādi – reliģiskas meditācijas, baušļu pildīšana to dziedina. Ikviens cilvēka solis un pat doma iespaido pasauli. Tāpēc kabalistiem reliģiskā dzīve ir ne tik daudz Dieva gribas pildīšana, cik misteriāla iedarbošanās uz pārda-bisko pasauli un no turienes – arī uz profānās pasaules norisēm. Teurgiskais jeb Dieva dzīvi iespaidojošais misticisms robežojas ar maģiju, bet tas gan individu, gan kopienā padara par kosmisko procesu būtisku faktoru.

Kabalistiskās teoloģijas spilgtākais pārstāvis ir Izāks Lurija (miris 1578. gadā). Viņa pasaules radīšanas ainai ir raksturīgs gnosticisms. Protokosmiska katastrofa ir notikusi pašā Dieva radīšanas procesa vidū – vēl pirms Ādama grēkā krišanas. Būtībā tā ir katastrofa, kas notikusi pašā Dieva iekšienē. Šī “trauku sasišana” ir iespaidojusi kosmosu, Israēļa vēsturi, padarot tos nelaimīgus; tā ir iespaidojusi ikvienu individu, jo viņā ir grēcīga dvēsele. Israēlis var labot šo situāciju, ar savu enerģiju paceļot kritušās dievišķās gaismas šķembas no tās dēmoniskās vides, kurā tās nokritušas, un atgriežot tās pie sava avota. Tas ir izdarāms ar askētisku svētumu, mistisku meditāciju, bauslības pildīšanu, jo Tora ir kosmosa modelis.

17. gadsimtā kabala ir jau pārdzīvojusi savu laiku, un daži tās pārstāvji sludina mācību, kas aicina nokāpt ļaunuma, nešķīstības un grēka valstībā, lai tur cīnītos ar Dieva pretiniekiem. Tas izbeidz šo laikmetu. Kabala tomēr nepazūd bez pēdām, bet dod dzīvību jaunam virzienam – hasīdismam.

HASĪDISMS

“Hasīdi” ir “dievbijīgie”, un viņu mācība izplatās Austrumeiropā. No filozofiskā viduslaiku jūdaisma un intelektualizētās kabalas hasīdisms atšķiras ar sirds dievbijību, bet tam ir svešs galējs legālisms, intelektuālisms un mesianisms. Hasīdisms nemaina likumus, paražas un ticējumus, tas nekļūst par nelielu sektu, bet tam ir savas īpatnības. Jauno jūdaisma virzienu iespaido specifiskā vide, kāda ir Austrumeiropā 18. un 19. gadsimtā. Ebreju kopienas tur ir nelabvēlīgos apstākļos, ebrejiem nav iespēju ne iegūt elitāru izglītību, ne justies brīviem un neapspiestiem. Liela daļa ebreju dzīvo Krievijas impērijas spaidos – tās rietumu provincēs, arī tagadējās Latvijas teritorijā. Nepietiekamā izglītība, necilā apkārtējā vide hasīdu līderi dara par ekskluzīvu personu savās reliģiskajās zināšanās un garīgajā elitārisma. Hasīdu cadiks kļūst par īpaši harismātisku personu savā vidē. Martina Bubera “Hasīdu stāsti” ir nepārspējams šīs raksturīgās vides un garīgo personību tēlojums.

Eiropu pārņēmusī kristietību graujošā apgaismība un racionālisms neiet

secen arī jūdaismam. Apgaismības nodabā hasīdisms daudziem šķiet obskurantisma un jūdaisma vispārēja sabrukuma pazīme. Sava loma ir arī ārējiem apstākļiem: ebreju statuss Rietumeiropā ir sasniedzis labklājības un respektablas elites līmeni, ebreju buržuāzija ir izaugusi Prūsijā un arī citviet, turpretī situācija cariskās Krievijas “ebreju apdzīvotības joslā” tikpat kā nemainās. Notiek liela reliģiskā diferenciācija – Eiropas austrumos saglabājas dievbijības dziļumi, turpretī rietumos sākas sekularizācijas process.

APGAISMĪBA UN MODERNISMS

Apgaismības gaisotnē Mozus Mendelszons (1729–1786) tulko Toru literārajā vācu valodā. Tulkojums simbolizē jūdu izešanu no jidiša geto apsolītajā civilizācijas pasaulē. Mendelszonam jūdaisms ir atklāsmē gūts “apgaismības” likums, nevis ticējumu dogmatiska sistēma. Viņam jūdaisma likumi ir reliģijas sfēra, “dabiskās reliģijas” atsevišķs gadījums, kas, pēc tā laika sabiedrības izglītotās daļas domām, ir īpašs cilvēka apziņas mods. Agrākais jūdu dzīves sakralitātes veselums racionālisma gaisotnē sabrūk sakrālajā un profānajā dalījumā.¹

Lielā franču revolūcija (1789–1794) un sabiedrības emancipācija aizvien vairāk integrē ebreju sabiedrību apkārtējā pasaulē, un šis process izauklē ideju, ka tradicionālā jūdaisma noslēgtā sabiedrība ar iekšējo reliģiozitāti ir nereālistiska, morāli un intelektuāli nepamatojama, kā arī sociāli neaizsargājama. Taču atvērtība apkārtējai pasaulei ir pilna draudu: jūdu kopienu apdraud asimilācija. Emancipācija, asimilācija, liberālisms, apgaismība, racionālisms sekmē reformas, ar kurām jūdu kopiena tiecas pretoties šiem draudiem. Jaunais domāšanas virziens izrādās mazefektīvs Eiropā, toties veiksmīgi attīstās Amerikā. Modernā pasaule ierosina jūdaisma šķelšanos. Parādās neortodoksija.

Vācijas neortodoksijas skolas pamatlicējs ir S. R. Hiršs, kurš lūko savienot stingru ortodoksālu jūdaisu ar nenoslēgšanos no Vācijas sabiedriskajiem, kultūras un ekonomiskajiem procesiem. Tīkmēr Austrumeiropā jūdaisms noraida sekulāro zinātņi. Rietumeiropā neortodoksija atsakās vienīgi no Rakstu kritiskās analīzes un evolūcijas teorijas. Toties tie, kuri nepieņēma neortodoksiju, 19. gadsimtā aizguva Hēgeļa un Kanta sistēmas, bet 20. gadsimtā – neokantiānismu, pragmatismu, eksistenciālismu un citas jaunās filozofiskās sistēmas.

KO JŪS ZINĀT PAR MODERNO JŪDAISMU?

1. Pie jūdaisma piederīgie uzskata, ka viņi ir ar Dievu zināmās partnerattiecībās; ja viņi izpildīs Dieva prasības, Dievs viņus apbalvos. [Partneri. Šīs partnerattiecības – Derība – ir jūdaisma reliģijas centrālā patiesība.]

¹M. Mendelszona mācības neatbilstība jūdaisma tradīcijai it kā iemiesojās viņa dzimtas turpmākajās gaitās: viņa bērni un mazbērni atteicās no sentēvu ticības un pieņēma kristietību.

2. Jūdi uzskata, ka Dievs ir uzticīgs savam apsolījumam pat tad, kad cilvēki atkāpjas no saviem pienākumiem pret Dievu. [Pareizi.]
3. Jūdi aizvien vēl gaida Mesijas atnākšanu. [Pareizi. Taču ir jūdaisma grupas, kas respektē dažādās šā uzskata nianšes. Mesiāniskie jūdi, kas tic, ka Jēzus Kristus ir Mesija, vienlaikus atzīstot jūdaisma reliģijas priekšrakstus, ir visradikālākā grupa, kuru jūdaisms uzņem samērā naidīgi un par "savējiem" neatzīst. Liberālā jūdaisma pārstāvji negaida Mesiju, bet tic, ka pienāks "mesiāniskais laikmets", proti, laikmets, kad valdīs taisnīgums, miers un harmonija dabā. Konservatīvais jūdaisma spārns gaida Mesiju šā vārda tradicionālajā nozīmē – kā Dieva sūtītu laicīgo un garīgo valdnieku.]
4. Jeruzalemes sagraušana 70. gadā dziļi iespaidoja jūdaisma reliģiju. [Pareizi. Pēc Tempļa sagraušanas vairs neatjaunojās Tempļa kults ar upurēšanu un citiem rituāliem. Reliģiskās norises pārvietojās uz sinagogu un mājām.]

Mūsdienu jūdaisms. Dieva koncepcija, cilvēks un ētika. Cionisms. Ebreji Latvijā. Holokausts (*Šoah*). Jūdaisma rituāli

DARBS GRUPĀS

Tieši attiecas:

- uz mūsdienu jūdaismu: *sinagoga, košera ēdiens, Šabats*;
- uz jūdaisma svētkiem: *Seder, Simhat-Tora*;
- uz ebrejiem Latvijā: *holokausts*;
- neattiecas ne uz mūsdienu jūdaismu, ne uz jūdaisma ētiku, ne uz ebrejiem Latvijā: *nacionālisms, zoroastrisms*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Daļai ebreju jūdaisms ir īpaša izredzētība, kuru nodrošina piederība pie izredzētās tautas; citiem tas ir nacionālās atdzimšanas kustības – cionisma – kultūrvēsturiskais arguments; citiem – ētisks monoteisms, kuru raksturo indivīdu savstarpējo attiecību izsmalcinātība un elitāra piederība pie pasaules kultūras visnenākā mantojuma.

STUNDAS SĀKUMS

20. un 21. temata nosaukumi ir nedaudz mainīti salīdzinājumā ar Izglītības satura un eksaminācijas centra izstrādāto programmu “Reliģijas vēsture. Profilkursa vadlīnijas”. “Modernais periods” (1617–1918) Rietumos pieņemtajā terminoloģijā atbilst padomju periodā lietotajai vēstures periodizācijai “jaunie laiki” (1789–1917), un tāpēc tas iekļauts 20. tematā.

Atgādinām, ka 20. un 21. tematā “Jūdaisms” vēlreiz ietverts tas vēstures periods un materiāls, kas bija izklāstīts 18. un 19. tematā. Tas darīts tāpēc, ka 18. un 19. temats ir pasniegti kā kristietības priekšvēsture un ir koncentrēti uz jautājumiem, kas aktuāli kristietības izpratnē. Modernais jūdaisms ir vairāk fokusēts uz citiem Senā Israēļa reliģijas vēstures jautājumiem. Apakštemats “Cionisms” ir aplūkots 21. tematā, nevis 20. tematā. Temats “Hasīdisms Latvijā” ir nomainīts ar tematu “Ebreji Latvijā”, jo Latvijā nav īpašu hasīdisma reliģisko īpatnību, kas to atšķirtu no Polijas vai Lietuvas hasīdiem.

FONA ZINĀŠANAS

Kā reliģijas vēstures objekts jūdaisms ir attīstījies paralēli Tuvo Austrumu un Eiropas civilizācijai un to reliģijām, vienlaikus piedzīvojot tās teoloģiskās paradigmas maiņas, kas satricinājušas ne tikai kristietību, bet arī islāmu. Jūdu, musulmaņu un kristietības teologi ir allaž iespaidojuši cits citu, turklāt teoloģija vienmēr ir aizņēmusies no jūdaisma, papildinot to "parādźimi", kuru kristīgie domātāji izņēma no jūdu reliģijas savas vēstures rītausmā. Vienlaikus kristīgā Eiropa ar savu dzīves stilu, vērtībām un arī netikumiem ir atstājusi iespaidu uz jūdaismu. Un tomēr jūdaisms ir vienreizīga parādība reliģiju vēsturē, par ko liecina vairāki tās formālie parametri.

JŪDAISMA STRUKTŪRU UNIKALITĀTE

Jūdaisms ir nacionāla reliģija. Šāds statuss ir unikāls modernajā pasaulē, kura, šķiet, radusi lūkoties uz ikvienu reliģiju kā fenomenu, kas pārklāj nacionālās robežas. Tauta, kuras ģenēze ir ritējusi roku rokā ar nacionālās reliģijas izcelsmi laikposmā kopš 2. gadu tūkstoša pirms kristīgās ēras, ir pārsteidzoša ar savu spēju saglabāt nacionālā un reliģiskā sintēzi nu jau vairākus gadu tūkstošus. Jūdu tauta ir pārdzīvojusi dažādus laikus, un dramatiskākie no tiem ir bijuši saistīti ar dzīvi trimdā, svešā etnoreliģiskā vidē. Ir bijusi zaudēta valoda, ir vajadzējis runāt un domāt kategorijās, kas ir svešas ebreju tautai. Tur, kur citi, zaudējot savu valodu, ir "izšķīduši" svešas tautas vidē, ebreji ir varējuši saglabāt sevi, un nacionālās identitātes garants ne vienmēr ir bijis reliģijas kops, nereti ir pieticis ar dažiem reliģijas elementiem. Galvenais no tiem – tās kultivētā piederības izjūta. 10. gadsimta jūdu aristotelietis Saadja Gaons rakstīja: "Šī tauta ir tauta, pateicoties vienīgi Toras tikumam."

Jūdaisms ir Senās Ēģiptes, Mezopotāmijas un Fenīķijas reliģijas laikabiedrs. Šo valstu reliģijas sen jau ir mirušas, bet jūdaisms dzīvo vēl joprojām. Mono-teisms, kas tagad šķiet pašsaprotams, seno reliģiju vēsturē bija pilnīgi unikāla parādība. *Tanah* teksta kritiķi mēģina pierādīt, ka viendievība ir vēsturiski vēla parādība, ka to ir iespaidojusi praviešu kustība un ka tas vēsturiski ir izsekojams laika periodā, kas nav agrāks par Babilonijas trimdu (586.–537. gads pirms kristīgās ēras). Šāda vienkāršota evolucionisma shēma nedod atbildes uz vairākiem būtiskiem jautājumiem. Politeistisko reliģiju neatņemama struktūra ir mīts par dievu izcelšanos. Jūdaismā tāda nav. Dievišķajā sfērā Dievam nav ne sievišķās izpausmes ("dieva sievas" jeb dieva radošā spēka simbola), ne pakļauto dievu, ne daudzdievībai raksturīgās dievu cīņas. Jūdaismā Dieva attiecības ar cilvēku raksturo izteikta distance, no vienas puses, un noslēpumaina mīlestības saite, no otras puses.

Dievs slēdz ar savu izredzēto tautu derību, par kuras pildīšanu tā saņem apsolīto zemi, bet tās nepildīšana ved to arī ciešanās. Distance starp nepilnīgo un grēcīgo cilvēku un pilnīgo un visuvareno Dievu nav beigusies, kā tas ir bijis analfabētu tautu reliģijas vēsturē ar Dieva aizcelšanu aizmirstībā. Līgums jeb Derība saglabā šo saiti, liek domāt par cilvēka neizmantojām rezervēm,

studējot Toru dienu un nakti, un līdz ar to liek pilnveidoties ne tikai ticībā, bet arī ikvienā dzīves un darba solī. Tā ir viena no ebreju tautas īpašo panākumu atslēgām.

Jūdaisms nav likuma burta ievērošanā nogrimusi reliģija. Israēlis ir Dieva izraudzīta līgava, ar kuru nav iespējama ne šķiršanās, ne atrašanās, bet tikai mīlestības papildījums. Seno reliģiju simbolikā Dieva sievišķā izpausme ir Dieva radošā enerģija, caur kuru pārpasaulīgais iejaucas profānajā pasaulē, kas citādi tam būtu neaizsniedzama. Dieva sievišķā izpausme līdzīgi savam "vīram" piederēja pie dievu un debesu būtņu kategorijas. Israēlis, kļuvis par Dieva līgavu, tika iecelts dievišķības kārtā. Par Dieva radošo enerģiju vajadzēja kļūt izredzētajai tautai, un šajā apstākļi nav grūti saskatīt tās unikālītāti pasaules tautu saimē. Ne velti jūdaisms ir devis reliģijas vēsturei pirmos asinslieciniekus. Labprātīgi iet nāvē var vienīgi mīlot To, kā dēļ tu esi gatavs upurēt savu dzīvību. Mīlestības saite ar Dievu ir patiesa reliģija.

Israēļa monoteisms ir unikāls arī uz citu seno monoteismu fona. Senās Ēģiptes reliģijas henoteiskajai hipotēzei,¹ vēlīnajai grieķu pasaules filozofiskajai un bezpersoniskajai viendievībai bija maz kopīga ar to monoteismu, kas bija izteikti personisks, ko akcentēja arī Viņa vārds ("Jahve ir Dievs"). Tas noraidīja jebkāda veida sinkrētismu, kas izpaūžas daudzos dievu vārdos un to manifestācijās. Israēļa neatkarotajam monoteismā Dievs ir absolūti transcendentāls, absolūti garīgs un absolūti unikāls. Tik pilnīgu ekskluzivitāti apkārtējās reliģijas nepazīna. Viens jautājums ir teorētisks monoteisms, bet pavisam kaut kas cits – reliģisks monoteisms. Reliģiskais monoteisms prasīja praktisku cilvēka un Dieva attiecību īstenošanu.

Neviena reliģija nevar iztikt bez simboliska savas pielūgsmes objekta. Senās Tuvo Austrumu reliģijas pazina tempļu dievkalpojumu, valsts varas sakralizāciju, kurā izpaūžas dievišķais. Arī jūdaisms iegāja mūsu ēras 1. gadsimtā ar Templi, tā upurēšanām un rituāliem. Taču Israēlis ir ieguvis arī alternatīvo reliģiskā svētuma simbolu un avotu, kāda tobrīd nebija nevienai citai reliģijai, un tā ir Tora, kuru kristīgā pasaule pazīst kā Vecās Derības pirmās piecas (Mozus) grāmatas. Jūdiem Babilonijas trimdā, no kuras viena tautas daļa vairs neatgriezās, bet cita sāka runāt svešā valodā un piekopt turienes kultūru, teorētiski vajadzēja pārtautoties. Tas nenotika, jo jūdi varēja paņemt līdzīgu savu lielāko svētumu – Toru. Svēto Rakstu tīstoklis nebija templis, tā nebija sakrāla valsts – teokrātija, tā bija pārnēsājama un līdzīgu paņemama lieta. No Babilonijas trimdnieki atgriezās ar "alternatīvu reliģiozitāti". Tā bija koncentrēta uz Svēto Rakstu studēšanu, komentēšanu un to prasību īstenošanu dzīvē. Tā bija jauna reliģiskā struktūra, kuru vēlāk pārmantoja kristietība un islāms, struktūra, kas būtiski iespaidoja pēcrenesanses Eiropu, padarot to par rakstītā teksta civilizāciju. Šo no jūdaisma aizgūto kultūras savdabību ir vieglāk novērtēt, vērojot Indijas, Dienvidaustrumāzijas vai pat Ķīnas civilizācijas, kuru reliģiju pamatā ir bijusi cita – mutvārdu – tradīcija un rituāls.

¹"Henoteisms" ir tehnisks termins, kurš apzīmē situāciju, kad formāli politeistiska reliģija pēc savas strukturālās uzbūves liecina par tās faktisko monoteismu.

Ikvienam reliģijas tipam ir raksturīgas savas sakrālās personas jeb reliģiskās autoritātes. Priesterības institūts Senajā Ēģiptē, Romas ierēdņu priesteriskās funkcijas, Kanaānas pilsētvalstu valdnieku priesterība pieder pie viena un tā paša sakrālo personu tipa. Arī šajā ziņā jūdaisms ir izņēmums, jo kopš pēcizsūtījuma laika blakus Jeruzalemes Tempļa levītiem parādās arī Rakstu skaidrotāja persona, kas pārliecinoši ieņem sakrālo personu nišu un veido Templim paralēlu reliģisko sistēmu. Pēc Jeruzalemes Tempļa sagraušanas kristīgās ēras 70. gadā "rakstu mācītāji" un viņu mantinieki – rabīni – visā pilnībā aizvietoja tad jau tukšo vietu.

Rabīni pārmanto vēl vienas savu priekšgājēju reliģiskās kārtas autoritāti. Runa ir par praviešiem. Šīs Dieva izredzētās, ar īpašu harismu apveltītās personas jūdu reliģijas senvēsturē laiku pa laikam ieguva "oficiālu statusu" vienā vai otrā jūdu valdnieka galmā. Tomēr, kā liecina Raksti, viņi lielākoties piederēja pie tiem cilvēkiem, kuru talants un aicinājums ir reliģija; citiem vārdiem – tie ir bijuši Dieva izredzētie, kuru pravietošanas vārdi nav patikuši ne valsts varas nesējiem, ne sava labuma tīkotājiem. Viņi nav bijuši valdnieku un pasaules varoņu apmīļoti un ieredzēti, drīzāk otrādi: patiesības vārds ir prasījis no viņiem upurus un ciešanas. Rabīni pārņem arī šo tradīciju, institucionalizējot to, atvasinot autoritatīvo vārdu ne tikai no Gara pavēles, bet arī no Rakstu gudrības. Rabīni sāk veidot neformālu hierarhiju, kurā svarīga loma bija ne tikai Rakstu zināšanai, spējai komentēt Likumu, bet arī garīgajām dāvanām, personiskajam svētumam un citām indivīda rakstura īpašībām.

Kā jau teikts, Svētie Raksti kļuva par jūdaisma galveno svētumu, kuru vajadzēja izprast, izskaidrot citiem. Vissvētākā Rakstu daļa bija tā, kuru Dievs bija atklājis Mozum Sīnāja kalnā. Šā teksta galīgā kanonizācija jeb pārvēršana par reliģijas normatīvu, atzītu un nemaināmu pamatu notika pēc atgriešanās no Babilonijas trimdas. Vēsturisku notikumu pieraksti, pravietiskās runas, kas pazīstamas kā "Pravieši", kā arī citi teksti, ko sauca par "Hagiogrāfijām", savu kanonisko raksturu ieguva daudz vēlāk – tad, kad tika sagrauts Otrais Tempelis 70. gadā. Gadsimtu gaitā tie apauga ar skaidrojumu tradīciju, ievērojamu rabīnu gudrību. Tā veidojas otrs reliģiskās inspirācijas un darbības avots, proti, Tradīcija.

Bez Rakstiem, kuru sakralitātes pakāpe ir dažāda, "Mutiskais Likums" veidojās kā farizeju skolotāju un viņu pēcteču Rakstu eksegēze jeb skaidrojums. Tas funkcionēja nepierakstītā veidā līdz 2. gadsimtam, kad to apvienoja divos krājumos – Mišnā un Gemarā. Pirmais ir rabīnisko likumu kodekss, otrais – Mišnas komentēšanas vēstures kopsavilkums. Abi krājumi kopā veido Talmudu. Tora un Talmuds jeb Raksti un Tradīcija ir vēl viena noturīga struktūra, kuru pārmantoja gan kristietība, gan islāms. Gan viena, gan otra reliģija, izaugusi no kopīgā jūdaisma celma, līdzīgā veidā balstās uz diviem savas reliģijas avotiem – Rakstiem un Tradīciju.¹

Vēl viens strukturāli vienojošs elements, kas gan nepieder tikai un vienīgi

¹ Protestantisms formāli noraida Baznīcas Tradīciju, bet virkne ievērojamu teologu, tajā skaitā 19. gadsimta protestantisma ievērojamākais teorētiķis F. D. E. Šleiermahers, uzskatīja, ka protestantisms ir izveidojis savu tradīciju, caur kuru tas aplūko Rakstus.

jūdaisma unikalitātei, ir mistiskā Dieva izpratne. Jūdaisma fundamentālā atšķirība no citām senās pasaules reliģijām ir transcendentāla, monoteistiska Dieva koncepcija. Un tomēr – kas teiks, ka hasīdisms nav īsts jūdaisma atzars? Taču mistiskajā hasīdismā Dievs iegūst panteistisku izpratni, un nav brīnums: mistika un panteisms ir vienmēr gājuši roka rokā. Tāda ir vizionāru pieredze neatkarīgi no reliģijas, pie kuras viņi pieder. Dievs ir viss, un nav nekā, kas nebūtu Dievs.

Raksturīga jūdu reliģijas iezīme ir mesiānisms – struktūra, kas ir gan kristietībā (otrreizējās Kristus atnākšanas gaidīšana), gan islāmā (Mahdi gaidīšana šīismā). Senajā jūdaismā mesiānisma idejas nebija, tā attīstījās pēc tam, kad Israēlis savā vēsturē jau bija piedzīvojis monarhijas periodu. Mesiāniskā gaidīšana izpaudās dažādos veidos, rodot katram laikmetam savu Mesijas izpratni: te vērojot laiku zīmes apokaliptiskajā literatūrā, te Mesiju interpretējot kā Dieva garīgu klātbūtni, kas jau sākusies.

EBREJI LATVIJĀ

Kā jau minēts “Mācību grāmatā”, ebreju apmešanās Latgalē ir cieši saistīta ar ebreju kopienas vēsturi Polijā. Trīs paņēmienos – 1772., 1793. un 1795. gadā – pēc Frīdriha II iniciatīvas Prūsija, Krievija un Austrija sadalīja savā starpā Polijas–Lietuvas valsti un izsvītvoja Poliju no Eiropas politiskās kartes līdz pat 1918. gada novembrim. Pēc Polijas sadalīšanas lielākā daļa ebreju nonāca krievu carienes Katrīnas II pavalstniecībā. Kopš Kijevas lielkņaza Vladimira laikiem (12. gadsimts) ebrejiem bija liegtas apmešanās tiesības Krievijā. Lai novērstu situāciju, ka ebreji apmetas visā caristes teritorijā, Katrīna II 1791. gadā izdeva *ukazu* par jau 1789. gadā ieviesto un tad atjaunojamo ebreju apmešanās zonas ierīkošanu. Šī apmešanās zona pastāvēja līdz 1917. gada februāra revolūcijai, un teritoriāli tā aptvēra kādreizējo Rečpospolitu, arī Latgali un pārējo Latviju. Ebrejiem bija aizliegts dzīvot ārpus mazpilsētām.

Kurzemē ebreji sākuši apmesties 14. gadsimtā, bet masveidā viņi te ieradusies tikai ar 17. gadsimtu, kad dzīve Polijā kļuva apgrūtināta un ebreji bija spiesti meklēt jaunas apmešanās vietas. Tomēr kopš 17. gadsimta beigām ebreju stāvoklis sāka pasliktināties, jo Kurzemes landtāgs pieņēma vairākus pret ebrejiem vērstus likumus. 1897. gadā Kurzemē dzīvoja vairāk nekā 51 000 ebreju.

Rīgā ebreji tiesības brīvi apmesties saņēma 1893. gadā. Pašreizējā ebreju draudze Rīgā ir dibināta 1835. gadā. Pirms Pirmā pasaules kara 6,5% Rīgas iedzīvotāju (33 700 cilvēku) bija ebreji. Līdz 1940. gadam 56 Latvijas pilsētās un pagastos darbojās ap 300 sinagogu un lūgšanu namu, Rīgā bija 61 sinagoga un lūgšanu nams. 1933./1934. mācību gadā Latvijā bija 119 ebreju skolas, kurās mācībvaloda bija jidišs vai ivrits. Latvijas Universitātē studentu kopskaits bija 8000, no kuriem aptuveni 700 bija ebreji.

CIONISMS

19. gadsimta beigās ebreju kopienai Eiropā atkal ir lielu pārbaudījumu laiks. Francijā pieņemtas spēkā apkaunojošais Dreifusa process, kas ebreju – valsts

aizsardzības ministru – apvaino valsts noslēpumu pārdošanā Vācijai. 1894. gadā process beidzas ar nevainīgās personas notiesāšanu. Dreifusa atzišana par nevainīgu un atbrīvošana 1906. gadā vienalga nespēj mainīt naidīgo noskaņojumu, kas radies pret ebreju tautu Francijā un citur.¹

Šajā gaisotnē nobriest ideja risināt ebreju un jūdaisma jautājumu ar nacionāli teritoriāliem paņēmieniem. Ideja iemiesojas divos paralēlos veidos. Viens no tiem ir mesiānisma atdzimšana reliģiskajā izjūtā, otrs, sekulārais, ir “paš-emancipācijas” ceļš, kas iegūst vēsturisko cionisma nosaukumu. Otrā pasaules kara laikā miljoniem ebreju dodas uz tuksnešainiem, dzīvei maz piemērotiem apgabaliem Palestīnā, tos no jauna kolonizē un civilizē. Šo kustību pastiprina nežēlīgais holokausts, kas piemeklē ebreju tautu kara gados, iznīcinot sešus miljonus ebreju. Ebreju tautas cīņa tās etniskajā dzimtenē Izraēlā turpinās arī mūsdienās: masīvā arābu ekspansija ir pastāvīgs drauds ebreju tautas eksistencei.

* * *

Lūkojoties pāri vēsturiskā jūdaisma gadsimtiem, ir labi saskatāma šīs reliģijas nozīme mūsdienu Eiropas civilizācijā. Devis dzīvību divām jaunām reliģijām – kristietībai un islāmam, jūdaisms kopš hellēnisma laikmeta iet paralēlu ceļu abām un piedzīvo gan grieķu filozofijas un civilizācijas iespaidu, gan viduslaiku mistisko dievbijību un sholastiskās spekulācijas, vēlo viduslaiku maģiskās un ezoteriskās sistēmas, jaunās Eiropas apgaismību un racionālismu un – visbeidzot – mūsdienu modernismu, sieviešu emancipāciju un viņu līdzrunāšanu sinagogā.

KO JŪS ZINĀT PAR MŪSDIENU JŪDAISMU?

1. Jūdaisms Latvijā ir parādījies Padomju Savienības laikos. [Nepareizi.]
2. Jūdaisms ir konsekvents monoteisms. [Pareizi.]
3. Sieviete nevar kļūt par rabīnu. [Nepareizi. Liberālos jūdaisma virzienos sieviete var kļūt par rabīnu.]
4. Tā kā kristietība ir vēsturiski saistīta ar jūdaismu, tad ebrejus ir viegli padarīt par kristiešiem. [Nepareizi.]

SARUNA

Izskaidrojiet, kāpēc skaitliski nelielajai ebreju tautai ir bijis tik daudz ienaidnieku!

Vēsturnieki uzsver, ka vēsturisku kataklizmu apstākļos parasti tiek meklēts ekonomisko vai arī viduslaikiem raksturīgo sērgu un citu problēmu

¹ Minētās norises ir cieši saistītas ar Eiropā parādījušos jūdofobiju, kurai ir reliģisks raksturs. Sākas mode meklēt reliģiskās saknes. Francija aizraujas ar “ķeltu reliģijas” restaurēšanas mēģinājumiem, Vācija piedzīvo “teitoņu heroisma” māniju, kas lūko noraidīt kristietību, uzskatot to par “jūdu ticību”, bet vienlaikus – veidojas neiecietība pret jūdaismu.

vaininieks. Par tādu bieži kļūst vietējai sabiedrībai “netipiskie” pārstāvji, un tie var būt cittautieši, cittybnieki (Dienvidaustrumāzijā tādi ir ķīnieši, un turienes ķīniešu grautiņi ir regulāra parādība Vjetnamas, Indonēzijas, Filipīnu vēsturē; Indijā tie ir musulmaņi) vai arī “savādnieki”, kurus apvairo burvestībās (raganas un burvji un viņu prāvas moderno laiku sākumā – 16. un 17. gadsimtā).

Otrs naida iemesls ir ebreju spēja veiksmīgi darboties biznesā. Šāda spēja ir raksturīga arī grieķiem un armēņiem Eiropā, ķīniešiem un tamiļiem – Āzijā un Āfrikā, arī azerbaidžāņiem – Krievijā. Pret visām šīm tautām un viņu salīdzinošo materiālo labklājību ir izteikts naidis. Vietā atcerēties regulāros “Kaukāza tautības” tirgotāju veikalu grautiņus Maskavas un citu Krievijas pilsētu tirgos.

MŪSDIENU JŪDAISMA TEMATUS APGUVIS, SKOLĒNS

ZINA:

- jūdaisma vēsturiskās attīstības paralēles ar kristietību Eiropā,
- jūdaisma diskriminācijas un jūdu vajāšanas vēstures faktus un to reliģisko motivāciju;

IR IEGUVIS PRIEKŠSTATU:

- par jūdaisma izplatības vēsturi Latvijā,
- par holokausta vēsturi Eiropā un Latvijā,
- par jūdaisma galvenajiem rituāliem;

PROT:

- parādīt modernā jūdaisma ētisko raksturu,
- motivēti noraidīt nostāstus par jūdaisma “necilvēcīgajiem rituāliem”,
- izteikt morālu spriedumu par holokausta notikumiem.

Zoroastrisms. Reliģiskais duālisms

Evita Liepiņa

PATSTĀVĪGAIS DARBS

Tieši attiecas:

- a) uz zoroastrismu: *Ahura Mazda*, *Uguns altāri*;
- b) uz reliģisko duālismu: *Anra Mainju*;
- c) uz zoroastrismu un reliģisko duālismu: *Vendidāds*, *Avesta*;
- d) neattiecas ne uz zoroastrismu, ne uz reliģisko duālismu: *katholicisms*, *baptisms*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Zoroastrisms ir duālistiska reliģija. Tās filozofija apgalvo, ka pasauli ir radījuši divi radītāji: viens no tiem ir labs, otrs – ļauns.

STUNDAS SĀKUMS

Stundas sākumā ir vēlams apspriest jautājumu par to, kas ir ļaunums. Kristīgajā pasaulē valda filozofisks uzskats, ka ļaunums nav substanciāls, proti, tam nav sava patstāvīga pamata ("substances"). Ļaunums rodas no cilvēku ļaunas darbības. Ļaunums ir labā trūkums. "Ļaunais gars" kristietībā ir nekas cits kā "kritis eņģelis", kas radīts labs, bet, nelietīgi izmantojot savu brīvo gribu, kļuvis ļauns.

Zoroastrismā skatījums uz ļaunumu ir cits: ļaunums ir substanciāls, un pasaule ir cīņas lauks starp labo un ļauno. Šis viedoklis ir ļoti parocīgs, kad nepieciešams skaidrot ļaunuma izcelsmi.

FONA ZINĀŠANAS

Zoroastrisms ir viena no senākajām reliģijām pasaulē, kas ir dzīva vēl joprojām. Tā ir radusies, priesterim (vēlāk pravietim) Zaratustram reformējot senpersiešu reliģiju. Pamudinājumu uz reliģijas reformu Zaratustra saņēmis no senpersiešu augstākā dieva (vēlāk zoroastriešu dieva) *Ahura Mazdas*. Līdz ar to zoroastrisms tiek uzskatīts par atklāsmes reliģiju. Reformācijas gaitā politeistiskā senpersiešu reliģija kļuva par monoteistisku reliģiju – zoroastrismu. Zoroastrisms bija Persijas impērijas oficiālā reliģija un tās teritorijā pastāvēja kopš 6. gadsimta pirms kristīgās ēras.

Apzīmējums *zoroastrisms* ir vēls eiropiešu dots Persijas impērijas reliģijas nosaukums. Vecākais nosaukums varētu būt *mazdeisms* (atvasināts no Dieva

Ahura Mazdas vārda). Nosaukums *zoroastrisms* ir cēlies no reliģijas reformētāja Zaratustras vārda grieķiskota varianta. Grieķi Zaratustru sauca par Zoroastru, no kurienes tad arī radies reliģijas apzīmējums.

Zoroastrisms izplatījās pa visu Tuvo un Vidējo Austrumu teritoriju un tāpēc ir iespaidojis cilvēci daudz vairāk nekā citas reliģijas. Persijas impērijas varenība nodrošināja zoroastrismam nozīmīgu vietu tā laika pasaules mērogā, un dažas svarīgākās jūdaisma un kristietības doktrīnas, iespējams, ir aizgūtas no zoroastrisma.

Reliģijas vēsturnieki uzskata, ka jūdaisma uzskati par debesīm un elli ir aizgūvums no zoroastrisma. Kāpēc tas ir noticis? Jūdu Babilonijas trimda, kas sākās 536. gadā pirms kristīgās ēras, beidzās, kad Persijas valdnieks Kīrs, iekarojis Babiloniju, atlaida jūdus no trimdas. Vēlāk Zerubābels, Palestīnas pārvaldnieks, pēc Kīra pavēles palīdzēja jūdiem atjaunot Jeruzalemes Templi. Savukārt Persijas valdnieks Ardešīrs I (456.–424. gads pirms kristīgās ēras) pavēlēja atjaunot Jeruzalemes mūrus. Šāda Persijas labvēlība jūdus padarīja atvērtus arī reliģiskiem iespaidiem. Pirms trimdas laika jūdiem bija priekšstati par Šeolu – vietu, kur dvēsele nonāks pēc nāves. Pēc trimdas laika jūdaismā parādās priekšstati par debesīm un elli kā par vietu, kur pēc nāves dzīvē nonāks labā un ļaunā darītāji.

Domājams, ka arī Bībelē (Mateja evaņģēlijs, 2:1–11) pieminētie gudrie vīri no austrumiem ir nākuši no Persijas reģiona, jo Jaunās Derības grieķu oriģinālajā tekstā austrumu vīru nosaukšanai ir lietots vārds *magoi*, kas ir attiecināms uz senpersiešu valodā lietoto vārdu *magu* – astrologi, kas tajā laikā darbojās Rietumirānā.

PERSIEŠU RELIĢIJA PIRMS ZOROASTRISMA

Irāņu etniskā priekšvēsture ir saistīta ar protoindoirāņu periodu. Protoindoirāņi bija indoeiropieši valodas ziņā, kurā viņi runāja, un lopkopji-klejetāji – pēc nodarbošanās. Viņu zeme bija Dienvidkrievijas stepes līdz Volgai rietumos. Kopienās, iespējams, bija divi sociālie slāņi – priesteri un lopkopji-karotāji (tie varēja būt arī mednieki.) Ap 2000.–1500. gadu pirms kristīgās ēras protoindoirāņi sadalījās pēc valodas divās atšķirīgās tautās – indoāriešos un irāņos. Irāņi bija lopkopji, un acīmredzot viņiem bija tirdzniecības kontakti ar tautām, kas dzīvoja dienvidos no viņiem. No Mezopotāmijas irāņi pārņēma koka ratu izmantošanu, vēlāk arī kara ratus. Ap 2. un 1. gadu tūkstoša miju pirms kristīgās ēras lietošanā ienāca arī bronza. Tā veicināja ieroču izmantošanu, un stepju iedzīvotāji kļuva par kareivjiem. Līdz ar ratu, zirgu iejūgšanu un ieroču parādīšanos mierīgā dzīve kļuva kareivīga un bīstama. Sākās nemieru laiks, cilšu vadoņi devās karagājienos meklēt laupījumu uz blakus esošajām teritorijām.

ZARATUSTRĀ

Sava laika kontekstā (ap 6. gadsimtu pirms kristīgās ēras) Zaratustra meklēja atbildi uz jautājumu: kur ir cilvēka nemierīgās dzīves jēga? Senajiem irāņiem

toreiz bija tā dēvētā senpersiešu reliģija. Tās saknes vēl tagad ir satopamas zoroastrismā. Senie irāņi pielūdza *devas* un *ašuras*. Devas tika uzskatītas par kareivīgām būtņēm. Devu pretstats bija ašuras – pasaules kārtības sargi un dievības. Bija uzskats, ka devas un ašuras ir nepārtrauktā konfliktā vai karastāvoklī, ka devas apdraud ašuru ieviesto kārtību. Cilvēkam bija jāmēģina sadzīvot ar abām dievību grupām, tām upurējot, tās paklausot un pielūdzot, bet priesteru pienākums bija palīdzēt panākt šo dažādo dievību labvēlību. Zaratustra bija šīs politeistiskās reliģijas priesteris. Zaratustru mocīja netaisnības izjūta – priesteri izpildīja rituālus, valdnieki tikai karoja, parastais iedzīvotājs mierīgi dzīvojot nevarēja. Šādā kontekstā Zaratustra lūdzis Dievu, lai viņš maina šo pasauli. Kad Zaratustram apritējis 30 gadu, viņš kā priesteris piedalījies kādā pavasara rituālā; viņam vajadzēja iekāpt upē un no tās vidus pasmelt upura ūdeni. Kad Zaratustra grasījies kāpt no upes ārā, viņš ieraudzījis mirdzošu būtni, kas sacījusi, ka Zaratustras lūgšanas esot uzklauskātas un ka viņš redz *Ahura Mazdu* (Gudrības Kungu). No viņa Zaratustra uzzinājis galvenos reliģiskās dzīves principus.

Zaratustras dzimšanas gadus noteikt ir ļoti grūti, jo rakstiskās liecības no Zaratustras laika tikpat kā nav saglabājušās. Vienīgais, kas ir saglabājies un uzskatāms par paša Zaratustras sarakstītu, ir *Gātas*. Tās ir dziesmas dažādām dievībām, kas iekļautas zoroastriešu svētajos rakstos *Avestā*.

Zinātniskā tradīcija Zaratustras dzīves laiku datē ap 6. gadsimtu pirms kristīgās ēras. Paši zoroastrieši uzskata, ka Zaratustra ir dzimis 1738. gadā pirms kristīgās ēras. Ir izteikti minējumi, ka Zaratustra dzimis ziemeļaustrumu Irānā vai Afganistānas ziemeļos.

Zaratustra nav uzlūkojams kā reliģijas dibinātājs, bet gan kā senpersiešu reliģijas reformētājs. Arī pats Zaratustra nav uzsvēris savu dievišķību, viņš sevi uzskatīja par pravieti, kura uzdevums ir sludināt un mācīt.

SVĒTIE RAKSTI UN RELIĢISKĀ LITERATŪRA

Zoroastriešu svētie raksti ir Avesta. Avesta nozīmē “Likums”. Raksti ir tapuši trīs valodās:

- 1) Avestas valodā, kas pazīstama tikai no Avestas; tā nav bijusi dzīvs saziņas līdzeklis;
- 2) viduspersiešu jeb *pehlevī* – valodā, kas bija pazīstama Persijas teritorijā no 500. līdz 330. gadam pirms kristīgās ēras un ir saglabājusies tikai uzrakstos uz valdnieku kapu pieminekļiem, pilīm un klintīm;
- 3) persiešu valodā – radusies Irānā 9. un 10. gadsimtā.

Pašreizējā Avesta ir tikai rakstu izlase, jo daudzas grāmatas gāja bojā Maķedonijas Aleksandra karu un vajāšanu laikā Irānā 4. gadsimtā pirms Kristus.

Avestai ir šāds iedalījums:

- 1) *Jasna* – kulta teksti,
- 2) *Visperedis* – lūgšanas,
- 3) *Jašta* – slavas dziesmas,
- 4) *Vendidāds* – priesteru rokasgrāmata, kurā rakstīts par to, kas jāievēro saistībā ar dēmonu darbību, nešķīstību un šķīstīšanos.

Vēl zoroastriskajā tradīcijā ļoti nozīmīgi ir šādi raksti:

- *Bundahishn* – par pasaules radišanu, astronomiju, astroloģiju, vēsturi un ģeogrāfiju;
- *Dadistan-i Denik* – teksts jautājumu un atbilžu formā par tradīcijām un paražām;
- *Rivayat* – sarakstīts jautājumu un atbilžu formā; saistībā ar *Vendidāda* tekstu;
- *Shayast-ne-shayast* – par šķīstīšanos, grēku, rituāliem un tradīciju;
- *Arda Viraz Namak* – par debesīm un eļļi kā par laimes un ciešanu vietām;
- *Sad dar* – rīkojumi, kas saistīti ar rituāliem un rituālo mazgāšanos;
- *Ferziat nameh* – cilvēka nāves skaidrojumi un norādījumi attiecībā uz bērnu rituāliem;
- *Dinkard* – Svēto Rakstu kanons Sasanīdu dinastijas laikā;
- *Mainio-i Khirad* – zoroastriešu gudrības literatūra.

ZOROASTRISMA VĒSTURES PERIODI

Irānas vēsturi var iedalīt vairākos zoroastrisma attīstības periodos.

- **Ahemenīdu periodā** (558.–330. gads pirms kristīgās ēras) zoroastrisms kļuva par Persijas impērijas oficiālo reliģiju. Pazīstamākie valdnieki šajā posmā ir Kīrs (?–530. gads pirms kristīgās ēras), pirmais Ahemenīdu dinastijas valdnieks, un Dārijs Lielais (522.–486. gads pirms kristīgās ēras).
- **Hellēnisma periods** (330.–312. gads pirms kristīgās ēras). Pazīstamākais valdnieks – Maķedonijas Aleksandrs.
- **Seleikīdu** (312.–64. gads pirms kristīgās ēras) un **Aršakīdu periods** (250.–224. gads pirms kristīgās ēras), kad nostiprinājās zoroastrisms.
- **Sasanīdu periodā** (224.–651. gads) zoroastrisms sasniedza uzplaukumu. Šo periodu pārtrauca islāma iebrukums un tā nostiprināšanās Irānas teritorijā. Tas likvidēja zoroastrismu kā valsts reliģiju.
- **Modernā situācija.** Pēc islāma ienākšanas 7. gadsimtā liela daļa zoroastriešu pieņēma islāmu, bet tie, kuri nevēlējās to darīt, devās bēgļu gaitās – prom no Irānas uz Indiju.

Pašlaik liels zoroastriešu centrs Indijā ir Mumbajā. No turienes zoroastrieši izklīda pa visu pasauli. Pēc islāma revolūcijas Irānā 1979. gadā un ar islāma valdības nostiprināšanos Irānas Konstitūcija zoroastrismu atzina par vienu no valsts oficiālajām reliģiskajām minoritātēm, kas var brīvi praktizēt savu reliģiju, ja tā nav pretrunā ar valsts likumiem. Pašlaik Irānā dzīvo aptuveni 100 tūkstoši zoroastriešu, tikpat daudz zoroastriešu dzīvo arī Indijā. Pakistānā ir aptuveni pieci tūkstoši zoroastriešu, Kanādā, ASV un Lielbritānijā – aptuveni trīs tūkstoši, Šrilankā – 500, Austrālijā – aptuveni 200 zoroastriešu.

Zoroastrieši paši par sevi saka: “Mēs vispirms esam irāņi un tikai pēc tam zoroastrieši. Mūsu pirmā un pēdējā valsts ir Irāna. Zoroastrisma saites ar Irānu ir spēcīgākas nekā islāma saites ar Irānu.”

KO JŪS ZINĀT PAR ZOROASTRISMU?

1. Zoroastrieši ir uguns pielūdzēji. [Nepareizi. Zoroastrieši nepielūdz uguni. Uguns ir zoroastriešu kulta centrā kā *Ahura Mazdas* simbols.]
2. Zaratustra ir reliģijas dibinātājs. [Nepareizi. Zaratustra ir senpersiešu reliģijas reformators. Zoroastrisms izveidojās reformas gaitā.]
3. Nosaukums *zoroastrisms* ir radies jau pašā šīs reliģijas sākumā. [Nepareizi. Apzīmējums *zoroastrisms* ir vēls eiropiešu dots Persijas impērijas reliģijas nosaukums. Senākie vārdi ir *mazdeisms*, *persiešu reliģija*.]
4. Mūsdienā Irānā zoroastriešus apspiež musulmaņi. [Atbilde nav viennozīmīga. Kad 7. gadsimtā Persijas teritorijā iebruka islāms, zoroastrisma izplatība tika ierobežota, zoroastrieši tika vajāti. Pašlaik Irānas Republikas oficiālā reliģija ir islāms, bet Konstitūcija zoroastrismu atzīst par vienu no valsts oficiālajām reliģiskajām minoritātēm, kas var brīvi praktizēt savu reliģiju, ja tā nav pretrunā ar valsts likumiem.]
5. Zoroastrisms ir ietekmējis kristietību, jūdaismu un arī islāmu. [Pareizi.]

ZOROASTRISMA TEMATU APGUVIS, SKOLĒNS

ZINA:

- kas ir reliģiskais duālisms;

PROT:

- saskaīt reliģiskā duālisma elementus Senā Israēļa reliģijā, kristietībā un islāmā.

Kristietības pirmsākumi. Jēzus Kristus dzīve. Kristietības vēsturiskā izplatīšanās

Zbignevs Stankevičs, Leons Gabriels Taivans

DARBS PĀROS

Tieši attiecas:

- uz kristietību: *ticība, Mārtiņš Lutērs*;
- uz Jēzus Kristus dzīvi: *krustā sišana, augšāmcelšanās no mirušajiem*;
- uz kristietības vēsturi: *Baznīca, ortodoksija, reformācija*;
- neattiecas ne uz kristietību, ne uz Jēzus Kristus dzīvi, ne uz kristietības vēsturi: *budisms, mūnisms*.

KRISTIETĪBAS VĒSTURISKĀ IZPLATĪŠANĀS

PALESTĪNAS KRISTĪGO KOPIENAS

Kādu iemeslu dēļ saujiņa mācekļu, kuri pēc Jēzus nāves bija pārbijušies un vīlušies, pēkšņi pārvērtās līdz nepazīšanai? Pēc Jaunās Derības liecībām, mācekļu pārvērtību iemesli ir šādi.

- Trešajā dienā pēc Jēzus nāves kaps, kurā bija guldīta viņa miesa, lai arī tika rūpīgi apsargāts, izrādījās tukšs, tajā bija tikai audekls, kurā viņš bija ietīts.
- Pēc savas nāves viņš vairākkārt parādījās saviem mācekļiem, pēdējo reizi – pirms galīgās šķiršanās vairāk nekā piecsimt mācekļiem vienlaikus.
- Vēl zemes dzīves laikā, bet pēc tam pirms galīgās šķiršanās viņš solīja saviem mācekļiem nosūtīt spēku no augšienes – Svēto Garu, kas dos viņiem spēju pareizi saprast Jēzus mācību un iemiesot to dzīvē, kā arī mudinās nest evaņģēliju – Labo Vēsti – visām tautām.
- Šis apsolījums piepildās Vasarsvētku dienā, kurā mācekļi sāk atklāti sludināt to, ka Jēzus ir Dieva Dēls, praviešu apsolītais Mesija (Kristus), kas miris par cilvēku grēkiem un augšāmcelies.

Kad Jēzus šķīrās no mācekļiem, viņam bija aptuveni 120 piekritēju. Pētera sprediķa ietekmē Vasarsvētkos kristietībai tika pievērsti trīs tūkstoši jūdu. Šis skaits pieauga līdz pieciem tūkstošiem pēc ubaga izdziedināšanas. (Apustuļu darbi 3, 1–26.) Draudzi vadīja apustuļi ar Pēteri priekšgalā. Lai dalītu ubagu dāvanas un pildītu citus uzdevumus, apustuļi iecēla diakonus. Jeruzalemes Baznīcas locekļi bija kristītie jūdi no Palestīnas.

Agrīnā kristiešu kopiena bija cieši saistīta ar Jeruzalemes Templi un jūdu Likuma ievērošanu. Tātad viņi saglabāja līdzšinējās reliģiskās ieražas, lūgt un

upurēt devās uz Jeruzalemes svētnīcu. Kristīgie jūdi ārējā uzvedībā neatšķīrās no saviem tautas brāļiem. Kad viņi bija prom no svešām acīm, privātās mājās viņi noturēja piemiņas mielastu ar “maizes laušanu”, ko sauca par “pateicības parādīšanu” (Euharistiju), lūgšanām un dievbijīgām sarunām. “Maizes laušana” ar laiku kļuva par pasākumu, kas kalpoja gan kā liturģiska Jēzus Kristus nāves un augšāmcelšanās notikuma piemiņas mistērija, gan kā kopības rituāls, gan kā palīdzības akcija (tur sanesto ēdamo izdalīja trūkcietējiem kristiešiem). Domājams, ka šo tikšanās reižu laikā mācekļi apsprieduši Jēzus personu un Viņa sūtību, izvaicājuši lieciniekus par Skolotāja dzīvi, lasījuši Veco Derību, kas kļuvusi aizvien saprotamāka Jēzus dzīves kontekstā. Pirmkristīgo kopienas dzīvoja Kunga otrreizējas atnākšanas gaidās un veidoja kopdzīves formas, kuras nereti dēvēja par pirmkristiešu komūnām. Ticīgie veidojuši vienu kopību, kam bijusi raksturīga brālīga mīlestība, šķīstība, patiesīgums un žēlsirdība.

Kristīgo kopiena Palestīnā auga ļoti strauji. Kristietību pieņēma arī jūdi, kas dzīvoja klaidā, proti, ārpus Palestīnas. Komūnas, kas, reliģisku motīvu mudinātas, dzīvoja atsevišķi, Palestīnas kultūrvēsturiskajā ainavā nebija nekas neparasts: kumrāniešu kopiena, kas bija apmetusies Nāves jūras krastos grūti pieejamā kalnainā masīvā, ir tikai viens no daudzajiem piemēriem.

Tā laikmeta reliģiskā izpratne nebija iedomājama bez eshatoloģiskām gaidām un mesiānisma. Taču Jēzus pasludinājums, īpaši tāpēc, ka Viņš runāja par “valstību, kas nav no šīs pasaules”, vairs neietvēra sevi tradicionālo mesiānismu, un tam nevajadzēja dominēt apustuliskajā kopienā.

Jēzus piekritēju skaita pieaugums pēc viņa nāves satrauca jūdu varas iestādes. Pēc kāda laika Jeruzalemē sākas viņa sekotāju vajāšanas, kuru dēļ tie izklīda pa tuvākām un tālākām zemēm. Daži nonāca pat līdz Cezarejai, Damaskai un Kīpras salai un tur ap sevi pulcināja jaunus Kristus sekotājus. Antiohijā Kristus piekritējus arī pirmoreiz nosauca par “kristiešiem”. Baznīcas Tradīcija liecina, ka apustuļi izklīduši pa attālām pasaules malām ar mērķi sludināt. Jaunās Derības teksti gan to apliecina tikai apustuļa Pētera personā, un vēsturnieki ilgāku laiku vēsturiskajās liecībās veltī meklēja citu apustuļu pēdas. Tikai 20. gadsimta astoņdesmitajos gados zinātniskajā aprītē parādījās epigrāfiskas liecības par apustuļa Toma darbošanos hellēnizētajās Ziemeļindijas valstiņās.

Kad romieši Tita vadībā bija sagrāvuši Jeruzalemes svētnīcu (70. gadā), kristieši sarāva tiešās saites ar jūdaismu (Templis bija nodedzināts), un kristietības centrs pārcēlās uz Romu.

Apustuļiem, bīskapiem, priesteriem un diakoniem Kristus sludināšanā palīdzēja laicīgie apustuļi: vergi, tirgoņi, amatnieki, karavīri, ierēdņi – vīrieši un sievietes. Ikviens kristietis bija misionārs. 1. gadsimta beigās kristiešu draudzes jau bija Palestīnā, Sīrijā, Mezopotāmijā, Dienvidrietumāzijā, visā Balkānu un Apenīnu pussalā. Tertullīāns (160–220) rakstīja, ka kristieši “ir visur”. Vēsturnieku aprēķini rāda, ka 1. gadsimtā bija pusmiljons kristiešu, 2. gadsimtā – divi miljoni, 3. gadsimtā – pieci miljoni kristiešu.

Pilsētu un tuvējās apkaimes kristīgo draudžu priekšgalā bija bīskapi – apustuļu pēcteči. Bīskapu sanāksmes sauca par sinodēm. Galvaspilsētas bīskapu kopš 3. gadsimta sauca par metropolītu (*metropolis* – galvaspilsēta).

Kopš 3. gadsimta Romas impērijas trīs “galvaspilsētu” – Romas, Aleksandrijas un Antiohijas – bīskapi nostiprināja savu metropolitāro virsvadību pār noteiktām teritorijām. Šos bīskapus sāka saukt par patriarhiem. 4. gadsimta otrajā pusē patriarha pilnvaras ieguva Konstantinopoles – “Otrās Romas” – bīskaps, 5. gadsimtā – Jeruzalemes bīskaps.

Sākotnēji bīskapi bija ikvienas, pat vismazākās, kristiešu draudzes priekšgalā. 4. gadsimta pirmajā pusē bija 1800 bīskapu, tostarp 800–900 – Rietumos. Priešterī sākumā bija bīskapa palīgi un vietnieki. Kopš 4. gadsimta tie pārzināja atsevišķas draudzes. Diakoni asistēja bīskapiem dievkalpojuma laikā un, dalot sakramentu, rūpējās par trūcīgajiem, ieslodzītajiem, veidoja mocekļu sarakstus, mācīja katehētus un pārvaldīja Baznīcas īpašumu. Diakones asistēja jaunavu un sieviešu kristīšanā un izdalīja svēto Komūniju slimajiem un ieslodzītajiem vajāšanu laikā. Celibāts jeb garīdznieku bezlaulība Rietumu Baznīcā tika ieviests 4. gadsimtā. Austrumu konfesijās šis aizliegums attiecas tikai uz bīskapiem.

KRISTIEŠU VAJĀŠANAS

Dievišķā goda izrādīšana ķeizaram un mūžīgajai Romai bija romiešu reliģiskās politikas pamats. Viņi nevērsās pret iekaroto tautu dievu kultiem. Bieži vien viņi tos iekļāva Romas panteonā. Jūdi, kuri piederēja pie monoteisma, bija ieguvuši īpašu statusu un varēja brīvi piekopt savu reliģiju. Šo statusu sākumā izmantoja Baznīca, kuru romieši uzskatīja par jūdu sektu.

Pirmās vajāšanas notika imperatora Nerona laikā (64. gads). Vēsturnieks Svetonijs raksta, ka Nerona laikā “tika mocīti kristieši, cilvēki, kuri piekopa jaunu, noziedzīgu ticību”. Kristieši gāja bojā masveidā briesmīgās mocībās. Vēstures avoti uzsver sakarību starp kristiešu vajāšanām un Romas dedzināšanu. Imperators acīmredzot bija norādījis uz kristiešiem kā ugunsgrēka izraisītājiem. No iepriekšminētā izriet, ka Romas sabiedrība ar bažām vēroja kristiešu skaita nemitīgu pieaugumu. Kristietība ietvēra dzīves koncepciju, kas tik ļoti atšķīrās no līdzšinējās, ka kļuva par varenu spēku, apšaubot esošo kārtību ne tikai reliģiskajā, bet arī sabiedriskajā ziņā. Kristiešu vajāšanu pamatoja ar Romas impērijas likumiem. Kristiešiem pārmeta nostāju, kura, pēc vispārējas pārlicības, bija bīstama valstij un tāpēc sodāma (ateisms, kaitīga māņticība).

Vajāšanu periodu noslēdza Nikomēdijas dekrēts, kuru pasludināja viens no trim Romas līdzvaldniekiem Galērijs 311. gada 30. aprīlī. Dekrēts atcēla pret kristiešiem vērsto likumdošanu un atzina reliģisko brīvību. “Lai viņi atkal ir kristieši un lai uzceļ mājas, kurās viņi pulcējušies, tikai lai nedara neko nelikumīgu.” 313. gada februārī impērijas līdzvaldnieki – Konstantīns un Likīnijs – satikās Milānā. Viņi apstiprināja Galērija iecietības politiku un nolēma to turpināt. Lai gan šajā sakarā netika izdots neviens jauns dokuments, tomēr likumdošanas akts, kas atļāva kristiešiem ticības brīvību, iegājis vēsturē kā “Milānas edikts”.

4. gadsimtā pēc Kristus dzimšanas Rietumos sākās periods, kuru sauc par tautu staigāšanu. Baznīcai šajā pārejas laikā bija svarīga loma: saglabājot senatnes garīgās un kultūras vērtības, Baznīca piešķīra tām kristīgu saturu.

KO JŪS ZINĀT PAR KRISTĪTĪBU?

1. Kristietība neatšķiras no jūdaisma. [Nepareizi. Kristietība atšķiras no jūdaisma, bet ir pārmantojusi no tā daudz elementu. Jēzus bija audzis un izglītojies jūdu reliģijas lokā.]
2. Kristietība nav plaši izplatīta savā izcelsmes zemē. [Pareizi. Savā izcelsmes zemē – tagadējā Izraēlā – pie kristietības pieder tikai neliela arābu tautības reliģiskā minoritāte.]
3. Kristus mācīja, ka savu attieksmi pret Dievu mēs apliecinām savos kontaktos ar citiem cilvēkiem. [Pareizi.]
4. Kristietībā, kāda tā bija Jēzus laikā, nebija nekādu īpašu rituālu. [Atbilde nav viennozīmīga. Kristietībā, kāda tā bija Jēzus laikā, patiešām nebija īpašu rituālu. Bet agrīnie kristieši piederēja pie tā laika jūdaisma, un pats Jēzus ievēroja galvenos jūdaisma reliģijas priekšrakstus, apmeklēja sinagogu un Jeruzalemes Templi.]
5. Vārds “Kristus” nozīmē “svaidītāis”. [Pareizi.]

SARUNA

Latvijas reliģiskā vide ir labs pamats diskusijām par kristietības vēsturisko izplatīšanos. Latvija ir vieta, kur sastopas Austrumu kristietība pareizticības formā ar Rietumu kristietību katolicisma, luterānisma un baptisma formās. Rietumu kristietība arī ir dalāma: Ziemeļeiropai ir raksturīgs luterānisms, turpretī Dienvidēiropā dominējošā kristietības forma ir katolicisms. Latvija ir vistālākā zeme ziemeļos, kur katolicisms ir kompakta iedzīvotāju daļas kristietības forma (Latgalē).

Kristietības saturs un nozīme Rietumu kultūrā. Priekšstati par Dievu un pasaules vēsturiskās attīstības koncepcija

DARBS GRUPĀS

Tieši attiecas:

- uz kristietības saturu: *Trīsvienība, Dieva žēlastība, cilvēka grēcīgā daba;*
- uz kristietības atšķirībām no citām reliģijām: *Dieva hipostāzes, Svētais Gars;*
- uz kristietības vēsturisko koncepciju: *attīstība;*
- neattiecas uz kristietību: *dabas parādību pielūgšana, Marks Aurēlijs.*

ĪSS FORMULĒJUMS

Viena no nozīmīgākajām kristietības kultūru veidojošajām iezīmēm ir tās vēsturiskais raksturs. Kristietība ir ne tikai vēsturiska sakarā ar savu izcelsmi (atšķirībā no Japānas sintoisma, Ķīnas senču kulta vai šamanisma). Kristietības mācība pati satur tāds elementus, kas to padara par vēstures veidotāju.

Atšķirībā no citām reliģijām (piemēram, no Senās Ēģiptes reliģijas), kur nav lineāra, digitāla (skaitāma) laika priekšstata, kristietības mācība ir uzbūvēta uz lineāra laika priekšstatiem, kas gadsimtu gaitā ir pieradinājuši eiropieti domāt un darboties saskaņā ar šādu laika izpratni.

STUNDAS SĀKUMS

Temata izklāsts ir uztverams vieglāk, ja to sākam ar “priekšstatiem par Dievu”. Tad ir vieglāk noskaidrot “vēsturiskās attīstības koncepciju”, no kuras savukārt izriet “kristietības saturs un nozīme Rietumu kultūrā”.

FONA ZINĀŠANAS

Nepieciešamais izziņas materiāls par aplūkojamo tematu ir “Mācību grāmata”, bet, lai padziļinātu skolotāja zināšanas, kā arī lai kompetenti varētu atbildēt uz skolēnu jautājumiem, aplūkosim, ko par Dievu un agrinās kristietības laiku raksta viens no klasiskās kristietības autoriem Svētais Lionas Irenejs (2. gadsimts).

Trīsvienīgais Dievs ir radījis cilvēci pēc Dieva līdzības. Bet cilvēks pats nav Dieva līdzība. Šī līdzība ir Dēls, kurā un caur kuru mēs esam radīti. Tas nozīmē, ka nevis mēs paši sevī nesam Dieva līdzību, bet gan Dieva līdzība ir virziens, kurā mēs augam. Tas ir tā, it kā, radot cilvēku, Dievs ir lietojis nākamo Dieva iemiesošanos Jēzū Kristū kā modeli. Lai tiektos pēc tā sasniegšanas, lai pilnveidotos, arī tika

radīti Ādams un Ieva. Pēc Ireneja domām, Ādams un Ieva ir radīti nevis kā pilnīgas būtnes, bet gan lai pilnveidotos, līdz viņi sasniegs Dieva līdzību, kas iemiesota Viņa Dēlā. Irenejs nesaskata Ādamu un Ievu kā cilvēces cilts vecākus, kas apveltīti ar lielāku pilnību nekā mēs. Ādams un Ieva ir radīti kā bērni, kuru radišanas nolūks būtu viņu pakāpeniska tuvināšanās Dievam. Turklāt šis radības pilnveidošanās process nav pašas radības, tātad cilvēka, pilnveidošanās nopelns, bet gan Dieva radišanas turpinājums.

Ādams un Ieva ir radīti brīvi pilnveidošanās mērķim. Šī brīvība Ireneja izpratnē ir iespēja piepildīt Dieva izvirzīto mērķi. Viņu brīvība nav salīdzināma ar Dieva visvarenību, bet drīzāk ir Dieva visvarenības rezultāts un izpausme.

Tomēr radišanai seko sātana un cilvēka krišana. Līdzīgi mums Dievs ir radījis eņģeļus, kaut arī viņi nav radīti augšanai, bet ir radīti savā pilnībā. Tas izraisīja sātana skaudību, un tāpēc viņš kārdina Ādamu un Ievu nevis atteikties no Dieva izvirzītā mērķa sasniegšanas, bet gan to paātrināt – ar slepenu nolūku sajaukt Dieva ieviesto kārtību. Kad sātans saka: “Jūs būsiet kā Dievs”, viņš ar to apstiprina Dieva radišanas mērķi. Tad, kad Ādams un Ieva pakļaujas kārdinājumam, viņi sajauc Dieva plānu un ar to kļūst grēka un nāves vergi.

Dieva un sātana attiecības ir raksturīgs elements Ireneja teoloģijā. Viņa uzverē Dieva un sātana attiecības nav nekāda metafora. Sātans reāli pretojas Dieva plāniem un mēģina tos sagraut. Sātans ir spējīgs sasniegt nenoliedzamas, kaut arī tikai daļējas un īslaicīgas uzvaras. Bet nav šaubu, ka Dievs būs galīgais uzvarētājs. Šajā cīņā Dievs kļūst par visu to instrumentu saimnieku, kurus sātans lieto.

Ar savu grēkā krišanu cilvēks ir kļuvis par sātana kalpu. Pretstats starp Dievu un sātanu ir tāds, ka cilvēks nevar kalpot vienlaikus abiem. Viņam ir jāpakļaujas vai nu Dievam, vai sātānam. Ādams nodeva sevi ļaunā gara rokās. Tātad mēs esam sātana vergi, kas nozīmē, ka mēs vispirms esam apstādinājuši mūsu pilnveidošanos un ka mūs ir paverdzinājuši divas ļaunā spēka varas – grēks un nāve.

Krišana, kuru attēlo Irenejs, ir ļoti atšķirīga no tā priekšstata, kas vēlāk kļūst par izplatītāko Rietumu teoloģijā. Parastais viedoklis ir tāds, ka Ādams un Ieva, zaudējuši pirmatnējo pilnību, ir krituši. Bet Irenejs runā par zaudētām iespējām.

Kaut arī cilvēks nu ir kļuvis sātana kalps, Dieva varā ir izmantot pat šos sātaniskos līdzekļus, lai sasniegtu dievišķos mērķus. Piemēram, nāve kalpo kā ierobežojums mūsu grēka iespējām, mūsu paverdzināšanai grēkam.

Likumu Dievs ir devis, lai savaldītu mūsu grēcīgumu. Pakļaušanās likumam nav mūsu dzīves galamērķis. Likums rada kalpības paveidu, kas ir vērsts pret mūsu grēcīgumu, bet šī kalpība neierobežo mūsu pilnveidošanās brīvību. Tieši tāpēc arī Likums apsola jaunu Derību, kas pārvarēs Likuma ierobežotību. Likums ir ne vien kārtība, bet arī apsoliņums. Tas paredz, ka Likuma laiks paies un beigsies. Bet, tā kā Likums ir dots, lai piepildītu dievišķo gribu, tas nevar tikt simtprocentīgi noraidīts vai atsaukts. Likuma sirds ir morāle un īpaši desmit baušļi, kas aizvien prasa no mums paklausību. Senie rituāli un ceremoniālais Likums ar Kristus dzimšanu zaudē savu aktualitāti, jo to uzdevums bija pasludināt Viņa atnākšanu. Irenejs pasludina Vecās Derības un Jaunās Derības pārmantojamību un noraida opozīciju starp diviem Testamentiem.

Kristus ir Ireneja teoloģijas centrs. Viņam ir nepieciešams skaidri atbildēt uz

jautājumu, kas ir Jēzus Kristus. Irenejam Kristus ir Dieva parādīšanās veids cilvēkiem. Tas ir Dieva redzamā izpausme. Cik mēs spējam Dievu saskatīt Kristū, tik mēs varam uzzināt par citādi nepieejamo Dievu. Viņš ir tā kontinuitāte, kas savieno radīšanu ar izpirkšanu. Mēs esam tā paša Dieva radīti, un tas pats Dievs sola mums pestīšanu. Kristus, pēc kura vaiga un līdzības mēs esam radīti, ir nācis, lai dzīvotu mūsu vidū. Tas arī ir Kristus darbs pie cilvēces. Šo darbu Irenejs sauc *recapitulatio*, ko Irenejs saprot kā “nonākšanu zem jaunas vadības” (“galvas” – latīniski *caput*). Kristus, atnācis pasaulē, kļūst par jaunās cilvēces galvu, gluži tāpat kā Ādams bija grēcīgās cilvēces galva.

Kristus atnākšana ir jauns sākums, kaut arī tas ir cieši saistīts ar jau notikušo. Viņa iemiesošanās ir jauns sākums pasaules vēsturē, taču tā nav pretstats radīšanai, bet gan tās papildījums. Kristus ir jaunais Ādams, un Viņā vecā Ādama vēsture atkārtojas, kaut arī pretējā virzienā. Ādamā cilvēce ir radīta, lai tā līdzinātos Kristum, bet Kristū Dieva Dēls pats uzņemas cilvēcību. Kā cilvēks Kristus piepilda to, ko Ādams nespēja piepildīt sakarā ar savu krišanu. Kristus tātad ir jauns pagrieziena punkts, kurā cilvēciskā daba, kas Ādamā sevi nodeva sātānam, atkal ir brīva augt pēc Dēla līdzības. Tā veidojas Ireneja Kristus tēls kā jaunais Ādams. Ādams ir nācis pasaulē no neskartas dabas. Kristus nāk pasaulē no neskartas Jaunavas. Grēkā krišana notiek caur sievietes nepaklausību. Marijas paklausība ir tā, kas atjauno. Ādams tika kārdināts paradīzes dārzā, Jēzus – tuksnesī. Caur koku nāve ienāk pasaulē, caur koka krustu dzīve mums tiek atdota.

Vēl viens būtisks Kristus rekapitulācijas elements ir Viņa uzvara pār sātānu. Irenejam visa pestīšanas vēsture ir cīņa starp Dievu un sātānu. Ādamā mēs esam kļuvuši par sātāna kalpiem, Kristus rekapitulācija mūs atbrīvo no sātāna uzvaras. Ādamā sātāns spēja novērst mūs no Dieva līdzības, kā dēļ Ādams bija radīts. Kristū šī līdzība atkal mums ir atdota atpakaļ, un tā sātāna mērķi ir izputējuši. Tātad nevis Kristus augšāmcelšanās, bet gan Viņa piedzimšana ir patiesā uzvara pār nāvi. Kad Dievs savienojas ar cilvēci, tad sātāns un viņa atribūts – nāve – piedzīvo savu lielāko sakāvi.

Irenejs nediskutē par dievišķā un cilvēciskā savienošanos Kristū. Tieši otrādi – cilvēce ir radīta, lai būtu vienota ar Dievu, un Kristū šī vienība sasniedz savu papildījumu. Kristus dievišķība savienojas ar cilvēcību, un cilvēks savukārt sāk pielīdzināties Dievam.

Kā tas notiek? Dieva iemiesošanās Kristū ir uzvaras sākums. Visa Kristus dzīve ir tādas rekapitulācijas darbs. Savienojies ar cilvēcību, Kristus dzīvo cilvēka dzīvi un mirst cilvēka nāvē. Viņa kārdināšana tuksnesī ir cita uzvara pār sātānu, kas ir nespējīgs ievest kārdināšanā Jauno Ādamu. Kā Jaunais Ādams Kristus visā pielīdzinājies cilvēkam, ar savu pilnīgo dzīvi realizē to Dieva plānu, kuru Ādama krišanas dēļ Dievs nepiepildīja toreiz. Ar savu nāvi un augšāmcelšanos Kristus uzvar jaunā gara valstību. Mēs gaidām Kristus pilnīgo un pēdējo uzvaru pār sātānu. Tie, kas dzīvo pēc Kristus augšāmcelšanās, dzīvo Kristus uzvaras laikmetā.

Baznīca ir svarīgs rekapitulācijas instruments. Grēcīgais Ādams bija cilvēces galva. Analogiski Kristus ir Baznīcas galva. Tā kā Kristus ir atjaunojis mums mūsu izaugsmes spējas, tad tie “mēs” esam Baznīca, bez kuras jaunā garīgā izaugsme ir neiespējama.

Ireneja teoloģija vismazākajā mērā ir subjektīva spekulācija. Tā sakņojas Svētajos Rakstos un Baznīcas mācībā. Dažādu gadsimtu teologi to ir izmantojuši kā svarīgu teoloģisko avotu. Irenejs ir pirmais teologs, kas teoloģiski interpretē vēsturi.

KRISTĪTĪBA UN VĒSTURE

Kristietības pasaules vēsturiskais raksturs ir viena no galvenajām mūsu kultūrvides īpatnībām. Kad pēc angļu koloniālistu ierašanās Indijā vai holandiešu iekarotāju iebrukšanas Indonēzijā jaunajās kolonijās ieradās pirmie vēsturnieki, viņi bija pārsteigti, ka tur vēsturisku ziņu ievākšana ir fantastiski grūta. Šķita, ka šīs ļoti senās kultūras zemes, kas visādā ziņā bija ļoti attīstītas, ne mazākajā mērā neinteresējas par savu vēsturi. Trūka vēsturisku hroniku, rakstu liecību par senatnes notikumiem, un, ja tādi bija atrodam, tad mitoloģiskais materiāls bija tik cieši savīts ar vēsturisko, ka iegūt vēsturisku skaidrību bija gandrīz neiespējami.

Ar laiku noskaidrojās, ka turienes “hronikām” ir pavisam cits uzdevums – parādīt, ka pasaules notikumi norisinās pilnīgi nemainīgā veidā. Iemesls – stāvoša vai cikliska laika koncepcija, kas savukārt izriet no šo zemju reliģijām, kuras māca, ka Dievs ir izplūdis dabā un ikvienā no mums. Šī reliģiskā nostādne liek bezgalīgi meklēt sevī, lai atrastu dievišķo, nevis censties pārvarēt sevi, lai tuvotos Dievam, uz ko mudina kristietība. Austrumu hroniku uzdevums bija nodot kultūras mantojumu pilnīgi nemainīgā veidā. Tāpēc notikumus pārrakstīja tā, lai tie pilnībā atgādinātu vēl senāku vēsturi un arī – lai mudinātu lasītāju uzvesties saskaņā ar “hronikā” aprakstītajiem varoņu darbiem.

Tā no kristietības sākās vēstures attīstība. Jo mēs saskatām pārļaicīgus nākotnes mērķus (rūpes par Latvijas nākotnes uzplaukumu, kuru daudzi no mums nepieredzēs, arī ir “pārļaicīgs mērķis”, un tas atgādina reliģiju).

KO JŪS ZINĀT PAR KRISTĪTĪBU?

1. Dievs kristietībā ir trīsvienīgs. [Pareizi.]
2. Tas nozīmē, ka kristietība nav izteikts monoteisms jeb viendievība. [Nepareizi. Bieži Dieva trīsvienību salīdzina ar Sauli, kas vienlaikus dod gaismu, siltumu, turklāt gaismā it kā pastāv pati par sevi, ja to atstaro Mēness un siltums, jo siltumu izstaro zeme tad, kad Saule ir jau norietējusi. Bet visos gadījumos Saule ir šo dažādo izpausmju pamats.]
3. Senie grieķi un romieši rakstīja vēsturi, kas ir līdzīga mūsdienu vēsturei. [Nepareizi. Seno grieķu un romiešu vēsturei nebija priekšstata par to, ka vēsture virzās uz kādu mērķi – progresu, attīstību. Tie bija parasti notikumu atstāsti, bet mūsdienu vēsturiskajos darbos ir kāda attīstības ideja, un atstāstītie notikumi apliecina darbā ietvertu ideju.]
4. Senie grieķi un romieši bija optimisti, kad viņi runāja par vēstures gaitu. [Nepareizi.]
5. Kristieši uzskata, ka Dievs atklājas cilvēkam vēsturē, nevis dabā, lai gan par Dieva esamību liecina arī likumsakarības, kas valda pasaulē. [Pareizi.]

Bībeles lasīšanas principi

Zbigņevs Stankevičs, Leons Gabriels Taivans

PATSTĀVĪGAIS DARBS

Tieši attiecas:

- a) uz Bībeles lasīšanas principiem: *lasīšana ar "netīru sirdi", atbildes uz garīgiem jautājumiem;*
- b) uz zinātniskās literatūras lasīšanas principiem: *kritiska analīze, teksta patiesīguma apšaubīšana;*
- c) uz daiļliteratūras lasīšanas principiem: *estētisks baudījums;*
- d) neattiecas ne uz Bībeles, ne uz zinātniskās, ne uz daiļliteratūras lasīšanas principiem: *numeroloģija.*

ĪSS FORMULĒJUMS

Bībele ir kristietības galvenais reliģiskais teksts. Bībele satur Eiropas un Ziemeļamerikas civilizācijas pamatnostādnes. Bībeles literārie sižeti ir kalpojuši par pamatu neskaitāmiem mākslas darbiem Eiropas kultūrā. Bībeles piedāvātās ētikas normas ir kļuvušas par pasaules likumdošanas galveno mērķu. Tās ir – cilvēka tiesību kopums, to skaitā cieņa pret dzīvību, ģimeni, cilvēka privāto īpašumu u. c. To, ko kristietība klasificē kā noziegumu pret Dievu (grēks), laicīgā sabiedrība ieraksta likumos kā noziegumus pret sabiedrību. To vidū ir šādi priekšraksti: aizliegums nemaksāt darbiniekam viņa nopelnīto naudu, aizliegums nogalināt otru cilvēku, aizliegums zagt, aizliegums celt neslavu otram cilvēkam un citi.

Bībele dod motivāciju ētisko normu ievērošanai – kas ir ticība pārdabiskajam Dievam, kurš ir šo normu devējs, kā arī parāda, kur smelties spēkus šo normu ievērošanai; tas ir pašā šo normu devējā.

STUNDAS SĀKUMS

Sākot sarunu par Bībeli, ir vērts atgādināt, ka Bībele pilnībā ir pārtulkota 330 valodās, bet Jaunā Derība – vēl 770 valodās, turklāt mūsdienās norisinās tulkošanas darbs vēl 900 valodās. Bībele ir ne tikai Eiropas kultūras teksts, bet to pazīst arī tālu aiz Eiropas robežām.

FONA ZINĀŠANAS

Vecās Derības teksti ir sarakstīti vairāk nekā 1000 gadu laikā. Mozus grāmatas tika pabeigtas 5. gadsimtā pirms kristīgās ēras, praviešu – 2. gadsimta

sākumā pirms kristīgās ēras, pārējie raksti – 2. gadsimta beigās pirms kristīgās ēras. Tās Vecās Derības grāmatas, kas sarakstītas vai saglabājušās grieķu valodā (Siraha dēla, Gudrības, Baruha, Judītes, Tobija, abas Makabiešu grāmatas), tika pabeigtas vēlāk, pēdējā no tām – ap 50. gadu pirms kristīgās ēras. Ebreji galīgi noteica Vecās Derības apstiprināto sarakstu apmēram 90. gadā (kristīgajā ērā), bet visi kristieši – 7. gadsimtā, ieskaitot grieķu valodā sarakstītās vai saglabājušās grāmatas. Tomēr 16. gadsimtā protestanti pieņēma vairs tikai ebreju apstiprināto sarakstu.

Evaņģēliju rašanās problemātika ir grūtākais kristietības vēstures jautājums. Pēdējo gadu pētniecībai ir tendence evaņģēlijus datēt agrāk. Sākumā evaņģēlijs vairākus gadu desmitus tika sludināts mutiski. Tradīcijā, ar kuru līdz mums ir nonācis evaņģēlijs, tiek izdalīti trīs posmi:

- 1) Jēzus publiskā darbība,
- 2) apustuļu sludināšana,
- 3) rakstiskā redakcija.

II Vatikāna Koncila "Dogmatiskā konstitūcija" par atklāsmi to formulē šādi: "Svētie autori uzrakstīja četrus evaņģēlijus, izvēloties no visa tā, kas līdz viņiem nonāca mutiskā vai rakstiskā veidā; zināmas lietas vispārinot vai arī izskaidrojot, turklāt ņemot vērā Baznīcu situāciju; visbeidzot saglabājot sludināšanas formu, bet vienmēr tā, lai patiesība par Jēzu netiktu sagrozīta."

Iedvesmotie autori tekstus rediģēja – viņi savāca vai pierakstīja tos tekstus, kas daļēji jau bija pierakstīti un sākumā tika izmantoti liturģijā, mācīšanā, evaņģelizācijā vai diskusijās ar neticīgajiem. Vēlāk šie teksti ar atsevišķu Baznīcu vadības un plašāka kristiešu loka piekrišanu tika arī izdoti. Drīz pēc tam tie tika pārrakstīti daudzos eksemplāros un ātri izplatījās. Ir saglabājušies vairāk nekā 5000 manuskripti, kurus datē ar kristīgās ēras 2.–9. gadsimtu, tajā skaitā 90 papirusi (1.–3. gadsimts). Vērtīgākais no tiem ir tā sauktais Dž. Rairlanda papirus (P. 52), kas datēts ap 125. gadu. Tas satur Jāņa evaņģēlija fragmentu (18, 31–33, 37–38).

Baznīcas Tradīcija ir saistījusi kanonisko evaņģēliju uzrakstīšanu ar diviem apustuļiem – Mateju un Jāni – un diviem Apustuļu mācekļiem – Pētera mācekli Marku un Pāvila mācekli Lūku, neuzrādot gan precīzu evaņģēliju sarakstīšanas laiku. Tradicionālais viedoklis par Jāņa evaņģēliju izriet no ziņām, ka Jānis ir pārdzīvojis Domiciāna vajāšanas deviņdesmitajos gados un miris imperatora Trajāna valdīšanas laikā ap 100. gadu, kas nozīmē, ka viņa evaņģēlija teksts varētu būt uzrakstīts ne vēlāk par šo laiku.

Pēdējo 200 gadu laikā bija veidojies kritisks ieskats, kas mēģināja apstrīdēt agrāko gadu pārliecību. Pēc šiem kritiskajiem ieskatiem, evaņģēliju teksti ir vēlīni kompilatīvi darbi, kas atspoguļo drīzāk agrīnās Baznīcas uzskatus, pareizāk – dievbijīgas leģendas, nevis vēstures faktus par Jēzus dzīvi un viņa laikmetu. Pats par sevi saprotams, ka tika apstrīdēti arī iepriekšējie uzskati par Jaunās Derības tekstu autoriem.

20. gadsimta otrajā pusē veiktie pētījumi tomēr vedina atgriezties 1. gadsimtā. Jaunākie pētījumi liek domāt, ka visi četri evaņģēliji ir sarakstīti ne vēlāk par 60. gadu kristīgajā ērā. Evaņģēliju teksti sniedz mums ziņas par

kristietības dibinātāja vēsturiskā Jēzus zemes gaitām un Viņa mācību. Angļu jauderībnieks C. H. Dods (*Dodd*) secina: "Sinoptisko evaņģēliju (Mateja, Marka, Lūkas evaņģēliju) autori pasniedz mums stila, manieres un satura ziņā tik sakarīgu un dzīvu Jēzus sentenču atstāstu, ka neviens objektīvs kritiķis, neraugoties uz visām iespējamām problēmām, nevar teikt, ka viņš nelasa viena un tā paša neatkārtojama Skolotāja autentiskos vārdus."

BĪBELES INTERPRETĀCIJAS PRINCIPI

Bībeles vēstījuma tiešā nozīme ir tas, ko autors ir gribējis pateikt, vai tas, ko autors ir tieši izteicis tekstā. Lai to atklātu, ir jāpazīst ebreju un pārējās senās Tuvo Austrumu valodas (grieķu, akadiešu, sīriešu u. c.), arī tā laika kultūra, vēsturiskie apstākļi, arheoloģiskie izrakumi, literārās formas. Svarīgi zināt arī Tuvo Austrumu literatūru ārpus Bībeles. Ja to neņem vērā, nevar pretendēt uz autentisku un patiesu teksta interpretāciju. Tādējādi burtiskā interpretācija nav autentiska. Tie, kas šādu pieeju ievēro, iedomājas, ka Bībeles teksts ir uzrakstīts 21. gadsimta valodā (vai tā gadsimta valodā, kurā viņi dzīvo).

Ņemot vērā teksta literāro formu (teoloģisks un tēlainis vēstījums, kurā izmantoti simboli), var skaidrot Mozus 1. grāmatas 1. nodaļas sākumu un atklāt tā tiešo nozīmi: sākumā nekā nebija, bet Dievs radīja pasauli, to sakārtoja un visbeidzot radīja cilvēku pēc savas līdzības. ("...iesākumā Dievs radīja debesis un zemi. Bet zeme bija neiztaisīta un tukša, un tumsa bija pār dziļumiem, un Dieva gars lidinājās pār ūdeņiem..") Lai izteiktu savu domu, autors izmantojis sava laika "dabaszinātniskos" priekšstatus, kas pieder pie teksta ietvara jeb literārās formas (zeme, ūdens, tumsa). Tālāk teikts, ka atspīdēja gaisma un ūdeņi tika atšķirti no ūdeņiem ar velvi, pēc tam parādījās zeme, debess spīdekļi utt. 1. Mozus grāmatas 1. nodaļas sākums nav zinātnisks traktāts, bet teoloģisks un dzejisks stāsts par pasaules sākumu. Bībeles vēsts ir jāšķir no senajiem dabas norišu skaidrojumiem, kas mainās jaunu atklājumu un teoriju ietekmē. Tāpēc nav nepieciešams Bībeles saturu, kur tas attiecas uz dabas procesiem, uztvert burtiski, bet gan saglabāt principiālās nostādnes. Ir bijuši mēģinājumi Bībelē saskatīt tikai alegorijas, dzeju vai aizplīvurotus, daudznozīmīgus mājienus, kuru atšifrēšanai var lietot visdažādāko cita veida informāciju, arī no citām reliģiskajām sistēmām. Šāda Bībeles skaidrošana ir patvaļīga, un tā nav ne zinātniska, ne autentiska (neatbilst Bībeles autoru domām un iecerēm). No reliģiskā viedokļa zinātnes atzinumi neietekmē Bībeles reliģisko vērtību cilvēces pestīšanas ceļā.

Līdzās tiešajai nozīmei jāpiemin arī garīgā nozīme. Viduslaikos kristieši garīgo nozīmi iedalīja alegoriskajā (lasot Bībeli Kristus gaismā; piemēram, Jēzus kā jaunais templis), morālajā (skatoties, kā dzīvot pēc Bībeles; piemēram, uzticīgais kristietis kā Svētā Gara templis) un anagoģiskajā (interpretējot Bībeli vēstures galamērķa gaismā; piemēram, debesu templis), bet garīgās nozīmes meklēšana dažreiz kļuva patvaļīga un bez sakara ar tiešo nozīmi. Lai garīgā nozīme būtu pieņemama, tai jābūt saskaņotai ar tiešo nozīmi. Kopš

renesanses (16. gadsimts) un līdz pat mūsdienām daudz lielāka uzmanība tiek pievērsta tiešajai nozīmei, kuru mūsdienās pētī Bībeles speciālisti (eksegēti) ar zinātniskām metodēm (kritiski vēsturisko, naratīvo, retorisko, semiotisko u. c.).

KO JŪS ZINĀT PAR BĪBELI?

1. Bībele ir ebreju senu pasaku un leģendu grāmata. [Nepareizi. Bībele satur zināmu leģendāru materiālu, tomēr tā ir svarīgs vēstures avots. No Bībeles, piemēram, mēs varam daudz uzzināt par senās Sīrijas, Mezopotāmijas un Palestīnas vēsturi.]
2. Bībele ir samērā reti sastopama grāmata. [Nepareizi. Bībele ir visvairāk izdotā un vispopulārākā grāmata pasaulē.]
3. Bībeles izcelsme ir ļoti noslēpumaina, un tās autori ir nezināmi. [Nepareizi. Liela daļa Bībeles autoru ir zināmas vēsturiskas personas.]
4. Bībeles lielākā daļa sastāv jo Jēzus Kristus dzīves apraksta. [Nepareizi.]
5. Bībeli latviski pirmo reizi ir pārtulkojis vācietis Ernests Gliks. [Pareizi.]

Kristīgā ētika un dzīves pozīcija. Priekšstati par cilvēka cieņu un sabiedrību. Grēks, pestīšana un gribas brīvība

Daina Strelēvica, Zbignevs Stankevičs

DARBS PĀROS

Tieši attiecas:

- a) uz kristīgo ētiku: *tikums*;
- b) uz cilvēka cieņu: *aborti, pašnāvība, eitanāzija*;
- c) uz grēku: *skopums, kūtrība (slinkums)*;
- d) neattiecas ne uz kristīgo ētiku, ne uz cilvēka cieņu, ne uz grēku: *ekoloģija*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Mīlēt sevi un savu tuvāko nozīmē kopt savu un rūpēties par citu cilvēku miesu, prātu un dvēseli. Cilvēka morāli veido darbs, izglītība un reliģiskā audzināšana.

KRISTĪGĀ ĒTIKA UN DZĪVES POZĪCIJA

Svarīgi ir veidot skolēnos pasaules uzskata izpratni, bez kura nav saprotama dzīves jēga – no kurienes nāku, uz kurieni eju; kas es esmu, un kāds es esmu cilvēku sabiedrībā: savā ģimenē, kolektīvā, sabiedrībā, tautā, valstī.

Pēc Aristoteļa, katra cilvēka darbības mērķis ir augstākais labums, laime. Lai sasniegtu laimi, cilvēkam ir vajadzīga citu cilvēku palīdzība, jo viņš pēc savas dabas ir sabiedrīks. Valsts iedzīvotāju uzdevums ir izveidot sevi par labiem pilsoņiem. Valsts uzdevums ir vadīt pilsoņus pretī labklājībai.

Akvīnas Toms centienus pēc laimes saskata ētikā jeb morālē. Cilvēka morālās pieredzes komponenti ir doti viņa dabā. Miesa viņu disponē uz virkni darbību. Uz jutekļu bāzes rodas tieksmes un kaislības. Tātad cilvēka struktūru veido jutekļi, vēlmes, griba un prāts. Morāli cilvēkam piešķir tas, ka šie komponenti piedalās brīvos gribas aktos. Brīvība nav tikai priekšnoteikums, lai rīcību vērtētu kā morālu. Rīcība ir cilvēkam atbilstoša vienīgi tad, kad tā ir brīva. Cilvēks tikai brīvprātīgi var pievērsties labajam. Tieši pēc brīvības cilvēks dedzīgi tiecas. Taču bieži vien to izmanto pilnīgi nepareizi, uzskatot, ka brīvība dod tiesības darīt visu, kas tikai patīk, arī ļaunu. Saskaņā ar kristiešu pārliecību patiesa brīvība ir lielākā zīme Dieva attēlam cilvēkā. Tāpēc cilvēka cieņa prasa,

lai viņš rīkojas saskaņā ar apzinātu un brīvu izvēli. Pats Dievs respektē cilvēka izvēles brīvību, neuzspiežot ar varu pat Pats Sevi, kas ir vislielākais Labums. Brīvi tiecoties pēc labā, cilvēks atrod tam nepieciešamos, sev piemērotus efektīvus palīglīdzekļus. Tikums jeb labestība pastāv pareizā izvēlē kā vidusceļš starp galējībām. Cilvēks tikumus dabiski sasniedz tad, kad vēlmes pienācīgi pārvalda griba un prāts.

DABISKIE PAMATTIKUMI: DROSME, MĒRENĪBA, TAISNĪGUMS UN GUDRĪBA

Cilvēka dabiskais mērķis tiek realizēts ar šiem tikumiem un dabisko jeb morālo likumu. Likumu cieši saista ar prātu. Prāts ir rīcības mērs un norma, jo tam jāvirza visa cilvēka darbība uz mērķi. Likums fiksē šīs cilvēka rīcības normas, tātad rīcības pamatā ir prāts. Bet cilvēku ir radījis Dievs, tātad cilvēka daba un prāts ir atvasināti no Dieva prāta. Akvīnas Toms izšķir četrus likumu veidus.

1. Mūžīgais likums. Attiecas uz faktu, ka Dieva prāts valda pār visu Visumu. Dieva prāts pastāv ārpus laika, proti, ir mūžīgs.
2. Dabiskais likums. Likums aizstāv šādas pamatprasības: dzīvības saglabāšanu, pēcnācēju radīšanu un audzināšanu, patiesības meklēšanu, miera uzturēšanu sabiedrībā.
3. Cilvēku likumi. Tos izdod cilvēki. Šiem likumiem ir jāatbilst dabiskā likuma vispārīgajām prasībām. Cilvēku likumi, kas darbojas pretī dabiskajam likumam, nav jāievēro (vienīgi tādā mērā, lai izvairītos no vēl lielāka ļaunuma). Caur cilvēka sirdsapziņu atklājas likums, kas piepildās mīlestībā uz Dievu un tuvāko; tie ir 10 Dieva baušļi, kas "iedēstīti" katrā cilvēkā. Sirdsapziņa ir Dieva "dots" "kontrolieris" cilvēkā, kas cilvēku brīdina pirms likuma pārkāpšanas, ļauj apzināties savu vainu pārkāpuma laikā vai liek nožēlot savu rīcību pēc izdarītā pārkāpuma.
4. Dievišķais likums. Līdzās laicīgajai laimei cilvēks ir paredzēts mūžīgās laimes sasniegšanai, tātad likums virza cilvēku arī uz pārdabisko mērķi. Nepieciešams, lai kopā ar dabisko un cilvēku doto likumu cilvēku uz viņa mērķi orientētu Dieva dots likums. Tas ir dots Atklāsmē¹ un atrodams Svētajos Rakstos.

Tikai zinot patiesību par savu izcelsmi un mērķi, cilvēks var veidot pareizu pasaules uzskatu, apzināties savas dzīves jēgu un ieņemt noteiktu dzīves pozīciju attiecībā pret sevi, sabiedrību, tautu, valsti, pasauli.

¹ Etimoloģiski *revelatio* (latīniski) – atklāšana, atsegšana (tā, kas agrāk bija aizklāts; aizkara nokrišana); ieraugām kādu patiesību, kas agrāk bija apslēpta, vai arī kaut kas kļūst mums vairāk saprotams. Reliģiskā nozīmē *revelatio* – tā ir Dieva atklāšanās cilvēkam. Dievs nodibina personisku kontaktu ar cilvēku caur atklāsmi. Kristietības pamatā ir pārlicība, ka Dievs pats ir iemiesojies un atklājies cilvēcei, ir ienācis vēsturē kā Jēzus Kristus.

CILVĒKA CIENĀ

Saskaņā ar kristiešu pārliecību cilvēks nav pakļauts mīklainam liktenim, bet bauda Dieva bērna brīvību. Cilvēka pilnveidošanai saskaņā ar Dieva gribu kalpo darbs. Darbs cilvēkam dod dzīves jēgu. Strādādams cilvēks sevi īsteno kā cilvēks. Ar darbu cilvēks apliecina savu cieņu un rūpējas par savu un sabiedrības kopējo labumu. Brīvā tirgus ekonomikas apstākļos, kur netiek ņemts vērā vispārējais labklājības līmenis, cilvēks var zaudēt cieņu un brīvību. Valstij ir jāizstrādā piemēroti likumi, kas aizstāv cilvēka cieņu, un jāseko to ievērošanai.

Vecajā Derībā ir aprakstīts, ka Dievs deva Mozum likumus, lai cilvēki varētu saglabāties cilvēka cienīgi, proti, izvairīties no grēka. Jebkurš netikums cilvēku pazemo, jo uzspiež cilvēkam atkarību no sevis. Mūsu vidū ir ļoti daudz alkohola, nikotīna un narkotiku, seksuālās izlaidības paverdzināto. Tikai izkopjot tikumus, cilvēks var atgūt savu cilvēcisko cieņu.

Jaunajā Derībā Jēzus deva Mīlestības likumu – Mīlēt Dievu un savu tuvāko kā sevi pašu. Mīlestība ir augstākais cieņas apliecinājums Dievam un cilvēkam, kas ir radīts pēc Dieva līdzības. Cilvēks ir cienīgs saņemot mīlestību no ģimenes, kā arī no citiem cilvēkiem. Pašlaik mēs dzīvojam tieši tādā laikā, kad gaidām mīlestības vairošanos. Grēks ir sašķēlis cilvēku pašu, ģimeni, tautu. Ir nepieciešams uzmodināt sirdsapziņu, uzņemties mīlestības pienākumu pret sevi un apkārtējiem cilvēkiem, lai, kopjot un ceļot savu morāli, mēs spētu apzināties savu cilvēcisko vērtību un, atgūstot cieņu pret sevi un citiem, varētu justies brīvi un laimīgi.

Kāds var būt laimīgs cilvēks?

Vecajā Derībā Dievs māca: “Dieva bijāšana ir gudrības iesākums.” Jaunajā Derībā Jēzus stāsta par astoņām svētībām. (“Svētīgs” nozīmē “laimīgs”).

1. Svētīgi garā nabagie, jo tiem pieder debesu valstība.
2. Svētīgi tie, kam bēdas, jo tie tiks iepriecināti.
3. Svētīgi lēnprātīgie, jo tie iemantos zemi.
4. Svētīgi izsalkušie un izslāpušie pēc taisnības, jo tie tiks paēdināti.
5. Svētīgi žēlsirdīgie, jo tie iemantos žēlsirdību.
6. Svētīgi sirdsšķīstie, jo tie Dievu redzēs.
7. Svētīgi miera nesēji, jo tie tiks saukti par Dieva bērniem.
8. Svētīgi jūs esat, ja jūs manis dēļ lamā un vajā, un ar meliem par jums runā visu ļaunu.

Šie apsolījumi šķiet paradoksāli. No sadzīves katrs varam atcerēties, cik laimīgi esam bijuši tieši pēc kādu grūtību pārvarēšanas. Grūti ir pieņemt sevi tādu, kādi esam, vēl grūtāk pieņemt citus tādus, kādi viņi ir. Bet pārveidoties mēs varam tikai mīlot un topot mīlēti. Apustulis Pāvils Vēstulē romiešiem iepazīstina ar kristieša pozīcijām sabiedrībā:

“Nepiemērojieties šai pasaulei, bet pārvērtieties, atjaunodamies savā garā, lai jūs saprastu, kas labs un patīkams, un pilnīgs! Nedomājiet par sevi augstāk, nekā pienākas domāt, bet domājiet saprātīgi saskaņā ar to ticības mēru, ko katram Dievs piešķīris (12,1 – 5). .. Mīlestībai jābūt neliekuļotai. Nīzdami ļaunumu, pastāviet labā! Brāļu mīlestībā mīliet viens otru! Godbijībā pārsteidziet cits citu! Neesiet kūtri centībā! Esiet

dedzīgi garā! .. Centieties būt viesmīlīgi. Svētījiet tos, kas jūs vajā! Svētījiet, bet nelādiet! Esiet savstarpēji vienprātīgi! Neesiet augstprātīgi, bet pazemojieties ar pazemīgajiem. Neesiet pārgudri paši sevī! Nevienam ļaunu ar ļaunu neatmaksādami, sekmējiet labu ne vien Dieva, bet arī visu cilvēku priekšā! Ja iespējams, ieturiet mieru ar visiem cilvēkiem .. Ļaunums nedrīkst uzvarēt, bet tu uzvari ļaunumu ar labu!" (12,9 – 21)

GRĒKS, PESTĪŠANA UN GRIBAS BRĪVĪBA

No kurienes cēlies grēks? "Es meklēju, no kurienes ir cēlies grēks, bet neatradu atbildi," rakstīja agrīnās kristietības dižgars Augustīns. Grēka izcelsme ir noslēpumaina, un skaidru atbildi par to nedod arī kristīgā teoloģija. Bībeles tekstā mitoloģiskā valodā ir stāstīts par pirmajiem cilvēkiem, kuri pārkāpuši Dieva gribu, un tā grēks ienācis pasaulē. Aleksandrijas teoloģijā bija viedoklis, ka cilvēki pirmsākumos ir radīti kā nemirstīgas būtnes, bet kādas pašu izraisītas kosmiskas katastrofas gaitā viņi zaudējuši savu dievišķo stāvokli un nonākuši matērijas gūstā. Tas, kas viņiem nāk līdzī, ir grēks. Grēks ir tas, kas uztur matērijas varu pār cilvēku un neļauj garīgajam cilvēkā pacelties atpakaļ pie Dieva.

Romas katoliskā baznīca māca, ka "grēks ir tās brīvības nepareiza izmantošana, kuru Dievs dod radītajām personām, lai tās varētu mīlēt Viņu un mīlēt viena otru". (*Katoliskās baznīcas katehisms*, 387)

Kāda ir grēka daba? Vai grēks ir psiholoģiskas dabas, vai tam ir metafiziska daba? Kristietība uz to atbild dažādi. Pareizticībā dominē uzskats, ka grēkam ir savi "nesēji"; tie ir ļaunie gari, kuri cilvēku mudina uz grēku. Citi teologi grēku pielīdzina ļaunumam, bet tādām ļaunumam, kuram nav ontoloģiska pamata. Tāpēc ļaunumu viņi uzskata par labā trūkumu.

Vadoties no šādas pozīcijas, pestīšana ir cilvēka glābšana no grēka varas. Tāpēc pestīšana sākas jau šīs pasaules eksistencē, bet turpinās cilvēka pēcnāves gaitās.

KO JŪS ZINĀT PAR KRISTĪGO ĒTIKU?

1. Likums un brīvība ir savstarpēji saistīti jēdzieni. [Pareizi.]
2. Ir absolūta brīvība. [Nepareizi.]
3. Netīru sirdsapziņu, lai justos labi, ir nepieciešams apklusināt. [Nepareizi.]
4. Kristīgā brīvība sankcionē pašlabuma meklēšanu. [Nepareizi.]

Agrīnā kristietība. Tuvo Austrumu reliģiskās simbolikas un priekšstatu sintēze. Ortodoksija (pareizticība)

DARBS GRUPĀS

Tieši attiecas:

- uz ortodoksiju: *Austrumu kristietība, patriarhi;*
- uz vēlīno antīko laikmetu: *grieķu filozofija;*
- uz ortodoksiju un uz vēlīno antīko laikmetu: *teoloģijas pirmsākumi, cezaropapisms;*
- neattiecas ne uz ortodoksiju, ne uz vēlīno antīko laikmetu: *inkvizīcija, reformācija.*

ĪSS FORMULĒJUMS

Ortodoksija jeb pareizticība ir viena no Latvijas vēsturiskajām konfesijām. Vispārējās Baznīcas vēsturē tā saglabā ļoti senas kristietības formas teoloģijā un praktiskajā reliģiozitātē. Pareizticību ir pieņemts uzskatīt par Austrumu kristietības modeli. Latvija ir interesanta tajā ziņā, ka cauri tās teritorijai iet Austrumu un Rietumu kristietības robežlīnija.

STUNDAS SĀKUMS

Pareizticība jeb ortodoksija ir viena no Latvijas vēsturiskajām kristīgajām konfesijām, tāpēc stundu var sākt, izmantojot to saskarsmes pieredzi ar pareizticīgajiem, kas skolēniem var būt pašiem. Daudzās Latvijas pilsētās un pagastos ir pareizticīgās baznīcas; to arhitektoniskās īpatnības ir salīdzināmas ar vairāk izplatītajiem luterāņu vai katoļu dievnamiem. Pareizticīgo, īpaši, ja runa ir par pārliecinātiem un apzinīgiem šā kristietības zara pārstāvjiem, uzvedība acīm redzami atšķiras no citu konfesiju pārstāvju dzīves stila. Arī šī īpatnība, ja tā ir pamanīta, var kalpot par sarunas sākumu.

FONA ZINĀŠANAS

BAZNĪCAS UN VALSTS ATTIECĪBU DOGMATISKĀ IZPRATNE

Cezaropapisms ir viens no Bizantijas nosodījuma vārdiem. Netrūkst Baznīcas vēsturnieku, kas uzskata, ka Konstantīna revolūcija ievada Baznīcas "Bābeles

gūstu". Daudzi ir atskārtuši, ka Baznīcas un valsts pārāk cieša sadarbība var vienīgi diskreditēt Baznīcu, tās garīgo misiju pārvēršot par garīgā karikatūru. Bizantijas vēstures fakti šo viedokli attaisno ar uzviņu. Bizantijas valdnieki, ne mirkli nešaubīdamies par savām tiesībām to darīt, iejaucās Baznīcas darīšanās, ieskaitot pat ticības jautājumus. Savā dziļākajā būtībā Baznīcas vadībai vajadzētu būt dziļu mistiķu, Dieva redzētāju un svēto rokās. Tas tā arī ir, ja runājam par Baznīcas garīgo dimensiju jeb to, ko teologi parasti sauc par "neredzamo Baznīcu". "Institucionālās" jeb "redzamās", "laicīgās" Baznīcas pārvaldīšana biežāk nonāk vairāk vai mazāk talantīgu administratoru rokās. Šajā apstākļi nav nekā dramatisks. Kādi ir aplūkojamā laikmeta svētuma kritēriji? Kas ir cilvēka sabiedriskās eksistences fundamentālākā lieta? Mēs bez īpašas domāšanas teiktu: cilvēktiesības. Senā pasaule domāja citās kategorijās. Jau Senās Ēģiptes valsts attaisnoja savu eksistenci ar pestīšanas imperatīvu. Pavalstnieku pārstāvēšana Dieva priekšā, Dieva klātbūtnes demonstrēšana ar sava tēla ikonu, ar savu darbību, nodrošinot pārtikas sadali bada gados, sekojot, lai būtu miers, taisnība un kārtība, – tādi bija Ēģiptes faraona pienākumi. Senās Romas impērija šajā ziņā nebija izņēmums. Arī grieķu–romiešu pasaules politiskais mandāts bija reliģisks. Valsts reliģija koncentrētā veidā izsaka valsts pastāvēšanas jēgu. Mūsdienu politoloģijas terminos tulkojot, runa bija par "valsts ideoloģiju", kuras lomu pildīja reliģija. Tiesa, teoloģijas un reliģijas vēstures kontekstā terminu "ideoloģija" lietot nevar, jo šis termins apzīmē tehniskus (politiskus), nevis garīgus mērķus.

Vecie, pagāniskie, bet patiesībā savu reliģiju pazaudējušie Romas impērijas iedzīvotāji pamazām izmira – tāds, jādūmā, ir reliģiju un civilizāciju eksistences likums. Tukšajās zemēs iespiedās jaunas tautas, kuras nepazīna reliģisko skepticismu un pagrimumu. Tās kļuva par jaunās reliģijas – kristietības – skaitliskās masas nesējiem. Ne velti pirmais kristīgais Bizantijas imperators Konstantīns greznoja ar Kristus monogrammu savas Gallijas armijas kareivju vairogus. Viņu dzīslās tecēja nevis romiešu, bet gan barbaru asinis. Aiz ieceļotāju muguras aizcirtās Romas civilizācijas durvis: vakarējiem klejotājiem bija jāapgūst ne tikai zemes arāju tikums, bet arī jāiegaumē Romas valsts likumi, arī reliģijas vieta civilizētā sabiedrībā.

Kristiešu skaits Senās Romas impērijā Konstantīna apvērsuma (kristietības legalizācijas) priekšvakarā bija aptuveni 10 procenti. Šis skaitlis, ja tas būtu samērojams ar 90 procentiem konsekventu citas reliģijas piekritēju skaitu, nebūtu tā kritiskā masa, kas spētu mainīt impērijas garīgo situāciju. Jādūmā, ka reliģiskā pārliecība šajos hipotētiskajos 90 procentos nekristiešu bija tuva nullei. Tādā gadījumā pieticīgā statistika par iekšēji pārliecināto kristietību iegūst reālu politisko nozīmi.

Tas, kas notika, bija reliģijas nomaina. Pateicoties tai, impērija turpināja savu eksistenci. Tā nepiedzīvoja valstiskās sistēmas sabrukumu. Kristietība, pašai nemanot, ieauga impērijas valstiskajā struktūrā, ar to turpinot senās pasaules tradīciju, proti, valsts pastāvēšanas augstākais motīvs bija soterioloģija – savu pavalstnieku reliģiskā pestīšana. Jēzus Kristus reliģiskā revolūcija, kas izskan vārdos Pilāta tiesā: "Mana valstība nav no šīs pasaules", 4. gadsimtā kristiešiem

kļuva par neaizsniedzamu virsotni. Kristietība viņiem bija valsts, un valsts bija kristietība.

Tas ir instinktīvs cilvēka uzvedības veids. 4. gadsimta sākumā kristietībai vēl nebija nekādas politiskās teorijas, izņemot atsevišķus Svēto Rakstu izteicienus, piemēram, "Atdodiet Dievam to, kas pieder Dievam, un ņezaram to, kas ņezaram" (Mateja evaņģēlijs 22:21; Marka evaņģēlijs 12:17) vai "Atgādini viņiem, lai viņi būtu padevīgi valdniekiem un varām, lai izpilda pavēles" (vēstule Titam 3:1). Kristietība nemanāmi pārņēma pagānisma funkcijas valsts struktūrā. Tātad kristietības nesēji – kristīgie Romas impērijas pavalstnieki – atražoja gadu tūkstošos ierasto valstiski organizētas sabiedrības normu, kur reliģija bija galīgais valsts pastāvēšanas imperatīvs. Bet situācijas paradokss ir tajā apstākļi, ka jaunā reliģija atšķirībā no plurālistiski "demokrātiskā" pagānisma neatlaidīgi cīnījās par savas mācības dogmatisko tīrību. Šajā cīņā politiski varmācīgi iesaistījās Bizantijas valsts. Reliģiski citādi domājošo vajāšanas Romas impērijā turpinājās, tikai grēkāžu lomā tagad bija gan pagāni, gan – vēl vairāk – heterodoksālie jeb citādi domājošie kristieši. Protams, šo vajāšanu mērogus un nežēlīgumu nevar salīdzināt ar kristiešu vajāšanām pirmajos četros gadsimtos.

Kristietība kļuva par impērijas iekšējo dzinuli. Nikajas koncils, kas pulcināja no akmeņlauztuvēm atgriezušos izsūtītos bīskapus, no moku kambariem izlaistos, fiziski sakropļotos ticības apliecinātājus, šķiet, bija neiedomājams brīnums: kristietība bija uzvarējusi neuzvaramo impēriju. Iepriekšējos gadu simtos kristietība dzīvoja "pēdējo dienu" noskaņā, taču tagad tā izjuta savu triumfu, un kristiešiem šķita, ka ir iestājies jauns eons jeb kosmiskais laikmets, kurā Patiesība ir uzvarējusi dēmonisko pasauli, kurā Kristus vārds ir atstājis vislielākajā kaunā pagānisko pasauli ar tās gudrību un netaisnību. Bet cīņa vēl nebija galā, un uzvaras ierocis bija un palika tā pati impērija ar tās birokrātisko un militāro spēku.

Negaidītais pagrieziena kristietības vēsturē notika laikā, kad Baznīcas tēvi aktīvi izstrādāja ticības dogmatiskos pamatus. Baznīcā notika šķelšanās, parādījās herēzes, gluži kā karalaukā manevrēja un cīnījās Baznīcas frontes un spēki. Šie konflikti, kas paviršā vēstures pētniekā var izraisīt ja ne sašutumu, tad vismaz neizpratni, patiesībā liecina par svarīgām norisēm sabiedriskās apziņas dzīlēs. Kristīgā sabiedrība izcīnīja savu nākotnes modeli, savu pasaules un arī pārdabiskā redzējumu. Arī impēriju var pielīdzināt kristietim – neofītam, kurš ar ārkārtīgu dedzību raujas darboties, tādējādi apliecinot savu jauno bagātību, jauno garīgās, intelektuālās un arī sociālās eksistences veidu. Impērija lūkoja attiecībā uz visām lietām apliecināt savu "katolicitāti". Imperators un viņa politikas īstenotāji vēlējās apliecināt patieso, nevis viltus vai herētisko ticību. Daudzas tautas pakļāvusī impērija sadūrās arī ar nacionālo kristietības izpratni: kristieši, kas runāja semītu valodās, attīstīja savu dogmatiku; armēņi, kuru vēsture bija bezgalīga balansēšana starp Persiju un Bizantiju, centās savu kristietību norobežot no agresīvās lielvalsts kristīgās ideoloģijas. Senās Ēģiptes mantinieki – kopti – aiznesa kristietības vēsti savā senatnīgajā un grieķu teologiem nesaprotamajā valodā un kultūrā. Tie impērijas veselumam bija bīstami procesi. Tāpēc arī no šā viedokļa tikai vienīgā un pareizā kristietība

bija pieņemama. Kristietība impērijai bija arī valsts vienības cements. Impēriju no kristietības beigu beigās nebija iespējams nemaz nošķirt. Kristietība un impērija bija kaut kas nedalāms. Kristietība bija impērija, un impērija bija kristietība. Ne velti pirmais kristīgās impērijas likumu krājums – *Justiniāna kodekss* – sākas ar “Ticības apliecinājuma” tekstu.

KAS IR ORTODOKSIJAS TEOLOĢISKAIS PAMATS?

Pirmie septiņi ekumeniskie Baznīcas koncili:

- 1) Nikajas (325. gads),
- 2) 1. Konstantinopoles (381. gads),
- 3) Efezas (431. gads),
- 4) Halkedonas (451. gads),
- 5) 2. Konstantinopoles (553. gads),
- 6) 3. Konstantinopoles (680. gads),
- 7) 2. Nikajas (787. gads).

Šie koncili parasti tika sasaukti kā reakcija uz jaunu maldu mācību parādīšanos, lai formulētu oficiālo Baznīcas mācību strīdīgajos jautājumos. Šos koncilus atzīst arī Romas katoliskā baznīca, vienīgi tā ir turpinājusi vēlāk sasaukt arī savus koncilus, tādā veidā atbildot uz jauniem izaicinājumiem.

PAREIZTICĪGĀS BAZNĪCAS DIEVNAMI

Pareizticīgās baznīcas dievnamus ir viegli saziņēt Latvijas un arī jebkurā citā kultūrainavā ar to sipolveida kupoliem, bieži – ar spilgto krāsojumu un astoņzaru krustiem.

Ortodoksālās baznīcas iekšpusei arī ir raksturīgs savs īpašs iekārtojums un simbolika. Baznīcas kupols parasti simbolizē pestīšanu, kā arī vienlaikus – Jēzu Kristu. Ja baznīcai ir pieci kupoli, tādā gadījumā četri mazākie kupoli, kas izvietoti apkārt centrālajam, simbolizē četrus evaņģēlistus. Klasiskajā iekštelpas iekārtojumā bieži ir četri pīlāri, kas simbolizē tos pašus četrus evaņģēlistus. Ja pīlāru nav, tad evaņģēlistus attēlo uz kupola četrām burām.

Altārtelpu pareizticīgajā dievnāmā no dievlūdžēju telpas norobežo augsta siena ar svētbildēm. Šo sienu sauc par ikonostasu. Ikonostasa centrā ir vārti, bet aiz tiem aizkars. Tos sauc par “ķeizarvārtiem”, un pa tiem ir tiesības iziet un ieiet tikai ordinētiem garīdzniekiem, ja viņi ir attiecīgā liturģiskā tērpā un piedalās dievkalpojumā.

Senatnē dievkalpojums notika dziļā slepenībā, un tajā piedalījās tikai savējie. Vēlāk, kad kristietība kļuva par parastu parādību un dievnamus piepildīja liels skaits nominālu kristiešu un dažādi gadījuma ļaudis, lai norobežotu svētdarbības no necienīgiem skatieniem, parādījās aizkars, vēlāk – arī barjera, tad pamazām – stacionārs norobežojums, kuru greznoja ar svētbildēm. Ikonostass galīgi izveidojās ap 7. gadsimtu. Ikonostasa abās malās ir vēl divas nelielas durvis, pa kurām altārtelpā var nokļūt ārpus dievkalpojuma laika tie, kam ir tāda nepieciešamība. Bez īpašas atļaujas altārtelpā ir aizliegts ieiet sievietēm.

Īpatnējas ir pareizticīgo ikonas. Klasiskajā izpildījumā tām ir “apvērsta” perspektīva, attēliem ir maza līdzība ar reāliem cilvēkiem. Ikonās nav ēnu, tās ir aizvietotas ar shematiskām baltām līnijām. Šiem nosacījumiem nav gadījuma raksturs. Ikonas neattēlo reālas personas viņu dzīves laikā. Ikonas attēlo vēsturiskos personāžus viņu pēcnāves slavas valstībā. Tāpēc tajās ir daudz zelta, kas simbolizē dievišķo pasauli; bērni tajās ir attēloti pieauguša cilvēka auguma proporcijās, bet Jēzus pie krusta nav attēlots kā cietējs, bet gan kā simboliska figūra, kas savieno debesis un zemi un ar izplestajām rokām apņem visu pasauli.

KO JŪS ZINĀT PAR ORTODOKSIJU JEB PAREIZTICĪBU?

1. Pareizticība neatšķiras no katolicisma. [Ne gluži pareizi. Atšķirības ir tajā apstākļi, ka Pareizticība ir veidojusies Austrumos – grieķu valodas un domāšanas vidē. Katolicisms ir veidojies Rietumos, kur runāja latīņu valodā un bija cita veida domāšana. Katolicisms ir atvērtāks laikmeta prasībām, bet Pareizticība cenšas saglabāt kristietību savā senatnīgajā veidolā.]
2. Pareizticība nav plaši izplatīta savā izcelsmes zemē. [Pareizi. Ja par Pareizticības izcelsmes vietu uzskata Bizantiju, tad tagad tur ir islāmiskā Turcija.]
3. Pareizticība ir krievu nacionālā reliģija. [Ne gluži pareizi. Pareizticība tiešām ir visvairāk izplatītā kristietības forma Krievijā, bet Pareizticību par savu nacionālo reliģiju uzskata arī gruzīni, grieķi, serbi. Tā ir viena no Somijā izplatītākajām nacionālajām kristietības formām.]
4. Pareizticīgo dievkalpojumi notiek krievu valodā. [Nepareizi. Pareizticīgo dievkalpojumi Krievijā norisinās senslāvu valodā. Grieķijā lieto grieķu valodu, Somijā – somu valodu utt.]

SARUNA

Diskusiju materiāls var būt saistīts ar jautājumu, kāda ir konkrētas tautas piesaiste pie kādas konfesijas.

Viduslaiku kristietība. Kristietības izplatīšanās Eiropas tautās. Viduslaiku nozīme Eiropas civilizācijas un kristietības kultūrvēsturiskajā attīstībā

TIEŠI ATTIECAS:

- a) uz viduslaiku kristietību: *laulības gultas svētīšana, skriptoriji*;
- b) uz viduslaiku valsts iekārtu: *bīskapvalstis, pāvesta valsts*;
- c) uz viduslaiku kristietību un valsts iekārtu: *pāvests, papoazarisms, inkvizīcija*;
- d) neattiecas ne uz viduslaiku kristietību, ne uz valsts iekārtu: *parlamenta vēlēšanas, sievietes mācītājas*.

VIDUSLAIKU KRISTĪTĪBA

Viduslaiki ir vēstures periods, kuru nomainīja renesanse. Viduslaiku formālais sākuma datējums ir 476. gads, kas ir Romas impērijas krišanas gads. Tas beidzas 15. gadsimta beigās. Nosaukumu "viduslaiki" pirmo reizi savos rakstos lietojis Flavio Biondo (1388–1463), un stabili tas ieviesies kopš 1467. gada. Viduslaiki Eiropai ir laiks, kad kristietība bija noteicošā vērtību sistēma un kristīgā (katoliskā) Eiropa bija reliģiski vienots veselums.

Viduslaikus nomainīja renesanse, un tai bija raksturīga jaunu nacionālo valstu izveidošanās, tieksme kristietību izteikt savas nācijas valodā un ar vietējās kultūras līdzekļiem. Tas viss nozīmēja viduslaiku Eiropas ģeogrāfiskās un politiskās vienotības sairšanu. Otra raksturīgā viduslaiku iezīme bija tā dēvētā teoloģijas un sava laika zinātnes sintēze. Viduslaikiem beidzoties, neatkarīgu attīstību sāka dabaszinātnes, kam sekoja teoloģijas un filozofijas nodalīšanās, mākslas izešana ārpus baznīcu sienām un ienākšana pilīs un citās laicīgās telpās. Arī politikā garīgās varas prioritāti un garīgo mērķu dominanti sabiedrības eksistences mērķos, viduslaikiem beidzoties, nomainīja laicīgās vērtības. Tātad viduslaikiem bija raksturīga visu dzīves norišu cieša sasaiste ar kristietību. Zinātniskajā aprītē šādu stāvokli dēvēja par "viduslaiku sintēzi".

KRISTĪTĪBAS IZPLATĪBA EIROPĀ

Muhameda sludināšana (kopš 611. gada) un militārā ekspansija (kopš

629. gada) ar nolūku izplatīt islāmu norisinājās šim mērķim labvēlīgā gaisotnē. Tajos reģionos, kuros uzvarēja islāms, jau vairākus gadsimtus bija norisinājušās katoliskās Baznīcas asa cīņa ar dažādām nekristīgām mācībām, turklāt galvenais diskusiju punkts bija monoteisms. Proti, Tuvo Austrumu, galvenokārt – semītiskās, tautas nebija gatavas pieņemt trīsvienīgā Dieva koncepciju, līdz ar to no kristietības atkrita un islāmam pievērsās Sīrija, Palestīna, Ēģipte un Ziemeļāfrika. 711. gadā musulmaņu iekarotāji ieņēma Spāniju. Viņu ekspansiju 732. gadā kaujā pie Puatjē apturēja Kārlis Martels. Cīņās ar musulmaņiem Karla Martela laikā parādījās mūsu kontinenta nosaukums “Eiropa”, kuru, starp citu, aizmirsa, kad bieds no Austrumiem atkāpās.

Otrs viduslaiku Eiropas Baznīcas izmaiņu punkts bija Austrumu Baznīcas nodalīšanās, kas oficiāli notika 1054. gadā. Jau daudzus gadsimtus pirms tam bija sākusies Austrumu Baznīcas atsvešināšanās no Rietumu Baznīcas, kuru veicināja atšķirīgās valodas, kultūras un pirmskristīgais reliģiskais mantojums. Arī Baznīcas un valsts attiecības Austrumos un Rietumos tika risinātas diametrāli pretēji. Austrumos par vienīgo Dieva vietnieku pasaulē uzskatīja imperatoru, kas vienlaikus bija arī augstais priesteris, gluži tāpat, kā tas bija pieņemts Senās Ēģiptes reliģijā, neatkarīgajā jūdu valstī, Persijā un Babilonijā. Šādu valsts un Baznīcas saplūšanu Austrumos sauca par *Baznīcas un valsts simfoniju*, bet Rietumos abas varas teorētiski – tieši pretēji – bija stingri nodalītas. Praktiskajā politikā Romas virsbīskaps – pāvests – pretendēja uz to varu, kas Austrumos piederēja imperatoriem, un bieži šī vara pāvestiem arī reāli piederēja. Pāvestu varas veidošanās viduslaiku Eiropā bija saistīta ar ļoti zemo izglītības līmeni barbaru pārplūdinātajā kontinentā. Garīdznieki bija vienīgie lasīt un rakstīt pratēji. Tas automātiski padarīja garīdzniecību par visiespaidīgāko sabiedrisko slāni tā laika Rietumeiropā.

INKVIZĪCIJA

Kaut arī inkvizīcija nav paredzēta kā atsevišķs temats šīs stundas plānā, skolotājam jābūt gatavam atbildēt uz šo tik bieži iztīrāto viduslaiku politiskās un sociālās vēstures jautājumu. Vērtējot inkvizīciju kā sociālu parādību, jāņem vērā tās izmaiņas, kas notikušas kopš viduslaikiem. Mūsdienu sabiedrības galvenā reliģiskā iezīme ir vienaldzība pret reliģiju kā sabiedrisku veidojumu. Patiesībā mums ir vienalga, pie kādas reliģijas vai konfesijas pieder mūsu darba biedri, paziņas vai kaimiņi. Mums ir diezgan vienaldzīgi, vai mūsu kaimiņš katru nakti pavada ar citu sievieti, vai viņš ved pie sevis zēnus vai apmeklē seksa veikalus. Šāda vienaldzība bija neiedomājama viduslaikos. Asociāla (ne tāda kā visiem) uzvedība izraisīja ne tikai aizdomas, bet arī nosodījumu.

Inkvizīcija bija institūcija, kas veidojās apstākļos, kad krustneši, atgriežoties no Austrumiem, sāka Eiropā ievazāt tur aizgūtus reliģiskos ticējumus un ar tiem saistītus tikumus un netikumus, piemēram, homoseksuālismu. Tas parādījās sakarā ar jauno mācību par matērijas un cilvēces atražošanas “kaitīgumu”. Baznīcai un valstij drīz kļuva skaidrs, ka jaunās reliģiskās kustības draud iznīcināt Eiropas reliģisko identitāti. Uzticība Kristum toreiz bija augstākais tikums.

Inkvizīcija veidojās pamazām, un tā pastāvēja dažādos periodos atsevišķu

Eiropas valdnieku galmos – Ungārijā, Bohēmijā, Vācijā. Pirmsākumos tā nebija saistīta ar Baznīcu. Pēc tam kad pāvests Innocents III – jurists – sāka ieviest Baznīcā stingru kārtību, vienveidību garīdzniecības dzīves noteikumus un dievkalpošanas praksē un citus jauninājumus, izraisījās pretestība, kuru vajadzēja apspiest. Inkvizīcija lielā mērā bija vērsta pret garīdzniecību, kas neievēroja stingrās Baznīcas prasības, – pret priesteriem, kas spēlēja azarta spēles, uzdzīvoja krogos, turēja sievas vai konkubīnes, pret mūķenēm, kas staigāja pa viesībām ārpus klosteriem, pret mūkiem, kas rīkojuši medības un iedzeršanas. Pāvests Innocents III savā runā IV Laterāna koncilā (1215) atzina, ka tautas samaitātībā ir vainojama garīdzniecības zemā morāle.

Pāvesta Innocenta III laikā (1198–1216) Baznīcai bija trīs lielākie draudi: islāma uzmākšanās, herētiskā mācība Baznīcā, kuru sludināja ļoti populārs priesteris un mūks Joahims de Fjori, un kataru herēze, kas Eiropā ieviesās Otrā krusta kara gājiena laikā (1147–1149).

Kataru (“šķīsto”) mācība bija nākusi no Persijas, un tā deklarēja, ka Dievam esot divi dēli: Kristus un Sātanelis. Sātanelis esot sacēlies pret Dieva gribu, un tāpēc radusies cilvēce. Ikviens cilvēks esot dievišķais gars, kas ieslodzīts miesas cietumā. Pasaules atbrīvošana no Sātaneļa varas ir iespējama, tikai pārtraucot cilvēces vairošanos, kas nozīmēja atteikšanos no laulības. Katari no saviem adeptiem prasīja arī pilnīgu atsacīšanos uzturā no gaļas, piena, olām. Tie, kas spēja to izpildīt, vai vismaz pretendēja uz to, saucās “perfektie”, un no tiem veidojās kataru garīdzniecība. Viņiem bija bīskapi un pat savi “pāvesti”. Tos, kas nebija piederīgi pie katariem, baidīja ar pēcnāves pārdzimšanu dzīvnieka miesā. Ārēji katari izlikās par normāliem katoļiem, apmeklēja baznīcu, un tas padarīja viņus gandrīz nenotveramus. Kataru herēze bija ļoti populāra: 1228. gadā viena trešdaļa Florences pilsētvalsts iedzīvotāju bija katari. Dienvidfrancijā un Spānijā katari veidoja iedzīvotāju lielāko daļu – vairāk nekā pusi.

1231. gadā pāvests Gregors IX ieviesa īpašu likumdošanu, kas paredzēja herētiķu nodošanu laicīgajai varai sodīšanai. Pirms tam lietu bija nepieciešams pārbaudīt, un, ja herētiķis atsacījās no saviem uzskatiem, viņu atlaida. Pretējā gadījumā draudēja mūža ieslodzījums vai pat nāves sods – ja atklājās vainu pastiprinoši apstākļi.

Par inkvizīciju ir izplatīti šausminoši nostāsti, kuri atrodami pat vēstures grāmatās. Mūsdienu vēsturnieku pētījumi neapstiprina ne inkvizīcijas darbības milzīgo apjomu, ne upuru skaitu. Niknākie inkvizitori bija cēlušies no pašu kataru vidus. Tāds bija Roberts de Bugrē (*Bougre*), kas darbojās Burgundijā. 1236. gadā Duē pilsētas skvērā viņš sadedzināja 10 herētiķus. 1239. gadā Šampaņā, Monvimērā, viņš vadīja jau 183 kataru sadedzināšanu. Robertam de Bugrē bijusi hipnotiska vara pār saviem upuriem. Kaut arī de Bugrē darbību finansēja Francijas karalis un viņš bija tas, kas likvidēja kataru herēzi Francijā, viņu pašu inkvizīcija apsūdzēja slepkavošanas mānijā un piesprieda viņam mūža ieslodzījumu.

Kopš 14. gadsimta ir saglabājusies inkvizīcijas tiesu statistika pa atsevišķiem periodiem.

Eiropā	1330–1375	48 prāvas
	1435–1500	13 prāvas
Spānijā	1575–1610	15 sadedzināti
	1648–1794	8 sadedzināti

Avoti: E. Burman. *The Inquisition, L., 1984, 121ff.*

Visnežēlīgākā inkvizīcija bija Spānijā, kur tā bija vērstā pret turienes ebrejiem un “kriptomusulmaņiem”, t. i., pret tādiem musulmaņiem, kuri izlikās pieņēmuši kristietību, bet patiesībā palika uzticīgi savai agrākajai reliģijai. Spānijā inkvizīciju kontrolēja valsts, un tā bija kļuvusi par valsts politikas instrumentu. Šīs politikas galvenais mērķis bija atbrīvot Spāniju no islāma un arābiem, vēlāk – arī no ebrejiem. Patiesais motīvs inkvizīcijas prāvās pret bagātiem arābiem un ebrejiem bieži bija viņu mantas piesavināšanās. Atšķirībā no skaitļiem, kurus apkopojis I. Bermans, cits autors – Viljams Monters – ir secinājis, ka laikposmā no 1550. līdz 1800. gadam cauri inkvizīcijas izmeklēšanai ir izgājuši aptuveni 150 000 cilvēku un aptuveni 3000 no tiem ir saņēmuši nāves spriedumu. 19. gadsimta autora, Napoleona laikabiedra A. Lorentes¹ datus, ka spāņu inkvizīcija iznīcinājusi 32 000 cilvēku, mūsdienu zinātne noraida kā nepamatotus.

Inkvizīcijas fenomens nav unikāla parādība cilvēces vēsturē. Cilvēce periodiski, piesedzoties ar ideoloģiskajiem (reliģiskajiem) motīviem, rīko masveida cilvēku iznīcināšanu. Staļina GULAGā nonāca ne mazāk par 20 miljoniem cilvēku; Hitlera ebreju genocīdā mira seši miljoni cilvēku, turku sarīkotā armēņu apkaušana Pirmā pasaules kara laikā šai tautai maksāja divus miljonus dzīvību.

KO JŪS ZINĀT PAR VIDUSLAIKU KRISTĪTĪBU?

1. Viduslaiku kristietība ir pilnīga tumsonība. [Nepareizi.]
2. Viduslaikos norisinājās asa cīņa starp zinātņi un reliģiju. [Nepareizi.]
3. Viduslaiku inkvizīcija cīnījās pret neticību. [Nepareizi. Viduslaiki neticību nepazīna. Inkvizīcija vērsās pret nekristīgām reliģiskām mācībām, kuras Eiropā no Austrumiem ievazāja krustneši.]
4. Profesionāli izkopta māksla viduslaikos bija tikai Baznīcā. [Pareizi.]

¹Н. А. Лоренте ir pieejams krievu tulkojumā: Х. А. Лоренте. *История испанской инквизиции*. Москва: Ладомир, 1999.

Reformācija. Renesanse un reliģisko vērtību pārvērtēšana. Luterisms

TIEŠI ATTIECAS:

- a) uz renesansi: *Gūtenbergs, antīkās kultūras atdzimšana;*
- b) uz reformāciju Vācijā: *Vitenberga, indulgences, Luters;*
- c) uz reformāciju Šveicē: *Cvinglijs, Kalvins;*
- d) neattiecas ne uz renesansi, ne uz reformāciju Vācijā, ne uz reformāciju Šveicē: *pentakostālisms, adventisti.*

ĪSS FORMULĒJUMS

Tā kā viduslaiku "ideoloģija" bija kristietība, nav brīnums, ka Baznīcas reformēšanas ideja kļuva par ierosmi ne tikai izmaiņām reliģijā. Reformācijas reliģiskajā valodā izskanēja *Jaunā laikmeta* ekonomiskās, sociālās un politiskās prasības. Daudzi pētnieki reformācijas norisēs Vācijā saskata vācu tautas rakstura izpausmes, vācu mentalitāti.

STUNDAS SĀKUMS

Stundas sākumā ir derīgi atsvaidzināt priekšstatus par skolēniem jau pazīstamajiem senās un viduslaiku kristietības modeļiem, lai uz to pamata veidotu kontrastējošos priekšstatus par reformācijas laikā ieviestajām izmaiņām.

FONA ZINĀŠANAS

Skolotājam ieteicamā literatūra ir E. Grīšļa grāmata "Mārtiņš Luters – reformators" (R.: Zinātne, 1995) un V. Rēpera un L. Smītes "Tevads ideju vēsturē" (R.: Zvaigzne ABC, 1997).

MĀRTIŅŠ LUTERS

Mārtiņš Luters bija ļoti spējīgs teologs. Bez viņa teoloģisko koncepciju pārskata turpmāko teoloģiju nav iespējams saprast. Tas īpaši attiecas uz Rietumu teoloģiju, jo gan vēlākie protestanti, gan katoļu teoloģija ilgāku laiku ir fokusēta uz debatēm ar M. Luteru. Vienlaikus ir jāsaprot, ka pasaules kristietība nav bijusi pakārtota luterismam. Katolicisma zeme Spānija gandrīz nekad nezināja par notikumiem tālajā Vācijā vai arī nesaprata tur notiekošo. Spānija risināja problēmas, kas bija saistītas ar koloniālajiem iekarojumiem. Spāni un

portugāļi iepazīna civilizācijas un tautas, kuras neko nezināja par kristietību, kurām bija savas reliģijas un kas veidoja pavisam atšķirīgu problēmu loku. Līdzīgi Austrumu ortodoksijas reliģiskās norises bija bezgala tālu no luterisma.

Jaunais Lutērs bija ļoti ieredzēts savu draugu vidū; viņš bija normāls, dzīvespriecīgs jaunietis, kam bija sveši tie dažādie kompleksi, kurus viņam pieraksta neskaitāmie biogrāfi, īpaši psihoanalītiķi (piemēram, Ēriks Ēriksons). Tiesa, uzmanību pievērš Lutera tieksme uz melanholiju, kas gan ir raksturīga lielai daļai vēsturisko slavenību. Otra viņam zīmīgā īpašība, kas visos laikos ir bijusi mazākuma privilēģija, ir viņā lielā reliģiozitāte.

1505. gadā M. Lutērs iestājās klosterī. Parasti biogrāfijās viņa izvēli saista ar spēcīgu pārdzīvojumu vētras laikā, kad zibens spēriens viņam gandrīz laupīja dzīvību, taču šādi un līdzīgi gadījumi parasti nemēdz būt par iemeslu cilvēka reliģiozitātei. Jādomā, ka laicīgās pasaules atstāšana viņam nav bijusi saistīta ar dzīvības glābšanas problēmu, bet gan ar to, ka viņš baidījies stāties Dieva tiesas priekšā nesagatavots. Tā liek secināt vēlākās Lutera intensīvās pārdomas *taisnošanas dogmas* jomā; viņa teoloģija ir centrēta tieši uz šo kristīgās teoloģijas jautājumu.

Klosterī M. Lutērs nodevās mūka dzīvei ar lielu dedzību. Viņam tobrīd bija 21 gads. Viņu pieņēma par pilntiesīgu mūku pēc ļoti neilga pārbaudes laika – pēc viena gada. Kā vienu no labākajiem viņu ordinēja par priesteri. Lutērs ievēroja ļoti stingru askēzi, kuru viņš pildīja bez atlaidēm.

Tomēr askēze Lutēru nomocīja. Viņā radās bailes no Dieva svētuma un taisnības. Kā lai zina, vai viņš ir visu izdarījis, lai tiktu attaisnots Dieva priekšā? Tā laika Baznīcas mācība deklarēja: ja cilvēks ir izpildījis visu, kas ir viņa spēkos, pārējo izdarīs Kristus, kas ir cietis par cilvēkiem, kā arī tie nopelni, kurus ir sakrājuši daudzie Baznīcas svētie. Lutēru nomocīja jautājums par to, vai patiesi viņš ir visu izdarījis. Viņš pats izjuta milzīgu atbildību, nepaļaudamies uz to, ko solīja Baznīca. Smagu iespaidu uz Lutēru bija atstājis Romas apmeklējums. Kājām izstaigājis pusi Eiropas, Lutērs pārliccinājās, ka reālajā reliģiozitātē kristīgā tauta vairāk paļaujas maģiskai uzticībai relikvijām, brīnumiem un citām ārišķīgām lietām. Roma tolaik bija slavēta ar savu vieglprātīgo dzīvesveidu, un arī tas, jādomā, iespaidoja Lutēru, kaut gan viņš nav atstājis īpašas atmiņas par šo apmeklējumu. Viss piedzīvotais nostiprina Lutēra domu, ka Baznīca nav "mistiskais Kristus ķermenis", bet gan iestāde, kuru piepilda cilvēciskās vajības un nebūšanas. Kad Lutērs tika pārcelts uz Vitenbergu, viņa dzīvē sākās jauns posms. Vitenbergā viņš nonāca sava priekšnieka Johana fon Štaupica garīgajā aizgādībā. Štaupics bija smalkjūtīgs un ļoti izglītots cilvēks. Viņš ar izpratni uzklausiņa Lutēra problēmas. Viņš ļoti nopietni reaģēja uz Lutēra šaubām Dieva tiesas lietā. Tomēr Štaupics nespēja ieviest mieru Lutēra dvēselē. Lutēru sāka mocīt izjūta, ka grēksūdze un grēku nožēlošana ir nepietiekama, lai viņa grēki tiktu piedoti. Viņš saprata, ka grēkus nav iespējams pilnībā atcerēties un tāpat – arī izsūdzēt un nožēlot. Toreizējais Baznīcas viedoklis grēku definēja kā nodarījumu. M. Lutēra izjūta bija cita, proti, grēka gadījumā runa ir par pastāvīgu grēka stāvokli, no kura cilvēks pats saviem spēkiem nevar atbrīvoties.

Štaupics mēģināja Luteru pārliecināt, ka "juridiska" attieksme pret grēku nav Baznīcas pēdējais un vienīgais viedoklis. Piemēram, vācu mistiķi mācīja, ka cilvēkam nav jākoncentrē sava uzmanība uz paša problēmām (kuras tagad mēs sauktu par psiholoģiskajām problēmām), bet gan ir nepieciešams iegremdēt savu individualitāti Dievā. Šādi noliedzot savu personību, cilvēks arī var atbrīvoties no kompleksiem, kurus izraisa pārlicīga interese par sevi. Grēki ir personības īpašība, un indivīds, kas atteicies no savām personiskajām pretenzijām, kļūst maz pieejams arī grēkam. Luteram šķita, ka arī šādi cilvēks atrod veidu, kā sevi izcelt un līdz ar to – atkal grēkot. Mistiķi mācīja, ka cilvēkam ir jāatdod sevi Dieva mīlestībai sava likteņa izšķiršanai, bet Luterā šāda jautājuma nostādne izraisīja ienaidu pret Dievu.

Štaupics sāka domāt, ka Lutera ir sapinies savās individuālajās problēmās. Viņš secināja, ka Lutera ir ekstraverts cilvēks, kuram ir nepieciešams intensīvs darbs, lai atbrīvotos no kompleksiem. Tāpēc Štaupics uzticēja Luteram neskaitāmus darbus, uzdeva viņam Vitenbergas universitātē apgūt Bībeles teoloģijas doktora kvalifikāciju, uzvēla viņam dvēseļu aprūpes nastu, cerot, ka, risinot citu ļaužu garīgās problēmas, viņš pārstās maldīties pa paša apziņas tumšajiem koridoriem.

Sekojošā garīgā vadītāja mudinājumam, Lutera 1513. gadā sāka Svēto Rakstu studijas, un pēc četriem gadiem viņš jau bija ieguvis viņam piemītošās stabilās teoloģiskās pozīcijas. Viņa teoloģiskais atklājums nāca, kad viņš strādāja ar Apustuļa Pāvila Vēstuli romiešiem. Savu pieredzi viņš vēlāk aprakstīja šādi:

"Es ienīdu vārdu "Dieva taisnība", kas saskaņā ar to, kā šo vārdu lietoja šolasti un kā tas arī man bija mācīts, nozīmēja Dieva tiesu pār netaisnajiem grēciniekiem. Kaut arī dzīvoju kā mūks bez nolaidības, es jutos kā grēcinieks Dieva priekšā ar ļoti nemierīgu apziņu. Es nevarēju ticēt, ka viņš ir apmierināts ar manu gandarīšanu. Es nemīlēju, nē, es pat ienīdu taisnīgo Dievu savā sirdī, Dievu, kurš soda grēciniekus; ja ne zaimojoši, tad kurnējoši neieredzēju Dievu.. Beidzot, caur Dieva žēlastību domājot dienu un nakti, es pievērsu uzmanību vārdu kopsakarībai "Jo tanī atklājas Dieva taisnība no ticības uz ticību, kā rakstīts: "No ticības taisnais dzīvos."" (Vēstule romiešiem, 1, 17) Šeit es sāku saprast, ka Dieva taisnība ir tieši tajā apstāklī, ka taisnīgais dzīvos no Dieva dāvanas, proti, ticības.. Šeit es izjutu, ka esmu no jauna piedzimis un iegājis paradīzē caur atvērtiem vārtiem. Un Svētie Raksti man atklājās absolūti jaunā spēkā."

INCIDENTS AR INDULGENCĒM

Lutera, ceļodams uz Romu, ieguva pārlicību, ka reliģiskā paļaušanās uz relikvijām un paša reliģiskajiem nopelniem Dieva priekšā ir tukša. Vēl vairāk – tā viņam sāka šķist kavējoša garīgās pilnveidošanās procesā. Vitenbergas valdnieks kūrfirsts Frīdrihs Gudrais bija savācis daudz dažādu svēto mirstīgo atlieku – relikviju, kuru apmeklēšana un godāšana, kā domāja tauta, atbrīvoja cilvēku no pēcnāves soda, ja viņš nomirst, neizlīdzinājis savus nodarījumus Dieva priekšā.

Luters sāka vērsties pret šo viduslaiku dievbijību. Frīdrihs ar to nebija mierā, jo ziedojumi, kurus tauta atstāja Vitenbergas baznīcā, bija svarīgs ienākumu avots, ar kuriem viņš uzturēja savu Vitenbergas universitāti, tātad arī pašu M. Luteru. Bet Vitenbergas kūrfirstam rokas bija par īsām, lai apklusinātu oriģinālo mūku. Šāda bija situācija brīdī, kad sākas indulgenču lieta.

Pa to laiku pāvests Leons X izsludināja indulgenču pārdošanu, lai savāktu līdzekļus Svētā Pētera baznīcas celšanai Romā, kas bija iecerēta kā visas kristīgās pasaules galvenā baznīca. Sākās pāvesta pārstāvja sarunas ar Brandenburgas Albertu par atļauju pārdot indulgences viņa valsts teritorijā. Tā ir kaimiņos Vitenbergai, kuras valdnieks Frīdrihs nedomāja indulgenču tirgotājus laist savā valstī; tie taču izkonkurēs viņa pasākumu ar relikvijām. Tomēr daži no Lutera aprūpētās draudzes bija devušies pāri robežai, lai Brandenburgas teritorijā tiktu pie grēku atlaišanas zīmēm. Atgriezušies viņi stāstīja Luteram par redzēto un dzirdēto. Sašutušais Luters tad arī sarakstīja savas 95 tēzes "Disputa par indulgenču varu un efektivitāti".

REFORMĀCIJA ŠVEICĒ

Lutera reformas ātri aptvēra gandrīz vai visu Eiropu. Viss Eiropas kontinents īsā laikā izrādījās gatavs reformācijai, ar ko ir domāta gan protestantu reformācija, gan katoļu kontrreformācija. Protestantu reformācija sadalījās vairākos novirzienos; vieni Luteram piekrita, citi – ne. Viedokļu bija ļoti daudz, un 16. gadsimtā bija ne mazāk par 25 augsta līmeņa teologiem. Skaidrības labad ir pieņemts 16. gadsimta teologus grupēt četrās pamatgrupās jeb tradīcijās. Tās ir luterāņi, anabaptisti, reformāti un anglikāņi. Reformātu tradīcijas pamatlicējs ir Ulrihs Cvinglijs. M. Lutera domāšanas pamatā bija viņa paša garīgais ceļš, viņa personīgās attiecības ar Dievu, kuras varētu būt pietiekami tipiskas savam laikam. U. Cvinglijs vairāk paļāvās uz intelektuāliem un patriotiskiem apsvērumiem.

Reformācija Ženēvā ir spilgta epizode tā laika vēsturē. Žans Kalvins pārliecināja pilsētas domi ieviest pilsētā *Ekleziastiskās ordonances*. Tie bija reliģiski motivēti likumi, kuri noteica pat to, kā pilsētniekiem jāģērbjas. Likumi aizliedza trokšņainas dzīres, kā arī dejas. Ž. Kalvins vērsās pret dzeršanu un tāpēc mudināja slēgt Ženēvas iedzīvotāju tik iecienītos restorānus un krodziņus. Ženēviešu tieksmi pasēdēt restorānā un papļāpāt Ž. Kalvins bija gatavs respektēt, atļaujot tādas kafejnīcas un restorānus, kur nepasniegtu vīnu un alu un kur būtu obligāti skaitāmas galda lūgšanas.

Ženēvas tikumību stingri kontrolēja īpaša iestāde, kuru sauca par konsistoriju. To veidoja dievbijīgie Ženēvas pašpārvaldes locekļi, kas stingri sodīja tos, kuri bija atļāvušies vaļīgāku izturēšanos. Lielākos kristīgās dzīves noteikumu nepildītājus izraidīja no Baznīcas; tas nozīmēja arī pilsoņtiesību zaudēšanu.

Ž. Kalvins domāja, ka Dievs vienus ir paredzējis mūžīgai pazušānai, bet citus – izredzējis dzīvei savā tuvumā. Kā uzzināt, vai tu esi Dieva izredzēto skaitā vai ne? Ž. Kalvins domāja, ka cilvēks pagodina Dievu ne tik daudz ar savām lūgšanām un tradicionālu dievbijību, cik ar savu ikdienas darbu, kurā Dievs

viņu ir aicinājis. Ja kāds ir aicināts būt par atslēdznieku, tad viņa panākumi darbā liecina par šā cilvēka izredzētību. Ja kādam “viss krīt no rokām”, ja viņu vajā nabadzība un likstas, tas nozīmē, ka Dievs ir viņu noraidījis.

Ievērojamais vācu sociologs Makss Vēbers, pētot šo “protestantisma darba ētiku”, secināja, ka protestantiskās Eiropas materiālā labklājība ir veidojusies, pateicoties īpašai – reliģiozai – attieksmei ikvienam pret savu darbu.

KO JŪS ZINĀT PAR REFORMĀCIJU?

1. Reformācija ir mēģinājums atgriezties pie senās kristietības formām. [Pareizi. Daļa reformatoru bija iedomājušies šādu savu mērķi, kas gan izrādījās nerealizējams.]
2. Mārtiņš Lutērs ir jaunas reliģijas dibinātājs. [Nepareizi. Mārtiņš Lutērs nenodibināja jaunu reliģiju, bet gan centās reformēt jau esošo kristietību, sākdams tajā jaunu neatkarīgu strāvojumu jeb konfesiju.]
3. Reformācija ir modernās individuālistiskās reliģijas sākums. [Pareizi.]
4. Reformācija ir politiskā cīņa pret viduslaiku pāvestu varu. [Pareizi. Reformācija daļai bija reliģiska atjaunošanās, bet citiem tā bija ierocis politisku mērķu sasniegšanai. Daudzi tā laika Vācijas valdītāji vēlējās atbrīvoties no Romas varas un kļūt par neatkarīgu zemju valdniekiem. Reformācija tiešām palīdzēja sasniegt šo mērķi.]

Mūsdienu katolicisms. II Vatikāna koncils. Baznīcas sociālā mācība

TIEŠI ATTIECAS:

- a) uz mūsdienu katolicismu: *dogmas, sakramenti*;
- b) uz II Vatikāna koncila mācību: *vēsturiskais Jēzus, mistiskais Kristus*;
- c) uz Baznīcas sociālo mācību: *"Prieks un cerība", streiku likumīgums*;
- d) neattiecas ne uz mūsdienu katolicismu, ne uz II Vatikāna koncila mācību, ne uz Baznīcas sociālo mācību: *eitanāzija, aborti, feminisms, cilvēka klonēšana*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Mūsdienu katolicismam ir raksturīga tieksme pasludināt divus gadu tūkstošus senu kristīgo mantojumu mūsdienu dinamiskajai pasaulei, saglabājot iespējami daudz no tās vēsturiskā mantojuma. Mūsdienu katolicisms (atšķirībā no jauno jeb moderno laiku katolicisma) sākas ar II Vatikāna koncila (1962–1965) lēmumu īstenošanu.

STUNDAS SĀKUMS

Stundas sākumā var skolēnu atmiņā atsaukt iepriekšējās stundas vielu, atgādinot, ka 1054. gadā notika formāla senās Baznīcas sadalīšanās Pareizticībā (Austrumu kristietība) un Romas katolicīsmā (Rietumu kristietība). Ikdienu norisēs ārējās atšķirības bija kopš kristietības pirmsākumiem kā attiecīgās kultūras vides iespaids, bet 11. gadsimta politiskā situācija un domstarpības dažu otršķirīgu teoloģisko jautājumu risinājumā beidzās ar oficiālu šķelšanos.

FONA ZINĀŠANAS

Skolotājam ieteicamā literatūra ir H. Trūpa "Katoļu Baznīcas vēsture" (R.: Avots, 1992). Pilnīgs Romas katoliskās baznīcas mācības izklāsts ir atrodams "Katoliskās baznīcas katehismā" (R.: Rīgas Metropolijas kūrīja, 2000). Materiāli par Baznīcas sociālo mācību ir atrodami Ā. A. Brumaņa grāmatā "Kristīgā sabiedrības mācība" (R.: Rīgas Metropolijas kūrīja, 1994).

Mūsdienu katolicismu "skaita" no II Vatikāna koncila. Tomēr, lai izprastu tās izmaiņas, kas notika koncila (pasaules bīskapu kongresa) ietekmē, nepieciešams nedaudz atkāpties iepriekšējā laika periodā.

ROMAS KATOLISKĀ BAZNĪCA PĀVESTA PIJA XII (1939–1958) LAIKĀ

Pāvestu Piju XII (Eugenio Pačelli) par pāvestu ievēlēja 1939. gada 2. martā. Viņš bija izmanīgs reālpolitiķis, kas bija radis rīkoties, iepriekš pamatīgi apsvēris visas iespējamās savas rīcības sekas. Baznīcu viņš vadīja grūtos laikos. Reizēm tiek pārņemts, ka Pijis XII pārāk saudzīgi izturējies pret Hitlera režīmu Vācijā un nav asi vērsies pret ebreju tautas iznīcināšanu. Bet ko varēja darīt pāvests, kam nebija nekādas fiziskas varas? Viņš varēja tikai aicināt ievērot taisnību un cilvēcību. Un to viņš arī darīja.

Pāvests uzskatīja, ka demonstratīvi protesti stāvokli var tikai saasināt, tāpēc vairāk vērības piešķīra praktiskai ebreju glābšanai. Viņam izdevās izglābt simtiem tūkstošu ebreju Eiropas centrā, it sevišķi Rumānijā.

Pijis XII mēģināja visiem spēkiem aizkavēt Otrā pasaules kara izcelšanos. Bet viņa diplomātiskā akcija pie Hitlera bija neveiksmīga. Negatīvi uz to reaģēja arī Itālijas fašistu vadītājs Musolīni. Vatikāna attiecības ar fašistisko Itāliju īpaši pasliktinājās, kad Musolīni arī rasu jautājumos sāka sekot Hitleram. Kara laikā pāvestam bija jāievēro neitralitāte. To noteica ne tikai 1929. gada Laterāna līgums, bet arī pāvesta bezpalīdzīgais stāvoklis starp diviem milzīgiem karojošo valstu blokiem. Viņš bija pāri nācijām stāvošas Baznīcas galva, pie kuras piederēja gan vienas, gan otras karojošās puses ticīgie, tāpēc arī nevarēja krasi nostāties ne vienā, ne otrā pusē. Kaut gan pāvesta uzdevums nepavisam nav izšķirt politiskos jautājumus (šajā ziņā Pijis XII ievēroja neitralitāti), viņš enerģiski apelēja pie abu karojošo pušu sirdsapziņas, lai tās atgrieztos pie kristīgas mīlestības un miera.

Protams, pāvests bija norūpējies par ateistiskā komunisma draudiem kristīgajai Eiropai. Tā domāja ne tikai viņš, bet miljoni kristiešu. Tāpēc Pijis XII asi vērsās pret neprincipiālu līdzāspastāvēšanu. Komunistiskās partijas biedrus, kā arī tās atbalstītājus Pijis XII pasludināja par izraidītiem no Baznīcas. Mēģinājumus Rietumu valstīm vienoties ar komunistu valdībām pāvests asi noraidīja, uzsvērdams, ka ticība Dievam nav savienojama ar karojošo ateismu.

Pēc Vācijas sagrāves pāvests Pijis XII daudz darīja miera nostiprināšanas labā, ar jaunradītas kristīgās organizācijas "Žēlsirdība" starpniecību palīdzēja karā daudz cietušajām tautām.

Nozīmīgus pasākumus Pijis XII veica Baznīcas iekšējā dzīvē. Viņš atzina, ka pasaules Baznīca jāatbrīvo no pārāk spēcīgās Eiropas kultūras ietekmes. Par bīskapiem Ķīnā, Āfrikā un Birmā viņš izraudzīja vietējo tautu pārstāvjus. Agrāk augstāko Baznīcas garīdznieku – kardinālu – kolēģijā bija galvenokārt itālieši. Kopš Pija XII laika par kardināliem kļuva arī vietējas izcelsmes garīdznieki no visām pasaules malām.

IZMAIŅAS PĀVESTĀ JĀŅĀ XXIII (1958–1963) LAIKĀ

Ar Jāņa XXIII (Andželo Džuzepe Ronkalli) ievēlēšanas laiku sākās jauns posms Baznīcas vēsturē. Viņš sarāva saites ar vecajām tradīcijām, izveidoja

jaunu pāvesta tēlu un atvēra Baznīcas durvis atšķirtajiem ticības brāļiem Austrumos un Rietumos. Viņš bija ne tikai pasaules virsbīskaps, bet, kā tas bija kristietības pirmsākumos, atkal kļuva par Romas bīskapu. Atstājis Vatikāna mūrus, viņš iejaucās Romas pūlī, apmeklēja Romas slimnīcas un bāriņu namus, stundām ilgi kavējās cietumos pie ieslodzītajiem, apmeklēja pilsētas draudzes.

Viņu interesēja arī kristietības problēmas visas pasaules mērogā. Viņš izvirzīja jautājumu par kristietības savienojamību ar citu tautu kultūru. Kristianizācija, kuru īstenoja misionāri, bieži vien izrādījās ne tikai reliģiska mācība, bet vienlaikus – tautas atraušana no savas kultūras un tās iesaistīšana Eiropas vērtību sistēmā. Viņš atteicās no viedokļa, ka Baznīca ir bez vainas, un sāka atzīt Baznīcas pieļautās kļūdas. Viņš meklēja dažnedažādus veidus, kā apvienot konfesijās sadalīto Baznīcu. Atšķirībā no Pija XII viņš nolēma sākt dialogu ar komunistiem. Par vienu šādu dialogu liecina šīs grāmatas autora pierakstītais konference, kas bija veltīta Jāņa XXIII piemiņai.

ŅIKITAS HRUŠČOVA MEITA UN PĀVESTS JĀNIS XXIII

2000. gada 8. un 9. decembrī Maskavā notika starptautiska konference, kas bija veltīta svētīgā pāvesta Jāņa XXIII dzīvei un darbībai, īpaši – dialogam ar Padomju Savienību un tur esošo Krievijas Pareizticīgo baznīcu.

Konferences pirmajā dienā, kad bija izskanējušas oficiālās apsveikuma runas un goda viesu referāti, sēdes priekšsēdētājs Krievijas Zinātņu akadēmijas Eiropas institūta profesors Anatolijs Krasikovs ierosināja atkāpties nedaudz no oficiālās darba kārtības, lai uzklausītu nule kā atnākušo viesņu – kādreizējā PSRS kompartijas pirmā sekretāra Ņ. Hruščova meitu Radu Adžubeju. Sēžu zāles priekšā nostājās sausa, maza auguma, pelēcīgi un ļoti pieticīgi gērbusies sirma sieviete. Nekas neliecināja par viņas augsti situēto pagātņi. Tie, kas atceras Hruščova laikus, viegli atsauks atmiņā viņam raksturīgos referātus partijas kongresos, kuros redzamu vietu ieņēma citāti no Bībeles un evaņģēlija sižetu pārstāsti. Vienlaikus Hruščovs īstenoja ļoti enerģisku kristietības izravēšanas politiku, kuru pavadīja baznīcu pārvēršana par veikaliem, kultūras namiem un graudu kaltēm; priesteru represēšana, ticīgo tvarstīšana un izsekošana, ja tikai viņi nebija pensionāri vai pavisam necila, fiziska darba darītāji. Šajā drūmajā situācijā, izrādās, norisinājās slepeni diplomātijas manevri, kuriem nebija tobrīd lemts nest tūlītējus politiskos augļus. Bet Dieva dzirnas maļ ne tikai lēni, bet arī pavisam citādi, nekā cilvēks to būtu varējis iedomāties. Seko Hruščova meitas stāsts konferences dalībniekiem.

"Tas notika 1963. gada pavasarī. Tad mēs dzīvojām pavisam citā pasaulē. Tas bija cerību laiks – nepiepildījušos cerību laiks. Padomju Savienībā bija ļoti cieta attieksme pret reliģiju, un gluži tāda pati tā bija pret Vatikānu. Cik es varēju izprast, ar Vatikānu Maskavai tobrīd nebija nekādu attiecību. Un te nu pēkšņs priekšlikums manam vīram – avīzes "Izvestija" galvenajam redaktoram Aleksejam Adžubejam – satīties ar Romas pāvestu Jāni XXIII. Tas bija lēmums, kuru bija pieņēmuši Hruščovs un Jānis XXIII.

Tobrīd es biju ārzemju braucienā – liekas, tas bija uz Ēģipti –, no kurienes ceļš veda cauri Itālijai. Kad mēs ieradāmies Romā, vēstniecībā mums pateica, ka pāvests

Jānis XXIII aicina mūs uz preses konferenci sakarā ar viņam nesen piešķirto Balzano prēmiju. Toreiz nebija pieņemts, ka pāvests saņem laicīgu fondu apbalvojumus, bija preses polemika, pat "Osservatore Romano" izteicās pret to. Šajā sakarā arī notika preses konference. Padomju Savienības vēstnieks Itālijā, kā arī avīzes "Izvestija" korespondents A. Adžubejam paziņoja, ka, iespējams, pēc preses konferences būs audience pie pāvesta.

Braucām uz Vatikānu "Izvestijas" korespondenta Leonīda Kolosova personīgajā mašīnā. Ilgi riņķojām ap Vatikāna sienām, nevarēdami atrast, kur īsti ir jābrauc iekšā, kamēr mūs pamanīja amerikāņu korespondenti, kuri parādīja ceļu. Viss notiekošais mums bija neaprazstāms piedzīvojums. Mēs bijām padomju cilvēki pēc audzināšanas, kas uzskatīja un bija pārliecināti, ka mēs dodamies uz mūsu tautas ienaidnieku pašu midzeni. Pirmais, kas mūs satrieca, bija daudzie Vatikāna mākslas darbi.

Mūsu pavadoni – Kolosovu – uz tikšanos neielaida. Preses konferences telpā sanāca nedaudz korespondentu; priekšā bija neliels paaugstinājums ar krēslu uz tā. Ienākušais pāvests mūs pārsteidza ar savu vienkāršību, necerētu parastumu. Kamēr viņš runāja par to, ka minētā prēmija ir saistīta ar cīņu par mieru un ka ikviena cilvēka pienākums ir rūpēties par tā nodrošināšanu, mums aiz muguras nostājās kāds cilvēks un uzrunāja mūs krieviski, sakot, ka pēc audience mums ir jāuzkavējas, aplūkojot telpā esošās gleznas un tā nogaidot, kamēr visi aizies. Pēc tam notiks audience. Vēlāk mēs uzzinājām viņa vārdu – Aleksandrs Kuļiks; viņš bija mūsu tulks. Kuļiks mēģināja mūs pārliecināt, ka audience protokols prasa nomesties uz ceļiem un skūpstīt pāvestam roku. Mums, ateistiem un padomju valsts galvas ģimenes locekļiem, nenāca ne prātā darīt ko tādu! Situācija veidojās nelāga: mūsu tulks uzstāja, ka pretējā gadījumā audience nevar notikt. Mans vīrs stipri nervozēja, nezinot, kā izkulties no dilemmas.

Pēc preses konferences, ejot uz pāvesta personīgo bibliotēku, kur bija paredzēta audience, pats Jānis XXIII parādījās pusparvērtajās durvīs, un tikšanās notika bez ceļos mešanās un rokas skūpstīšanas. Pāvesta uzvedībā nebija nekā svinīga un neparasta. Viņš man likās ļoti līdzīgs manam tēvam Ņikitam Hruščovam. Korpulents, sirms, vienkāršiem sejas pantiem; stāstīja, ka cēlies no lauciniekiem. Tieši kā mans tēvs. Pavisam negaidīti mana sirds izrādījās pilnīgi atvērta Jāņa XXIII priekšā.

Adžubejs nodeva Hruščova vēstījumu un saņēma pāvesta vēstījumu PSRS valsts galvai. Tā arī bija visa oficiālā daļa. Bet vizīte ilga veselu stundu. Jānis XXIII rādīja savas grāmatas, skatu no loga. Pāvests teica, ka mums ir trīs dēli, un palūdza nosaukt viņu vārdus. Viņš katru rītu lūdzot Dievu par visas pasaules bērniem, un kopš šā brīža viņš solījās lūgties arī par mūsējiem. Uzdāvināja krustiņu, sakot, ka viņš vēlas, lai mūsu ģimenē tas būtu kā pāvesta svētība.

Krustiņu es pieņēmu ar drebošām rokām. Pāvests teica, ka tādu pašu dāvanu viņš ir nosūtījis Amerikas prezidenta pārim un ka tas karājas pie Kenediju meitas gultiņas. Tas pats krustiņš man šodien ir līdzīgs, un es varu jums to parādīt."

Neviens no klātesošajiem neizteica vēlmi to apskatīt. Bija skaidrs, ka šis vienkāršais, necila metāla kristietības simbols bija jau pārvērties par sievietes izmainītās sirds atribūtu.

"Šī neparastā, bet ļoti vienkāršā tikšanās mainīja visu manu iekšējo pasauli," turpināja konferences viesi. "Mans ateistiskais prāts pēkšņi saprata, ka pasaules likteņi risinās ne tik daudz Maskavā vai Vašingtonā, cik šeit – pāvesta rezidences klusumā."

Nevienam no mums nebija vēlēšanās izprašņāt sīkāk Padomju Savienības diktatora meitu. No viņas dziļi pārliecinātās, mierīgās, bet savilņotās runas bija saprotams, ka pavisam cilvēciskajā svētīgā pāvesta personā šī toreiz vēl jaunā sieviete pirmo reizi bija pieskārusies Dievišķajam. Šī pieskaršanās mainīja visu viņas turpmāko dzīvi.

Pāvests Jānis XXIII mira 1963. gadā. Romas iedzīvotāji piemin viņu kā "labo ganu", "visu nabagu tēvu". Viņa popularitāte un spēks bija viņa labestība un ticība. Gadu pirms savas nāves viņš sasauca visas pasaules koncilu Vatikānā, kas bija jau izsludināts 1959. gadā. (Koncila gatavošana ilga piecus gadus.)

BAZNĪCAS SOCIĀLĀ MĀCĪBA

Baznīcas sociālā mācība ir nozare, kas pētī taisnības tikumu. Tai ir izteikti teoloģisks raksturs, jo tā aplūko vienu kristīgās dzīves daļu. Tā skaidro Baznīcas izpratni par cilvēku, viņa stāvokli un problēmām konkrētā dzīvē. Tā ir vērsta uz sabiedrības uzlabošanu un norāda uz tās netaisnībām.

Sociālās mācības avoti ir Svētie Raksti, Baznīcas Tēvu, ievērojamāko teologu, kā arī Baznīcas mācība (tā dēvētā maģistērija). Sociālās mācības galvenais priekšmets ir personas cieņa un tās tiesības, personas attiecības ar sabiedrību un valsti. Tā apskata visu kristiešu kopienu, visā pilnībā pievēršoties cilvēkam kā sabiedriskai būtnei un viņa sakariem ar valsti.

Baznīca nepauž nekādu ideoloģiju, nepārstāv nekādu sociālo, saimniecisko vai politisko sistēmu, tās loma ir apsvērt sabiedriskās darbības morālo vērtību. Kristīgā sociālā mācība nav vidusceļš starp liberālo kapitālismu, kas akcentē individuālismu, aizejot līdz pat egoismam, un marksistisko kolektīvismu, kas neievēro cilvēka personības brīvību; kristīgā sociālā mācība iet savu īpatnējo ceļu, respektējot visā pilnībā cilvēku un viņa laicīgo un pārdabisko aicinājumu. Baznīca cauri gadsimtiem ir iespaidojusi sabiedrību no ētiskā viedokļa, it īpaši izceļot taisnības un mīlestības pamatvērtības. Baznīca pastāvīgi ir pievērsusies izglītībai un labdarībai. Ar savu mācību tā ir ietekmējusi sociālās realitātes.

Sociālā taisnība savu pilnīgo jēgu iegūst kristietībā. Kristietis ir atjaunotais cilvēks, kas atgriezies pie Dieva un pilda Dieva gribu. Taisnības tikums ir visas sabiedriskās dzīves atslēga. Taisnība sabiedrībā nodrošina mieru. Liberālisms, kolektīvisms un totalitārisms nerespēkē cilvēka personības prasības, neievēro taisnību, turpretī sociālās taisnības kristīgā ētika respektē rīcības brīvību, ražošānu un cilvēcisko cieņu vispār. Lai gan viss ir pakārtots kopējam labumam, tomēr vienmēr tiek ņemts vērā indivīda labums.

Sociālā mīlestība ir pārāka par sociālo taisnību. Lai nodrošinātu cilvēka cieņīgu sabiedrību, ar taisnību vien nepietiek, ir vajadzīga arī solidaritāte un brālība. Ar taisnību var novērst dažas nekārtības, bet īsto siržu vienību iegūst tikai ar mīlestību.

Ļoti svarīgs sociālais jautājums, ko nopietni sāka risināt pāvests Leons XIII ar savu 1891. gada 15. maija encikliku ("apkārtrakstu") *Rerum novarum*, ir proletariāta problēma. Pēc 40 gadiem pāvests Pijis XI izdeva encikliku *Quadragesimo*

anno, kurā vērsās galvenokārt pie bezdarbniekiem. Mūsdienās sabiedrība at-
tīstās aizvien straujāk, rodas jaunas grūtības. Ir izveidojusies grupa valstu, ko
dēvē par trešo pasauli, kur cilvēkiem nav lemts baudīt šīs zemes labumus brīvī-
bā, cieņā un drošībā. Atsevišķu strādnieku stāvokļa uzlabošana vairs nav aktu-
āla, priekšplānā izvirzījies jautājums par taisnību nāciju un pasaules mērogā.
Risinājumu piedāvā baznīcas sociālā mācība.

SOCIĀLĀS MĀCĪBAS VĒSTURISKĀ DIMENSIJA¹

Sociālās mācības pamati ir atrodami Bībelē.

Jēzus sūtību un dzīves liecību raksturo cieņas nodrošinājums cilvēkam, vi-
ņa garu atbrīvojot no ļaunā un atjaunojot Dieva žēlastībā. Tātad tā ir garīga
rakstura atpestīšana. Tomēr evaņģēlijā ir daudz vietu, kurās Jēzus aizstāv cil-
vēka laicīgo labklājību un cilvēka tiesību ievērošanu, aizstāv nabadzīgos un
vājos, kas ir netaisnību upuri. Viņš izrāda solidaritāti trūkcietējiem un vērs-
šas pret netaisnību, varmācību, izmantošanu, piedraudēdams ar tiesu pasaules
beigās. Jēzus stingri aizstāv vienlīdzību, kārtību laulībā un sabiedrisko kārtību
vispār.

Baznīca sludina evaņģēlijā iemiesoto Kristus mācību, aicinot cilvēkus at-
griezties pie Dieva. Cik spēdama, tā pauž Kristus sociālo mācību, veidojot arī
labdarības iestādes. Baznīca likvidēja verdzību, kas agrāk piederēja pie nor-
mālas sabiedriskās kārtības.

Sākot ar pirmo gadsimtu Baznīcas rakstniekiem, veidojās jauns kristīgs
humānisms. Kristīgā gaisotne sāka iespaidot uzskatus par laulību, ģimeni, iz-
glītību, valsts pārvaldi, tirdzniecību un visu saimniecisko dzīvi. Sludinot godī-
gumu, tuvākmīlestību, uzticību laulībā, uzpurēšanos sadzīves jomā, godīgu-
mu darījumos, kalpošanu kopējam labumam, Baznīca ir pārveidojusi sabied-
riskās institūcijas, izveidojusi Eiropu par kulturālu un kristīgu kontinentu.

Viduslaikos, sākot ar Svēto Akvīnas Tomu, izveidojās sistemātiska kristīga
sociālā mācība, kuras pamatelementi ir:

- cilvēciskās personas cieņa, brīvība un atbildība;
- ģimene kā sabiedrības pamatšūniņa;
- solidaritātes gars pilsoņu vidū, kas izpaužas centienos pēc sabiedrības
kopējā labuma nodrošināšanas un īpaši rūpēs par trūkcietējiem;
- privātīpašuma princips, ko jāprot saskaņot ar laicīgo labumu vienmēri-
gu sadali visiem cilvēkiem;
- taisnības, vienlīdzības un atbildības principi, kas attiecas uz visiem saim-
nieciskās sadarbības partneriem;
- darba vērtība un strādājošo cieņa, kas tiek atzīta par augstāku nekā sa-
ražotie laicīgie labumi;
- civilās varas vadītāju morālās atbildības pamats, kas meklējams teologi-
jā un filozofijā;

¹ Sociālās mācības izklāsts ir ņemts no Ā. A. Brumanis. *Kristīgā sabiedrības mācība*. (R.: Rīgas Metro-
polijas kūrīja, 1994), 8. lpp. un turpmāk.

- vispārējā brālība un miers, kas sasniedzami ar taisnīgu starptautisko kārtību.

Rūpnieciskā revolūcija 18. gadsimtā izraisīja lielas pārmaiņas. Sāka strauji attīstīties rūpniecība, parādījās saimnieciskais liberālisms, kas satricināja saimnieciskās vērtības un struktūras. Strādnieku masas saplūda pilsētās, kur vīrieši, sievietes un bērni strādāja necilvēcīgos apstākļos – 14 un pat vairāk stundu dienā bez jebkāda sociāla apdrošinājuma.

Šos jautājumus sāka risināt Baznīca, bet tā spēja tikai atgādināt ētiskās normas, dibināt un uzturēt labdarības, izglītības un sanitārās iestādes tiem, kas bija nonākuši trūkumā.

Bīskapi, rakstnieki un žurnālisti publicēja rakstus, un šajā ziņā īpaši jāpiemin Maincas bīskaps Vilhelms fon Ketlers (1811–1877) un viņa māceklis austriertis Karls fon Fogelsangs. Jau pirms K. Marksa “Manifesta” 1848. gadā sociālajam jautājumam bija pievērsies kardināls Mermijods Šveicē, arī kardināls Mannings Lielbritānijā, kardināls Gibons un bīskaps Airlends ASV, kardināls Morans Austrālijā un vairāki Francijas, Beļģijas, Vācijas, Itālijas, Spānijas un citu zemju bīskapi. Francijas bīskapi izdeva daudz rakstu un vēstījumu par sociālajiem jautājumiem, tam viņi veltīja arī gavēņa sprediķus. Bet rūpnieku un valdības atsaucības nebija. Viņi centās visu noklusēt, valdošajām aprindām nepatika, ka tiek skartas viņu intereses.

Vācu priesteris Ādolfs Kolpings nodibināja palīdzības organizāciju amata mācekļiem, kas bija ieradušies no laukiem un bieži bija likteņa varā. Viņiem deva pajumti un iespēju apgūt amatu. 1879. gadā Vācijā bija jau 525 šīs organizācijas nodaļas, kas apvienoja 70 000 mācekļu. No šīs organizācijas nāca garīgi nobriedušas ģimenes.

Vairākās Eiropas valstīs sāka dibināt katoļu arodbiedrības – vispirms Beļģijā 1886. gadā, tad Šveicē, Vācijā un vēlāk Francijā. Izveidojās kristīgo demokrātu partijas Austrijā, Vācijā, Beļģijā, Francijā, Šveicē un Nīderlandē. Dibināja arī patērētāju biedrības un jaunatnes organizācijas, rikoja kongresus, anglosakšu zemēs radās dažādas kristīgās apvienības, kas nebija tieši saistītas ar konfesionālo piederību.

19. gadsimta beigās notika lielas pārmaiņas saimnieciskajā, politiskajā un sociālajā dzīvē, kā arī zinātnē un tehnikā. Veidojās jauni uzskati par sabiedrību, valsti un tās pārvaldi, dzima jaunas cerības uz lielāku brīvību, bet vienlaikus atklājās jaunas netaisnības un apspiestības pazīmes. Bija radušās jaunas ražošanas attiecības: darba devēji un no savām darbspējām atkarīgs algots darbspēks; jauns īpašuma veids – kapitāls. Darbs kļuva par precī, kuru darba vietu trūkuma dēļ ne vienmēr varēja pārdot. Neesot sociālās nodrošināšanas sistēmai, cilvēkiem bez darba draudēja bada nāve. Sabiedrība sašķēlās divās daļās, kuras atdalīja dziļa plaisa. Plauka saimnieciskais liberālisms.

Jauno laiku katoļu Baznīcas sociālā mācība sākās ar pāvestu Leonu XIII, kas 1891. gada 15. maijā izdeva encikliku *Rerum novarum* par strādnieku stāvokli. Tajā viņš uzskaitīja maldus, kas sagādāja postu strādniekiem, un izklāstīja Baznīcas mācību par darbu, par privātīpašuma tiesībām un bagātnieku pienākumiem, kā arī par tiesībām dibināt profesionālas apvienības.

Sasāpējušais jautājums nu jau izskanēja visas pasaules mērogā. Tas gan bija diezgan ilgi pēc Marksa "Manifesta", kas sākotnēji spēcīgi ietekmēja tautas masas, bet, kā vēlāk izrādījās, strādnieku jautājumu bija skaidrojis aplami.

Leons XIII pievērsa visas pasaules uzmanību strādniecības postam. Viņš uzsvēra, ka Baznīcai ir morāls uzdevums aizstāvēt taisnību, un atgādināja, ka valsts pienākums ir ar likumdošanu nodrošināt strādniekus un viņu apvienību tiesības. Enciklika enerģiski kritizēja un nosodīja liberālā kapitālisma pārķāpumus, kā arī tā laika sociālisma ilūzijas.

Šī enciklika bija pavērsiens Baznīcas sociālajā mācībā, un tai bija liela ietekme gan Baznīcas aprindās, gan ārpus tām, bet liberāļiem tā nepatika. Krievu rakstnieks Fjodors Dostojevskis ironiski piebilda, ka katoļu Baznīca tuvinās sociālismam. Enciklikas iespaidā Marija Luīze Rušbijāra Francijā nodibināja ietekmīgu sieviešu arodbiedrību.

Attīstoties rūpniecībai, ne vairs zeme, bet gan kapitāls bija kļuvis par privātīpašuma pamatu. Pieaugot darba nozīmei, saasinājās konflikts starp darbu un kapitālu. Valsts institūti nespēja gādāt par atbilstošu darba novērtējumu un strādnieku cieņas nodrošinājumu. Kapitālisti iedzīvojās uz strādnieku rēķina; līdz ar to cieta strādnieku ģimenes. Darbaļaudis saprata, ka privātīpašums nav absolūta vērtība, ka zemes augļi pieder visiem un tie jāpakļauj taisnīgai sadalei.

Pāvests Leons XIII savā enciklikā *Rerum novarum* bija nosaucis arī citas strādnieku tiesības – tiesības biedroties, veidojot arodbiedrības, tiesības saīsināt darba laiku un uzlabot darba apstākļus. Īpaši viņš uzsvēra strādnieku tiesības saņemt nopelnīto algu, lai viņi varētu dzīvot cilvēka cienīgu dzīvi un uzturēt savas ģimenes, kā arī aizstāvēja strādnieku tiesības pildīt reliģiskus pienākumus.

Pēc Leona XIII sociālajā jomā visvairāk ir darījis Pijs XI ar savu encikliku *Quadragesimo anno*, kas iznāca 1931. gadā, lai atzīmētu *Rerum novarum* 40 gadu atceri. Pijs XI turpināja Leona XIII sāktu darbu, bet vairāk pievērsās kopējai ekonomikas atjaunotnes programmai, iesakot pārorganizēt sabiedrību pēc arodapvienību jeb korporāciju parauga. Bija nostiprinājusies rūpnieciskā sabiedrība un sākusies šķiru cīņa. Pijs XI centās dot skaidrākus ētiskos norādījumus par cilvēku savstarpējo sadzīvi cerībā pārvarēt šķiru cīņu un nonākt pie jaunas sabiedriskās kārtības, kas balstītos taisnībā un mīlestībā.

Pāvests Pijs XII savā ilgajā kalpošanas laikā ar savām daudzajām radorunām turpināja savu priekšgājēju darbu. Viņš ir II Vatikāna koncila priekšvēstnesis, runājot par mieru un sociālajiem jautājumiem. Viņš uzsvēra, ka laicīgie labumi pieder visai cilvēcei un visa cilvēce var tos izmantot, ka ir vajadzīga starptautiska sadarbība, lai nodrošinātu lielāku taisnību un mieru, ka ģimenei ir nepieciešami pienācīgi ienākumi un ka cilvēku, šķiru un tautu attiecību pamatā ir jābūt vienādām tiesībām. Viņš aizstāvēja arī strādnieku tiesības un uzņēmēju pienākumus, akcentēja valsts lomu saimnieciskajā dzīvē.

Pēc Otrā pasaules kara izveidojās jauna situācija. Sociālais jautājums vairs neattiecās tikai uz proletariātu. Bija radusies sāpīgā trešās pasaules problēma. Pāvests Jānis XXIII par sociālajiem jautājumiem izdeva divas enciklikas.

1961. gada enciklikā *Mater et Magistra* viņš pielāgoja tā laika Baznīcas sociālo mācību aktuālām vajadzībām, lai ietu kopsolī ar laikmetu, pievēršot uzmanību netaisnībām starp dažādiem ražošanas sektoriem un dažādām zemēm un novadiem, runāja par solidaritāti ar tiem, kas atpalikuši attīstībā. 1963. gada enciklikā *Pacem in terris* Jānis XXIII pievērsās galvenokārt politikai, mieram, visu zemju kopībai un cilvēka tiesībām, it īpaši ekonomiskajām un sociālajām tiesībām. Viņš brīdināja tautas un valstu vadītājus par atomkara draudiem.

1965. gada 7. decembrī atklātībā parādījās II Vatikāna koncila dvēseļu aprūpes dokuments jeb pastorālā konstitūcija *Gaudium et Spes* ("Prieks un cerība") par mūsu laiku Baznīcu. Šis dokuments ir svarīgs arī no sociālā viedokļa. Tajā teikts, ka sociālo un saimniecisko nevienlīdzību var novērst, tikai pareizi izprotot attīstību. Koncils nekavējās pie divām galvenajām pastāvošajām saimnieciskajām un sociālajām sistēmām – pie kapitālisma un sociālisma, bet pārsprieda jautājumu par pilnīgu cilvēka attīstību un labumu, ievērojot ne tikai viņa laicīgās, bet arī garīgās vajadzības, kuru mērķis ir pats cilvēks. Tas ir pirmais gadījums vēsturē, kad Baznīca tik oficiālā un nozīmīgā dokumentā pauž noteiktu viedokli tieši par laicīgo kristīgo dzīvi.

VATIKĀNA KONCILĀ MĀCĪBA SOCIĀLAJĀ JOMĀ

Saskaņā ar pēdējo pāvestu mācību II Vatikāna koncils izteica savu viedokli attiecībā uz rūpniecības laikmeta nobriedušajām problēmām. Konstitūcijā par moderno sabiedrību *Gaudium et Spes* ir vairāki atzinumi sociālajā jomā, kas nav jauninājumi, bet sintezē līdzšinējo Baznīcas mācību.

Mūsdienu pasaule strauji mainās, un Baznīcas pienākums ir sniegt atbildes uz jautājumiem, kas rodas. Koncils apsprieda 19 punktus. Tie atrodami konstitūcijā *Gaudium et Spes* (Nr. 63–72), un tie ir šādi:

- gādāt par cieņu pret cilvēku un visas sabiedrības kopējo labumu, jo cilvēks ir visas sabiedrības autors, viduspunkts un mērķis;
- cilvēks ir noteicējs pār dabu. Ar ražošanu un tirdzniecību ir iespējams apmierināt visas cilvēku laicīgās vajadzības;
- savstarpējā atkarība ekonomikā. Saskaņotības nepieciešamība starp dažādiem ekonomikas sektoriem. Atsevišķas personas, grupas un tautas ir savstarpēji atkarīgas, un līdz ar to varas institūcijām biežāk jāpārņem iniciatīva, lai saskaņotu saimniecisko darbību;
- ir arī negatīvais, proti, vienpusīgi piešķirot pārāk lielu lomu ekonomikai, rodas pārspīlējumi, nevienlīdzība starp tautām un ražošanas sektoriem, piemēram, starp rūpniecību un lauksaimniecību. Izveidojas trūcīgas un bagātas valstis. Bagātība nonāk dažu cilvēku rokās, bet citiem tiek atņemta jebkura iniciatīvas un atbildības iespēja;
- daudzi cilvēki prasa ekonomisko struktūru reformu, jo saskata netaisnības;
- ekonomikas attīstībai ir jākalpo gan atsevišķam cilvēkam, gan visai sabiedrībai. Tāpēc jāveicina tehniskā attīstība, jaunrades gars, tehnoloģijas uzlabošana, jaunu metožu lietošana un ražošanas kāpināšana;

- cilvēka pienākums ir kontrolēt saimniecisko attīstību. Kontrole nedrīkst būt tikai dažu personu un iespaidīgu grupu rokās, arī politiķu vai lielvalstu rokās ne, tai jābūt iespējami lielāka cilvēku skaita rokās, visu nāciju pārstāvju rokās, ja runa ir par starptautiska mēroga jautājumiem;
- jānovērš nevienlīdzības cēloņi, kas tautas apgrūtina vēl joprojām, piemēram, nevienlīdzība starp lauksaimniecību un rūpniecību;
- jāievēro taisnīgums attiecībā pret imigrantiem;
- darbs ir ekonomiskās dzīves pirmais un svarīgākais elements. To veic persona, kas ir atbildīga par saražoto. Ar darbu cilvēks sagādā iztiku sev un citiem. Tāpēc jānovērš bezdarbs;
- algai par darbu ir jābūt pietiekamai, lai varētu cienīgi iztikt pats strādnieks un viņa ģimene;
- darba apstākļiem jābūt piemērotiem cilvēkam. Jāgādā, lai neciestu ģimenes dzīve un būtu nodrošināta pienācīga atpūta, kā arī iespējas kulturālām un reliģiskām nodarbībām;
- jāgādā, lai strādājošie piedalītos visā uzņēmuma darbībā – gan ražošanas procesā, gan ekonomiskajā dzīvē kopumā;
- jānodrošina strādniekiem brīvība dibināt savas biedrības, kas viņus pārstāv saimnieciskajā jomā;
- konfliktu gadījumi darbā jāatrisina miera ceļā. Streiki ir atļauti, ja citādi nevar, tomēr, cik ātri vien iespējams, jāsāk dialogs starp darba devējiem un nodarbinātajiem;
- nekad nedrīkst aizmirst, ka laicīgie labumi ir domāti visiem. Ar savu īpašumu jārikojas tā, lai veicinātu iespēju visiem izdzīvot. Tas īpaši jāievēro trūcīgajās zemēs;
- kapitāla ieguldījumiem ekonomikā jānodrošina cilvēkiem darbs. Tas īpaši jāņem vērā vietās, kur trūkst darba un kur valda nabadzība;
- naudas lietas jākārtot tā, lai nekaitētu savai zemei, īpaši – lai nekaitētu trūcīgajām aprindām;
- vēlams veicināt atsevišķu personu un cilvēku grupu privātīpašuma attīstību, kas strādniekiem piešķirtu lielāku cieņu un vairotu viņu atbildības izjūtu. Tomēr īpašumam ir sabiedriska funkcija.

Koncils sakārtoja un izdeva dokumentu, kurā bija apvienota visa līdzšinējā pāvestu mācība; konstitūcijā *Gaudium et Spes* izteikta koncila attieksme pret to, ko mūsdienās Baznīca māca par cilvēku un sabiedrību. Tajā aplūkota cilvēka cieņas problēma, cilvēku organizēšanās un viņu darbība pasaulē, arī Baznīcas sūtība mūsdienās. Dokumenta otrā daļa veltīta laulībai un ģimenei, kultūrai un attīstībai, saimnieciskajai un sabiedriskajai dzīvei, politikai, mieram un tautu solidaritātei. Baznīcas sociālajai mācībai ir spilgti izteikts ētisks raksturs.

II Vatikāna koncils konsekventi bija par sociālo jautājumu atrisināšanu, jo tas saistīts ar evaņģelizācijas procesu, un ar evaņģelizāciju Baznīca veic arī civilizācijas darbu. Cilvēka tiesības ir jāsaprot dziļākā nozīmē, kā to prasa Baznīca savas garīgās sūtības vārdā. Ir jāaizstāv cilvēka personas cieņa, jo viņš ir radīts pēc Dieva līdzības un viņu ir atpestījis Kristus. Tāpēc Baznīca ir par cilvēka pilnīgu atbrīvošanos, kas sevī ietver atbrīvošanos arī no grēka.

Baznīcas pienākums ir sludināt evaņģēliju tādā veidā, lai tas atbilstu attiecīgajam sabiedrības stāvoklim, kas pastāvīgi mainās. II Vatikāna koncils aicina pielāgoties pašreizējam laikmetam un mudina ievērot laika zīmes. Šim laika zīmēm lielu vērību pievērš modernā laikmeta pāvesti, sākot ar Leonu XIII. Ir arī nemainīgi principi, kurus Baznīca ievēro, aizstāvot nabadzīgos un apspiestos.

KO JŪS ZINĀT PAR MŪSDIENU KATOLICISMU?

1. Romas katoliskās baznīcas prasības atbilst dzīvei viduslaikos. [Nepareizi.]
2. Katolicisms prasa ticīgo noslēgšanos no apkārtējās pasaules. [Nepareizi.]
3. Katolicisms nepieļauj laulāto šķiršanos. [Pareizi.]
4. Katolicisms ir viena no nelielajām kristietības konfesijām. [Nepareizi. Pie Romas katoliskās baznīcas pieder 1097 miljoni no 2,1 miljardu lielā kristīgo kopskaita.]

Kristietība 19. un 20. gadsimtā. Denominācijas. Modernais protestantisms. Modernā kristietība Āzijā, Āfrikā un Latīņamerikā

TIEŠI ATTIECAS:

- a) uz 19. un 20. gadsimta kristietību: *liberālā teoloģija, antiklerikālisms, feminisms;*
- b) uz moderno kristietību Āzijā, Āfrikā un Latīņamerikā: *sinkrētisms, atbrīvošanās teoloģija;*
- c) uz radikālo reformāciju: *Vasarsvētku draudzes, fundamentālisms;*
- d) neattiecas ne uz 19. un 20. gadsimta kristietību, ne uz kristietību Āzijā, Āfrikā un Latīņamerikā, ne uz radikālo reformāciju: *industriālizācija, starptautiskās attiecības.*

ĪSS FORMULĒJUMS

Ar “mūsdienu” protestantismu parasti saprot “liberālo” protestantismu Eiropā un savdabīgos protestantiskās kristietības variantus Āzijā, Āfrikā un Latīņamerikā.

STUNDAS SĀKUMS

Stundas sākumā būtu vēlams atgriezties pie kursa sākuma un atcerēties “Mārites piedzīvojumu” (3. temats) kā reliģiskās pieredzes un dzīvesveida ierosinātāju. Tad būs skaidrāk redzams liberālā protestantisma spekulatīvais, filozofiskais raksturs atšķirībā no tiešas un nepastarpinātas reliģiskās pieredzes.

FONA ZINĀŠANAS

Mūsdienu protestantisms, gan bez polemiskā un salīdzinošā materiāla, ir labi reprezentēts Karla E. Brātena grāmatā “Luteriskās teoloģijas principi” (R.: Ceļš, 2001). Pretējo – konservatīvo – virzienu luterānismā pārstāv Dž. T. Millera “Krievīgā dogmatika” (R.: “Svētdienas Rīts” & Luterisma mantojuma fonds, 1999).

DENOMINĀCIJAS

Denomināciju un *sektu* terminoloģiskais lietojums ir apgrūtināts, jo tie vēl ir nepietiekami iesakņojušies latviešu valodā. Situāciju sarežģī arī tas, ka Eiropā

un Ziemeļamerikā ir dažāds šo terminu lietojums. Amerikāņu literatūrā par *sektām* sauc mazas šķeltnieciskas grupas, kas atdalījušās no lielajām kristīgajām konfesijām. Sektas tiek pretstatītas *kultiem*, kas ir lietošanai Rietumos pielāgotas Austrumu reliģijas. Amerikāņu socioloģijā par denominācijām dēvē visas konfesijas, sekta un kultus kā vienlīdzīgus subjektus valsts varas priekšā. Tomēr denominācijām ir vēl viena nozīme – “grupas, kas atdalījušās no sektām”. Denomināciju nosaukumu agrākajos gadu desmitos vairāk lietoja, lai apzīmētu no pentekostālisma nošķēlušās grupas, jo šim protestantisma virzienam ir vislielākā tieksme nepārtraukti dalīties.

MODERNAIS PROTESTANTISMS¹

Moderno protestantismu neierobežo tie virzieni, kas minēti “Mācību grāmatā”. Skolotājam piedāvājam ieskatu vēl dažos liberālā protestantisma virzienos, kas var būt noderīgi gadījumā, ja skolēni uzdod jautājumus, kurus varētu rosināt patstāvīgi lasītais vai citos mācību priekšmetos apgūtais materiāls. Turpmākais teksts ir hronoloģisks turpinājums apskatam, kas sniegts “Mācību grāmatā”.

1930.–1940. gadā Ziemeļamerikā visievērojamākais teologs bija Reinholds Nīburs (1893–1971). Savu teologa karjeru viņš bija sācis Detroitā kā draudzes mācītājs. Šajā amatā viņš nokalpoja 13 gadus un secināja, ka liberālisms un morālais ideālisms nespēj risināt tās pastorālās problēmas, kuras bija draudzē. Ziemeļamerikas teoloģiskajai tradīcijai ir raksturīga īpaša interese par sociālo un politisko ētiku. Šiem jautājumiem viņš arī pievērsās, liekot lielāku uzsvāru uz Bībeles materiālu. R. Nīburu bija ietekmējuši S. Kjerkegors un K. Bārts, bet viņu neapmierināja tas, ka šie teologi nebija pietiekami pievērsušies ētikai.

Savā pirmajā lielākajā darbā “Morālais cilvēks un nemorālā sabiedrība” (1932) R. Nīburs pretstatīja marksisma idejas liberālajai teoloģijai un sociālā evaņģēlija optimistiskajam humānismam. Viņš apgalvoja, ka ļaunums cilvēkā un sabiedrībā prasa nevis vienkāršu mīlestību, bet gan liek piešķirt ikvienai sabiedrības grupai pietiekami daudz varas, lai tā varētu aizsargāt sevi no citu grupu ekspluatācijas. Attiecības starp indivīdiem var veidot, balstoties arī uz ētikas pamatiem, turpretī attiecības starp grupām ir regulējamās ar politiskiem paņēmieniem.

Savā pēdējā darbā R. Nīburs, analizējot cilvēka dabu, vienlīdz kritizēja gan marksismu, gan kristīgos liberāļus. Darbā “Cilvēka daba un misija” (1941–1943) viņš apgalvoja, ka galīgā atbilde uz cilvēka problēmām meklējama aiz vēstures robežām – Dieva mīlestībā un Kristus krustā. Bet tas nenozīmē, ka kristiešiem ir jāaizmirst sava reālā daba un jāatturas no 20. gadsimta politikas un cīņas par varu.

Padomju varas gados ateistiskā literatūra lielā mērā balstījās uz teoriju par Jēzus Kristus “nevēsturiskumu”. Šo viedokli ārpus padomju bloka attīstīja

¹ Modernā protestantisma izklāstā izmantots A. C. Thiselton. *An Age of Anxiety. "Eerdmans' Handbook to The history of Christianity"* (Grand Rapids: Eerdmans', 1987), p. 594 ff.

teologs Rudolfs Bultmans (1884–1976). Viņa agrīnais darbs “Sinoptiskās tradīcijas vēsture” (1921) noliedza evaņģēliju vēsturisko ticamību, kā arī apšaubīja vēsturiskās zināšanas par Jēzu. R. Bultmans kā savu metodi pieteica “formu kriticismu”, viņš secināja, ka lielākā daļa Bībeles materiāla pirms tā uzrakstīšanas ir cirkulējusi mutvārdu formā. Šīs “formas” atklāj konkrēto situāciju, kurā tās pastāvējušas. Tās, domāja R. Bultmans, drīzāk ir sprediķošanas, pārliecināšanas, mācīšanas situācijas, bet nekādā ziņā – vēstures atspoguļojums. Tātad evaņģēliji, ticamāk, atspoguļoja senās Baznīcas teoloģiju, nevis vēsturiskos faktus par Jēzus dzīvi.

R. Bultmanam Jēzus ir nevis vēsturiska personība, bet gan ticības fenomens, ar kuru tiek izteikta ikdienas pieredze. 1941. gadā viņš izdeva vēl vienu grāmatu par Jauno Derību. Tajā viņš mēģināja pierādīt, ka Jaunā Derība reprezentē priekšzinātnisku pasaules ainu, kuru viņš nosauca par “mitoloģisko” uzskatu. Pirms Jaunās Derības vēsti darīt zināmu mūsdienu cilvēkam, ir nepieciešams to “demitoloģizēt”. Demitoloģizācija, pēc viņa domām, “mūsdienu cilvēkam darīs skaidrāku to, kas ir kristietība”. R. Bultmana teoloģija izraisīja dažādu teologu asu kritiku. Ja jau viņš vēlas demitoloģizēt, tad cik tālu šim procesam vajadzētu iet? Taču arī mūsdienu cilvēks dzīvo mītisku priekšstatu pasaulē. R. Bultmans bija aizskāris Baznīcu, jo bija apšaubījis pārdabiskā realitāti un grāvis uzticību Bībelei.

20. gadsimta teoloģiskajās diskusijās svarīgs bija dialogs ar pozitīvismu. Pozitīvisms ir filozofisks viedoklis, ka visas patiesās zināšanas ir iegūstamas no zinātnes. Franču filozofs Ogists Konts apgalvoja, ka cilvēces zināšanu evolūcijā ir trīs pakāpes. Senais cilvēks domāja galvenokārt teoloģiskos jēdzienos, uzskatot, ka dievi ir atbildīgi par visu pasaulē notiekošo. Turpmāk cilvēce sasniegta spekulatīvo jeb metafizisko stadiju, kas deva labākus skaidrojuma, bet arī tie nebija pietiekami balstīti uz faktiem. Visbeidzot cilvēks sasniegta pozitīvo stadiju. Viņš ir atzinis, ka visas zināšanas ir pārbaudāmas ar zinātnes palīdzību. Uz zinātnei balstītās zināšanas ir pozitīvas zināšanas, kas vairs nav atkarīgas no mānticības vai spekulācijām.

Daudzi teologi uzskatīja, ka zinātne nav vienīgais patiesības kritērijs un loģiskā nepieciešamība, taču šai O. Konta pozīcijai teologu aprindās bija ne mazums piekritēju. 1936. gadā A. Dž. Aijers izdeva grāmatu “Valoda, patiesība un loģika”. Viņš uzskatīja, ka deklarācijas, kas nav pārbaudītas ar fizisko maņu orgāniem, ir ne tik daudz maldīgas, cik pozitīvu jēgu nesaturošas. Reliģisks apgalvojums “Dievs ir mīlestība” ir bezjēdzīgs. A. Dž. Aijera pierādījumu sistēma bija ļoti spēcīga, un viņa grāmata kļuva populāra. Sekojot O. Konta loģikai, daudzi teologi sāka pielāgot teoloģiju pozitīvajai zinātnei, atsakoties no specifiski reliģiskiem jautājumiem.

Pozitīvisma filozofija attālināja teoloģiju no reliģijas, un tas, bez šaubām, bija kārtējais strupceļš. Lai atrastu ceļu atpakaļ, daudzi teologi pievērsās eksistenciālismam, kura pamatlicējs bija Sorens Kjerkegors (1813–1855). S. Kjerkegora galvenā tēze bija vērsta uz ikviena indivīda iekšējo reliģisko pārdzīvojumu, un salīdzinājumā ar to jautājumu par kristietības vēsturiskumu viņš neuzskatīja par aktuālu. S. Kjerkegora ideju turpinātājs Vācijā bija

Dītrihs Bonhēfers (1906–1945), kuru nacisti pakāra Flosenburgas cietumā. Līdzīgi S. Kjerkegoram viņš kritizēja mietpilsonisko “buržuāzisko” kristietību. Viņa ideju centrā bija Kristus “kalna sprediķis”, kuru parasti “noliek uz plaukta”, aizbildinoties, ka tas praktiskajā dzīvē nav lietojams. Parastā sludināšana par “pestīšanu no ticības” buržuāziskajai draudzei ir “lēta žēlastība”. Dieva žēlastība ir sasniedzama vienīgi tad, kad cilvēki izvēlas Kristus mācekļības ceļu, kas dārgi maksā. Šīs idejas viņš izteica savā pirmajā lielākajā darbā “Mācekļības cena” (1937), netieši pareģodams paša mocekļa nāvi. Arī vēstulēs no cietuma viņš turpināja ikdienišķās kristietības kritiku. Dievs pārāk bieži tiek uztverts kā komforta elements, jo viņš palīdz cilvēkiem stresā vai nedrošībā. D. Bonhēfers, tieši otrādi, aicināja cilvēci pierast pie domas, ka Dieva nav. Ar to viņš nevēlējās pasludināt ateismu, bet atradināt kristiešus attiekties pret Dievu kā patērētājiem. Kristiešu uzdevums ir tieši pretējs – kalpot tuvākajam veidā, kas ir neizdevīgs un dārgi maksā. Kristus ir šādas kalpošanas piemērs.

20. gadsimta pirmajā pusē tika atrasts daudz senu manuskriptu Ras Šamrā (Sīrijā), Nag Hammadi (Ēģiptē) un Kumrānā (Izraēlā). Šie atradumi, tostarp Vecās Derības manuskripts, kas bija par 1000 gadiem vecāks nekā visi līdzšinējie eksemplāri, izraisīja jaunu teologu interesi par Bībeles teoloģiju. Profesori Fuhss no Marburgas un Ebelings no Cīrihes izvirzīja problēmu – kā tik seni raksti, kāda ir Bībele, var būt tik dzīvi modernajam cilvēkam? Taču vārdi, kas pirms 2000 gadiem nozīmēja vienu, tagad nozīmē kaut ko citu. Ko Kristus augšamcelšanās nozīmēja tā laika cilvēkam, un ko tā nozīmē man?

Septiņdesmitajos gados par ievērojamāko protestantisma teologu izvirzījās Volfharts Pannenberg (dzimis 1928. gadā). Viņš pievērsās gandrīz vai visiem aktuālajiem teoloģijas jautājumiem, iesaistījās diskusijā ar ateismu. Viņa uzmanības centrā ir Jēzus Kristus augšamcelšanās jautājums, kuru viņš risina par labu kristietības tradīcijai.

MODERNĀ KRISTIETĪBA ĀZIJĀ, ĀFRIKĀ UN LATĪNAMERIKĀ

Kristietības šūpulis ir Āzija, bet tās turpmākā attīstība ir bijusi saistīta ar Eiropu. Pirmajos kristietības gadsimtos jaunā reliģija pārsteidzoši ātri izplatījās Āzijā – līdz pat Indijai un Ķīnai; Āfrikā – ietverot kontinenta ziemeļu daļu un iespiežoties Āfrikas ziemeļaustrumos. Ap 15.–16. gadsimtu, kad Eiropas misionāri sāka sludināt Austrumos, kristietība bija jau mainījusies, kļūstot par izteiktu Rietumu kultūras parādību. Misionāri nesa sev līdzīgu vērtību sistēmu, naturālistisko pasaules uzskatu, sagrāva tradicionālās Āzijas sabiedrības normas, veicinot tajā agrāk nepazītas progresa un attīstības tieksmes. Tas viss padarīja kristietību mazsaprotamu un arī postošu tradicionālajai sabiedrībai. Kristietība Austrumos ilgi līdzinājās svešzemju augam, kuram pastāvīgi nepieciešama aprūpe, Rietumu garīgā un praktiskā vadība.

19. gadsimta beigās bija palikuši tikai daži reģioni, kur evaņģēlijs nebija sludināts, un vienīgi dažas zemes – Nepāla, Afganistāna, Tibeta – palika slēgtas misionāriem. 19. gadsimtā izveidojās visas pasaules kristietība. Kristietība ieviesās visur, kur bija eiropiešu kolonijas un kopienas. Kristietība daļēji ienāca

kā koloniālās sistēmas blakus parādība, kaut gan bija arī tādās vietas, kur misijas darbs bija prioritāte, bet koloniālisms parādījās tikai vēlāk. Tāda bija spāņu kolonija Filipīnas.

Daudzās zemēs misionāri ieviesa eiropiešu izglītību un medicīnu. Vietumis viņi izaudzināja un izglītoja eiropiešu aziātu un afrikāņu eliti, kuras iespaids salīdzinājumā ar šīs elitesniecīgo skaitlisko sastāvu bija neproporcionāli liels. Pirmā pasaules misionāru konference Edinburgā 1910. gadā formulēja situāciju, kāda bija izveidojusies, sākoties 20. gadsimtam. 19. gadsimta zinātnes un tehnoloģijas attīstība, industrializācija, urbanizācija, tradicionālās sabiedrības sabrukums izraisīja revolūciju, kam sekoja sekularizācija, miljoniem eiropiešu aiziešana no kristietības. Edinburgas konferencē tika secināts, ka nākamā gadsimta iezīme būs kristietības pārvietošanās uz Āziju, Āfriku un Latīņameriku. Tīkmēr Eiropa ieies "postkristiānisma laikmetā". Āzijas un Āfrikas zemēs, kur pirms Pirmā pasaules kara kristietība bija tikai neliela minoritāte, Baznīca sāka izrādīt ievērojamu dzīvotspēju.

Japānā kristiešu skaits pieaug daudz ātrāk nekā turienes iedzīvotāju skaits. Korejā kristiešu skaits palielinās par 10% gadā, kas četras reizes pārsniedz iedzīvotāju skaita pieaugumu. Vienā pašā Dienvidkorejas galvaspilsētā Seulā ir aptuveni divi tūkstoši dievnamu. Strauji aug kristiešu skaits Indonēzijā un Ķīnā.

Lēš, ka Āfrikā kristīgo ir vairāk nekā 100 miljoni; Dienvidamerikas kontinents, pēc statistikas datiem, ir gandrīz pilnīgi kristīgs. Turienes īpatnība ir nomināla kristietība, kas sajaukta ar afrikāņu un indiāņu ticējumiem un kultiem. Raksturīga ir bieža pāriešana no katolicisma pentakostālismā; turienes katolicismā garīdzniecībai tās mazā skaita dēļ ir ļoti neliels iespaids. Āfrikas kristietībā ir daudz senā pagāniskā mantojuma; tas pats sakāms par Latīņameriku, kur kristietība savijas ar spiritismu, veidojot sinkrētiskus kultus.

(Mūsdienu kristietības statistiskos rādītājus sk. 2. tematā.)

KO JŪS ZINĀT PAR MŪSDIENU PROTESTANTISMU?

1. Mūsdienu protestantisms neatšķiras no 16. gadsimta protestantisma. [Nepareizi.]
2. Protestantisms visos kontinentos ir vienāds. [Nepareizi.]
3. Liberālo protestantismu no konservatīvā var atšķirt ar to, ka liberālie protestanti par mācītājām aicina arī sievietes. [Pareizi.]
4. Āzijā kristietībai ir citādas izpausmes formas nekā Eiropā. [Pareizi.]

Baznīcas jēdziens un ārpusbaznīcas kristietība. Ekumenisms

TIEŠI ATTIECAS:

- a) uz ārpusbaznīcas kristietību: *jaunās reliģiskās kustības*;
- b) uz ekumenismu: *baznīcu dialogs par vienotību*;
- c) uz ārpusbaznīcas kristietību un ekumenismu: *21. gadsimta kristietība*;
- d) neattiecas ne uz ārpusbaznīcas kristietību, ne uz ekumenismu: *gnosticisms*.

ĪSS FORMULĒJUMS

21. gadsimta kristietības specifiskas iezīmes ir kristietība bez Baznīcas un atsevišķo, vēstures gaitā izveidojušos Baznīcu tieksme apvienoties.

STUNDAS SĀKUMS

Stundas sākumā var atgriezties pie 2. tematā aplūkotās pasaules reliģiju statistikas, lai atgādinātu kristietības variantu daudzveidību. Var arī īsi pārrunāt dažus atšķirīgus momentus starp katolicismu, pareizticību un protestantismu, ņemot vērā vai nu vēsturiskos apstākļus, kuros veidojušās šīs atšķirības, vai arī reliģiskās prakses un teoloģijas savdabības vai pat – pavisam vienkārši – dievnamu ārējās atšķirības.

FONA ZINĀŠANAS

Mācība par Baznīcu ir plaša teoloģijas, kā arī socioloģijas un politoloģijas nozare. Tās pētījuma priekšmets ir Baznīcas izcelsme, vēsture un misija, Baznīcas reliģiskā uztvere, Baznīca kā socioloģiska grupa, Baznīcas teoloģiskās dimensijas (Baznīca kā Kristus miesa, Baznīca kā Svētā Gara templis, Baznīcas vienība u. c.), Baznīca un valsts, Baznīca un starptautiskā politika u. c.

Baznīcai ir sava "dienesta piramīda", ko sauc par hierarhiju. Tās izcelsme ir tikpat sena kā pats Baznīcas institūts, bet dažādās Baznīcās ir izveidojušās nelielas atšķirības.

Romas katoliskā baznīca ir ļoti stingri strukturēta no administratīvā viedokļa. Tās neapstrīdams monarhiskais galva ir Romas pāvests, kuru ievēl uz visu mūžu kardinālu kolēģija. Pāvesta izteiktos spriedumus teoloģijas un morāles jautājumos, ja tie sacīti, izpildot savus amata pienākumus ("no katedras"), katoli

Romas katoliskā baznīca	Pareizticīgā baznīca	Evaņģēliski luteriskā baznīca
Pāvests (Romas bīskaps) Kardinālu kolēģija		
Patriarhi, metropolīti, arhibīskapi	Patriarhi, metropolīti, arhibīskapi	Arhibīskapi
Bīskapi	Bīskapi	Bīskapi
Prezbiteri (priesteri)	Prezbiteri (priesteri)	Prezbiteri (mācītāji)
Diakoni	Diakoni	Diakoni (palīgmācītāji)

uzskata par nemaldīgiem. Pāvesta nemaldība nodrošina bezierunu izpildi visiem viņa rīkojumiem attiecībā uz Baznīcas lietām, gluži tāpat, kā tas notiek armijā. Bīskapus un visus pārējos augstākos hierarhijas pārstāvjus ieceļ tikai pāvests.

Kardināli ir tuvākie pāvesta padomnieki, kurus viņš izraugās pats – tāpat uz visu dzīvi. Pāvestu ievēl kardināli no sava vidus ļoti noslēgtā procedūrā, kurā nedrīkst piedalīties neviena persona no ārpusēs. Lai nodrošinātu pilnīgu kardinālu neatkarību no pasaules, viņus ieslēdz izolētā telpā bez liekiem cilvēkiem, radio, televīzijas, preses, telefoniem, interneta utt., bet izlaiž tikai tad, kad ir ievēlēts jaunais pāvests.

Šis pāvesta tiesības ir administratīvas, bet no garīgā viedokļa viņš ir bīskaps līdzīgi visiem citiem bīskapiem. Viņam nav nekādu garīgo tiesību, kas viņu atšķirtu no citiem bīskapiem. “Pāvests” ir tituls, kas senatnē (un arī tagad) tulkojumā nozīmēja familiāro “paps”. Dažiem Austrumu Baznīcu bīskapiem arī ir šis pats tituls, piemēram, par “pāvestu” sauc arī Antiohijas *patriarhu*. *Patriarha* tituls Romas katoliskajā baznīcā tiek piešķirts tiem bīskapiem, kuri pārvalda katoļu diecēzes (Baznīcas administratīvos apgabalus) Austrumos vai vietās, kas kādreiz piederējušas Bizantijas impērijai. Tā, piemēram, Jeruzalemes bīskapu sauc par *patriarhu*, arī Venēcijas bīskapam ir *patriarha* tituls. *Patriarhs* aptuvenā tulkojumā nozīmē “vectēvs”.

Ļoti lielu pilsētu bīskapus sauc par arhibīskapiem, jo viņiem parasti ir pakļauti palīgbīskapi. Galvaspilsētu bīskapus dēvē par metropolītiem. Ja bīskapam ir vairāki tituli, tad parasti lieto augstāko. Latvijas galvaspilsētas Rīgas bīskapam kopš viduslaikiem ir ticis piešķirts arhibīskapa tituls. Pirmās Latvijas Republikas katoļu arhibīskapam Antonijam Springovičam Romas pāvests piešķīra metropolīta titulu, un divi latviešu augstākie garīdznieki ir iecelti arī augstajā kardinālu godā. Pirmais bija Juliāns Vaivods (1895–1990), otrs ir pašreizējais Latvijas Romas katoliskās baznīcas galva – Jānis Pujats. Lai cik augsts tituls arī būtu bīskapam, viņš nav “priekšnieks” citiem bīskapiem. Ikviens bīskaps ir personīgi un tieši padots pāvestam.

Priesteri (svinīgos gadījumos lieto nosaukumu prezbiteris) katoļu Baznīcā nav neatkarīgas personas, bet ir bīskapa palīgi priesterībā – parasti darbam

atsevišķās draudzēs. Zemāk par priesteriem ir diakoni, bet viņi tāpat ir pakļauti bīskapam un ir bīskapa palīgi nevis priesterībā, bet gan kalpošanā. Senatnē diakoni bija aizņemti ar daudziem saimnieciskiem un administratīviem pienākumiem (slimnīcu, nespējnieku patversmju, skolu, augstskolu administrēšana, palīdzība trūkcūcietējiem, kanceleju vadīšana utt.). Diakoni ir vienīgā hierarhijas pakāpe, kuriem ir atļauts precēties. Priesteriem un bīskapiem jādzīvo bezlaulībā, ko sauc par celibātu.

Pareizticīgās baznīcas hierarhiskā struktūra atšķiras no Romas katoliskās baznīcas struktūras ar to, ka tai nav vienota centra. Titulārs galva tai ir Konstantinopoles patriarhs, bet nacionālo Baznīcu vadība reāli ir vietējās garīdzniecības patriarhs, kas ievēlēts uz dzīvi (Krievijā, Bulgārijā, Gruzijā, Serbijā utt.). Patriarham ir līdzīgas tiesības kā pāvestam, tikai tās ir ierobežotas ar nacionālās Baznīcas robežām, taču bīskapi ir hierarhiski pakļauti metropolītiem un arhibīskapiem. Rīgas pareizticīgo metropolītam ir pakļauts Jersikas bīskaps (Daugavpili).

Priesteriem un diakoniem pareizticībā jābūt precētiem (ja viņi nav mūki), bet par bīskapu drīkst būt tikai mūks. Tomēr šķirties un vēlreiz precēties ir aizliegts. Otrreiz nedrīkst precēties arī tad, ja sieva mirusi. Ja priestera vai diakona sieva kļūst atraitne, arī viņai nav atļauts vēlreiz stāties laulībā.

Evanģēliski luteriskajai baznīcai tās pirmsākumos nekādas hierarhijas nebija, un šādu kārtību vēl aizvien ievēro dažas nacionālās luterāņu Baznīcas. Tomēr vēstures gaitā, luterismam no Vācijas izplatoties, izrādījās, ka dažās vietās bīskapu pārvaldes sistēma tika saglabāta (piemēram, Zviedrijā), citviet – atjaunota (Dānijā). Tomēr luterāņu bīskapi ir vēlētas amatpersonas uz noteiktu laiku. Bīskapa garīgā autoritāte un viņa tiesības dažādās zemēs ir dažādas. Latvijas luterāņu bīskapa autoritāte maz atšķiras no katoļu bīskapa autoritātes. Rīgas luterāņu bīskapam saskaņā ar vēsturisku tradīciju ir arhibīskapa tituls. Luterāņu garīdznieki, arī bīskapi, ir precēti, bet laulība nav obligāta kā pareizticībā.

Mācītājs (prezbīteris) luterāņu Baznīcā ir persona, kas nav bīskapa vietnieks, bet ir draudzes ievēlēts garīdznieks. Mācītāja tiesības viņš saņem ar ordinācijas aktu, kuru Latvijā parasti izpilda bīskaps. Diakonu pienākumi luterāņu baznīcās ir dažādi – viņi var būt baznīcas sociālie darbinieki, bet var arī izpildīt mācītāja palīga pienākumus, vadot publiskos dievkalpojumus, bēres un citus rituālus.

Dažās Eiropas un Amerikas luterāņu Baznīcās par garīdzniekiem visos amatos ieceļ arī sievietes. Šī prakse ir pretrunā ar evaņģēlija tekstu un tūkstošiem gadu senām Baznīcas tradīcijām. Tāpēc pasaules luterāņu mazāk sekularizētā daļa, arī Latvijas evaņģēliski luteriskā baznīca (kopš 1993. gada), noraida šo jaunievedumu kā kristietībai neatbilstošu.

EKUMENISMS

Ekumeniskā kustība (no grieķu vārda *oikoumenē* – “visa apdzīvotā pasaule”) ir Baznīcas kustība, kas vērsta uz Baznīcas vienības atjaunošanu, pārvarot atšķirības ticības, rituālu un politiskajās nostādnēs. Tieši 20. gadsimts ir bijis

visaktīvākais Baznīcas vienotības meklējumos. Pirms tam vienotības meklējumi – īpaši Romas katoliskās un ortodoksālās baznīcas vidū – ir ilguši gadsimtiem. 18. un 19. gadsimta reliģiskās atmodas kustības ASV ir daudz darijušas, lai pārvarētu robežas starp dažādajām protestantiskajām denominācijām.

Mūsdienu ekumenisma kustības sākumu datē ar 1910. gadā notikušo Edinburgas misionāru konferenci, kurā izveidoja Starptautisko misiju padomi. 1925. gadā tika izveidota Pasaules kristiešu konference dzīvei un darbam, kuras mērķis bija kristīgo principu lietošana sociālajā, ekonomiskajā un politiskajā dzīvē. 1927. gadā Lozannas konferencē “Ticība un kārtība” mēģināja izstrādāt teoloģiskos kristiešu vienības principus.

Nākamajos gadu desmitos tika izveidotas nacionālās Baznīcu vienības padomes, līdz 1948. gadā darbību sāka Pasaules Baznīcu padome. Apvienošanās iniciatīva piederēja Rietumu protestantu Baznīcām, piedaloties pareizticīgo Baznīcām. Romas katoliskā baznīca nosūtīja savus novērotājus uz Pasaules Baznīcu padomi tikai 1961. gadā. Tajā pašā gadā padomē pēc PSRS vadības iniciatīvas iestājās Krievijas Pareizticīgā baznīca, pēc padomju varas krišanas deviņdesmitajos gados tā no padomes izstājās. Protestantisko konfesiju dominante ir saglabājusies kā Pasaules Baznīcu padomes raksturīga iezīme. Ekumenisms ir kļuvis par profesionālu Baznīcu darbības nozari ar saviem algoritmiem darbiniekiem, preses izdevumiem un zinātniskiem pētījumiem.

Taču ir arī neoficiāls ekumenisms, jo dažādu konfesiju kristieši nedzīvo slēgtās kopienās, bet tiekas cits ar citu darbā, skolās, sabiedriskos pasākumos, kā arī garīga rakstura sapulcēs. Laikmeta gars diktē ekumenisku pieeju teoloģisku pētījumu metodikā, dievkalpojumu norisēs, garīgās izglītības programmās. Ekumenisms nav mērķēts tikai uz visu vai vairāku Baznīcu apvienošanos. Ekumenismā svarīgs ir dialogs un savstarpēja izpratne: Jēzus Kristus nebija sludinājis agresīvu, kareivīgu kristietību, par kādu tā vēsturē nereti ir kļuvusi.

KO JŪS ZINĀT PAR BAZNĪCU?

1. Ekumenisms ir baznīcu dialogs par vienotību. [Pareizi.]
2. Baznīca ir kristiešu politiskā organizācija [Nepareizi.]
3. Jēdzieni “garīdznieks” un “svētais” ir sinonīmi. [Nepareizi. Dažkārt lietojamais teiciens “svētais tēvs” attiecībā uz garīdznieku ir tituls, kas saglabājies kopš kristietības pirmsākumiem, kad visus kristiešus sauca par “svētajiem”. Tāpēc vēsturiski pareizi šim titulam vajadzētu skanēt “svēto tēvs”.]
4. Ortodoksālā un Romas katoliskā baznīca ir ļoti svešas viena otrai. [Nepareizi. Abas baznīcas ir vēsturiski un dogmatiski ļoti tuvas.]

Lielākās konfesijas Latvijā. Luterisms, katolicisms, pareizticība, vecticībnieki, baptisms. Sadarbība starp konfesijām pasaulē un Latvijā

TIEŠI ATTIECAS:

- a) uz luterismu: *reformācija*;
- b) uz katolicismu: *kardināli, Romas pāvests*;
- c) uz pareizticību: *Konstantinopoles patriarhs*;
- d) uz baptismu: *pieaugušo kristīšana*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Latvijā ir piecas mūsu zemei tradicionālās (t. i., tādas, kas pastāvējušas šeit ilgāk par 150 gadiem) kristīgās konfesijas: katolicisms, pareizticība, luterisms, vecticībnieki un baptisms.

STUNDAS SĀKUMS

Stundas sākumā vēlams īsi atkārtot jēdzienus “relīģija” un “konfesija”. Juceklīgā šo divu terminu lietošana, kas vērojama pat visaugstākajā valsts ierēdņu līmenī, liecina par nepietiekamu izglītotību reliģiju jautājumā. Terminu “konfesija” nevar lietot, ja runa ir par nekristīgām reliģijām vai nekristīgo reliģiju virzieniem. Vārds “konfesija” ir cēlies no latīņu vārda *confessio* – “Ticības apliecinājums” jeb “Ticības apliecība”. *Confessio* sāka lietot reformācijas laikā, lai apzīmētu dažādu reformēto kristiešu grupas. Luterāņu Ticības apliecinājuma teksts saucas Augsburgas Ticības apliecība (*Confessio Augustana*). Dienvidvācijā U. Cvinglija piekritēji pieņēma “Četru pilsētu ticības apliecinājumu” (*Confessio Tetrapolitana*).

Attiecībā uz citu reliģiju virzieniem tiek lietoti citi apzīmējumi, pirmām kārtām tāpēc, ka reliģija un “ticība” nav sinonīmi. Ir reliģijas, kurās “ticības” jautājums nemaz nav aktuāls.

FONA ZINĀŠANAS

Skolotājam kā uzziņu literatūru var ieteikt Ringolda Baloža grāmatu “Valsts un Baznīca” (R.: Nordik, 2000). Tajā apkopoti Latvijas Tieslietu ministrijas Reliģisko un sabiedrisko lietu pārvaldes materiāli par dažādām konfesijām, to attiecībām ar valsts iestādēm un autora – pārvaldes direktora kā valsts ierēdņa –

viedokļi. Diemžēl darbs satur daudz teoloģisku, reliģijas zinātnes un vēstures kļūdu. Arveda Švābes "Latvijas vēsture" (R.: Avots, 1990–1991) sniedz nepieciešamās vēsturiskās ziņas par kristietību Latvijā. Mazāk pieejama ir Jāņa Tervita "Latvijas baptistu vēsture", kurā ir fundamentāls faktu klāsts. Grāmata ir rakstīta no baptistu draudžu viedokļa. Ziņas par pirmskara reliģisko statistiku var iegūt no Margēra Skujenieka grāmatas "Latvija. Zeme un iedzīvotāji" (R.: A. Gulbja apgāds, 1927). Grāmatveikalos un bibliotēkās ir pietiekami daudz citas literatūras, kas atspoguļo mūsdienu reliģisko situāciju Latvijā.

BRĀĻU DRAUDZES

"Mācību grāmatā" nedaudz ir pieminētas *brāļu draudzes*. Par tām plaši rakstīts Latvijas vēstures grāmatās, arī A. Švābes "Latvijas vēsturē". Šeit īsi izklāstīsim politiskās vēstures aprakstos trūkstošo reliģiskās vēstures daļu.

Brāļu draudzes ir saistītas ar grāfa Nikolaja Ludviga fon Cincendorfa (1700–1760) vārdu. Viņš ir dzimis Drēzdenē. Viņa tēvs bija Saksijas tiesas augsts ierēdnis. 1722. gadā, kad no Bohēmijas bija spiesti bēgt turienes protestanti, Cincendorfs aicināja viņus apmesties savos īpašumos Hernhūtē Saksijā. Drīz vien viņš, būdams dievbijīgs cilvēks, iesaistījās hernhūtiešu kopienas reliģiskajās norisēs un kļuva par šīs kopienas galvu. Hernhūtieši izveidoja savu luterāņu baznīcas atzaru, kas pastāv arī tagad kā "Morāviešu brālība" jeb *Unitas Fratrum*¹. Latvijā pēdējās *brāļu draudžu* paliekas iznīcināja padomju vara.

Brāļu draudžu garīgais pamats ir piētisms, kura dibinātājs ir Filips Jakobs Špēners (1635–1705). Viņš dzīvoja laikmetā, kad luteriskās Baznīcas dzīve bija ļoti pārakmeņojusies, kad sākotnējie reformācijas ideāli šķita pazaudēti. F. J. Špēners uzrakstīja grāmatu *Pia desideria* ("Dievbijības alkas") un sastādīja vēlamo Baznīcas izmaiņu programmu, kurai bija seši punkti:

- 1) Bībeles studijas nelielās mājas grupās;
- 2) "dievbijības pulciņos" lajiem, t. i., "nemācītājiem", piešķirt konkrētu garīgo kalpošanu;
- 3) ticība ir konkrēta garīgā pieredze, nevis kristietības "iemācīšanās";
- 4) sholastisku strīdu vietā ir jānāk reliģiskās pieredzes argumentiem;
- 5) mācītāju sagatavošanai jānotiek garīgās pieredzes un celmes, nevis akadēmisku studiju gaisotnē;
- 6) Baznīcai jābūt vietai, kur notiek pamācīšana, iedvesmošana un ticīgo garīga pabarošana.

Piētistu darbības centrs bija mājas pulciņi un darbs mazās grupās. Kustība kļuva ļoti populāra, no tās izveidojās pat izglītības sistēma, tika izdotas grāmatas, tika veikts misijas darbs ārzemēs. Piētistu garīgumu un viņu organizēšanās formas pārņēma *brāļu draudzes*.

Brāļu draudžu pirmais apustulis Latvijā bija namdaris Kristians Dāvids (1690–1751). Rīgā viņš ieradās 1729. gadā un, atradis Valmieras ģenerālienes

¹ Papildu ziņas ir pieejamas: V. V. Klīve. "Unitas Fratrum – Misijas kustība vai baznīca?" *Ceļš*, Nr. 1 (46), 1995 (Rīga: LU Teoloģijas fakultāte). Šā žurnāla laidienā ir vēl vairāki raksti un tekstu publikācijas par *brāļu draudžu* vēsturi Latvijā.

Hallartes materiālu atbalstu, sāka mācīties latviešu valodu un sludināt. *Brāļu draudzes* Vidzemē deva ievērojamu sabiedrisko efektu: tieši no *brāļu draudžu* piekritēju vidus ir nākuši ievērojami latviešu garīgie, sabiedriskie un politiskie darbinieki, spējīgi uzņēmēji un lauksaimnieki.

ADVENTISTI

Kad runa ir par to, kādas konfesijas tiek atzītas par “tradicionālām Latvijai” un kādas – ne, dažkārt tiek izvirzīts *adventistu* jautājums. Šī jaunā, bet enerģiskā konfesija Latvijā parādījās tikai 1896. gadā, kad tika dibināta pirmā adventistu draudze Rīgā. Ar 1993. un 1994. gadā pieņemtajiem likumiem adventistiem tika piešķirtas tās pašas tiesības, kas citām tradicionālajām konfesijām.

Diemžēl ar adventistu vārdu tika saistīta Romas katoļiem naidīga literatūra un lapiņas, kuras tika izplatītas Romas pāvesta vizītes laikā Latvijā. Vēlākie adventistu vadības mēģinājumi noraidīt šos apvainojumus nedeva rezultātu, un tāpēc adventisti vairs netiek uzskatīti par “tradicionālo konfesiju”. Tāda likuma, kas vienas konfesijas uzskatītu par “tradicionālām” un citas – par “jaunām reliģijām”, nav. Šim dalījumam ir paražas un praktiskas lietošanas raksturs.

IZMAIŅAS SKAITLISKAJĀ DINAMIKĀ

Skolotājam var būt noderīgi salīdzinoši statistiskie dati.¹

Tradicionālo konfesiju skaitliskais sastāvs 1925. un 1999. gadā.

Konfesija	1925. gads	1999. gads
Romas katoļi	416 769	500 000
Luterāņi	1 055 167	339 500
Pareizticīgie	167 538	190 000
Vecticībnieki	89 239	70 000
Baptisti	10 529 ²	6 150

Tādad skaitlisko sastāvu ir palielinājuši tikai katoļi un pareizticīgie, bet viņu skaits var būt pieaudzis mehāniski, pateicoties ieceļotājiem no Baltkrievijas un Ukrainas – attiecībā uz katoļiem; lielajam imigrantu skaitam no Krievijas un Ukrainas – attiecībā uz pareizticīgajiem. 1999. gada dati ir nevis oficiālā statistika, bet gan pašu konfesiju iesniegtie skaitļi. Jebkurā gadījumā runa ir par pašidentifikāciju, kas nepavisam nenozīmē, ka tikpat liels ir aktīvo ticīgo draudžu locekļu skaits. Pēc pēdējām publikācijām, reģistrēto luterāņu skaits draudzēs ir aptuveni 30 000, no kuriem aktīvi draudžu locekļi ir tikai trešdaļa.

¹ Avoti: M. Skujenieks. *Latvija. Zeme un iedzīvotāji*. (R.: A. Gulbja apgādniecība, 1927, 320. lpp., R. Balodis. *Valsts un Baznīca*. – R.: Nordik, 2000), 718.–719. lpp.

² Dati par 1929. gadu: J. Tervits. *Latvijas Baptistu vēsture*. (R.: Latvijas Baptistu draudžu savienība, 1999), 123. lpp.

KO JŪS ZINĀT PAR KRISTIETĪBU LATVIJĀ?

1. Pareizticība ir izplatītākā kristietības forma krieviem.
2. Katolicisms ir izplatītākā kristietības forma poļiem.
3. Luterisms ir izplatītākā kristietības forma vāciešiem.
4. Latviešiem nav savas kristīgās reliģijas formas.

[Visi apgalvojumi ir daļēji pareizi. Kristietība nav nacionāla, arī nosauktās konfesijas nav nacionālas. Taču ir arī nacionālās kristietības formas. Tāda ir Armēņu gregoriāņu baznīca, Koptu (ēģiptiešu) baznīca.]

KRISTIETĪBAS TEMATUS APGUVIS, SKOLĒNS

ZINA:

- Jēzus Kristus dzīves svarīgākos notikumus, kā tie izklāstīti evaņģēlijos,
- to, ka kristietības reliģiskie priekšstati ir formulēti grieķu filozofijas valodā,
- mūsdienu ortodoksijas (pareizticības) īpatnības un to, ka tā saglabā senākās kristīgās grieķu dogmatikas nostādnes,
- viduslaiku kristietības īpatnības,
- reformācijas kustības apstākļus un īpatnības,
- kristietības pamatvērtības (Dieva izpratne kristietībā, pasaules vēsturiskās attīstības koncepcija, cilvēka cieņa un personas brīvība, personīgā atbildība, godprātība darbā, kristīgā mīlestība), kas veidojušas modernās eiropeizētās pasaules garīgo pamatu,
- jēdzienus *baznīca, konfesija, draudze, sekta* un to nozīmi,
- faktus, kas liecina par reliģisko konfesiju sadarbību pasaulē un Latvijas vēsturē – trešās atmodas periodā un mūsdienās,
- kas ir Evaņģēlijs, svētais Vakarēdiens, Trīsvienība, Lieldienas, Ziemassvētki, Vasarsvētki,
- kristīgās mīlestības un aktīvās labdarības ētikas izpausmes piemērus vēsturē un literatūrā (tostarp latviešu),
- dažus ievērojamākos (pēc skolēna izvēles) kristīgos teologus, svētos, filozofus, rakstniekus, zinātniekus, māksliniekus un sabiedriskos darbiniekus,
- kas ir Bībele, kādi ir tās lasīšanas principi;

IR IEGUVIS PRIEKŠSTATU:

- par kristietības izplatīšanās vēsturi,
- par kristietības galvenajām dogmām,
- par sakramentiem un to nozīmi,
- par mūku un klosteru nozīmi Rietumu un Austrumu Eiropas kultūrās,
- par kristietības ietekmi uz mākslu, literatūru, mūziku, to nozīmi dievkalpojumos;

PROT:

- atšķirt dažādu konfesiju dievnamus pēc to ārējām (arhitektūras) pazīmēm,
- atšķirt Latvijas lielo konfesiju (pareizticīgo, katoļu, luterāņu, vecticībnieku un baptistu) mācību svarīgākās nostādnes,
- formulēt kristietības nozīmi Eiropas civilizācijas vēsturē,
- pastāstīt par Baznīcas sociālo mācību un nostāju mūsdienu sabiedrības aktuālajās problēmās,
- modelēt (iztēloties) Eiropas šodien, ja tās galvenā reliģija būtu kāda no jau apgūtajām senatnes reliģijām,
- nosaukt svarīgākās Jaunās Derības grāmatas un raksturot to saturu.

a) uz islāmu: *prophet Muhammad, Korāns, Hadīsi;*

b) uz Korānu: *sūra, djats;*

c) uz Dievu: *islāma, Allāhs;*

d) *nostādnes ne uz islāmu, ne uz Korānu, ne uz Dievu: islāma, corānisms, spiritisms.*

ISS FORMULĒJUMS

Islāms ir jaunākā pasaulē reliģija, kas radusies resus gadsimtus pēc kristietības. Islāms sevi uzskata par dievīti pārdotāko reliģiju naktī kristietība. Patlaban islāms ir visstraujāk augošie reliģiozā pasaulē. Islāms prasa, lai katrs cilvēks un ogresiva reliģija, un tas daudziem cilvēkiem izvēlēti. Ir patkami piederēt pie lielās un varnās zopības.

STUNDAS SĀKUMS

Skolēniem būtu diezgan grūti, ka islāms ir viena no trim tā dēvētajām Abrahāmu jeb "Abrahāma piecām daļ" reliģijām. Viena no reliģijām, kas radusies pirms kristietības un sociālo apstākļu, un islāms arī šajā laikā ir bijis. Kristietība ir teoloģiski katrs, jo tā ir reliģija, turpretī islāms ir samērā vienkārša.

ĒONA ZINĀŠANAS

Skolēniem ieteicama literatūra ir "Pasaulē: reliģijas" (*World Publishing*), IR: Zviedrē ABC, 2000), V. M. Marš *Islāms: ģeogrāfija* (P. Nordik, 2002), kā arī citi latviešu valodā pieejamā literatūra par islāmu un pasaulē reliģijām. Paldies grāmatas "Islāms un kristietība" (H. 2001) izdevējam gan brīvību par daudziem faktiem un ir patiesi, jo islāms ir viena no trim tā dēvētajām Abrahāmu jeb "Abrahāma piecām daļ" reliģijām.

Izcilas personības un garīgās autoritātes kristietības vēsturē

Temata izpildījums ir skolotāja vai arī skolēnu iniciatīvas ziņā. Attiecīgas literatūras meklēšanu visdrīzāk noteiks vietējā reliģiskā vai konfesionālā tradīcija. Materiālus vislabāk ir meklēt konfesionālajos izdevumos – grāmatās, gadagrāmatās, žurnālos. Konfesionālās avīzes šādu materiālu parasti nepiedāvā, vai arī tas ir īss un darbam klasē nepiemērots. Jautājuma apspriešanai pateicīgi varētu būt arī konkrēti dzīves piemēri.

IR IEGUVIS PRIEKŠSTATU:

- par kristietības izplatīšanās vēsturi,
- par kristietības galvenā dogmām,
- par kristietību un to nozīmi,
- par kristietību un klostera nozīmi Rietumu un Austrumu Eiropas kultūrās,
- par kristietības ietekmi uz mākslu, literatūru, mūziku, to nozīmi cilvēka dzīvē.

Islāma vēsturiskā izcelšanās un izplatīšanās. Senās Mezopotāmijas, jūdaisma un kristietības mantojums islāmā. Dieva jēdziens. Cilvēks.

Korāns

TIEŠI ATTIECAS:

- a) uz islāmu: *pravietis Muhameds, Kaaba, Hidžra;*
- b) uz Korānu: *sūra, ājats;*
- c) uz Dievu islāmā: *Allāhs;*
- d) neattiecas ne uz islāmu, ne uz Korānu, ne uz Dievu islāmā: *čanelings, spiritisms.*

ĪSS FORMULĒJUMS

Islāms ir jaunākā pasaules reliģija, kas radusies sešus gadsimtus pēc kristietības. Islāms sevi uzskata par daudz pilnīgāku reliģiju nekā kristietība. Patlaban islāms ir visstraujāk augošā reliģija piekritēju skaita ziņā. Islāms principā ir karojoša un agresīva reliģija, un tas daudziem šķiet ļoti saistoši. Ir patīkami piederēt pie lielas un varenas kopības.

STUNDAS SĀKUMS

Skolēniem būtu derīgi atgādināt, ka islāms ir viena no trim tā dēvētajām Abrahāmītu jeb "Abrahama pēcnācēju" reliģijām. Visas šīs reliģijas, veidojušās līdzīgos ģeogrāfiskos un sociālos apstākļos, ir līdzīgas arī savā dziļākajā būtībā. Kristietība ir teoloģiski ļoti sarežģīta reliģija, turpretī islāms ir samērā vienkāršs.

FONA ZINĀŠANAS

Skolotājam ieteicamā literatūra ir "Pasaules reliģijas" (*Lion Publishing*), (R.: Zvaigzne ABC, 2000), V. M. Vats. *Islāms. Īsa vēsture*, (R.: Nordik, 2002), kā arī cita latviešu valodā pieejamā literatūra par lielākajām pasaules reliģijām. J. Paidera grāmatas "Islāms un Kristietība" (R., 2001) lietotājus gan brīdinām par daudzām faktu un izpratnes kļūdām šajā grāmatā.

STAN SENĀS MEZOPOTĀMIJAS, JŪDAISMA UN KRISTIETĪBAS MANTOJUMS ISLĀMĀ

Islāms ir radies Mekā ap 600. gadu. Tas ir laiks, kad arābu klejotāji piedzīvoja dažādus dievus. Bija arī izplūdis priekšstats par Dievu – pasaules radītāju. Šos priekšstatus padziļināja arābu klejotāju un karavānu dzinēju iepazīšanās ar kristīgajiem vientuļniekiem. Kopš 4. gadsimta vidus daudz vientuļnieku sāka apmesties Arābijas tuksnesī. Par to liecina arābu beduīnu (klejotāju) tautasdziesmas, kurās kristieša vientuļnieka (eremīta) uguntiņa naksnīgajā tuksnesī ir turienes ainavas neatņemama sastāvdaļa. Kristiešu eremīti iepazīstināja arābus ar kristīgo mācību. Arī musulmaņu pravietis Muhameds nenoteiktu laiku ir mācījies pie kāda kristīgā mistiķa. Pilsētās, piemēram Medīnā, bija arī diezgan liela un spēcīga jūdu kopiena, ar kuru vēlāk Muhameds sanaidojās un to iznīcināja. Tā kristietība, kuru bija apguvis Muhameds, pēc pētnieku domām, varēja būt kāds jūdeokristīgu gnostiķu sektantisks virziens, jo musulmaņu svētajā grāmatā Korānā ir vietas, kuras uz to skaidri norāda.

MUHAMEDA BIOGRĀFIJA

Islāma dibinātājs ir dzimis Mekā ap 570. gadu. Ap 610. gadu viņš piedzīvoja kādu redzējumu Hīras kalna alā, kurā viņš bija radis uzturēties, lai nodotos reliģiskām pārdomām un lūgšanām. Viņa apziņā parādās teksti, kurus viņš izprot kā Dieva paziņotus. Šie teksti vēlāk, apkopotī vienā grāmatā, kļuva par musulmaņu svētajiem rakstiem Korānu. Galvenais šajās atklāsmēs ir viendievbības ideja. Dievs (*Allāhs*) ir viens Dievs, un viņš ir patiesais pasaules valdnieks, viņš ir visuvarens, un viņš ir tas, kas tiesās cilvēkus pastarajā tiesā. Korānā ir sižeti, kas aizgūti no Vecās Derības (sižets par Noasu un pasaules plūdiem, par Sodomas izpostīšanu un par Lotu, par Mozus glābšanos no faraona u. c.). Seko dažādi reliģiski aizliegumi. Musulmaņiem tika aizliegta augļošana, azartspēles, alkoholiskie dzērieni, cūkgaļas lietošana.

Pirmajā laikā Muhameda sludināšana neizraisīja dziļākas pretrunas, bet, sekotāju skaitam palielinoties, viņam sāka rasties pretinieki. Muhameds ieguva garīgu autoritāti, un tas nozīmēja arī politisku varu. Šāds notikumu pavērsiens nevarēja neizraisīt neapmierinātību dažu iespaidīgu Mekas aristokrātu aprindās, un ap 622. gadu situācija nokaitējās tik tālu, ka Muhameds kopā ar 70 saviem piekritējiem un viņu ģimenēm bija spiests doties emigrācijā uz Medīnu. Medīnas nosaukums *Madinat an-nabi* jeb "Pravieša pilsēta" (saīsināti *al-Madina* jeb "pilsēta") parādījās tikai pēc šā notikuma. Agrākais tās nosaukums bija Jasriba. Ar šo notikumu sākās musulmaņu gadu skaitīšana (*hidžra*, arābiski – pārceļšanās), jo Medīnā Muhameds izveidoja valsti, kuras valdnieks bija viņš pats; viņa autoritātes avots bija tīri reliģisks. (*Hidžras* gadu skaitīšana sākas ar 622. gadu, bet tālāk tā nesakrīt ar kristīgo gadu, jo musulmaņu gadu skaita pēc Mēness kalendāra, kas ir īsāks par Saules kalendāra gadu.) Muhameds tika uzskatīts par vienīgo cilvēku, kuram Allāhs paziņo

savu gribu. Tāpēc Muhameda vara savu padoto vidū bija absolūta un neapstrīdama. Šī absolūtā vara ātri izplatījās arī uz Medīnas pagāniem, kuri, starp citu, pamazām sāka pieņemt islāmu.

Muhameds mira 632. gadā. Viņš savai tautai mantojumā atstāja gan reliģiju, gan valsti. Viņa varas mantinieks bija Abu Bakrs – vecākais no viņa dzimtas, Muhameda sievastēvs.

ISLĀMA IZPLATĪŠANĀS PĒC MUHAMEDA. OMEIJĀDU KALIFĀTS

Abu Bakrs ieguva kalifa titulu, kas nozīmēja – Muhameda vietnieks, garīgās kopienas un valsts vadītājs. Bet viņam nebija tiesību runāt pašam kā pravietim. Viņš varēja tikai citēt Muhameda izteikumus, atgādināt Muhameda pieņemtus lēmumus dažādās situācijās, kas kalpoja par sava veida juridiskiem precedentiem. Kareivīgos arābu tuksnešu klejotājus – beduīnus – Abu Bakrs apvienoja cīņai pret kaimiņos esošajām valstīm – Bizantiju un Persiju. Abas lielvalstis bezgalīgos karos bija stipri novārgušas, un tās kļuva par vieglu laupījumu agresīvajiem arābu musulmaņiem. Arābiem kā klejotājiem bija viena būtiska priekšrocība: viņa neizjuta nepieciešamību pēc kaujām atgriezties mājās. Māju viņiem vienkārši nebija: viņi dzīvoja tajā vietā, kuru bija iekarojuši. Divpadsmit gadu laikā, nekad nepametot iekaroto teritoriju, viņi ieņēma Ēģipti, tagadējo Sīriju un Irāku un turpināja uzbrukumus Lībijai Āfrikas kontinentā un Persijai (tagadējai Irānai) Āzijā. Bizantijas un Persijas provinču pārvaldnieki bēga, bet arābi aplika iedzīvotājus ar nodokļiem. Arābi pasludināja, ka iekaroto zemju iedzīvotāji ir “arābu aizsardzībā”, par ko viņiem bija jāmaksā. “Aizsargāti” bija tikai kristieši, jūdi un zoroastrieši jeb “grāmatas ļaudis” (*Ahli al-kitāb*), t. i., to reliģiju pārstāvji, kuriem ir Svētie Raksti un kuri tic Vienam Dievam. Pārējiem bija jāpieņem islāms. Tiesa gan, “aizsargātajiem” tika atvēlēta otrās šķiras pavalstnieku loma. Smagais nodoklis “džīzja”, ar kuru aplika “grāmatas ļaudis”, arī viņus mudināja pieņemt islāmu vai arī atstāt musulmaņu pārvaldītās zemes.

Rietumeiropā musulmaņi ielauzās pēc tam, kad bija ieņemta visa Ziemeļāfrika – pāri Gibraltāra (arābiski *Džebl at-Tārik* – “Tārika kalns”) jūras šaurumam. Neilgu laiku musulmaņi noturējās pat tagadējās Francijas dienvidos, līdz 732. gadā viņus sakāva franču karavadonis Karls Martels. Sakāve Eiropā nekavēja musulmaņus, un viņi iekaroja arī Āziju. Viņu karapūļiem padevās Indijas un tagadējās Pakistānas iedzīvotāji, un līdz 750. gadam pastāvēja vienota musulmaņu pasaules impērija, kuru pārvaldīja Omeijādu kalifāts ar centru Damaskā.

ABĀSĪDU KALIFĀTS

750. gadā Omeijādu dinastija pārstāja eksistēt un pie varas nāca cita – Abāsīdu – dinastija, kas islāma impērijā ar centru Bagdādē valdīja 500 gadu. Bagdādes kalifāts jau uzrādīja sairuma pazīmes, un kalifu vara bija nomināla. Spānijā

un Ēģiptē nostiprinājās Fātimīdu dinastija. Bagdādes kalifātam ir raksturīgs islāma zinātnes un kultūras uzplaukums. Uz reliģiskiem pamatiem pilnveidojās musulmaņu likumdošana; izveidojās četras galvenās likumu skolas, arābiski tika pārtulkoti Aristoteļa un citu grieķu filozofu darbi, uzplaukumu piedzīvoja matemātika, medicīna un dabaszinātnes.

Iekarojumi mazinājās, koncentrējoties galvenokārt Indijas subkontinentā. Indiešus ar varu vairs nemudināja pieņemt islāmu. Bet islāms turpināja izplatīties arī bez kariem. Kā misionāri kalpoja tirgotāji, ieviešot savu reliģisko dzīvesveidu Melnajā Āfrikā (atšķirībā no tā sauktās *Magribas* – “Baltās Āfrikas” jeb kontinenta ziemeļu piekrastes), iespiežoties Ķīnas ziemeļos, Indonēzijā un Malajā. Spāņu “rekonkistas” (“atkarošanas”) spiediena ietekmē islāms atkāpās Spānijā. 1492. gadā krita Granadas sultāns – pēdējais Fātimīdu dinastijas pārstāvis. Palikušos musulmaņus izraidīja vai iznīdēja spāņu inkvizīcija.

DIEVS UN CILVĒKS ISLĀMĀ

Atcerēsimies, kā Dievu uztvēra senie ēģiptieši un kā – senie Mezopotāmijs iedzīvotāji. Senajā Ēģiptē Dievs bija draudzīgs cilvēkiem, turpretī Mezopotānijā Dievs bija bargs soģis un cilvēks bija dievu vergs. Mūsdienu jūdaisms, kristietība un islāms ir it kā starp šiem diviem pretpoliem: kristietība – tuvāk Senajai Ēģiptei, islāms – tuvāk Mezopotāmijs reliģijai. Cilvēka verdziskā padevība Dievam reliģijā atspoguļojas islāma sabiedrības uzbūvē. Islāma zemes – īpaši tas vērojams Tuvajos Austrumos, kur islāms ir mazāk sajaucies ar senākiem vietējiem ticējumiem – nepazīst demokrātisku valsts iekārtu un brīvu sabiedrisko dzīvi. (Turcija ir izņēmums: tā atrodas kādreizējās Bizantijas impērijas vietā, un tās agrāko iedzīvotāju asinis aizvien vēl rit tagadējo turku dzīslās.)

SVĒTIE RAKSTI: KORĀNS

Muhameds pats piedzīvoja mistisku sastapšanos ar eņģeli Gabriēlu (*Džibrail*). Šī tikšanās lika pamatus Korānam – musulmaņu svētajai grāmatai. Vēlāk Muhameds stingri aizliedza musulmaņiem pašiem meklēt tiešus kontaktus ar viņpasauli. Korānam bija jāpaliek par vienīgo Dieva vēstījumu nākamajām paaudzēm. Te ir saskatāma liela līdzība ar jūdaismu.

Muhameda pirmie piedzīvojumi Hīras alā – tā ir tikai daļa Korāna. Tā saturs papildinājās gandrīz 20 gadu. Muhameds paziņoja cilvēkiem Allāha gribu ik reizi, kad viņi nāca pēc padoma. Pakāpeniski gan aizvien biežāk Muhameds atkārtoja jau agrāk izteiktās sentences. Korāna teksti bija radušies mutvārdu kultūrā, tie bija ritmizēti un tāpēc viegli iegaumējami.

Korāna tekstu zinātniskā analīze liecina, ka Korāns ir saglabājis gandrīz nemainītus autentiskos Muhameda vārdus. Korāna 1. sūra gan ir īsa, jo tā izpilda lasīšanas sākumā nepieciešamo lūgšanu. Tās tulkojums ir “Mācību grāmata”.

Šai sūrai seko visgarākā – 2. sūra, kas saucas “Govs” (*al-Bakara*). Tekstā ir sižets, kurā Vecās Derības pravieti Mozu (Mūsā) jūdi neatlaidīgi tincina, lai viņš ļoti precīzi atbildētu, kāda īsti govys ir derīga upurēšanai Dievam. Šā nostāsta uzdevums nebija sniegt izsmeļošas zināšanas par upurdzīvnieku. Runa bija par analogiju. Jūdu ietiepīgā iztaujāšana slēpa sevī nepaklausību savam pravietim, kuru Korāns nosoda. Sūra “Govs” ir sarakstīta Medīnas periodā, un šajā teksta epizodē var saskatīt kādas ļaužu daļas nevēlēšanos pakļauties Muhamedam kā politiskam līderim. Sūra “Al-Anbijā” (“Pravieši”) ir seno praviešu uzskaitījums. Sūra “Al-Naml” (“Skudras”) sākas ar valdnieka sarunu ar skudrām.

Tomēr lasīt Korānu ir grūti; šķiet, ir neiespējami izlobīt tā saturu. Iemesls ir arābu stilistika – galveno sižetu pastāvīgi caurauž lietai nepiederoši iestarpinājumi un poētiski atkārtojumi. Šī valoda Korānā ir pārmantota no arābu pagānisko vārdotāju un burvju (*kāhin*) izteiksmes formām.

Korānā ir sūras, kas ir pretrunīgas satura ziņā. Islāmā ir princips, ka vēlāka sūra atsauc agrāko. Tāpēc svarīgi ir zināt, kura Korāna daļa ir rakstīta agrāk, kura – vēlāk. Šos jautājumus pētī musulmaņu teologi.

Korāna sūras ir sarakstītas divos lielākos periodos. Mekas perioda pirmie *ājati* (“panti”) ir ekstātiski, noslēpumaini, tiem ir skaldītas formas; Mekas perioda beigās *ājati* ir garāki, filozofiskāki un no poētiskā viedokļa plūstoši un eleganti.

Medīnas perioda sūras kļūst garas un monotonas. To saturs ir likumi un noteikumi. Bet daudzas ļoti poētiskas daļas, piemēram, *ājat al-kursi*, 2:255/256 (“Tronis”), kas arī radušās šajā periodā, liecina, ka Korāna izcelsme ir bijusi ekstātiska, ka tā ienākusi Muhameda apziņā spontāni, it kā no ārienes. Korāniskajos tekstos ir daudz mājienu uz bagātīgo arābu folkloru, vēsturiskiem notikumiem, praviešiem utt. Visām šīm norādēm uz kādiem notikumiem un personām ir uzdevums kalpot par argumentu Muhameda aicinājuma pieņemt viendievību, pakļauties savam Pravietim, nedarīt ļaunus darbus, kas ir pretrunā ar Allāha gribu.

Korāniskie nostāsti veido vēstures koncepciju, kuras uzdevums ir parādīt, ka cilvēce ir gājusi no vienas traģēdijas uz otru, ka visam tam iemesls ir bijis neticība un cilvēku grēcīgums. Korāna vēsturiskā patosa pamatā tomēr ir ideja par pēcnāves eksistenci, kuru ļoti sīvi atteicās pieņemt arābu beduīni. Un nav nekā pārsteidzoša: semītiskā pasaule kopš Mezopotāmijas laikiem ļoti maz palāvās uz grūti pierādāmo pēcnāves eksistenci. (Sk. 10.–12. temat.) Arābi ir izteikti materiālisti. To mēs izjutīsim ikreiz, kad ar šīs tautas pārstāvjiem tiksimies sadzīvē.

KO JŪS ZINĀT PAR ISLĀMU?

1. Musulmaņi uzskata, ka Muhameds ir pēdējais Allāha pravietis.

[Pareizi.]

2. Islāms ir kristietības un jūdaisma mistrojums. [Pareizi. Islāma dibinātājs

Muhameds domāja, ka viņš sludina to pašu, ko kristietība un jūdaisms. Kristietību un jūdaismu viņš nespēja atšķirt.]

3. Islāmam ir sarežģīta teoloģija. [Daļēji pareizi. Islāmam ir sarežģīta teoloģija, bet tā ir vienkāršāka nekā hinduismam, budismam un klasiskajai kristietībai.]

Islāma pieci pīlāri (*šahāda, salāt, zakāt, saum, hadžž*). Svētais karš (*džihād jeb gazavat*). Islāma un kristietības atšķirības

TIEŠI ATTIECAS:

- a) uz islāma pieciem pīlāriem: *salāt, saum, hadžž, šahāda*;
- b) uz islāma svēto karu: *džihād*;
- c) uz cilvēka izpratni islāmā: *Abd Allāh*;
- d) neattiecas ne uz islāma pieciem pīlāriem, ne uz svēto karu, ne uz cilvēka izpratni islāmā: *svēto kults, priesterība*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Abd Allāh – tā musulmaņi sauc sevi paši. Latviski tas skanētu kā “Allāha vergs”. Korānā ir rakstīts, ka Allāhs ir radījis cilvēkus, lai viņi varētu pielūgt Dievu. Kristietība diezgan krasi nodala miesu un dvēseli, taču islāmā tas tā nav. Ne velti islāma paradīze ir tēlota pilna juteklisku prieku. Islāmā vispār nav jēdziena “garīgums”. Līdz ar to ir arī pašsaprotams, kāpēc islāmā jebkura dzīves sfēra – vai tā būtu politika, tirdzniecība vai karošana – ir islāma reliģijas sastāvdaļa un visam ir jāpakļaujas reliģijas diktētajiem principiem un noteikumiem.

FONA ZINĀŠANAS

Islāmā ir divi lieli virzieni. Lai apzīmētu to islāmu, kas izveidojās galvenokārt arābu vidē un aptver musulmaņu lielāko daļu (aptuveni 90%), lieto nosaukumu *sunnīti*. Islāmam, kas izveidojās Irānas teritorijā, ir raksturīga lielāka sekošana garīgām autoritātēm (*ājatollām, mudžtahidiem*) un dažas citas atšķirības, un tas tiek apzīmēts ar nosaukumu *šīiti*.

Islāma reliģijas īss kopsavilkums ir izsakāms piecos pamatprincipos.

Šahāda jeb ticības apliecinājums. Tas skan *Ašhadu Anna Lā illahu il-allāhu va, ašhadu anna Muhammad rasūl* (“Es apliecinu, ka nav dieva kā tikai Dievs, un es apliecinu, ka Muhameds ir viņa vēstnesis”). Tie musulmaņi, kuri ir īpaši ieinteresēti islāma propagandā, iespējams, mēģinās jūs pierunāt izteikt šo formulu citu ļaužu klātbūtnē. Ja jūs to darīsiet, jūs būsiet spēruši pirmo soli uz islāma pieņemšanu. Islāms ir reliģija, kas ļoti ātri iekaro pasauli, un šo panākumu atslēga ir zemais prasību sliekšnis attiecībā uz to, lai kāds “skaitītos” par musulmani. Minimālā prasība tātad ir publiski apliecināt šahādu. Ja jums

gadīsies būt Tuvajos Austrumos, piecas reizes dienā jūs dzirdēsiet muedzina saucienus uz lūgšanu. Muedzins agrāk kāpa zīmuļveida mošejas tornī – minaretā, lai no tā balkona izkliegtu jau minētos šahādas vārdus. No rīta skan arī aicinājums celties, “jo lūgšana ir labāka par miegu”. Tagad muedzinu aizvieto radioskaļruņi.

Kristietību ir daudz grūtāk pieņemt, jo tā prasa krietni vairāk intelektuālas piepūles un gribas izšķiršanās.

Salāt – lūgšana. Tā notiek piecas reizes dienā. Lūgšanai ir zināma kārtība: musulmanim pirms tās ir rituāli jāmazgājas un lūgšanas laikā jāpagriežas ar seju pret Meku. Lūgšana beidzas ar sejas pagriešanu pa labi un pa kreisi, sakot *as-salam aleikum* (“miers lai ir ar tevi”).

Lūgšana arī kristietībā ir ieteikta, tomēr tās obligātums un norise nav īpaši nosacīta. Pārrunu temats varētu būt lūgšanas kā cilvēka paškoncentrēšanās un paškontroles veids tīri psiholoģiskā izpratnē; lūgšanas brīvprātīgums un brīva formas izvēle kristietībā un stingri reglamentētais raksturs islāmā. Publiskās lūgšanas islāmā (atcerēsimies televizorā redzēto) notiek sinhroni – bezgalīgām dievlūdžēju rindām vienlaikus ceļoties un metoties pie zemes pēc lūgšanu vadītāja – *imāma* – uzsauzieniem. Vai šī kolektīvā disciplīna neaizina zināmu kopības izjūtu un vienlaikus – kareivīgumu?

Zakāt jeb žēlsirdības dāvanu došana ir obligāts musulmaņa pienākums. Obligātā ziedojuma apmēram ir jābūt 2,5% no visa personas īpašuma. Papildu ziedojumi virs šīs normas jau ir ikviena privāta darīšana. Zakāta reliģiskā būtība ir visu nabagu, nespējnieku, ceļinieku vienlīdzība Dieva priekšā. Ikvienam ir tiesības uz dzīves minimumu, un par to ir jā rūpējas tiem, kuriem ir iztikas pārpalikums. Musulmaņu teoloģiskā literatūra skaidro, ka zakāta došana ir attīrīšanās no grēkiem – īpaši no tiem, kas saistīti ar dzīšanos pēc mantas.

Jautājums par nabagiem un palīdzība viņiem ir aktuāls jautājums arī mūsdienās, kas būtu apspriežams ar skolēniem. Senajā pasaulē (spriežot no Senās Ēģiptes tekstiem) palīdzību trūkcucietējiem uzskatīja par reliģiski pareizu uzvedību. Senā jūdu (Vecās Derības) reliģija paredzēja īpašas normas, kas nodrošināja trūkcucietēju tiesības; kristīgās Baznīcas pirmajos gadsimtos kristīgās kopienas pašas rūpējās par saviem trūkcucietējiem, bet vēlāk imperatoru vara uzkrāva Baznīcai rūpes par visas sabiedrības sociālo nodrošināšanu. Viduslaikos izveidojās priekšstats, ka Kristus ir katrā trūkcucietējā, ka, palīdzot viņam, mēs palīdzam Kristum. Reformācijas laikā atcerējās, ka draudze ir atbildīga par savas kristīgās kopienas trūkcucietējiem, un tāpēc ubagi pie protestantu baznīcas durvīm tika uzskatīti par draudzes negodu.

Saum – tā saucas gavēnis, kas jāievēro ramadānā. Tad no saules lēkta līdz rietam nedrīkst ēst un dzert un nav atļautas citas baudas. Tā kā musulmaņu garīgā dzīve rit pēc Mēness kalendāra, kur mēnesis ir īsāks nekā Saules kalendāra noteiktais, tad ramadāns ir gan ziemā, gan rudenī, gan vasarā. Tveicīgajā Tuvo Austrumu vasarā iztikt bez dzēriena ir īpaši grūti. *Saum* ir laiks garīgām pārdomām, biežākiem mošejas apmeklējumiem.

Gavēni dažādās formās pazīst daudzas reliģijas. Atturība un sevis ierobežošana cilvēku disciplīnē arī bez reliģiska konteksta. Kristietībā Rietumos gandrīz

nekur vairs nepraktizē gavēni. Formāli šī ir piekāpšanās modernās medicīnas prasībām, bet patiesībā – cilvēku pašu negribēšanai sev atteikt dzīves ērtībās. Klasisks musulmaņu gavēņa stils ir izrēķināt, cik ir maksājies neapēstais ēdiens, un šo summu atdot kādam, kam pietrūkst dienšķajai maizei. Šis ir labs temats pārrunām.

Hadžs (hadžž) ir svētceļojums uz Meku. Tas ikvienam musulmanim būtu jāveic vismaz vienu reizi dzīvē. Šim nolūkam daudzi – īpaši vecāka gada gājuma ļaudis – ilgi krāj naudu. Gada divpadsmitajā mēnesī ir laiks veikt “lielo hadžu”. Ieradušies Džiddā (tagadējā Saūda Arābijā), svētceļnieki pārgērbjas baltos, no diviem auduma gabaliem sastāvošos tērpos un šādā izskatā dodas uz Meku. Baltās drēbes simbolizē rituālu (ārēju) attīrīšanos. Svētceļnieki pulcējas Lielajā Mošejā, kuras centrā ir izveidota kubveida celtne – Kaaba ar melno akmeni (tiek uzskatīts, ka tas ir meteorīts). Tam ir jāapiet apkārt septiņas reizes, melno akmeni klājas arī skūpstīt. Seko vēl vairākas rituālas darbības, kuru kulminācija ir pusdienu gara stāvēšana pie Arafāta kalna, gremdējoties pārdomās par Allāhu, Muhamedu un reliģiju.

Svētceļojumi mūsdienās notiek arī Latvijā. Ja klasē ir kāds, kas piedalījies svētceļojumā, būtu interesanti uzklaut, kādas ir viņa atziņas un iespaidi. Dažkārt apgalvo, ka viduslaiku svētceļojumi uz Tā Kunga Kapu Jeruzalemē bijuši ne tikai reliģiski, bet arī sava laikmeta “tūrisms”. Ko teiktu mūsdienu svētceļotājs?

SVĒTAIS KARŠ DŽIHĀDS

Islāma reliģija uzskata, ka tie, kas pieder pie šīs reliģijai, veido “Dār-al islām” (“miera pasauli”), bet tie, kas ir ārpus islāma, ir “Dār-al-Harb” (“kara pasaule”). Šos nosaukumus mūsdienās ne vienmēr skaidro no kareivīgām pozīcijām, tomēr tie vismaz atspoguļo šīs reliģijas kareivīgo vēsturi.

Islāms saglabā ļoti senatnīgas reliģiskās formas, un viena no tādām ir tiesme reliģiju saplūdināt ar valsti. Musulmaņi tic, ka tad, kad valsts un islāms būs saplūduši visā pasaulē, iestāsies miera valstība, beigsies kari un cita veida nesaprašanās starp tautām. Šā iemesla dēļ musulmaņi izvēlas upurēties, politisku motīvu mudināti.

Muhamedu viņa laikabiedri, iespējams, pieņēma kā pravieti, kā Dieva apsolīto mesiju, kas nodibinās mūžīgu labklājības valstību. Šos priekšstatus arābi varēja gūt gan no jūdiem, gan no arābu kristiešiem, kuri gaidīja otro Kristus atnākšanu. Tieši Medīnā islāms izveidojās par pilntiesīgu reliģiju; bez šiem aizliegumiem tika arī pieprasīts, lai musulmaņi piecas reizes dienā zemosos Allāha priekšā lūgšanā, dotu žēlastības dāvanas nabagiem, ramadānā ievērotu gavēni un reizi dzīvē apmeklētu musulmaņu svēto pilsētu Meku.

Starp Muhameda atklāsmēm bija arī tādi likumi, kam bija vairāk sociāli ekonomisks nekā reliģisks raksturs. Piemēram, jaunās reliģijas likumi aizliedza asinsradnieku laulības, noteica, kā laulība noslēdzama un šķirama, kā mantojamas īpašumtiesības, kādas ir tiesu normas.

Muhameda mācība viena pati vēl nespēja pārliecināt plašākas arābu tautas

masas. Bija nepieciešami kādi redzami Allāha varenības pierādījumi. Par tādiem kļuva Muhameda veiksmīgie karagājieni vispirms pret Mekas karavānām, vēlāk – uzbrukums pašai Mekai. Kad 624. gadā pie Badras akām notika Muhameda uzbrukums Mekas karavānām, kas beidzās ar musulmaņu uzvaru, Muhameds saviem piekritējiem paskaidroja: “Ne jūs, bet Allāhs viņus nogalināja.”

Vēlākos gados – jau pēc Pravieša nāves – musulmaņu iekarojumi turpinājās. Pēc tam kad 732. gadā franku karavadonis Karls Martels sakāva karavadoņi Abd-ar-Rahmānu, apturot musulmaņu uzvaras karagājieni uz Eiropu, uzbrukumi nerimās. 1453. gadā musulmaņi – turki – sagrāva Bizantijas impēriju, 1683. gadā musulmaņu karaspēks aplenca Vīni. 2001. gada 11. septembra notikumus Amerikas Savienotajās Valstīs, kad musulmaņu mudžāhidu sagrābtās lidmašīnas ietriecās Pasaules tirdzniecības centra debesskrāpjos un Pentagona ēkā, daudzi uzskata par jaunāko musulmaņu ekspansijas epizodi.

Pievērsiet uzmanību tam, ka islāmā nekur neparādās vārds “mīlestība”. Islāma centrālais vārds ir *adl* – “taisnīgums”.

KO JŪS ZINĀT PAR ISLĀMA RELIĢISKO MĀCĪBU?

1. Islāms māca, ka kristiešiem ir jāpieņem islāms vai jāmirst. [Nepareizi. Islāms labvēlīgi attiecas pret tā dēvētajiem grāmatas ļaudīm – *ahlid-kitab*, proti, kristiešiem un jūdiem. Tiesa, gan kristieši, gan jūdi viņiem ir otrās šķiras cilvēki. Visiem pārējiem klasiskajā islāmā tiešām bija vai nu jāpieņem islāms, vai jāmirst, ja viņi nepadevās.]
2. Muhameds ir kaut kas līdzīgs Jēzum Kristum kristietībā. [Nepareizi. Muhameds ir galvenais pravietis – “praviešu zīmogs”. Musulmaņi uzskata par aizvainojumu, ja viņus pēc analogijas ar kristiešiem sauc par “muhamedāņiem”.]
3. Džihāds jeb svētais karš ir brīvprātīgs pasākums. [Pareizi.]

SARUNA

Islāms, kas radies uz kristietības un jūdaisma robežas, var uzskatīt, ir izrādījis pieņemamāks arābiem, kas līdzīgi jūdiem ir semītu tauta. Islāms glabā daudzas semītu tautām raksturīgas reliģiozitātes formas, kas bija izplatītas Senajā Divupē. Piemēram, ja kristietībā cilvēka dēļ Dievs ir cietis, tas nozīmē, ka cilvēks ir Dieva mīļākais radījums. Semītu reliģijās cilvēks biežāk ir bijis Dieva vai dievu vergs (tā domāja Mezopotāmijā). Šo īpašību saglabā islāms. Kristietība (īpaši protestantisms) uzskata, ka nevis Dievišķā Likuma pildīšana, bet gan ticība (paļaušanās) uz Dievu ir galvenais reliģiskais uzdevums. Islāmā gluži tāpat kā jūdaismā galvenais ir Likuma (šariata) ievērošana.

Poligāmijai ir vairāk sociāls nekā reliģisks raksturs. Beduīnu kareivīgais dzīvesveids bieži beidzās ar vīriešu bojāeju bruņotās sadursmēs. Palikušās sievietes un bērni tuksnesī nespētu izdzīvot, ja nebūtu poligāmijas, kad vīrietis uzņēmās materiālo aizgādību un militāro aizsardzību

pār sievietēm. Visbiežāk ar "liekajām" sievietēm "precējās" ne jau saskaņā ar savām simpātijām, bet gan ievērojot sava klana un ārējo apstākļu prasības. Feminisma problēmas rodas tikai pārtikušā 20. gadsimta Eiropas sabiedrībā, kur darbs vairs neprasa vīrieša fizisko spēku. Sieviete nav spējīga patstāvīgi eksistēt klejotāju sabiedrības sūrajos apstākļos.

Uzmanību! Islāmā nav "Baznīcas" un oficiālas "garīdzniecības". Ir ticīgo kopiena *umma*, un teorētiski ikviens vīrietis musulmanis ir tiesīgs vadīt publisko lūgšanu mošejā. Garīdzniecības lomu pilda ticības mācības un musulmaņu likumu skolotāji *ulemi* (*mullas*).

Var ieteikt skolēniem uzmanīgāk palasīt I. Mozus grāmatu (12, 15.–17. nodaļa), lai saziņētu līdzības ar islāmu. Tur ir saskatāmas klejotāju-lopkopju sabiedrības sadzīves normas, kā arī lūgšanu elementi, kas saglabājušies islāmā. Sievietes loma ir atklāta savam laikmetam raksturīgajā veidā.

Jaunās Derības kontekstā noderīga ir Jāņa evaņģēlija 8. nodaļa, kurā Jēzus akcentē starpību starp viņa mācību un jūdaismu.

ISLĀMA TEMATUS APGUVIS, SKOLĒNS

ZINA:

- islāma saiknes ar jūdaismu un kristietību,
- islāma reliģijas ārējās izpausmes, svētceļojumu vietas, sakrālo personu nosaukumus un funkcijas,
- kas ir Korāns un kāda ir tā uzbūve,
- divus galvenos islāma virzienus (sunnīti, šiīti);

PROT:

- atšķirt islāmu no jūdaisma un kristietības pēc ārējām pazīmēm (sakrālo celtnu arhitektūra un reliģisko rituālu norises formas, sakrālie tērpi),
- raksturot atšķirības starp monoteismu islāmā un monoteismu kristietībā,
- raksturot attiecības islāma sabiedrībā (arī ģimenē), kas izriet no ideālā reliģiskā modeļa Allāha un cilvēka attiecībās; parādīt atšķirību, salīdzinot ar Dieva un cilvēka attiecību modeli kristietībā un Eiropas sabiedrību.

VI daļa

DIENVIDĀZIJAS RELIĢIJAS

37. TEMATS

Hinduisma vēstures pamatposmi. Hinduisma ģeogrāfiskais areāls. Ārieši un vediskā reliģija

Elizabete Taivāne

TIEŠI ATTIECAS:

- uz hinduismu: *dharma, Mahābhārata, Tantras*;
- uz vedisko reliģiju: *Vedas, "protoindieši", Atharvaveda*;
- uz hinduismu un vedisko reliģiju: *Soma, Varuna*;
- neattiecas ne uz hinduismu, ne uz vedisko reliģiju: *konfūcisms, sanghjo*.

ĀRIEŠI UN VEDISKĀ RELIĢIJA

Gadsimtu gaitā hinduisma idejas mainījās. Vissvarīgākie priekšstati, piemēram, mācība par *reinkarnāciju, ātmanu un Brahmanu*, kas ir hinduistu pasaules redzējuma pamatā, radās vēlāk, ap. 8. gadsimtu pirms kristīgās ēras, tomēr visnenākās indoāriešu dievbijības formas ir dzīvas arī mūsdienās. Rituāliem vēl joprojām ir milzīga nozīme. Lielākā rituālu daļa notiek nevis tempļos, bet gan mājās. Ir tādi, kas prasa priesteru – brahmaņa – klātbūtni, bet ir arī tādi rituāli, ko izpilda nama tēvs vai māte pie mājas altāra. Tie ir tā saucamās *pūdžā*, kas nomainīja *jadžnu* jeb vedisko upurēšanu.

Piedāvājam kādas Lielbritānijā dzīvojošas indietes stāstu par viņas ikdienas *pūdžā*. Šo aprakstu var nolasīt skolēniem klasē un aicināt viņus atrast tajā vediskās reliģijas motīvus. Pamatojoties uz tiem, varēs izdarīt secinājumus par mūsdienu hinduisma arhaiskumu. Ar turpmāk pieminētajām dievībām skolēni iepazīsies nākamajā stundā, un to vārdu nezināšana netraucēs viņiem diskutēt par uzdoto tematu. Pirmā īpatnība, kas viņiem būtu jāpamana, ir rituālā šķīstīšanās ar ūdeni pirms reliģiskā kulta izpildīšanas¹, kas acīmredzot

¹ Ir jāpiebilst, ka ēdiena pagatavošana arī uzskatāma par rituālu. Tāpēc virtuvē neielaiž svešiniekus un sievietes ar mēnešreizēm, kas var apgānīt sakrālo vietu virtuvi, bet pirms maltītes pagatavošanas rituāli šķīstās ar ūdeni. Dažādiem ēdieniem izmanto dažādus traukus. Ēšana ir sakrāls akts, jo tā ir upurēšana dievam Agni.

nāk no Indas upes ielejas vissenākajiem iedzīvotājiem. Otrs elements ir daudzu dievu pielūgšana. Viņu attēliem arī ir īpaša nozīme. Kad dievības figūru iesvētī, tajā ienāk dievības gars, un statuju sauc par *mūrti*. Neapšaubāmi, kristieši drīkst saukt *mūrti* par elkiem. Tomēr jāsaprot, ka tas, kas jūdiem un kristiešiem ir Dieva zaimošana, hinduistiem ir Dieva godināšana. Hinduisma avoti apgalvo, ka *mūrti* nav nedzīvs dievības simbols, bet gan forma, caur kuru tās mīlestība, spēks un žēlastība ieplūst pasaulē. *Mūrti* ir salīdzināms ar telefonu, bez kura mums nebūtu iespējams runāt ar tālumā esošu cilvēku. Tāpat *mūrti* ir komunikācijas veids ar dievību fiziskā plāksnē¹. *Pūdžā* laikā, kad dievības figūru pagodina ar upuriem un lūgšanām, cilvēks ar viņu nonāk visciešākajā kontaktā².

Trešais vediskās reliģijas elements ir upurēšana. Dievībām pienes ēdamo. Pēc tam ir atļauts nedaudz apēst pašam, jo ēdienu jau ir baudījis pats dievs. Vai tas jums neatgādina *somas* dzeršanu pēc tās upurēšanas dieviem?

Pūdžā apraksts:

“Mani sauc Kamala. Esmu atbraukusi uz Londonu no Bombejas pirms 25 gadiem kopā ar savu vīru Madhavu un meitu Šantu. Mūsu dēls Šrirams piedzima piecus gadus agrāk. Mums ar Madhavu pieder avižu kiosks, Šanta ir pasta nodaļas vadītāja. Šrirams nedzīvo kopā ar mums. Viņš mācās par fizikultūras pasniedzēju. Mums ir dzīvoklis ar trim guļamistabām – tas atrodas virs veikala.

Mēs esam spiesti celties ļoti agri. Mēs nomazgājamiem un dzeram tēju. Kamēr Madhavs un Šanta šķiro avīzes un tās piegādā, es mazgājos vannā un sagatavoju paplāti *pūdžā*.

Mūsu mājas altāris atrodas virtuvē nelielā sienas skapī. Skapja durvju vietā ir ielikta arka. Tāpēc altāris izskatās kā mazs templis. Altāra visdziļākajā daļā atrodas *Ganešas* (dieva – ziloņa) attēls rāmītī. Uz altāra vara bļodas ir *Šivas lingams*³ no akmens, mūsu ģimenes dievības *Parvati* (*Šivas* sievas) *mūrti*, apaļš zils akmens, kas simbolizē un pārstāv dievu *Višnu* (viņš uztur pasauli) un dievietes *Lakšmī* (labklājības dievības) *mūrti*. Abu dieviešu figūriņas ir no sudraba. Uz altāra pa kreisi no vara bļodas atrodas neliels gliemežvāks (izmantojams rituālos skaņas radīšanai) uz vara paliktņa, pa labi – mazs sudraba zvaniņš. Zem altāra skapītī atrodas viss *pūdžā* nepieciešamais. Uz *pūdžā* paplātes ir vara kauss ar aukstu ūdeni, vara karote, sarkanais *kumkums* un dzeltenā *kurkuma* (*Curcuma longa* auga sakne), rīsa graudi, augsta lampa ar dakti, kas iemērcta *ghi* (kausētā sviestā), vairāki ziedi un aromātiskā nūjiņa. No ēdamā es izmantoju pienu un cukura gabaliņus.

Es izdzeru trīs ūdens malkus – tas ir nepieciešams, lai šķīstītos, izpildu *namaskaru* (noliekšanās) dievību priekšā un zvanu ar zvaniņu. Vakardienas ziedi un rīsi jau ir

¹ Hinduisms, būdams mūsdienās daļēji *tantrisks*, izprot matēriju (miesu) kā īpašu un garam līdzvērtīgu pestīšanas līdzekli.

² Салгуну Шивайя Субрамуниясвами. *Танец с Шивой. Современный катехизис индуизма*. Киев (“София”, 1997), с. 317.

³ *Lingam* (sanskritā) – vīriešu dzimumorgāna stilizēts attēls, kas simbolizē dievības kreatīvo (radošo) spēku. *Lingama* godināšanu parasti saista ar Šivu. Tas ir ļoti sens simbols. Indas upes ielejas izrakumos ir atrasti vairāki *lingamu* attēli. Falliskais kults bija izplatīts ne tikai Senajā Indijā.

novākti no bļodas. *Mūrti*, gliemežvāku un zvaniņu es nolieku uz citas paplātes, mazgāju, noslauku un tikai tad tos uzlieku atpakaļ uz altāra vara paplātes. Gliemežvāku, zvaniņu un *mūrti* es ieziežu ar krāsainiem pulveriem un viņu priekšā nolieku rīsa graudus. Rāmi, kurā ir ielikts *Ganešas* attēls, es rūpīgi notīru un ieziežu to ar *kumkumu* un *kurkumu*. Viņa priekšā es nolieku ziedus. Es aizdedzinu lampu un aromātisko nūjiņu, lai ziedotu gaismu un aromātu dievībām. Pēc ēdienu novietošanas es vēcinu gaismekli dievības priekšā, ko pavadu ar *arati* (dziedājumu par godu dieviem). *Pūdžā* beigās es izpildu *namaskaru* un skaitu lūgšanas, lai izlūgtos dievu svētību.

Pabeiguši avižu piegādāšanu, Madhavs un Šanta mazgājas vannā un izpilda *namaskaru* dievu priekšā. Pēc tam mēs brokastojam. Ikrīta *pūdžā* prasa aptuveni 20 minūtes. Ar tās palīdzību es atgādinu sev, ka bez Dieva svētības mūsu darbs uz priekšu neies un starp mums nevaldīs miers un savstarpējā izpratne."¹

Skolēni var izteikties par un pret hinduistu rituāliem. Iespējams, kādam radīsies ideja salīdzināt *pūdžā* ar kristiešu lūgšanu, kuras laikā arī izmanto gaismu (sveces), lūgšanas, dziedājumus un ikonogrāfiskos attēlus. Jāatceras, kāda ir atšķirība starp *mūrti* un kristiešu izmantotajiem attēliem. Hinduisti *mūrti* uzskata par dievu mājokli, taču kristiešiem svētbildes ir tikai Dieva atgādinājums, simbols un uzmanības piesaistīšanas līdzeklis.

Aprakstā nav pieminēts tas, ka hinduisti pēc *pūdžā* parasti apēd uz altāra esošo ēdienu daļu. Ja upurētā ēdiena ir daudz, pēc tam to atdod ubagiem.

Cita hinduista stāsta fragments:

"Kad es biju bērns, mana mamma, izpildot *pūdžā*, lūdza mani nostāties figūriņu priekšā, salikt rokas un teikt: "*Diva viddje dej.*" ("Dievs, sniedz man mācību!") Pēc tam viņa deva man cukura gabaliņu no metāla kausa figūriņu priekšā. Patiesībā es toreiz nesapratu, kādā veidā figūriņas var sniegt man mācību. Tajā laikā es mācījos pamatskolā, un tas bija skolotājs, kas palīdzēja man lasīt, rakstīt un rēķināt."²

Abos fragmentos esat pamanījuši, ka blakus dievu vārdiem ir pieminēts viens Dievs. Tā nav kļūda. Mūsdienu hinduisti tic visu apvienojošam dievišķajam principam, kuru teologi sauc par *Brahmanu*, bet vienkāršā tauta – par *Īšvaru* (Kungu). Arī šis priekšstats nāk no senatnes, kaut arī nav Vedās skaidri formulēts. Vedas runā par pirmcilvēku Purušu, no kura miesas radās viss esošais. Pētnieki domā, ka no Purušas idejas vēlāk izauga mācība par Brahmanu. Ticība Brahmanam netraucē hinduistus godināt citus dievus, kas esot Viņa rīki un ir daudz tuvāki cilvēkam nekā bezpersoniskais filozofiskais Brahman.

¹ В. П. (Хемант) Каниткар, У. Оуэн Коул. *Индуизм*, Москва, 1999, с. 94-95.

² Ibid., с. 9.

KO JŪS ZINĀT PAR HINDUISMU?

1. Hinduisms ir samērā jauna reliģija, kas radusies mūsu ērā. [Nepareizi.]
2. Hinduisms nav vienveidīga reliģija. Tam ir daudz dažādu novirzienu. [Pareizi.]
3. Hinduisms ir izplatīts Ķīnā un Japānā. [Nepareizi.]
4. Senie indieši ticēja vienam, nevis daudziem dieviem. [Nepareizi.]
5. Visiem Indijas iedzīvotājiem (indiešiem) ir vienāda ādas krāsa. [Nepareizi.]

KLASISKAIS HINDUISMS

FORMA ZINĀŠANAS

DVESELE UN ATRĪVOŠANAS ("REĢĒŠANAS") MEHĀNISMS

Hinduisms. Upaniṣadas. Ātmans un Brahmans. Klasiskais hinduisms

Elizabete Taivāne

TIEŠI ATTIECAS:

- a) uz hinduismu: *Brahmans*;
- b) uz Upaniṣadām: *mokša, ātmans*;
- c) uz Dieva jēdzienu: *Brahmans, Trimūrti*;
- d) neattiecas ne uz hinduismu, ne uz Upaniṣadām, ne uz Dieva jēdzienu: *koāni, čaṇ*.

FONA ZINĀŠANAS

UPANIŠADAS

DVĒSELE UN ATBRĪVOŠANAS ("PESTĪŠANAS") MEHĀNISMS

Šis temats prasa iedziļināšanos. Iemesls ir šķietamā pretruna *ātmana* jautājumā. Ja *ātmans* ir identisks *Brahmanam*, tad tas ir nemainīgs, pastāvīgs un mūžīgs. Pētnieki apgalvo, ka *ātmans* nevar pārdzimt, jo nav lemts pārmaiņām. Kas tad īsti pārdzimst? Un kas ir individuālā dvēsele, ja *ātmans* ir visās dzīvajās būtnēs?

Līdzīgi visam esošajam cilvēkam ir dievišķā nemainīgā daļa, kodols, un mainīgā redzamā daļa. Ja pasauli varam raksturot kā *Brahmans + maija*, tad tādas sastāvdaļas ir arī cilvēkam, tikai tām ir cits nosaukums. Dievišķais cilvēkā saucas *ātmans*, ko tulko kā *es pats, dzīvinošā elpa*. Tā ir patiesa cilvēka būtība, kas dāvā viņam iespēju kļūt par dzīvu būtni. *Dvēsele* nav adekvāts šā vārda tulkojums. Drīzāk tam atbilst vārds *gars*, kuram atšķirībā no dvēseles ir pilnības piekrāsa. *Ātmanu* var salīdzināt arī ar ebreju *ruah*, kas vienlaikus ir *gars* un *dzīvinošā elpa*.

Mainīgā iluzorā daļa cilvēkā ir ne tikai viņa ķermenis, bet arī dzīves notikumi, intelekts un dvēseles dzīve, kas ir emocijas. Iluzors ir viss, kas pāriet. Mainīgo cilvēkā rada *avidjā*¹ (nezināšana) un karma. Kad *avidjā* un karma

¹*Avidjā* ir viens no svarīgākajiem jēdzieniem Upaniṣadās un Šankaras (788–812) filozofijā. Šankara izveidoja *Advaita-vedantas* sistēmu. Viņš turpināja un izkopa Upaniṣadu monismu. *Avidjā* ir *mājā* ekvivalents atsevišķa indivīda līmenī. Gan *mājā*, gan *avidjā* ir dabiski *Brahmana* emanācijas rezultāti. *Avidjā* ir iemesls tam, ka rodas neskaitāmas individuālas dvēseles. *Avidjā* rada visas psihiskās indivīdu īpatnības. Indivīdi atrodas nezināšanas (*avidjā*) varā un acumirkli sāk radīt karmu, kuras smagums savukārt nosaka *avidjā* pakāpi. Līdz ar to *avidjā* un karma ir divas parādības, kuras neeksistē viena bez otras un viena otru konstruē.

savienojas ar ātmanu, rodas neatkārtojams komplekss, kuru sauc par *džīvu*¹ jeb dvēseli. Tai piemīt raksturs un tikai tai raksturīgas intereses. Dvēsele ir neatkārtojama, pateicoties atsevišķas, konkrētas karmas īpatnībām. Nevar būt divas vienādas karmas, tāpēc nemēdz būt divi vienādi cilvēki. Ātmans, kaut arī savienojas ar karmu, nesaplūst ar to un ir pilnīgi nemainīgs un neaptraipīts.

Tātad *ātmans (gars) + avidjā un karma = džīva (dvēsele)*.

Džīva neizbēgami pievelk tai atbilstošo ķermeni jeb, pareizāk sakot, izveido sev atbilstošo ķermeni. Arī tas ir neatkārtojams. *Ātmans + avidjā un karma + ķermenis = cilvēks* (vai kāda cita džīva būtne). Precizējot – *karma* ir tā "lime", kas piesaista ķermeni. Tādēļ, lai atbrīvotos no pārdzimšanas, ir nepieciešams iznīcināt karmu. Tad cilvēks kā psihofizioloģiska vienība iet bojā, uz mūžiem atbrīvojot ātmanu. Cilvēks zaudē individualitāti un saplūst par Brahmanu kā lāse ar okeāna ūdeņiem.

KLASISKAIS HINDUISMS

Hinduistiem nav *Ticības apliecinājuma*. Pateicoties rietumnieku lielajai interesei par hinduismu, mūsdienā šivaītu "ticības mācības" autors ir apkopojis aktuālos ticējumus un piedāvājis lasītājam kaut ko līdzīgu *Ticības apliecinājuma* formulai.

1. Es ticu Vedu dievišķībai, kas pauž mūžīgo reliģiju jeb *sanātana dharmu*.
2. Es ticu Vienai visu caurstrāvojošai Augstākai Būtnei, kura ir vienlaikus atklājusies un apslēpta, vienlaikus Radītājs un pilnīgi apslēpta, neizpausta Realitāte.
3. Es ticu, ka pasaule iet cauri neskaitāmiem radīšanas, eksistences un iznīcināšanas cikliem.
4. Es ticu karmai, kas ir cēloņu un sekū likumsakarība un kurai atbilstoši indivīds rada savu likteni ar domu, vārdu un darbu palīdzību.
5. Es ticu tam, ka dvēsele pārdzimst, attīstoties cauri neskaitāmām pārdzimšanām līdz brīdim, kad visas karmas izšķīst un mokša, garīgā gudrība un atbrīvošana no reinkarnācijas ķēdes ir sasniegta.
6. Es ticu, ka neredzamās pasaulēs dzīvo dievišķas būtnes un tempļa rituāli un personīgā uzticība rada mūsu kopību ar šīm *dēvām* (zemākām dievībām) un Dievu.
7. Es ticu, ka garīgi atmodies skolotājs jeb *sadguru* ir nepieciešams, lai pazītu Transcendentu Absolūtu. Tāpat ir nepieciešama personīgā disciplīna, dievbijīga uzvedība, šķīstīšanās, svētceļojumi, tieksme pazīt sevi un meditācija.
8. Es ticu tam, ka jebkura dzīve ir svēta. Tai ir jābūt mīļetai un godinātai, un tāpēc es praktizēju *ahimsu* jeb pāri nedarīšanu.
9. Es ticu tam, ka neviena atsevišķa reliģija nemāca vienīgo pestīšanas ceļu

¹ Džīva (*jīva*) ir klasiskajā hinduismā pieņemtais dvēseles apzīmējums. Šo jēdzienu izkopa Šankara, Upaniśādās individuālās dvēseles sauc par *purušām*.

vai ir labāka par citām, bet visi patiesi reliģiskie ceļi ir Dieva mīlestības un gaismas izpausme. Tāpēc visas reliģijas ir iecietības un izpratnes cienīgas.¹

Piedāvājam kopā ar skolēniem salīdzināt visas iepriekšminētās hinduisma pamatnostādnes ar kristīgajām. Jūs varat veikt klasē kaut ko līdzīgu aptaujai, lai noskaidrotu, kādi hinduisma mācības elementi vairs nav sveši mūsdienu latviešu bērniem. Iespējams, tā varētu būt reinkarnācija vai iecietība pret citām reliģijām. Jums palīdzēs hinduisma "Ticības apliecības" komentārs.

1. Pirmais teikums attiecas uz Svētajiem Rakstiem. Lai gan Vedām ir piešķirts dievišķais statuss, hinduismā Rakstiem ir minimāla nozīme: tos lasa galvenokārt *brahmaṇi* (priesteri). Vienkāršā tauta bieži vien par tiem neko nezina, viņu reliģiozitāte izpaužas kā dažādu rituālu pildīšana. Kristietim saistība ar Rakstiem ir daudz lielāka. Lasīt evaņģēliju vai dzirdēt Bībeles lasījumus baznīcā viņam ir parasta nodarbe. Indijai līdzīga prakse nav raksturīga. Tikai jaunākajos laikos populāra ir kļuvusi *Bhagavadgītā* lasīšana. Šis paradums ir ieviesies spēcīgā Rietumu reliģiju iespaidā. M. K. Gandijs (Gandhi) savā autobiogrāfijā raksta, ka viņš šo reliģisko tekstu pirmo reizi atvēris, kad bijis jau pieaudzis cilvēks.

Hinduisti domā, ka Vedām ir dievišķa izcelsme. Tās nav cilvēku rakstītas, bet ir mūžīgi eksistējušas. Senie gudrie riši sadzirdējuši tās un atklājuši cilvēkiem. Kristīgie teologi par Bībeles izcelsmi saka: Bībele ir daļēji inspirēta (nāk no Dieva) un daļēji ir cilvēku rakstīta. Kristiešu Svētie Raksti nav Dieva nodiktēti. Tajos ir izteiktas dievišķas patiesības, bet tās ir aprakstītas cilvēkiem saprotamā valodā.

Otrs apgalvojums liecina par hinduisma mūžīgumu. Kristietība turpretī ir radusies konkrētā laikā un telpā ar Jēzus Kristus atnākšanu pasaulē. Tas nav vienkāršs temats, jo atšķirīgie viedokļi par reliģijas vecumu ir saistīti ar indiešu un eiropiešu dažādu laika un atklāsmes uztveri. Laiks indiešiem ir ciklisks, bet atklāsmē ir mūžīga.

2. Teiktais par Brahmanu var pilnīgi apmierināt kristietī. Arī kristietība apraksta Dievu kā transcendentu ("pārpasaulīgu") un imanentu ("pašā cilvēkā esošu") vienlaikus. Bet ir arī atšķirības starp Brahmanu un Dievu kristietībā. Noskaidrot tās skolēniem palīdzēs stundas materiāls par Upaniṣadu idejām. Brahmanis ir bezpersonisks, nepiedalās cilvēku dzīvē, nedzird viņus un nav radījis pasauli. Kristietībā Dievs ir Persona, ar kuru var nonākt kontaktā. Viņš apzinīgi rada pasauli.

Problēmu izraisa apgalvojums, ka Augstākā Būtne ir Radītājs. Ir zināms, ka Brahmanis pats neko nerada, jo pasaule no viņa izplūst. Tā kā citāta autors nav konkrēti minējis, ko viņš domā ar *Augstāko Būtni*, var droši pieņemt, ka viņš runā par dievu Šivu, kurš šivaismā ir uzskatāms par noteicošo dievu un faktiski aizņem Brahmana vietu. Atšķirībā no Brahmana Šivu viņa piekritēji uzskata par pasaules radītāju un iznīcinātāju.

¹ Садгуру Шивайя Субрамуниясвами. *Танец с Шивой. Современный катехизис индуизма*, оп. cit., с. 520–521.

3. Atšķirībā no hinduisma kristietība māca, ka pasauli Dievs ir radījis vienu reizi. Turklāt tā ir laba un reāla. Hinduisti turpretī uzskata, ka pasaule iet cauri neskaitāmiem radišanas un iznīcināšanas cikliem.

4. Hinduisma priekšstatu par *karmu* var salīdzināt ar kristīgo mācību par *grēku*. Gan pirmajā, gan otrajā gadījumā no izdarītajiem darbiem ir atkarīga cilvēka nākotne. Atšķirība ir tā, ka *karmu* var uzlabot ar milzīgu pašdisciplīnu, bet *grēku* var nomazgāt ar *grēku* nožēlu. Kristiešu Dievs ir tuvs un mīlošs, tāpēc viņš piedod *grēkus*. (Salīdzinājumam “Līdzība par pazudušo dēlu”.) Izņēmums ir *Višnu* un viņa *avatāru* kults. *Višnuīti* tic tam, ka jebkuru pārkāpumu var dzēst sirsnīga uzticība savam dievam un mīlestība uz to.

5. Mācība par *reinkarnāciju* pārliciecināšanā veidā ir atrodama tikai indiešu reliģijās, kaut gan ir maldīgs priekšstats, ka visas reliģijas sludina pārdzimšanu. Reinkarnācijas mācība Rietumos ir kļuvusi populāra *New Age* uzskatu kompleksa ietekmē.

Mokšu no kristīgās pestīšanas atšķir pirmām kārtām pieeja dvēseles jautājumam. Saskaņā ar Upanišādām individuāla dvēsele iet bojā. Kristietībai vienmēr ir bijusi svarīga dvēseles saglabāšana pēc nāves. Kristietībai līdzīgu viedokli pauž *višnuisms*. Otrā atšķirība: *mokša* ir atbrīvošanās no ķermeņa, jo tas ir ļaunuma un ilūzijas avots. Kristīgā doktrīna māca, ka atpestīšana ir savienošanās ar savu pilnību atguvušo ķermeni. (Ir domāta miesas augšāmcelšanās un tās savienošanās ar dvēseli otrreizējās Kristus atnākšanas laikā.)

6. *Dēvas* – dievi. Lai gan kristietība nemin dievus un neļauj kontaktēties ar gariem, ir iespēja nodibināt kontaktu ar eņģeli (bezvainīgās ieņemšanas pasludināšana Marijai) vai cerēt uz svēto aizbildņu lūgšanām, kā tas ir katoļticībā vai pareizticībā. Dievmāti un svētos nevis pielūdz, bet gan godina. Viņi ir starpnieki un nekad nestājas Dieva vietā. Tā ir atšķirība no hinduisma dievu pielūgšanas.

7. *Sadguru* – burtiski “garīgais skolotājs”. Hinduisms pieprasa, lai ikvienam būtu savs garīgais skolotājs, turpretī kristietībā tas nav obligāti. Tomēr, ja kristietis ir nolēmis iet kontemplatīvo, t. i., pašiedziļināšanās, ceļu, skolotāja klātbūtne ir nepieciešama. Arī kristietībā ir psihotehnikas vingrinājumi (piemēram, *hesihasma* psihosomatiskās metodes vai Svētā Ignācija Lojolas *garīgie vingrinājumi*), kurus nav ieteicams izpildīt patstāvīgi, lai neapdraudētu psihisko veselību. Tā kā hinduisma gandrīz ikviens cilvēks kaut nedaudz mēģina meditēt, *guru* ir nepieciešams.

Apspriediet ar skolēniem, vai personīgā disciplīna, dievbijīga uzvedība, šķīstīšanās, svētceļojumi, tieksme pazīt sevi un meditācija ir aktuāla kristiešiem.

8. Arī *Dekalogā* (desmit baušļi) ir pavēle nenokaut. Tomēr kristieši neievēro to attiecībā uz kukaiņiem un maziem dzīvniekiem vai parazitājiem. Indiešu reliģijās *ahimsas* principu saprot burtiski. Turklāt ir īpašs aizliegums nogalināt govī. Ortodoksālie brahmaņi neēd gaļu. Citu *varnu* pārstāvjiem šis noteikums nav tik precīzi jāizpilda.

9. Atšķirībā no hinduisma, kas pieņem un ietver sevī citas reliģiskas mācības, kristietība apgalvo, ka tās sludinātais ceļš ir vienīgais saskaņā ar Kristus

teikto, proti, ka pie Tēva var nonākt tikai caur Kristu. Citiem vārdiem – Kristus ir vienīgais ceļš uz pestīšanu.

KO JŪS ZINĀT PAR HINDUISMA MĀCĪBU?

1. Hinduisti godina daudzus dievus un nepazīst viena Dievišķā Principa ideju. [Nepareizi.]
2. Hinduisti tic tam, ka viņi jau ir dzīvojuši pirms šīs dzīves un dzīvos vēl neskaitāmas reizes. [Pareizi.]
3. Kopš Upanišadu laikiem meditācija hinduistu dzīvē ir ļoti svarīga. [Pareizi.]
4. Hinduisti uzskata šo pasauli par reālu. [Nepareizi.]
5. Jēzus Kristus figūra ir ļoti populāra ortodoksālajā hinduismā. [Nepareizi.]

Hinduisms mūsdienās. Varnas un kastas.

Reinkarnācija. Samsāra un mokša.

Bhagavadgītā un ētiskā sistēma

Elizabete Taivāne

TIEŠI ATTIECAS:

- uz mūsdienu hinduismu: *mitoloģizācija*;
- uz varnām un kastām: *brahmaņi, kšatrijas, daliti*;
- uz priekšstatu par reinkarnāciju: *uṣanājāna*;
- neattiecas ne uz mūsdienu hinduismu, ne uz varnām un kastām, ne uz reinkarnāciju: *Hīnajāna, Mahājāna*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Hinduisms arī mūsdienās saglabā ļoti arhaiskas reliģijas iezīmes. Galvenā ir tās rituālais raksturs. Hinduistam svarīgāk ir ievērot kādu reliģisko rituālu nekā izdarīt kādu labu darbu savam tuvākajam. (Atcerēsimies Jēzus Kristus kritiku par farizejiem, kuri lūdz Dievu publiskās vietās, bet kuru sirdis ir pilnas netīrumu.)

FONA ZINĀŠANAS

HINDUISMS MŪSDIENĀS

MITOLOĢIZĀCIJA

Hinduisms gadsimtu gaitā ir bijis dzīvotspējīgs, pateicoties indiešu tradīcijai mitoloģiskajai domāšanai. Rietumu mentalitāte turpretī ir izteikti vēsturiska. Mums vienmēr ir bijuši svarīgi vēsturiskie notikumi un ir bijušas skaidras laika kategorijas: pagātne, tagadne un nākotne. Eiropietim vienmēr ir acīmredzami, ka pagātnes notikumi ir uz mūžiem noiets posms. Tie pieder vēsturei, kas rietumniekam savukārt ir kļuvusi par patiesības prizmu. Tā, piemēram, cenšoties aizstāvēt kristīgo vēsti kā patieso Atklāsmi, izšķirīgs 20. gadsimta sākumā bija kļuvis jautājums par Jēzus Kristus vēsturiskumu. Ja Jēzus Kristus ir eksistējis, tad tā ir droša garantija un pierādījums, ka kristīgā vēsts nav fantāzija.

Citādi domā indieši. Viņiem nekad nebūtu ienācis prātā pētīt, vai *Rāma* ir vēsturiska persona. Vēsturei kā tādai nav jēgas. Nozīme drīzāk ir mītam, kas, iekļaujot sevī arī vēsturiskos notikumus, interpretē tos kā mūžībai piederošus. Laiks kā pagātne vai nākotne neeksistē. Tās ir cikliskas, un visi notikumi pēc kāda

laika atkārtojas. Tie ir ierakstīti mitoloģijā, kas nav tikai stāstījumu kopa, bet gan ideālas uzvedības modelis un vispār dzīves kodeksa uzturētājs. Mīts ir tas, kas dāvā cilvēkam ne tikai priekšstatus par pasauli, bet arī “baušļus”, padomu grūtā situācijā un visbeidzot parāda dzīves mērķi.

Līdz ar to indiešu mentalitātei ir raksturīgi jebkurā vēsturiskā situācijā saskatīt dziļāku jēgu, bet vēsturiskos personāžus, starp kuriem ir arī mūsdienu politiķi, pārvērst par mitoloģiskiem varoņiem. Tā, piemēram, mūsdienu Indijā vietumis ir ieviesies 1984. gadā noslepkavotās Indiras Gandhi kults, kuru vienkāršā tauta pielīdzina dievītei un viņu pielūdz, novietojot krustcelēs viņas statujas, kas greznotas ar ziediem. Tieksmi pārvērst vēsturiskus notikumus par mitoloģiskiem motīviem zinātnieki sauc par *mitoloģizāciju*. Tā ir ne tikai mūsdienu, bet arī senā hinduisma pazīme.

SANSKRITIZĀCIJA UN DEMOKRATIZĀCIJA

Agrāk tikai augstāko triju varņu pārstāvjiem bija privilēģija studēt Vedas un piedalīties rituālos. Tādas privilēģijas nebija *šūdrām* un *neaizskaramajiem*. Viņi nevarēja kļūt par pilnvērtīgiem hinduistiem. Mūsdienās divreiz dzimušo reliģiskā prakse aizvien vairāk izplatās starp *šūdrām* un *neaizskaramajiem*. Tā kā kastu sistēma ir pasludināta ārpus likuma, tempļi neaizskaramajiem parasti vairs nav aizvērti.

Arī Svēto Rakstu teksti vairs nav “slepeni”. Tos var lasīt jebkurš, turklāt sakrālo tekstu motīvus var dzirdēt tirgus laukumos no tā saucamajiem *pauranikām* (klejojošajiem stāstītājiem) un pa radio. Ir arī vairākas eposu ekranizācijas.

Šūdras mūsdienās piedalās *upanājānā* un saņem svēto auklu. Daži no viņiem zina sanskritu un izpilda reliģiskas ceremonijas. Tāda veida hinduisma demokrātizācija tiek saukta par *sanskritizāciju*.

ĀČĀRJIZĀCIJA

Mūsdienu angļiski runājošajā Indijā ir tendence attīrīt hinduismu no “no-vecojušām” kultiskām formām, ticējumiem un māņiem, dodot priekšroku kādu pazīstamu *āčārju* jeb skolotāju izteicieniem, sākot ar Šankaru un Rāmanudžu un beidzot ar Vivekānandu, Satja Sai Babu un Mahariši Maheša Jogu. Āčārjizācijas piekritēji īpaši vērsas pret kastu sistēmu, neaizskaramības institūtu, maģiju, astroloģiju, dziedniecību un asinsupurjiem. Arī *satī* jeb atraitņu sadedzināšana uz sārta ir kļuvusi nepieņemama.

Rietumos āčārju kustība ir pazīstama kā Teozofijas biedrība, Rāmakrišnas misija, Transcendentālā meditācija. Filozofijai, meditācijai un sekošanai savam *guru* ir svarīga loma. Rietumu izpildījumā modernizētais hinduisms ir sintezējis klasisko hinduisma mācību ar progresu un evolūcijas idejām. Un tomēr pats par sevi jēdziens “mūsdienu” nav pieņemams un saprotams lielākajai daļai indiešu.¹

¹ Sīkāk sk. Дэвид М. Найп, Индуизм. Эксперименты в области сакрального/Религиозные традиции мира, т. 2 (Москва: Крон-Пресс, 1996), с. 248–253.

HINDUISMA ĒTISKĀ SISTĒMA

DHARMA

Ētikas jautājums hinduismā ir problemātisks pirmām kārtām tāpēc, ka indiešiem nav *ētikas* jēdziena. Vēlme iztulkot šo vārdu sanskritā ir apgrūtināta. Vispiemērotākais tulkojums būtu *dharma*. Tömēr termins neatbilst burtiski, jo Rietumos ētika var pastāvēt neatkarīgi no reliģijas, taču hinduismā tā veido vienotu kompleksu ar reliģiju. Tas nozīmē, ka *dharma* ir ne tikai uzvedības principu sistēma, bet arī piedalīšanās rituālos un citu reliģisko pienākumu izpildīšana. Indijā nekad nav bijis sadalījuma starp sakrālo un profāno dzīves sfēru. Visas dzīves jomas (arī izglītība un sadzīve) ir uzskatāmas par reliģiskām.

Hinduisma ētikā galvenais ir *dharmas* jeb pienākuma jēdziens. Visi pārējie ētiskie principi ir pakārtoti. Tāpēc arī ir tik plaša *dharmas* klasifikācija. Ir vismaz četri *dharma* tipi:

- 1) universālā *dharma* jeb kosmiskā kārtība. Cilvēkam ir gods uzturēt to, izpildot savu pienākumu;
- 2) sociālā *dharma* jeb *varna-dharma* (pienākums saskaņā ar piederību pie varnas un kastas);
- 3) cilvēciskā *dharma* jeb *ašrama-dharma* (pienākums saskaņā ar piederību pie vecuma kategorijas);
- 4) personīgā *dharma* jeb *svadharna*. (Noteikt personīgos pienākumus palīdz astrologs.)

Ir acīm redzami, ka *dharma* ir maz sakara ar Rietumu ētiku, kur visu nosaka sirds balss un sirdsapziņa, kā arī universāls uzvedības kodekss, kas izteikts *Dekalogā* jeb desmit baušļos. Hinduisms nepazīst baušļus. Priekšstats par tikumīgu uzvedību hinduismā ir apkopots kā 10 aizliegumi un 10 priekšraksti. Arī tie ir kaut kādā veidā pakārtoti *dharma*.

10 aizliegumi

1. *Ahimsa* – tev nebūs nevienam darīt pāri nedz domās, nedz vārdos un darbos.
 2. Tev nebūs melot, bet solījumus izpildīt.
 3. Tev nebūs zagāt un palikt parādā.
 4. Tev nebūs laulību pārkāpt, nedz šķīstību samaitāt pirms laulības.
 5. Neesi neiecietīgs pret cilvēkiem un nepacietīgs apstākļu priekšā.
 6. Esi uzcītīgs un neesi nevēžīgs.
 7. Neesi nežēlīgs pret dzīvām būtnēm.
 8. Esi godīgs, sargies melu un nekrietnas uzvedības.
 9. Tev nebūs daudz ēst, nedz gaļu, zivis, putna gaļu un olas lietot uzturā.
 10. Tev nebūs pārkāpt miesas, vārdu un domu šķīstību.
9. aizliegums praktiskajā hinduismā attiecas tikai uz brahmaņiem. Visiem pārējiem ir jāatturas no govs gaļas ēšanas.

10 priekšraksti

1. Esi pieticīgs un kaunies no pārkāpumiem.
2. Esi priecīgs.
3. Ziedo reliģiskai kopienai desmito tiesu.
4. Tici Dievam, dieviem, guru un atbrīvošanas ceļam.
5. Izpildi *pūdžā* un meditē ik dienu.
6. Studē Svētos Rakstus un klausī gudrajiem.
7. Attīsti reliģisko gribas spēku un intelektu guru vadībā.
8. Izpildi svētsolījumus un reliģiskos priekšrakstus.
9. Ik dienu skaiti mantras.
10. Nodarbojies ar askētiskiem vingrinājumiem un upurē.¹

Desmit priekšrakstu sakars ar *varna-dharmu* ir neapšaubāms. Reliģiskās prakses saturs lielā mērā ir atkarīgs no varnas, pie kuras hinduists pieder. Šis noteikumu saraksts ir radies acīm redzamā kristietības iespaidā.

GRĒKA JĒDZIENS

Klasiskā hinduisma mācība par karmu praktiski aizvieto mums pazīstamo grēka tematiku. Atšķirība starp ļauno karmu un grēku kristīgajā izpratnē sakņojas idejā par to, ka kristietis izdara grēku Dieva, bet hinduists sevis paša priekšā. Lai gan grēka jēdziens hinduismā ir mazpazīstams, tas tomēr ir pārstāvēts. Hinduisti grēku sauc *pāpa*. Viņi uzskata, ka nav pirmdzimtā grēka un nāvīgā grēka. Jebkuru, pat visļaunāko, grēku var izpirkt ar nožēlu, labiem darbiem un meditāciju.

STARPKASTU ATTIECĪBU ĒTIKA

Cilvēkam, kurš uzaudzis Rietumos, pats par sevi šķiet saprotams, ka tiku- mīgs cilvēks ir pieklājīgs, draudzīgs un sirsnīgs attiecībās ar ikvienu citu cilvēces pārstāvi. Mums visiem bērībā ir stāstītas pasakas par ubagu pieņemšanu Zie- massvētku vakarā. Labs kristietis seko žēlsirdīgā samarieša paraugam, turpretī bagātnieks, pie kura mājas gulēja nabaga Lācars, ir pelnījis nosodījumu. Svēto dzīves aprakstos lasāms, ka svētais dzēris vīnu, ar kuru tikko bija mazgājis ubaga vātis (tāda bija Svētā Marija no Pizas, mirusi 1431. gadā), vai skūpstījis spitālī- gos, kā to darīja Svētais Asīzes Francisks (miris 1226. gadā). Maksimāla cietēja tuvināšana sev ir kristīgs ideāls.

Tas absolūti nav saprotams hinduistam, kuram daudz svarīgāk ir ievērot rituālās šķīstības noteikumus. Kristietība ir "ētikas reliģija", tai ētikas nor- mas ir pirmajā vietā. Hinduisms ir "rituāla reliģija". Pareiza rituāla izpilde hinduistam ir galvenais un svētākais pienākums. Hinduists uzskata, ka ēdiens, ko ir pagatavojis cits cilvēks vai pagatavojis zemākas varnas un kastas loceklis, ir apgānīts. Tas pats attiecas uz jebkuru fizisku kontaktu (pat pieskārienu) ar

¹ Садгуру Шивайя Субрамуньясвами, "Танец с Шивой". *Современный катехизис индуизма*, оп. cit., с. 167–175, 187, 189.

zemākas varnas un kastas pārstāvi. Tāpēc, piemēram, brahmanis, paklausot dharmai, nekad neapkops mirstošo šūdru, kas guļ pie viņa mājas sliekšņa. Bet viņš var izdarīt to pastarpināti, apmaksājot viņa nogādāšanu slimnīcā. Īsts brahmanis nedrīkst paspiest roku citas varnas loceklim, nedrīkst ar tādu draudzēties, ēst pie viena galda, atdot viņam par sievu savu meitu utt. Riektumniekam tāda uzvedība varētu šķist augstprātīga, liekulīga un naidīga, turpretī hinduists to uzskata par īsti dievbijīgu.

Tuvākmīlestības jautājums bieži vien netiek atrisināts par labu cietējiem arī pasaules uzskata dēļ. Visums ir tikai ilūzija, un nav vērts pārdzīvot pasaules nelaiemes. Pretējā gadījumā var nonākt nezināšanas tīklos un zaudēt atbrīvošanas iespēju, kurai obligāts nosacījums ir apkārt notiekošā iluzoriskuma izpratne. Labs hinduists, neiedziļinoties situācijā, sniedz tuvākajam tikai to palīdzību, uz kuru ir reliģiski tiesīgs un spējīgs.

TANTRISMS

Hinduisms ir ļoti daudzveidīgs. Ir tādi hinduisma novirzieni, kas noliedz visas iepriekš minētās uzvedības normas. Sabiedrības sadalījums un šķīstības noteikumi viņiem nerūp, vēl mazāk viņi domā par askēzi. Tādi ir tantristi. Arī starp tiem ir daudz grupu. Visradikālākie ir kreisās rokas tantristi, kas par galveno atbrīvošanas līdzekli uzskata ārpuslaulības dzimumaktu, dzer vīnu, ēd gaļu, kopoņas ar liķiem, upurē dieviem menstruālās asinis, spermu, urīnu un izkārnījumus. Viņu rituālajai ezoteriskajai praksei ir daudz kopīga ar okultismu.

Kreisās rokas tantristi mācās būt gatavi Dievietes (Kālī) dēļ nogalināt savu bērnu vai māti. Tam visam ir savdabīgs zemteksts: "Neviens neiegūst pilnību, apgalvo tantristu teiciens, izpildot grūtus un mokošus vingrinājumus. Pilnību iegūst, paklausot kaislībām. Pacelties augšā var tikai ar tiem līdzekļiem, kuri liek zemū krist."¹ Cilvēks ir trauks, kas pilns ar kaislībām. Svētumu var sasniegt, regulāri iztukšojot šo trauku.

PAŠNĀVĪBA

Hinduisti nosoda pašnāvību kā smagu grēku. Tomēr pašnāvība ir atļauta, ja cilvēks ir nāvīgi slims. Ar kopienas piekrišanu viņš var atteikties no ēdiena, atgriezties mājā no slimnīcas un līdz ar to atteikties no medicīniskajiem līdzekļiem, paātrinot nāves iestāšanos.

¹ Citēts pēc: В. А. Пименов, *Возвращение к Дхарме* (Москва: Наталис, 1998), с. 223.

KO JŪS ZINĀT PAR INDIEŠU SABIEDRISKO IEKĀRTU UN ĒTIKU?

1. Varnu un kastu sistēma Indijā ir sen noiets posms. Mūsdienās neviens hinduists vairs neatzīst varnas un kastas. [Nepareizi.]
2. Mūsdienu indiešiem vairs nav pieņemama satī jeb atraitņu sadedzināšana kopā ar mirušā vīra līķi. [Pareizi.]
3. Dažādu varnu un kastu pārstāvji nedrīkst precēties savā starpā. [Pareizi.]
4. Dažādu varnu un kastu pārstāvji nedrīkst piedalīties kopīgā maltītē. [Pareizi.]
5. Sievietēm ir tādas pašas tiesības kā vīriešiem. Indieši priecājas par meitenes piedzimšanu ģimenē tikpat lielā mērā kā par zēna piedzimšanu. [Nepareizi.]
6. Varnām un kastām nav ne mazākā sakara ar reliģiju. [Nepareizi.]

SARUNA

Jūsu draugs hinduists ir slims ar vēzi. Viņš ir nolēmis izdarīt pašnāvību, atsakoties no ēdiena. Jūsu padoms draugam?

Es aprunāšos ar savu draugu, cenšoties noskaidrot, kāda ir viņa lēmuma motivācija. Ja tas ir izmisums un vēlēšanās izvairīties no ciešanām, es teikšu draugam, ka spontāna pašnāvība izmisuma dēļ lielā mērā pasliktina karmu un nākamajā dzīvē liek ciest daudz vairāk nekā iepriekš. Cilvēkam nav iespējams samazināt karmas uzlikto sodu par iepriekšējiem ļaunajiem darbiem, un tas ir pacietīgi jāizcieš.

Ja mana drauga nolūks ir *prajopaveša* (reliģiskā pašnāvība smagas slimības vai kropļības gadījumā), tad es atbalstīšu viņu un aicināšu guru (brahmani – reliģijas skolotāju) un reliģiskās kopienas locekļus, lai viņi atļautu bada nāvi un dotu vajadzīgās instrukcijas ceļa izvēlē, un turpmāk kontrolētu *prajopavešas* gaitu. Hinduistiem ir atļauts izvēlēties bada nāvi reliģisku motīvu dēļ. Tad tā vairs nav kvalificējama kā karma nelabvēlīga rīcība, bet gan kā askētiska sevis upurēšana augstākam mērķim. Tas nepārprotami uzlabo karmu un palīdz atdzimt nākamajā dzīvē labvēlīgākā situācijā, kā arī tuvoties *mokšai* – atbrīvošanai no nebeidzamās pārdzimšanu virknes.

HINDUISMA TEMATUS APGUVIS, SKOLĒNS

ZINA:

- hinduisma vēstures galvenos posmus,
- kā atšķiras Vedas no Upanišādām un to aptuveno datējumu,
- priekšstatus par Dievu (dievišķo) hinduismā; Brahmana – ātmana koncepciju,
- četrus varnus nosaukumus to hierarhiskā secībā,
- reinkarnācijas mācības galvenās nostādnes,
- galvenās problēmas, motīvus un nostādnes Ardžunas un Krišnas dialogā *Bhagavadgītā*;

IR IEGUVIS PRIEKŠSTATU:

- par cilvēka ideālās dzīves periodiem saskaņā ar hinduisma priekšrakstiem,
- par galveno dievu trijotni, citām dievībām un dievkalpošanas formām,
- par jogas mērķiem un meditācijas metodēm,
- par Indijas reliģiju ievirzi uz pārpasaulīgo, pašiedzīlīnāšanos un intuitīvo pasaules redzējumu;

PROT:

- nosaukt dažas Vedas,
- atšķirt Vedu reliģijas modeli no Upanišadu hinduisma,
- paskaidrot terminus *ātmans*, *Brahmans*, *mokša*, *mājā*, *karma*,
- argumentēti paskaidrot saikni starp reinkarnācijas mācību un varnu un kastu sistēmu,
- argumentēti raksturot Indijas sociāli ekonomisko situāciju turienes reliģisko uzskatu kontekstā.

Budisma vēsturiskā izcelšanās un ģeogrāfiskā izplatība. Theravāda (Hīnajāna) un Mahājāna

Leons Gabriels Taivans, Elizabete Taivāne

TIEŠI ATTIECAS:

- a) uz budismu: *Gautama*, “*Astoņu noteikumu pilnības ceļš*”, *dharmā*;
- b) uz Theravādu: *hīnajāna*, *arhats*;
- c) uz Mahājānu: *bodhisatva*, *nirvāna*;
- d) neattiecas ne uz budismu, ne uz Theravādu, ne uz Mahājānu: *teozofija*, *saentoloģija*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Budisms ir ļoti filozofiska reliģija. Tā ir radusies kā hinduisma noraidījums, jo hinduisms savā ikdienā līdzīgi citām reliģijām iegrīst dažādu veidu ārišķībās un sociālos nosacījumos. Taču budisma dibinātājs Sidhartha Šākjamuni Gautama (Buda) ir palicis uzticīgs Indijas reliģiskajai domāšanai vienā ziņā: viņš mācīja, ka apkārtējā pasaule ir tikai ilūzija, no kuras ir jāatbrīvojas.

Budismā nav iztirzāts jautājums par Absolūto realitāti jeb Dievu. Tāpēc bieži uzskata, ka budismā Dieva nav. Mūsdienās budisms ir modes lieta Eiropā, īpaši tiek slavēta budisma izsmalcinātā ētika. Taču šī ētika nav domāta kalpošanai tuvākajam, bet gan sevī pilnveidošanai. Sastāvot galvenokārt no aizliegumiem (“tev nebūs...”), tā vairāk liek atturēties no kaut kā nevēlama, nevis aktīvi darboties. No budisma neizriet Eiropai raksturīgie cilvēka uzvedības modeļi: vides enerģiska pārveidošana, aktīva labdarība, palīdzība grūtībās nonākušam cilvēkam.

Budisma mācība tīrā veidā nav tipiska reliģija. Tur, kur budisms reāli eksistē kā reliģija, tas ir sajaucies ar vietējiem ticējumiem un ietver sevī daudz dažādu rituālu.

STUNDAS SĀKUMS

Atkārtojot jau teikto stundā par hinduismu, vēlreiz paskaidrojiet Austrumu domāšanas modeļa atšķirību no Rietumos esošā. Rietumnieki labprāt iesaistās dažādās aktivitātēs un aktīvu dzīvesveidu uzskata par labu dzīves stilu. Rietumnieks ir pārliecināts, ka dzīves ciešanas ir likvidējamās vai vismaz mazināmas ar aktīvu darbību. Budisms iet citu ceļu: ikviens tā piekritējs ir aicināts uz iedziļināšanos apkārtējās pasaules ciešanu iemesla izpratnē. (“Tieksmes izraisa ciešanas.”) Bet galarezultāts, ko budisms atrod, ir tas pats, kas raksturīgs

hinduismam; tā ir krasi noraidoša attieksme pret dzīvi, kuras vietā tiek piedāvāta tiekšanās pēc neesamības – *nirvānas*. Budista ētiskā sistēma ir tikai līdzeklis, lai pārtrauktu jaunas dzīves iestāšanos, kas neizbēgami būs saistīta ar ciešanām.

FONA ZINĀŠANAS

Budisma apguves galvenā problēma ir šīs reliģijas filozofiskais raksturs un tas, ka teorētiski budismā nav Dieva. Parasti reliģiju saprot kā saikni ar pārda-bisko dievišķo pasauli un tās galveno subjektu – Dievu. Budisms, kas ar savām meditācijām ārēji atgādina kopīgas lūgšanas baznīcās, patiesībā ir tieksme atbrīvot apziņu no visām lietām, ar kurām tā ir piepildīta, lai gūtu “apgaisību” (Eiropā tā vairāk pazīstama kā dzenbudisma termins *satori*).

Skolotājam ieteicamā literatūra: V. V. Klīve “Ticības ceļos” (R.: Zinātne, 1995), “Mitoloģijas enciklopēdija” (R.: Latvijas enciklopēdija, 1993), V. V. Klīve “Pa kuru ceļu?” (Mineapole, LELBA, 1988). Skolotājam papildu literatūras izvēlē ir jābūt ļoti uzmanīgam. Latvijā ir plaša literatūra par budismu, kurai nav zinātniska pamata. Visbiežāk tie ir dažādu autoru personiskie “sapņi” par šo tematu.

Glūži tāpat kā attiecībā uz hinduismu skolotājiem var palīdzēt iedziļināšanās Austrumu un Rietumu mentalitātes, domāšanas atšķirībās. Budisma medi-tācija prasa cilvēka apziņas iztukšošanu no visa tā, ar ko prāts parasti ir piepil-dīts. Šī tehnika ir vienkārša tikai pirmajā acumirkli. Kad pēc ilgākām pūlēm šķiet, ka apziņa ir absolūti tukša, izrādās, ka cilvēka prāts domā par prāta tukšumu, tātad tas atkal nav atbrīvots. Lai atvieglotu šo procesu, lieto dažādus paņēmienus, un viens no izplatītākajiem ir spīdoša apaļa priekšmeta aplūkoša-na, kas atstāj hipnotizējošu iespaidu. Kopīgās meditācijās notiek arī monotona dziedāšana, kam arī ir apziņu disciplinējošs (vai iemidzinošs?) raksturs.

Tomēr mūsdienās budisma zemēs, piemēram, Birmā vai Šrilankā, budisms orientējas ne tikai uz meditatīvu praksi, tas lielu uzsvaru liek arī uz garīgās literatūras studēšanu klosteros. Tiek uzskatīts, ka visiem jauniešiem vismaz kā-du laiku ir vēlams pavadīt klosterī, tātad budisms tur ir ieguvis institucionāli pedagoģisku nokrāsu.

Analoģiski hinduismam budisms kā filozofiski reliģiska skola ir atsvešināts no otra cilvēka vajadzībām. Arī personīgajā meditatīvajā praksē tas ir vērst uz personīgā “Es” problēmu risināšanu. Ētiskās nostādnes, kas ietvertas “Astoņu noteikumu pilnības ceļa” norādījumos, nav summētas ar kristietības cilvēkmī-lestības bausli, tātad tās paliek “garīgā egoisma” fāzē. Tiesa gan, vēlāka laika budismam ir raksturīga žēlsirdība pret visām dzīvajām būtnēm. Bet biežāk tā izpaužas kā atsvešināta meditācija no ārējās pasaules, kas veltīta dzīvajām būt-nēm. Diezgan lielā budisma popularitāte mūsdienu Eiropā saistībā ar tā “ēti-ku” ir vairāk modes lieta, bet varbūt tā atbalso mūsdienu industriālās sabiedrī-bas cilvēka personīgo egoismu, jo budismā altruisma Rietumu izpratnē nav.

Ieteicams skolēniem pašiem mēģināt atrast atšķirības savos reliģiskajos uz-skatos (ja tādi ir) vai arī mūsdienu sabiedrības ētiskajās nostādnēs, salīdzinot tās ar budismu.

BUDAS DŽĪVE

Sidhartha Šākjāmuni Gautama, vēlāk – Buda, ir budisma reliģijas vēsturiskais dibinātājs. Viņš dzimis ap 560. gadu pirms kristīgās ēras un ir miris 80 gadu vecumā. Viņš dzīvoja Indijas ziemeļaustrumos laikā, kad šis Indijas reģions pārdzīvoja augstu intelektuālo attīstību. Gautama piedzima laikā, kad hinduisms jau bija pārdzīvojis tūkstošgadīgu vēsturi. Budisms uz hinduisma vēstures fona bija ļoti radikāla reformētāja mācība. Indijas blīvā reliģiskā tradīcija ātri izspieda budismu, un tas atrada sev piekritējus citās Āzijas zemēs. Kopš 8. gadsimta, kad budismam bija jau pusotra tūkstoša gadu ilga vēsture, tas kļuva populārs Dienvidāzijā un Dienvidaustrumāzijā.

Gautama reliģijai, jādodomā, bija pievērsies jau agri, un šo interesi varēja veicināt gan reliģiski intelektuālā gaisotne, gan viņa aristokrātiskā izcelsme. Laikmetam bija raksturīga Upanišadu reliģiozitāte, kas ap 8. gadsimtu pirms kristīgās ēras bija nomainījusi vedisko, ar upuriem un ārējiem rituāliem pārsātināto Indijas reliģisko vidi. Klejojoša mūka tēls tolaik bija pietiekami cienījams.

Pirmajā savu reliģisko meklējumu posmā Gautama mācījās pie reliģijas skolotājiem – guru, bet drīz sāka patstāvīgus meklējumus, un pirmie soļi tika sperti indiešu askētikas – jogas – virzienā. Budistu teksti liecina, ka viņa askētiskie vingrinājumi aizgājuši tik tālu, ka Budam pārliecīgas badošanās dēļ izkrituši mati. Ar laiku Gautama atskārtis, ka ārējie vingrinājumi askēzē maz ko dod un ka ir jāmeklē iekšēju atziņu ceļš. Viņa reliģiskajā praksē par galveno sastāvdaļu kļuva meditācija.

Izveidojis reliģisku kopienu no saviem sekotājiem, Buda radīja meditatīvu, ubagojošu un misionējošu organizāciju. No organizatoriskā viedokļa tas ir kaut kas jauns, jo iepriekšējos gadsimtos Indija nepazina nekādu reliģisku pārlicināšanu vai sludināšanu nolūkā iegūt jaunus piekritējus. Dharma kā patiesā atbrīvošanās mācība ir centrālā koncepcija, kuru sludina Budas sekotāji.

Ievērojamais ārsts un teologs Alberts Šveicers Budu salīdzināja ar kristietības reformētāju Mārtiņu Luteru. Buda bija hinduisma reformētājs. Buda savā mācībā saglabāja hinduismam piemītošo reinkarnāciju jeb pārdzimšanas priekšstatu un karmas jeb cilvēkam līdzī nākošā “likteņa” (precīzāk – “nolemtības”) jēdzienu. Tomēr Buda beigu beigās izveidoja jaunu reliģiju. Budisms atšķirībā no hinduisma:

- 1) kā reliģiskās dzīves mērķi neparedz cilvēka individuālās būtības (ātmaņa) saplūšanu ar Dievību – Brahmanu, bet gan tās izdzišanu;
- 2) izslēdz no savas mācības ideju par Dievu;
- 3) noraida varnu un kastu sistēmu.

Turpmākajā attīstībā budisms no hinduisma tomēr aizņemsies daudz elementu, turklāt pats Buda kļuvis par “avatāru” jeb dieva Višnu devīto iemiesojumu.

BUDISMA MĀCĪBAS PAMATJĒDZIENU RAKSTUROJUMS

Četras cildenās patiesības

Budas pieredze ir apkopota *Četrās cildenās patiesībās*.

- 1) *Duhkha* (ciešanas). Dzīve ir ciešanas. Viens no agrīnajiem tekstiem citē Budas vārdus: “Dzimšana ir ciešanas, novecošana ir ciešanas,

slimība ir ciešanas, nāve ir ciešanas. Savienošanās ar nepatīkamo ir ciešanas, patīkamā pazaudēšana ir ciešanas; nespēja iegūt vēlamo ir ciešanas.”

2) *Samudāja* (rašanās). Ciešanu iemesls ir tieksmes. Sevis piesaistišana nevērtīgām lietām vai nepareiza sevis piesaistišana vērtīgām lietām izraisa ciešanas. Ciešanas rodas no tā, ka cilvēki nepareizi vērtē lietas; nekas materiālajā pasaulē nav absolūta vērtība, un nekas taustāmajā pasaulē nevar būt par drošu dzīves balstu. “Iekš kā pastāv ciešanu iemesla cildenā patiesība? Ciešanu iemesls ir tieksmē (*tanhā* – valodā pali), kas ir pārdzimšanas iemesls; tas ir, vēlmēs, kas radušās no pieķeršanās; ciešanu iemesls ir tieksmē just, vēlmē būt, pat vēlmē sevi iznīcināt,” teikts kādā budisma tekstā.

3) *Nirodha* (pārtraukšana). Šī – trešā – cildenā patiesība pasludina iespēju iznīcināt ciešanas. Tas ir sasniedzams, atbrīvojoties no bezgalīgā pārdzimšanas riteņa un sasniedzot izdzišanu nirvānā.

4) *Marga* (ceļš). Ceturtā cildenā patiesība norāda uz **ceļu, kuru ejot ir sasniedzama atbrīvošanās no ciešanām**. Tas ir astoņu noteikumu pilnības ceļš.

Astoņu noteikumu pilnības ceļš

Astoņu noteikumu pilnības ceļu nereti sauc arī par astoņu posmu vai astoņu pakāpju ceļu. Atbrīvošanās ceļš ir ejams, ievērojot šādus noteikumus.

1. **Patiesa zināšana** paredz vispirms Četru cildeno patiesību pieņemšanu.
2. **Patiesi lēmumi** sekot Budas mācībai un iet astoņu noteikumu pilnības ceļu, noliegt pasauli un atturēties no visu veidu vardarbības (*ahimsa*)
3. **Patiesai runai** jābūt bez plāpības, tenkām, bet gudrai, patiesai, miermīlīgai.
4. **Patiesa darbība** ir tāda, kas nerada citiem ļaunumu un sev nesamaitā karmu. Ar patiesu darbību ir jāsaprot atturēšanās no zagšanas, slepkavības un neuzticības laulībā.
5. **Patiesa dzīve** (nodarbošanās) ir savas eksistences nodrošināšana ar paņēmieniem, kas nerada ļaunumu citiem un apkārtējai videi. Tas attiecas uz profesijas izvēli. Patieso dzīvi veido arī pastāvīga piecu morālo principu ievērošana: tev nebūs nokaut, zagt, pārkāpt laulību, melot, dzert.
6. **Patiesi centieni** nozīmē savu ļauno tieksmju apspiešanu, aizstājot tās ar cēlsirdīgu domu, vārdu un darbu izkopšanu. Patiesi centieni ietver arī lēmumu nodarboties ar meditāciju.
7. **Patiesa atminēšanās** ir sava ķermeņa, sajūtu, domu pastāvīga vērošana, lai tieksmes tiktu kontrolētas vai pat izslēgtas; prātam jābūt nomierinātam ar garīgu praksi.
8. **Patiesa pašiedziļināšanās** nozīmē savas apziņas koncentrāciju uz budisma sludinātajām patiesībām un garīgas redzes iegūšanu, kas ir pietiekama karmas iznīcināšanai un ieiešanai nirvānā.

Pirmie divi noteikumi attiecas uz izpratnes līmeni; 3., 4. un 5. ir tikumības un svētsolījumu pildīšanas nosacījums; 6., 7. un 8. punkts aicina pārveidot apziņu un sagatavot to ieiešanai nirvānā.

BUDISMA TEKSTI

Buda gluži tāpat kā citi Indijas reliģijas skolotāji pats nerakstīja. Budisma mutvārdos saglabātos tekstus pirmo reizi pierakstīja Šrilankā ap 29. gadu pirms kristīgās ēras mākslīgi radītā pali valodā, kurai budismā ir aptuveni tāda pati loma kā latīņu valodai katolicismā. Reliģisko tekstu pamatkorpusu sauc par *pali kanonu*. Vēl viens šā tekstu apkopojuma nosaukums ir *Tripitaka* (pali valodā *Tipitaka*) jeb “trīs grozi”. (Senais teksts bija rakstīts uz palmu lapām un glabājās grozos – tāpēc arī tāds nosaukums.) Kanona pirmā daļa saucas *Vināya-pitaka* jeb “regulas, mūku disciplīnas grozs”, otrā daļa – *Sutta-pitaka* jeb “sūtru”, “Budis pamācību” grāmata. Trešajā daļā *Abhidhamma-pitaka* ir budisma tekstu (*Suttapitakas*) komentāri mācītiem mūkiem.

Bez šiem kanoniskajiem pamattekstiem ir plaša cita veida budisma literatūra, ļoti filozofiski sacerējumi (tostarp “Milindas jautājumi” jeb *Milindapanha*, sacerējumi par dažādiem eksaktiem jautājumiem, piemēram, filozofiski, astronomiski un astroloģiski medicīniski Vasubandhu sarakstīts traktāts *Abhidharmakośa* u. c.).

DIVI BUDISMA VIRZIENI

Līdz šim runa ir bijusi par “pirmatnējo” budismu jeb *Theravādas* budismu. *Theravādas* nosaukums atvasināts no *thera* – “vecais”. *Theravādas* budisms kā diezgan izsmalcināta mācība ir apgūstams tikai reliģijas skolotāja vadībā; tas nav apgūstams mājās, izpildot rituālus, kā tas ir parasts hinduismā. Šā budisma varianta piekritēji lepojas ar savas mācības senumu. Šā paša virziena otrs nosaukums ir *Hinajāna* jeb “Mazie rati”. Tas ir nievājošais nosaukums. Kādā otra budisma varianta kanoniskajā tekstā *Theravādas* budisms ir salīdzināts ar maziem ratiem, kas atbraukuši palīgā degoša nama iemītniekiem. *Mazie rati* var paņemt līdzī tikai dažus “pareizos” budistus, t. i., mūkus, bet visiem pārējiem ir jāpazūd liesmās.

Pretstatā tam cits virziens saucas *Mahājāna* jeb “lielie rati”, kuros ir diezgan vietas, lai glābtos visi. Budisms sašķēlās divos virzienos formāli 383. gadā Vesalī, kur notika Otrā budistu padome. Patiesībā padome Vesalī tikai apstiprināja jau daudz agrāk pakāpeniski izveidojušos dalīšanos.

Theravādas budisms, būdams ļoti filozofisks un arī ļoti bargs savā cilvēka traktējumā (klūt par “pilnīgo” – *arhatu* – ir gandrīz neiespējami), tomēr spēja filozofiski papildināt Indijai tuvējo zemju vienkāršās reliģijas – galvenokārt *senču kultu* un *šamanismu*, patiesībā izveidojot sinkrētisku jaunreliģiju, kas ieguva *Mahājānas* nosaukumu. *Mahājānas* budisms ir ļoti dažāds: viens ir *Tibetas vadžrajāna*, bet pavisam cits ir budisms Indonēzijā. Atšķirības veidojas atkarībā no tā, kāds ir tas senās reliģijas slānis, uz kura vēlāk atnākušais budisms ir veidojies. Šajā procesā budisms bieži vien apmierina senākas reliģijas vajadzību pēc teoloģijas, taču šīs senākās reliģijas kultu jeb rituālus īpaši nemaina. Tā *Mahājānā* parādās kaut kas līdzīgs Dieva jēdzienam. Dieva lomu tautas reliģijā izpilda viens no neskaitāmiem Budām, kas ir *Dharmakājas* (ārpus formas un izpausmes esošās patiesās realitātes) personifikācija.

Priekšstats par nirvānu kā “mūžīgo prombūtni” atvirzās otrā plānā, un

izveidojas *bodhisatvas* ideāls. Bodhisatva ir svarīgākais jēdziens Mahājānā. Tā ir būtne, kas ir nopelnījusi ieišanu nirvānā, bet atliek to, lai palīdzētu dzīvām būtnēm meklēt atbrīvošanu no ciešanām *samsārā*¹. Bodhisatvas galvenais atribūts ir līdzcietība, viņš ir apveltīts ar pārdabiskām spējām un vienlaikus var būt paradīzē un piedzimt virs zemes vairākos ķermeņos. Iemiesojies kā cilvēks, bodhisatva sludina Dharmu. Esot paradīzē, viņš uzklausa cilvēku lūgšanas, bet uzticīgos pēc viņu nāves apveltī ar nopelniem no savas tikumu krātuves un veicina viņu piedzimšanu debesu sfērās. Palikšanas ilgums paradīzē ir atkarīgs no paša cilvēka uzvedības. Tas noteikti nav bezgalīgs.

MAHĀJĀNAS DOKTRĪNA

Mahājānas budisms būtiski atšķiras no Theravādas. Tas arī pazīst labi izstrādātās psihotehnikas, taču liela loma ir arī rituāliem un dievbijīgai uzticībai. Kas ir šīs uzticības objekts? Budu pārstāj iedomāties kā vienkāršu cilvēku. Mahājāna izveido priekšstatu par augstāko realitāti, kuru arī nosauc par Budu. Mums pazīstamais Buda Šākjāmuni nav bijis vienkāršs cilvēks, bet gan šīs augstākās realitātes iemiesojums. Viņš tikai izlicies par cilvēku, lai vestu dzīvās būtnes uz atbrīvošanu. Turklāt Buda Šākjāmuni bija tikai viena no neskaitāmajām augstākā principa manifestācijām.

Viens no ievērojamākajiem bodhisatvām ir *Avalokitešvara*. Bodhisatvas mīt paradīzē, kur nokļūst visi, kas dzīves laikā ir bijuši uzticīgi kādam konkrētam bodhisatvam un piesaukuši viņa vārdu. Meditācija nemaz nav nepieciešama. Mahājānā arī ir neskaitāmi Budas. Vispopulārākais ir Buda Amitabha, kurš pārvalda tā saukto Tīro Zemi. Budas atšķiras no bodhisatvām ar to, ka daļēji atrodas nirvānā. Bodhisatvas pilnībā atrodas šajā pasaulē.

Mahājāna piedāvā mācību par trim Budas dimensijām jeb Budas ķermeņiem, ko sauc par *Trikāju*. Pirmā dimensija ir augstākā realitāte bez izpausmēm un kvalitātēm. To sauc par *Dharmakāju* jeb Patiesības ķermeni. Otrā dimensija ir *Dharmakājas* izpausme smalkajā debesu līmenī, ko dēvē par *Sambhogakāju* jeb Svētlaimes ķermeni. Tie ir dažādie Budas un bodhisatvas. Trešā dimensija ir visrupjākā. Tās ir Budas inkarnācijas virs zemes (piemēram, *Buda Šākjāmuni*). Šo Budas dimensiju sauc par *Nirmanakāju* jeb Iemiesojuma ķermeni.

Mahājānas svarīgākais jēdziens ir *šūnjatā* – tukšums. Jēdziens pieder 2. gadsimta filozofam Nagardžunam. Buda Šākjāmuni apgalvoja, ka nevienai būtnei, lietai un parādībai nav sava “Es” jeb substances. Nagardžuna piebilst, ka arī *dhar-mas* (elementi, no kuriem sastāv lietas un fenomeni) ir tukšas. Viss pasaulē ir relatīvs, pārejošs un nepastāvīgs. *Šūnjatā* jēdzienu ir grūti saprast bez iepriekšējās sagatavotības budisma filozofijā. *Tukšums* ir lielisks meditācijas objekts Mahājānā, kas palīdz ne tikai teorētiski, bet arī kontemplatīvās pieredzes līmenī apjēgt visu lietu un sava “Es” nepastāvību. Cilvēks, atskārtis, ka viņš kā atsevišķa būtne nemaz neeksistē, vairs nepieķeras savam “Es”, sasniedz miera stāvokli un redz realitāti tādu, kāda tā ir; tā nesastāv no subjektiem un objektiem.

¹ *Samsāra* budismā ir mainīgās un ilūziju pilnās pasaules apzīmējums. Budisma *samsārai* atbilst hinduisma *mājā* jēdziens.

Vadžrajāna

Vadžrajānas citi nosaukumi ir *Tantrajāna* un *Mantrajāna*. Vadžrajāna (“Diamanta rati”) ir ezoterisks (slepens) virziens Mahājānā, kas izveidojies Indijā ap 7. gadsimtu. Vadžra tulkojumā no sanskrita ir dimants, kā arī zibens, kas simbolizē nesatricināmo Budas mācību un pēkšņu apskaidrību, kura līdzinās zibens uzliesmojumam. Vadžrajāna kombinē Mahājānas doktrīnu un filozofisko mācību ar tantriskajām metodēm. Mūsdienās šis virziens visplašāk izplatīts ir Tībetā, kur tam pievienojas arī turienes šamanisms *Bon*. Ķīnā un Japānā tas ir sajaucies ar senču kultūru. Par filozofisko bāzi Vadžrajāna pieņem galvenokārt *Vidžņanavādas* idejas. (Absolūtā realitāte ir apskaidrotā apziņa *ālaja vidžņāna*, kas jāatbrīvo no netikumu un iespaidu sēklām, lai tā varētu apcerēt tikai sevi. Tā arī ir apgaismība.) Vadžrajāna piedāvā īpašas tantriskas metodes (enerģētiskās jogas), kas ļauj sasniegt apgaismību jau šīs dzīves laikā. Līdz ar to šis ceļš ir ļoti efektīvs, bet arī bīstams, jo vismazākā neprecizitāte praksē var izraisīt vājprātu, adepta nāvi un piedzimšanu par dēmonu vai izsalkušu garu. Tāpēc Vadžrajānu iesaka praktizēt stingrā guru vadībā.

Lamaisms

Lamaisms ir cits Tībetas un Mongolijas budisma apzīmējums. *Lama*¹ ir Tībetas budistu skolotājs – no tā arī radies nosaukums. Tībetā lamaisms sācis izplatīties ap 7. gadsimtu, tas sajaucies ar vietējo reliģiju – *Bon po*. Mūsdienās apzīmējums ir novecojis, jo neizsaka tā būtību. Lama nav vissvarīgākais jēdziens Tībetas un Mongolijas budismā.

Dzen

Ar nosaukumu *Čaņ*² šis virziens parādījās Ķīnā 526. gadā, kur to atnesa Bodhidharma no Indijas. *Dzen* ir izplatīts galvenokārt Japānā un ir populārs arī Eiropā un Ziemeļamerikā kā modes aizraušanās. *Dzen* pamatā ir meditācijas pieredzējuša skolotāja vadībā. Meditācijas ir vērstas uz neatminamu paradoksu (*koānu*) atrisināšanu ar intuitīviem paņēmieniem. Pašdisciplīna, kā domā *Dzen* piekritēji, un meditācijas vainagojas ar apgaismību – *satori*. Meditāciju prakse ļoti iespaido kultūru, kas ir redzams japāņu dārzu ainavās, miniatūros māju dārziņos ar pundurkokiem, dažādās ceremonijās (tējas ceremonija), kurās ietverti meditatīvi simboliski elementi.

KĀ KĻŪST PAR BUDISTU?

Patvēruma pieņemšana

Patvēruma jēgu labi izskaidro budistu meistars Šunrju Sudzuki grāmatā “Dzen un iesācēja apziņa”:

“Atrast savu patvērumu ir pirmais budista solis ceļā uz iekšējo brīvību. Patiesībā tas nav nekas jauns. Mēs cenšamies atrast patvērumu visu mūžu, kaut arī uzmanību pievēršam galvenokārt pasaulīgām lietām ar cerību rast tajās drošību un laimi. Kāds, iespējams, patvērumu atrod naudā, cits narkotikās, ēdienā, kalnu virsotņu iegūšanā

¹ *Lama* ir indiešu guru ekvivalents. Lama var būt mūks, bet var arī tāds nebūt.

² *Čaņ* ir ķīniešu ekvivalents sanskrita terminam *dhjāna* (“meditācija”). *Dzen* ir “čāņ” apzīmējuma japāņu variants.

vai pludmales apmeklēšanā. Vairākums cilvēku meklē drošību attiecībā ar vīrieti vai sievieti. Visas dzīves garumā mēs ejam cauri neskaitāmām situācijām ar cerību, ka šoreiz gan iegūsim sengaidīto pilnvērtīgo apmierinājumu. Kad mums veicas, mēs uz laiku nomierināmies, bet, paskatoties patiesībai acīs, saprotam, ka, meklējot patvērumu materiālajās lietās un īslaicīgā baudā, padarām mūsu neapmierinātību vēl lielāku."¹

Tāpēc budisti, pieņemot patvērumu *Budā*, *Dharmā* un *Sanghā*, apzināti atsakās ņemt par pilnu pasaulīgas lietas un meklē apmierinājumu budisma piedāvātajās pamatvērtībās, kas nav pārejošas.

KO JŪS ZINĀT PAR BUDISMU?

1. Budisms neatšķiras no hinduisma. [Nepareizi. Hinduismam nav dibinātāja, bet budismam ir dibinātājs – Buda. Budisms noraida varu un kastu sistēmu. Ir arī citas atšķirības.]
2. Budisms nav plaši izplatīts savā izcelsmes zemē. [Pareizi. Tas ir izplatījies Dienvidāzijas un Dienvidaustrumāzijas zemēs, kā arī Ķīnā, Japānā, Tibetā un Mongolijā.]
3. Buda mācīja, ka cilvēka laime ir atkarīga tikai no paša cilvēka, viņa spējām un no tā, kā viņš liek šīs spējas lietā. [Pareizi. Noraidot jautājumu par augstāko būtņi, Buda uzskata, ka pats cilvēks ir absolūti suverēns savas dzīves izkārtojumā. Tiesa, Buda nerunā par laimi, bet par sevis “izdzēšanu” no dzīves.]
4. Sākotnējā budismā nav pārdabiskas augstākās būtnes, un tam nav rituālu. [Pareizi attiecībā uz sākotnējo budismu. Tomēr ikviens budists saglabā tiesības praktizēt tādus rituālus, kādus viņš uzskata par vajadzīgiem.]
5. Vārds “Buda” nozīmē “atmodinātais”. [Pareizi.]

SARUNA

- Vai ir iespējams izsargāties no pasaules un ciešanām?
Siddharthas Gautamas bērnības nostāsts. Vai nākamā Budas tēva audzināšanas metode ir pieņemama? Proti, vai bērnu vajag pasargāt no priekšstata par pasaulē esošajām sāpēm un ciešanām?
- No kā bērnu vajadzētu pasargāt? Un cik ilgi?
Tēraudu, lai tas iegūtu vajadzīgo stiprumu, karsē un tad – strauji atdzesē ūdenī vai eļļā. Analogiski, māca kristietība (sk. Vēstule Romiešiem 5,3), ir ar cilvēku: ciešanās viņš norūdās līdzīgi tēraudam. Tikai tāds viņš ir derīgs Dieva uzdevumu veikšanai. Arī sekulārajā pasaulē spēcīgas gribas, pašreizējai cilvēki tiek augstu vērtēti. Tātad mūsu sabiedrības ideāls ir spēcīgu indivīdu kopums. Kāds varētu būt budistu sabiedrības modelis?

¹ Shunryu Suzuki. *Zen Mind, Beginner's Mind* (Weatherhill, 1982), p. 7. (citēts pēc Клайв Эррикер, *Буддизм* [Москва: “Гранд”, 1999], с. 13–14).

■ Pašai dziedzība – kādam mērķim?

Kristietība iesaka atturību un pašai dziedzību ("aizliedziet sevi", Mateja evaņģēlijs 16, 24). Ar to ir domāta cilvēka pašuzpurēšanās otra cilvēka labā. Kāds ir budisma atturības mērķis?

■ Prieks mūsu dzīvē

Kristietība neliedz baudīt dzīves priekus tik tālu, cik tālu tie nav pret-runā ar Dieva dzīves likumiem jeb baušļiem (neaizmirst Dievu, godāt vecākus, rūpēties par bērniem, nenogalināt, nebojāt savu un citu veselību, nekrāpt laulāto draugu, nemelot, nezagt, neperināt jaunu-mu savā sirdī). Pasaules labumi ir nolikti pie cilvēka kājām, lai viņš saprātīgās robežās tos baudītu un arī par tiem priecātos. Bet kā ir ar prieku budismā?

Kāda ir starpība starp mīlestībā iesakņotu laulību un "priekiem" ar gadījuma partneriem, un kādas sekas var būt šādām dēkām? Kas ko-pīgs budisma un kristietības dzīves noteikumos?

■ Kāda ir pasaule?

Kristietība uzskata, ka pasauli ir radījis Dievs un ka tā nevar būt cie-šanu iemesls. Ciešanas rodas tad, kad cilvēks atkāpjas no Dieva un Viņa likumiem, proti, kad cilvēks grēko. Kristietībā Dievs ir žēlsir-dīgs un meklē cilvēku. Ciešanās kristietībā ir dziļa jēga, jo Kristus ar savām ciešanās ir izpircis pasaules grēkus. Līdz ar to ikviens nevai-nīgs cietējs piedalās Kristus upurī. Budisms noliedz, ka kāds var iz-ciest cita sodu un atbrīvot viņu no ciešanās. Turklāt budisms neaicina pacietīgi nest savu krustu, bet gan atbrīvoties no tā.

Kristieši uzskata, ka budisms ir pesimisma reliģija, jo nirvāna neko neapsola atšķirībā no kristietības pasludinātās jaunās dzīves Kristū tad, kad mūsu šīs pasaules dzīve būs beigusies. Buda glabā mūžīgu klusumu attiecībā uz Dieva eksistenci.

■ Jūsu draugs budists ir slims ar vēzi. Viņš ir nolēmis izdarīt pašnāvību, atsakoties no ēdiena. Jūsu padoms draugam?

Es paskaidrošu savam draugam, ka aiziet no šīs dzīves pēc paša lē-muma ir apskaidroto meistarū prerogātīva. Pašnāvība budismā ir at-laujama vienīgi tad, kad cilvēks ir ne tikai izpildījis visus pienākumus un nokārtojis visus parādus šajā pasaulē, bet arī faktiski realizējis Bu-das dabu sevī, t. i., praktizējot meditāciju visas dzīves laikā, ir ieguvis pilnīgu apskaidrības stāvokli un iznīcinājis savu karmu. Kad labās, neit-rālās vai jaunās karmas nasta ir izzudusi, nekas neliek cilvēkam pār-dzimt, un viņš ir gatavs ieiet nirvānā. Tādā situācijā, kad cilvēks ir brīvs no karmas, neviens viņa radītais darbs vairs nespēj no jauna radīt karmu, tāpēc pašnāvības akts neizraisa karmiskās sekas, bet palīdz iespējami drīzāk sasniegt nirvānu.

Dieva un cilvēka koncepcija budismā. Nirvāna. Kults un sakrālās personas. Dzenbudisms

Elizabete Taivāne

TIEŠI ATTIECAS:

- a) uz budismu: *karma, naraka*;
- b) uz nirvānu: *Tathatā*;
- c) uz dzenbudismu: *Čaņ, dzadzen*;
- d) neattiecas ne uz budismu, ne uz nirvānu, ne uz dzenbudismu: *bahaisms, Baha-ullā*.

ĪSS FORMULĒJUMS

20. gadsimtā bija pieņemts noliegt budisma metafiziskumu. Tika uzskatīts, ka tajā neesot Dieva idejas, kamēr nirvāna esot eksistences izbeigšanās teorija vārda tiešajā nozīmē. Tātad budismā nav metafizikas, bet ir tikai kaila metode.

Krievu budisma pētnieks O. Rozenbergs uzsvēris, ka pareizas budisma izpratnes trūkums ir saistīts pirmām kārtām ar to, ka sistemātisko traktātu korpusu ilgu laiku netika pētīts. Pali literatūra kļuva pieejama tikai 19. gadsimta beigās. Nopietnas sholastiskās literatūras pētījumi pilnīgi noraida viedokli, ka budisms neinteresējas par metafiziku. Otrs maldīgo secinājumu iemesls ir vēsturisks. Budisma “nepilnību reliģiskās doktrīnas ziņā” centās pierādīt kristīgie misionāri. Visbeidzot fakts, ka Eiropā budismu sāka pētīt materiālisma uzplaukuma laikmetā, kad metafizika vairs nebija modē, bija cēlonis tam, ka budismu iedomājās kā sistēmu, kas, no vienas puses, spēj aizstāt “Dieva un dievu reliģijas” un, no otras puses, būt roku rokā ar moderno zinātni.¹ Visi šie faktori un argumenti pieder pagātnei. Ir pienācis laiks paskatīties uz budismu no mūsdienu pozīcijām.

FONA ZINĀŠANAS

MĀCĪBA PAR DIEVU

Budisma pētnieki piekrīt, ka tas, kas budismā aizvieto mācību par Dievu, ir eksistences cēlonības likums jeb *pratītya samutpāda* (sanskritā). Dzīvas būtnes iemiesojas, ne jau pateicoties Brahmanam, kā uzskata hinduisti, bet gan objektīvu cēloņu dēļ. Ja augstākā realitāte pastāv, tad mums tā kļūst zināma caur pasaulē valdošo cēlonības likumu. Buda izskaidro to savam māceklim Anandam Kuru zemē, uzdodot mūžam aktuālo jautājumu: “Kāpēc cilvēks noveco un mirst?”

¹ O. O. Розенберг, *Труды по буддизму* (Москва: “Наука”, 1991), с. 86.

Atbilde ir šāda: "Cēlonis ir piedzimšana." Nākamais jautājums ir par piedzimšanas iemeslu.¹ Tādā veidā Buda izveido veselu ķēdi, kuru ir vērts apskatīt no beigām:

nezināšana (sanskritā *avidjā*),
predispozīcijas (*samskāṛā*),
apziņa (*vidžñāna*),
"vārds un forma" (*nāma-rūpa*),
objektu uztveres lauki (*śād-āyatana*),
saskare jeb kontakts ar objektiem (*sparśa*),
sajūtas (*vedanā*),
vēlēšanās (*triṣṇā* sanskritā; *tanhā* pali valodā²),
pieķeršanās (*upādāna*),
jaunas esamības rašanās (*bhava*),
piedzimšana (*džāti*),
vecums un nāve (*džarā-marana*).

Eksistences cēloņu ķēdi veido 12 locekļi. Mēģināsim to atšifrēt. Hinduisms apgalvo, ka ciešanu iemesls ir nezināšana. Buda konsekventi atzīst šo viedokli. *Nezināšana* par īsto lietu būtību ir visu ļaunumu sakne. Kad cilvēks ir maldu tīklos, viņš uztver sevi par reālu un pieķeras sev, radot karmu (*predispozīcijas*). Ja ir karma, tad cilvēks ir spiests no jauna iemiesoties. Vēl mātes klēpī pamostas dzīvas būtnes *apziņa*. Apziņā veidojas priekšmetu tēli "vārds un forma". Cilvēkam izveidojas arī piecu maņu orgāni un domāšana, kas ir spējīgi *uztvert objektus*. Kad ir uztvere, ir iespējams arī tiešs *kontakts ar objektiem*. Saskarsme ar objektiem var būt patīkama, nepatīkama vai neitrāla (*sajūtas*). Seko lūzuma punkts, kas ir *Budas 2. cildenās patiesības* fokuss: ciešanu iemesls ir slāpes (*tanhā*). Iedziļinoties detaļās, konstatējam, ka slāpju jeb vēlēšanās cēlonis ir patīkamā un nepatīkamā sajūtas. Kad cilvēks zina, kas ir patīkams, viņš sāk to gribēt, bet gribēšana izraisa *pieķeršanos*. Pieķeršanos saprot arī kā tieksmi sasniegt mērķi. Nākamā eksistences cēloņu ķēdes locekli (*bhava*) var saprast kā indivīda izveidošanos. Jau esot daudz maz pieaugušam, veidojas viņa personība, kurai ir konkrēts dzīvesveids, tai piemītoši aizspriedumi un pārkāpumi. Tas nozīmē, ka tāda būtne noteikti atkal pārdzims (*džāti*), novecos un nomirs (*džarā-marana*).

Divpadsmit locekļu ķēde ir 2. *cildenās patiesības* iztīrījums. Tajā īpaši esam uzsvēruši nezināšanu un slāpes. Jebkura cilvēka spēkos ir cīnīties ar nezināšanu un slāpēm. Nezināšanu novērš, iedziļinoties četrās cildenajās patiesībās, kamēr slāpes iznīcina ar mērenu askēzi. Tas ir jādara, lai atbrīvotos no pārdzimšanas. Teoretizēšana par augstāko realitāti ir absolūti bezjēdzīga, jo tā nepalīdz ceļā uz atbrīvošanu.

Taču runa nav par dievišķā noliegšanu. Mēģināsim to saprast ar kādu vienkāršu piemēru. Senatnē cilvēki domāja, ka pārkonu sūta kāda dievība, kas mīt debesīs un par kaut ko dusmojas. Vēlāk zinātnieki atklāja, ka pārkons rodas atmosfērā gluži dabisku iemeslu dēļ. Tajā nav nekā pārdabiska. Vai tāpēc mums ir iemesls noliegt augstāko realitāti, kas stāv aiz dabiskiem procesiem? Tāpat

¹ Sutta Pitaka. *Dīgha Nikāya. Mahanidana-suttanta*.

² Termina *pali* ekvivalents ir plašāk pazīstams adeptiem un biežāk izmantots budologu darbos.

arī Buda bija noskaņots skaidri runāt par to, ko viņš spēj formulēt. Ja jautājums attiecās uz to jomu, kas neiederējās loģikas valodā, viņš klusēja.¹

NIRVĀNA

Buda nav daudz teoretizējis par nirvānu. Viņš pat nav pacenties definēt to vai izstrādāt kādu jaunu terminu. Nirvānas (pali valodā – *nibbāna*) jēdzienu viņš ir aizguvis no hinduisma, kas lietoja šo vārdu paralēli *mokšai*. Nirvāna arī ir mokšas sinonīms, bet to neizmantoja ļoti bieži. To var sastapt *Bhagavadgītā*, *Šankaras* traktātos un arī *Rigvedā*. Vārds ir atvasināts no *nirvati*, kas sanskritā nozīmē nopūst, piemēram, sveces liesmu. Tāpēc vārdu *nirvāna* ir pieņemts tulkot kā *izdzišana* (liesmas nopūšana).

Krievu budisma pētnieks V. Androsovs raksta, ka nirvānu nedrīkst saprast kā personības vai dvēseles izdzišanu. “Tie ir meli, un budismam ir herēze.” Runa ir par netikumu, t. i., alkatības, ienaida un nezināšanas izdzišanu.² Arī nirvānas jēdziena pētnieks Činda Čandrkaevs uzskata, ka nirvāna nav kaut kā reāla noliegums, bet gan stāvoklis, kad redz lietas tādas, kādas tās ir realitātē. Nepareizie uzskati izzūd, un “pasaulīgā pieredze pārvēršas par pārpasaulīgo”.³

Esam noskaidrojuši, ka Buda nav formulējis nirvānu, un tomēr sarunās ar klausītājiem viņš to ar kaut ko salīdzināja vai deva tai negatīvu raksturojumu. Zīmīgi, ka starp šo sarunu aprakstiem nav neviena, kas liecinātu par dvēseles iznīcināšanu. Buda nirvānu sauc par atbrīvošanos no ciešanām, visām saitēm, važām, par tādu, kam nav trūkumu, par neaprakstāmo, nesatricināmo, neredzamo, ārpus laika esošo, tālo krastu, mērķi, drošu alu, patvērumu, slavas pilno, laimi, mieru.

Kādā citātā no *Sutta Pitakas* (*Udānas* 80–81) ir šāds nirvānas apraksts:

“Nirvāna ir vieta, kur nav zemes, ūdens, uguns un gaisa. Tā nav nedz bezgalīgs izplatījums, nedz bezgalīga apziņa. To nevar nosaukt par neko, tur nav uztveres, nedz ne–uztveres. Tā nav šī pasaule, nedz kāda cita, nedz abas kopā. Tur nav mēness un saules. Nevar teikt, ka tā nāk vai aiziet. Tai nav turpinājuma, nav beigu, nav sākuma. Tai nav pamata, nav attīstības. Tur ir ciešanu gals. Nirvāna nepiedzimst, netop, nav radīta, tai nav sastāvdaļu. Tā ir patvērums tiem, kas ir dzimuši, top, ir radīti un sastāv no daļām.”⁴ Buda ar šiem vārdiem apliecina nirvānas neaprakstāmību.

Tā kā nirvāna ir kaislību iznīcināšana, budisti izmanto eļļas lampiņas piemēru. Liesma izdziest, bet lampiņa paliek. Tāpat ir arī ar cilvēku: kaislības pazūd, bet pats cilvēks paliek.

Filozofijas līmenī nirvāna ir jātulko kā *neesamība*, nevis *nebūtība*. Pamatā ir diezgan sarežģīta mācība par *dharmām* jeb elementiem, no kuriem viss esošais

¹ Sīkāk par Budas klusēšanu sk.: В.К. Шохин, Первые философы Индии. Учебное пособие для университетов и ВУЗов (Москва: Ладомир, 1997), с. 153–188.

² В. П. Андросов, Будда Шакьямуни и индийский буддизм. Современное истолкование древних текстов (Москва: Восточная литература РАН, 2001).

³ Burtiski “a transcendence of the worldly experience”. Sk. Dr. Chinda Chandrkaew, *Nibbāna. The Ultimate Truth of Buddhism*, n.p., n.d., p. IX.

⁴ Citēts pēc Dr. Chinda Chandrkaew, *Nibbāna*, op. cit., p. 28.

sastāv. Arī nirvāna ir kāda dharmā. Tā ir vislabākā no visām, jo tai piemīt miera stāvoklis. Nemiers ir *esamība*, bet miera stāvoklis ir *neesamība*, ja lietojam filozofijas valodu.¹

CILVĒKS

Buda ir apgalvojis, ka ātmans kā mūžīga dvēsele neeksistē. Cilvēks sastāv no piecām *skandhām* (agregātiem), tās savukārt – no dharmām. Šis apgalvojums neliecina par to, ka cilvēks ir nereāls. Viņš ir reāls kā skandhu un dharmu summa, bet ir nereāls kā viengabalaina, ne no kā neatkarīga dvēsele. Mums palīdzēs piemērs. Ikvien skolēns zina, ka varavīksne nav nekas reāli esošs. Tās ir tikai ūdens lāses, kas mirdz saules staros. Tāpat arī cilvēks nav kāda reāla viengabalaina būtne, bet pastāv, tikai pateicoties sastāvdaļu (dharmu) mijiedarbībai.

Jautājums par dharmām ir tikpat sarežģīts kā iepriekšējā tēma. *Sutta Pitaka* liecina, ka Buda, Šravasti Dževatavanas dārzā lasot sprediķi par cilvēku, ir pieņēmis kādu aiz *skandhām* un dharmām esošu realitāti (nastas, t. i., skandhu, nesēju), bet no jautājuma iztīrīšanas ir izvairījies.

KULTS BUDISMĀ

Budisti tāpat kā citu reliģiju piekritēji izpilda dažādus rituālus un svin svētkus. Jums ir iespēja nolasīt skolēniem Vesaka svētku aprakstu un ierosināt diskusiju par uzdotajām tēmām.

Theravādas zemēs *Vesaka* svētku dienā svin Budas piedzimšanas, apgaismības un nirvānā ieiešanas svētkus. Visi šie notikumi saskaņā ar Theravādas kalendāru iekrīt vienā dienā. Līdzīgi latviešu Ziemassvētku nosaukuma izcelsmei saskaņā ar gada laiku vārds *Vesak* atbilst otrajam indiešu kalendāra mēnesim *Veśakha*. Pēc Rietumu kalendāra *Vesaks* iekrīt maija beigās un jūnija sākumā.

Svētku centrā ir Budas apgaismības notikums, kad Budam atklājās Dharma. Šajā dienā ir pieņemts greznot vietējos tempļus un aizdedzināt lukturus par godu Gaismas nākšanai pasaulē. Ap tempļiem un *bodhi* kokiem novieto eļļas lampiņas. Cilvēki sūta apsveikumus, kas atgādina Ziemassvētku kartītes, ar Budas dzīves notikumu attēliem. Ir pieņemts apmeklēt tempļus un meditēt nakts laikā. Taizemes budismā ir tradīcija iet apkārt klosterim trīs reizes, pieņemot trīs dārgumus – *Budu*, *Dharmu* un *Sanghu*. Nav atļauts strādāt lauksaimniecības darbus, lai nenonāvētu sīkus dzīvnieciņus. Cilvēki nes ēdienus un dāvanas uz klosteri kā liecību tam, ka *Sangha* viņiem ir ļoti svarīga, jo vēl Budas laikā laicīgie atbalstīja mūkus materiāli.

Ķīnā un Japānā (t. i., Mahājānas zemēs) Budas piedzimšanas svētkus svin atsevišķi no viņa nāves dienas. Galvenā svētku simbolika, t. i., ziedi un ūdens, ir saistīta ar legendu par Budas nākšanu pasaulē Lumbini dārzā, kad Budas māte bija ceļā uz savu vecāku mājām. Kad viņa dzemdēja dēlu ziedu pilnajā dārzā, debesis sūtīja smaržīgu lietu, kas nomazgāja zidaini un viņa māti.

¹ Tēma ir perfekti izklāstīta: O. O. Розенберг, *Труды по буддизму*, op. cit., c. 87–128.

Japāņu tempļos ierīko kaut ko līdzīgu Ziemassvētku Bētlemei, kur jaundzimušais Buda tiek attēlots Lumbini dārzā. Bērni uzlej Budas figūrai smaržīgu tēju par piemiņu debesu lietum. Arī Ķīnā pēc upurēšanas mūki uzlej ūdeni Šākjāmuni statujai; laicīgajiem ir iespēja piedalīties šajā ceremonijā, uzlejot vienu karoti ūdens uz Budas figūras. Kristus piedzimšanu attēlo ganu un lopu vidū, taču Budam blakus ir balts zilonis¹, kas saskaņā ar legendu sapnī bija iegājis Šākjāmuni mātes sēnā kā zīme tam, ka viņa dzemdēs Budu, kurš rādīs cilvēkiem ceļu.

Vesaks ir lieliski svētki, bet, kā apgalvo dievbijīgie budisti, šai dienai nav vērts pievērst tik lielu uzmanību, jo vēsturiskā Budas figūrai mūsdienās nav izšķirīgas nozīmes. Viņš taču ir projām nirvānā. Budista ievēribas vērtā ir viņa atstātā Dharma un atklātais ceļš. Tāpēc priekšroka ir jādod meditācijai, nevis reliģisko ceremoniju izpildīšanai un svinēšanai.²

KO JŪS ZINĀT PAR BUDISMA AUGSTĀKĀS REALITĀTES FORMULĒJUMIEM, KULTU UN DZENBUDISMU?

1. Budismā nav mācības par Dievu. [Pareizi.]
2. Budisms māca, ka cilvēkam ir nemirstīga dvēsele. [Nepareizi.]
3. Sākotnējais budisms neparedzēja rituālus. [Pareizi.]
4. Mūsdienās budisti izpilda dažādus rituālus un svin reliģiskos svētkus. [Pareizi.]
5. Dzenbudisms ir radies Indijā. [Nepareizi.]

SARUNA

■ Sakrālās personas Tibetas budismā

Kad Tibetā nomirst kāds liels skolotājs, sākas viņa *tulku* jeb jaunās rein-karnācijas meklējumi. Bieži vien pats mirstošais meistars izstāsta, kādā vietā bērnu atrast un kurā laikā viņš piedzims. Citreiz pasaka arī vecāku vārdus. Reizēm gadās, ka atrod vairākus kandidātus, kuriem sarīko savdabīgu eksāmenu, parādot bērniem dažādus priekšmetus, starp kuriem ir viens vai divi, kas piederējuši mirušajam skolotājam. Tās varētu būt viņa lūgšanu krelles vai trauks, kuru viņš īpaši lietojis dzīves laikā. Ja kāds no bērniem pazīst šos priekšmetus un tos izvēlas, tad viņu atzīst par *tulku*. Bērnu atņem vecākiem un aizved uz klosteri, kur viņu audzina budisma garā un sagatavo nākamajai misijai. Tādā pašā veidā izvēlas dalailamu.

Tagadējais dalailama XIV Tenzins Gjaco bija spiests atstāt Tibetu 1959. gadā ķīniešu okupācijas dēļ. Dalailamas rezidence atrodas mazā Indijas pilsētā netālu no Dharamsalas Himalaju pakājē. Dalailama daudz

¹ Balts zilonis ir gudrības un jebkuras pilnības simbols.

² No: Klāvījs Ērriker. *Буддизм* (Москва: Гранд, 1999), с. 242–245, 261–263.

braukā pa pasauli misijas nolūkos. Viņam nav ģimenes, jo viņš ir mūks un ievēro celibātu.

Vārdu *Dalai Lama* tulko kā Skolotājs – Okeāns. Tiek uzskatīts, ka Dalai Lama ir *bodhisatvas Avalokitešvaras* (tibetiešu valodā – Čenrezi) iemiesojums virs zemes. Ar to ir izskaidrojama īpašā tibetiešu budistu cieņa pret viņu.

■ Dzenbudisms

Dzenbudisms nav viengabalains. Ir divas Dzen skolas: *Sōtō* un *Rinzai*. *Sōtō* galvenā psihotehnika ir *dzadzen* meditācija. *Rinzai* skolas metode ir *koāni*, sitieni un kliegzieni. Jūs varat izstāstīt skolēniem, kā notiek *dzadzen*. Zemāk ir *koāns*, kas vienlaikus ir meditatīvs vingrinājums un arī – stāsts no *Rinzai* mūku dzīves.

Dzadzen. Daudzi Dzen klosteri atrodas tālu no civilizācijas, kaut kur kalnos vai mežos. Klostersirds ir tā saucamā pašiedzīļināšanās zāle. Parasti tā ir liela gara telpa, kur vienmēr ir pustumšs. Gar sienām ir apaļi cieti spilveni vai krēsli ar tādiem pašiem spilveniem. Meditācijas laikā sēž ar seju pret sienu un sakrustotām kājām. Reizēm vecākais skolotājs ievada meditāciju, nolasot kādu fragmentu no mistiska satura traktāta un paskaidrojot to. Tas noskaņo mūkus. Tad iestājas klusums. Sēdošie pašiedzīļinās, kas ilgst vairākas stundas. Viņi apcer to, ko nevar aprakstīt ne ar vārdiem, ne domās ietērt. Visbeidzot skan zvans. Meditētāji atgriežas realitātē un cits pēc cita pieceļas. Viņi ēd pilnīgā klusumā, tad izpilda savus pienākumus un atkal sanāk uz meditāciju.

Tas, ko pārdzīvo meditācijas laikā, nav aprakstāms. Tā nav kāda halucinācija, budu parādīšanās vai hipnotisks miegs. Rodas garīgā miera un viegluma gaisotne, un tas ir viss. Vai meditētājs sasniegs *neapraktāmā* pārdzīvojumu, nav zināms. Tas atkarīgs no viņa paša. Daudziem tas neizdodas. Jebkurā gadījumā nomierināšanās tik labi iespaido cilvēka psihi, ka daudzi apmeklē klosterus un iziet cauri tāda veida kursam, lai vienkārši sakrātu spēkus dzīves cīņai.¹

■ Koāni

Kāds no koāniem stāsta par skolotāju Maczu, kurš uzkliedza savam māceklim Baidžanam tik skaļi, ka viņš kļuva kurls uz trim dienām. Kāds cits koāns vēstī par skolotāju Dešaņu, kurš lietoja sitienu metodi.

“Vienreiz Dešaņš teica saviem mācekļiem: “Šovakar es neatbildēšu ne uz vienu jautājumu. Katrs, kurš kaut ko prasīs, dabūs 30 sitienus ar nūju”. Viens mūks piegāja pie skolotāja, lai apliecinātu cieņu. Viņš pat neko nepaguva pateikt, bet Dešaņš iesita viņam ar nūju. Mūks sāka lūgties: “Es taču neko neteicu. Kāpēc jūs man iesitāt?” Dešaņš prasīja: “No kurienes tu esi?” “No Siņlo ciemata.” Dešaņš no jauna iesita mūkam, paskaidrojot: “Pirms tu iesēdies laivā, tev ir jādabū 30 sitieni.”

¹ O. O. Розенберг, *Труды по буддизму*, op. cit., c. 38.

Citu reizi Sjuefeņš, kurš vēlāk kļuva par pazīstamu Čaņ meistarū, prasīja skolotājam: "Vai mācekļi cits no cita atšķiras, ja paskatās no augstākās mācības viedokļa?" Dešaņš iesita viņam ar nūju un prasīja: "Ko tu teici?" "Es pats nezinu," atbildēja mūks. "Mēs neieliekam mūsu mācību vārdos," paskaidroja Dešaņš. "Tas nozīmē, ka nav vienas metodes, kā apmācīt cilvēkus." To izdzirdējis, Sjuefeņš sasniedza apskaidrību."

Komentāri. Dešaņš sita ne jau tāpēc, ka kādu gribēja aizvainot, bet gan lai radītu prāta apjukuma stāvokli un neļautu rasties domām. (Tāds pats efekts ir arī kļiedzieniem.) Pirmajā gadījumā, kad mūks gribēja kaut ko teikt, tas izraisīja viņa prātā virkni domu. Mūkam nebija arī jāatbild uz jautājumu par viņa izcelsmi. Viņam vajadzēja klusēt vai iesist Dešaņam, vai salauzt viņa nūju. Tas liecinātu par to, ka mūks ir ārā no parastā apziņas stāvokļa un rīkojas spontāni.

Otrajā gadījumā Sjuefeņš domāja, izmantojot dabisko intelektu. Tas notika tad, kad viņš jautāja par atšķirību starp mācekļiem. Dešaņš iesit, lai iznīcinātu domas. Pēc tam pārprasa, lai pārlicinātos, ka intelekta darbība ir pārtraukta. Sjuefeņš to saprot un atbild pareizi – ka nezina, ko saka. Tas liecina par daļējas apskaidrības iegūšanu, jo savu atbildi viņš vēl ieliek vārdos, uz ko skolotājs atbild: "Mēs mācību neieliekam vārdos." Sjuefeņš, ielūkojies savā apziņā, ieguva pilnīgu apskaidrību.¹

BUDISMA TEMATUS APGUVIS, SKOLĒNS

ZINA:

- Gautamas Budas dzīves svarīgākos notikumus un viņa dzīves ceļu, galvenās reliģiskās atziņas: astoņu noteikumu pilnības ceļu,
- ciešanu koncepciju un nirvānas jēdzienu,
- nosaukt budistu galvenos rakstus;

IR IEGUVIS PRIEKŠSTATU:

- par budisma pamatievirzi, kas vērsta uz domu un vēlmju apturēšanu un psiholoģisku cilvēka problēmu risinājumu;

PROT:

- atšķirt budismu no hinduisma un paskaidrot galvenās atšķirības,
- atšķirt Hīnajānas un Mahājānas budisma virzienus pēc ārējām (ģeogrāfiskām un vēsturiskām) pazīmēm,
- paskaidrot, kā atšķiras ciešanu koncepcija budismā un kristietībā (vai jūdaismā),
- raksturot dzenbudisma skolu un tās izplatību.

¹ Вон Кью-Кит, *Энциклопедия Дзэн* (Москва: Гранд, 1999), с. 177–178.

VII daļa

TĀLO AUSTRUMU RELIĢIJAS

42. TEMATS

Senču kults Ķīnā. Daoisms. Izcelšanās un vēsture. Dao un cilvēka koncepcija. Daba un dabiskums cilvēku attiecībās

Elizabete Taivāne

TIEŠI ATTIECAS:

- a) uz senču kultu Ķīnā: *geomanti*;
- b) uz daoismu: *Laodzi, Daodedzin, u-vei*;
- c) uz priekšstatiem par cilvēku: *jan un iņ, sjaņi*;
- d) neattiecas ne uz senču kultu Ķīnā, ne uz daoismu, ne uz priekšstatiem par cilvēku: *sintō, kami*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Ķīnas reliģiju vēsturiskais "nervs" ir senču kults. Senču kults ir viena no senākajām reliģijām, kuru cilvēces rītausmā ir pazinušas visas tautas. Ķīnā (arī Japānā) tas ir plaši attīstījies un ir klātesošs turienes reliģijās. Strukturāli Ķīnas (un Japānas) reliģiju pamatā ir pārdabiskās realitātes noraidījums un koncentrēšanās uz redzamo pasauli.

FONA ZINĀŠANAS

SENČU KULTS

Ķīnieši uzskata, ka senča dvēsele vienlaikus mīt trīs vietās: viena daļa aiziet uz Debesīm; otra paliek kapā, lai pieņemtu ziedojumus; trešā apmetas dzimtas templī. Dodoties uz debesīm, dvēselei nepieciešama palīdzība, un ceremoniāls, kas notiek bēru laikā, to nodrošina. Tad dedzina upura naudu, daosu priesteri saka lūgšanas, nes upurēdienus, dedzina īpašu, upurēšanai izgatavotu papīra naudu, dažkārt arī no papīra veidotus automobiļus, lidmašīnas. Ļaunos garus, kas stāv senča garam ceļā, pielabina ar citiem upuriem. Kapavietas atrašana arī ir speciāla procedūra, un šim nolūkam izmanto geomanta

pakalpojums. Ķīniešu kapavietas ir ļoti greznas, dažviet tām virsū ir uzbūvēti lepni mauzoleji, kuros atrodas pie sienas piekārtas tāfelītes ar mirušo senču vārdiem un tituliem. Ne velti Dienvidaustrumāzijas iedzīvotāju vidū ir paruna, ka ķīniešu miroņi dzīvo greznāk nekā viņu dzīvie radnieki. (Starp citu, vislielāko cieņu mazdēls var izrādīt vectēvam, ja viņš uzdāvina tam greznu zārku.)

Miruša vīrieša mājā 100 dienas daosu priesteris rīko piemiņas rituālus. Mājā tiek pakārta tāfelīte ar mirušā vārdu un tituliem, virs tās – fotogrāfija. Pie šīs piemiņas vietas tiek dedzinātas sandeļkoka nūjiņas, kas izplata aromātu, un divas reizes nedēļā tiek nolikts ēdamais. Jaunlaulātajiem, ejot šādai piemiņas vietai garām, ir jāpaklanās. Tas, kā domā ķīnieši, nodrošina senču labvēlību jaunajai ģimenei.

“Kamēr viņi (vecāki) dzīvi, kalpo viņiem saskaņā ar rituālu (li); kad viņi nomirs, apglabā viņus saskaņā ar rituālu; piens viņiem upurus saskaņā ar rituālu.” (Luņ jui, 2:5). Tāda ir Konfūcija pamācība, kuru lielākā daļa ķīniešu ievēro joprojām.

Jautājums diskusijai. Cik tālu jāiet senču godāšanas ceļš? Kādas paralēles kopīgajā latviešu reliģiozitātē (bez konfesionālās atšķirības) ir vērojamas ar ķīniešu senču kultu? (Tieksme kopt savus kapus; interese par labi organizētām bērēm atšķirībā no krievu relatīvās nevērības pret saviem mirušajiem; latviešu samērā mazā interese par bērniem un tieksme uzsvērt vecāku lielākās tiesības atšķirībā no krievu “nēsāšanās” ar bērniem u. c.)

SEKOŠANA *DAO*. KONFŪCIJS UN LAODZI. IDEJU KONFLIKTS

Priekšstats par *Dao* bija ne tikai *daosiem*, bet arī *konfūciešiem*. Daoisma jēdziens diezgan trūcīgi izsaka šīs reliģijas būtību, jo arī konfūcieši savu doktrīnu ir saukuši par *Dao sjue*, kas nozīmē “zinātne par Ceļu”. Atšķirība ir meklējama *Dao* interpretācijā. Daosi *Dao* uzskatīja par visa esošā “pirmiekustinātāju”, turpretī Konfūcija izpratne bija daudz “piezemētāka”. Viņš neinteresējās par metafiziskām lietām, kas ir debesu un zemes rašanās vai individuālas dvēseles liktenis pēc nāves. Protams, viņš pieņēma seno ķīniešu uzskatu par valsti kā sakrālu institūtu, kas domāts harmonijas nodibināšanai pasaulē, un tomēr ir jāatzīst, ka Konfūcijs par to maz teoretizēja. Viņu interesēja praktiskie sabiedrības problēmu risinājumi, ideālas valsts nodibināšana un priekšzīmīga sabiedrības locekļa audzināšana. Tieši šajā kontekstā ir saprotams *Dao* jēdziens. Pirmkārt, *Dao* nozīme konfūcismā ir laba valsts funkcionēšana. Runa ir par Padebess impērijas Ceļu. Otrkārt, *Dao* interpretācija ir ideāla uzvedība, kas piemīt valdniekiem un gudrajiem. Treškārt, *Dao* nozīmē vienkārši mācību.¹ Tāpēc konfūcieši savu dzīvi veltīja *Dao* meklējumiem, ar to saprotot sevis audzināšanu par perfektiem valsts locekļiem.

Acīmredzot arī Konfūcijam nebūtu sveša doma par dabisko. Tā skaidrojums gan būtu citāds. Laodzi domāja, ka dzīvot dabiski ir aizmirst visu

¹ А. Мартынов, “Конфуций, его жизнь и учение” / *Классическое конфуцианство. Конфуций. Лунь-юй* (Санкт-Петербург: Издательский дом “Нева”, Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2000 г.), с. 30.

nedabisko, t. i., to, ko cilvēki ir izgudrojuši, sākot ar tehniskiem atklājumiem un beidzot ar uzvedības principiem jeb morāli, turpretī Konfūcijs domāja, ka, ejot tādu ceļu, cilvēks degradējas. Cilvēkam ir dabiski domāt, kaut ko izgudrot un dzīvot ar morāliem principiem apveltītā sabiedrībā. Labs daosu un konfūciešu domstarpību piemērs ir *Džuandzi* piedāvātā līdzība:

"Kāds no Konfūcija mācekļiem gājis pa lauku ceļu un ieraudzījis zemnieku, kurš visu laiku skrējis pēc ūdens kalna piekājē, kaut arī viņa lauks atradās uz kalna. Konfūcija māceklis bija pārsteigts un nolēma zemniekam palīdzēt, izstāstot par viņu. Bet zemnieks bija gudrais, tāpēc atteicās no konfūcieša – "tehnokrāta" – palīdzības. Viņš teicis, ka neesot uzzinājis neko jaunu, un nepieņēma piedāvāto mehanizāciju: "Tam, kurš izmanto mehānismu, sirds kļūst mehāniska. Bet tas, kuram sirds ir mehāniska, aiziet prom no *Dao*." Nokaunējies Konfūcija māceklis turpinājis ceļu."¹

Laodzi bija skeptisks ne tikai attiecībā uz civilizācijas ērtībām, bet arī uz ētiku. Viņš uzskatīja, ka dabas stihijas nezina, kas ir morāle. Tāpēc arī cilvēkiem tā nav vajadzīga. Labais rodas tad, kad ir ļaunais. Ja nav priekšstata par ļauno, nav arī idejas par labo. Ētisko normu izstrādāšana un *žen* piekopošana liecina tikai par dabiskā degradāciju. Laodzi pamāca:

"Atmet gudrību un zināšanas, tad tauta gūs labumu. Noraidi cilvēcību un taisnīgumu, tad tautā atdzims cieņa un mīlestība pret vecākiem. Aizmirsti izsmalcinātību un izdevīgumu, tad nebūs vairs zagļu un laupītāju. Šie trīs nekur neder, tāpēc atceries galveno: esi dabisks, nešķiries no pirmatnējās vienkāršības, cīnies ar patmīlību un iznīcīni kaislības."²

NEMIRSTĪGIE *SJAŅI*

Daosu grāmatas ir pilnas ar stāstiem par cilvēkiem, kas ieguvuši nemirstību. Vispopulārākie Ķīnā ir astoņi *sjaņi*, kas kādreiz bijuši vienkārši cilvēki, bet pēc tam ieguvuši mūžīgo miesu un apmetušies uz dzīvi mežos un kalnos. Palaikam viņi nāk pie cilvēkiem, lai parādītu viņiem ceļu pie *Dao* vai palīdzētu grūtā situācijā. Piedāvājam divas no astoņām legendām, kuras var nolasīt skolēniem, komentējot tās vai ļaujot viņiem pašiem saskatīt tajās daoisma raksturīgākās īpašības. Ir vērts pievērst uzmanību arī krasi pārstāvētajam daosu un konfūciešu konfliktam. Skolotājs var iepazīties ar komentāriem zem leģendu tekstiem.

HAŅ SJANDZI

Haņ Sjandzi bija pazīstamā zinātnieka un ministra Veņguna (768–824) brāļa dēls, kas dzīvoja Tan dinastijas laikā. Tēvocis bija izglītots, taču viņam bija vieglprātīgs raksturs. Viņš uzskatīja, ka teicama karjera ir vienīgais cilvēka dzīves mērķis. Haņ Sjandzi bija pavisam citāds. Viņš nenodevās visādu veidu kārdinājumiem, kas interesē jaunatni, viņš iedziļinājās mistikā. Tēvocis centās viņam pierādīt, ka klasisko

¹ Citēts pēc E. A. Торчинов, *Даосизм. Дао-Де цзин* (Санкт-Петербург, 1999), с. 204.

² Brīvs tulkojums no *Лаоцзы, Даодэцзин* (19), пер. Семененко/Лаоцзы. *Обрести себя в Дао* (Москва: Республика, 1999), с. 152.

grāmatu studijas ir vajadzīgas, lai nokārtotu valsts eksāmenus un kļūtu par ierēdņiem.¹ Taču jauneklis domāja citādi. Viņi nevarēja sadzīvot, un Haņ Sjandzi atstāja tēvoča māju, lai pievērstos citu priekšmetu apgūšanai.

Viņš aizgāja meklēt skolotāju² un nejauši satika gudro Luj Jaņu. Klausoties viņa pamācības, viņš ātri apguva mācību par Dao. Vienreiz viņi nonāca līdz zemei, kur bagātīgi aug "garu firzīki"³. Haņ Sjandzi gribēja dabūt kādu, un tāpēc uzkāpa kokā. Pēkšņi zars nolūza, viņš nokrita un nomira, bet tajā pašā mirklī nokļuva debesīs kā nemirstīgais bez sāpēm un ciešanām.⁴

Viņš ļoti vēlējās pievērst patiesībai savu tēvoci, tāpēc, zinot, ka viņš neticēs vienkāršiem vārdiem, Haņ Sjandzi bija spiests izmantot burvestību.⁵ Tajā laikā zemi piemeklēja sausums, un imperators lika Veņgunam izpildīt rituālu⁶ un lūgt debesīm lietu. Veņguns to darīja vairākkārt, bet nekas nelīdzēja. Debesīs nebija ne mākonīša, un tas draudēja Veņgunam ar titula zaudēšanu. Haņ Sjandzi izmantoja situāciju. Viņš pārvērtās par daosu mūku⁷ un paziņoja ministram, ka viņam esot kāds lietus un sniega daudzums. Veņgunam nebija izejas, un viņš kļuva ļoti priecīgs. Mūks uzkāpa paaugstinājumā, uz kura tikko lūdzās ministrs, un sāka recitēt maģiskas formulas. Pēkšņi uzradās vējš un auksta gaisa plūsma. No dienvidaustrumiem nāca liels mākonis, kas drīz aizklāja debesīs. Sāka līt, pēc tam snigt. Šis gadījums iedvesa Veņgunā ticību daosiem, bet ar to nepietika, lai viņš atgrieztos.

Pagāja laiks. Veņguns svinēja savu dzimšanas dienu. Viņa mājā liksmojās daudz

¹ Konfūciešu ideāls bija ne tikai labu rakstura īpašību audzināšana, bet arī izglītības saņemšana. Ķīniešu pasaku varoņi bieži vien ir nevis bruņinieki, bet gan nabaga studenti, kas nolikuši visus eksāmenus un kļuvuši par valstsvīriem. Tikai tādā veidā varēja vislabāk pakalpot valstij. Tituli ķīniešu sabiedrībā netika mantoti, bet gan cilvēka paša spēkiem iegūti. *Daosiem* tas nebija piemēram. Viņi uzskatīja, ka ir nedabiski, pirmkārt, integrēties sabiedrībā un kalpot tai, un, otrkārt, iegūt izglītību un titulus. Daba, t. i., koki, klintis un debesu spīdekļi, nezina, kas ir zinātniskie grādi un karjera. Tāpēc Haņ Sjandzi pretojās savam tēvocim.

² *Mavanduj* tekstos ir teikts, ka skolotājs ir nepieciešams, ja kāds ir nolēmis praktizēt *daosu* psiho tehnikas. Tas ir vajadzīgs tādēļ, lai saglabātu adeptu pie veselā saprāta. Salīdzini ar *guru* hinduismā un budismā.

³ "Garu firzīki" ir nemirstības augļi. Priešstats par nemirstības augiem pieder pie pirmsalkīmijas perioda (pirms 2. gadsimta pirms kristīgās ēras). Ķīnieši domāja, ka tādi augi ir atrodami kaut kur tālu noslēpumainās salās, nevis pie mājas logiem. Tāpēc mūsu varonis un viņa skolotājs ceļo un tikai tad nonāk līdz šai zemei.

⁴ Runa ir par trešo *sjaņu* kategoriju, t. i., par tiem, kas "ir tikuši vaļā no liķa". Lai miesas augšāmcelšanās brīnumus notiktu, ķermeņi jāzaglabājas galvenajiem orgāniem un to nedrīkst sadalīt. Drošsirdīgie, kas dzēra alkīmiķu pagatavotos indīgos eliksirus, bija informēti par zāļu iedarbību uz ķermeņiem, bet cerēja nokļūt pieminētajā svēto – nemirstīgo – grupā.

⁵ Burvestība, zilēšana un astroloģija ķīniešu reliģiskajā praksē nav nekas negatīvs. Tās ir tikpat senas kā paši ķīnieši. Mūsdienās ir grūti atrast simtprocentīgu *daosu*, kurš neupurētu senčiem vai nezilētu. Agrīnā ķīniešu reliģija bija galvenokārt *samanistiska*. Neviena reliģiskā sistēma – vai tas būtu *konfūcisms* vai *daoisms* – nespēja to iznīcināt.

⁶ Senajā Ķīnā valsts bija sakrāls institūts, kas bija domāts harmonijas nodibināšanai ne tikai starp cilvēkiem, bet arī dabā. Priesteru funkcijas izpildīja ierēdņi. Galvenais no tiem bija pats imperators, kura dzīve noritēja mūžīgos rituālos. Ceremonijas bija domātas tam, lai gadalaiki sekotu cits citam, bet dabā nenotiktu kataklizmas. Ja tas notika, tad tā bija zīme, ka imperators vai viņa ierēdņi nav tīkumīgi un neizpilda rituālus, kā nākas. Tāpēc nav nekas neparasts, ka imperators uzticēja lūgšanas debesīm savam ministram.

⁷ Nemirstīgajiem ir visuvarena miesa, kas var mainīt izskatu un pārvietoties, cik vien ātri iespējams. *Sjaņ* ir savienojies ar *Dao*, bet *Dao* ir visuresošs un visuvarens. Tāds ir arī nemirstīgais.

radu un citu viesu. Dzīres sasniedza kulmināciju, kad ienāca Haņ Sjandzi mūka tēlā. Viņš apsveica ministru, pēc tam sāka deklamēt dzejoļus par ziediem, kuriem ir nepieciešams tikai mirklis, lai uzplauktu. "Ko jūs runājat visādas mulķības," teica saimnieks. "Vai tad zieds var lauzt dabas likumus un uzplaukt vienā mirklī?" Tad Haņ Sjandzi paņēma trauku, piepildīja to ar zemi un uzlika tam virsū bļodu. Pēc dažām minūtēm daoss pacēla bļodu, un visi ieraudzīja zelmeni. Tas ļoti ātri palielinājās un vienā mirklī pārvērtās par kuplu augu ar diviem pumpuriem, kas izplauka kā divi brīnišķīgi ziedi.¹

Haņ Sjandzi attēlo ar puķu vai augu grozu.² Viņu uzskata par dārznieku aizbildni.³

HE SJAŅGU

Agrā bērnībā viņa satika Luj Dunbiņu, kurš paredzēja meitenes nākotni un tāpēc uzdāvināja viņai nemirstības firziķi.⁴ Viņa apēda tikai pusi, un kopš tā laika gandrīz neko neēda.⁵ Uz zīmējumiem He Sjaņgu attēlota kā ļoti skaista meitene ar lotosa ziedu rokā. Aiz muguras vai rokā viņai ir ar ziediem pilns grozs. Viņa ir mājas saimniecības aizbildne. Cilvēki domāja, ka viņa var paredzēt nākotni – laimi vai bēdas.

Saskaņā ar citu versiju meitene tādā veidā pārvērtās par nemirstīgo. Viņai bija 14 gadu, kad vienreiz sapnī viņa ieraudzīja garu, kurš teica: "Ja gribi būt nemirstīga, ēd pārļu pulveri."⁶ Pamodusies viņa darīja tā. Tad viņas ķermenis kļuva viegls un nemirstīgs.

Drīz He Sjaņgu apmeklēja nemirstīgie Ļi Teguai un Liņcaihe. Viņi atklāja meitenei Dao un nemirstības noslēpumus. Kopš tā laika viņa pavadīja laiku vientulībā, ceļoja kalnos un gandrīz neskāra kājām zemi, ar neparastu vieglumu pārceļoties no viena kalna uz otru. Mājās viņa atgriezās tikai vakarā, nesot līdzi mātei domātas burvju zāles un augļus.⁷

¹ Izsaukt lietu vai likt uzplaukt ziedam ir dabas likumu laušana, kas ir pa spēkam svētajam. Salīdzini ar kristīgo svēto dzīves aprakstiem vai Evaņģēlijā aprakstītajiem Jēzus un apustuļu brīnumiem. Paātrināt dabas procesus (šajā gadījumā likt ziedam uzplaukt vienā mirklī) ir alķīmijas princips. Uzkaršējot metālus, alķīmiķi centās paātrināt dabā notiekošās transmutācijas un iegūt vērtīgo ķīmisko vielu īsā laikā.

² Ievērojiet dabas (ziedu un augļu) simboliku stāstā. Daosiem vienmēr ir bijusi īpaša attieksme pret dabu.

³ В. Я. Сидихменов, *Китай. Страницы прошлого* (Москва: Наука, 1974), с. 80–83.

⁴ Sk. 1. piezīmi 221. lpp.

⁵ Saskaņā ar *daosu* ezoterisko prakšu aprakstiem svētie neko nelietoja uzturā, tādā veidā izsmalcinot ķermeņa *ci* un pārvēršot to par garīgu substanci.

⁶ Ir domāta alķīmija, kuras princips bija izmantot tādas vielas, kas nav pakļautas pūšanai.

⁷ *Ibid.*, с. 84-85.

KO JŪS ZINĀT PAR ĶĪNIEŠU RELIĢIOZITĀTI?

1. Dao ir ar gribu apveltīts Dievs, kuru var piesaukt. [Nepareizi.]
2. Ķīnieši domā, ka dvēsele ir mūžīga un nemirst arī pēc ķermeņa nāves. [Nepareizi.]
3. Daoisms mācīja, ka ir pareizi dzīvot pie dabas un izvairīties no sabiedriskām aktivitātēm. [Pareizi.]
4. Ideja par to, ka var iegūt miesas nemirstību, ir ķīniešu izcelsmes. [Pareizi.]
5. Lai iegūtu miesas nemirstību, ir jāatturas no sātīgas ēšanas, jāvingro un jāmeditē. [Pareizi.]
6. Ķīniešu imperatori neatbalstīja alķīmiju un nekad nemeklēja nemirstības eliksīru. [Nepareizi.]

Konfūcisms. Vēsture un dievišķā koncepcija. Ideāla sabiedrība un valsts. Cilvēks, ētika un rituāls

TIEŠI ATTIECAS:

- a) uz konfūcismu: *ideāls cilvēks (dzjuņdzi), Ji*;
- b) uz daoismu: *Tjan*;
- c) uz konfūcismu un daoismu: *dēla uzvedība attiecībā pret tēvu (sjao)*;
- d) neattiecas ne uz konfūcismu, ne uz daoismu: *šakti, Durga*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Līdzīgi budismam konfūcisms ļoti minimāli pievēršas Dieva tēmai. Visa konfūciskā sistēma balstās uz cilvēka pašpietiekamību un viņa spēju principā atrisināt visas cilvēces problēmas, pareizi izkārtot cilvēku savstarpējās attiecības. Liela loma konfūcismā ir zināšanām, kuru galīgais nolūks ir uzzināt pasaules darbības “formulu”, lai pieskaņotu tai cilvēces dzīves kārtību.

Konfūcisms ir dziļi sakņots tajās reliģijās, kas pastāvēja pirms Konfūcija darbības sākuma, un tās ir daoisms un *senču kults*. Īpaši sena ir senču reliģija, un tā ir patiesā Ķīnas civilizācijas formula, no kuras nav grūti atšķetināt arī citas, ar konfūcismu saistītās Ķīnas kultūras un reliģijas īpatnības.

FONA ZINĀŠANAS

Konfūcisms ir ļoti savdabīga reliģija, kas vismaz daļēji ir izskaidrojams ar to, ka Ķīna gadsimtiem ilgi ir bijusi noslēgta no ār pasaules (Šī īpatnība kontinentālajai Ķīnai zināmā mērā saglabājusies arī tagad.) No pārējām pasaules lielajām reliģijām konfūcisms atšķiras ar to, ka cilvēka–cilvēka attiecības netiek modelētas no attiecībām Dievs–cilvēks (Senajā Ēģiptē cilvēks ir mīļākais Dieva radījums, Mezopotāmijā cilvēks ir ļauns dievu vergs utt.). Konfūcisms šīs attiecības mēģina formēt un veidot bez ārēja modeļa. Jāpiebilst, ka Japānas reliģija, kura, pēc daudzu vēsturnieku domām, ir kultūra, kas sirmā senatnē atdalījusies no Ķīnas, pēc sava modeļa ir ļoti līdzīga Ķīnas senču kulta mantojumam reliģijā. Atšķirībā no Indijas reliģiskās gaisotnes, kas pasauli neieredz (īpaši spilgti tas izpaužas budismā), Ķīnas reliģija pasauli dievina.

Skolotājam ieteicamā literatūra: V. V. Klīve “Ticības ceļos” (R.: Zinātne, 1995), “Mitoloģijas enciklopēdija” (R.: Latvijas enciklopēdija, 1993), V. V. Klīve “Pa kuru ceļu?” (Mineapole, LELBA, 1988), J. Staburova “Balts zirgs nav zirgs jeb tradicionālā džīnas filozofija” (R.: Latvijas enciklopēdija, 1995).

VĒSTURE UN DIEVIŠĶĀ KONCEPCIJA

Kā reliģijvēsture skaidro to, ka Ķīnas reliģijās nav šis cilvēka un Dieva saites, nav arī pasaules nolieguma, kāds ir daudzās Austrumu un Rietumu reliģijās? Atbilde ir rodama Dieva koncepcijas neizteiktībā. Šo neizteiktību dažkārt skaidro ar to, ka ķīnieši ir slikti filozofi, līdzīgi tam, kā indieši ir slikti vēsturnieki. Dieva koncepciju izteic jēdziens *Dao* ("Ceļš"). *Dao* ir "absolūtā likuma" glabātājs jeb avots. Pasaule ir *Dao* "nospiedums". Parastais salīdzinājums ir šāds: jūras viļņi atstāj krasta smiltīs savus nospiedumus. Jūra ir *Dao*, bet nospiedumi – pasaule. Kā *Dao* ir pilnīgs, tā pasaule ir pilnīga, un tajā nav nekādu trūkumu. *Dao* un pasaule ir divas savā būtībā gluži nošķirtas lietas, tāpēc nevar būt runas par Cilvēka savienošanos ar Dievu – *Dao*. Cilvēks arī ir *Dao* "nospieduma" daļa, tāpēc nevar būt runas par viņa principiālo ļaunumu jeb grēcīgumu. Cilvēks kopā ar dabu ir absolūta harmonija, un tāpēc cilvēkam ir jāpakļaujas dabas likumiem, kas atspoguļo savā dabiskumā pašu *Dao*. (Šajā koncepcijā ir iesakņoti Ķīnas ainavai raksturīgie paviljoni ar skatiem uz neskartu dabu: tur, apcerīgi lūkojoties dabas harmonijā, var ieraudzīt *Dao*. Analogiska ir Ķīnas glezniecības filozofiskā ievirze.) Ļaunums parādās tad, kad cilvēks iziet ārpus šīs *dabas* – *Dao* nospieduma harmonijas. Tā ir cilvēka brīvības konfūciskā izpratne.

Šī dievišķā koncepcija Konfūcija dzīves laikā pastāvēja daoisma reliģijas ietvarā. Konfūcisms vēsturiski veidojās kā daoisma noraidījums, bet līdzīgi budismam izrādījās ļoti atkarīgs arī no šīs senākās reliģijas uzskatiem. Kā jau minēts, *daosi* nekad nav uzskatījuši, ka *Dao* ir ar apziņu apveltīts Dievs: "Kā Radītājs var būt apveltīts ar veselo saprātu? Tas parādās spontāni, bet liekas noslēpumains. Elpa un matērija¹ savienojoties rada formu; forma, pastāvīgi mainoties, turpina savu eksistenci mūžīgi." Tātad *Dao* ir "organizējošs princips", "spontāna enerģija" vai kaut kas līdzīgs.

Saprātīga Dieva lomā daoismā pilda *Tjan* – debesis. *Tjan* ir nevis kaut kāda antropomorfiska (cilvēkam līdzīga) dievība, bet morāli ētisko principu avots. Debesis apbalvo tikumīgos un soda nelietīgos. Debesis redz un dzird, Debesis rūpējas par cilvēkiem un aktīvi piedalās viņu dzīvē.

Trešais pēc kārtas, bet varbūt pats nozīmīgākais reliģiskais komponents ir senču kults. (Par to sīkāk sk. 42. tematu.) Uzskata, ka senču godināšana Ķīnā ir ieviesta Džou dinastijas laikā (1122.–325. gadā pirms kristīgās ēras), bet šim apgalvojumam nav īsta pamata: senču kults ir veidojies, jādodomā, vienlaikus ar ķīniešu antropogēnēzi. Ar senču kultu ir cieši saistīta ļoti lielā pietāte pret vecākiem, priekšniekiem un augstāka ranga personām vispār. Šo hierarhisko sabiedrības kultūru ir ļoti veicinājis konfūcisms, bet pats, bez šaubām, izriet no senču kulta.

¹ Elpa un matērija – domāti ir Ķīnas reliģiskās metafizikas un natūrfilozofijas pamatprincipi *Iņ* un *jan*. *Iņ* simbolizē zemi, arī sievišķo principu, *jan* – debesis un vīrišķo principu. Šie abi principi tiecas viens pēc otra un ir visa esošā pamats. Kā debesis ar lietu apauglo zemi, tā vīrietis apauglo sievieti. Debesis (elpa, gaiss), savienojoties ar matēriju (miesu, ķermeni), rada dzīvās būtnes.

IDEĀLA SABIEDRĪBA UN VALSTS. CILVĒKS, ĒTIKA UN RITUĀLS

Šie divi reliģiskie elementi – ticība tam, ka *Tjan* – Debesis – ar savu caurrezozo skatu ierosina humānisma jeb cilvēcības principu *žen*, un senču kults – veido konfūcisma sistēmu. Konfūcija piedāvātais ceļš bija ideāls cilvēks (*dzjundzi*), kurā iemiesojas divas galvenās īpašības: cilvēcība (*žen*) un pienākuma apziņa.

Šīs īpašības tiek attīstītas ar etiķetes jeb rituāla (*li*) palīdzību. Tās pamatā ir ceremoniāla uzvedība, ar kuru tiek izteikta cieņa pret vecākiem, priekšniekiem, augstāka ranga ļaudīm utt. Jaunietim, runājot ar vecāku cilvēku, klājas izrādīt cieņu; gados jaunāks cilvēks nedrīkst sākt sarunu pirmais; ja vecāks cilvēks sniedz roku, tad zemākstāvošais to satver ar divām rokām; vīram un sievietei nav pieklājīgi parādīties kopā uz ielas; svešu klātbūtnē vīrs un sieva nedrīkst ēst pie viena galda utt.

Gandrīz vai galvenais uzvedības princips Konfūcija mācībā ir dēla uzvedība attiecībā pret tēvu (šo principu sauc *sjao*). Bērniem bez ierunām ir jāklauša vecāki, un viņi no sirds arī jāmīl. Pretēja nostāja, mācīja Konfūcijs, ir pret dabisku. (Analoģiski tiek veidotas mātes un meitas attiecības.) *Sjao* princips, kad tas ir iedzīvināts ģimenē, turpmāk tiek attiecināts uz individu attiecībām ar sabiedrības “vecākajiem”. Vecāku godāšana neaprobežojas ar viņu dzīves laiku, bet tiek turpināta arī pēc nāves tā, kā tas aprakstīts iepriekš. Visai sabiedrībai jābūt cementētai ar šo cilvēcības principu *žen*, kuru iedzīvina rituāls, ceremonijas jeb etiķete, kuru sauc *li*.

Ieteicams diskutēt ar skolēniem par to, kas no konfūcisma ētikas būtu pamācošs arī mūsdienai apstākļos.

KONFŪCIJA BIOGRĀFIJA

Konfūcijs darbojās laikā, kad Ķīnu plosīja kari un jukas. Par to, cik zemu bija kritusi cilvēku morāle, liecina šāds nostāsts. Karavadoņi, kas bija sagūstījuši daudzus tūkstošus vaņģinieku, sapratuši, ka viņu ēdināšana ir pārlielu liela nasta, lika daļu gūstekņu izvārtīt zupā, lai paēdinātu pārējos. Šā drausmīgā nostāsta pamatā droši varēja būt vēsturiski notikumi.

Konfūcijs lika pamatus mācībai, kuru dziļāk attīstīja vairāki filozofi – Mendzi, Džuandzi u. c. Viņi pievērsa savu sekotāju uzmanību tam, ka cilvēks savos pamatos ir labs, bet viņa garīgo un miesisko dabu ir nepieciešams izpētīt, lai tajā kopā ar dabas iepazīšanu atrastu patiesās gudrības noslēpumu.

Konfūcijs gan nedomāja par jaunas reliģijas radīšanu, bet viņa personību ar laiku dievišķoja, un viņa filozofiskā mācība, saplūdusi ar dažādiem reliģiskiem priekšstatiem, kļuva par reliģiju. Nedrīkst gan aizmirst, ka krass reliģijas nodalījums no filozofijas un citām humanitārajām nozarēm ir tipiski eiropeiska un jaunāko laiku īpatnība. Senie laiki – īpaši Austrumos – tādu nodalījumu nepazīna.

SEŠI KONFŪCISMA MĀCĪBAS PRINCIPI

1. **Žen – zelta likums.** *Žen* ir cilvēcības, labestības un izpalīdzības princips. Pavaicāriet skolēniem, vai viņiem ir kāds personīgs “zelta likums”? Ja

- nav – varbūt to varētu atrast turpat klasē? Kādi ir zelta principi citās skolēniem pazīstamās reliģijās? (Jūdaismā – nedari otram to, ko nevēlies lai nedara tev; kristietībā – mīli savu tuvāko kā sevi pašu; budismā – atsakies no vēlmēm, un būsi brīvs no ciešanām.)
2. **Dzjundzi – būt par īstu cilvēku.** Kristietībā šo konfūcisma principu konfrontē ar Pirmo Pētera vēstuli (2, 9): “Jūs esat izredzēta cilts, ķēnišķīgi priesteri, svēta tauta, Dieva īpašums, lai jūs paustu tā varenos darbus, kas jūs ir aicinājis no tumsas savā brīnišķīgajā gaismā.” Citiem vārdiem – tas, kas godīgi izpilda kristietības priekšrakstus, ir izvilcis īsta cilvēka lozi. Vai citās reliģijās arī ir šis izredzētības apsoliņums? Kāds ir īsta cilvēka ideāls sekulārajā ētikā?
 3. **Dženmin – pareizie vārdi.** Kā mūsu sabiedrībā ir ar lietu nosaukumiem? Vai iestāžu, mūsu pašu darbu nosaukumi nav maldinoši? Vai, solidami mīlestību meitenei, zēni nelieto šo mīlestības vārdu nevietā, ar to slēpdami pavisam citus nolūkus? Cik daudz jaunuma cilvēkiem rada nepareizi lietoti nosaukumi un vārdi? Kādus piemērus vēl skolēni varētu nosaukt?
 4. **Li – ceremonija.** Ķīniešu ceremonijas ir labi salīdzināt ar armijas rituāliem. Armijai tās ir vajadzīgas, lai nostiprinātu disciplīnu. Tur, kur ir laba ierindas disciplīna, kareivji ir spējīgi ļoti saskaņoti darboties kaujā, kur pleca izjūtai bieži ir jābūt automātiskai. Šī gudrība ir pazīstama kopš Senās Romas kohortu laikiem.
 5. **De – morālā autoritāte.** Ir vērts pārrunāt, vai reliģisku priekšrakstu (galvenokārt morāles un ētikas jomā) izpildīšana piešķir mūsdienu cilvēkam autoritāti vai ne. Kā ir ar skolēniem – vai tas, ka viņi lepojas ar amoralitāti, piemēram, ar to, ka ir jau izmēģinājuši seksuālās attiecības, padara viņus par autoritātēm? Kas skolas jauniešiem ir autoritātes kritērijs?
 6. **Veņ – mākslu attīstīšana.** Kādas ir mākslas un morāles attiecības mūsdienās? Ķīnas konfūciskā koncepcija integrē mākslas reliģijā. Gluži tāpat bija kristietībā: viduslaikos augsta, profesionāla māksla bija pārstāvēta vienīgi reliģijas sfērā – baznīcās un klosteros. Profesionāla mūzika skanēja dievkalpojumos, labākie, profesionāli izpildīti mākslas darbi bija atrodamī katedrālēs utt. Tikai reizē ar renesansi (kopš 14. gadsimta) māksla iziet no baznīcām un iegūst patstāvību.

KO JŪS ZINĀT PAR KONFŪCISMU?

1. Ķīnas un Japānas reliģijas maz interesējas par Dievu, bet uzsvāru liek uz “dzīvesveidu”. [Pareizi. Gan budisms, gan konfūcisms noraida Augstākas Būtnes eksistenci.]
2. Ķīnas filozofija attēlo cilvēka dzīvi kā tādu, kurai ir noteikta “formula”, kuru vajadzētu uzzināt un kurai sekot. [Pareizi. Dzīvei ir noteikta formula, kas ir noskaidrojama. Sk. “Fona zināšanas”.]
3. Konfūcijs mudināja apbrīnot mūziķus, māksliniekus, dzejniekus un skolotājus, bet viņu maz interesēja kareivji. [Pareizi. Konfūcijs uzskatīja,

ka ir trīs Dao nospieduma atjaunošanas posmi: 1) poēzija, kas radina visu ritmizēt; 2) rituāls – *li*, kas veido attiecības starp cilvēkiem; 3) mūzika, kas cilvēkus apvieno.]

4. Konfūcisms nekad nav bijusi nozīmīga Ķīnas reliģija. [Nepareizi. 300 gadu pēc Konfūcija nāves viņa mācība tika pasludināta par Ķīnas oficiālo reliģiju.]

5. Viena no galvenajām Konfūcija vēlmēm bija attīstīt tādus dzīves principus, kas nodrošinātu mieru visā pasaulē. [Nepareizi. Galvenā kļūda ir jēdzienā “visā pasaulē”. Konfūcisms ir nacionāla reliģija, un ķīnieši senatnē uzskatīja, ka ārpus viņu zemes dzīvo barbari, no kuriem ir jānorobežojas, piemēram, uzceļot Lielo Ķīnas mūri.]

SARUNA

■ Konfūcisma saprātīgajai sabiedrības organizācijai ir arī ēnas puses. Sievietei konfūcismā ir stipri pakārtota loma salīdzinājumā ar vīrieti. Senatnē imperatora sievai bija jāapmetas dzīvot sava mirušā vīra kapenes tuvumā, ja viņš bija nomiris ātrāk. Stingrā subordinācija neļāva izvirzīties jauniem un spējīgiem cilvēkiem: viņiem ilgi vajadzēja gaidīt savus padziņojuša cilvēka gadus. Analogiska sistēma bija raksturīga arī Padomju Savienības pēdējos gadu desmitos.

■ Senču godāšana tādā pakāpē, kas līdzīga dievu pielūgšanai, radina cilvēku pie apziņas, ka viss labais un pareizais ir meklējams pagātnē. Vai jūs esat pamanījuši, ka vecāki ļaudis, kuri neko principiāli jaunu vairs nerada, bieži nopūšas par to, ka labi un pareizi viss tika darīts toreiz – viņu jaunībā? Ja visa sabiedrība pastāvīgi lūkojas pagātnē, tādā vidē nav labvēlīgas augšnes progresam, jaunievedumiem un zinātnes atklājumiem.

■ Kristietības sistēmā, tāpat arī jūdaismā, cilvēks ir atzīts par Dieva lollotu radījumu, bet cilvēks ir nelietīgi izniekojis savu brīvo gribu, darīdams jaunu. Tātad viņš ir grēcīgs. Tāpēc jūdaisms un kristietība pastāvīgi mudina cilvēku pilnveidoties. Gadsimtu gaitā šī tieksme pilnveidoties ir pārvērtusies par tieksmi uz sasniegumiem un progresu ikvienā jomā – savā personīgajā karjerā, profesionālajā darbībā utt. Ķīnas lūkošanās atpakaļ ir bijusi šīs lielās zemes gadsimtiem ilgās atpalcības psiholoģiskais iemesls.

Sintō. Senču kults kā Japānas reliģijas pamats

Elizabete Taivāne

TIEŠI ATTIECAS:

- a) uz *sintō*: “dievu ceļš”, “mācība par dieviem – kami”;
- b) uz Japānas senču kultu: *bucudans*, *kamidans*, *sakaki*;
- c) uz ticību gariem – kami: *animisms*, *Idzanagi*;
- d) neattiecas ne uz *sintō*, ne uz senču kultu, ne uz ticību gariem: *mormoņi*, *Aum Sinrikjo*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Sintō ir unikāla reliģija. To ir diezgan grūti pieskaitīt pie kādas reliģiju grupas. Izpētot tās saturu, būtu pareizi uzskatīt to par piederīgu pie bezrakstības tautu reliģiju grupas. Taču tas nav iespējams, jo japāņi ir civilizēta tauta, kuras mīti ir fiksēti rakstiskos dokumentos – hronikās. Pēc filozofa Karla Jaspersa izstrādātās shēmas, līdz ar civilizācijas attīstību cilvēks pakāpeniski nodala sevi no dabas, izstrādā priekšstatu par individu un pilnīgi transcendentu dievišķo realitāti, kuru definē kā esošā pirmsākumu. Japānā K. Jaspersa teorija nedarbojas. Japānas tehniskā revolūcija pārsteidz, bet pārsteidz arī japāņu uzticība primitīvajai reliģiskajai sistēmai, kas nav mainījusies kopš aizvēstures. Nav striktas robežas starp dabas stihijām, cilvēkiem un dievībām. Ētiskajā laukā arī ir vērojams relativisms, kas pieļauj ļauniem gariem *tengu* ar laiku pārtapt par *sintō* tempļu sargātājiem un aizbildņiem.¹

SENČU KULTS KĀ JAPĀNAS RELIĢIJAS PAMATS

Šim tematam ir vairāki aspekti. Pirmais – japāņu senču kulta izcelsme. Otrais – senču garu godināšanas mehānisms, kas īsumā ir aprakstīts “Mācību grāmatā”. Trešais aspekts ir japāņu attieksme pret nāvi: ko darīt ar mirušā ķermeni, un kas notiek ar mirušā dvēseli pēc nāves.

SENČU KULTA IZCELSME

Reliģiju pētniekiem nav īstas skaidrības par to, vai japāņu senču kulta dzimtene ir Japāna. Domājams, ka tas varēja būt ieviests no Ķīnas kopā ar konfūcismu. Mūsdienu *sintō* ir saplūdis ne tikai ar budismu, bet arī ar konfūcismu un kaut kādā mērā ar daoismu. Kamēr budisms ir nodarbināts ar pēcnāves eksistences un pārpasaulīgās dzīves jautājumiem, konfūcisms ar senču kultu un

¹ Sikāk par tēmu sk.: A. A. Накорчевский. *Синто* (СПб.: Петербургское Востоковедение, 2000), с. 14–20, 420–424.

mācību par morāli ir aizņēmis reliģiozitātes sabiedrisko nišu. Daoisms nav īsti iesakņojies Japānā, bet ir aktuāls, ja kāds ir nolēmis praktizēt psihotehnikas. Daoisms šajā ziņā ir ļoti piemērots. (Sk. 42. tematu.)

Tāpat japāņiem neapšaubāmi ir ļoti liels respekts pret senatni. *Sintō* teologus visbiežāk nodarbina nevis metafiziskās tēmas, bet gan mitoloģisko *kami* vecums. Bija dažādas mītu versijas, kas veicināja tāda veida teoretizēšanu. Jo dievība ir vecāka, jo tā ir vairāk godā turama. Tas pats attiecas uz rituāliem: "pareizāks" ir tas rituāls, kas ir senāks. Paaudžu konflikti šajā ziņā japāņiem ir bijuši sveši. Arī mītos strīdi notiek tikai starp vienas paaudzes dieviem. Savukārt mēģinājums gāzt veco valsts iekārtu ir vēl viens noziegums pret senatni.

Jautājumus par dzīves jēgu, esamību un neesamību *sintō* priesteri atstāj japāņu budistiem, kuri tā arī nav papildinājuši budisma filozofisko mantojumu. Daudz aizņēmušies no *sintō*, viņi ir radījuši savdabīgu budisma interpretāciju, kas ir izteikta dzejā, glezniecībā un dārzu mākslā. Ir pazīstami arī dzenbudistu akmeņdārzi, kur mūks varēja nodoties pārdomām par pastāvīgo un nepastāvīgo.¹

SENČU GODINĀŠANAS VEIDI

Senču godināšana mājās ir saistīta ar tā saucamo *bucudanu* jeb budu altāri. Parasta japāņu ģimene nenošķir *sintō* no budisma. Arī pati dzīve diktē tādus noteikumus. *Sintō* priesterus aicina, lai tie izpildītu rituālus sakarā ar bērna piedzimšanu, kāzām vai lauksaimniecības darbiem, toties mirušos apglabā tikai budistu mūki. Tāpēc dažās japāņu mājās ir gan *sintō* altāris (*kamidans*), gan *bucudans*. Abi divi ārēji atgādina katoļu altāri, kas sastāv no galda un *tabernakula*. Arī *bucudana* un *kamidana* centrā ir neliels skapītis ar durtiņām, kas ir līdzīgs tabernakulam. Kristieši tajā glabā Euharistiju, taču sintoisti tur ieliek *kami* svētlietu, kam esot tāds pats spēks kā galvenajai dievības relikvijai templī.² *Kamidans* nav saistīts ar senčiem. *Bucudana* centrālajā skapīti visbiežāk atrodas Budas (piemēram, *Amidas*) statuja. Blakus parasti novietotas mirušo tāfelītes ar viņu vārdiem, turklāt tās var atrasties tikai *bucudanā* un nekādā gadījumā *kamidanā*. *Kami* altāri grezno upurēdiena trauks, eļļas lampas un vāzes ar svēto koku *sakaki*. *Bucudanu* papildina ar ziediem, eļļas lampiņām, trauku augļiem un rotām lotosa zieda formā.

Bucudanu jeb budu altāri pareizāk būtu saukt par senču altāri, jo japāņiem parasti ir daudz svarīgākas tur esošās mirušo tāfelītes, nevis budu statujas. Ja mājā notiek ugunsgrēks, tad pirmām kārtām metas glābt *bucudanu*, bet, ja arī tam nav pietiekami daudz laika, tad no uguns paglābj tikai mirušo tāfelītes, visu pārējo (arī budu attēlus) atstājot sadegšanai.³

¹ А. Н. Мещеряков, "Чудесный путь японских богов"/Живая история Востока (Москва: Знание, 1998), с. 35.

² Japāņiem ir priekšstats par to, ka *kami* gars spēj sadalīties pa vairākām svētlietām. Katra no tām pilnībā, nevis daļēji, pārstāv *kami* garu.

³ Robert J. Smith, *Ancestor Worship in Contemporary Japan* (Standford, Ca: Standford University Press, 1974), p. 84–85. (Citēts no Х. Байрон Иэрхарт, "Религиозные традиции Японии. Множество дорог, ведущих по одному священному Пути"/Религиозные традиции мира, т. 2. (Москва: КРОН-ПРЕСС, 1996), с. 558–559, 544.

Temats ir saistīts arī ar senču kapu godināšanu. Pirms iztīrāt to, jāiepazīstas ar japāņu izturēšanos pret mirušā ķermeni.

MIRUŠĀ ĶERMENIS

“Mācību grāmatā” teikts, ka kami ir raksturīga tīrība. Šī ideja dziļi iespaido rituālo dzīves pusi un priekšstatu par ļaunumu kā **rituālu nešķīstību**. Morāla grēka vietā japāņu reliģija pazīst rituālu pārkāpumu, kas var būt arī nejaušs, piemēram, ievainojums vai nāve. Ja kādam ir asiņaina brūce, viņš ir nešķīsts un nedrīkst atrasties tuvumā *sintō* templim. Universāls šķīstīšanas līdzeklis ir ūdens. Šķīstīšanās “pamatlicējs” ir dievs Idzanagi, kas nomazgājies upē pēc mirušo valstības apmeklēšanas.

Īpašs nešķīstības avots ir nāve. Šis priekšstats japāņiem ir bijis tik nozīmīgs, ka līdz pat 11. gadsimtam ne tikai *sintō* priesteri, bet arī budistu mūki atteicās apglabāt mirušos, izņemot dižciltīgos aizgājējus. Vienkāršo cilvēku liķus nereti vienkārši izmeta ārā. Vēl 14. gadsimtā bēres nebija pierasts notikums. To apliecina vairākas valdības pavēles neizmest liķus uz sabiedriskiem ceļiem. Negatīvā attieksme pret nāvi ir iemesls tam, kāpēc *sintō* priesteri vispār ir atteikušies no pakalpojumiem šajā sfērā. Pie *sintō* templiem nav atrodams neviens kaps. Mūsdienās, ja kādā mājā ir mironis, radi pie durvīm pakar zīmīti ar vārdu *imi*, kuru var tulkot kā *tabu*. Tas ir brīdinājums apkārtējiem, ka, ieejot šajā mājā, var kļūt nešķīsts.

Kad japānis grib pieminēt mirušos radus, viņš dodas uz vietējo budistu templi, kas veic apglabāšanas ceremoniju. Tāpat kā bucdans, arī budistu templis ir saistīts ar senču gariem. Agrāk mirušos apraka, taču tagad ir pieņemts viņus sadedzināt. Pelni glabājas templī. Bēru un piemiņas ceremonijas notiek turpat. Netālu no vietējā tempļa parasti ir “kapi”, kur ir piemiņas akmeņi par godu mirušajiem senčiem. Tā nav vieta, kur reāli ir apglabāts mirušais, tomēr tieši uz turieni dodas japāņi, lai pieminētu mirušo tuvinieku Jaunajā gadā un mirušo piemiņas dienā.¹ Paraža ierīkot divu veidu kapus bija senatnē: liķus apraka kaut kur tālāk no ciemata, bet tuvāk ierīkoja piemiņas kapu, kur arī nāca godināt senčus.

KAS NOTIEK AR MIRUŠO DVĒSELĒM

Japāņiem, kuri vienmēr ir bijuši uzticīgi priekšstatu vienkāršībai, domā, ka mirušo valstība ir taustāma. Tā atrodas Kumano rajonā Kii pussalas dienvidos. Kumano tā arī sauc – par “Nāves zemi”. Arimas ciematā esot apglabāta dieviete Idzanami, kas nomirusi, dzemdējot uguns dievu. Kumano aptver gan kalnu augstumus, gan okeāna skatus, kas padara to par pasakainu un noslēpumainu vietu. Galvenās svētvietas ir trīs templi: Hongū dziļi kalnos un Singū un Nači jūras malā.

Šīs svētnīcas ir saistītas ar konkrētu viņpasaules versiju, bet par galvenajiem

¹ Х. Байрон Иэрхарт, “Религиозные традиции Японии”, op. cit., с. 261.

konkurentiem ir kļuvuši Hongū un Singū tempļi. Tā kā Hongū atrodas kalnos, bija izveidojies priekšstats, ka mirušo valstība ir kalnos. Otrais templis ir pamatā idejai, ka mirušie mīt kaut kur tālu okeāna salās. Līdz 11. gadsimtam priekšroku deva okeānam, vēlāk – kalniem. Ceļš starp Hongū un Nači arī tagad saucas par “mirušo taku”. Pa to uz mūžīgā miera mājokli kalnos ceļojot netaiņi, par ko liecina netālu no ceļa novietotais zvans, kas palaikam iezvanoties pats arī tad, kad vēja nemaz nav.

No budistiem ir nākusi ideja par *Amitabhas* (japāņu *Amida*) paradīzi jeb *Tīro zemi*, kur nonāk taisnīgo dvēseles. Arī bodhisatvam *Avalokitešvaram* (japāņu *Kannon*, kas Japānā ir sieviešu dzimtē) ir sava paradīze *Potalaka* (japāņu *Fudaraku*). Bet, kā esot atklājies kādam *sintō* priesterim *Mijadzaki*, “visādu veidu paradīzes un elles, par kurām spriedelē budisms, ir tikai fantāzija. Nomiņu vispirms nokļūst tīrajā vietā, kur nekad nav bijuši cilvēki, t. i., augstu kalnos, nepieejamos smilšu krastos vai salās. Tur viņi ieiet garu valstībā (*jūfu*). Nejauši nomirušais uz mūžiem paliek kapā vai tur, kur viņš ir sagaidījis nāvi. Tādu ir maz, bet viņi visādi cenšas atriebties par sevi, izdarīt dzīves laikā nepabeigto vai vienkārši pievērst sev uzmanību. Bet tas ir īpašs gadījums, jo mirušo dvēseles neinteresējas par to, kas notiek šajā samaitātajā pasaulē.”¹

KAMI/SVĒTLIETAS

Nelielai atslodzei piedāvājam nolasīt skolēniem sižetu par imperatora relikvijām: jašmas krellēm, zobenu un spoguļi.

Nevienam pētniekam nav vēl izdevies apskatīt imperatora regālijas. Japāņu zinātnieki cerēja, ka relikvijas ieraudzīs, kad jaunais imperators uzkāps tronī. Diemžēl galma ministrijas ierēdņi, arī zinātnisko interesi uzskatot par ziņkārību un zaimošanu, saglabāja noslēpumu. Tās, ko izdevās ieraudzīt, bija relikviju lādes. Un tomēr vēsture ir saglabājusi nostāstus par mēģinājumiem uzzināt, kas tajās glabājas.

10. gadsimta beigās imperators Goreidzei pamēģināja atvērt lādi, kur glabājās krelles. No tās vienā mirklī parādījās dūmi vai migla, un valdnieks šausmās aizmirsa savu ziņkārību. 13. gadsimtā cits *Amaterasu* mantinieks *Dzjuntoku* pakratīja lādi un dzirdēja ripojošu krellu skaņu, bet viņš neuzdrošinājās to atvērt.

Ar zobenu gan esot paveicies. Tas glabājas *Acutas* svētnīcā *Nagojas* piepilsētā. 18. gadsimtā svētnīcas darbinieki atļāvās ieskatīties lādē un ieraudzīja baltu 80 centimetru garu zobenu īrisa formā ar apaļu galu. Tomēr viņi visi pēc tam nomira ar nezināmām slimībām, un tikai viens paguva izstāstīt par notikušo.

Amaterasu spoguļis atrodas *Ise* tempļī. To arī nevienam nerāda, toties ir droši zināms tā izmērs – tā diametrs ir 49 centimetri. Iedomāties, kā tas izskatījies, palīdz tie daudzie spoguļi, kurus Japānā atrod arheologi. Ķīniešu imperatori, zinot japāņu mīlestību uz spoguļiem kā maģisku priekšmetu, sūtīja tos uz Japānu lielā daudzumā.²

¹ A. A. Накорчевский, *Синто*, op. cit., c. 201–203, 446.

² *Ibid.*, c. 198–199.

KO JŪS ZINĀT PAR JAPĀŅIEM UN JAPĀŅU RELIĢIJU?

1. Japāņi godbijīgi izturas pret senčiem un gados vecākiem cilvēkiem, uzskatot viņus par dieviem. [Pareizi.]
2. Japāņi ir ļoti tīrīga tauta. [Pareizi.]
3. Japāņi tic vienam Dievam. [Nepareizi.]
4. Japāņu tempļi ir milzīgas un krāšņas celtnes, kurās ir iemūžināta seno meistaru māksla. [Nepareizi.]
5. Japāņi bieži rīko reliģiskos svētkus dabā. [Pareizi.]
6. Svētos rakstus *sintō* reliģijā aizvieto rituāli. [Pareizi.]

TĀLO AUSTRUMU RELIĢIJU TEMATUS APGUVIS, SKOLĒNS

ZINA:

- *Dao* bezpersoniskuma koncepciju, cilvēka un dabas harmonijas (ekoloģijas) principus,
- konfūcisma sociālās harmonijas principus,
- senču kulta arhaisko izcelsmi un "paaudžu harmonijas" principus;
- konfūcisma dibinātāju un galvenos notikumus viņa dzīvē,
- Japānas reliģijas nosaukumu, tās saikni ar senču un dabas kultiem;

IR IEGUVIS PRIEKŠSTATU:

- par sakarībām starp konfūcisma ievirzi un ideālas sabiedrības modeļa meklējumiem Ķīnas vēsturē un mūsdienās;

PROT:

- nosaukt un izskaidrot kosmisko principu "iņ – jan",
- izskaidrot senču kulta arhaiskumu un saistību ar Ķīnas sabiedrības tieksmi izcelt savu pagātņi,
- raksturot Austrumāzijas reliģiju saknes dabas norisēs un ar to saistīto darba tikumu.

VIII daļa

JAUNĀS RELIĢISKĀS KUSTĪBAS

45. TEMATS

***Jaunā laikmeta* raksturojums. Tā vēsture un vienojošie elementi. Teozofija, antropozofija, spiritisms. Pasaules reliģiju kongress Čikāgā 1893. gadā**

TIEŠI ATTIECAS:

- a) uz *Jauno laikmetu*: kristīgā zinātne, Ūdensvīra zodiaka zīme, karmas ideja;
- b) uz teozofiju: Rēriha kustība;
- c) uz antropozofiju: Valdorfa skolas;
- d) uz spiritismu: okultisms, čanelings.

ĪSS FORMULĒJUMS

Jaunais laikmets ir reliģiska kustība, kas apvieno teozofiju, antropozofiju, kristīgo zinātni, Rēriha kustību, bahaismu un daudzas citas reliģiski filozofiskas kustības; tas deklarē savu savienojamību ar kristietību, bet patiesībā ir krasi naidīgs tai; pašiem nezinot, pie tā pieder ne mazums kristiešu. Romas katoļu, kā arī protestantu Baznīcas savā mācībā un kultā uzņēma *Jaunā laikmeta* elementus.

FONA ZINĀŠANAS

Skolotājam ieteicamā literatūra: V. Rēpera un L. Smites grāmatā "Ievads ideju vēsturē" (R.: Zvaigzne ABC, 1997) ir vairākas *Jaunā laikmeta* ideju kompleksam veltītas nodaļas; 1996. gadā latviski iznākusī Džoša Makdauela un Dona Stjuarta grāmatā "Okultisms" (R.: Svētdienas Rīts, 1996; angļu izdevums 1992. gadā) satur izvērstu okultisma izdarību aprakstu.

Jaunā laikmeta astroloģiskais tēls ir Ūdensvīra zodiaka zīme, kurā Zeme patlaban sāk ieiet, atstājot Zivju zīmi, kurā tā bija 2100 gadu. Ar Ūdensvīra tēlu ir saistīts priekšstats par harmonijas un garīguma laikmetu. Tomēr harmonija nav tā, kāda tā bija "vecajā domāšanā". Tas ir humānisms, kas sakņojas

paša cilvēka apbrīnošanā jeb patmīlā un hipertrofētā seksualitātē. *Jaunā laikmeta* ideologi iesaka brīvu seksu, ieskaitot grupveida seksu, kā līdzekli, lai izjustu ne tikai baudu, bet arī atbrīvotu sevi no ierobežojumiem iegūt jebkāda veida pieredzi. Pie šādas pieredzes pieder arī narkotiku lietošana. Viens no *Jaunā laikmeta* ciltstēviem rakstnieks Oldoss Hakslijs īpaši eksperimentēja ar halucinogēniem, meklējot jaunu "Es" pieredzi. (Viņš nomira narkotiku reibonī.)

JAUNĀ LAIKMETA VĒSTURE

Jaunais laikmets ir parādība, kas radusies, ilgstoši un progresējoši attālinoties no kristietības vai jūdaisma kā divām izplatītākajām Eiropas reliģijām. Viens no *Jaunā laikmeta* elementiem ir ideja par vienotu reliģiju. Ievērojamais krievu filozofs A. Losevs raksta, ka "reliģiju sintēzes ideja izaug no reliģijas kā unikālas garīgas parādības, neizpratnes un dzimst tur, kur nav patiesas reliģiskās pieredzes". Tātad runa ir par kustību, kam raksturīga aiziešana no monoteistiskas reliģiskās sistēmas, lai atgrieztos pie maģijas, animisma, šamaniskas prakses – pie visa tā, kas ir vērstas uz cilvēka pievēršanos sev un savām miesiskajām vajadzībām, aizmirstot monoteistiskās reliģijas tieksmi attīstīt sevī tieši garīgo dimensiju. *Jaunā laikmeta* ideoloģija gan tērpjas ļoti garīgā frazeoloģijā (kaut arī tai cauri spīd pilnīgi pretējas vērtības), pseidozinātniskos jēdzienos un filozofiskos diskursos. Tas viss liek domāt, ka *Jaunais laikmets* ir principiāli jauna parādība. Patiesībā tā ir tikpat veca, cik veca ir aiziešana no klasiskās kristietības un jūdaisma. 19. gadsimta "garīgi" iekrāsotās doktrīnas un kustības lietoja sava laika terminoloģiju, tagad vecās idejas nosauktas citādi.

19. gadsimta Eiropas nekristīgo kustību raksturīgais nosaukums bija okultisms. Zinātnē šis bija tā dēvētā pozitīvisma jeb pozitīvās zinātnes gadsimts, kas izteikti pieņēma tikai zinātniski verificējamus pētījumu rezultātus. Vienlaikus norisinājās straujš industrializācijas process, kas prasīja spēju pielāgoties jauniem ražošanas apstākļiem, izmaiņām ekonomikā un sabiedriskajās attiecībās. Veidojās sabiedriska opozīcija. Kā parasts šādos gadījumos, bija arī protesta noskaņojuma ideologi.

Starptautiskajā apritē *Jaunais laikmets* iegāja 20. gadsimta septiņdesmitajos gados, kad angļu alternatīvās reliģiozitātes popularizētāji sāka izplatīt *Jaunā laikmeta* idejas angļiski runājošajā pasaulē. Šīs idejas ap 1980. gadu radīja ilūziju, ka cilvēce tuvojas miera, mīlestības un gaismas laikmetam; ar šo ideju aizrāvās alternatīvās reliģiozitātes meklētāju grupas un organizācijas, psiholoģiskās biedrības, prese, izraisot arī attiecīgu entuziasmu un gaidīšanas gaisotni plašākā sabiedrībā. Šī noskaņa valdīja astoņdesmitajos gados, bet jau ap 1995. gadu neviens konkrēti vairs nevēlējās sevi tieši saistīt ar *Jaunā laikmeta* ideoloģiju.

Jaunais laikmets tomēr nav pārstājis eksistēt kā intelektuāli reliģisks virziens. Tas atstāja iespaidu uz filozofisko domāšanu, rehabilitēja sliktu slavu ieguvušo okultismu, piešķirot tam citu nosaukumu, ievadīja jaunus ļaudis alternatīvā reliģiskā domāšanā, un dažādu virzienu alternatīvās reliģiskās organizācijas līdz ar *Jaunā laikmeta* darbību iesakņojās Eiropas, Ziemeļamerikas un Austrālijas reliģiskajā kopainā.

Institucionālā *Jaunā laikmeta* vēsture, cik iespējams to izsekot, ir šāda. Pirmos priekšstatus par *Jauno laikmetu* kā konkrēti datētu vēstures laikmetu ir devusi divdesmitajos un trīsdesmitajos gados popularitāti ieguvusī teozofe Alise Beilija, kas 1948. gadā izdeva grāmatu "Kristus atkalnākšana".¹ Viņa izteica pārliecību, ka 20. gadsimta beigās parādīsies pasaules pestītājs vai nu Kristus, vai Budas – Maitreijas, vai kādā citā veidolā. Lai "sagaidītu" *Jauno laikmetu* un "mesiju", viņa nodibināja *Arcane School* ("Slepenās mācības skolu") ar centru Ņujorkā, Londonā un Ženēvā. Skolā mācīja medītēt par "Garīgo hierarhiju" – apgaismotām un superattīstītām būtnēm, kuras vadot cilvēces gaitas, savukārt meditāciju gaitā iegūto enerģiju raidīt uz apkārtējo cilvēku sabiedrību un pasauli. Viņas iztēlotā pasaule sastāvēja no "gaismas punktiem", kurus veido personības vai cilvēku grupas, kas izkļiedētas pa visu pasauli un dara "enerģijas darbu". Vēlāk viņa šo ideju pārveidoja par "Trijstūru programmu". Tajā cilvēki tika grupēti pa trim, veidojot savdabīgus "enerģijas trijstūrus", kas, sanākot kopā, "izstaroja gaismas enerģiju". Par A. Beilijas garīgās inspirācijas avotu tika uzskatīts čanelings.

Čanelings (*channeling*) ir dzīva cilvēka komunicēšanās ar garu vai mirušo transā, kad, kā uzskata, gars runā, izmantojot medija balss orgānus. Čanelings būtībā ir vecvecais spiritisms – okultisma būtiska sastāvdaļa. A. Beilija apgalvoja, ka viņas čanelinga avots ir kāda personība no "Garīgās hierarhijas", bet viņas sekotāji pēc A. Beilijas nāves apgalvoja, ka kontaktējoties ar "Lielo Balto brālību", "Dievu" vai kādu "Lielo Maģistru". Vēlākie *Jaunā laikmeta* pārstāvji teica, ka viņi komunicējoties ar dažādiem spēkiem, arī ar "sevis paša augstāku projekciju".

A. Beilijas grāmatu cienītāji un neatkarīgi viņas ideju turpinātāji 1960. gadā Londonā apvienojās un sāka plašāku programmu, kas kalpoja par pamatu vēlākai *Jaunā laikmeta* organizācijas izveidei. Pirmo organizāciju nosauca *Universal Link* ("Vispasaules saikne"), tās centrs bija Londonā. Tās galvenokārt popularizēja 1967. gadā gaidāmo pasaules katastrofu. Kad tā nenotika, bija mēģinājums neveiksmīgo pareģojumu izskaidrot kā "garīgu katastrofu", kurai "sekos jauns laikmets".

1970. gadā Lielbritānijā no ASV ieradās Deivids Spenglers un sāka savas aktivitātes *Universal Link* grupās. Tad viņš apmetās uz dzīvi Skotijā, kur trijos gados sarakstīja vairākas grāmatas, rakstus, teica runas un sniedza intervijas, dibināja kontaktus un veidoja grupas. D. Spenglers kļuva par *Jaunā laikmeta* arhitektu un vienu no kustības redzamākajiem ideologiem.

D. Spenglers apgalvoja, ka tagadējā paaudze ir īpašs laiks cilvēces vēsturē, kad cilvēcei ir pieejams lielāks garīgās enerģijas daudzums nekā jebkad agrāk. Cilvēku pienākums esot uzņemt brīvo enerģijas plūsmu un kļūt par *Jaunā laikmeta* līdzradītājiem. Iepriekšējie "pasaules gala" sludinātāji gaidāmās kataklizmas proponēja kā neapraķstāmu traģēdiju, kurā cilvēkam atliek tikai noskatīties, turpretī D. Spenglera ideja bija jauna laikmeta iestāšanās ar paša cilvēka piedalīšanos. Otra D. Spenglera ideja – indivīda pilnveidošanās.

¹ Alice A. Baily. *The Reappearance of Christ* (New York: Lucis Publishing Company, 1948).

Tā ir iespēja slimniekam atgūt veselību, nabagam tikt pie pārticības, dzīves jēgu pazaudējušais varot atgūt ticību sev un dzīvei. Laicīgajam tika solīta pacelšanās garīgā dimensijā un kvalitātē.

Cilvēks kā Dievs – tā ir teoloģiska ideja, kas vēsturiski viskrasāk ir reprezentēta hinduismā, bet tā ir labi pazīstama arī kristietībā, īpaši pareizticībā. Pareizticības askētikas mērķis – teoze jeb saplūšana ar Dievu, “dievišķošanās”, kļūšana par dievu no [Dieva] žēlastības ir ļoti tuva tam, par ko raksta *Jaunā laikmeta* ideologi. Tiesa gan, *Jaunais laikmets* lieto egoistiskas laicīgas eksistences, patērētāju sabiedrības jēdzienus un arī vēlmes. Klasiskajās reliģijās saņiedzamā teoze ir grūtas askēzes un visas dzīves darbs, kas, pat grandiozi pūloties, var izrādīties veltīgs.

Visus astoņdesmitos gadus *Jaunais laikmets* bija masveida aizraušanās, kas aptvēra tikpat kā visu kristianizēto pasauli, izņemot marksisma zemes, kas toreiz atradās aiz “dzelzs priekšvara”. Kā masu kustībai *Jaunajam laikmetam* piemita divi kultiski elementi – *čanelings* un *kristāli*. *Jaunā laikmeta* kustībā īpaši izceltas ir kristālu izcilās “vibrācijas spējas” un “enerģijas avoti”, kas izraisīja nepieredzētu ažiotāžu kristālu tirdzniecībā. Ap kristāliem kā laimes talismaniem un ļauno garu baidītājiem jau viduslaikos palaikam veidojās lielas aizraušanās. *Jaunais laikmets* kristālus lieto dziedniecībā. Šīs metodes piekritēji apgalvo, ka kristāli dziedina *ci*, kas rodas *jan* un *iņ* mijiedarbībā (sk. 42. tematu). Citā versijā kristālus novieto uz *čakrām* (hinduisma “dzīvības enerģijas punkti ķermenī”), lai harmonizētu *prānu* (“dzīvības spēku”).

Jaunā laikmeta sekotāju uzskati par kristāliem izriet no Edgara Keisa čanelinga. Ilgus gadus praktizējot transu, viņš pravietoja, ka mitoloģiskā Atlantīda gājusi bojā nepareizas kristāliskās enerģijas lietošanas dēļ. E. Keiss apgalvoja, ka kristālos ir rodama enerģija. No fizikas zinām, ka kristāliem ir spēja pārveidot enerģiju, kuru tie saņem no ārienes (piemēram, pulksteņos, klēpj datoru monitoros), bet kristāli paši enerģiju nesatur un nevar arī darboties līdzīgi akumulatoriem, tātad – nevar uzkrāt enerģiju.

Lielo kristālu drudzi sava biznesa interesēs sekmīgi izmantoja tirgotāji. Kristālus ieteica glabāt mājās kā prestižu, laimi un veselību nesošus priekšmetus, un tas veidoja milzīgu komerciālo pieprasījumu. Ap kristāliem izvērsās plaša zinātniska un pseidozinātniska diskusija, kas beidzās ar “kristalomānijas” teorētiku atzīšanos, ka no zinātnes viedokļa kristālos tiešām nekādas fizikālas enerģijas nav, ka runa ir par “garīgām” lietām. Ar 1990. gadu kristālu tirgus sabruka. Drīz vien saira arī *Jaunā laikmeta* organizācija. No *Jaunā laikmeta* publiski atteicās tās līderi, arī D. Spenglers.

Organizatoriskais *Jaunā laikmeta* sabrukums nepavisam nenozīmēja atgriešanos pie situācijas, kāda tā bija pirms šīs kustības sākuma. Gluži tāpat kā pēc 1844. gada pasaules gala gaidīšanas palika gan adventisms kā denominācija, gan uzskatu un priekšstatu summa, kas veido kristietības un jūdaisma alternatīvu reliģiozītāti, – *meditācija un indivīda pilnveidošanās, holisms, reinkarnācija, horoskopi, neopaganisms, šamanisms* utt.

TEOZOFIJA, ANTROPOZOFIJA, SPIRITISMS. PASAULES RELIĢIJU KONGRESS ČIKĀGĀ 1893. GADĀ

Teozofija ir viens no *Jaunā laikmeta* “koka” stumbra elementiem. Tas pats sakāms par antropozofiju, kas ir teozofijas atzars; par spiritismu runa bija, aplūkojot *Jaunā laikmeta* vēsturi.

Teozofiju līdzīgi citām “alternatīvajām garīgajām kustībām” ir dibinājusi sieviete – Jeļena Blavatska, dzimusi fon Hāna (1831–1891). Viņas tēvs bija Baltijas vācietis. 17 gadu vecumā Jeļena apprecējās ar ģenerāli Blavatski, bet jau pēc dažiem mēnešiem laulība izjuka, un J. Blavatska aizbrauca no Krievijas. Viņa bija ļoti ražena auguma dāma, ar neiedomājami kaprīzu un valdonīgu raksturu, caururbjošu, hipnotizējošu skatienu. Itālijā viņa aizrāvās ar revolūcijas idejām un piedalījās Garibaldi un Madzīni vadītajā 1848.–1849. gada Itālijas revolūcijā. J. Blavatsku interesēja reliģiskā mistika, un viņa apceļoja Tibetu, Indiju, Ēģipti, vēlāk ieradās Ziemeļamerikā un apmetās uz dzīvi Ņujorkā, kur iepazinās ar pulkvedi H. S. Olkotu un V. Džadžu. 1875. gadā kopā ar viņiem J. Blavatska nodibināja Teozofisko biedrību. 1888. gadā viņa atvēra Ezo-terisko skolu Londonā. Indijā viņa iepazinās ar Anniju Bezanti (1847–1933), kuru iesaistīja savos pasākumos. Vēlāk A. Bezante kļuva par vienu no autoritatīvākajiem teozofijas līderiem. Viņa bija arī ievērojama Indijas politiskā figūra: 1917. gadā viņu ievēlēja par Indijas Nacionālā kongresa priekšsēdētāju, un līdz savai nāvei A. Bezante bija viena no iespaidīgākajām Indijas politiķēm.

Teozofija tulkojumā no grieķu valodas nozīmē “gudrība par Dievu”. Daudzējādā ziņā tā atgādina 1.–3. gadsimta gnosticismu – sinkrētisku mācību, kas savienoja sava laika izplatītākos reliģiskos, zinātniskos priekšstatus, kā arī kristietību. Līdzīgi teozofija ir apzināts mēģinājums apvienot lielākās 19. un 20. gadsimta reliģijas, saplūdinot tās ar populārākajām zinātnes teorijām, galvenokārt – ar evolūcijas teoriju. Gnosticisma fundamenta bija grieķu kosmogoniskās teorijas, bet pārējie elementi bija tikai piensums, turpretī teozofijas pamatā ir Indijas reliģiju (hinduisma un budisma) priekšstati. Galvenais ir bezpersoniska, panteistiska Dieva koncepcija un tas, ka cilvēks pats ir daļa no dievišķā. J. Blavatska un A. Bezante jo īpaši paņēma no kristietības tās teoloģisko sistēmu un salika tajā līdz tam laikam haotiskos hinduisma reliģiskos elementus, izveidojot kaut ko līdzīgu hinduisma sistemātiskai teoloģijai. 1907. gadā iznākušais A. Bezantes “Hindu reliģijas un morāles katehisms” ir lielisks šāda darba piemērs. Tieši šī hinduisma ietērpšana eiropeiskās drānās A. Bezantei piešķīra ekstraordināras politiskās pozīcijas. Viņa bija kļuvusi par Indijas garīgo autoritāti, no kā gluži automātiski izrietēja arī politiskais iespaids.

Tomēr kristietība un hinduisms ir pilnīgi nesavienojamas reliģijas, un tas lika teozofiem izšķirties – ar ko palikt? Izvēle bija par labu hinduismam, kas ir pietiekami elastīgs, līdz ar to spējīgs uzņemt sevī daudz dažādu citu reliģiju elementu, izņemot kristietības dogmatisko mugurkaulu. Tāpēc kristietība un tās vēsturiskais priekštecis jūdaisms kļuva par teozofijas visneieredzētākajām reliģijām. L. V. Rodžerss, viens no teozofijas autoriem, raksta:

“Reliģiskās un zinātniskās domas antagonisms kļuva par iemeslu milzīgai pretrunai,

kas radās intelektuālajā pasaulē 19. gadsimtā. Ja kristīgās Baznīcas autentiskā mācība nebūtu pazaudēta, tad nekādu konfliktu nebūtu. Gnosticisma filozofiem, kas bija Baznīcas prāts un sirds, bija tik pareizi priekšstati par dabu, ka viņus nebija iespējams apstrīdēt ne ar kādiem zinātniskiem faktiem; diemžēl neizglītotu cilvēku bija daudz vairāk, un vara pārgāja viņu rokās. Turpmākie pārpratumi bija neizbēgami.¹

L. V. Rodžersam ir raksturīga ideoloģiski pieteikta apiešanās ar vēsturi. Patiesībā kristietības teoloģiju veidoja vēlīnā antīkā laikmeta intelektuālā elite. Piemēram, trīs pirmo gadsimtu vēsturē redzamākie teologi Bazīls Lielais, Nīsas Gregors un Gregors no Nazianzes bija sēdējuši vienā augstskolas solā ar nākamo Bizantijas imperatoru Juliānu. Ļoti sarežģīto, smalki niansēto pirmo gadsimtu teoloģiju nebija iespējams veidot, nepārvaldot sava laika filozofiskās skolas. Līdzīgas nepamatotas pretenzijas pret kristietību teozofijai ir raksturīgas.

Teozofijas reliģiskā ikdiens J. Blavatskas laikos bija viņas "sarakste" ar matmām, kuri it kā dzīvojot kaut kur Himalajos un "regulējot" pasaules norises. Vēstules ir saglabājušās, ir publicētas, un tagad, kad ir pagājis desmitiem gadu, nav grūti tajās saskatīt tā laika valodu, zinātniskos uzskatus, kas nu ir jau novecojuši vai apstrīdēti; tātad ir skaidri redzams, ka vēstules nav rakstījuši nekādi pāri laikmetiem un tautām stāvoši "intelekti". Arī kriminālistu un tekstologu ekspertīzes apliecināja, ka runa ir par viltojumiem. Viens no J. Blavatskas biogrāfiem viņu nosauca par "ģeniālu krāpnieci".

Kaut arī teozofija apgalvo, ka tā harmonizē reliģiju ar zinātņi, tajā ir daudz acīm redzamu un no zinātnes viedokļa nepieņemamu pretrunu. Piemēram, vienviet teozofija runā par to, ka cilvēku pavada pārdzimšanas likums, proti, pēc nāves cilvēks turpina savu garīgo "evolūciju", līdz viņš sasniedz "Devačanas" stāvokli, kas līdzinās budistu nirvānai. Visiem ir paredzēts kļūt par dievišķiem *kristiem*, bet teozofiem ir sava elle – "Kamaloka", kur nīkst ļaundari, gaidot kārtējo pārdzimšanu. Ja cilvēks ir "daļējs Dievs", tad kāpēc viņam ir jāatrodas ellē; ja Dievs ir bezpersonisks, kāpēc Viņa "daļas" – cilvēki – ir personības? Tie ir tikai daži jautājumi, uz kuriem nav atbilžu.

Teozofija ir sekmējusi daudzu dažādu blakus virzienu izveidi. Tipiski teozofiska ir Rēriha kustība; teozofs ir deviņdesmito gadu populārais krievu reliģiskais autors D. Andrejevs (1906–1959) ar savu grāmatu "Mistiskā roze", kas sarakstīta GULAGā.

Antropozofija ir atšķēlusies no teozofijas. Tulkojumā no grieķu valodas antropozofija nozīmē "gudrību par cilvēku". Tās dibinātājs ir Rūdolfs Šteiners (1861–1925). R. Šteiners vēlējās izveidot eksperimentālu zinātņi, kas noskaidrotu cilvēka slēptās spējas. 1913. gadā Dornahā (Šveicē) viņš nodibināja "Jāņa templi", kuru vēlāk nosauca par *Géteanumu*. Tagad tur atrodas Pasaules antropozofiskā biedrība un garīgās zinātnes skola.

Galvenā antropozofijas ideja: eksistē garīga pasaule, kas nav ne uztverama, ne izpētāma ar parastajiem fiziskajiem receptoriem. Šo pasauli var apgūt,

¹ L. W. Rogers. *Elementary Theosophy* (Wheaton, 1956), p. 22.

vienīgi attīstot sevī jaunus orgānus garīgās īstenības uztverei. Tās ieguvei ir nepieciešama iesvētīšana, kā arī brīva, ar aizspriedumiem neapgrūtināta apziņa. Rezultātu sasniegšanai jāattīsta meditatīva pašiedziļināšanās.

Teoloģiski antropozofija līdzīgi teozofijai ir panteistiska mācība, kas uzskata, ka Dievišķais ir izplūdis pasaulē, ka tas vienlaikus ir radītājs un radība. Pasaule ir Dieva evolūcija pasaulē. "Gars" ir pasaules pirmmatērija. Cilvēks ir kosmisko spēku ("hierarhiju") krustpunkts. Galīgajā instancē cilvēka kā personiskas būtnes nav, gluži tāpat kā nav Dieva kā personiskas būtnes. Šā iemesla dēļ nevar runāt par cilvēka un Dieva kontaktu (lūgšanā, mistiskā ekstāzē), bet ir tikai "prakses" (meditācijas, vingrinājumi). Evolūcijas procesa beigās cilvēks kļūst par dievību. Tad savā apziņā viņš spēs izveidot tēlus, kuriem viņš piešķirs reālas eksistences spējas.

Antropozofija atšķirībā no teozofijas ir sistemātiski labāk izstrādāta. R. Šteiners ir daudz rakstījis par kristietību, mēģinot to reinterpreterēt antropozofiskā garā. Antropozofijai ir arī praktisks lietojums pedagogijā un medicīnā. Latvijā ir pazīstamas tā sauktās Valdorfa skolas; agrāk bija pazīstama "biodinamiskā lauksaimniecība", kas pretendēja uz augu bioritmu ievērošanu; kaut kas līdzīgs ir arī medicīnā, sociālajās teorijās, mākslā (*euritmija*).

Pasaules reliģiju kongress Čikāgā 1893. gadā nereti tiek minēts kā *Jaunā laikmeta* hronoloģiskais sākums. Patiesībā tā ir viena no iespējamajām *Jaunā laikmeta* vēstures interpretācijām. Ja to pieņemam, tad *Jaunajam laikmetam* ir apritējis vairāk nekā 100 gadu.

Pasaules reliģiju kongress Čikāgā sanāca sakarā ar Čikāgas pasaules izstādi. Tās laikā teozofisko ideju iedvesmotu liberālu kristiešu grupa uzaicināja dažādu reliģiju pārstāvjus. Kongress nodibināja "Pasaules reliģiju parlamentu", kas bija iecerēts kā jaunās visas pasaules reliģijas "valdība". Konferencē piedalījās ievērojamākie alternatīvās reliģiozitātes pārstāvji, piemēram, A. Bezante, neohinduists Vivekānanda, budists Dharmapala no Ceilonas (tagadējās Šrilankas) u. c. Par spārnotu frāzi kļuva Vivekānandas teiktais: "Nav lielāka grēka kā nosaukt cilvēku par grēcinieku." Tas bija klajš izaicinājums trim "Atklāsmes reliģijām" – jūdaismam, kristietībai un islāmam.

KO JŪS ZINĀT PAR JAUNO LAIKMETU?

1. *Jaunais laikmets* par savu dibinātāju uzskata Jēzu Kristu. [Nepareizi.]
2. *Jaunais laikmets* ir pilnīgi jauna un oriģināla filozofiski reliģiska kustība. [Nepareizi.]
3. *Jaunā laikmeta* ideoloģijas centrā ir karmas princips. [Pareizi.]
4. *Jaunais laikmets* ir draudzīgs visām reliģijām. [Nepareizi.]

“Austrumu” kultī un “Rietumu” sektas (“Apvienošanās baznīca” jeb mūnisti; Krišnas apziņas biedrība jeb krišnaīti; “Jehovas liecinieki”; mormoņi).

Kopīgās iezīmes un īsa izcelsmes vēsture

Elizabete Taivāne

TIEŠI ATTIECAS:

- a) uz Austrumu kultiem: *Apvienošanās Baznīca, Dievišķais Princips, CARP, Starptautiskā Krišnas apziņas biedrība;*
- b) uz Rietumu sektām: “*Jehovas liecinieki*”;
- c) uz Krišnas apziņas biedrību: *Bhaktivedanta Svami Prabhupāda, bhakti;*
- d) uz “Jehovas lieciniekiem”: *Čārlzs Teizs Rasels, Sargtornis, Jaunais starptautiskais (Bībeles) tulkojums.*

KRISTĪGO SEKTU KOPIĢĀS IEZĪMES

1. Termins *sekta* ir saistīts ar vārdu *sektors*. Tas nozīmē, ka sektas pieņem tikai kādu tām pieņemamu kristīgās mācības daļu jeb sektoru. Pārējo doktrīnas daļu viņi neatzīst, taču izvēlēto mācības aspektu pārspilē. Sektām vienmēr ir daļa patiesības, tomēr pareizas proporcijas starp mācības aspektiem ir izjauktas. Piemēram, daudzas sektas īpaši uzsver Otrās Kristus atnākšanas gaidas, kamēr citus kristīgās mācības elementus – Trīsvienības ideju u. c. – ignorē vai izmaina līdz nepazīšanai.
2. Sektas parasti izmanto kristīgo terminoloģiju, bet maina terminu nozīmi. Vārdus *evanģēlijs, Jēzus Kristus, Dievs Tēvs, pestīšana* izprot pavisam citādi, nekā mums ir pierasts. Ir veltīgi domāt, ka jūs runājat ar sektantu par vienu un to pašu, ja izmantojat tos pašus vārdus.
3. Sektām noteikti ir kāds īpašs ezoterisks mācības līmenis, kuru ikkatram neatklāj. Tikai tālu tikušie sektu locekļi tiek iepazīstināti ar īsto doktrīnu.
4. Nozīmīga sektu pazīme ir negatīva attieksme pret apkārtējo pasauli, vienalga, vai tās būtu citas kristīgās baznīcas vai valsts vara. Viņiem pasaule lielākoties ir sātana varā.
5. Īpašu lomu sektanti piešķir saviem vadītājiem. Sektas dibinātājs ir ne tikai izcils un dievbijīgs cilvēks, bet bieži vien izpilda arī pasaules Pestītāja funkciju, kura rokās ir vara piedot vai nepiedot grēkus. Šādā situācijā Jēzus Kristus izrādās gluži lieks. Viņa persona sektu mācībā figurē tikai nomināli.

AUSTRUMU KULTU PAMATIEŽĪMES

1. Daudzus mūsu laikabiedrus Austrumu mācībām tuvina reliģija bez Dieva, kas ļautu pievērsties tikai sevis pilnveidošanai paša cilvēka labā. Piemēram, budisms it kā māca, ka Dieva nav. Daudziem rietumniekiem šis uzskats šķiet pievilcīgs un moderns, un, īpaši neiedziļinoties budisma mācībā, viņi steidzas to pieņemt, lai nebūtu jādzīvo ar sirdsapziņas pārmetumiem un nebūtu sevi jāierobežo. Daudzas jaunradītās jogas uz hinduisma pamata ir domātas vienīgi sava labuma meklēšanai. Klasiskā hinduisma vai budisma joga ir domāta apziņas atbrīvošanai no pārdzimšanas, turpretī mūsdienu Rietumu jogu varianti ir pilnīga tās degradācija, jo meklē veidu, kā iegūt nemirstīgu miesu, veiksmi ikdienas dzīvē vai pārdabiskas spējas.
2. Līdzīgi tam, kā kristīgās sekta izmanto kristīgos terminus ar gluži citu nozīmi, Austrumu kultū lieto klasisko Austrumu reliģiju terminoloģiju, bet domā pavisam kaut ko citu. Piemēram, rietumnieks reinkarnāciju izprot pavisam citādi, nekā tas ir klasiskajā hinduismā vai budismā. Indiešiem reinkarnācija vienmēr ir bijusi negatīva parādība, kas liek cilvēkiem ciest, turpretī rietumnieks domā, ka pārdzimšana ir kaut kas jauks un aizraujošs, jo sola nākamajā dzīvē lielākus panākumus. Šādas reinkarnācijas interpretācijas iemesls Rietumos ir evolūcijas teorija, kas, savienojoties ar klasisko reinkarnāciju, pārvērš to par dvēseles progresu.
Kā piemēru var minēt arī *paplašinātās* jeb *kosmiskās apziņas* jēdzienu. Austrumnieki to saprot kā pilnīgu *ego* iznīcināšanu un saplūšanu ar kosmisko, t. i., ar dievišķo apziņu, turpretī rietumnieki šo jēdzienu izmanto sev par labu, iedomājoties, ka tas ir tieši mans "Es", kas pārņem visu pasauli un visbeidzot spēj to pārvaldīt godkāriģo mērķu vārdā.
3. Austrumu kultiem ir raksturīga arī acīm redzama rietumnieciskošana, kad eiropiešu prātam neizprotamas kategorijas vienkārši ignorē, vai tā būtu kastu sistēma vai pārsātinātā hinduisma vai budisma mitoloģija.

RELIĢISKIE JAUNVEIDOJUMI

Pie reliģiskajiem jaunveidojumiem pieder jaunās reliģiskās kustības, kas izveidotas uz principiāli jauniem pamatiem, iesaistot tikai atsevišķus lielo vēsturisko reliģiju elementus (mormoņi, Jehovas liecinieki, saentologi).

FONA ZINĀŠANAS

APVIENOŠANĀS BAZNĪCA (MŪNISTI)

TEOLOĢISKIE ASPEKTI

Dievs

Mūnisti uzskata, ka Dieva substance ir neredzama un nepieejama, toties izpaužas tveramajā pasaulē kā divi pirmsākumi: sieviešu un vīriešu. Šo mācību

Mūns ir aizņēmijs no daoisma filozofijas, kas māca, ka pasaulē ir divu veidu enerģijas: vīriešu – ar pozitīvo lādiņu – un sieviešu – ar negatīvo lādiņu, kurus attiecīgi sauc par *jan* un *iņ*. *Jan* un *iņ* ir visa esošā “pirmviela”. Līdzīgi galvenā mūnistu grāmata *Dievišķais Principis* apgalvo, ka viss esošais nāk no diviem dievišķiem pretpoliem, kuri savukārt ir Dieva būtības manifestācijas.

Pasaules radīšana un radība

Mūna radīšanas teorija ir krasā pretrunā ar to, kuru pauž tradicionālā Baznīca. Kristietība sludina, ka Dievs ir radījis visu no nekā (*ex nihilo*). Runājot teoloģiskā valodā, Dievam substanciāli nav nekā kopīga ar radību, bet ir eksistenciāls kontakts. Kristīgo modeli var saukt par *teistisko*, turpretī Mūna teoloģija ir *monistiska*. Tas nozīmē, ka tai ir kaut kas kopīgs ar ķīniešu un indiešu pasaules skatījumu, jo, kā paskaidro *Dievišķais Principis*, pasaule caur abiem dievišķajiem pretpoliem izplūst no pašas Dieva substances. Visa radība ir Dieva ārējā forma¹, teikts *Dievišķajā Principā* un citos mūnistu rakstos.

Cilvēks

Pirmkārt, cilvēka koncepcija ir ciešā sakarā ar radības doktrīnu. Ja viss eksistējošais ir Dieva daļa, tad tāds ir arī cilvēks. Dievs ir projicējis cilvēku no sevis paša. Vīrietis un sieviete ir divu dievišķo pretpolu iemiesojums virs zemes.

Otrkārt, cilvēks ir Dieva iēplānots kā evolucionējoša būtne, kurai ir jāiet cauri radīšanas, augšanas un pilnības fāzēm. Teologi domā, ka šo ideju Mūns varēja aizņemt no spiritisma, kas īpaši uzsver evolūciju jeb augšanu garu pasaulē ceļā uz galējās pilnības iegūšanu. Šī ideja viskrasāk ir pārstāvēta teozofijā, bet nekādā ziņā ne tradicionālajā kristietībā.

Treškārt, cilvēku veido gars un ķermenis. Mūnisti šīs sastāvdaļas sauc par *gara cilvēku* un *fizisko cilvēku*.

Trīsvienība

No antropoloģijas izriet jautājums par Dieva Trīsvienību. Kristīgā doktrīna šajā ziņā neatrod lielu kopību ar antropoloģiju, jo cilvēks un Dievs ir pilnīgi dažādas būtnes. Tā tas nav Mūna teoloģijā. Trīsvienības – Dieva Tēva, Dēla un Svētā Gara – nav. Tāda Trīsvienība ir lieka, jo tās vietu aizņem ideja par diviem dievišķajiem pretpoliem. Trīsvienībai mūnistu izpratnē bija iecerēts rasties pēc Ādama un Ievas pilnības sasniegšanas. Viņi arī būtu divi citi, izņemot Dievu, Trīsvienības locekļi. Sākotnēji plāns neizdevies, bet kopš 1960. gada, kad mesija Mūns nodibinājis perfektu ģimeni, mums esot pasaules Tēvs un pasaules Māte. Būdami perfekti cilvēki un Dieva izpausme, viņi ar Dievu veidojot Trīsvienību.

Kristoloģija

Mūns Jēzum Kristum nepiešķir īpašu statusu. Jēzus Kristus ir vienkāršs

¹ Sk., piemēram, *Divine Principle* (Washington, D. C.: The Holy Spirit for the Unification of World Christianity, 1973), p. 40. (Citēts pēc James Bjornstad, *Sun Myung Moon & Unification Church*, op. cit., p. 24.)

cilvēks, kas no pārējiem atšķiras tikai ar savu bezgrēcību. Viņš nevar saukties par Dieva Dēlu, jo visi cilvēki ir cēlušies no Dieva būtības, t. i., visiem cilvēkiem piemīt Dieva daba, un Jēzus šajā ziņā nav nekas īpašs.

Soterioloģija

Tā kā cilvēks ir zaudējis bezgrēcīgo stāvokli, tad pestīšana ir procesa ievirzīšana atpakaļ, t. i., cilvēka mērķis ir atgūt bezgrēcību un tikai pēc tam sasniegt pilnību pēc Dieva iecerētā plāna. Bezgrēcību var iegūt ikviens, pateicoties Jēzum un Mūnam, kuri atpestījuši mūs garīgi un fiziski. Pietiek tikai pievienoties Mūna kustībai un attīrīt savu miesu caur radniecību ar "perfekto cilvēku Mūnu". Otrs solis ir izdarāms, apprecot partneri, kuru ir izvēlēties Mūns, un nodibinot perfektu ģimeni. Kad visi cilvēki tā darīs, apvienotās atpestītās cilvēces un debesu valstības ideāli virs zemes tiks īstenoti.

Kristoloģijas turpmākā attīstība

Sākotnēji Jēzus Kristus nozīmīguma ziņā ieņēmis trešo vietu pēc "pasaules Tēva" un "pasaules Mātes". Kopš 1983. gada situācija mainījās. Viens no Mūna dēliem 17 gadu vecais Heung Džins Mūns (*Heung Jin Moon*) cieta autoavārijā un pēc kāda laika slimnīcā mira. (17 gadu vecumā Ņujorkā vēl nevar iegūt autovadītāja tiesības.) Mūns nebija ieinteresēts, ka dēla nejaušo nāvi cilvēce uzskatītu par Mūna nespēju kontrolēt dabas norises, tāpēc tika radīts mīts par Heung Džina svētumu.

Viņš esot bijis pavisam neparasts bērns. Ar savu paklausību, mīlestību pret Tēviju un pašuzpurēšanos viņš pārsteidzis visus. Viņa nāve neesot bijusi nejaūša. Dievs nolēmis pievienot Mūna Baznīcai nepaklausīgos jūdus un kristiešus, bet tam bijis nepieciešams upuris. Heung Džins kļuvis par šo upuri, kas viņu nopelnu ziņā padarījis lielāku par Jēzu. Tāpēc viņš ieņemot Jēzus vietu. Heung Džins esot spēcīgāks par Jēzu, jo atšķirībā no Jēzus viņš nonācis Debesīs, kamēr Jēzus savas neveiksmes dēļ nokļuvis paradīzē, kas atrodas zemāk. Tikai kā Mūna dēla palīgs Jēzus varot sekot viņam un pārcelties uz debesīm.

Heung Džinu mūnisti uzskata par debesu pārvaldnieku, kas organizē garus, lai tie palīdzētu Apvienošanās baznīcai virs zemes. Jēzus darbojoties kopā ar Heung Džinu un esot laimīgs, ka viņam tagad ir vecākais brālis. Debesīs Heung Džinu Svētais Francisks, apustulis Pāvils, Marija un pats Jēzus atzinuši par jauno Kristu, kurš ir augstāks par Jēzu. Viņš esot tas, kas atnesis gaismu garu pasaulē un dāvājis Dieva mīlestību mirušo gariem.

Mūnistu Svētā Gara nokāpšana notikusi piecas dienas pēc jaunekļa nāves un bijusi saistīta ar viņa laulību. San Mjang Mūns salaulājis savu mirušo dēlu ar kādu korejieti; citādi nav bijis iespējams, jo perfektam cilvēkam ir jābūt precētam. Šī laulība savienojusi debesis un zemi, kas pirms tam bijušas šķirtas. Tas neesot bijis vienīgais gadījums, kad Mūns laulājis mirušos ar dzīvajiem. Arī Jēzu ir salaulājuši ar kādu vecāku kundzi no Korejas, un, pēc mūnistu atzinuma, Jēzus tagad esot ļoti laimīgs laulībā.

Pārmaiņas ietekmēja arī mūnistu lūgšanu telpas, kur centrā atrodas altāris ar Mūna un viņa sievas fotogrāfijām. Agrāk pie sienas karāties arī Jēzus attēls, bet

kopš Mūna dēla nāves tam blakus sāka novietot Heung Džina portretu, kas lielāks par Jēzus attēlu. Dažviet Jēzus portretu vienkārši aizvietoja ar "jaunā Kristus" fotogrāfiju.¹

Mūnistu laulības

Laulība ir ļoti svarīga Apvienošanās Baznīcai, jo tā esot galvenais un pēdējais pestīšanas rīks. Lai izpelnītos laulību Mūna organizācijā, ir jāpavada tajā vismaz trīs gadi un kustībai jāpievērš trīs cilvēki. Mūnistu laulības parasti ir masveidīgas. Rituāls notiek vienu reizi vairākos gados, kad vienlaikus salaulā tūkstošiem pāru.

Sākumā ir kaut kas līdzīgs saderināšanai, kad kandidātiem izraugās partnerus. Izvēli izdara Mūns. Lielā telpā viņš liek sastāties puisiem un meitenēm divās rindās un pēc tam savieno viņus pa pāriem. Mūns dara to bez iepriekšējās iepazīšanās ar laulības kandidātiem. Nav runa arī par to, lai jaunieši viens otru pazītu. Kad procedūra ir galā, pāris atstāj telpu, lai apspriestos. Ja viņi piekrīt, viņi atgriežas un klanās Mūna priekšā. Ja viņi nepiekrīt, viņi iziet saderināšanas procedūru no jauna.

Pēc dažām dienām, reizēm – pat pēc vairākiem mēnešiem, notiek laulību ceremonija. Pāri iet garām Mūnam un viņa sievai un tiek aplacīti ar ūdeni. Tas ir kristiešu kristības analogs. Saskaņā ar mūnistu teoloģiju Ādams un Ieva sagrēkojot izjaukuši asinsradniecību ar Dievu, kura nu esot jāatjauno laulību ceremonijā. Laulība līdz ar to ne tikai savieno vīrieti un sievieti, bet arī novēršot grēkā krišanas rezultātu. Lai atjaunotu asinsradniecību ar Dievu, esot nepieciešams dzert bezgrēcīgā cilvēka Mūna un viņa sievas asinis. Šī ceremonija atgādina kristīgās Baznīcas Euharistiju, kad ticīgie dzer Kristus asinis vīna veidā. Mūnisti dzer Mūna un viņa sievas asinis, kuras ir iepilinātas sulā. Pateicoties tam, jaunlaulāto bērni nākot pasaulē bez iedzimtā grēka.

Seko savdabīgs ekzorcisma akts, kad jaunlaulātie trīs reizes sit viens otram ar nūju nolūkā izdzīt sātanu, kas vēl mājot viņu ķermenī. Sišana nepavisam nav simboliska. Tā kā meitenes parasti ir vājākas par puisiem, viņas reizēm pat zaudē samaņu, bet tā nu viņām pienākoties, jo tieši caur sievieti grēks nācis pasaulē. Ekzorcisma aktā jaunlaulātie izlūdzoties piedošanu Dieva priekšā un viens otram.

Pēc laulību ceremonijas jauniešus izšķir uz trim gadiem. Ja jaunlaulātajiem ir vairāk nekā 30 gadu, termiņu var arī saīsināt. Trīs gadi ir stingras atturēšanās laiks, kad jaunieši pat nevar tikties. Tikai tad seko tā saucamā trīs dienu ceremonija, kad jaunieši sāk ģimenes dzīvi un visbeidzot var nodoties laulības priekiem. Trīs dienu laikā viņi stājas dzimumattiecībās, turklāt saskaņā ar stingrām instrukcijām. Pirmajās divās dienās visu iniciatīvu intīmajās attiecībās uzņemas meitene. Tas esot sods par to, ka Ieva kādreiz spērusi pirmo soli uz grēkā krišanu. Tikai trešajā dienā jaunlaulātie apmainās vietām. Mūnistu ģimenes neizmanto nedz dabisko, nedz mākslīgo kontracepciju un dzemdē daudz bērnu. Sievietes

¹ Sīkāk sk. Ed Mignot, "The Cult of Heung Jin Moon and the New Pentecost" in *Areopagus*, Spring/Summer 1988, p. 51-52.

statuss mūnistu ģimenē un Baznīcas struktūrā ir ļoti zems. Nevienai sievietei nav ļauts ieņemt svarīgu amatu Baznīcas pārvaldīšanā.¹

STARPTAUTISKĀ KRIŠNAS APZIŅAS BIEDRĪBA

DAŽI TEOLOĢISKI ASPEKTI

Dievs un pasaule

Krišnas sekotāji kombinē monistisko un teistisko pasaules uztveri. Viņi ir *Ačintja–bhedābhedas* jeb *neizsakāmās atšķirības–neatšķirības* filozofijas piekritēji, ko ir izveidojis Mahāprabhu Čaitanja (1485–1533). Šī filozofiskā skola pieder pie *Vedāntas*, kas turpina Upanišadu mācību. Galvenais tajā ir uzskats, ka esošais nav Dieva radīts no nekā vai no kaut kā, bet gan izplūst no vienotā Dievišķā avota emanācijas veidā. Turklāt emanācijai ir mūžīgs raksturs. Līdz ar to viss, kas eksistē, ieskaitot pašu Dievu, ir apvienots pēc savas būtības. Viss ir viens, t. i., *neatšķirība*. Taču krišnaītu patriarhs Šrīla Prabhupāda iebilst pret to, ka šo pasaules redzējumu sauktu par panteismu. Panteismam viņš piešķir *Mājāvādas* filozofijas nosaukumu. Pēc viņa domām, nebūtu pareizi uzskatīt, ka daba pilnīgi iemieso Dievu, jo redzamās formas ir tikai ilūzija. Atgādinām, ka panteisms ir uzskats, ka Dievs ir pārstāvēts dabā pilnīgi, bez atlikuma kaut kur citur², turpretī Upanišadas apgalvo, ka Brahmana substance ir neaizskarama un atrodas aiz šīs pasaules. Pasaules izplūšana no Brahmana nekaitē Viņam, tāpat kā staru izplūšana no saules nemazina saules kvalitāti un kvantitāti. Šādas attiecības starp Dievu un pasauli krišnaīti sauc par atšķirību. “Viss ir Dievs un vienlaikus nav Dievs,” apgalvo Šrīla Prabhupāda.³ No vienas puses, esošā princips ir atšķirība, no otras puses, neatšķirība, un visu to ir grūti izteikt loģikas valodā, tāpēc šo filozofiju sauc par *neizsakāmo atšķirību–neatšķirību*.⁴ Izņemot monistisko pasaules redzējumu, krišnaītiem ir teistisks skatījums uz Dievu. Upanišadas apgalvo, ka Brahmani ir *Nirguna* (sanskritā – “bez īpašībām”) un ir bezpersonisks, bet, atgriezies pie Viņa, dzīva būtne ar Viņu saplūst, turpretī krišnaīti, būdami višnuīti, Dievu sauc par Krišnu un uzskata viņu par Personu, kurai piemīt visas pozitīvās īpašības (vispievilcīgākais, visgudrākais, visskaistākais utt.). Citādi nemaz nevar būt, domā krišnaīti, jo, ja Dievam nebūtu īpašību, cilvēks šajā jomā būtu pārāks par Dievu.

Atšķirība attiecas arī uz individuālajām dvēselēm. Dvēseles, kaut arī ir

¹ No: Ed Mignot, “Marriage Rituals in Tongil” in *Areopagus*, Trinity 1989, Vol. 2, No. 4, p. 36–37. (Piezīme. Autors ir bijušais Apvienošanās baznīcas adepts, kurš pavadīja tur trīs gadus un daudzkārt ir ticies un runājis ar San Mjang Mūnu.)

² Šeit ir runa par tā saukto naturālistisko, nevis mistisko panteismu. Mistiskais panteisms pielauj Dieva transcendenci (Viņš ir klāt pasaulē, bet ir arī augstāks par pasauli), turpretī naturālistiskais panteisms pilnīgi identificē dabu ar Dievu. Dievs ir absolūti imanents un ārpus pasaules nemaz neeksistē.

³ *Совершенные вопросы, совершенные ответы. Беседы Его Божественной Милости А. Ч. Бхактиведанты Свами Прабхупады и Боба Коэна, сотрудника Корпуса Мира в Индии* (Бхактиведанта Бук Траст, 1991), c. 18.

⁴ Filozofiskās skolas ontoloģijai ir daudz kopīga ar Ramanudžas vienotības koncepciju dažādībā.

substanciāli vienādas ar Dievu, ir kvalitatīvi atšķirīgas no Viņa. Tas, kas sasniedzis pilnību, vairs nepārdzimst, bet arī nesaplūst ar Krišnu. Pirmkārt, viņa persona saglabājas, lai mīlētu Krišnu. Otrkārt, tāda saplūšana nemaz nav iespējama, jo, lai pilnībā pārtaptu par Dievu, ir nepieciešams viņu pilnīgi pazīt, bet Dievs Krišna ir daudz augstāks par dzīvajām būtnēm un līdz galam nevienam nav izzināms. Turklāt kopības apzināšanās ar bezpersonisko Dievu, kā tas ir Upanišādās, nepavisam nav pati pilnība. Tas ir tikai solis līdz patiesai uzticībai un mīlestībai pret Dievu jeb *bhakti*.

Galvenais Krišnas atribūts ir *Vispievilcīgākais*, kas savukārt apvieno visas pozitīvās īpašības. To var saprast ar vienkārša piemēra palīdzību. Ja kāds cilvēks, būdams pilnīgi neticīgs, kāro tikai pēc naudas, tad patiesībā viņš kāro tikai pēc Krišnas. Krišna ir visbagātākais, un tikai viņā ir visas bagātības piepildījums. Pats to neapzinādamies, cilvēks tiecas pēc pilnības Krišnā, un Krišna tādā veidā ir vispievilcīgākais. To pašu var izsecināt no jebkuras cilvēka vēlmes.

Krišnu iedomājas kā dzīvu būtni ar cilvēcīgām rakstura īpašībām. Piemēram, Krišnam vislabāk patīk *gopī*¹ Rādhārānī, un krišnaīta uzdevums ir maksimāli izpatikt Krišnam. Nav vērts uzskatīt jūtas par kaut ko sliktu, ja nu pašam Krišnam tās nav svešas, bet ir jāmāk veltīt tās tikai Dievam. Krišna ir arī visjaukākais blēdis. Tas runā par labu katafātiskajai (pozitīvajai) teoloģijai. Ja Krišna nebūtu blēdis, kā blēdība varētu rasties pasaulē? Vienīgā pasaulīgās blēdības atšķirība no tās, kas raksturo Krišnu, – Krišnas blēdība ir pilnīga, tajā nav nekāda “grēka”, jo viņš ir absolūtais Labums.

Dzīvajām būtnēm ir visas tās pašas īpašības, kuras ir Krišnam. Atšķirība ir tā, ka Dievam tās ir pilnīgas, bet dzīvajām būtnēm tās ir bāls Dieva īpašību atspīdums.

Krišnaīti, balstoties uz Bhagavadgītā, dievu Krišnu definē šādā veidā: viņam pieder viss, viņš ir visaugstākais baudītājs, viņš ir visu dzīvo būtņu draugs. Līdz ar to apofātiskās (negatīvās) teoloģijas pamatnostādnes krišnaītiem ir svešas.

Adepti Krišnu sauc dažādos vārdos. Viņš ir *Augstākais Kungs*, *Brahmans*, *Īšvara*, *Paramātma* (*Augstākā Dievišķā Persona*) utt. Krišnas pielīdzināšana Brahmanam pelna īpašu uzmanību. Klasiskā doktrīna, kuru pārstāv Upanišadas, apgalvo, ka visaugstākais ir bezpersoniskais un bezīpašību Brahmans Nirguna un Brahmans *Saguna* (t. i., tas, kurš ir Persona un ir apveltīts ar pozitīvajām īpašībām) ir Viņam pakārtots kā Viņa izpausme, turpretī krišnaītiem viss ir otrādi. “Ne visai saprātīgi cilvēki Augstāko Patiesību uzskata par bezpersonisku,” apgalvots Bhagavadgītas ievadā.² Bezpersoniskais Brahmans ir pakļauts pilnīgai Augstākajai Personai. Bezpersoniskais Brahmans ir tikai Brahmana Personas jeb Krišnas starojums (t. i., izpausme, enerģija).

Sakarā ar teistisko Dieva izpratni krišnaīti lieto “radišanas” terminu. Krišna ir radijis pasauli no sevis paša, turklāt kontrolē visas pasaules norises. Pirmā Krišnas radītā būtne ir Brahmā. “Radišanas” terminoloģija neizjauc emanācijas ideju.

¹ Gopī (sanskritā) nozīmē “ganu meita”.

² A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda, *Bhagavadgītā, kāda tā ir ar sākotnējo sanskrita tekstu, transliterāciju, vārdiskajiem tulkojumiem, pantu tulkojumiem un sīkiem skaidrojumiem* (The Bhaktivedanta Book Trust, 1990), 11. lpp.

Dvēsele

Dievs Krišna ir vislielākais baudītājs. Dzīvo būtņu radīšanas mērķis ir eksistences baudīšana līdzās Krišnam. Kad tās aiziet no Krišnas, viņas vairs nevar pilnīgi baudīt, bet cieš slimības un postu materiālajā pasaulē.

Krišnaīti respektē tradicionālo mācību par *džīvas* jeb dvēseles reinkarnāciju dažādos ķermeņos. Dzīvas būtnes karma nosaka nākamo inkarnāciju. Kad dvēseles ir no *karmas* attīrītas, tās ir kvalitatīvi vienādas. Neraugoties uz atbrīvoto dvēseļu vienādību, tās ir un paliek individuālas. Turklāt to ir neskaitāmi daudz, nevis viena (viens *ātmans*), kā tas ir Upaniśadās. Dvēseles atgriežas pie Krišnas apziņas, nesaplūstot ar to un turpinot to uzticīgi mīlēt, dzīvojot tā sauktajā *Krišnalokā*.

Starp Krišnu un no *karmas* attīrītu dvēseli (*ātmā*) nevar likt vienlīdzības zīmi, kā tas ir Upaniśadu gadījumā, kur Brahmans ir tas pats, kas *ātmans*. Pat visattīstītākā dvēsele nevar līdzināties Krišnam. Atšķirībā no Upaniśadām krišnaītu doktrīna apgalvo, ka dzīvas būtnes apziņa skar tikai vienu ķermeni, kamēr Krišnas apziņa ir bezgalīga, aptver visus ķermeņus un ir klāt ikvienā. Lai gan dvēsele ir Krišnas daļa, tā ir un paliek daba (*prakriti*), lietojot *Sāṅkhjas* filozofijas terminoloģiju, un šim duālismam ir mūžīgs raksturs. Esošais izplūst no Krišnas enerģētiski, staru veidā, kas krišnaītu doktrīnu pietuvina grieķu Pareizticīgo misticismam – *hesihasmam*, kurā ir strikti nodalītas Dieva neaizskaramā substance un enerģijas, ar kurām arī savienojas atpestītā būtne.

Dvēselei, kas ir pārdzimšanas varā, raksturīgas ir trīs īpašības (*gunas*), starp kurām ir divas negatīvās – kaislība un nezināšana – un viena pozitīvā – labais. Savienojoties ar laika kategoriju (*kāla*), trīs *gunas* konstruē karmu. Absolūti visus tikumus un netikumus var apkopot triju *gunu* nosaukumā. Vienas *gunas* dominēšana nosaka nākamo piedzimšanu kādā dzīvo būtņu grupā. Tomēr, lai atbrīvotos no pārdzimšanas, ir jāiznīcina sevī karma, tātad pilnīgi visas *gunas*, vienalga, vai tās ir labas vai sliktas.

Soterioloģija

Soterioloģiskais mērķis ir *mukti* (*mokša*) jeb atbrīvošana no pārdzimšanas. Tās galvenais priekšnosacījums ir nezināšanas likvidēšana. Krišnaītu izpratnē nezināšana ir cilvēka maldīšanās attiecībā uz savu statusu pasaulē. Cilvēks, kurš nezina, domā, ka pasaulē viņam kaut kas pieder un ka viņš ir kungs pār kādu. Arī sevis pielīdzināšana Krišnam ir maldi. Krišnam uzticīgais apzinās, ka viņš ir tikai kalps un ka viss pieder vienīgi Krišnam. Tādas gudrības iegūšana automātiski atbrīvo cilvēku no pārdzimšanas un savieno ar Krišnas apziņu, kas ļauj dvēselei pilnvērtīgi baudīt dzīvi.

Ceļš uz mukti

Lai atbrīvotos un savienotos ar mīlestības objektu Krišnu, ir jāievēro tā sauktā askēze, kas atraisa cilvēku no šīs pasaules. Krišnaītiem ir krasi negatīva attieksme pret pasaulīgo saskaņā ar hinduisma doktrīnu par *mājā*. Jebkura veida bada ir negatīva un aizved prom no garīgās pasaules, tāpēc savas jūtas ir jānāk pārvērst par garīgajām, kur nebūtu vietas pasaulīgām domām un izpriecām. Ja

kāds grib priecāties, lai dara to par godu Krišnam, dziedot mantru un dejojot. Ja kādam garšo ēdiens, lai tas tiek piedāvāts Krišnam un baudīts mīlestībā uz Krišnu.

Otrs ir indiešu šķīstības priekšnosacījums, kas jāievēro ikvienam, kurš grib atbrīvoties. Klasiskajā hinduismā šķīstības noteikumi ir saistīti galvenokārt ar varnu un kastu attiecībām, turpretī Krišnas apziņas biedrībā šķīstības princips skar attiecības ar “neuzticīgajiem”. Ir aizliegts draudzēties ar “neuzticīgajiem” un ilgi atrasties viņu sabiedrībā, un ēst ēdienu, ko viņi ir gatavojuši. Krišnaīti, gatavojot *prasādu*, ievēro vairākus noteikumus, piemēram, daļēju šķīstīšanos ar ūdeni, pirms sāk gatavot ēdienu. Garšot ēdienu, kamēr tas nav piedāvāts Krišnam, nedrīkst.

Svarīgi ir trīs principi: askētisks dzīvesveids, šķīstības ievērošana un pati par sevi uzticīga mīlestība, kurā ir jāieliek visas tev piemītošās emocijas.

Guru

Krišnaītiem ir hinduismam tipiska attieksme pret skolotāju (*guru*). Viņš nav vienkāršs cilvēks, bet gan pilnvērtīgs Krišnas pārstāvis virs zemes, ja viņu ir iniciējis skolotājs un viņš ir ieguvis pilnību. Hinduistam un budistam tāds skatījums uz guru nav ķecerība, jo cilvēks pēc būtības ir Dievs un ir radies no Dieva emanācijas veidā. Pēc krišnaītu mācības, viņš ir arī Krišnas sūtītais, kuram Krišna ir uzticējies vedisko gudrību. Pirmais skolotājs esot bijis dievs Brahmā. Skolotāja uzdevums ir ne tikai mācīt, bet arī piešķirt īpašu spēku pilnveidošanās ceļā. Guru daļēji uzņemas mācekļu ļauno karmu. (Tāda vara ir arī pašam Krišnam.) Tas, ka guru palaikam cieš, nenozīmē, ka viņš izpērk savu karmu; viņš izpērk savu mācekļu netikumus. Tāpēc Mahāprabhu Čaitanja brīdināja: “Neņemiet daudz mācekļu!” Šrīla Prabhupāda apgalvoja, ka tik un tā to dara sludināšanas labad.¹

Krišnaītu attieksme pret kristietību

Krišnaītiem nav nekas pret pasaules grēku izpiršanas ideju, jo arī viņiem šī ideja ir daļēji pazīstama. Tomēr viņi uzskata, ka kristieši ļaunprātīgi izmanto Kristus upuri, ka viņi tikai sūdz grēkus un nepilda baušļus. Krišnaītus visvairāk apbēdina baušļa “Tev nebūs nokaut” neievērošana. Ahimsas princips hinduistiem un budistiem ir ļoti svarīgs. Turklāt ahimsa attiecas uz visām dzīvajām būtnēm, ne tikai uz cilvēkiem. Krišnaīti ir pārliecināti, ka arī Dekaloga piektais baušlis neļauj nogalināt nevienu dzīvu būtni. Tāpēc tas, ka kristieši uzturā lieto gaļu, hinduistu un budistu izpratnē ir viens no smagākajiem pārkāpumiem.

Krišnaītiem nav pieņemama arī Kristus atdarināšanas ideja, kas, pēc viņu domām, ir godkārības pierādījums. Jā, Šīva ir izdzēris okeānu indes, Krišna blēdījās un Jēzus ēda zivis, bet viņi ir pilnīgas būtnes. Ja to pašu dara nepilnīgas būtnes, tās cieš neveiksmi un grēko.

Krišnaītu nostāja pret Dieva atdarināšanu liecina, ka tantriskās idejas viņiem ir pilnīgi svešas. Nevar būt runa par grēku pastrādāšanu augstākās idejas dēļ. Askēze ir vienīgais ceļš uz atbrīvošanu.

¹ Ibid., c. 62–63.

Erotiskie tēli

Krišnaīti salīdzina Krišnas un cilvēka attiecības kā mīlestību starp vīrieti un sievieti. Tāpēc Krišnas mīlestība pret Rādhārānī ir *bhakti* jeb uzticīgās mīlestības paraugs. Amerikāņu un Eiropas adeptiem šis tēls nešķiet absolūti svešs, jo, uzauguši kristīgā vidē, viņi pazīst to no Vecās Derības Augstās Dziesmas. Tomēr, pārceļojot uz Rietumiem, Krišnas erotiskās aktivitātes ideja pārtapa tikai par alegoriju atšķirībā no indiešu burtiskās izpratnes.

Erotiskajiem tēliem ir arī filozofisks pamatojums. Krišnaīti pieņem duālistu, kuru nosaucām par *atšķirību*. Ir Īšvara jeb Krišna, no vienas puses, un *prakriti* jeb daba, no otras puses. Prakriti ir viss, kas enerģētiski izplūst no Krišnas. Tā ir gan matērija, kuru sauc par zemāko prakriti, gan dvēseli, kas ir augstākā prakriti. Gan zemākā, gan augstākā prakriti ir sieviešu dzimtes, Īšvara ir vīriešu dzimtes. Tāpēc dvēseli vienmēr salīdzina ar sievieti, bet Dievu – ar vīrieti.

Attieksme pret varnām un kastām

Krišnaīti izprot varnas un kastas nevis kā iedzimto piederību pie kādas sabiedrības kārtas, bet gan kā garīgās attīstības pakāpi. Tā, piemēram, brahmanis ir tas, kurā dominē labā *guna*.

JEHOVAS LIECINIEKI

DAŽI TEOLOĢISKI ASPEKTI

Dievs

Jehovas liecinieki Dievu sauc par Dievu Jehovu. Tātad viņu uzmanības centrā ir Vecās Derības, nevis Jaunās Derības viedoklis par Dieva Personu. Jehovas liecinieki vispār daudz "studē" Veco Derību un izmanto to misionēšanas nolūkos. Tas savukārt nozīmē, ka Jehovas liecinieku Dievs pārņem Vecās Derības Dieva izpratni. Viņš glābj tos, kas ir slēguši ar Viņu Derību, un iznīcina svešiniekus. Arī Jehovas liecinieki ir it kā noslēguši ar Dievu Derību. Saskaņā ar to Armagedona dienā Dievs Jehova paglābs tikai pie šīs Derības piederīgos (t. i., tos, kas pieder pie Jehovas liecinieku kopienas) un iznīcinās visus pārējos neatkarīgi no viņu morālā statusa. Ja neesi Jehovas liecinieks, bet, piemēram, luterānis vai katolis, Dievs atņems tev dzīvību, neraugoties uz tavu ticību vai labajiem darbiem.

Vārdu salikuma *Dievs Jehova* Bībelē nav. Tas ir Jehovas liecinieku darinājums. Vārds *Jehova* nāk no Vecās Derības un patiesībā ir ne visai pareizs *Jahves* vārda izrunāšanas veids. Ebreji domāja, ka, piesaucot šo Dieva vārdu, viņi piesauc Dieva būtību. Tāpēc pret Dieva vārdu ebreji izturējās ar lielu dievbijību un bailēm un nekad neuzdrošinājās to izrunāt, aizvietojojot to ar citiem Dieva apzīmējumiem, piemēram, *Adonai* ("Kungs"). Vārdu *Jahve* izrunāja augstais priesteris templī vienu reizi gadā.

Ebreju rakstiskajā valodā ir tikai līdzskaņi. Vārds *Jahve* Bībelē sastāv no četriem līdzskaņiem. 7. gadsimtā ebreju Bībeli vokalizēja (t. i., tekstam pielika patskaņus), lai to varētu vieglāk lasīt. Ar vārdu *Jahve* izrikojās īpaši, pieliekot tam svešus patskaņus, kas nāk no vārda *Adonai*. Tādos gadījumos bija pieņemts

aizvietotāja vārda (šajā gadījumā *Adonai*) līdzskaņus pierakstīt uz lappuses malām. Tāda veida šifrēšana acīmredzot bija atgādinājums lasītājam, ka skaļi vārdu izrunāt nevar, un piedāvājums, ar ko to aizvietot. Viduslaiku Rietumu teologi lauza šo likumu un *Jahves* vārdu sāka izrunāt ar svešiem patskaņiem, kas patiesībā ir kļūda no valodniecības viedokļa.

Jehovas liecinieki neatpalika. Lūk, kas ir rakstīts kādā Jehovas liecinieku avotā. "Aptuveni pirms 1900 gadiem māņticības dēļ ebreji pārstāja izrunāt Dieva vārdu. Rakstiskajā ebreju valodā nebija patskaņu. Tāpēc nevar droši zināt, kā Mozus, Dāvids un citi izrunāja četrus Dieva vārda līdzskaņus. Daži zinātnieki domā, ka šo vārdu izrunāja *Jahve*, bet viņi par to nav pārliecināti."¹

Patiesībā Jehovas (*Jahves*) vārdu tradicionāli tulko kā "esošais". 2. Mozus grāmatā (3, 14) Dievs saka: "Es Esmu, kas Es Esmu." Akvīnas Toms uzskatīja, ka Dieva vārds nozīmē visbūtiskāko Viņā, t. i., *eksistenci*. Jehovas liecinieki šo vārdu tulko nedaudz citādi: "Vārds *Jehova* ir darbības vārda *tapt* forma. Tāpēc Dieva vārds nozīmē "Viņš ļauj tapt". Tādā veidā Viņš liek saprast, ka Viņš ir lielo plānu Dievs. Viņš vienmēr piepilda savas ieceres."² Jāpiebilst, ka Dieva ieceres skar galvenokārt neticīgo asiņaino iznīcināšanu un paradīzes dibināšanu virs zemes. Ir acīm redzamas teoloģiskas neprecizitātes Jehovas liecinieku avotos, kā arī Bībeles teksta izmantošana par labu savai doktrīnai.

Kādā jehoviešu Londonā izdotajā bukletā "Kam tic Jehovas liecinieki?" (*What do Jehova's Witnesses Believe?*) teikts: "Tā kā dievu un kungu ir daudz, patiesajam Dievam ir personvārds, lai atšķirtu Viņu no citiem dieviem."³ Jehovas liecinieki uzstāj, ka Dieva personvārds noteikti ir jālieto, jo tā ir droša garantija, ka viss Dieva iecerētais piepildīsies.

Visbeidzot – par Dieva kvalitātēm. Dievs ir gudrs, taisnīgs, žēlsirdīgs un mīlošs. Mīlestība esot galvenā Dieva kvalitāte. Dievs ir mīlošs tāpēc, ka ir radījis pasauli, ir atpestījis taisnīgos caur savu Dēlu Jēzu Kristu un ir ieplānojis laimi tiem, kas pieder Viņam. Kaut gan kritiķi uzskata, ka gatavotā Armagedona dēļ jehoviešu Dievs ir atriebīgs un briesmīgs, jehovieši paši uzsver, ka, pakļaujot nepaklausīgas dvēseles mūžīgai iznīcināšanai, Jehova izdara tām pakalpojumu, jo savas mīlestības dēļ negrib nevienu mocīt ellē.

Trīsvienība

Pamatojoties uz 5. Mozus grāmatu (6:4), Jehovas liecinieki uzsver, ka Dievs ir viens. Mācība par Trīsvienību ir priekšstats par trim Dieviem, kas ir krasā pretrunā ar Bībelē mācīto. Vārds *Trīsvienība* nekur Bībelē neesot minēts. Otrais jehoviešu prezidents Raterfords rakstīja: "Vēl nekad nav bijis nekā maldīgāka par Trīsvienības doktrīnu. Tā varēja rasties tikai Sātana, Ļaunā Gara prātā."⁴ Jēzus Kristus ir Dieva Dēls, tomēr tas nenozīmē, ka Viņš ir līdzvērtīgs

¹ *Познание, ведущее к вечной жизни* (Brooklyn, New York: Watchtower Bible and Tract Society of New York, International Bible Students Association, 1995), c. 24.

² *Ibid.*, c. 25.

³ Citēts pēc: Rev. Francis J. Ripley, *The Witnesses of Jehova. Questions and Answers* (London: The Incorporated Catholic Truth Society, 1969), p. 8.

⁴ *Reconciliation*, p. 101. (Citēts pēc Rev. Francis J. Ripley, *The Witnesses of Jehova*, op. cit., p. 9.)

Dievam Jehovam. Jēzus Kristus ir Jehovas radīts gars. Viņš ir labākais starp Jehovas lieciniekiem. Svētais Gars vispār nav Persona, bet Jehovas spēks.

Kristoloģija

Jēzus Kristus nav eksistējis mūžīgi, bet ir pirmais no radījumiem. C. T. Rasels mācīja, ka Kristus ir erceņģelis Miķelis. Līdz ar to Kristus ir gars, Viņu var saukt par vismīļāko Dieva Jehovas eņģeli. Lieciniekiem ir radusies problēma ar Jāņa evaņģēliju (1,1): "Iesākumā bija Vārds, un Vārds bija pie Dieva, un Vārds bija Dievs." To, ka runa ir par Jēzu Kristu, viņi nespēja noliegt, tāpēc atrada oriģinālu problēmas risinājumu, savā Bībeles versijā angļu valodā ierakstot "Vārds bija viens no dieviem" (*The Word was a god*); tā gan ir sengrieķu valodas gramatikas neievērošana. Loģiski, jaundarinātais tulkojums nozīmē, ka dievu ir daudz, kamēr Dievs Jehova kā Visuma radītājs ir viens. Bija jātiek galā arī ar *vienpiedzimušā Dieva Dēla* jēdzienu. Liecinieki apgalvo, ka Jēzu Kristu tādā veidā sauc tāpēc, ka Jehova radīja Viņu pats. Viss pārējais neesot vairs paša Jehovas radīts, bet gan pastarpināti, ar Vārda palīdzību.

Dievs Jehova lika Jēzum Kristum piedzimt no Jaunavas Marijas par bezgrēcīgu cilvēku. Viņa uzdevums bija noņemt no cilvēkiem nāves lāstu, un to Viņš arī paveica, mirstot pie staba. Tradicionālā kristietība, pamatojoties uz Jāņa Kristītāja vārdiem, uzskata, ka Jēzus Kristus ir "Dieva jērs, kas nes [visas] pasaules grēku" (Jāņa evaņģēlijs 1, 29), taču jehovieši domā, ka Jēzus Kristus ir atpestījis tikai uzticīgos, t. i., Jehovas lieciniekus. Jēzus Kristus upuris nav domāts arī pirmajam cilvēkam Ādamam, jo viņš sagrēkoja labprātīgi, bet pārējie piedzimst jau samaitāti Ādama grēka dēļ un nav tajā vainojami.

Augšāmcelšanās nav jāsaprot tradicionālajā nozīmē. Saskaņā ar to, ka visas dvēseles mirst pēc ķermeņa nāves, tas pats notika arī ar Jēzu. Trīs dienas Viņš gulēja kapā miris. Tad Dievs Viņu radīja no jauna kā garu, turpretī cilvēks Jēzus ir miris uz mūžiem. C. T. Rasels mācīja, ka mirušā Jēzus cilvēka persona tā arī paliek mirusi. Viņš nekad vairs nenāks pie mums kā cilvēks. Viņa ķermenis dematerializējās, t. i., izgaisa. Liecinieku augšāmcelšanās koncepcija ir krāsā pretrunā ar tradicionālās Baznīcas doktrīnu par Jēzu Kristu kā "patiesu Dievu un patiesu cilvēku". Tas arī padara neskaidru, kādā veidā Jēzus Kristus varēja atpestīt cilvēci, nebūdams Dievs, un kā cilvēces pestīšana var būt aktuāla visos laikos, ja Jēzus Kristus vairs nav cilvēks. Tas gan neliedz Jehovas lieciniekiem uzskatīt, ka Jēzus Kristus bija mesija. Viņi daudz un plaši apspriež Vecās Derības pravietojumus par mesijas nākšanu.

Kosmoloģija

Jehovas liecinieki uzskata, ka Dieva radītā paradīze ir tas pats, kas zeme, kur mēs dzīvojam. Dieva plānā ietilpst neticīgo iznīcināšana un tādā veidā paradīzes atjaunošana virs zemes. Jehovas liecinieki daudz uzmanības veltī nākamās idilles aprakstiem, kas gan ir domāti tikai pie kopienas piederīgajiem. Mūsdienās pasaule ir sātana valstība. Vienīgā Dieva salīņa samaitātajā pasaulē ir Jehovas liecinieku organizācija.

Antropoloģija

Cilvēka koncepcijas veidošana lielā mērā ir bijusi atkarīga no svarīgas Jehovas liecinieku tēzes par dvēseles mirstību. Kopā ar ķermeņa nāvi nomirst arī dvēsele. To varot salīdzināt ar miegu, jo noteiktā laikā (t. i., Armagedona dienā) Dievs Jehova piecels mirušos, lai viņus tiesātu. Liecinieki to pamato ar dīvainu ideju par to, ka cilvēkam nav dvēseles, jo *viņš pats ir dvēsele*.

Skatot jautājumu citādi, var atcerēties klasisko kristīgo mācību par to, ka cilvēks sastāv no gara, dvēseles un ķermeņa. No šiem trim neapšaubāmi tikai ķermenis ir mirstīgs. Arī Jehovas liecinieki piemin trīs sastāvdaļas, bet viņu izpratnē mirstīgi ir ķermenis un dvēsele. Dvēsele tiek ar ķermeni radīta un mirst kopā ar ķermeni. Tās ir neatdalāmas viena no otras. Kas tad ir gars, kas atstāj mirušā cilvēka ķermeni? Saprast to palīdzēs izvilkums no jehoviešu literatūras. "Gars, kas nāk ārā no cilvēka pēc nāves, ir dzīvinošais spēks, kas ņem sākumu no mūsu Radītāja." (35. psalms, 10; Apustuļu darbi, 17, 28) "Dzīvinošajam spēkam nepiemīt cilvēka individuālās īpašības, tāpat kā elektrībai nepiemīt iekārtas īpašības, kuru elektrība apkalpo. Kad cilvēks mirst, gars (dzīvinošais spēks) pārstāj uzturēt dzīvi šūnās; tas līdzinās tam, kā gaisma nodziest, kad atslēdz elektrību. Kad dzīvinošais spēks pārstāj uzturēt cilvēka ķermeni, cilvēks – dvēsele mirst." (103. psalms, 29; Ekl. 12, 1 un 7)¹ Jehovieši atzīst mācību par pirmdzimto grēku. Visi cilvēki piedzimst jau samaitāti.

Soterioloģija un eshatoloģija

Soterioloģija un eshatoloģija ir savstarpēji saistītas, jo pestīšanas jautājumu Dievs Jehova risināšot tikai pēc Otrās Kristus atnākšanas. Pagaidām visi mirušie guļ kapos un gaida atmodināšanas dienu. C. T. Rasels bija pareģojis, ka Kristus otrreizējā atnākšana notiks 1914. gadā. Kad Kristus tā arī neatnāca, tika paziņots, ka tas tomēr noticis, tikai neredzamā veidā. Tas apzīmēja jauna laikmeta sākumu, kas ir pārejas periods no cilvēku valdīšanas uz Kristus tūkstoš gadu ilgu valdīšanu. Tas ir pēdējais laiks, kad sātans valda pasaulē. Kristus redzamo atnākšanu atlika uz 1918. gadu. Tomēr arī tajā gadā Kristus nebija atnācis, un liecinieki pasludināja, ka Kristus atnācis kā Jehovas liecinieks pie 144 000 izredzēto, lai veidotu garīgo templi. Priekšstats par 144 000 izredzēto ir no Jāņa atklāsmes grāmatas (14, 3). Tradicionālā Baznīca šo skaitli parasti interpretē kā simbolisku visas atpestīto saimes apzīmējumu, turpretī Jehovas liecinieki to saprot burtiski. Tie ir tie izredzētie, kuri ir vislabākie liecinieki. Pēc Armagedona dienas viņi kā garīgas (nevis miesīgas) būtnes, dzīvodami Debesīs kopā ar Jēzu, sāks zemes pārvaldīšanu. Tieši viņi ir tie daudzie dievi, pasaules parlaments, kuri kopā ar Jēzu Kristu īsteno teokrātisko pārvaldīšanas sistēmu. 1918. gadā Jēzus Kristus bija atnācis, lai pieceltu jau nomirušos izredzētos no kapa. Kad viņi "augšāmcēlās" kā gari, viņi pievienojās Jēzum garīgajā templī. Virs zemes vēl dzīvo pāri palikušie no 144 000 izredzēto skaita. Kad pēdējie izredzētie būs uz nāves sliekšņa, nāks Jēzus Kristus redzamā veidā un pārvērtīs viņus par gariem, sākot Armagedona karu.

¹ *Познание, ведущее к вечной жизни*, op. cit., c. 24.

Pārējai cilvēcei ir domāta miesas un dvēseles augšāmcelšanās virs zemes. Jehova piecels visus, lai viņus tiesātu. Ja Viņš atradīs kādu par cienīgu kalpu, Viņš novēlēs to turpmākai dzīvei virs zemes. Ja augšāmceltais kandidāts izrādīsies necienīgs, Jehova nolems viņu mūžīgai iznīcināšanai. Tad nāks laiks īstenot iecerēto, un sāksies briesmīgs Armagedona karš, kad dabas stihijas un dzīvnieki padarīs galu neuzticīgajiem. Jehovas liecinieki nepiedalīsies asiņainajā slaktiņā, bet noskatīsies tajā no malas. Kad viss būs galā, jehoviešu uzdevums būs novākt liķus un sākt celt paradīzi virs zemes. Sātans tiks apcietināts uz tūkstoš gadiem. (Tūkstoš gadu laiku tradicionālā Baznīca tulko kā simbolisku mūžības apzīmējumu.) Pēc tūkstoš gadiem sātanu izlaidīs brīvībā, un viņš vēlreiz mēģinās kārdināt cilvēkus. Tie, kuri kritīs grēkā, tiks tiesāti otrreiz. Jehova iznīcinās viņus, kā arī sātanu uz mūžiem. Tad visbeidzot iestāsies mūžīgs miers un laime virs zemes.

Eklezioloģija

Baznīca sastāv no galvas, kas ir Jēzus Kristus, un locekļiem, kas ir 144 000 izredzēto. Pārējām avīm nav lemts būt par Baznīcas locekļiem.

MORMOŅI

DAŽI TEOLOĢISKI ASPEKTI

Mormoņu teoloģija nespēj pastāvēt bez evolūcijas teorijas. Viņuprāt, evolucionē absolūti viss: planētas, daba, cilvēki un pat Dievs. Vienīgais, kam ir pastāvīgs raksturs, ir mūžīgā evaņģēlija likumi. Paklausība tiem nosaka dzīvas būtnes pilnveidošanas kvalitāti. Vārdu *evaņģēlijs* mormoņi izprot citādi, nekā tas ir pieņemts tradicionālajā Baznīcā. To izskaidro kā Jozefa Smita mācību un mormoņu baznīcas rituālus.

Dievs

Dievs nav vienīgais, jo blakus Viņam ir daudz citu dievu. Mormoņi apgalvo, ka pielūdz tikai trīs dievus, kas ir Tēvs, Dēls un Svētais Gars. Tomēr tas nenozīmē, ka viņi ir vienīgie. Dievu ir neskaitāmi daudz. Starp tiem ir dievišķotie planētas Zemes iedzīvotāji.

Kādreiz Dievs Tēvs bijis tāds pats cilvēks kā mēs visi. Turklāt Viņam ir miesa, un viņš nevar vienlaikus atrasties vairākās vietās. Dž. Smits 1844. gadā teica: "Dievs kādreiz bija tas, kas mēs esam tagad, un ir paaugstināts cilvēks. Viņš sēž uz troņa tur debesīs. .. Ja jūs šodien viņu skatītu, jūs redzētu kādu, cilvēkam līdzīgu, apveltītu ar formu."¹

Trīsvienība

Dievs Tēvs, Dēls un Svētais Gars ir trīs dažādi dievi, trīs atsevišķas personas (*personages*), kurus apvieno mērķtiecība (*one in purpose*). "Mācībā un

¹ Joseph Smith, *Documentary History of the Church*, 1901–1906, Vol. 6, 305. (Citēts pēc Rudiger Hauth, "Deification in Mormonism" in *Areopagus*, Advent 1989, Vol. 3, No. 1, p. 13.)

apsolījumos” (130:22) Dž. Smits apgalvo, ka Tēvam un Dēlam ir miesa un kauli, turpretī Svētais Gars nav miesīgs, jo citādi viņš nespētu mājot mūsos. Mormoņi Tēvu sauc *Elohim*, Dēlu – par *Jehova*, kas abi ir Vecās Derības Dieva vārdi.

Kristoloģija

Kristus nav vienpiedzimušais Tēva Dēls, bet gan viens no neskaitāmiem *Elohim* bērniem. Viņš ir Lucifera brālis un ne ar ko neatšķiras no mums izcelsmes ziņā. Svarīgākais ir tas, ka Jēzus Kristus upuris neatpestī cilvēci, bet tikai izpērk.

Izpirkšana un pestīšana

Jēzus Kristus upuris garantē tikai miesas augšāmcelšanos un tās atkalsavieņošanu ar garu otrreizējās Kristus atnākšanas laikā. To arī sauc par vispārējo izpirkšanu. Augšāmcelšanās ir paredzēta visiem – dievbijīgajiem un grēciniekiem – un nenosaka pestīšanu. Kristus ir izpircis Ādama grēku un dažus mūsu grēkus. Dž. Smits mācīja, ka ir smagi grēki, piemēram, slepkavība, kas nav piedodami. Lai gandarītu par šiem grēkiem, tie ir jāizpērk ar paša asinīm. Jēzus ir arī brīnšķīgs uzvedības paraugs, kas mums ir jāatdarina. Ar to viņa misija ir beigusies.

Pestīšana ir otrais solis un ir atkarīga no Pēdējās Tiesas, kas izlems ikviena cilvēka likteni saskaņā ar viņa darbiem un piederību pie mormoņu tempļa. Ja cilvēks ir bijis taisnīgs, ir uzticējies mormoņu praviešiem un piedalījies tempļa rituālos, viņš būs ne tikai atpestīts, bet arī paaugstināts, t. i., dievišķots.

Antropoloģija

Cilvēki, tāpat kā viss pasaulē, evolucionē. Mormoņi pieņem mācību par dvēseļu preeksistenci; dvēselēm noteikti ir jāiemiešojas, lai evolucionētu, līdz dievišķība tiks iegūta.

Eshatoloģija

Jēzum Kristum esot paredzēts atnākt otro reizi. Tad arī notikšot Pēdējā Tiesa, kas sašķiros cilvēkus pēc trim godības pakāpēm. Debesis var iedomāties kā kalnu, kura virsotnē atrodas tā sauktā *celestiālā* valstība. Tā būs domāta tempļa mormoņiem, kuri, kļuvuši par dieviem, sāks jaunu dzīvi uz personīgām planētām. Zemāk par to ir *terrestriālā* valstība, kur nonāks visi dievbijīgie, t. i., citu baznīcu kristieši un pat citu reliģiju pārstāvji, kuri nepazīna vai nepieņēma mormoņu mācību dzīves laikā. Kalna pakājē atrodas *telestiālā* valstība, kas būs domāta grēciniekiem. Elle ir paredzēta tikai dažiem cilvēces pārstāvjiem, kas pastrādājuši īpaši smagus grēkus. Būšot gan iespējams par tiem gandarīt un nonākt tenestriālā valstībā. Sods ellē neesot mūžīgs. Tie mormoņi, kas nav piederējuši pie tempļa un ir saņēmuši tikai kristību, būšot cienīgi ar kristības atslēgu atdarīt celestiālās valstības vārtus, bet nevarēšot atslēgt Debesu Tēva pili, kam ir nepieciešamas vēl divas atslēgas, kas ir *uzupurēšanās templī* (*Endowment*) un tempļa laulība. Tie mormoņi, kuriem trūkstot vienīgi laulības atslēgas, kļūšot par eņģeļiem, kas kalpošot dieviem celestiālajā valstībā.

Dž. Smits bija pietiekami gudrs, lai nepareģotu Kristus otrreizējās atnākšanas datumu. Viņš norādījis, ka tai par zīmi būšot ar vergu jautājumu saistīts

konflikts Dienvidkarolīnā. Mormoņi tic, ka Kristus nāks tad, kad zeme būs sešus tūkstošus gadu veca, ignorējot to, ka tā jau ir daudz vecāka. Jēzus Kristus nākšot, lai valdītu tūkstoš gadu. Pasaules galu gaidot, mormoņi saskaņā ar Dž. Smita norādījumiem mājā glabā pārtiku vienam gadam.

Poligāmija

Dž. Smitam poligāmija bija ļoti svarīga. Viņa mantinieks Brigems Jangs 1866. gadā teica: "Vienīgie cilvēki, kuri kļūst par Dieviem, ir tie, kas piekopj poligāmiju."¹ Mormoņi poligāmiju atklāti sludināja līdz 1890. gadam, kad bija spiesti no tās publiski atteikties, bet turpināja to slepeni praktizēt. Mūsdienās adepti to nepiekopj, bet gaida, ka "svētā kārtība" atkal stāšies spēkā, Kristus otro reizi nākot pasaulē.

Pravieša figūra

Mormoņi tic praviešiem un pravietojumiem. Viņi maz atšķiras no citu sektu locekļiem, kas savus līderus uzskata par tādiem, kuru nopelns un vara ir lielāki nekā Jēzum Kristus. Dž. Smits savā "History of the Church" (Vol. 6, 408–409) rakstīja, ka viņš (Dž. Smits) kopš Ādama laikiem ir bijis vienīgais cilvēks, kas spējis saturēt Baznīcu kopā. Nedz Pāvilam, nedz Jānim, Pēterim vai Jēzum tas neesot izdevies. Neviens cilvēks neesot izdarījis kaut ko tik diženu. Jēzus nav mācējis tikt galā ar saviem mācekļiem, kuri Viņu pameta, turpretī Pēdējo Dienu Svētie nekad Dž. Smitu neesot atstājuši.

KO JŪS ZINĀT PAR LATVIJAS SEKTĀM UN KULTIEM?

1. Mūnisti bieži sāk vervēšanas un aģitācijas sarunas ar norādījumiem par nepieciešamību atjaunot stabilas un tikumīgas ģimenes institūtu. [Pareizi.]
2. Sektu rakstos bez Bībeles ir arī sektas dibinātāja sacerēti darbi. [Pareizi.]
3. Krišnaīti ir sena Indijas reliģija. [Nepareizi.]
4. Mormoņi ir "atklāta" reliģija. [Nepareizi.]

NĀKAMAJAI STUNDAI

Padomājiet, vai nebūtu labāk visas pretrunīgās reliģijas apvienot vienā? Kādi argumenti būtu "par" un "pret"? Pamēģiniet atrast ne tikai emocionālus un ētiskus argumentus, bet arī zinātniskus (iespējamība/neiespējamība).

Skolotāja zināšanai: par spīti visiem gaidītajiem pozitīvajiem rezultātiem, "pasaules reliģijas" ideja ir utopiska. Gluži tāpat, kā nav izdevies radīt ne pie vienas lingvistiskas grupas nepiederošu starptautisko valodu, nav iespējams radīt universālu reliģiju. Katra jaunizveidotā reliģija pieder pie tās veidotāju kultūras loka.

¹ *Journal of Discourses*, Vol. 11, p. 269. (Citēts pēc "Polygamy and Truth. From Its Inception to a United States Senate Investigation" in *Salt Lake City Messenger* 66 (Jan. 1988):6.)

Pasaules reliģiju veidošanas mēģinājumi (bahaisms, Visariona sekta). Saentoloģija

Aija Doroškina, Elizabete Taivāne, Leons Gabriels Taivans

TIEŠI ATTIECAS:

- a) uz bahaisu: *Bahulla*, *Akka*, *mazais miers*, *godināšanas nami*;
- b) uz Visariona sektu: *Sergejs Torops*, “*Pēdējās Derības baznīca*”;
- c) uz saentoloģiju: *L. R. Habards*, *dianētika*, *engramma*;
- d) neattiecas ne uz vienu no nosauktajām grupām: *oscilogramma*, *pentagramma*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Reliģiju apvienošana ir utopisks mērķis. Gluži tāpat kā dzīvajā dabā ekoloģiskās “veselības” svarīgākais rādītājs ir sugu daudzveidība un – otrādi – ekoloģiskās katastrofas izzušana ir ekoloģiskās katastrofas pazīme, tā arī kultūras ekoloģijā dažādu valodu izzušana ir signāls par katastrofu. Šīs pazīmes ir attiecināmas arī uz reliģiju daudzveidību. Reliģiju apvienošana ir pretrunā ar reliģiju un kultūru ekoloģijas likumiem.

PASAULES RELIĢIJU VEIDOŠANAS MĒĢINĀJUMI

VĒSTURE

Vēsturiski pirmais vārienīgākais reliģiju apvienošanas mēģinājums norisinājās Senās Romas impērijā, kad iekaroto zemju reliģijas tika “inkorporētas” Romas reliģijas sastāvā. Kā to laiku vēsturisks piemineklis ir saglabājis Romas panteons – “Visu dievu templis”. Vēlāk – kopš 4. gadsimta, kad kristietība kļuva par Romas impērijas valsts reliģiju, bet pati Romas impērija uzskatīja sevi par “Pasaules lielvalsti” – kristietība tika uzskatīta par vienīgo patieso reliģiju, kura ir jāpieņem visiem. Vēlākie krusta kari, koloniālisms (īpaši spāņu koloniālisms) ir dažādas vienīgās reliģijas uzspiešanas formas.

Jau viduslaikos pamazām sāka veidoties priekšstats par to, ka reliģiju ir daudz, ka tās pastāv vienlaikus un ka tām ir kaut kāds kopīgs dievišķais avots. Diženais 13. gadsimta teologs Svētais Akvīnas Toms sarakstīja īpašu darbu par citām reliģijām – *Summa contra gentiles*, kurā izteica viedokli, ka ir arī citi ceļi pie Dieva, bet tie ir likumoti un nedroši. Akvīnas Toms uzskatīja, ka citas – īpaši pirms kristietības pastāvējušās – reliģijas ir savdabīgs kristietības “priekšvārds” (latīniski – *praefatio*).

Dažas Romas katoliskās baznīcas organizācijas (ordeņi) kopš 16. gadsimta beigām mēģināja pielāgot citu reliģiju rituālus kristietībai. Ievērojamākais šā virziena pārstāvis bija jezuītu misionārs Mateo Riči (1552–1610), kas ilgi strādāja Ķīnā. Līdzīgus paņēmienus izmantoja Roberts de Nobili (1577–1656) Indijā. Mūsdienās Romas katoliskā baznīca plaši lieto šāda veida reliģiju “apvienošanu” ar katolicismu uz kristīgās dogmatikas pamatiem.

Sakarā ar Eiropai un Ziemeļamerikai raksturīgo sekularizāciju kopš 19. gadsimta beigām ir izvēršusies mēģinājumi apvienot reliģijas nevis uz kristietības, bet gan uz citu reliģiju – īpaši hinduisma – pamatiem. Pirmais lielākais organizatoriskais pasākums bija Pasaules reliģiju kongress Čikāgā 1893. gadā (sk. 45. tematu). Kā redzējam saistībā ar *Jauno laikmetu*, tad šī pieeja ir izteikti naidīga gan kristietībai, gan jūdaismam. Tātad, izslēdzot kādu no lielākajām pasaules reliģijām, apvienošanas modelis teorētiski ir neveiksmīgs.

Reliģiju apvienošanas mēģinājumi ir bijuši arī islāma pasaulē. Šāds apvienošanās mēģinājums ir bahaisms. Bahaisma fenomens tomēr ir īpatnējs pirmām kārtām ar to, ka tas ir parādījies Irānā – zemē, kurā valda savdabīgs – šiītu – islāma virziens, kas ietver sevī jūtamus Senās Irānas (Persijas) reliģijas elementus. Ievērojamus reliģiju apvienošanas mēģinājumus mēs nevaram atrast klasiskajā arābu islāma pasaulē. Arī bahaisms satur tādus elementus, kas kategoriski nav pieņemami kristietībai un kas ir pilnīgi sveši hinduismam, vēl vairāk – Theravādas budismam.

FONA ZINĀŠANAS

BAHAISMS

DAŽI TEOLOĢISKI ASPEKTI

Lielās līnijās bahaisma teoloģija saskan ar islāma mācību, bet ir arī dažas atšķirības. Musulmaņu ticības apliecinājums (*Šahāda*) skan šādi: “Nav dieva, izņemot Dievu [arābiski – *Allāh*], un Muhameds ir viņa pravietis.” Bahaismā nav ticības apliecinājuma, bet ir doktrīna, kas izceļ Dievu un praviešus.

Dievu interpretē *apofātiskās* (negatīvās) teoloģijas aspektā. Viņš ir pilnīgi neizzināms un nepieejams. Neviens apgalvojums neliecina par Dieva būtību. Tas, ka Viņš ir labs un žēlsirdīgs, ir tikai Viņa akcidence (īpašības), kas neskar Dieva substanci (būtību). Bahauļa salīdzina Dievu ar Sauli, kas ir saskaņā ar neoplatonisko Dieva izpratni.

Dievs ir radījis pasauli. Radības kronis nav cilvēks, kā tas ir kristietībā, bet tā sauktais lielais pravietis. Tikai caur praviešiem mēs pietuvojamies Dieva izpratnei. Ir divas praviešu grupas. Pirmā ir *mazie pravieši*, kas ir vienkārši cilvēki. Viņu gudrības avots ir *iedvesma*. Tādi bija Jesaja un Jeremija. Otrā grupa ir *lielie pravieši*, starp kuriem ir Krišna, Buda, Jēzus, Muhameds, Bahauļa. Tie gan vairs nav parasti cilvēki. Cilvēki sastāv no nepilnīgas dvēseles un ķermeņa. Lieliem praviešiem piemīt vēl viena daba, kas ir “dievišķās parādīšanās un debesu spožums” jeb *Svētais Gars*. Tam nav sākuma, līdz ar to lielo praviešu Gars *preeksistē*, t. i., pastāv pirms pravieša piedzimšanas cilvēka ķermenī.

Lielajiem praviešiem, tāpat kā citiem cilvēkiem, ir arī dvēsele. Atšķirība ir tā, ka lielajam pravietim tā ir bez trūkumiem un arī preekstīvē Dieva Valstībā pirms iemiesošanās. Katram pravietim tomēr ir sava dvēsele, tāpēc visi lielie pravieši ir atsevišķas personas. Viņu gudrības avots ir nevis iedvesma, bet gan Atklāsme. Tas lielos praviešus padara par absolūti nemaldīgiem reliģiskās mācības jautājumos.

Islāmā ļoti liela nozīme ir eņģeļiem.¹ Bahaisms apgalvo, ka tādu nemaz neesot. Tas ir novecojis uzskats. Ir tikai Dievs, lielie pravieši un cilvēki. Dievs rīkojas caur lieliem praviešiem, kas izpilda starpnieku lomu.

Cilvēks ir radīts potenciāli labs. Pirmgrēks neeksistē. Cilvēks ar paša piepūli var kļūt labs, bet lielā pravieša statuss viņam ir nesasniedzams.

Ļaunuma jautājumu bahaisms risina, izmantojot neoplatonisko shēmu. Ļaunais nepastāv kā būtība, substance, bet ir tikai labā trūkums, tāpat kā tumsa ir gaismas trūkums.

Soterioloģijas (pestīšanas) jautājums nav skaidri formulēts. No vienas puses, bahaisms ceļ debesu valstību virs zemes, no otras puses, sagaida dzīvošanu debesu svētīlaimē pēc nāves. Nekrietnas dzīves dēļ var nokļūt arī ellē. Ir arī priekšstats par Tiesas dienu, kā tas ir islamā. Savā darbā "Septiņas ielejas" Bahauļa min mistiskajai teoloģijai tipisku sev iztukšošanu no sava "Es" un saplūšanu ar Mīloto, t. i., Dievu.² Šajā gadījumā nav atšķirības no sūfisma.³

ADMINISTRATĪVĀ STRUKTŪRA

Tā kā kustība ir izteikti vērsta uz sabiedrību, bahaismam ir sarežģīta administratīvā iekārta, kas iecerēta kā visas pasaules pārvaldīšanas sistēmas prototips. Ir divu veidu administratīvie institūti. Pie pirmās grupas pieder tie, kas pieņem lēmumus. Centrālā iestāde ir tā sauktais *Pasaules taisnīguma nams*. Tam ir pakārtoti *garīgie saieti* (nacionālajā un vietējā līmenī). Pie otrās grupas pieder aizsardzības un misijas institūti, kas ir padomnieku kolēģija un papildu kolēģijas. Reizi piecos gados starptautiskajā kongresā, kas notiek Haifā, *Pasaules bahaisma ticības centrā*, ievēl jaunu *Pasaules taisnīguma nama* sastāvu. Ir arī *Starptautiskais apmācības centrs*, kas palīdz iepriekš nosauktajiem institūtiem izstrādāt plānus misijas darbam.

Vietējās kopienas sanāk reizi mēnesī (bahaisma kalendārā gadā ir 19 mēneši), lai apspriestu organizatoriskus jautājumus un saņemtu informāciju par vietējā garīgā saieta lēmumiem.

Bahaistu naudas fonds pieņem ziedojumus tikai no bahaistiem. Cik un kādam mērķim ziedot, ir katra kopienas locekļa privāta lieta.⁴

¹ Iespējams tāpēc, ka islāmā nav mācības par Svēto Garu. Jebkura teoloģija pieprasa, lai Dievam būtu darbības rīks. Par tādu islāmā kalpo eņģeļi, bet kristietībā – Svētais Gars.

² Бахаулла, *Семь долин. Четыре долины* (Санкт-Петербург, 1996), с. 33–35.

³ Plašāk par doktrīnu sk.: Уильям С. Хэтччер, Дж. Дуглас Мартин, *Новая мировая религия. Вера Бахан* (Санкт-Петербург, 1995). Izdevums ir arī latviešu valodā.

⁴ Sīkāk par administrāciju sk.: Mary Perkins, Philip Hainsworth, *The Baha'i Faith*, 2 nd ed. (UK, Sussex, 1989).

VISARIONA PĒDĒJĀS DERĪBAS BAZNĪCA

DAŽI TEOLOĢISKI ASPEKTI

Torops – Visarions – veido vairāku *urānisko* (“debesu”) un *htoniskās* (“pazemes”) dievības jucekliģu politeismu.¹ Urānisko pārstāv debesu *tetrāde* (“četrinieks”), kur Augstākā dievišķā substance ir sadalīta divās hierarhiskās instancēs. Tetrādei kā piektais elements pievienojas vēl htoniskā dievība Zemes Māte (visarioniešu tulkojumā no krievu valodas – *Māmuļa Zeme*), tādējādi veidojot dievišķu *pentādi* (“piecnieku”).

Visariona tetrāde ir “Vienīgais Vienotais un Dzīvības Gars, Dievs Dēls un Svētais Gars”². Pasaules radītājs ir *Vienīgais Vienotais*. Viņš ir radījis planētas, kas dēvētas par “lielajām sievišķajām sākotnēm”. Viņš ir radījis arī “augstas attīstības līmeņa pasaules” kosmosā.³ Tomēr Vienīgajam Vienotajam “nepieņem garīgā substance”, un “viņā nav ne labā, ne ļaunā”. Tātad jādodomā, ka runa ir par kādu garīgi neitrālu, materiālu dabas spēku, kas veidojis esošo pasauli, ieskaitot *logosu*, kuru Torops sauc par “Visuma saprātu”.⁴ Torops – Visarions – uzsver, ka “Visuma Radītājs un jūsu Debesu Tēvs nav viens un tas pats”.⁵

Vienīgā Vienotā dēls ir *Debesu Tēvs*, no kura izriet Svētais Gars (“Jūsu Dievs ir Garīgās esības patiesības sākotne un Svētā gara avots [garīgās dzīvības spēks]”).⁶ *Debesu Tēvs* “ir izveidojies”, “saplūstot Vienīgā Vienotā Dzīvības garam un Māmuļas Zemes Sirds unikālās enerģijas strāvojumam”.

Dzīvības gars ir cilvēku un visa dzīvā vitalitātes substance (vai arī personifikācija): “Dzīvības gars, kas nāk no Vienīgā Vienotā, plūstot cauri cilvēka miesai, uztur tajā noteiktā sistēmā ritošu enerģijas cirkulāciju, barojot visus ķermeņa iekšējos orgānus.”⁷ Dieva Dēls *Debesu Tēvs* ir cilvēka radītājs. *Dieva Dēls*, “savus bērnus [cilvēkus] radot”, ieliek viņos “unikālu garīgu substanci ar īpašu priekšuzdevumu – virzīties pa attīstības ceļu, kādu vēl neviens nav gājis”.⁸

Ir arī kāda *Ārpuszemes pasaule*, kas aizgūta populāros priekšstatos par to, ka cilvēce uz Zemes ir ienesta no starpzvaigžņu izplatījuma. Tur mājot dievišķots *Ārpuszemes saprāts*, kuram “nav nekādu attiecību ar Debesu Tēvu, jo neviens cits ārpus Zemes nav apveltīts ar garīgo substanci”.⁹ Šī frāze vedina domāt, ka ne dievu hierarhija, ne cilvēks nav apveltīts ar garu, kaut gan tajā pašā dokumentā, kā redzējam, ir diametrāli pretēji izteikumi.

Cilvēce ir attēlota kā “garīgas evolūcijas produkts” teozofijas (konkrēti –

¹ Izmantojamais avots ir Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Reliģisko un sabiedrisko lietu departamentā 1996. vai 1997. gadā iesniegtie doktrinālie dokumenti *Maza Dzirksts no Pēdējās Derības, kuru sniedz VISSARIONS no Viņu Sūtījušā Debesu Tēva* (ortogrāfija – kā dokumentā). [B.v., b.g.]

² *ibid.*, 4. lpp.

³ *ibid.*, 5. lpp.

⁴ *ibid.*, 4. lpp.

⁵ *ibid.*

⁶ *ibid.*

⁷ *ibid.*

⁸ *ibid.*

⁹ *ibid.*, 5. lpp.

Rēriha mācības) garā. Pirmie mēģinājumi "apgaismot" cilvēci bijuši neveiksmīgi:

"Vienīgā Vienotā augstas attīstības līmeņa pasaules sūtīja dažnedažādus vingrinājumus uz Zemi, kuri it kā attīsta garīgumu un daudzas gudras domas, caur kurām jānonāk līdz garīgumam. Tādā pašā veidā, arī balstoties uz cilvēka apziņas saprātīguma pamatiem, uz Zemes tika radīti galvenie garīgie ceļi, kas izveidoja pasaules kultūras. Bet viena ticība sākās no Debesu Tēva, balstoties uz cilvēka dvēseles izpausmju pamatiem, kuru neizbēgamas kļūdas dēļ cilvēki nosauca par kristietību.

Tā tika leļupsūtīta kā Vienota Ticība, kas aicināta savienot visus garīgos ceļus uz Mīlestības un Garīgās patiesības pamata un kurai nav nepieciešams nosaukums. Bet pilnīga dvēseles attīstība nebija iespējama Spēka uzplaukuma laikmetā, kad cilvēki būtībā bija galēji mežonīgā stāvoklī. Pēc Dieva gribas kristietības attīstībai vajadzēja izpausties divos uzliesmojumos. Pirms diviem tūkstošiem gadu ticību vajadzēja tikai sākt, atstājot laiku, lai tā izplatītos pa visu Zemi.

Tagad cilvēki nonākuši līdz jaunai pakāpei savā attīstībā. Vajadzīgais labvēlīgās augšnes daudzums jau ir gatavs uzņemt Patiesības graudus, lai, izaudzējot tos, ļautu katram no tiem dot daudz augļu. Tas ļaus cilvēcei pārkāpt Uzplaukuma robežu un ieiet jaunajā – Dvēseles valstības – līmenī.

Patiesību, kas sagatavos un attīrīs ļaužu dvēseles, dos jauna Dieva savienība ar cilvēku dzimumu. Šī ir Pēdējā Derība, ko sniedzu jums no mani Sūtījušā, lai pabeigtu Kristietības veidošanos par Vienotu Reliģiju uz Māmuļas Zemes. Kopš šā brīža jums atklājas noslēpumi par Dieva Godības būtību un sātana rašanos; par ceļiem, kuri ved uz dvēseles glābību; arī par tās bojā eju; par dvēseļu pārmiesošanos un daudzi citi noslēpumi, kas līdz šim bija apslēpti ļaužu saprātam."¹

"Vēsturiskais" jaunās reliģijas uzdevums ir visu reliģiju apvienošana: "Pēdējā Derība tiek sniegta jums kritiskajā attīstības brīdī. Tās mērķis – visu eksistējošo reliģiju lielā Svētā atkalsavienošānā." Tomēr visarioniešu jaunās reliģiskās kustības sludinātā evolūcija aptver nebūt ne visu cilvēci: "Ja jūs patiesi vēlaties palikt tādā izpratnes līmenī kā pirms divtūkstoš gadiem, tad palieciet tur, kur atrodaties."² Šī doma kā refrēns citējamā dokumentā tiek atkārtota vairākkārt.

Savdabīgi ir animistiskie elementi, kas saistīti galvenokārt ar Māmuļas Zemes tēlu. "Nosalušo dvēseļu aukstums pieaudzis tik ļoti, ka cilvēka saprāts sāk aptumšoties. No tā Māmuļa Zeme cieš nepanesamas sāpes. Jo Zeme ir dzīva un jūt katru no jums; jūt, kā ar kājām jūs bradājat Viņas miesu. .. Atrodi savu vietu dabā.. Veic lūgšanu .. jo no tās ir atkarīga pašas Māmuļas Zemes attīrīšanās."³ Šajā dokumentā ir iestarpināta neskaidra atsauce uz Dievmātes parādīšanās gadījumiem galvenokārt katoļu zemēs: "Jau ilgāku laiku, īpaši pēdējos gadu desmitos, neraugoties uz Māmuļas Marijas brīdinājumiem un zīmēm, cilvēki neatlaidīgi virzās uz bezdibeni."⁴

¹ ibid.

² ibid., 6. lpp.

³ ibid., 7., 17. lpp.

⁴ ibid., 8. lpp.

Ētika kristietības elementus kombinē ar Rēriha teozofiju, ekoloģiskiem priekšrakstiem, antropozofiskām idejām par alternatīvo medicīnu: "Centies savā būtībā sasniegt Dievišķo un Dabas sākotņu harmoniju [...] Kopš šā brīža miesai jāvar pašai sevi izdziedināt. Vairākumā gadījumu slimība ir sods par nespēju uzturēt savu miesu harmonijā ar Dabu, un nesaprātīgi šādā gadījumā ir meklēt palīdzību no malas. Centies ieiet harmonijā ar Viņas izpausmēm un savas miesas izpausmēm. Tas pasargās tevi no dažādām kaitēm un pavērs lielumielas iespējas."¹

Dažas kristietības morāles normas ir noraidītas: "Laulības nepārkāpšanas likums attiecas tikai uz tiem, kas saistīti laulības saitēm. Uz tiem, kas šķīrušies, tas neattiecas."² Kristietības bauslis "Tev nebūs dot nepatiesu liecību" ir savdabīgi skaidrots: "Nepatiesība, kas nes svētību, ir gudrība."³ Dažas normas ir dažādi traktējamas: "Ievēro mēru miesas iekāru apmierināšanā. .. Nenosodi patvarīgi no dzīves aizgājušo."⁴ No budisma aizgūtai teozofijas nostādnei atbilst aicinājums praktizēt vizualizāciju: "Izveidojis iztēlē jebkura cilvēka tēlu, kuram gribi palīdzēt, centies sasildīt viņu ar savas dvēseles siltumu. Svētītais spēks ieplūdīs šā cilvēka dvēselē neatkarīgi no viņa paša vēlēšanās."⁵

Tiesībsargājošās instances ir norūpējušās par to, ka Visariona sektā īstenotā visstingrākā askēze ir novedusi dažus adeptus bada nāvē. Bērniem netiek sniegta nepieciešamā medicīniskā palīdzība, pieminēti gadījumi, kad slimnieki miruši, paļaujoties uz "miesas un dabas harmonijas" ieteikumu. Visarionisma eshatoloģija paredz dvēseļu reinkarnāciju, bet tās raksturs nav precizēts.

SAENTOĻĪJA

Saentoloģija ir viena no pasaulē straujāk augošajām psihorelīģiskajām organizācijām. Tā ir radusies ASV piecdesmitajos gados; pēc 10 gadiem tā ienāca Eiropā. Patlaban tās adeptu skaits pasaulē, pēc pašas organizācijas datiem, pārsniedz astoņus miljonus; pēc kritiķu viedokļa, tas svārstās no 100 līdz 400 tūkstošiem.

Saentologu mācības avoti, pēc ekspertu atzinuma, ir zinātniskā fantastika, neohinduisma mācības fragmenti, okultisms un sātānisms. Plašāka sabiedrība nereti izjūt informācijas vakuumu, vai arī tā saņem saentologu organizācijas izplatīto reklamējošo informāciju par tās darbību un mērķiem.

VĒSTURE

Kara beigās Habards iepazīnās ar modernā sātānisma dibinātāju Alisteru Krouliju (1875–1947) un kļuvis par viņa mācekli.

¹ ibid., 15. lpp.

² ibid., 14. lpp.

³ ibid., 9. lpp.

⁴ ibid., 16., 19. lpp.

⁵ ibid., 20. lpp.

Pamatu savai mācībai Habards lika 1950. gadā, kādā zinātniskās fantastikas žurnālā publicējot rakstu "Dianētika – ievads zinātnē", kas sarakstīts populār-zinātniskās literatūras žanrā. Priekšvārdā teikts: "Dianētika – tas ir piedzīvojums. Tā ir ekspedīcija, kas pēti nezināmu valstību, kura atrodas divus centimetrus zemāk par mūsu pieri." Debija bija veiksmīga, un, panākumu iedrošināts, tajā pašā gadā Habards izdeva grāmatu "Dianētika – mūsdienu garīgās veselības zinātne", kurā apraksta psihoterapeitiskās metodes pamatus. Grāmata tūlīt kļuva par bestselleru ASV – mēneša laikā tika pārdots vairāk nekā 100 000 eksemplāru. Habards dianētiku definē kā cilvēka mēģinājumu sasniegt tādu brīvības pakāpi, kur "virsroku gūst laimes izjūta". Habards nodibināja pirmo dianētikas centru, taču zinātnieki viņu asi kritizēja, un Habards paziņoja, ka viņa uzskatu sistēma nav zinātne, bet gan reliģija.

MĀCĪBA UN DZIEDNIECĪBA

Oditings

Metodi, kas tiek lietota, lai atbrīvotos no *engrammām*, sauc par *oditingu*. Tas ir saentoloģijas centrālais "pakalpojums", kas tiek dēvēts par "dziedināšanas tehniku" un ir pamats katra saentologa dzīvei. Termins ir atvasināts no vārda *audīre*, kas latīņu valodā nozīmē – dzirdēt.

Oditīngā parasti piedalās divi cilvēki: pacients jeb *pirmstīrais* un terapeits jeb *oditors*. Oditings ir jautājumi un atbildes starp oditoru un pirmstīro. Oditīngam neatkarīgi no tā mērķa ir divas pamatiezīmes: pirmkārt, odītoram ir jābūt spējīgam uzdot aizvien jaunus jautājumus, tiklīdz uz iepriekšējo ir saņemta apstiprinoša atbilde; otrkārt, pirmstīrā atbilde vai izpildītie norādījumi jāapstiprina ar "labi" vai "paldies". Saentologu publicētajā darbā "Kas ir saentoloģija?" tiek akcentēts, ka "oditings ir atkarīgs no pilnas izpratnes un zināšanās par komunikācijas pamatiem. Komunikācijai oditīngā ir izšķirīga nozīme, jo tā dod iespēju procesam funkcionēt". Sākot oditīngu, odītoram, ņemot vērā pirmstīrā prāta un iztēles spējas, ir jānosaka diagnoze. Tās rezultāti tad arī nosaka oditīnga metodi.

Visbiežāk tiek lietota "atgriešanas" un "atkārtošanas" metode: no pirmstīrā "standarta atmiņas bankas" tiek izsaukti droši dati – pārdzīvojumi, par ko liecina pirmstīrā psiholoģiskā reakcija – miklas rokas. Jautājumu pastāvīga atkārtošana liek pirmstīrajam atgriezties pie šo pārdzīvojumu laika gaitā it kā aizmirstiem pirmavotiem, un tā kļūst iespējams kontakts ar *engrammām*. Visbeidzot šis notikums, kas ir bijis par iemeslu attiecīgajai *engrammai*, pirmstīrajam jāizstāsta no sākuma līdz beigām un jāskaidro. Šādā veidā tiek atdzīvinātas toreizējās izjūtas un emocijas un dzēsta *engrammu* radītā slodze un sāpes. Pat tad, ja tā ir bāzes *engramma*, tā tiek dzēsta. Tiek sasniegts tā sauktais atbrīvošanās (*release*) stāvoklis. Habards apgalvo, ka "dianētikas oditings līdz mērķim – *tīrā* stāvoklim – ir novedis desmitiem tūkstošu cilvēku. *Tīrie* pašlaik ir visur. Starp tiem ir skolotāji, uzņēmēji, zinātni doktori, mājsaimnieces, juristi, inženieri, medicīnas māsas, celtnieki, slavenības, mārketinga speciālisti u. c. *Tīros* neierobežo sociālās atšķirības, rase, ādas krāsa un reliģija."

1950. gadā Habards uzskatīja, ka jebkurš var *oditēt* jebkuru, taču drīz vien tika organizēti speciāli oditinga kursi, jo tas pavēra jaunas naudas iegūšanas iespējas: ne oditinga kursi, ne pati oditēšana nav bez maksas.

Oditoram strikti jāievēro "oditoru kodekss", kas sastāv no 19 punktiem un regulē oditinga norisi, piemēram, "(5) Neoditējiet pirmstīro pēc pulksten 22.00. (6) Neoditējiet pirmstīro, ja viņš nav paēdis vai atpūties.. (8) Pirmstīrajam nedrīkst just līdzi.. (11) Neesiet nekad sapīcis vai dūsmīgs. (19) Nesniedziet pirmstīrajam nekādus paskaidrojumus, neattaisnojieties un neatvainojieties par kļūdām oditinga norisē."

E-metrs

Agrīnie oditingi 1950. gadā norisinājās bez tehniskām ierīcēm. Pirmais palīgīdzeklis bija tā sauktais *E-metrs* (elektropsihometrs) – ierīce ādas pretestības mērīšanai, kas tika ieviesta piecdesmito gadu sākumā. Tā ir melu detektoram līdzīga elektroniska ierīce, kura, kā uzskata saentologi, ir viens no oditinga sekmīgas norises priekšnoteikumiem, taču, pēc ekspertu domām, nav kvalitatīva mērīšanas ierīce. Oditinga teorētiskais pamatojums ir pretrunā ar akadēmiskās psiholoģijas atziņām: pamatojoties tikai uz vienu vienīgu psiholoģisku reakciju (ādas pretestību), nevar tikt izdarīts secinājums par emociju veidu un kvalitāti. Rokas var kļūt mitras arī no bailēm, naida, uztraukuma, prieka vai bēdām.

- Oditings ir potenciālā adepta kontroles instruments. Ja cilvēks tic, ka oditors var pazīt viņa emocijas un ka viņš var tikt pieķerts melos, tad labāk viņš uzreiz saka taisnību vai izturas tā, kā to no viņa sagaida. Tā kā oditinga norise tiek detalizēti pierakstīta, ir drauds, ka iegūto informāciju var izmantot ļaunprātīgi, vēlāk kompromitējot bijušo saentologu.
- Oditingu var pielīdzināt neatļautai psihiatrijas praksei. Praktizējot oditingu psihiski nenosvērtiem cilvēkiem, ir risks izraisīt bailes, depresiju, psihisku sabrukumu vai pat novest pacientu līdz pašnāvībai. Oditinga nosacījumi (pirmstīrā hipnotiskais stāvoklis) paaugstina attiecīgās personas sugestējamību un pavājina viņa realitātes apziņu, līdz ar to viņš ir atvērts saentoloģijas ietekmei un manipulācijām.

Antropoloģija

Saentoloģija māca, ka cilvēks sastāv no trim daļām:

- 1) *tetāna*, sava veida garīgās būtnes jeb personības pamatelementa, kas nav ierobežots laikā, telpā un matērijā, ja vien pats to nevēlas;
- 2) saprāta, kas ir sava veida komunikācijas un kontroles sistēma starp tetānu un apkārtējo vidi;
- 3) ķermeņa.

Habards cilvēku iztēlojas kā tetānu ar mūžīgu pagātņi un mūžīgu nākotni, kurš ik reizi iemiesojas jaunā ķermenī un kuram piemīt pārdabiskas īpašības. Ar tetānu – garu jeb dzīves enerģiju – jāsaprot, ka mēs esam spējīgi sasniegt daudz augstāku esamības pakāpi – pilnīgas garīgās brīvības jeb tā sauktā operējošā tetāna stāvokli, kurā mūs neietekmēs dažādas dzīves problēmas un

nepatikšanas. Izveidojoties saentoloģijas mācībai, ar dianētiku sasniegtais atbrīvošanās stāvoklis ir tikai viena no saentoloģijas pakāpēm, kas ved uz operējošā tetāna pakāpi. Tas ir saentoloģijas mērķis, kas sasniedzams tikai pēc tam, kad ir jau iegūts tīrā stāvoklis. Respektīvi, operējošo tetānu var nosaukt arī par tīro, kas neatrodas ķermenī, spēj kontrolēt matēriju, enerģiju, telpu, laiku un domāšanu. Pēc nāves tetāns pārdzimstot sagādā sev līdzīgas rases un līdzīga tipa ķermeņi.

KO JŪS ZINĀT PAR BAHAIMU, VISARIONA SEKTU, SAENTOLOĢIJU?

1. Reliģiju apvienošana ir jau sen nobriedusi, un tās atrisinājums ir tuvākā laika perspektīva. [Nepareizi.]
2. Bahaisms ir reliģija, kas veidota uz islāma pamata. [Pareizi.]
3. Visariona kustība ir diezgan tipiska parādība Krievijas reliģiju vēsturē. [Pareizi.]
4. Saentoloģija nav reliģija, bet gan zinātne. [Nepareizi. Saentoloģija ir pseidozinātne.]

Jauno reliģisko kustību piedāvājums, iekļaušanās tajās un izklūšana no tām. Jauno reliģisko kustību ģenētiskā tipoloģija un psihotehnika (neobudisms, neohinduisms un meditācija)

Gatis Līdums, Elizabete Taivāne

Ar jaunajām reliģiskām kustībām saistītie vārdi ir: *atkarība, psiholoģisks vārgums, Vipassanā, Samatha, reinkarnācija.*

ĪSS FORMULĒJUMS

Pēc 1999. gada socioloģisko aptauju datiem, savu piederību pie "citas" reliģijas uzrādīja 2,3% ticīgo respondentu. Attiecinot šo rādītāju uz visu Latviju, tas varētu būt aptuveni 55 tūkstoši cilvēku. Pēc Tieslietu ministrijas Reliģisko un sabiedrisko lietu departamenta datiem, jaunajās reliģiskajās kustībās varētu būt oficiāli iesaistījušies aptuveni 10 000 cilvēku. Tā kā ne visas "jaunās reliģiskās kustības" steidz par sevi sniegt datus valsts iestādēm, patiesie skaitļi varētu būt lielāki. Aptuvenu matemātisku vidējo skaitli starp abiem minētajiem sniedz Solveigas Krūmiņas-Koņkovas un Nikandra Gilla veiktais pētījums "Reliģiskā situācija mūsdienu Latvijā. 1990.–1997. gada sākums", saskaņā ar kuru 1,46% Latvijas iedzīvotāju (aptuveni 36 000 cilvēku) izvēlējušies kādu no "netradicionālajām" reliģijām.

FONA ZINĀŠANAS

Skolotājam ieteicamā literatūra ir R. Baloža grāmata "Valsts un Baznīca" (R.: Nordik, 2000) kā statistisku un juridisku rakstu krājums, kurā atrodamas atbildes uz konkrētiem jautājumiem, kas nereti rodas skolu darbā, kā arī izdevniecības "Svētdienas Rīts" 2001. gadā izdotā G. Līduma zinātniski populārā brošūra "Dzīve pēc izešanas no sektas. Ieteikumi bijušajiem sektu locekļiem un viņu ģimenēm".

Pēdējos gados Latvijas plašsaziņas līdzekļos parādās arvien vairāk informācijas par dažādu reliģisku grupējumu un to līderu aktivitātēm. Daži no šiem grupējumiem, kurus parasti dēvē par netradicionālajām reliģijām vai jaunajām reliģiskajām kustībām, lielākajai sabiedrības daļai ir tikpat nepazīstami, cik nepazīstamas ir to sludinātās mācības. Tomēr visi šie reliģiskie grupējumi darbojas pēc diezgan līdzīgas shēmas. Viens no posmiem šajā shēmā ir jaunu locekļu

piesaistīšana, nereti lietojot visus iespējamus līdzekļus, lai savervēto cilvēku būtu iespējami vairāk. Šie reliģiskie grupējumi sabiedrībā izvērš rekrutēšanas aktivitātes. Šo aktivitāšu spektrs ir ļoti plašs – sākot ar it kā nekaitīgu dažu jautājumu uzdošanu uz ielas apturētam garāmgājējam (pretenciozi dēvējot to par socioloģisku aptauju) un beidzot pat ar nepieteiktu mājas vizīti. Sabiedrība pret šiem rekrutēšanas mēģinājumiem izturas galvenokārt noraidoši.

Taču notiek arī pretējais. Cilvēks jūtas vientuļš, dzīves salauzts, nevienam nevajadzīgs, un te piepeši kāds par viņu interesējas, uzdod jautājumus, nāk ciemos, piedāvā kaut ko, kas pirmajā mirklī izskatās pēc draudzības, un cilvēks padodas. Padodas un kļūst par kādas “jaunās reliģiskās kustības” locekli ar visām no tā izrietošajām sekām. Gandrīz visas “jaunās reliģiskās kustības” nevēlas reiz iegūto locekli zaudēt. Tiek lietots plašs gan legālu, gan nelegālu līdzekļu klāsts, lai cilvēku noturētu grupā par katru cenu. Ja kādam tomēr izdodas izrauties un fiziski grupu pamest, ar to viss vēl nebeidzas. Grupā piedzīvotais un pieredzētais turpina cilvēku pavadīt, atstājot iespaidu gan uz konkrētā cilvēka, gan uz viņa ģimenes locekļu un draugu izjūtām, domām un sadzīvi.

Vai ir iespējama normālas dzīves atjaunošana pēc tam, kad ir pavadīts ilgs laiks kādā jaunajā reliģiskajā kustībā? Kā atbrīvoties no kustībā piedzīvotām emocijām un atmiņām, kas cilvēku pavada vēl ilgi pēc kustības atstāšanas? Kā uzvesties, nonākot saskarē ar draugu vai ģimenes locekli, kurš ir bijis pakļauts ilgstošai “apstrādei” kādā “netradicionālajā” reliģiskajā grupā? Bez šaubām, katrs gadījums ir atšķirīgs gluži tāpat, kā katrs cilvēks ir unikāls un neatkārtojams. Šajā nodaļā sniegtie ieteikumi ir balstīti uz dažādu cilvēku atšķirīgo pieredzi saskarsmē ar “jauno reliģisko kustību” bijušajiem locekļiem, cenšoties viņiem palīdzēt atjaunot veselīgas un pilnasinīgas attiecības ar Dievu un cilvēkiem. Bet šeit nav atbilžu uz visiem iespējamajiem jautājumiem.

* * *

“Baltijas datu nama” aptauja “Eiropas vērtības”, kas Latvijā līdz šim izdarīta divas reizes – 1981. un 1999. gadā –, iespējams, ir viens no respektablākajiem mūsu valstī veiktajiem pētījumiem, kas cenšas noskaidrot, kam īsti Latvijas iedzīvotāji tic un ko viņi dzīvē uzskata par svarīgu. Pēc šā pētījuma datiem, 59% respondentu (no pētījumā aptaujātajiem 1000 cilvēkiem) atzīst piederību pie kādas reliģijas. Taču tikai 5% respondentu ir sacījuši, ka viņi pieder pie kādas reliģiskas organizācijas.¹ Līdzīga aina paveras, ielūkojoties pētījumā “Ceļā uz pilsonisku sabiedrību”, kas arī veikts divas reizes – 1998. un 2001. gadā. Saskaņā ar šā pētījuma datiem 7% Latvijas pilsoņu un 4% nepilsoņu norādījuši, ka ir kādas reliģiskas organizācijas biedri (aptaujāti 1004 pilsoņi un 1005 nepilsoņi).² Nedaudz citādi dati iegūti aptaujā “Sabiedriski politiskā līdzdalība”³, kas veikta 1997. gada augustā (aptaujā piedalījušies

¹ *Eiropas vērtības 1999*. (Rīga: Tirdzniecības un sociālo pētījumu centrs “Baltijas datu nams”, 1999).

² *Pētījumu un rīcības programma “Ceļā uz pilsonisku sabiedrību 2000–2001”*. (Rīga: Baltijas sociālo zinātņu institūts un Latvijas Republikas Naturalizācijas pārvalde, 2001).

³ *Sabiedriski politiskā līdzdalība. Latvijas iedzīvotāju aptauja. Augusts 1997*. (Rīga: Tirdzniecības un sociālo pētījumu centrs “Baltijas datu nams”).

983 cilvēki). Šajā pētījumā tikai nepilni 2% respondentu (16 no 983) norādījuši, ka pieder pie kādas reliģiskas organizācijas vai draudzes. Tātad pētījumi sniedz atšķirīgus datus par to, cik cilvēku Latvijā pieder pie kādas reliģiskas organizācijas. Tas izskaidrojams gan ar to, kā tiek "atlasīti" respondenti konkrētajam pētījumam, gan ar pētījumā pieļaujamās statistiskās kļūdas lielumu, gan ar citiem faktoriem.

Kaut arī šo pētījumu rezultāti nav gluži pietiekami, lai autoritatīvi secinātu, kāds procents Latvijas iedzīvotāju ir aktīvi reliģiozi, tomēr tie sniedz daudz precīzāku ainu nekā nereti galvu reibinošie dažu kristīgo konfesiju sniegtie dati par savu locekļu skaitu. Šie pētījumi ļauj vismaz fiksēt kaut kādu atskaites punktu, attiecībā pret kuru var mēģināt vērtēt Latvijā valdošo situāciju tā dēvēto jauno reliģisko kustību jomā.

Uzreiz gan jāpiebilst, ka gluži tāpat, kā runājot par latviešu piederību pie reliģiskajām organizācijām vispār, nav īstas vienprātības arī jautājumā par to, kāds procents Latvijas iedzīvotāju varētu piederēt pie jaunajām reliģiskajām kustībām.

Turklāt, spriežot pēc tā, ka "dažas no šīm jaunajām reliģijām attīstās ļoti dinamiski"¹ un ka reģistrēties gribošo "netradicionālo" reliģisko kustību skaitam pēdējos pāris gados ir tendence diezgan strauji pieaugt², var izdarīt pavisam vienkāršu secinājumu, proti, reliģiskajā "tirgū" Latvijā pieprasījums pēc šīm kustībām un to aktivitātēm palielinās.

Iepazīstoties ar "Mācību grāmatā" minēto vai tiem līdzīgu pozitīvo pētījumu datiem un to iespējamajām interpretācijām, ir jāpatur prātā, ka adepti, kas piekrīt piedalīties šādos klīniskos pētījumos, pirmkārt, vai nu nāk no relatīvi "nekaitīgām" grupām (dažādu autoritāru un totalitāru grupu locekļiem gluži vienkārši ir aizliegts piedalīties jebkādos pētījumos), vai arī pētījuma izdarīšanas brīdī ir jau no savas grupas izgājuši. Otrkārt, jauno reliģisko kustību pētniecības process Rietumos pēdējā laikā ir kļuvis stipri politizēts, kas nozīmē to, ka reizēm pētījumi var tikt izdarīti tikai tādēļ, lai apgāztu "konkurējošās" zinātnieku grupas izdarīto pētījumu slēdzienus; ir ziņas par to, ka dažas spēcīgas jaunās reliģiskās kustības pašas veic vai finansē sev labvēlīgus "zinātniskus" darbus. Tas savukārt problēmas objektīvo izpēti ļoti sarežģī.

JAUNO RELIĢISKO KUSTĪBU DARBĪBAS PSIHOLÓGISKĀS SEKAS

"Mācību grāmatā" minētais ir jāpapildina. Pat pavirši "uzmetot aci" nosauktajām problēmu jomām, ir skaidrs, ka cilvēkam, kurš vēlas adeptam adekvāti palīdzēt, ir jābūt īpaši izglītotam un praktiski sagatavotam. Jāņem vērā arī tas, ka šīs problēmas neatrisinās vienā dienā vai vienā nedēļā. Psihologi uzskata, ka

¹ Krūmiņa-Koņkova S. *Jaunās reliģijas Latvijā un to dinamika 1997. gadā. – Netradicionālās reliģiskās kustības un sektas: socioloģiskie un kriminoloģiskie aspekti* (Rīga: Tieslietu ministrijas Kriminoloģisko pētījumu centrs un Latvijas Neatkarīgo kriminologu asociācija, 1997), 114. lpp.

² Sūna K. un Zvirgzds I. *Sektas Latvijā. – Netradicionālās reliģiskās kustības un sektas: socioloģiskie un kriminoloģiskie aspekti* (Rīga: Tieslietu ministrijas Kriminoloģisko pētījumu centrs un Latvijas Neatkarīgo kriminologu asociācija, 1997).

atlabšana no jaunās reliģiskās kustības grupā piedzīvotā var ilgt pat trīs gadus¹, dažos gadījumos arī ilgāk. Periodiski satiekoties un runājot ar vairākiem kādas Latvijas nosacīti kristīgas orientācijas sektas eksadeptiem, autors ir novērojis: gadījumos, kad adepts nesaņem adekvātu un kvalificētu palīdzību pēc iziešanas no sektas, atlabšanas process var ieilgt un krietni pārsniegt trīs gadu robežu. Vienā konkrētā gadījumā jau aptuveni astoņus gadus pēc aiziešanas no sektas bijušais loceklis, kas nav saņēmis kvalificētu palīdzību, nopietni cieš no vairākām psiholoģiskām problēmām.

ĢIMENES PSIHOLOĢISKAIS KLIMATS UN JAUNĀS RELIĢISKĀS KUSTĪBAS

Saskaņā ar ģimenes sistēmu teoriju cilvēks nav vientuļa, ar citiem cilvēkiem nesaistīta būtne. Tieši otrādi – ikviens cilvēks pirmām kārtām ir savas ģimenes integrāla sastāvdaļa. Ģimene (kāda nu kuram tā ir) kā dabīga sociāla sistēma ir pirmā vide, kurā cilvēks iepazīst pasauli, mācās šo pasauli saprast un tajā dzīvot. Ģimenē apgūto dzīvesziņu ikviens cilvēks nes līdzī dzīvē un nodod tālāk saviem bērniem. Diemžēl tas, kas attiecas uz dzīvesziņu, attiecas arī uz dažādām neadaptīvām uzvedības formām. Saskaņā ar ģimenes sistēmu teoriju cilvēks, kam ir kaut kādas psiholoģiskas problēmas, uzrāda tieši tās slimības simptomus, ar ko sirgst visa viņa ģimene kā kopība.² Vairāki pazīstami psihologi ir izdarījuši pētījumus, kas pierāda zināmu saistību starp cilvēka noslieci iesaistīties dažādās jaunās reliģiskās kustībās un viņa ģimenē valdošo mikroklimatu.³ Tiek uzskatīts, ka jauno reliģisko kustību adepti bieži nāk no ģimenēm, kurās:

- 1) vecāki bērniem ir izvirzījuši daudz augstākus standartus un mērķus, nekā bērni ir spējīgi sasniegt;
- 2) bērni daudz biežāk tiek kritizēti nekā uzslavēti;
- 3) bērni personīgo autonomiju vērtē zemāk nekā atbildību un rūpes par citiem ģimenes locekļiem;
- 4) valda visspēcīga, vizinoša un nepieejama tēva kults;
- 5) ir ass konflikts starp vecāku un bērnu pārstāvētajām vērtību sistēmām;
- 6) starp bērnu (nākamo adeptu) un pretējā dzimuma – māti vai tēvu – vecāku ir ilgstošs un dziļš konflikts;
- 7) vecāki nepievērš bērnu audzināšanai pietiekami daudz uzmanības.⁴

Protams, neviena ģimene nav pilnīgi ideāla, un daudzās ģimenēs, iespējams, ir vairāk nekā viena no iepriekš minētajām problēmām. Un, tikai tāpēc,

¹ Markowitz A. *Guidelines for Families*. In: M. D. Langone (Ed.), *Recovery from Cults. Help for Victims of Psychological and Spiritual Abuse* (New York: W. W. Norton & Company, 1993).

² Goldenberg I. & Goldenberg H. *Family Therapy. An Overview*. (3rd ed.) (Pacific Grove, CA: Brooks & Cole, 1991), p. 6.

³ Robinson B., Frye E. M. & Bradley L. J. *Cult Affiliation and Disaffiliation: Implications for Counseling*. "Counseling and Values", 2, (1997) pp.166–173.

⁴ Balswick J. & Balswick J. *The Dual Earner Marriage. The Elaborate Balancing Act*. (Grand Rapids, MI: Fleming H. Revell, 1995), p. 176.

ka ģimenē no jaunās reliģiskās kustības grupas ir atgriezies pazudušais dēls vai meita, droši vien pats no sevis nekas daudz nemainīsies. Tieši tāpēc ir svarīgi zināt, ko vajadzētu darīt (vai tieši otrādi – nedarīt), lai ceļu uz ģimeni atpakaļ uzmeklējušais adepts nejustu, ka grupā tomēr bija labāk nekā paša radu un draugu lokā.

REINTEGRĀCIJAS STADIJAS, UN KO KATRĀ NO TĀM DARĪT

Atgriežoties pie praktiskiem padomiem, jāatzīst, ka ir lietas, ko arī īpaši neapmācīts draugs vai ģimenes loceklis var darīt, lai veicinātu eksadepta psiholoģisko atlabšanu. Atlabšanas procesu var iedalīt trīs galvenajos posmos, kurus nosacīti varētu dēvēt par atgriešanās, izaugsmes un integrācijas stadijām. Ikvienā šajā stadijā norisinās noteikti procesi eksadepta psihē,¹ kas izraisa arī noteiktas izmaiņas uzvedībā. Pārskatāmības labad šie posmi un tiem atbilstošie psiholoģiskie procesi ir apkopoti tabulā, kurai seko sīkāks katrai stadijai atbilstošo ieteikumu izklāsts.

STADIJA	STADIJAI RAKSTURĪGIE PSIHOLÓGISKIE PROCESI	SĪKĀKS PROCESA APRAKSTS
1. stadija ATGRIEŠANĀS 1–3 mēneši pēc izešanas no grupas	Procesi, kas saistīti ar fundamentālu konceptuālu dzīves pārorientāciju.	Jāapsver iespēja vērsties pēc palīdzības pie kvalificēta speciālista. Lēnām sāk izprast emocionāli bagātu personīgu attiecību nozīmi atlabšanas procesā ar citiem cilvēkiem. Psihológiskas, teológiskas, filozofiskas un citas deviantās grupas darbības izvērtēšanas sākšana. Noformējas atziņa, ka atlabšanas procesa veicināšanā nozīmīga loma varētu būt atbalsta grupai. Iegūtās traumas fakta un nopietnības apzināšanās sākums. Domāšanas procesu kontroles un izmaiņas apzināšanās sākums. “Peldēšanas” fenomena apzināšanās un piedzīvošana (sk. iepriekš).

¹ Martin P. R. *Post-Cult Recovery: Assessment and Rehabilitation*. In M. D. Langone (Ed.), *Recovery from Cults. Help for Victims of Psychological and Spiritual Abuse* (New York: W. W. Norton & Company, 1993), pp. 203–231.

2. stadija
IZAUGSME
6-18 mēneši
pēc izešanas no
grupas

Sērošana, piedo-
šana un izlīdzinā-
šanās, kā arī mā-
cīšanās no jauna
būt par devēju.

Pēc pārdzīvotās ticības un vērtīborien-
tācijas krīzes eksadeptā lēnām sāk at-
griezties dzīves mērķa un nozīmīgu-
ma apziņa.

Parādās atskārsme par to, ka darboša-
nās grupā ir aizskārusi un ievainojusi
daudzus cilvēkus. Sāk izkristalizēties
pārlicība, ka šiem cilvēkiem vajadzē-
tu lūgt piedošanu par viņiem apzināti
vai neapzināti nodarītajām sāpēm.

Nereti rodas pastiprināta interese par
atstātās grupas darbības specifiku un
ar to saistītiem reliģiskiem un filozo-
fiskiem jautājumiem.

Parādās apzināta vajadzība pēc atbal-
sta grupas, ar kuras locekļiem varētu
dalīties grupā piedzīvotajā un izjustajā.

Rodas vēlēšanās darīt kaut ko prak-
tisku, lai palīdzētu grupu atstāt drau-
giem, kas vēl ir aktīvi grupas locekļi,
kā arī iesaistīties sabiedrības informē-
šanā par grupas patieso "seju".

Aiziešana no grupas un atkalatgrieša-
nās sabiedrībā bieži ir saistīta ar sāpī-
gu ģimenē valdošo neveselīgu dinami-
ku apzināšanos (līdzatkarība, alkoho-
lisms, konflikti u. c.) un vēlēšanos šos
jautājumus risināt no jauna. Nereti šis
arī var būt vispateicīgākais laiks, lai
šos jautājumus tiešām kaut cik sekmī-
gi risinātu.

Šajā stadijā grupa bieži mēģina rast
kontakta ar eksadeptu un pierunāt vi-
ņu atgriezties grupā. Ja tas neizdodas,
grupa parasti cenšas visādi diskredi-
tēt eksadeptu vispirms jau grupas lo-
cekļu acīs, lai tādējādi novērstu iespēju
eksadeptam ietekmēt pārējos grupas
locekļus. Ir jābūt gatavam arī uz to,
ka grupas locekļi var vēlēties kaut kā
izrēķināties ar eksadeptu.

3. stadija
INTEGRĀCIJA
18–36 mēneši
pēc iziešanas no
grupas

Reintegrācija jeb
atkaliekļaušanās
sabiedrības dzīves
norisēs.

Sākas deviantajā reliģiskajā subkultūrā piedzīvotā daudz maz objektīva izvērtēšana. Nereti eksadeptam nav uzreiz viegli pieņemt to, ka ne gluži viss grupā piedzīvotais ir bijis nepārprotami slikts (varbūt grupā ir apgūtas kādas īpašas iemaņas, amats u. c.).

Atjaunojas seksualitātes un intīmo attiecību nepieciešamības apzināšanās. Tā kā deviantajās reliģiskajās subkultūrās attiecībā uz seksualitāti parasti valda vai nu pārmērīgi askētiska izpratne, vai arī pilnīgas visatļautības izjūta, eksadeptam bieži grūtības sagādā līdzsvarota seksualitātes modeļa atīstīšana un viss ar to saistītais.

Šajā laika periodā eksadepts bieži izjūt ilgas pēc grupā palikušajiem draugiem, kā arī vainas apziņu par to, ka viņš ir lielā mērā atbildīgs par to, ka viņa draugi vēl arvien ir grupā.

Atgriešanās stadija aptver pirmos trīs mēnešus pēc iziešanas no deviantās reliģiskās grupas. Šī no emocionālās intensitātes viedokļa bieži ir pati dramatiskākā stadija. Šajā laikposmā eksadepts sāk zaudēt deviantajā grupā apgūtas uzvedības modeli un izturēšanās veidu. Atkarības, nedrošības un no realitātes atrautās domāšanas vietā nāk lēna atgriešanās realitātē un centieni lietot realitātē sakņotu domāšanas modeli. Šajā laikā:

- vecākiem atkal ir reāla iespēja ieņemt to vietu eksadepta psihē, kura agrāk piederēja jaunās reliģiskās kustības organizācijas līderim (vai līderiem). Tas ir iespējams tikai gadījumā, ja vecāki izrāda atbalstu, pretimnākšanu un iespēju robežās arī izpratni. Šajā periodā, piemēram, vecāku atgādinājums “Es taču jau agrāk teicu, ka šī grupa ir ļauna...” vai līdzīgas frāzes var radīt tikai negatīvu efektu un eksadepta atgriešanos sarežģīt;
- eksadepti parasti izjūt pastiprinātu vainas un kauna apziņu gan par grupā pavadīto laiku, gan par to, ka viņi, pievienodamies grupai, ir sāpinājuši vecākus. Vecākiem un citiem piederīgajiem vajadzētu pieņemt vainas un kauna izjūtu kā objektīvu realitāti, vienlaikus periodiski piedāvājot viedokli, ka eksadeptam patiesībā nav jājūtas vainīgam. Ja vainas apziņa ir sevišķi ilga un spēcīga, tā, iespējams, signalizē par sākušos depresiju. Tādā gadījumā ieteicams vērsties pēc palīdzības pie kvalificēta speciālista – psihologa vai psihiatra. Jāatceras gan, ka nevajadzētu tūlīt pat skriet pie pirmā psihologa, kurš sola ātri un bez sāpēm “atkodēt” upuri. Vislabāk palīdzību

meklēt kādā respektablā ārstniecības iestādē vai arī vērsties pie speciālista, kuru rekomendē ģimenes ārsts;

- ģimenes locekļiem ir jābūt gataviem pavadīt laiku kopā ar eksadeptu, ja viņam rastos kādas jaunas intereses (piemēram, kāda sporta spēle, interese par mākslu, mūziku utt.). Taču pārāk uzmācīga vecāku vēlēšanās pavadīt maksimāli daudz laika kopā ar savu dažkārt ilgi neredzēto bērnu arī nav vēlama. Ideāli būtu atrast tādu proporciju starp tuvību un distanci, kas ir vienādi pieņemama gan eksadeptam, gan viņa vecākiem;
- ja eksadepta piederība pie deviantas reliģiskas grupas ir tikusi slēpta no ģimenes locekļiem, tad eksadeptam pašam ir jāļauj izvēlēties, kam viņš šo noslēpumu atklās un kam – ne. Galvenais – lai eksadepts varētu brīvi runāt par saviem piedzīvojumiem grupā tieši ar tiem ģimenes locekļiem un/vai draugiem, ar kuriem viņš pats vēlas runāt;
- neilgas radnieku un draugu vizītes ir vēlamas, taču tās nedrīkst būt ilgākas par eksadeptam pieņemamo ciemošanās ilgumu;
- noteikti ir jārespektē eksadepta tiesības un vajadzība reizēm pavadīt laiku vienatnē. Kādreiz var pat apvaicāties, vai viņš grib pabūt viens. Ja eksadepts nevēlas piedalīties kādās sociālās aktivitātēs kopā ar citiem ģimenes locekļiem, to vajag pieņemt kā pavisam normālu reakciju un neturpināt pierunāšanu;
- ja eksadepta ģimenes locekļi un/vai draugi pieder pie kādas Baznīcas, jāatceras, ka eksadeptam attiecības ar reliģiju ir veidojušās daudz citādāk nekā viņiem. Tāpēc nav ieteicams pārlieku centīgi mudināt eksadeptu piedalīties vecāku un draugu apmeklētās baznīcas aktivitātēs. Pilnīgi pietiek ar to, ja ģimene ļaus eksadeptam saprast, ka viņš ir vienmēr gaidīts viesis baznīcā, vienlaikus ļaujot viņam pašam izlemt, vai, kad un cik bieži baznīcu apmeklēt;
- ticīgajiem eksadepta ģimenes locekļiem un draugiem vēlams neaizmirst, ka "...ne pret miesu un asinīm mums ir jācīnās, bet pret .. šīs tumsības pasaules valdniekiem un pret ļaunajiem gariem pasaules telpā" (Apostuļa Pāvila vēstule Efeziešiem 6:12). Proti, nekad nevajag novērtēt par zemu lūgšanu un aizlūgšanu spēku. Taču noteikti vajadzētu norobežot eksadeptu no visādu veidu pašdarbības eksorcisma izpausmēm, kas Latvijā ir bieža parādība dažādās kristīgas orientācijas harismātiskās grupās. Šādi šamaniska parauga eksorcisma seansi var tikai padziļināt jaunajā reliģiskajā kustībā iegūto psiholoģisko traumu. Ja ir aizdomas, ka eksadepts ir kaut kādā veidā garīgi saistīts, tad vislabāk būtu meklēt palīdzību pie ordinēta garīdznieka, kurš pārstāv vienu no Latvijas piecām tradicionālajām kristīgajām konfesijām;
- šajā periodā, īpaši sākumposmā, eksadeptam būtu vajadzīga iespējami pilnīga medicīniska izmeklēšana. Ideālajā variantā to vajadzētu darīt ģimenes ārstam, kas būtu iepazinies ar situāciju. Ja ģimenes ārsts nav pieejams, var izmantot arī cita ārsta pakalpojumus. Galvenais – lai medicīnas darbinieks, veicot izmeklēšanu, ir taktisks, smalkjūtīgs un pietiekami kompetents;

- ja eksadepts cieš no disociatīvajiem stāvokļiem vai “peldēšanas” (var izpausties kā stundām ilga sēdēšana, nemainot pozu, un skatīšanās vienā punktā), kas periodiski atkārtojas, nevajag baidīties eksadeptu tieši un skaidri uzrunāt. Reizēm, lai palīdzētu “tikt ārā” no šā stāvokļa, ir ieteicams pieskarties pie eksadepta rokas vai pleca. Arī tiešs un intensīvs acu kontakts var pasargāt eksadeptu no jaunas ieslīgšanas disociatīvā stāvoklī.

Izaugsmes stadija parasti ilgst no sešiem līdz 18 mēnešiem pēc izešanas no jaunās reliģiskās kustības. Šīs stadijas laikā eksadepts parasti aktīvi sāk sarežģīto sabiedrībā atkaliekļaušanās ceļu. Šajā periodā tiek meklēts un arī atrasts darbs, līdz ar to vispārējas socializācijas process ieiet jaunā fāzē. Šis ir arī vērtību pārvērtēšanas laiks, kad eksadepts ir spiests konsolidēt un zināmā mērā reformēt savu identitāti. Aktuāli sāk kļūt jautājumi, kas saistīti ar eksadepta seksualitāti un attiecībām ar pretējo dzimumu (īpaši aktuāli šie jautājumi kļūst parasti trešajā stadijā). Nereti šīs fāzes laikā eksadeptos noformējas misionāru mentalitāte attiecībā uz sabiedrības brīdināšanu un izglītošanu sakarā ar jauno reliģisko kustību bīstamību. Tas ir viens no veidiem, kādā eksadepts var izpaust savas dusmas un sašutumu par kustībā izniekoto dzīves periodu adaptīvā un sabiedrībai derīgā formā. Studiju laikā Bībeles koledžā Zviedrijā autoram bija iespēja gadu dzīvot vienā kopmītnes istabiņā kopā ar puisi, kurš vairākus gadus bija bijis kādas kristīgas orientācijas autoritāras sekta loceklis. Izaugsmes stadijā šā puīša apziņā izkristalizējās pārliecība, ka viņa dzīves aicinājums un uzdevums ir izveidot atbalsta un psiholoģiskās palīdzības tīklu jauno reliģisko kustību eksadeptiem. Visa viņa individuālā mācību darba stratēģija bija virzīta uz to, lai iespējami labāk sagatavotos sava aicinājuma īstenošanai. Apziņa, ka viņa bēdīgā pieredze var palīdzēt kādam citam deviantas reliģiskās kustības loceklim, šim puisim bija kļuvusi par dzīves mērķi, kas visai viņa dzīvei deva pilnīgi jaunu jēgu.

Izaugsmes stadijā:

- vecākiem un pārējiem tuviniekiem ir jāsaprot, ka eksadeptam pielāgoties jaunajiem apstākļiem vairākumā gadījumu būs ļoti grūti. Iespējams, ka viņš cietīs ne vienu vien neveiksmi. Tomēr, lai cik liels būtu kārdinājums mesties eksadeptam palīgā un paveikt kaut ko viņa vietā, tuviniekiem ir jāatceras, ka eksadepta ātrākas un pilnīgākas reintegrācijas labad viņam ir jāļauj tikt galā pašam. Arī kļūdas viņam ir “jātaisa” pašam;
- eksadeptam ir nepieciešams maksimāls tuvinieku emocionāls atbalsts;
- vajadzētu atturēties no finansiāla un cita veida materiāla atbalsta sniegšanas. Šāda palīdzība var paildzināt neveselīgu atkarības un nevarības izjūtu, tādējādi pagarinot un nevajadzīgi sarežģījot reintegrācijas procesu;
- eksadeptam nereti saasinās vajadzība pastāstīt citiem par jaunās reliģiskās kustības grupā piedzīvoto. Šajos gadījumos nepieciešama ir spēja klausīties un uz klausīt. Ja eksadepts vēlas dalīties savos pārdzīvojumos, klausieties un nepārtrauciet viņu. Lai uzturētu sarunu, reizēm var uzdot pa kādam atvērtam jautājumam;

- vecākiem un tuviniekiem (arī pašam eksadeptam) ir jāsamierinās ar domu, ka ne viss deviantajā reliģiskajā grupā piedzīvotais ir bijis tikai slikts. Kaut kas varbūt ir bijis izglītojošs un pieredzi bagātinošs. Šajā gadījumā vislabāk ir paļauties uz eksadepta paša izšķiršanas spēju un atbalstīt viņu nepavisam ne vieglajā pagātnes izvērtēšanas procesā. Ieteikums attiecas arī uz trešo stadiju, jo nereti šis izvērtēšanas process otrajā stadijā tikai sākas un īsti attīstās trešās stadijas laikā;
- eksadepta tuviniekiem un draugiem bieži no jauna ir jāiemācās, ko nozīmē būt pacietīgiem. Jāatceras, ka jaunu dzīves mērķu izvirzīšanai un jaunu interešu attīstīšanai reizēm ir vajadzīgs daudz laika. Noteikti vajag atturēties no eksadepta salīdzināšanas ar viņa bijušajiem klases vai kursa biedriem, kuri droši vien dzīvē būs sasnieguši vairāk. Ieteicams koncentrēties uz to, ko eksadepts ir sasniedzis savā dzīvē, salīdzinot ar to, kur viņš ir bijis pirms trim, sešiem vai divpadsmit mēnešiem;
- statistika liecina, ka tieši izaugsmes stadijas laikā deviantās reliģiskās subkultūras pārstāvji centīsies rast kontaktu ar eksadeptu, lai panāktu viņa atgriešanos grupā. Jebkāda varmācīga šādu kontaktu kavēšana nav nedz prātīga, nedz produktīva. Taču, pirms šāda tikšanās notiek, vecākiem ar eksadeptu vajadzētu vienoties, ka viņš atturēsies no garām un detalizētām diskusijām ar grupas locekļiem. Uz frāzēm “Mēs par tevi visu laiku lūdzam...”, “Tavis mums visiem ļoti pietrūkst...” vai līdzīgām, kas parasti tiek izteiktas šādos gadījumos, vislabāk ir atbildēt ar sausu, atturīgu un iespējami formālu “paldies”, tūlīt pat piebilstot, ka par šīm tēmām varbūt būs iespēja parunāt kādu citu reizi;
- eksadeptam nekad un nekādos apstākļos nevajadzētu dot nekādus solījumus grupas locekļiem. Vēlams būt iespējami mazrunīgam un rezervētam, ļaujot runāt apmeklētājiem. Vienīgais izņēmums varētu būt tad, ja ir droši zināms, ka kādi grupas locekļi vēlas tikties, lai iegūtu vairāk patiesas informācijas par grupu vai arī saņemtu kādu padomu un/vai atbalstu, kas saistīts ar viņu pašu ieplānoto iziešanu no grupas;
- ja eksadepts tiek izsaukts uz tikšanos ar grupas locekļiem grupai piederošās telpās, uz šādu tikšanos doties nav ieteicams. Taču, ja kaut kādu iemeslu dēļ tiek nolemts uz tikšanos iet, eksadeptam noteikti nebūtu vēlams grupu apmeklēt vienatnē (vislabākie pavadoņi varētu būt kāds draugs vai ģimenes loceklis, ar kuru vēlāk var pārspriest un analizēt tikšanās laikā piedzīvoto). Turklāt pirms šādas vizītes ir nepieciešams jau iepriekš precīzi vienoties ar grupu, par ko tiks runāts tikšanās laikā, un tad arī stingri ievērot norunu.

Atlabšanas procesa **integrācijas stadija** ilgst no 18 līdz 36 mēnešiem. Parasti šajā laikposmā noslēdzas eksadepta pirmsgrupas, grupas un pēcgrupas laika personības iezīmju integrācijas process. Eksadepts kļūst arvien patstāvīgāks, drošāks un “varošāks” savas dzīves organizēšanā. Iepriekšējiem periodiem raksturīgo vajadzību analizēt deviantajā reliģiskajā grupā piedzīvoto un par to daudz un bieži runāt nomaina citas intereses un prioritātes. Priekšplānā izvirzās jautājumi, kas saistīti ar darbu un karjeras attīstības iespējām.

Arvien vairāk uzmanības tiek pievērsts attiecībām ar pretējo dzimumu un intīmās dzīves jautājumiem. Tāpat arvien vairāk laika aizņem dažādas sociālās un/vai sporta aktivitātes.

Integrācijas stadijā:

- eksadeptam īpaši svarīgi ir ar uzticību un paļaušanos saistītie jautājumi. Labā atmiņā vēl ir deviantajā reliģiskajā grupā piedzīvotās manipulācijas un pāridarījumi. Ģimenes locekļiem un draugiem ir jāatceras, ka nevajag eksadeptam dot solījumus, kurus viņi pēc tam nevarēs izpildīt. Ja kaut kas ir apsoliots, tas noteikti ir jāizdara;
- daudziem eksadeptiem ir raksturīgs zems pašnovērtējums un nespēja ticēt savām spējām. Tāpēc tuviniekiem un draugiem šajā periodā nevajadzētu "skopoties" ar piemērotu komplimentu vai pelnītu uzslavu izteikšanu eksadeptam¹;
- eksadeptam bieži ir grūti atbrīvoties no "pasaules pestīšanas" sindroma un saprast, ka pasaules pestīšana patiesībā sākas ar vienu konkrētu labu darbu. Ģimene un draugi varētu uzaicināt eksadeptu piedalīties dažādās talkās un labdarības pasākumos. Tieši praktiska līdzdalība šādos "mazos" pasākumos bieži palīdz eksadeptam atgūt dzīvesprieku un spēju izvirzīt konkrētus mērķus abstrakto pasaules glābšanas plānu vietā;
- nereti deviantajās reliģiskajās subkultūrās normālas seksualitātes izpausmes tiek apspiestas un ierobežotas (piemēram, Krišnas apziņas kustība pieļauj laulāto dzimumtuvību tikai tad, ja šādas tuvības mērķis ir ieņemt bērnu, vai arī ne biežāk kā vienu reizi mēnesī²), kā arī var tikt praktizētas dažādas seksuālas pārmērības (piemēram, Džima Džounsa vadītajā Džounstaunas grupā *Peoples Temple* tika regulāri pieņemti piespiedu piedalīšanās seksuālās aktivitātēs pēc grupas līdera pavēles³). Ja eksadepts ir atstājis grupu, kurā ir bijusi līdzīga attieksme pret seksualitāti, diezgan droši var teikt, ka būs vajadzīgs ilgs laiks un varbūt pat kvalificēta speciālista konsultācija, lai atgrieztos pie tādas seksualitātes izpratnes, kas vispārpieņemtajā kultūrā tiek atzīta par normālu un pieņemamu. Ģimenei un draugiem vajadzētu dot eksadeptam pietiekami ilgu laiku šīs ļoti jūtīgās cilvēku attiecību jomas sakārtošanai un noteikti atturēties no labi domātiem pasākumiem ar mērķi eksadeptu iespējami ātrāk "savesit" kopā ar kādu pretējā dzimuma cilvēku;
- daudzi eksadepti savu garīgo dzīvi deviantajā reliģiskajā grupā raksturo kā garīgu izvarošanu.⁴ Pēc tik smagas traumas, bez šaubām, ir grūti atjaunot veselīgu garīgo dzīvi. Tāpēc vecākiem un draugiem vajadzētu

¹Singer M. T. & Lalich J. *Cults in Our Midst. The Hidden Menace in Our Everyday Lives*. (San Francisco: Jossey-Bas Publishers, 1995), pp. 329–330.

²Giambalvo C. *Post-Cult Problems: An Exit Counselor's Perspective*. In M. D. Langone (Ed.), *Recovery from Cults. Help for Victims of Psychological and Spiritual Abuse*. (New York: W.W. Norton & Company, 1993), pp. 148–154.

³Singer M. T. & Lalich J., p. 246.

⁴Tobias M. L. *Guidelines for Ex-Members*. In M. D. Langone (Ed.), *Recovery from Cults. Help for Victims of Psychological and Spiritual Abuse*. (New York: W. W. Norton & Company, 1993), pp. 300–324.

mudināt eksadeptu nesteigties ar pievienošanos jaunai reliģiskai organizācijai. Var arī gadīties, ka pēc ilgāka meklējumu perioda eksadepts izvēlēšies turpināt savu ticības dzīvi kādā konfesijā, pie kuras neviens no ģimenes locekļiem iepriekš nebūs piederējis (runa noteikti nav par pievienošanos citai jaunās reliģiskās kustības grupai). Lai arī šāds lēmums var sarūgtināt vecākus un piederīgos, tomēr der atcerēties, ka pirmajā vietā vajadzētu būt paša eksadepta garīgajām vajadzībām un to apmierināšanai. Eksadepts būs pateicīgs, ja ģimene un draugi viņa izvēli atbalstīs, nevis kritizēs.

Svarīgi vienmēr atcerēties, ka šie uzskaitītie ieteikumi nav nekādas brīnumzāles. Iespējams, kāds eksadepts būs spējīgs reintegrēties sabiedrībā ātrāk nekā trijos gados. Varbūt kādā citā gadījumā atlabšanas process eksadeptam prasīs daudz ilgāku laiku nekā aprakstītie 36 mēneši pat tad, ja viņa ģimene visu darīs pareizi, lai sekmētu atlabšanas procesu. Eksadeptam, atstājot jauno reliģisko kustību, noteikti ir nepieciešams apkārtējo cilvēku maksimāls atbalsts un izpratne, nevis tikai pasīva līdzcietība vai – vēl sliktāk – nosodījums.

NEOBUDISMS

Par neobudismu ir pieņemts saukt dažādus reformētā budisma virzienus zemēs, kur tas ir izplatīts. Rietumu pētnieki šo terminu attiecina arī uz eiropizēto budismu, kas saskarsmē ar Rietumu kultūru un mentalitāti zaudē vairākas tam raksturīgas īpašības. Neobudisma rašanos var datēt ap 19. gadsimta beigām un 20. gadsimta sākumu.

Budisma reforma ir skārusi galvenokārt Indiju un Taizemi un ir saistīta ar diviem reformatoriem: Anagāriku Dharmapālu (1864–1933) no Šrilankas un Buddhādāsu no Taizemes. Dharmapāla nebija liels teorētiķis. Viņš interesējās par vēsturisko budistu svētnīcu atjaunošanu Indijā un nepieskaramo pievēršanu budismam. Izglītību viņš ieguva Eiropā un bija saistīts ar teozofu biedrību. Viņš bija tās dibinātāja pulkveža Olkota tulks, un viņi daudz ceļoja. Tāpēc var pieņemt, ka Dharmapālas – reformatora – idejas neradās tukšā vietā, bet gan teozofu iespaidā. Viņš bija negatīvi noskaņots pret kristīgo misiju Indijā un Šrilankā un bija pārliecināts par budisma atmodas nepieciešamību Indijā. Vēl būdams teozofu biedrības darbinieks, viņš 1891. gadā nodibināja Maha Bodhi biedrību, kuras mērķis bija Bodhgajas svētnīcu atgūšana budistu īpašumā un to atjaunošana. Šo plānu viņam neizdevās īstenot. To paveica viņa sekotāji.

Savās lekcijās un rakstos Dharmapāla vērsās pret aklu ticību un aizstāvēja racionālismu. Viņš uzskatīja, ka nav jēgas daudz uzmanības un laika veltīt reliģiskām ceremonijām, jo mūku uzdevums ir darboties pasaulē starp dzīviem cilvēkiem.

Reforma skāra arī Taizemi. Visspilgtākais reformators bija Buddhādāsa (dzimis 1905. gadā). Viņš nopietni pievērsās akadēmiskajām budisma studijām un bija noskaņots racionālistiski. Viņa moto bija budisma demitoloģizācija. Viņš neticēja tam, ka ir sešas pasaules, kur dzīva būtne var pārdzimt, un uzskatīja

tās par alegorisku apziņas stāvokļu apzīmējumu. Reinkarnācijas ideju viņš izprata tādā pašā kontekstā, neuztverot to burtiski. Buddhadāsa formulēja jēdzienu *Nirvāna šeit un tagad*.

Neobudismam Āzijas zemēs un Eiropā nepārprotami ir daudz kā kopīga. Anagārikas Dharmapālas un viņa sekotāju idejas ir lielākoties saistītas ar Rietumu racionālisma un demitoloģizācijas ietekmi, Taizemes budismam Eiropā ir daudz kā kopīga ar to, ko propagandēja Buddhadāsa.

Latvijā ir vairākas budistu grupas. Ir Theravādas, Dzen un Vadžrajānas piekritēji. Pēc mūsu novērojumiem, tieši Rīgas theravādiešiem ir vislielākais sakars ar reformētā budisma idejām. Grupa ir radusies pirms dažiem gadiem Lielbritānijas *Amaravati* klostera misijas iespaidā, ko 1977. gadā nodibināja Taizemes skolotājs Ačāan Čaa (*Ajahn Chah*). Grupas locekļi praktizē galvenokārt Vipassanā meditāciju un pauž tās pašas idejas, ko Buddhadāsa. Centrā ir priekšstats par nirvānas iegūšanu šeit un tagad, kas padara par bezjēdzīgiem reinkarnāciju, karmu un klasiskās Theravādas uzskatu par to, ka nirvānu nevar sasniegt vienas dzīves laikā. Ir tikai šis mirklis, pagātnes un nākotnes nav, tāpēc nav jēgas runāt par citām dzīvēm un iespējām ieiet nirvānā. Ir svarīgi notvert tagadni un ieraudzīt realitāti tādu, kāda tā ir tieši šobrīd un šeit. Tam arī ir domāta meditācija, kuru var praktizēt jebkurš – mūks vai lajs. Tagadnes ideja acīmredzot ir saistīta ar *Abhidharmas* filozofiju, kas izstrādā mācību par dharmām, kas eksistē tikai vienu mirkli. Tās ir reālas tikai īsu laika sprīdi, kas ir tagadne. Taču tagadnes akcentēšanai ir psihotehnisks raksturs, jo domu uzturēšana tagadnē ir lielisks koncentrēšanās līdzeklis.

Rietumu racionālisma iespaidā Eiropas Theravādas budisti netic brīnumiem un ir skeptiski noskaņoti pret visu, ko paši nav pieredzējuši. Turklāt viņus neinteresē mācības tīrība, tāpēc viņu praktizētais budisms ir lielā mērā sinkrētisks. Tā Rīgas theravādieši lieliski apvieno savus uzskatus un praksi ar *geštaltterapiju*, *Cigun* un kristīgās vides aktualitātēm, kas ir, piemēram, svētku svinēšana. *Amaravati* klostera mūki, piemēram, labprāt svin Ziemassvētkus un Lieldienu, piebilstot gan, ka dara to par godu vienam no lielākajiem cilvēces skolotājiem, kas ir Jēzus.¹

NEOHINDUISMS

Šo vārdu izmanto, lai apzīmētu hinduisma reformācijas procesu Indijā 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā. Reformācijā iesaistījās daudzi līderi, tomēr par tās tēvu uzskata Rammohanu Roju (miris 1883. gadā), kura domubiedri 1828. gadā radīja reliģiski reformēto kustību *Brahmo samadž*. Neohinduisms, kuru paši indieši sauc arī par hinduisma renesansi, nav bijis vienvēidīgs. Tam bija dažādi posmi un virzieni, un tas lielā mērā bija atkarīgs no Indijas iesaistīšanās pasaules norisēs, kad kristietības un apgaismības laikmeta ietekme bija neizbēgama.

¹ Sīkāk par sinkrētismu sk.: Inese Levana, *Theravādas skola Latvijā*. Bakalaura darbs (Rīga: LU Teoloģijas fakultāte, 2001), 49. lpp. sq.

Pirmās fāzes reformācijai Indijā bija raksturīgas vairākas konceptuālas izmaiņas.

1. Bezpersoniskā Absolūta ideja nomaina tradicionālo dievu panteonu.
2. Saprāts un intuīcija nomaina tradīciju un atklāsmi.
3. Starpnieki (guru, tempļi, ikonās) paliek otrā plānā. Priekšroku dod nepastarpinātai reliģiskai pieredzei.
4. Īpaši akcentēta tiek meditācijas loma un rituālu uzskata tikai par tukšu laika pavadīšanu.
5. Lielāka nozīme ir ētikai.
6. Aizliegtā sfēra sašaurinās.
7. Aktuāla kļūst vienlīdzības ideja.
8. Parādās tendence deteoloģizēt filozofiju.

Reformatori vienlaikus izmantoja reliģiju kā nacionālās apziņas pamatu un centīgi aizsargāja to no kristīgajiem misionāriem. Tas radīja pretrunu reformācijas struktūrā: no vienas puses – tradicionālo uzskatu aizstāvēšana, no otras puses – to noliegšana. Ramakrišna (miris 1886. gadā) prata apvienot šos divus virzienus, t. i., samierināt reformāciju un tradīciju, padarot jaunus uzskatus par ortodoksālā hinduisma daļu.

Otrā reformācijas fāze sākās 19. gadsimta astoņdesmitajos gados. Parasti to sauc par funkcionālo, jo izmaiņas neskāra reliģijas iekšējo struktūru jeb mācību, bet gan piešķīra reliģijai jaunas funkcijas attiecībā uz sabiedrību, kas nozīmēja hinduisma politizāciju, t. i., cīņai par nacionālo brīvību piedēvēja reliģiskā pienākuma lomu. Aurobindo Ghošs, piemēram, uzskatīja, ka reliģija un nacionālisms ir viens un tas pats. Pie otrās fāzes neohinduisma pieder arī Vivekānanda, Tilaks un Gandhi. Šā perioda reformētais hinduisms doktrināro tendenču ziņā nebija vienveidīgs, jo tāpat kā pirmajā fāzē izkristalizējās tradicionālais un radikālais virziens. Otrajai fāzei ir raksturīga lielāka sekularizācija un deteoloģizācija, kas saistīta ar tieksmi izslēgt no reliģijas visu pārdabisko.¹

Hinduismu praktizē arī eiropieši. Reformācijas procesu Indijā lielā mērā ietekmēja Rietumu apgaismības idejas; un tāpēc tas, ka Eiropas un Indijas hinduismam piemīt vairākas kopīgas īpašības, nav nekas pārsteidzošs. Protams, Rietumos un Amerikā nekad nav bijis intereses par politizēto hinduismu, eiropiešiem vēl mazāk rūp dažas doktrināras un sabiedriskas reliģijas īpatnības, piemēram, kastu un varnu sistēma, bagātīgā mitoloģija vai rituālo ierobežojumu komplekss. Eiropā hinduisms ir nonācis teozofijas, dažādu kultu un jogu formā, un, tā kā dažreiz kultūloti atšķiras, ir grūti izstrādāt vienotu Rietumu neohinduisma īpatnību sistēmu. Kā argumentu var minēt Krišnas Apziņas biedrības un Transcendentālās meditācijas dibinātāju idejas, kuras krasī atšķiras (kaut vai savā attieksmē pret mitoloģiju un Dieva izpratni).

Ļoti populāras ir dažādu veidu jogas, kuru pamatā parasti ir no tantrisma aizgūtā ezoteriskā anatomija. Jogas Rietumu izpildījumā reti lūko sasniegt hinduisma soterioloģisko mērķi *mokšu*. Visbiežāk tās kalpo gluži egoistiskiem

¹ Sīkāk sk.: Р. Рыбаков, "Реформация индуизма" / *Индуизм, Джайнизм, Сикхизм: словарь*, М. Ф. Альбедиль, А. М. Дубянский (гл. ред.) (Москва: Республика, 1996), с. 368–374.

pasaulīgiem mērķiem – veselībai, veiksmei, piedzīvojumiem seksuālajā sfērā un pārdabisku spēju iegūšanai. Tas viss degradē jomu kā reliģisko sistēmu, kad vairs nevar runāt par adeptu ieinteresētību hinduisma doktrīnā vai ētikā. Par labu piemēru var kalpot Transcendentālā meditācija, kas uzsver, ka tai nav ne mazāka sakara ar konkrētu mācību, ētiskām normām un Dieva ideju, jo tā mēģina tikai uzlabot adeptu labsajūtu, stiprināt fizisko formu un intelektu un iegūt pārdabiskas spējas.¹ Neviens no minētajiem mērķiem nevar apmierināt neviltotas reliģijas sekotāju.

Nopietna loma Rietumu hinduismā ir evolūcijas un veiksmes idejām, kuras pesimisma pilno reinkarnāciju pārvērš par brīnumkāpnēm, kas cilvēku ved uz gara pilnveidošanu un dzīves kvalitātes uzlabošanu nākamajā dzīvē. Līdz ar to pilnīgi zūd klasiskā hinduisma mokšas jēga, jo no pārdzimšanas vairs nav jāatbrīvojas. Tas liecina par soterioloģijas izkropļošanu, kas patiesībā liek šaubīties, vai mums vairs ir darišana ar hinduismu.

KO JŪS ZINĀT PAR JAUNAJĀM RELIĢISKAJĀM KUSTĪBĀM?

1. Jaunās reliģiskās kustības lielā mērā orientējas uz psiholoģiski vientuļiem cilvēkiem. [Pareizi.]
2. Atlabšana no jaunās reliģiskās kustības grupā piedzīvotā var ilgt trīs gadus un ilgāk. [Pareizi.]
3. Neobudisms ir reformēts budisms. [Pareizi.]
4. Neohinduisms nav vienota reliģiskā kustība ne Eiropā, ne Āzijā. [Pareizi.]
5. Eiropas neohinduisms izkropļo klasisko hinduismu. [Pareizi.]

¹ Izsmeltošu informāciju par Transcendentālās meditācijas rašanās vēsturi, filozofiju un praksi piedāvā: Robert Hollings, *Transcendental Meditation. An Introduction to the Practice and Aims of TM* (Wellingborough, Northamptonshire: the Aquarian Press, 1982).

“Retrospektīvās” jaunās reliģiskās kustības (neopagānisms), dievturība, krievu vedisms, druīdi, teitoņi. Reliģiskā retrospektīvisma izcelsme 19. gadsimta beigās un tā izpausmes mūsdienās

TIEŠI ATTIECAS:

- a) uz dievturību: *dievestība, veļu kults, Miļ-Dieviņš*;
- b) uz krievu vedismu: *Velesa grāmata, Dobroslavs, “Heroiskais Erots”*;
- c) neattiecas ne uz dievturību, ne uz krievu vedismu: *melnā mise, sātanisms*.

ĪSS FORMULĒJUMS

“Retrospektīvās” jaunās reliģiskās kustības ir daļa no *Jaunā laikmeta* (sk. 45. tematu). Latvijai raksturīga retrospektīvā jaunā reliģiskā kustība ir dievturība.

FONA ZINĀŠANAS

Par dievturību no reliģijas vēstures pozīcijām ir maz pētījumu. Pirmskara teoloģijas un reliģiju vēstures autoritatīvākie spriedumi ir apkopoti A. Pipira grāmatā “Dievturību vai kristīgo ticību? Reliģiski ētisks iztirzājums” (R.: Autora izdevums, 1937). Labākais senlatviešu reliģijas pazinējs H. Biezais ir publicējis rakstu “Dievturi – nacionālie romantiķi – senlatvieši” (“Ceļš”, Nr. 1 (44), 1992, R.: LU Teoloģijas fakultāte).

Reliģisko “retrospektīvismu” jeb atgriešanos pie pirmskristietības reliģijām vēsturiski var aplūkot kā atkāpšanos daudz primitīvākā reliģijas vēsturiskās attīstības fāzē. “Ideoloģiski” runa ir par vēlmi atteikties no kristietības. Reliģiskā retrospektīvisma gadījumā izteikts motīvs ir nevēlēšanās pakļauties kristietības morāles normām, jo retrospektīvajās jaunajās reliģiskajās kustībās kā integrāla kulta daļa ir promskuitāte – jucekliģi dzimumsakari, kuru, kā teikts, 45. tematā, iesaka *Jaunais laikmets*. Pirmo pasaules karu ievadījušais “urrāpatriotisms” brīdināja par agresivitāti dažu tautu attiecībās, kas arī nesaskan ar kristietības pasludinājumu. Paaudžu konflikti nozīmēja, ka aizmirsts vēl viens kristietības bauslis.

Nežēlīgi Pirmā pasaules kara notikumi it kā apstiprināja to, ka kristietība nav tikusi galā ar cilvēces problēmām. Sabiedrībā aizvien dominēja uzskats, ka

religijas primārais uzdevums ir darbība sabiedrībā; sabiedrība meklēja tiešu materiālo un sociālo problēmu risinājumu ar religijas starpniecību, noveļot personīgo kristieša atbildību uz abstrakto “Baznīcu”, “kristietību”. Ekonomiskais posts, kas piemeklēja Eiropu, darīja populāras marksisma teorijas. Marksisms nostiprinājās Krievijā un atnesa vēl lielākas šausmas, arī reliģisko vajāšanu veidā, turienes tautām. Vācijā Veimāras republika (1918–1933), kurā nozīmīga loma bija turienes kreisi noskaņotajiem ebrejiem, piedzīvoja karu zaudējušas valsts politiskos pazemojumus, bezdarbu, trūkumu un citas problēmas. 1929. gadā pēckara problēmām pievienojās jauna – pasaules ekonomiskā krīze jeb Lielā depresija. Starpkaru periodā, turpinot 19. gadsimtā sāktu kristietības noraidīšanas politiku, daļa okultistu un teozofu (A. Rozenbergs, H. Hese, A. Šiklgrubers u. c.) nāca kļajā ar ideoloģiskiem darbiem, kuros kristietība ir pasludināta par jūdaisma atvasinājumu, kas ar varu uzspiests Eiropas kultūrtautām. Par antisemitisku argumentu kalpoja apgalvojumi, ka jūdaisma vēsturiskā konsekvence ir marksisms Krievijā un destruktīvā, komunistu ideju inficētā Veimāras republika Vācijā. Starp komunisma sērgu un ebreju tautu tika novilkta vienlīdzības zīme, pamatojoties uz to, ka komunisma ideoloģijas autori ir ebreji; Krievijas un Veimāras republikas vadībā bija īpaši daudz ebreju. Ar šiem argumentiem attaisnoja nepieciešamību atgriezties pie pagāniskās senreligijas arī Latvijā.¹

KO SAKA DIEVTURI PAŠI PAR SEVI UN SAVIEM TICĒJUMIEM?

(Turpinājums no A. Pipira grāmatas “Dievturību vai kristīgo ticību?”; sākumu sk. “Mācību grāmatā”.)

“Bet mēs esam vēl ļoti nepilnīga tauta. Valoda vien mūs vieno. Mes neesam cīnījušies par savu kultūru jeb reliģiju, neesam tapuši patiesi tauta. Dievturi ir labākā tautas daļa, pagaidām vienīgie parauglatvieši, kas cenšas latviski dzīvot un radīt kultūras vērtības. Dievturu sadraudzei liels uzdevums: dibināt tādu skolu, kura celtu gaismā latviešu tikumus, tāpat arī semināru, kas sagatavotu nepieciešamos darbiniekus. Liela daļa dzejnieku un mākslinieku iestājušies dievturos. Piecu gadu laikā ceram uzcelt dievturu svētnīcu ar valsts un galvaspilsētas palīdzību. Mūsu senči nojautuši to, ko zinātnieki izpētījuši par matērijas, gara un enerģijas neiznīcību. Cilvēku dvēsele nāk no *Dieva* ciemoties šai pasaulē. Tā iemiesojās *augumā* un, pavadījusi virs zemes vienu mūža gābalu, atgriežas atkal pie *Dieva*. Laba un pareiza mūža dzīvošana šai pasaulē ir no vislielākā svara mūža turpinājumam viņā saulē. Latvietis uzņem nāvi kā nenovēršamu pāreju citā pasaulē, kā *Dieva* likumu un *Laimas* lēmumu. Viņu nemulsina “svešie jēdzieni” par grēku, ellī un pestīšanu. Latvietis neilgojas nekādas pestīšanas. Viņš jūtas tik “tuvs” savam *Dievam*, ka viņam starpnieki nav vajadzīgi. Viņš zina, ka tikai tās vērtības, kuras viņš šeit ir iekrājis, viņš var paņemt līdzī viņā saulē. Tāpēc latvietis savu pēdējo stundiņu gaidījis mierīgi un nosvērts. Nāves bailes viņam bija svešas. Tas visu mūžu taisījās uz šo notikumu, tā dzīvodams, lai viņā saulē nebūtu zemes dzīve jānožēlo. Mums jāaug tā, kā Dievs

¹ Sk. A. Pipirs *Dievturību vai kristīgo ticību? Reliģiski ētisks iztirzājums* (R.: Autora izdevums, 1937), 3.–5. lpp.

norādījis mūsu tautai pa daudziem gadsimtiem, kā viņa balss skanējusi mūsu svētos rakstos – mūsu dainās, mūsu vēsturē un sirdī. Mūžs jādzīvo abās pasaulēs, un mērķis ir labs mūžs. Šim ideālam jātuvojas katram cilvēkam. Dvēsele ir dievišķa un nākusi pasaulē, lai taptu atziņu un pieredzes pilna. Ciešanas un nelaime tāpat nepieciešamas mūsu dvēselei kā prieks un laime. Divējāda ir pasaule, divējāds cilvēka mūžs. "Šai saulē, šai zemē – es atnācu ciemoties. – Viņā saulē, viņā zemē. – Tā visam mūžiņam." Tikai latvju tauta saglabājusi tīro ārisko dievkalpošanu. Latvju reliģija ir viena no lielākām pasaules reliģijām, par ko dod skaidru atbildi mūsu tautas dziesmu krājumi. Kas tajos iedziļinās, tas paliks par dievturi.

Sociālistu un komunistu mācības sabruka Latvijā, jo šī internacionālā vācu žīda Marksa (Markusa) mācība nebija latviska. Sabruks arī internacionālā kristīgā mācība. Latvietis nav iespējams bez latviskas dvēseles. Katrs labs latvietis ir dievturis, vienalga, vai viņš to apzinās vai ne. Nepaies viena paaudze, tad jau būs noticis, kam jānotiek (proti, kristīgās reliģijas sabrukums).

Dievturi ir vislielākie patrioti. Viņi stāv nomodā par latvisku kultūru visās nozarēs. Vēsturē, arheoloģijā, etnogrāfijā, dzejā, mākslā un sadzīves tradīcijās. Desmit gadu laikā (t. i., 1926.–1936. g.) dievturībai ir radies liels piekritēju skaits. Lai tos iegūtu, neviens nav bijis krustā jāsit, neviens nav bijis jāpiespiež ar uguni un zobenu. Šis raženais tūkstotis ir latviešu tautas kodols. Aiz tiem stāv daži tūkstoši labvēļu.

Bet mēs esam nemierā ar to latviešu miljonu, kas vēl joprojām stāv dīks, kūrts un vienaldzīgs pret latvietību. Pūlis, kas sastāda katras tautas galveno daļu, interesējas tikai par "maizi un izpriecām", tas pieradis iegūt idejas tikai mantošanas ceļā, jeb kad tās viņam uzspiež ar varu. Bet šinī pūlī arī ir latviešu intelīģence, kurai mēs nevaram piedot šādu vienaldzību. Dievturības un tautības pamatdomas nav apgāzamas. Mēs esam gatavi runāt ar katru izglīgotu latvieti un tam pierādīt mūsu patiesības neapgāžamos pamatus. Ir tikai viena patiesība, taisnība un pareizība Latvijā, un tā ir mūsu dievturīgā patiesība!

Mūsu attiecības ar aizdabīgo izpaužas:

- 1) daudzīnājumā,
- 2) lūgšanā,
- 3) ziedojumā,
- 4) zintēšanā.

Daudzīnājums ir galvenais rītos un vakaros, tas pievelk Dievu klāt. *Lūgšana* ir visintīmākais attiecības veids ar aizdabīgo. Latviešu dzīves ceļš bija gaišs, noteikts un viegli paredzams. Tāpēc viņu dziesmas neuzrāda tādus motīvus, kur būtu izteikta kāda ārkārtīga iekšēja cīņa vai dvēseles mokas. Bailes latvietim nav, jo viņš ir pārliecināts, ka stāv Dieva ziņā un ka pati *Laima* vada viņa ceļus. Viņam neuzglūn sātans. Latvietis izlūdzas no Dieva: veselību, atmaksu labajam un ļaunajam pēc nopelniem, godā celšanu, pa prātam mūža draugu, Dieva klātbūtni, gudru padomu, veiksmi un sekmes darbā. *Lūgšanā* notiek dvēseles mielošana, viņa kā intīma – jāpiekopj savrup. Tomēr, atjaunojot un izveidojot publisko kultu, nevarētu pamest kopīgās lūgšanas svētrītos.

Mūsu senči ticēja, ka pasaulē valda Dieva dotie un Laimas vadītie likumi, ka dzimstot mums no Laimas nolemts iedzimtais raksturs (*augums* un apkārtne), ka cilvēks ir labs un ka viņa dvēsele pēc nāves atgriežas pie viņa dzīvības pirmcēloņa: Dieva. Kad

cilvēks ir sariebis *Dievam* un *Laimai*, tad viņam ir grūts mūžs: "Labajam laba diena, sliktajam slikta diena." Dievturībai trūkst pestīšanas jēdziena. Ticība pestīšanai izaugusi no ticības iedzimtam grēkam, velnam un ellei. Tie ir maldu ceļi: latvju tautai piešķirta laime, ka tā saglabājusi savu pareizo Dieva izpratni, proti: ka Dievs pa savai dabai kā radītājs nevar būt citāds kā mīļš un labvēlīgs saviem bērniem, ka viņš neuzliek cilvēkam tādu uzdevumu, kuru tas nespēj pildīt!

Dievs arī nevarēja cilvēku pilnīgu laist pasaulē, jo tad dzīvei nebūtu nekāda mērķa, un arī mērķa nebūtu pašam Dievam. Dievs varēja cilvēkam garantēt tikai attīstības iespēju un šo iespēju padarīt par "iraidību". Tas ir cilvēka dzīves uzdevums, un tā cilvēks kļūst par Dieva līdzdarbinieku. Sevis veidošana uz pilnību, tas ir cilvēka ceļš. Pestīšanas mācības sekas ir grēku piedošana, tā ir visklūmīgākais iestādījums, ko vien cilvēka maldīgais prāts kādreiz izdomājis! Grēku piedošana paralizē cilvēka ielikto dziņu uz pašveidošanos un atņem dzīvei tās augstāko vērtību. To varam vērot arī mūsu dienās. Kur grēka piedošana tiek visvairāk pielietota, tur tauta turas viszemākā tikumiskā līmenī. Jāpadara latviskas četras lietas:

- 1) svētki, kas vieno tautu,
- 2) *godi* (krustabas, kāzas, bēres, dievaines),
- 3) *apgērbs*,
- 4) *iedzīve*, jo tā vēl ir stipri nelatviska.

Mēs daudz runājam par latviešu tautas pašapziņu un lepnumu. Bet vai mēs to drīkstam darīt, ja mēs savu senču reliģiju, savas tautas gara mantas un gudrību nievājam? Mēs tagad dzīvojam savas renesanses (atdzimšanas) laikmetā. Mūsu dievestība nebūt nav tikai senču kulta atjaunošana, bet tā ir vecam celmam uzpotēta jauna latviska reliģija, kas runā šī laika mācīto valodu. Mēs raujamies pretī lielai nākotnei, tādēļ lai sargāties no savas pagātnes nicināšanas. Dievturība noārda ne Eiropas kulturālās vērtības, bet tikai Eiropas dziļākos maldus [kristietību]. Mūsu tautas dižais Dieva uzliktais uzdevums ir atjaunot āriski-latvisko reliģiju, lai to nodotu atpakaļ Eiropai. Visiem, kas nemierā ar kristīgo ticību, dievturība sniegs jaunu pasaules uzskatu, kas brīvs no dogmām un tukšām leģendām. Kas pareizi būs sapratis dievturību, tas nekad vairs no tās neatstāsies, jo viņš būs atradis ilgi cerēto un meklēto. Dievturība kā pirmos aicina sev sekot visus izglītotos latviešus, jo tie ir tautas galva un apziņa. Latviešu dievestība ir mantota no pašas āriešu pirmtautas, kas dzīvojusi pirms 12 000 gadu pie Baltijas jūras. Kristīgā ticība uzmācās mums vairāk nekā 1000 gadus vēlāk nekā citām Eiropas tautām. Mēs tāpēc savu seno ticību vieglāk varam atjaunot un iemācīt to atkal āriešu tautām."

Dievturības atstāsta vietā piedāvātais mācības izklāsts sava laika valodā, jēdzienos un priekšstatos labi ilustrē to romantismu, antisemitismu un āriešu rases ideju, kas bija raksturīga starpkaru periodam Eiropā un arī Latvijā.

DIEVTURĪBAS KRITIKA PIRMSKARA TEOLOGU UN FILOZOFU DARBOS

Dievturībai mūsdienās nav daudz piekritēju, un daudz sekotāju tai nebija arī pirms Otrā pasaules kara.

Roberts Bērziņš par šo tematu izsakās žurnāla "Latvijas Sargs" 1932. gada 41. numurā:

"Dievturu draudzes dibināšana ir jautrā rotaļa kādā reliģijas vēstures posmā. Viegli pie zaļā galda viņa radusies, tikpat viegli arī aizpeldēs aizmirstībā. Reliģiju dibinātāji ir bijuši iedvesmoti cilvēki, kas pašreizēdīgi kalpo savai ticībai, iedami par to labprātīgā nāvē, ja tas ir vajadzīgs. Mītoloģiskiem ticējumiem ar šādu iedvesmi nav nekā kopēja. Dievturībai līdzīga kustība novērojama arī Vācijā. Dievturi izturas ārkārtīgi nicinoši un naidīgi pret kristīgo ticību, saucot apustuļi Pāvilu par "ar kritāmo kaiti sirgstošo žīdu", tā nievādāmi idejisku cīnītāju, kas nesavtīgi panesa trimdu, sitienus, cietumus un beidzot arī mira par savu ticību. Tāpēc arī šis vīrs lēni, bet droši ir ieņēmis visu pasauli, un tagad viņa vārds jau pārtulkots vairāk nekā 900 valodās. "Latvijas Sarga" redakcijas gala slēdziens ir tāds, ka šai lietā latviskas sabiedriskas domas uzdevums būtu – ierobežot dievturības pretenzijas. Jābrīnās, ka kritiskas domas spējīga inteligence, pat redzami rakstnieki un mākslinieki uzņēmuši viena apmāta cilvēka fiksu ideju par reliģisku kustību."¹

Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes docents doktors A. Freijs savā grāmatā "Par svēto un labo" dod dievturības mācības kritisku apskatu, kurā izteiktas šādas domas.

Jaunajai reliģiskai kustībai, dievturībai, ir divi katķismi ar pretrunīgām mācībām. (Vienu no tiem sacerējis E. Brastiņš, otru – Bregžis.) Abi grib senču reliģiju atjaunot un to mācīt. Kuram ticēt? Pirms katra apcerējuma minētās dainas nedod šiem apcerējumiem nekādu pamatu. Nav arī ievērotas pārējās senlatvju gara mantas – teikas, pasakas, buramie vārdi, kamēr autori uzsver, ka viņi neko negrib izlaist. Bet tas neskaidrī ar patiesību, jo tur trūkst tā saukto "nerātno dziesmu" novērtējuma. Neviens vārds nav sacīts arī par buršanu un pūšļošanu. Dievturi arī nepārbauda, cik tālu dainas būtu kristīgās reliģijas ietekmētas. Brastiņš saka, ka viņš grib sniegt "jaunu pasaules uzskatu, brīvu no dogmām un legendām", bet pats pie tām turas.

Bregžis apgalvo, ka Dievs ir visas esamības cēlonis un augstākā ideja, bet nesaika, kā šī ideja būtu saprotama. Vai Platona garā kā "visu lietu pirmtēls" vai arī Hēgeļa garā kā "pasaules sāprāts"? Viņš arī nemin nevienu dainu, kas šādu apgalvojumu tuvāk paskaidrotu. Viņš arī pilnīgi aplam apgalvo, ka Dievs ir viens vienīgs, bet tam esot daudz vārdu, kā Māra, Laima, Jānis utt. Bet dainās Dievs ir īpašvārds, nevis sugas vārds. Neskaitāmas dainas skaidri pierāda, ka senais latvietis blakus Dievam ir turējis vēl daudzus citus dievus un dieves un ticējis gariem un netveramam dzīves spēkam. Senlatviešu reliģija ir bijusi politeistiska un polidemonistiska, un tai arī ir savas attīstības pakāpes, kuru Dieva uztvere ir bijusi dažāda. Bet dievturī savos katķismos šīs pakāpes neatzīst un visu seno reliģiju nostāda uz vienas vienīgas plāksnes. Brastiņš apgalvo, ka daudzdievība āriešu tautās esot vēlāk izcēlusies no viendievības, bet nekādu pierādījumu šādam apgalvojumam nepieved. Tālāk Brastiņš uzsver, ka Dievs latviešu izpratnē ir gluži pretējs baigam un dusmīgam žīdu *Jahvem*. Bet vai arī latviešu Dievs nepaliek dusmīgs, kad cilvēks tam sarieb? Ļaunuma un pārestības atmaksas taču arī nāk no Dieva bardzības. Salīdzināmā reliģiju vēsture pierāda, ka tāda Dieva nemaz nav, kas vienmēr būtu laipnīgs un maigs (*fascinans*),

¹ A. Pipirs. *Dievturību vai kristīgo ticību? Reliģiski ētisks iztirzājums* (R.: Autora izdevums, 1937), 18. lpp.

tas arī ir dusmīgs un baigs (*tremendus*). Pēc Brastiņa izpratnes, Dievs ir tikai mīļš vecītis, kuru cilvēki iespaido maģiskā, t. i., buršanas, ceļā. Vai tāds Dievs, kuru cilvēki loka pēc sava prāta, ir absolūts?

Dievturiem trūkst svētuma un iracionalitātes izpratnes. Viņu Dievs ir tikai labs, bet ne svēts. Tiem trūkst distances sajūtas starp Dievu un cilvēku, un nav arī grēka sajūtas. Cilvēks ir labs un Dievam tuvs, kurš tam ir klāt ar gudru padomu. Bet kāpēc Dievs jātur? Ne tāpēc, lai iegūtu dvēseles mieru un līdzsvaru, atsvabināšanos no grēka un mīlestības spēku, bet tāpēc, lai iegūtu materiālus labumus: veselību, dzīves labklājību, atspaidu un spēku dzīves grūtībās.¹

Dievturu rīkotās dievkalpošanas, kas tika atjaunotas pēc 1990. gada, kā arī iepriekš minētais atklāj to, ka dievturība ir veidota uz kristietības bāzes, izmantojot kristietības “gramatiku”, kurā salikti senlatviešu pagānisma “vārdi”. Pirmskristīgajām Latvijas ciltīm nebija dievkalpojumu, nebija dievnamu, katķisma, rīta un vakara lūgšanu u. c. Reliģiju pētniecības materiāls liecina, ka baltu reliģija tika kopta galvenokārt zemnieka sētā, kur atsevišķām vietām – pirtij, rijai u. c. – bija savas maģiskās funkcijas (pirtī, piemēram, zīlēja). Svētbirzīs un uz upurakmeņiem upurēja tikai vajadzības gadījumos, un šiem upuriem bija maģisks raksturs; tā nebija nekāda “Dieva daudzinašana”, kas ir atvasinājums no Dieva slavināšanas kristīgajos dievkalpojumos.

Dievturības sludinātā Dieva “tuvība” cilvēkam un paša latvieša “labestība” nemudina cilvēku pilnveidoties, kā tas ir bijis kristietībā un kas ir devis savus nepārprotamus augļus kristīgās civilizācijas unikālajā vēsturiskajā progresā, ja to salīdzinām ar Indijas, Ķīnas un islāma civilizācijām.

DRUĪDI, TEITOŅI

Druīdi un teitoņi līdzīgi *dievturiem* un *krievu vedistiem* pretendē uz attiecīgo tautu pirmskristīgās reliģijas restaurāciju. Druīdisms attiecīgi bija Eiropas senatautas – ķeltu – reliģija, uz kuras mantošanu pretendē galvenokārt tagadējās Francijas un Spānijas reliģiskie retrospektivisti, kā arī tie Lielbritānijas jaunpagāni, kas sevi uzskata par Britu salu seniedzīvotāju – ķeltu – tiešiem pēctečiem vai arī simpatizējošiem tiem.

Teitoņi attiecīgi pretendē uz seno ģermāņu (*teitoņu*) cilšu reliģijas turpināšanu. Teitoņu reliģiskais mantojums tika plaši izmantots, veidojot nacisma ideoloģiju Vācijā, un šā iemesla dēļ ar šo nosaukumu mūsdienās ievērojama jaunā reliģiska kustība nav reģistrēta. Teitoņu reliģijas atjaunošanas mēģinājumiem ir vēsturisks raksturs.

Par seno *druīdu* reliģijas eksistenci mēs varam uzzināt no antīko autoru darbiem; diemžēl par šīs reliģijas saturu ziņu tikpat kā nav. Mēģinājumi rekonstruēt druīdismu ir sākušies jau 18. gadsimta romantisma kontekstā. Šīs senreliģijas nosaukums ir cēlies no vārda *druīdi* – tas bija priesteru nosaukums.

¹ A. Pipirs. *Dievturību vai kristīgo ticību? Reliģiski ētisks iztirzājums* (R.: Autora izdevums, 1937), 19.–20. lpp.

Mūsdienās par druīdiem sauc retrospektīvas ķeltu reliģiskas kopienas locekļus. Moderno druīdu sevišķas iedvesmas avots ir Stounhendžas komplekss, tur veiktie pētījumi par šā reliģiskā pieminekļa saistību ar Saules ekvinokcijām, iespējams, ķeltu atstātie regulārie apļi laukos, kas vērojami tikai no lidaparātiem, numeroloģija u. c.

Druīdu mācība vairs nepieprasa cilvēku upurēšanu, kas bija raksturīgi šai reliģijai senatnē. Mūsdienās tā ir iespaidojusies no modernās zinātnes. Druīdi sludina, ka dzīve ir augstākā vērtība, ka cilvēce nav, kā to māca kristietība, samaitāta ar "pirmgrēku". Ja cilvēku piemeklē slimība, sāpes, bads, šķiršanās vai cita veida diskomforts, nepieciešams koriģēt savas apziņas nostādnes. Tas darāms ar tām senajām atziņām, kuras bijušas pieejamas senajiem Britānijas un Gallijas iedzīvotājiem.

Druīdi atzīst visu reliģiju līdzvērtību, viņi paši savu kustību nepopularizē un nevienu neaicina pievienoties, uzskatot, ka "tas, kas meklē, atrod". Druīdu "ordenī" ir trīs "iesvētīšanas pakāpes". Tā dēvētais ārējais ordenis realizē kontaktus ar publiku, iekšējais ordenis cilvēkiem no ārpuses nav pieejams, visbeidzot "Svētais" (*Sanctum*) ir iekšēja slepena ordeņa daļa, par kura norisēm plašākai publikai nekas nav zināms. Katram ordenim ir vēl iekšēja trīsdaļīga gradācija.

Reliģiskās ceremonijas notiek Stounhendžā pavasara, rudens un vasaras saulgriežos. Šajās reizēs, Saulei austot, tās stari sadalās trīs kūļos, ja lūkojas no Stounhendžas altāra.¹

KO JŪS ZINĀT PAR "RETROSPEKTĪVAJĀM" JAUNAJĀM RELIĢISKAJĀM KUSTĪBĀM?

1. Dievturība ir senlatviešu reliģija. [Nepareizi.]
2. Krievu vedisms ir senslāvu reliģija. [Nepareizi.]
3. Druīdi ir seno ķeltu pagāniskie priesteri. [Pareizi.]
4. Teitoņi ir seno ģermāņu cilšu nosaukums. [Pareizi.]

¹ *The Many Ways of Being* (Ed. S. Annett). (London: ABACUS, 1976), p. 154–157.

Dziedināšanas reliģijas, burtniecība, okultisms, neošamanisms, maģija, sātanisms

TIEŠI ATTIECAS:

- uz dziedināšanas reliģijām: *Herbalaifs (Herbalife)*;
- uz sātanismu: *Seta templis, Sātana bībele, falls, pentagramma*;
- uz sātanisma elementiem smagajā rokā: *Death SS, Fallen Christ*;
- neattiecas ne uz dziedināšanas reliģijām, ne uz sātanismu, ne uz smago roku: *Dharma Pala, stupa*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Šajā tematā ietvertās reliģiskās kustības nav īpaši jaunas. Jauno reliģisko kustību kategorijā tās var ierindot tikai sakarā ar to atdzimšanu. To kopīgā iezīme ir atgriešanās pie maģijas, bet tā, kā zināms, ir vērsta uz cilvēka miesiskās dzīves vajadzību apmierināšanu. Ja runājam reliģijas attīstības kategorijās, tad šī ir visprimitīvākā reliģijas attīstības stadija (sk. 6. tematu). Tātad runa ir par noteiktu atkāpšanos pie ļoti primitīvām reliģiskās apziņas formām.

FONA ZINĀŠANAS

No temata nosaukumā minētajām sešām maģisko reliģiju formām piecas ir vērstas galvenokārt uz labas veselības un miesiskās labklājības nodrošināšanu, lietojot senus maģiskos paņēmienus. Uz to pašu mērķi ir vērsts sātanisms; to praktizējot, cer uz baudām pilnu juteklisku dzīvi. Tā īpašā iezīme ir izteiktā opozīcija kristietībai.

DZIEDINĀŠANAS RELIĢIJAS

Pie dziedināšanas reliģijām pieder daudz mums pazīstamu un mazpazīstamu kustību: *homeopātija, herbalaifs, dabas ārstniecība, akupunktūra, veģētārisms, radionika, somatogrāfija, holisms* u. c.

Tiem, kas ir iepazinušies ar šā kursa 6. un 45. tematu, *burtniecība, okultisms, neošamanisms* un *maģija* vairs nav sveši jēdzieni. *Burtniecība* ir ļoti izplatīta Latvijā, un ar to saprot dažādus tautā pazīstamus maģiskus paņēmienus, kurus lieto vai nu kādas veiksmes iegūšanai sev, vai kaitējuma nodarīšanai kādam citam. Lai nepopularizētu tamlīdzīgu praksi, par tām lieltirāžas izdevumos nav pieņemts rakstīt.

Okultisms, kura centrā ir kontaktēšanās ar mirušajiem vai gariem, ir aprakstīts sadaļā par čanelingu (sk. 45. tematu).

Neošamanisms ir aplūkojams no divām pozīcijām. "Retrospektīvajās reliģijās" ir saskatāma tieksme rekonstruēt aizvēsturisko kultu norisi, un šajā nolūkā tiek mākslīgi veidots šamanisms, kombinējot no literatūras aizgūtas ziņas ar pašu izdomu uz paša maģisko pieredzi, ja tāda ir. (Tā tas notiek druīdismā un krievu vedismā.) Reģionos, kur šamanisms ir bijis tradicionāli izplatīts, bet apspiests, piemēram, Jakutijā (Saha Republika Krievijā), drīzāk ir jārūnā par autentisku šamanismu, kas vienkārši atgūst popularitāti un izplatību. Otrs ir aizraušanās ar šamanisma atribūtiem, šamaniskām noskaņām mūzikā un vizuālajā mākslā. Šeit notiekošais ir skaidrojams ar *Jaunā laikmeta* iespaidiem; galvenais ir atkāpšanās no kristietības un interese par pagānismu tā visplašākajā spektrā – īpaši mākslā.

STUNDAS SĀKUMS

Temats diemžēl aptver pārlieku lielu reliģisko grupu un virzienu uzskaitījumu, lai to visu varētu aptvert pietiekami izsmeltoši. Tomēr svarīgākais ir izstrādāt pieeju jeb metodiku, ar kuru aplūkot jaunās reliģiskās kustības. Skolēniem, iespējams, būs interesantāk sākt ar kaut ko tādu, kas ir viņiem tuvāks. Ļoti sakaitēta ir attieksme pret rokmūziku. Jaunatnei, bez šaubām, ir nepieciešama emocionāli piesātināta un "alternatīva" mūzika, jo tā, pēc daudzu psihologu domām, ļauj viņiem apjaust savu personību atšķirībā no mājas un ikdienas rutīnas, kurā viņiem tradicionāli ir atvēlēta pakārtota "bērna" loma.

Kā diskusijas materiālu pievienojam teoloģes Anitas Stašulānes rakstu, kas publicēts vienā no Latvijas reliģiskajiem žurnāliem.

ESI PIESARDZĪGS! SĀTANISMS UN ROKMŪZIKA

SKEPTIĶI UN KATASTROFIĶI

Pēdējos gados preses izdevumos arvien biežāk varam lasīt par sātānisma saistību ar moderno mūziku. Tiek rakstīts par dažādu grupu albumiem, kas mudina uz vardarbību, pašnāvību, narkotiku lietošanu un sātana pielūgšanu. Vai tiešām ir "sātāniskais roks", vai arī tā ir kārtējā plašsaziņas līdzekļu izraisītā sensācija?

Jautājumā par "sātānisko roku" izteikti noslāņojas divas grupas: skeptiķi un katastrofiķi. Tā publikas daļa, kas aizrāvusies ar kādu mūzikas zvaigzni, par šo jautājumu pat nedomā un kritiku, kas vērsta pret tās mīļotiem, cenšas atspēkot, aizbildinoties ar vārda brīvību. Turpretim katastrofiķi sātānu redz itin visur. Viņi uzskata, ka roks ir sātāna mūzika, tātad – izskaužama.

Lai cik pretrunīgi arī būtu šie skatījumi, tiem tomēr ir kaut kas kopīgs – objektivitātes trūkums. Šā iemesla dēļ gan skeptiķu, gan katastrofiķu publikācijas bieži vien ir pārspīlējumu vai noklusējumu pilnas. Sātāniskais roks būtu jāvērtē, analizējot faktus un izvairoties no paviršiem un ekstrēmiem vērtējumiem.

SĀTANISMA IENĀKŠANA MŪZIKĀ

Pirmo reizi roka vēsturē saikne ar sātānismu atklāti izpaudās 1967. gadā, kad uz "Beatles" albuma "Sergeant Pepper's Lonely Hearts Club Band" vāka tika attēlotas

slavenības, kuru vidū bija K. Markss, J. Staļins, B. Dilans u. c. Bundzinieks Ringo Stars (*Ringo Starr*) paziņoja, ka tās ir grupas iecienītākās vēsturiskās personas. Zīmīgi, ka to vidū bija attēlots arī A. Kroulijs (*Crowley*), modernā sātānisma un daudzu ezoterisko grupu iedvesmotājs.

20. gadsimta sešdesmito gadu roka aprindām bija raksturīga interese par ezoterismu, it īpaši iecienīta bija A. Kroulija "skola". Mūziķus interesēja viņa izaicinošās idejas un aicinājums dzīvot bez likumiem. Iespējams, arī "bītlus" sajūsmināja A. Kroulija moto: "Dari, ko vien gribi!", kas tika pieņemts kā aicinājums baudīt dzīvi bez jebkādiem ierobežojumiem un morāles normām.

EZOTERISKĀS IZPAUSMES

Sešdesmitajos gados roks ieguva arvien smagāku toni – izveidojās hārdroks: metāliskas skaņas, elektrisko ģitāru kaukšana, skaļa solista balss. Pirmie šā žanrā pārstāvji bija grupa no Lielbritānijas "Led Zeppelin". Tās līderis ģitārists Džimijs Peidžs (*Jimmy Page*) bija dedzīgs A. Kroulija pielūdzējs un viņa ideju atbalstītājs. Peidžs kolekcionēja Kroulija personīgās mantas: grāmatas, manuskriptus, cepures, alpīnista piederumus, gleznas un pat rituālu tunikas. Galu galā viņš pat apmetās tajā pašā namā, kur reiz bija dzīvojis Kroulijs, – senā villā Lohnesas tuvumā. "Led Zeppelin" bija pirmā rokgrupa, kuras albumu vāku noformējumos tika izmantoti sātānistu simboli. Uz albuma "IV" vāka bija attēlota maģiska zīme, ko sātānisti lieto, slēdzot līgumu ar sātānu. Savukārt albuma "III" vāka noformējumā ietverts A. Kroulija moto: "Do what thou wilt!" ("Dari, ko vien gribi!")

SĀTĀNISMA NOSTIPRINĀŠANĀS ROKMŪZIKĀ

Astoņdesmitajos un deviņdesmitajos gados hārdroks kļuva arvien smagāks, radās jauns hārdroka paveids – *heavy metal* (smagais metāls). Tieši šajā mūzikas žanrā sātānisms izpaudās vistiešāk: gan tekstos, gan albumu noformējumā. Otrādi apvērsts krusts – antikrista simbols – bija bieži redzams uz smagā metāla grupu albumu vākiem. Dāņu grupas "Merciful Fate" dziesma "Don't break the oath" ("Nelauz zvērestu") atdarina zvērestu sātānam: "Es skūpstīšu āzi un zvērēšu darboties ar visu savu prātu, miesu un dvēseli mūsu kunga sātāna labā!"

Itāliešu grupa "Death SS" savā albumā "Black Mass" apdzied pat sātānistu rituālu, kas notiek vienpadsmitos vakarā desakralizētā baznīcā. Albuma tituldziesmā teikts: "Bērna rīkle tiks pārgriezta... Sajauc savas asinis ar savu sēklu un pievienojies melnajai armijai."

ZAIMOŠANA UN ROKMŪZIKA

Antikristīgo tendenci atklāj zaimojošais rokmužikas albumu noformējums. Protams, ka visvairāk tiek zaimots Jēzus Kristus, kuru attēlo dažnedažādā veidā: sacirstu gabalos, caurdurtu utt. Zīmīgs ir grupas "Torr" albuma vāka noformējums: Jēzus atainots uz krusta kā līķis sairšanas procesā. Tā, protams, nav nejaušība. Attēls ietver skaidru ideju – Jēzus nav augšāmcelies!

Arī grupu nosaukumi bieži vien ir zaimojoši, piemēram, somu grupa "Impaled Nazarene" ("Uz mieta uzdurtais nācarietis"), poļu grupa "Christ Agony" ("Kristus agonija"),

itāliešu grupa "Burn the Crucifix" ("Sadedzini krucifiksu") un amerikāņu grupa "Fallen Christ" ("Kritušais Kristus").

Kā par brīnumu (lāi gan kāds tas brīnums vispārējās antikristīgās noskaņas gaisotnē) šādi zaimojoši grupu nosaukumi rod atziņību mūzikas kritiķu aprindās – tie esot oriģināli...

AICINĀJUMS UZ PAŠNĀVĪBU

Rokmūzika ne tikai aicina pielūgt sātānu, bet arī mudina uz pašnāvību un eitanāziju. Bieži vien solisti atklāti aicina klausītājus izdarīt pašnāvību, dziedot par to, ka dzīve ir ļoti skumja, ka nav jēgas dzīvot. Viens no šādas nāves kultūras piemēriem ir dziesma "Suicide solution" ("Atrisinājums pašnāvībā"), ko izpilda O. Osborns (*Ozzy Osbourne*). Dziesmas tekstā izskan aicinājums ņemt rokās pistoli un nošauties.

Uz grupas "Christian Death" albuma vāka ir lasāms uzraksts franču valodā "L'invitation au suicide" ("Aicinājums uz pašnāvību"). Eitanāzijai ir veltīts "Megadeath" disks, kas tā arī saucas – "Euthanasia" ("Eitanāzija").

Šā albuma iedvesmas avots ir bēdīgi slavenais "nāves dakteris" Dž. Kevorkjans (*Jack Kevorkian*), kas daudziem ir "palīdzējis" aiziet. Grupas "Megadeath" skatījumā eitanāzija ir tikai dzīvības metafora. Kādā intervijā savu nostāju grupa skaidro šādi: "Ja var izvēlēties, kā dzīvot, kāpēc nevarētu izvēlēties, kā mirt?"

CEĻŠ UZ SĀTANISMU

Sātāniskais roks ir kļuvis par pēdējo mūzikas modes kļiedzienu. Ir izveidojušies pat jauni mūzikas žanri, kuru būtību atklāj jau to nosaukumi vien: *death* (nāve), *black* (melns), *grind* (trīt), *doom* (liktenis).

Dažas grupas izmanto sātānismu tikai reklāmas nolūkā, bet ir arī tādas grupas, kuru locekļi visā nopietnībā ir aizrāvušies ar sātānismu un ir iesaistījušies kādā sātānistu kustībā, piemēram, ASV vairāki rokmuziķi sadarbojas ar "Sātana Baznīcu". "King Diamond" un "Acheron" pat reklamē sātānismu kā alternatīvu, nekaitīgu reliģiju.

Tādējādi, klausoties kādu disku, ir iespējams nonākt kontaktā ar ezoteriķu aprindām, un galu galā rokmuzika var tapt par ceļu uz sātānismu.

Sātānisms atrodams arī rokmuzikas žurnālos, piemēram, lielākais itāliešu rokmuzikas žurnāls "Flash" ir publicējis sātāna baznīcas adresi, paskaidrojot, ka tā ir nopietna un uzticama asociācija, pie kuras var vērsties visi okulto mācību cienītāji un praktizētāji.

NO MŪZIKAS LĪDZ PROFANĀCIJAI

Mūzika var kalpot kā stimulē sātānisko rituālu veikšanai – vēl pavisam nesen tā bija tikai hipotēze, bet tagad fakti jau liecina, ka dažu dziedātāju paustās idejas tiešām dod augļus. It īpaši, ja klausītāji ir psiholoģiski trauslas un viegli ietekmējamās personas, visbiežāk – pusaudži.

Itāliešu jauneklis D. Dzanoti, kas naktīs apgānīja kapus un apzaga mirstīgās atliekas, tagad to visu nožēlo un atzīst, ka bija ļāvies "black metal" ietekmei. Šo mūziku esot klausījis desmit gadus, reizēm pat daudzas stundas dienā. Īpaši viņu esot ietekmējušas norvēģu un zviedru grupu "Mayhem", "Darkthrone" un "Marduk" dziesmas. D. Dzanoti atzīst, ka viņš darījis tieši to, par ko ir runāts dziesmās.

Pēc šiem notikumiem Itālijā sabiedrisko kārtību sargājošās iestādes sāka operāciju "Diavolo". Tika atklāti deviņi līdzīgi gadījumi – visus šos jauniešus vecumā no 18 līdz 27 gadiem uz profanāciju bija pamudinājis *black metal*.

VARDARBĪBA UN RASISMS

Itālijā sātāniskais roks jauniešus ir iedvesmojis "tikai" uz kapu apgānīšanu un zādzībām baznīcā, taču Norvēģijā ir bijuši traģiskāki gadījumi. Dažu rokgrupu locekļi, apvienojušies domubiedru pulciņā "Black Metal Mafia", ir organizējuši terora aktus kristīgajās baznīcās; naidis, kas sākumā izpaudās tikai dziesmās, tika realizēts arī vandalisma aktos.

Ir izdarītas arī slepkavības. Grupas "Burzum" mūziķis K. Grišnaks (*Courit Grishnack*) ir notiesāts uz 21 gadu cietumā par grupas "Mayhem" mūziķa, sava drauga O. Orseta (*Oysten Aarseth*) noslepkavošanu. Tāds pats liktenis piemeklēja "Emperor" bundzinieku B. G. Eitunu (*Eithun*).

Kādas noskaņas valdīja *black metal* mafijā, atklāj K. Grišnaka vārdi: "Es lepojos, ka esmu baltais no āriešu rases, ka mana meita ir balta āriete, kuras māte arī ir no šīs rases. Es esmu lepns par savām zilajām acīm, gaišajiem matiem un balto ādu." No sātānisma līdz rasismam ir tikai viens solis, tāpēc tā nav nejaušība, ka daudzās sātāniskā roka grupās valda antisemitisks un rasistisks noskaņojums.

SLĒPTĀS "ZIŅAS"

Sātānisku rokgrupu darbībai raksturīgas tā dēvētās slēptās ziņas, ko ieraksta studijā pretējā virzienā. Šo *backward masking process* ir izmantojuši ļoti daudzi dziedātāji.

"Slēptās ziņas" var noklausīties, atskaņojot disku uz otru pusi, piemēram, šādā veidā klausoties "Led Zeppelin" dziesmu "Stairway to heaven", ir dzirdama balss, kas saka: "Lūk, mans jaukais sātāns, viņa mazais ceļš nenesīs man skumjas..." Šis paņēmieni sakņojas sātānistu tradīcijā lasīt kristīgās lūgšanas tekstus otrādi. "Christian Death" kompozīcijā "Prayer" ir slepeni ierakstīta tēvreize sātānistu gaumē – izlaižot frāzi "neieved mūs kārdināšanā, bet atpestī mūs no ļauna". Diez vai tā sātānam patiktu...

Jāatzīst, ka ne mazums rokgrupu "slēptās ziņas" ir ierakstījušas arī kā joku vai provokāciju, piemēram, "Pink Floyd" albumā "The Wall" ir dzirdama frāze: "Apsveicami! Tu tikko atklāji apslēpto ziņu! Lūdzu, atsūti savu atbildi vecajiem pinkiem..."

SĀTĀNISMA NOSTIPRINĀŠANĀS MŪZIKĀ

Sātāniskais roks ir tik ļoti populārs, ka, piemēram, Itālijā ir atvērti pat sātāniskā roka veikali. Tajos ir nopērkami ne vien mūzikas ieraksti, bet arī grāmatas par sātānismu un melno maģiju. Neapolē ir veikals "Demos", kura katalogā iekļauti visi A. Kroulija darbi.

Sātāniskajam rokam ir veltīti pat žurnāli, piemēram, itāliešu "Grind Zone". Sākumā to izdeva eksperimentāli nelielā eksemplāru skaitā, bet tagad šo žurnālu tulko arī spāņu un vācu valodā. Ainu vēl krāsaināku vērš daudzie amatieru preses izdevumi.

Pēdējā laikā galvenais sātānisma popularizēšanas veids, protams, ir internets, kur atrodamas neskaitāmas sātānistu mājaslapas.

VAI VISS ROKS IR SĀTANISKS?

Roks ir tapis par okultisma subkultūras propagandētāju, un daļa no modernās mūzikas ir kļuvusi par efektīvu sātanismā izplatīšanas līdzekli. "Sātana veikalnieki" skaidri apzinās, ka mūzika ir vistaisnākais ceļš uz jauniešu sirdīm – izmantojot mūziku, ir iespējams piekļūt miljoniem jauniešu. Negatīvais, kas dominē plašsaziņas līdzekļu tirgū, uzspiež pieņemt jauno kā normālu "lietu" un tādējādi cenšas sagraut vērtību sistēmu. Par laimi, ne visa rokmūzika ir sātaniska.

KO JŪS ZINĀT PAR DZIEDINĀŠANAS RELIĢIJĀM UN SĀTANISMU?

1. Homeopātija tiek pieskaitīta pie "dziedināšanas reliģijām". [Pareizi.]
2. Veģetārisms ir kaut kas līdzīgs reliģijai. [Apgalvojums ir diskutējams.]
3. "Smagais roks" ir sātanismā. [Apgalvojums ir diskutējams.]
4. Maģijai nav sakara ar reliģiju. [Nepareizi.]

VIII DAĻU APGUVIS, SKOLĒNS

ZINA:

- jauno reliģisko kustību un klasisko reliģiju atšķirības (vēsturiskā izcelšanās un ģeogrāfiskā izplatība),
- dažus *Jaunā laikmeta* mācības elementus un tā izpausmes vēsturē,
- "Austrumu" kultūras tipoloģisko raksturojumu un kāda kulta vēsturi,
- retrospektīvo jauno reliģisko kustību ideoloģisko ievirzi un pamatojumu,
- "Rietumu" sektu tipoloģisko raksturojumu un kādas sekta vēsturi;

IR IEGUVIS PRIEKŠSTATU:

- par forsētas cilvēka garīgo spēju evolūcijas idejām gadsimtu mijā,
- par garīgas baudas meklējumiem jaundarinājumos uz Indijas reliģiju bāzes,
- par apziņas paplašināšanas ideju meditāciju tehnikās,
- par visas pasaules reliģiju veidošanas mēģinājumiem,
- par iesaistīšanas principiem totalitārajās reliģiskajās kustībās un par izklūšanu no tām;

PROT:

- atšķirt visu triju tipu jaunās reliģiskās kustības pēc to vienojošajām iezīmēm,
- ar konkrētiem piemēriem parādīt, pie kuras tipoloģiskās grupas pieder kāda no Latvijā sastopamajām jaunajām reliģiskajām kustībām,
- formulēt iespējamo sabiedriski politisko nostādni dažās apskatītajās jaunajās reliģiskajās kustībās (pēc skolēna izvēles).

IX daļa

ATEISMS UN KVAZIRELIĢISKĀS KUSTĪBAS

51. TEMATS

Valsts ideoloģija kā reliģijas aizvietotāja. Ateistiskais humānisms

TIEŠI ATTIECAS:

- a) uz valsts ideoloģiju: *patriotisma reliģija, brīvās pasaules vērtības;*
- b) uz ateistisko humānismu: *Humānisma manifesti, visas pasaules valdība;*
- c) neattiecas ne uz valsts ideoloģiju, ne uz ateistisko humānismu: *NATO, Ziemeļvalstu savienība.*

ĪSS FORMULĒJUMS

Nostiprinoties idejai un praksei par reliģijas un valsts nošķiršanu, lielu daļu reliģisko funkciju valsts pārņem savā ziņā, veidojot sakralizētu ideoloģiju un ieviešot valsts uzturētu kultu. Kristietībai sekularizējoties, parādās arī no kristietības atvasināta ētiskā sistēma, kas cenšas Dieva vietā nolikt cilvēku. To sauc par "ateistisko humānismu".

STUNDAS SĀKUMS

Stundas sākumā var atsaukt atmiņā to, kas mācīts par senās pasaules reliģijām. Reliģija bija saplūdusi ar valsti, jo valsts organizācijas uzdevums bija nodrošināt cilvēka garīgo un miesisko labklājību. Kā liecina socioantropoloģiskie pētījumi,¹ vēsturiski valsts veidojas no reliģiskas organizācijas, un tāpēc šī vienība nepārsteidz.

¹ Sk. Nimmo A. The Sea People of Sulu: A Study of Social Change in the Philippines. (San Francisco, 1972); Тайван Л. Л. Крестьянские восстания на Филиппинах в XX веке (М., 1980).

ATEISTISKAIS HUMĀNISMS

“Humānisms”, “humānā palīdzība” ir mūsdienās bieži sastopami jēdzieni. To uztvere ir nepārprotami pozitīva, jo, lietojot šos vārdus, mēs ar tiem saprotam “cilvēkmīlestību”. Pirmajos Latvijas atjaunotās neatkarības gados ārzemju humānā palīdzība daudziem pilsētniekiem palīdzēja izdzīvot. Lielāko daļu humānās palīdzības savāca kristīgās draudzes Vācijā, ASV, Kanādā un citās kristīgās orientācijas zemēs.

Kad runājam par ateistisko humānismu, tad vērtējums vairs nebūs tik nepārprotami pozitīvs. Kaut arī ateistiskais humānisms nav reliģija, tam ir daudz reliģijas iezīmju. Par to liecina *Humānisma manifesti*.

KO JŪS ZINĀT PAR VALSTS IDEOLOĢIJU UN ATEISTISKO HUMĀNISMU?

1. Valsts ideoloģija prasa ticību tai. [Nepareizi.]
2. Nacionālisms ir reliģija. [Nav vienas atbildes. Nacionālisms, kā tas bija nacistiskajā Vācijā, var kļūt par reliģiju.]
3. Nacionālisms ir ideoloģija. [Pareizi.]
4. Nacionālisms nav savienojams ar kristietību. [Pareizi. Kaut gan bieži ir dzirdēts apgalvojums, ka nacionālisms ir savienojams ar kristietību, tas tomēr tā nav. Par to liecina arī Svētie Raksti.]

SARUNA

Humānisma manifestam ir 17 punktu, kas sakārtoti sešas lielākās grupās: reliģija, filozofija, cilvēcība, sabiedrība, visas pasaules valdība un zinātne. Tas, ka “reliģija” veido pirmo grupu, liecina par šā humānisma īpašo ieinteresētību reliģijas jautājumā. Pirmie divi punkti mūsdienu zinātnes un informācijas laikmeta ļaudīm var šķist uzrunājoši. Taču jāņem vērā, ka ne vienmēr tas ir tā. Ievērojamais filozofs Imanuels Kants savā darbā “Praktiskā prāta kritika” īpaši uzsver to, ka Dieva eksistence, pestīšana un sods pat tad, ja mēs nevaram Dieva eksistenci pierādīt, ir faktori, kas nostiprina morāli un personīgo atbildību. Līdzīgās domās bija socioantropologs Emils Dirkhems. Struktūrantropoloģijas dibinātājs Klods Levī-Stross savos pētījumos Klusā okeāna salās secināja, ka reliģisko priekšrakstu aizmiršana tuvina civilizētas sabiedrības sabrukumu. Šie zinātnes autoritāšu slēdzieni varētu kalpot par iebildumu pirmajiem trim *Humānisma manifesta* punktiem.

Humānisma manifesta 6. punktā ir runāts par neierobežotas seksuālās brīvības piešķiršanu indivīdam. Tomēr sabiedrībā aktualizējies jautājums par seksuālās uzmākšanās un vardarbības gadījumiem rāda, ka vienas personas seksuālā brīvība var ļauni iespaidot otras personas seksuālo brīvību – nestāties dzimumsakaros ar nevēlamu personu. Vai 6. punkts,

pieprasot brīvības vienam, neliedz tās kādam citam? Vai, realizējot neierobežotu brīvību, neveidojas pretruna ar 5. punktu? Mūsdienās daudziem šķiet simpātiska nacionālo barjeru nojaukšana starp dažādām tautām. Tomēr ir daudz tautu, kas savu nacionālo piederību vērtē ļoti augstu un nekādā gadījumā nevēlētos dzīvot etniski jauktā sabiedrībā. Tādi ir japāņi. Arī korejieši ļoti rūpīgi kopj savu nacionālo identitāti; tas pats sakāms par ķīniešiem, armēņiem. Kā justos mēs paši apstākļos, kad Latvijas tradicionālās identitātes vietā mēs ik uz soļa redzētu Āzijas iecerotāju sejas, viņiem raksturīgo dzīvesveidu un stilu, iespējams, ar neaprakstamu netīrību, haotisku celtniecību viņiem piederošos zemes īpašumos utt.?

Zinātne un tehnoloģija, kā zināms, periodiski izraisa draudus cilvēka dzīvībai, ja to nesaista kādas morālas vērtības. Atcerēsimies nacistiskās Vācijas zinātnieku secinājumu par "vērtīgām" un "nevērtīgām" nācijām, kas kļuva par pamatu ebreju un čigānu masveida iznīcināšanai. Padomju Savienības marksisma teorētiķiem pieder "zinātniska" atziņa, ka labākas cilvēces nākotnes vārdā ar šķiru cīņas līdzekļiem ir fiziski jāiznīcina "eksploatatori". Represijās bojā gāja ne mazāk kā 20 miljoni Padomju Savienības iedzīvotāju.

Zinātnei ir liels radošais spēks, bet tā ne vienmēr spēj būt pietiekami objektīva un tālredzīga. Tās kļūdas mēdz būt ļoti postošas. Zinātnisko pētījumu ētika ir viens no grūti risināmajiem jautājumiem; ja gaidāmais zinātniskais atklājums var radīt neprognozējamu postu, vai zinātnieks ar skaidru sirdsapziņu var turpināt savus pētījumus, ļaujoties uz nedrošo cerību, ka tas netiks lietots ļaunos nolūkos, vai arī viņam pētījumi būtu jāpārtrauc?

Individuālisms, reliģiskā vienaldzība (indiferentisms), relatīvisms un reliģiskais sinkrētisms mūsdienās. Reliģijas fenomens un tolerance

TIEŠI ATTIECAS:

- a) uz individuālismu: *liberāla sabiedrība, hedonisms*;
- b) uz reliģisko vienaldzību: *indiferentisms, egoisms*;
- c) uz reliģisko sinkrētismu: *jaunās reliģiskās kustības, maģija*;
- d) neattiecas ne uz individuālismu, ne uz reliģisko vienaldzību, ne uz sinkrētismu: *tolerance, cilvēkmīlestība*.

ĪSS FORMULĒJUMS

Individuālisms, reliģiskā vienaldzība (indiferentisms), relatīvisms un reliģiskais sinkrētisms ir modernās pasaules raksturīga iezīme. Tā slēpj sevī draudus izvērsties par cilvēces globālu konfrontāciju. Vienīgais iespējams ceļš ir veicināt toleranci jeb iecietību pret citas reliģijas pārstāvjiem. Tolerance gan ir tiesīga pieprasīt analogisku attieksmi arī no tās reliģijas, kas, iespējams, nav vēsturiski piederīga pie attiecīgajiem “ģeogrāfiskajam platuma grādiem”, piemēram, Eiropā musulmaņiem ir atļauts brīvi piekopt savu reliģiju. Viņi turpretī bieži uzskata, ka turienes kristieši viņus “traucē”.

FONA ZINĀŠANAS

Aplūkojamā tematika ir ļoti plaša, un precīzi ieteikumi tās apguvei nav iespējami. Būtībā runa ir par visa reliģiju vēstures kursa kopsavilkumu, par zināšanām, kas aptver pasaules vēstures zināšanas un loģiskās spriešanas spēju.

Mācību līdzeklis tapis gaisotnē, kad Latvijas un pasaules sabiedrība aktīvi diskutēja par civilizāciju sadursmes iespējamību, par kuru nopietni lika domāt 2001. gada 11. septembra traģiskie notikumi Ņujorkā. Šīm diskusijām sekoja politiķu nomierinošie paziņojumi par to, ka islāms nav kareivīgs un nekādu civilizāciju sadursme nav sagaidāma, ka 11. septembra traģēdija ir tikai teroristu darbs. Kas būtu sakāms no reliģiju vēstures viedokļa?

Reliģijas ir milzīgs saliedējošs spēks, kas piešķir mērķtiecību plašām nacionālām un politiskām kustībām. Būtu pilnīgi nepamatoti noraidīt to spēku un motīvus. Rietumu “kristīgās” sabiedrības neatbilstība jebkādas reliģiskās morāles normām ir spēcīgs arguments, kas darbojas pret eiropiskās kultūras zemēm

un tautām. Ne velti Irānas islāmiskā revolūcija 1979. gadā sākās kādā kinoteātrī, kurā demonstrēja piedauzīgu amerikāņu filmu. Reliģisks pagrimums vēsturē vienmēr ir brīdinājis par gaidāmo sabiedrības galu. Vēstures zinātne vēl nav iemācījusies precīzi izskaitļot, kad šāds gals varētu pienākt. Ir arī citi apstākļi, kas liecina par labu civilizāciju sadursmei.

Pasaule ir sadalījusies divās daļās. Aptuveni deviņas desmitdaļas pasaules iedzīvotāju izmanto tikai vienu desmito daļu no pasaulē esošajiem resursiem, kamēr desmit procenti pārtikušo valstu iedzīvotāji savām vajadzībām izmanto 90% pasaules resursu. Tāda situācija bezgalīgi turpināties nevar, taču maz ticams, ka šo kraso atšķirību varētu izlīdzināt mierīgā ceļā. Var nešaubīties, ka kardinālas situācijas maiņas procesā svarīgs arguments būs reliģiskā frazeoloģija vieniem, ticība un pārliecība – otriem.

KO JŪS ZINĀT PAR MŪSDIENU RELIĢISKO PLURĀLISMU UN TOLERANCI?

1. Reliģiskais individuālisms ir sevis izvīzīšana Visuma centrā. [Pareizi.]
2. Relatīvisms ir pretējs individuālismam; tas uzskata, ka cilvēks nav visas esamības centrs. [Nepareizi.]
3. Indiferentisms jeb reliģiskā vienaldzība ir mūsdienu civilizācijas norma. [Pareizi vienīgi attiecībā uz Eiropas un Ziemeļamerikas civilizāciju.]
4. Reliģiskais sinkrētisms ir dažādu reliģiju apzināta vai neapzināta savienošana. [Pareizi.]

IX DAĻU APGUVIS, SKOLĒNS

ZINA:

- totalitārās politiskās sistēmas, kurās valsts ideoloģija ieguvusi reliģiskajam kultam ārēji līdzīgas formas,
- vispārcilvēciskās ētikas nostādnes ateistiskajā humānismā un to līdzību un atšķirību salīdzinājumā ar kristietības ētiku;

PROT:

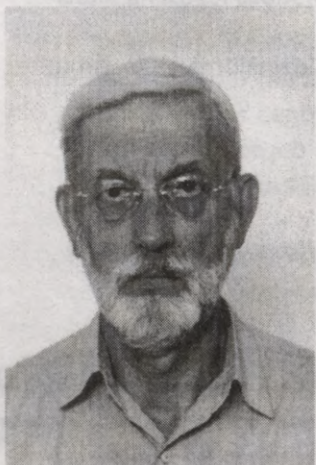
- ar piemēriem parādīt totalitāro režīmu kultu un doktrīnu līdzību un atšķirību salīdzinājumā ar reliģiskajiem rituāliem un mācībām,
- paskaidrot ētisko nostādņu līdzību un atšķirību ateistiskajā humānismā un kristietībā,
- raksturot 20. gadsimta viedokļus par reliģiju, indiferentismu, relatīvismu un netradicionālas personiskās reliģiozitātes izpausmes formas,
- izteikt savu viedokli par toleranci reliģiskajos jautājumos mūsdienās.

SKOLĒNS IR APGUVIS RELIĢIJU VĒSTURES KURSU, JA VIŅŠ SPĒJ:

- klasificēt reliģiju atšķirības, izmantojot shēmu: pasaules radīšanas priekšstati; priekšstati par Dievu vai dieviem (teogonija); cilvēka koncepcija; priekšstati par viņa zemes dzīves noslēgumu; ētika; galvenie reliģiskie rituāli un dzīvesveida nosacījumi; cilvēka un sabiedrības attiecību modelis reliģijā;
- terminoloģiski atšķirt, par kādu reliģiju ir runa (piemēram, nirvāna – budistu, dharma – Indijas reliģija, šahada – musulmaņu jēdziens; Dao – daozīn ir tekstu krājums daoismā, Korāns – islāma svētie raksti, Tora – Bībeles senākā daļa, svarīgs jūdaisma un kristietības teksts, u. tml.);
- formulēt ar saviem vārdiem apskatītās reliģijas soterioloģisko būtību, t. i., reliģijas pašas definēto reliģiskās eksistences mērķi (piemēram, iziešana no pārdzimšanu loka hinduismā; labklājība šīs pasaules eksistencē semītu reliģijās; ilga mūža un nemirstības iegūšana daoismā, Dieva valstība – kristietībā utt.);
- raksturot dzīves jēgas skaidrojumu reliģijā salīdzinājumā ar ateismu, relativismu un indiferentismu.

Elizabete Taivāne dzimusi 1971. gadā Maskavā. Viņas pirmā profesionālā izvēle bija medicīna – 1989. gadā beidza Maskavas 4. medicīnas skolu un sāka strādāt par medicīnas māsu. Latvijas neatkarības pasludināšana deva iespēju viņas vecākiem atgriezties Dzimtenē, kur viņa sāka studijas atjaunotajā Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātē. Papildinājusi zināšanas Dānijā, Orhūzas universitātē. Pēc teoloģijas maģistra grāda saņemšanas viņa strādā par lektori Teoloģijas fakultātē, kur specializējas Tibetas budisma mistiskās skolas pētniecībā. Elizabete Taivāne ir vairāku zinātnisku publikāciju autore Latvijas, Krievijas un Francijas izdevumos.

Profesors Leons Gabriels Taivans dzimis 1944. gadā mācītāja ģimenē. Beidzis Maskavas Universitātes Austrumu valodu institūtu, kur studēja austronēziešu valodas un vēsturi. Turpat aizstāvējis vēstures zinātņu doktora disertāciju par reliģisko dimensiju Dienvidaustrumāzijas politiskajā kultūrā. Pēc 17 gadu darba Zinātņu akadēmijas Austrumu institūtā Maskavā 1990. gadā, atsaucoties uz toreizējā Teoloģijas fakultātes prodekāna mācītāja Dr. Jura Rubeņa aicinājumu, kļuva par Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes mācībspēku. Akadēmiķa Viktora Ivbuļa aicināts, turpina savu Austrumu pētnieka darbu arī LU Orientālistikas nodaļā.

L. G. Taivans ir vairāku monogrāfiju un daudzu zinātnisku rakstu autors. Viņa darbi ir iznākuši ne tikai Krievijā un Latvijā, bet arī ASV, Vācijā, Indonēzijā, Malaizijā, Filipīnās. Periodiski lasa lekcijas ASV, Kanādas, Lielbritānijas augstskolās un veic zinātnisko darbu Dānijas, Itālijas un Izraēlas zinātniskās pētniecības institūtos.

1920

OBIGÄTIS
EKSEMPLÄRS

+

Elizabete Taiwane dzimusi 1971. gadā Maskavā. Viņas pirmā profesionālā izvēle bija medicīna – 1989. gadā beidza Maskavas 4. medicīnas skola un sāka strādāt par medicīnas māsu. Latvijas neatkarības pasludināšana deva iespēju viņas vecākiem atgriezties Dzimtenē, kur viņa sāka studijas atjaunotajā Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātē. Pārcelinājusi zināšanas Dānijā, Orhūzas universitātē. Pēc teoloģijas maģistra grāda saņemšanas viņa strādā par lektori Teoloģijas fakultātē, kur specializējas Tibetas budisma mistiskās skolas pētniecībā. Elizabete Taiwane ir vairāku zinātnisku publikāciju autore Latvijas, Krievijas un Francijas izdevumos.

Professors Leonis Gabriels Taiwans dzimis 1944. gadā mātējā ģimenē. Beidzis Maskavas Universitātes Austrumu valodu institūtu, kur studēja austronēziešu valodas un vēsturi. Turpat aizstāvēja vēstures zinātņu doktora disertāciju par reliģiozajiem Dienvidaustrumāzijas politiskajiem kultūras. Pēc 17 gadu darba Zinātņu akadēmijas Austrumu literatūras Madrasā 1992. gadā, atgriezies Latvijā Teoloģijas fakultātes prodekāna mācītāja Dr. Jura Rubena aicinājumu, kļuva par Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes mācībspēki. Aizstājot Viktora Ivčuka aicināts, turpinājis savs Austrumu pētnieciskās darbu arī LU Orientalistikā.

Prof. G. Taiwans ir vairāku grāmatu un daudzveidīgu zinātnisku rakstu autore. Viņa darbi ir publicēti ne tikai Latvijā, bet arī ASV, Vācijā, Indonēzijā, Maltā, Japānijā, Francijā, Itālijā, Krievijā, ASV, Kanādā, Lielbritānijā, apstiprināti arī dažādās Dānijas, Itālijas un Izraēlas zinātniskās pētniecības institūtos.

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS**

41

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304051471

2004-5
L 152

ISBN 9984-15-419-X

9 789984 154190